

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

ՆՎԻՐՈՒՄ ԵՄ
ՓԱՅՆԱԿԱՆԹԱՊՅԱՆԻ
ՊԱՅՇԱՌ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ
ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՐՈՆ ՀՈՉԱԿԵԼՈՒ
1700-ԱՄՅԱԿԻՆ

Ապրիլ-ամսական-թվան թվարկերի ներկայ մարտնաշարի
այն հարորը իրականացա- արդեամբ է- ծախի-ի
թվարկերի գեկան՝ գուրոր, պրոֆեսոր
Շահե արվեստիսկոպոս ԱՏԵՄԵԱՆԻ

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF THEOLOGY

THEOLOGICAL TEXTS
STUDIES

//

VARDAN AREVELTZI
Homilys, Encomiums

Edited by HAKOB KYOSEYAN

YERÉVAN 2000

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԵՐ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բ

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐԵՒԵԼՅԻ
Ծառք, Ներբողեանք

Աշխատասիրությամբ
Հակոբ Բյոսեյանի

«ՈՍԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ 2000

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Վարդան Արևելցու (+1271) մատենագրական ժառանգության հաշվառումն ու ամբողջացումը, պատմաբանասիրական, գրականագիտական քննությունն իրականացրել է երջանկահիշատակ Փայլակ Անթապյանը: Այս հեղինակին նվիրված իր երկհատոր աշխատության մեջ բանասերը մանրախույզ հետազոտությամբ ներկայացնում է ոչ միայն գիտությանը քաջ հայտնի նրա պատմագրական, քերականական երկերը, «Աշխարհացոյց»-ը, «Ժղլանք»-ը, այլև՝ ճառերը, մեկնություններն ու ներբողները, որոնք մինչ այդ մասնավոր ուշադրության չէին արժանացել: Քննության ենթարկելով «Վարդան վարդապետի» անունով հայերեն ձեռագրերում տարողնված ճառերի և ներբողների հեղինակային պատկանելության հարցը Փ. Անթապյանը Վարդան Արևելցու գրչին վերագրում է մի շարք միավորներ²: Այս կամ այն չափով ընդունելի նկատելով այդ վերագրումները՝ մենք կազմել ենք տվյալ միավորների քննական բնագրերը և զետեղել ներկա հատորի մեջ: Ըստինքյան չանտեսելով հեղինակային իրավունքի վերահաստատման անհրաժեշտությունը՝ այսուհանդերձ մենք առաւել կարևոր ենք համարում այդ ճառերի գոյության և կենցաղավարման փաստն ինքնին: Ծառերի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս վեր հանելու միջնադարյան Հայաստանում առկա վարդապետական մտքի երկու կարևորագույն մարզերի՝ սուրբգրային և դավանական աստվածաբանության առանձնահատկությունները:

Ա-ԺԶ ճառերը, որոնք ունեն մեկնողական բնույթ, դրսևորում են Վարդան Արևելցու Սուրբ Գրքի քաջ իմացությունն ու մեկնաբանելու հմտությունը: Ելնելով ճառերի բովանդակությունից, նրանց մեջ արժարժված հարցերի տեսական խորությունից՝ հարկ է մտածել, որ դրանց հասցեատերերը եղել են բարձրագույն վարդապետարանների, վանական դպրոցների սաները: Հեղինակն իր ճառերում շոշափում է սուրբգրային բանասիրության հարցեր: Նա իրագեկ է իր դարի աստվածաշնչագիտական տեսություններին: Այսպես Բ ճառում Վարդան վարդապետը նկատում է, որ համաձայն ասորիների, Մովսեսի գրած առաջին գիրքը Ելիցն է, որովհետև նախամարգարեն այդ գիրքը գրել էր իբրև ականատես, մինչդեռ Հնգամատյանի առաջին՝ Մենդոց գիրքը նա շարագրել էր հե-

Վարդան Արևելցի

Ճառք, ներբողեանք, աշխատասիրությամբ Հակոբ Քյոսեյանի, Եր., «Ոսկան Երևանցի». հրատ., 2000, 387 էջ:

Գիրքը ներկայացնում է հայ միջնադարի խոշոր մատենագիր Վարդան Արևելցու ճառախոսական և ներբողագրական ցարդ անտիպ ժառանգությունը: Այն իր կարևոր նպաստը կարող է բերել միջնադարյան Հայաստանի աստվածաբանական մտքի հետազոտման գործին:

Նախատեսված է մասնագետների և ուսանողների համար:

¹ Փ. Փ. Անթապյան, Վարդան Արևելցի. կյանքն ու գործունեությունը, գիրք Ա, Բ, Երևան, 1987, 1989:

² Անդ, գիրք Ա, էջ 184-193:

տագայում, Համաձայն Աստծո թելադրանքի: Հեղինակը վկայաբերում է երբայցի իմաստասեր Ապոլիմոսին, որն ասում էր, թե երբ իսրայելացիները անցնում էին Կարմիր ծովով, նրանց վրա Հանգչում է շնորհաց Հոգին, և, մոռանալով գերության լեզուն՝ եգիպտեերենը, նրանք նոր լեզու են ասանում ու դրանով երգում Օրհնությունը: Եվ Համաձայն աստվածատուր այդ լեզվի էլ, Մովսեսը ստեղծեց եբրայական գրերը, որոնցով շարադրեց Հնգամատյանը: Դ ճառում խոսելով «Սիրոն» անվան մասին՝ ասում է, որ Աստվածաշնչի Յոթանասիրց թարգմանության մեջ կիրառվում է այդ անվան իմաստային Համարժեքը՝ «Դիտանոց», մինչդեռ այլ թարգմանութուններում՝ «Պատուար» և «Տեղի սգոյ»: Անվան այս իմաստները Հեղինակն աստվածաբանորեն նույնացնում է Սուրբ և Կաթողիկե Տրեգերական եկեղեցու խորհրդի հետ: Խոսելով «Մի՛ սպանանէր» պատվիրանի մասին՝ Վարդանը նկատում է, որ թեպետ Փիլոն եբրայացին շնությունը կարգում է իբրև պատվիրաններից առաջինը, սակայն Մովսեսի գրքի բնագրում առաջինը «Մի սպանանէր» պատվիրանն է դրված: Մեկնաբանելով եգիպտեերեն մարգարեության «Եւ ես էի ի մէջ գերութեան» տեղին (Ա 1)¹ նկատում է, որ Ակյուղասը «ի մէջ գերութեան»-ը թարգմանում է «ի մէջ պանդխտութեան», և Թեոդոտոսը՝ «ի մէջ նժդեհութեան», իսկ «Յոթանասիրց»-ը ակնարկում է կատարվածի «գոյոժ դժուարութիւնն եւ թշուառութիւն» (Ճառ 2): Հեղինակը նախընտրում է Յոթանասիրց թարգմանությունը, որովհետև Ակյուղասի և Թեոդոտոսի թարգմանության մեջ նկատի է առնված իրողության լոկ մի երեսը՝ «զաւտարութիւն եւ զպանդխտութիւն», որ «է դիւրին քան զգերութիւն», մինչդեռ «գերութիւն» բառը ցույց է տալիս ազգային աղետի բովանդակ ծանրությունը: «Ոչ ոք ել յերկինս» բնաբանով ճառում (ԺԲ) խոսելով Հովհաննես Ավետարանչի և նրա Ավետարանի մասին՝ Հեղինակը ասում է, թե, ըստ Հովհաննեսի աշակերտ Պրոխորոսի վկայության, նա Ավետարանը գրել է Պատմոս կղզում Դոմետիանոս կայսեր Հալածանքների ժամանակ, մինչդեռ Համաձայն Եվսեբիոս Կեսարացու Եկեղեցական պատմության, գրել է Եփեսոս քաղաքում¹:

Վարդան Արևելցին աչքի է ընկնում նաև Հայրախոսական մատենագրության, Անտիկ Հեղինակների (Պատմոս, Արիստոտել, Պորփյուր) քաջ իմացությամբ: Հեղինակի ճառերում քանիցս Հիշատակվում է Տրեգերական եկեղեցու մեծանուն Հայրերի ու վարդապետների անունները (Փիլոն եբրայացի, ս. Աթանաս Ալեքսանդրացի, Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր Նազիանզացի-Աստվածաբան, Դիոնիսիոս Արիսպագացի, Եվագր

Պոստացի, Եփրեմ Ասորի, Հովհան Ոսկեբերան, Կյուրեղ Ալեքսանդրացի, Եղիշե վարդապետ, Ստեփանոս Սյունեցի), վկայաբերվում զանազան Հատվածներ նրանց երկերից: Այսպես, ճառերից մեկում (ԺԲ), խոսելով Աստծո Որդու միջոցով աղամորդու աստվածանալու մասին, նա ասում է, որ հրեաների փրկության նպատակով Մովսես մարգարեի բարձրացրած պղնձե օձը խորհրդապատկերն է Քրիստոս փրկչի: Նա օձի պես անեծք դառնալով մարդու մեղավոր բնությունը Նաչին գամեց: Քրիստոս ինչո՞ւ նմանվեց օձի. քանզի մարդկային բնությունը բաղկացած է հինգ զգայարաններից, որոնք նմանվում են օձի հինգ զալարներին, իսկ գլուխն ու պոչը ներկայացնում են մարդու բանական և ճայնական բաղադրամասերը: Բանի մարմնացումով և մարդացումով մարդկային բնության այս բաղադրամասերը ախտագրեցին: Այս պատկերը (հինգ զգայարան = հինգ զալար) առկա է Փիլոն եբրայացու Արարածոց մեկնության մեջ¹: ԺԱ դ. մատենագիր Անանիա Սանահնեցին իր Հակաճառության մեջ օգտագործել է այդ պատկերը՝ բացատրելու Համար աստվածաբանական այս կարևոր ճշմարտությունը²: Վարդանը, ինչպես երևում է, աչքի առջև է ունեցել Սանահնեցու Հակաճառությունը: Այս նույն ճառում առանց Հեղինակի անունը հիշելու Վարդանը վկայաբերում է ս. Գրիգոր Աստվածաբանի Պասեքի ճառից.

Գրիգոր Աստվածաբան
 Պղնձի աւճն կախի ընդդէմ հարկանողաց աւճին ոչ իբրեւ աւրի-նակ իմն յաղագս մեր չարչարելոյն, այլ իբրեւ հակառակատիպ...³
 ՄՄ, ձեռ. 946, ք. 120ա

Վարդան
 Պղնձի աւճն կախի ընդդէմ հարկանողաց աւճիցն, որ հակառակատիպ էր յաղագս մեր կախեցելոյն

Ինչպես իր Արարածոց խմբագիր մեկնության, այնպես էլ ճառերում Վարդանը բավական լայնորեն օգտվել է ս. Բարսեղ Կեսարացու նշանավոր Վեցօրեայքից: Այդ մասին են վկայում Հետևյալ զուգադրումները.

Բարսեղ Կեսարացի
 Բայց քանզի ի հանդերձեալ աշխարհն կազմեաց... որ կայ մնայ մշտնջնաւոր այն աւր, որ է սկիզբն ամենայն աւուրց...աւրն սուրբ միաշարթոյն եւ պատուիչ յարութեան

Վարդան
 Եւ՛ զայս անուն չէ պարտ առնուլ ի սմանէ, քանզի մի է աւրն մեծ միաշարթին պատուիչ յարութեան Քրիստոսի հանապազ

¹ Ապոլիմոսի անունը հիշատակվում է նաև Վարդանի Հնգամատյանի մեկնության մեջ. Մ. Մ. ձեռ. 1138, ք. 26ա:
² Տե՛ս Պատմութիւն, Դպ. Գ, գլ. Ի (տպ. Վեներիկ, 1877, էջ 185-186):

¹ Տե՛ս «Փիլոնի եբրայեցոյ ... Մնացորդի ի Հայս.», Վեներիկ, 1825, էջ 25:
² «Գանձասար», Բ, էջ 178:
³ Ս. Գրիգոր Աստվածաբանի երկի այս հատվածը խմբագրությանը օգտագործվում է նաև Անանիա Սանահնեցու Հակաճառության մեջ. «Գանձասար», Բ, էջ 177:

Տեանն մերոյ...

Բարսեղ Կեսարացի, Ճառ Ա.
Յաղագս Վեցարեայ արարութեան, աշխատ. Կ. Մուրադյանի, Եր., 1984, էջ 62:

Եւ ոսկ խեցեանոյն ոչ կարեն գամս գտանել յողորկ եւ ի սեպ պատեանս զեռնոյն, ժամապահ, դարանակալ լինի, միտ զնէ, եթէ երբ ելցէ ոստրէոսն ի խորոցն երթալ յեզր, ուր անոյթ իցէ ի հողմոյ: Եւ իբրեւ երթայ հասանէ յապահով տեղին, սկսանի բանալ զպատեանսն, զոր ունի ի մկանուսն ի նմանութիւն գաղտակրի ընդդէմ արեւու, զի շեռցի: Յայնժամ երթայ վաղվաղակի խեցեանին, ընկնուո՛ւ քար ընդ անջրպետս պատեանից, զի մի կարասցէ անդրէն զիրեաւ ամփոփել զպատեանսն, եւ լինիցի նմա դիւրաւ ըմբոնել զոստրէոսն եւ ուտել:

Անդ, էջ 228-229:

Հեղինակը ձեռքի տակ ունեցել է նաև ս. Հովհանն Ոսկեբերանի ժառանգութիւնը: Այսպես, «Գոհանամ զԱստուծոյ վասն ամենեցուն...» բնաբանով ճառը (ԺԳ) շարադրելիս Վարդան վարդապետն առանց Հեղինակի անունը տալու օգտագործում է Ոսկեբերանի Ա. Կորնթ. մեկնութեան Համապատասխան տեղին: Այդ է ցույց տալիս Հետևյալ զուգադրութիւնը.

Հովհանն Ոսկեբերան

Կորնթոս քաղաք է ելլադացւոց առաջին եւ յուրով իւրի ի հինսն կենցաղական առատութեամբն առատանայր եւ զուարեանայր նախ քան զայլսն ընչիցն առատութեամբ: Յաղագս որոյ եւ ոմն յարտաքին պատմագրացն փարթամ կոչէ գտեղին: Վասն զի յանուկս կապեալ է պելեպոննացւոցն եւ յուրվս ունէր զվաճառաշահութեան պատճառսն: Էր եւ ճարտարաւ յուրվիւ եւ իմաստաւ լի քաղաքն: Եւ ոմն յերթանց իմաստուն կոչեցելոցն զլիւսուրացն ի քաղաքացն յայնցանէ էր:

Ճառ Ա

Իսկ նենգաւոր եւ վնասակար եւ հնարիմաց մարդոց արինակ է ատակոսն, որ ցանկա ուտել զմիս ոստրէոսին, եւ քանզի յողանն ի վերայ դիտէ եւ որոնէ ժամանակս, յորժամ ելանէ ոստրէոսն եւ բանա զերկուտոնի խեփորն եւ շեռուցանէ զինն եւ ապա երթաւ աստակոսն, որ է կարկինոսն եւ ընկնուո՛ւ քար յանջրպետս, որ ալ խփել չկարէ եւ ոչ ի ծովն գնալ, մեռանի ի տեղն, եւ ապա առեալ ուտէ զնա մեղմով:

Վարդան

Եւ արդ, է Կորնթոս նշանաւոր քաղաք յԵլլադա, որ երկոտասան աշխարհ է Եւրոպեան մասին եւ ծովեզերեա յանուկս կալով Պելոպոննոսացն տեղի վնասուո, որպէս ոմն իմաստուն Փարթամս կոչէր եւ ոչ Կորնթոս: Եւ լի էր քաղաքն իմաստասիրաւ պղատոնականաւ: Եւ մի յերթանց կոչեցելոցն քաղաքին իմաստասիրացն նա է:

Ճառ ԺԳ

«Բանբեր Մատենադարանի», N 16, էջ 174-175:

Վարդան Արեւելցու ճառերում օգտագործվել է Հայ Եկեղեցու ամենապայծառ դեմքերից մեկի՝ Եղիշեի մատենագրութիւնը: Մեզ արդեն Հայտնի Արարածոց խմբագիր մեկնութեան մեջ լայն տեղ զբաղեցնող Եղիշեն Հյուրընկալվել է նաև Հեղինակի խնդրո առարկա գործերում: Այդ են Հաստատում ներքոբերյալ Հատվածները.

Եղիշե

Եւ ջրեղէն կամար ոչ շփոթմամբ տեղի ինչ ծանծաղագոյն է եւ տեղի ինչ թանձրագոյն, ալ հարթ եւ զուգակշիռ ընթացիւ է ի վեր եւ ի խոնարհ, անկարելի եւ անհատական: Եւ չէ զարմանք, յորժամ տեսնեմք ջուրս յամպս կապեալ եւ ոչ արձակեն առանց հրամանի...

Լ. Խաչիկյան, Եղիշեի Արարածոց մեկնութիւնը, Երևան, 1992, էջ 235 (ԼԵ): Ճառ Ա

Հայրդ անուն մի է հոգեւորաց եւ մարմնաւորաց պէտքն ըստ մասանց բաժանեալ որոշին ի միմեանց: Ջերկրաւոր հարս ախտք ցանկութեան մարմնոյ շարժեցին յորդեմութիւն, ըստ ախտաւոր յղութեանն ախտաւոր որդիս ծնանել: Փոփոխական է հայրութիւնն. երբեմն որդի եղեւ հայր, նա հրաժարեաց ի կենաց աշխարհէս, բարձաւ ի նմանէ հայրութիւնն, ի տեղի մատեաւ որդին եւ եղեւ հայր, եւ գնոյն ճանապարհ գնաց: Այսպէս փոխանորդութեամբ վախճանելոց է աշխարհս:

«Յաղաբսն որ ասէ Հայր մեր որ յերկինս» տե՛ս Եղիշեի մատենագրութիւնք, Վենետիկ, 1859, էջ 199:

Վարդան Արեւելցու ճառերում ուշագրավ խորհրդածութիւններ կան վարդապետական աստվածաբանութեան ուսումնասիրման համար: Հետեւելով միջնադարում տարածված գիտելիքին՝ Վարդան վարդապետը հետևյալ կերպ է կարգորդում Աստուծո օրենքները (Ճառ ԺԳ), բնական, բարոյական, գրավորական, մարդարեական, ավետարանական: Բնականը

Վարդան

Դու մի տարակուսիր, թէ ջուրն վերին միապաղ, միաձոյլ հաւասարակշիռ՝ զիա՞րդ շուրջ գա զհետ երկու երկնից ներքոյ երկրիս անցանելով եւ դարձեալ վերանալով եւ կամար գալով վերագոյն քան զհաստատութիւն: Այլ, տես, ասէ, «զամպն» ջրով լցեալ, որպէս ի տիկս եւ ի կախ ունի յաւղդ եւ ոչ թափի ի վայր մինչեւ Արարիչն հրամայեցէ:

Ճառ Ա

Եւ քանզի կոչումն յորջորջման Աստուծոյ հայրական միայն է սեփական որք մնացեալ յայսցանէ բնաւիցս արարածոցս բնութենէ, քանզի միայն նա է Հայր, որ միշտ Հայր եւ ոչ երբէք Որդի որպէս Որդի Աստուծոյ միայն է Որդի եւ Հայր չեղեւ ումեք: Որպէս առ մեզ փոփոխին անուանես, որ եղականք եմք, քանզի որ այժմ առ մեզ հայր ասի, է երբեմն, որ լեալ է այլոց որդի, եւ դարձեալ, որ առ մեզ որդի կոչի, լինի, զի եւ այլոյ հայր անուանի:

Ճառ Ժ:

ընտրութեան օրենքն է, որ տրվեց Ադամին: Վերջինս սակայն ի չարս կիրառեց այդ օրենքը և զրկվեց Աստծո Հետ լինելու երանութիւններից: Բարոյական օրենքը տրվեց Նոյին, որ աստվածաճան ընթացքով ապրեց Հինգ Հարյուր տարի: Գրավորական օրենքը տրվեց Մովսեսին, որն իր ժողովրդին կարգադրեց դժգոհների սեմերի վրա գրել, կապել իրենց բազուկներին, դնել գրապանակներին մեջ և տեապես աչքի առջև ունենալ դրանք: Մարգարեականը տրվեց մարգարեներին, որոնց Հոգիներում փայլատակեցին Ս. Հոգու շնորհները, ինչպես արևի ճառագայթները ջինջ Հայելու մեջ: Սրա շնորհով «անսուտ տեսութեամբ» նրանք խոսեցին կատարվելիք բաների մասին: Ավետարանական օրենքը Հոգիի ճայնով և Հրեղեն լեզուների կերպարանքով Վերնատան մեջ տրվեց առաքյալներին: Եվ այս եղավ ոչ թե իբրև մասնակի ու ժամանակավոր շնորհ, այլ լրումով և Հարատևորեն նրանց մեջ ու նրանց Հետ լինելով: Առաքյալներն այդ բացարձակ օրենքը քարոզեցին ու Հոգակեցին բովանդակ տիեզերքով մեկ:

Ինչպես օրենքն է Հինգ կարգի բաժանվում, այնպես էլ՝ Հավատքը. Հավատք Ս. Երրորդութեան, Որդու մարդեղութեան, բովանդակ արարչութիւնը անգոյութիւնից Աստծո գորութեամբ գոյութեան կոչվելու, մեռելների-Հարութեան և Հավիտենական Հատուցման նկատմամբ: Հավատքի այս Հինգ կարգերին Համապատասխանում են բարեպաշտ կյանքի Հինգ գլխավոր պայմանները. Հրաժարվել սպանութիւններից, շնութիւններից, գողութիւններից, սուտ վկայութիւններից և ցանկութիւններից՝ սեփական կամքից:

Վկայակոչելով Եվագր Պոնտացու միտքը Աստծո բնէութեան վերաբերյալ (Ճառ Բ)¹՝ Հեղինակն ընդգծում է վարդապետական այն հիմնադրույթը, թե Աստված մեկ ու միակ է, ունի գերպարզ, անտրոհելի բնութիւն: Եթե մենք՝ եղական արարածներս բաղադրված ենք բազմաթիվ ու զանազան տարրերից, ապա Աստված ունի անլուծելի, անխառն, Համակ լավ, բարի, ազնիվ, միատարր բնութիւն: Ադամորդիներէից նա, ով Հաղորդակից է այս գերպարզ լավին ու բարուն՝ մոտիկ է Աստվածութեանը: Մինչդեռ բազմակիւթութիւնը տրոհելի և լուծելի է. տրոհելիութիւնը Հատուկ է մարմնին, իսկ անտրոհելիութիւնը՝ Հոգուն: Այս նույն ճառում Վարդանը խոսում է Աստծո էութեան և անվան Հարաբերութեան մասին: Աստվածաբան Հեղինակը նկատում է, որ էութիւնը նախորդում է անվանը: Բայց քանի որ Աստծո ինքնիսկութիւնը բնութիւնը սկզբունքորեն անընկալելի և անհայտ է մեզ, ուստի «Տէր», «Աստված» անվանումներով բացարձակ էութիւնը դրսևորում է իր երկու կարևորագույն, աղամորդուն Հասկանալի Հատկութիւնները: «Տէր» անունով մատնանիչ է արվում այն անառարկելի ճշմարտութիւնը, թե միայն նա է ստույգ գոյ և էութիւն, և որ մենք, լինելով եղական, գոյութեան ենք կոչվել Նրա կողմից: «Տերը» ցույց է տալիս նաև Աստվածութեան իշխանական և դատողական գորութիւնը, իսկ «Աստված»-ը՝ արարչական և բարեգործական

կարողութիւնը: «Ես եմ Տեր Աստված քո» արտահայտութեան մեջ «Տեր»-ը նախորդում է «Աստված»-ին այն պատճառով, որպեսզի եզրկատական գերութիւններից Հանելիս ընտրյալ ժողովուրդն իրենից վախենար ինչպես ծառան Տիրոջից: Մինչդեռ «Տեր»-ին Հետևող «Աստված» անվամբ շնչուում է Նրա բարերար ու բարի լինելը, որով Իր ժողովուրդից չպահանջեց Հաշիվ տալ նրա անբարո վարքի Համար: Նվագ Հետաքրքիր է այն միջոցը, որի շնորհիվ Վարդան վարդապետը բացատրում է Ս. Երրորդութեան վերաբերյալ Տիեզարական եկեղեցու վավերացրած ուսմունքը (Ճառ Բ): Նա ցույց է տալիս, որ երրորդական աստվածաբանութեան ակունքը անթեղված է նախաքրիստոնեական շրջանում: Այս նպատակով Վարդանը վկայակոչում է Հետևյալ պատմութիւնը. երբ Պողոմեոս արքայի առջև տարբեր թարգմանիչների թարգմանութիւնների Համադրումով ստուգվում էր Յոթանասնից թարգմանութեան վավերականութիւնը, այդտեղ ներկա Հերմես Եւամեծ փիլիսոփան բոլորի ուշադրութիւնը հրավիրում է երկրորդուն օրինաց «Լուր Իսրայէլ, Տէր Աստուած քո Տէր մի է» բառերի վրա: Աստվածային Հայտնութեամբ Համակված նա Հրեաներին բացատրում է, թե Աստված երեք անձ է և մի բնութիւն, ինչը փաստվում է «Տեր Աստուած», «Տեր» երեք անունների և «մի» բառի առկայութեամբ:

Աստծո մասին վարդապետութեան կարևոր պահերից է նաև այս աշխարհում Աստվածութիւնը տեսնելու անկարելիութեան վերաբերյալ Հեղինակի Հայտնած միտքը, որ գալիս է Հայրախոսական աստվածաբանութիւններից: «Իբրև» և «Որպէս» բառերի տեղին և մտացի օգտագործումով Հեղինակը Հատկորեն գատորոշում է «կերպարանքը», «նմանութիւն»-ը և «տեսիլ»-ը «գոյութիւն» եզրից: Մեկնաբանելով «Այս տեսիլ նմանութիւն փառաց Տեսուն» սուրբգրային տեղին (Եզեկ.) Վարդան վարդապետը նկատում է, որ այստեղ Եզեկիւ մարգարեն խոսում է ոչ թե Աստծո էութեան (գոյութեան) և փառքի իրական դրսևորման, այլ միայն նույն այդ փառքի նմանութեան մասին: Եվ սա վերաբերում է ոչ միայն Եզեկիւին, այլև՝ Մովսեսին և մյուս մարգարեներին: Վկայակոչելով Ելք ԼԳ 30, Ա ՅովՀ. Դ 12 տեղիները՝ Հեղինակը բացատրում է, թե սա ոչ

¹ Ս. Իրիմեոսի կողմից օրինակարգված Աստվածաբանութեան եռաստիճան համակարգում այս աստիճանը հորշորջվում է մարգարեական: Ըստ առաջնական այս հոր, մարգարեների տեսածները ոչ այլ ինչ էին, եթե ոչ լով «Տիրոջ հրաշալի նմանութիւնները» (Similitudines claritatis Domini), որոնք շուրջ են Աստվածութեան ապագա հայտնութեան. Ընդդէմ հերձուածոց Դ 20, 10. տես Ե. Лосский, Боговидение в Библейском образе мысли и богосмыслии отцов первых веков, - «Богословские труды» (=БТ), сб. 18, М., 1978, с. 133:

Թե Աստծո կողմից մարդու հանդեպ գործադրվող արհամարհանքով մարդուն անմատչելի մնալու ինքնաբացարձակեցման վճռով է պայմանավորված, այլ՝ արամորդու ապականված բնության մեղսալի վիճակով, ինչը հնարավորություն է տալիս տեսնել Աստծուն: Ի տարբերություն բյուզանդական աստվածաբանության մեջ (Ս. Հովհան Ոսկեբերան Ս. Գրիգոր Նյուսացի) Աստծո էությունը հանդերձյալ կյանքում տեսնելու անկարելիության մասին հայտնված տեսակետի, որ հիմնված է «զԱստուած ուրուք երբեք չիք տեսել» (Ա Յովհ. Դ 12) խոսքի վրա՝ Վարդանը նկատում է, որ այդ արտահայտությունը վերաբերում է բացառապես ժամանակի ու տարածքի մեջ կենցաղավարող մեր «արարածական բնութեան»¹: Ուստի եթե այս աշխարհում մենք տեսնում ենք Աստծո գոյության և փառքի սոսկ նմանությունը, ապա աստվածացած արամորդիները հանդերձյալ կյանքում կտեսնեն Աստծո բուն իսկ գոյությունն ու փառքը. «որպես եւ էն» (Ա Յովհ. Գ 2) «դէմ յանդիման» (Ա Կորնթ. ԺԳ 12) (Ճառ Է)²: Վարդան Արևելցու այս մեկնաբանությունն ինքնին մերժում է կաթոլիկ Արևմուտքի այն տեսակետի, թե Հայ եկեղեցին, կուրորեն հետևելով Արևելյան ավանդույթին, անկարելի է համարում հանդերձյալ կյանքում Աստծուն տեսնելը²:

Վարդան վարդապետն իրազեկ է միջնադարում առավել հաճախ կիրառվող բառային ստուգաբանություններին: Այս կապակցությամբ ուշադրով է հեղինակի այն միտքը, թե անուններն ու բառերը ինքնին ստուգաբանում և բացատրում են իրերի բնույթն ու բովանդակությունը, որովհետև կամ իրն են ներկայացնում կամ նրա գործը և կամ՝ նրա ձայնը: Այսպես «մարդ» բառը հայտնում է այդ անվան մեջ առկա բարձր բովանդակությունը, քանզի «պատկեր եւ փառք Աստուծոյ է» (Ա Կորնթ. ԺԱ 7): Հիմք ընդունելով սուրբգրային այս տեղին՝ Վարդան վարդապե-

տը թափանցում է դրա աստվածաբանական խորհրդի մեջ և այլաբանական հետևյալ բացատրությունն է տալիս: Եթե «մարդ» բառը չըջնեք, ապա հակառակ ուղղությունը կստանանք «դրամ»-ը, որի վրա դրվագվում է թագավորի պատկերը: Ի պատիվ այդ պատկերի էլ արժեզրկում է դրամը և շահ բերում: Սա նշանակում է, որ «դրամ=մարդու» վրա է հանգչում նախատիպի՝ Աստծո շնորհը, ինչով և բարձրանում է «մարդ» բառի պարունակած խորհուրդը: Ստուգաբանվող բառի վերջին տառը հանելիս մնում է «մար», որը երբայցեցերեն և ասորերեն նշանակում է «տեր»: Անվան այս իմաստը առավելագույնս ընդարձակում է բառիս աստվածաբանական տարածքը: Հեղինակի ստուգաբանական դիտարկումներից են նաև հետևյալները. Հորելյան՝ Ազատություն («քանզի ասէին, թէ յիսուսերորդի յոբելիին եղեւ ազատութիւն ի ծառայութենէն եզիպտացոցն», Ճառ Գ, Բ), Շարաք՝ Հանգիստ («... եւ դու ի մեղաց դադարեսցես գոնեա ի շարաթուն, զի եւ անուն աւուրն Դատարկութիւն է եւ Պարապումն կոչի», Ճառ Բ), Արեղա (=Հայր), կրոնաւոր (=խաչակիր. «Արեղայն Հայր ասի եւ Կրանաւորն՝ որ կրէ զԽաչն Քրիստոսի՝ յուսն բարձեալ» Ճառ Գ), Քահանա՝ Քաւիչ («զի Քահանայն Քաւիչ կոչի եւ միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան», անդ), Սպիսկոպոս՝ Տեսուչ («վասն զի Տեսուչ ասի եպիսկոպոսն եւ Ոստիկան...», անդ), Եկեղեցի՝ Ժողովուրդ («Եկեղեցի կոչի ժողովուրդք քրիստոնէից...», անդ), Իսրաէլ՝ Հորը տեսնողը (Ճառ Ե) և այլն:

Ուշադրով է գույնի աստվածաբանական մեկնությունը, որ տրված է «Վասն կառացն Եզեկիէլի...» ճառում (է): Հետևելով Անտիկ իմաստասերների դասդասմանը՝ հեղինակը նշում է, որ գույները ներկայացնում են բնական զգայության չորս վիճակ՝ տաք, ցուրտ, կծու և տոփալ: Սրա՝ բաղկացած են երկու հիմնական տեսակից՝ սպիտակից և սևից: Եզեկի տեսիլքում բոլոր գույները ներկայանում են իրենց խառնածին բնահատկության միաժամանակյա հավասար դրսևորմամբ: Վկայակոչելով տոնին՝ մեկնիչ հեղինակը նշում է, որ յուրաքանչյուր գույնի լիովին վասարազոր ինքնակա կեցությունը (երբ բոլոր հնարավոր գույն դրսևորվում են միաժամանակ) բնորոշ է վերնյութական վիճակների ընթացի կարելի ընկալել այսրաշխարհային զգայություններով, քանական աչքը անկարող է տեսնել բոլոր գույները միաժամանակ միասնաբար: Ինչո՞ւ. որովհետև դրանք իրենց միասնություն մեջ «յնալիք իցեն եւ աստուածայինք»:

Հեղինակը քաջ տեղյակ է Անտիկ փրկիստփայությունն ու բնաստությունը: Այս տեսակետից հատկապես բնորոշ է «Գոհանամ զԱստու վասն ամենեցուն... այլ կամիմ հինգ բանս խոսել...» բնաբանով Կորնթ. ԺԴ 18-19) ԺԳ ճառում հինգ թվի վերաբերյալ «արտաքիններ, ունեցած տեսակետների շարադրումը: Համաձայն նրանց մարդկային բա

¹ Այս միտքը հաստատվում է հեղինակի «Վասն Կառացն Եզեկիելի» երկում. «Նախ պարտ է աստուածանալ եւ թագաւորել յաիտեմից ի պարգեւաց նորագոր ցուցանէ սարն հանդերձի, եւ ապա արժանապէս զճշմարիտ Աստուածն աստուածացելոց եւ թագաւորն թագաւորեցելոց» (Ճառ Ը): Միտքը համերաշխվում է Ս. Իրինոսոսի հետևյալ բառերին «Բայց փրկիչն ամենուրեք տեսանելի է լինելու այնքանով, որքանով արժանի կլինեն նրան տեսնողները» ընդդէմ Իերոնուսոսի. Ե 36.2 տես Սոսկիյ, Боговидение, с. 135

² Տես Վ. Лосский, Предание отцов и схоластика, БТ, сб. 18, с. 119: Եթե Եզիկի վարդապետը (եդ.) Պայծառակերպության խորհուրդը մեկնաբանելիս այն նույնացնում է Արքայության հայտնության հետ (Հ. Քյոսեյան, Իրվագներ Հայ միջնադարյան արվեստի աստվածաբանության, Ս. Էջմիածին, 1995, էջ 93-94), ապա Հովհաննես Կուզոնե Տարոնեցի (ԺԺԱ դդ.) «Ոչ ոք տեսանէ զերեսս իմ եւ կեա» (Եվ ԼԳ 20-23) աստվածային խոսքի «երես»-ը նույնացնելով Աստվածության ելույթանը՝ նկատում է որ Պայծառակերպման պահին Թափոր լեռան վրա ներկա Մովսես մարգարեն "գաստուածային ելույթն ի մարմնի ճառագայթեալ ետես" ՄՄ. ձեռ. 8012, ք. 78ա-86բ:

նականությունն՝ ունի հինգ պատճառ. ապացուցական, տրամաբանական, ճարտասանական, մասնական, քերթողական: Ապացուցականի մեջ է մտնում լիովին ճշմարիտ խոսքը, քերթողականի մեջ՝ սուտը, ճարտասանականի մեջ՝ ստի հետ խառնված ճշմարտությունը, տրամաբանականի մեջ՝ երբ ճշմարիտը գերակշռում է ստին: Սրանից զատ արտաքինները կարգորոշում են հոգու երկու զորություն՝ տեսական և կենդանական: Տեսականի մեջ են մտնում ճանաչողական հինգ մակարդակ. զգայություն, երևակայություն, կարծիք, տրամախոհություն և միտք: Սրանց մեջ բարձրագույն ճանաչողությունը, տրամախոհությունն ու միտքն է: Առաջինը հավաստի ճշգրտությամբ գիտե իրերի սահմանը, իսկ երկրորդը բոլոր մատչելի գիտելիքները կարող է ներամփոփել իր մեջ: Հոգու կենդանական զորությունն են կազմում կամավորությունը, ընտրողությունը, ցանկությունն ու բարկությունը: Հոգու տեսական զորությունը մաքրում է կամքն ու ընտրողությունը և թույլ չի տալիս «անպատեհ» կերպով բարկանալ և «հոռի» բաներ ցանկանալ:

Վկայակոչելով Պորփյուրի նշանավոր դասակարգումը (Սեռ, Տեսակ, Տարբերություն, Հատուկ, Պատահումն)՝ Վարդանը Սեռի մեջ գետեղում է ամեն կենդանի էակ (Աստված, Հրեշտակ և այլն), Տեսակի մեջ՝ կենդանի արարածների տեսակները (մարդ, արծիվ և այլն), Տարբերության մեջ՝ իրարից զանազանվող երևույթները (կենդանիներ, քարեր, քամի, ջուր և այլն), Հատուկի մեջ՝ եզակի երևույթները, որոնք բնորոշ են միայն այդ տեսակին (մարդուն՝ ծիծաղելը, կրակին՝ այրելը և այլն), պատահման մեջ մտնում են այն երևույթները, որոնք իրերի լոկ արտաքին հատկանիշն են կազմում (ինչպես կաթի, ձյան, կրի ճերմակ լինելը և այլն) և որոնց լինելը չլինելը էպես չի ազդում իրերի հատկության վրա:

Վարդան Արևելցու ԺԷ-ԻԲ ճառերն ունեն ընդհանուր աստվածաբանական-դավանաբանական բովանդակություն: Դավանաբանական մասնավոր շահեկանությամբ օժտված են Հատկապես ԺԷ, ԺԸ ճառերը, որոնք շարադրված են քաղաքական իրավիճակի տիրական թելադրանքով: Դրանց մեջ երևում է Հեղինակի աստվածաբանական մտակառուցման կարողությունն ու հմտությունը: Այս կարգի աշխատություններից առաջին հերթին հիշատակելի է «Գիրք թղթոց»-ում տեղ գտած Հեղինակի «Թուղթ Կոստանդեայ կաթողիկոսի Հայոց, զոր գրեաց առ Հեթում թագաւորն ի յաստուածապահ ղղեկէս, ի հայրապետական աթոռոյս Հռոմկլէսս, ի մայրաքաղաքն Սիս, պատասխանի թղթին, որ ի պապէն Հռոմայ բերաւ առ թագաւորն Հայոց Հեթում, ի ձեռն լիկաթին, որ կոչէր Տիմանչ, ի թուլիս Հայոց ի ՈՂՆ (1246), ի ձեռն արդիւնական վարդապետին Վարդա-

նայ, յարմար իրիս» ընդարձակ խորագրով երկը¹: Այստեղ Վարդան Արևելցին քննություն է առնում լատին աստվածաբանության բոլոր խոցելի կետերը (Հռոմի աթոռի գերագահություն, Ֆելիոքվե, երկու բնություն, հոգիների արարումը նախորդում է մարմիններին, Մարիամը լոկ կույս է, ենթակայություն՝ սուբորդինացիա, գ. դ. ամուսնությունը օրինավոր է, բիրկաթուր՝ քավարան) և մի առ մի մերժում դրանք: «Պատասխան այդ թուղթը, ինչպես նկատում է Լ. Պաշիկյանը, հայ դավանաբանական գրականության գլուխ գործոցը կարելի է համարել»²: Հարցադրումների խորությամբ ու տրամաբանական հիմնավորվածությամբ Վարդան վարդապետի խնդր առարկա ճառերը չեն զիջում այս թղթին:

ԺԷ ճառը, որ կրում է «Դաւանութիւն Հաւատոյ ուղղափառութեամբ սրբոյ վարդապետին Վարդանայ ի խնդրոյ սրբազան կաթողիկոսին Հայոց Կոստանդեայ» խորագիրը, շարադրված է Կոստանդին Ա Բարձրաբերդի կաթողիկոսի (1221-1267) հորդորով ամենայն հավանականությամբ 1241-1246, 1248-1251 թթ., երբ Վարդան վարդապետը գտնվում էր Կիրիկիայում և սերտորեն համագործակցում նրա հետ³: Աշխատության մեջ շարադրված են Հայ եկեղեցու որդեգրած դավանական գլխավոր սկզբունքները, որոնք հիմնված են արդեն բյուրեղացած Երրորդաբանական և Քրիստոսաբանական համակարգի վրա: Ի տարբերություն Հեթում արքային հղած հիշյալ երկի, որ ունի գլխավորապես հակաճառական ուղղվածություն, Վարդանի այս աշխատությունը ներկայացնում է Հայ եկեղեցու դավանական աստվածաբանության կարևորագույն հիմնականները: Ի տարբերություն այդ շրջափուլում կիրիկյան որոշ վարդապետների, որոնք ի գին դավանական նահանջի, փորձում էին Արևմուտքի հետ շփման ընդհանուր եզրեր գտնել, Վարդանը, հետևելով Արևելյան վարդապետների արդեն ավանդական դարձած անտեղիտալի սկզբունքայնությանը, ակնածոտ ճշգրտությամբ շարադրում է Հայ եկեղեցու դավանական հրահանգները: Ելնելով դրանց հայտնութենական բնույթից՝ Հեղինակը շեշտում է այդ հրահանգներին հավատարիմ մնալու մեծազույն անհրաժեշտությունը: Դավանական հրամանակարգ (դոգմա) ճշմարտությունների հաստատագրումը կատարվում է սրբազան ավանդության փայլուն իմացությամբ: Այսպես, Ս. Երրորդության անդրանցականությունը, ուստի և՛ վերժամանակային և՛ վերտարածքային բնույթը

¹ Տե՛ս «Գիրք թղթոց», Թիֆլիս, 1901, էջ 503-5-9, Բ տպ. խմբ. ն. Արք. Պողարեանի, Երուսաղեմ, 1994, էջ 657-665:

² Լ. Պաշիկյան. Կոնստանդին Բարձրբերդցու իրատական թուղթը՝ առաճուած Արեւելեան Հայաստան, 1251 թուականին, «Բանբեր Մատենադարան», 1958, N 4, էջ 269:

³ Փ. Անթրապեան, Եզվ. աշխատ., Գիրք Ա, էջ 37-39:

ցույց տալու նպատակով հեղինակն ասում է, որ այդ բացարձակ ճշմարտութեան մեջ չկա «մեծութիւն եւ փոքրիկութիւն, ոչ խոնարհութիւն եւ բարձրութիւն, եւ ոչ ոմն յաջմէ եւ ոմն յահեկէ, զի ոչ է նա ի տեղուոյ եւ ամենեւին անդ իմացեալն աջ է եւ աջողակ եւ անուռն ձախոյ ոչ լսի անդ, եւ ոչ է անդ ոմն աւագ եւ ոմն՝ կրտսեր, զի ժամանակաւորաց է այս»։ Ս. Երրորդութեան այսօրինակ մեկնաբանութիւնը համերաշխվում է ս. Բարսեղ Կեսարացու¹ և Մամբրե Վերծանողի երրորդաբանական դիտումների հետ։ Առավել ակնհայտ է կապը հատկապես Մամբրե Վերծանողի հետ. այս հեղինակի ճառերից մեկում ասվում է. «Ոչ մեծ եւ ոչ փոքր ի Սուրբ Երրորդութեանն երեւի, զի մեծ եւ զփոքր, զծանր եւ զթեթիւ, զչատ եւ զսակաւ, ժամք եւ ժամանակք բովանդակեն։ Իսկ ուր ոչ ժամք եւ ոչ ժամանակք, ոչ չափ եւ ոչ կշիռ մերձենայ յանբաւելի բնութիւնն, անդ ոչ նկարի ոչ փոքր եւ ոչ մեծ»²։

Խոսելով փոխներթափանցմամբ կատարված Բանի մարմնավորման և մարմնի աստվածացման վերաբերյալ՝ հեղինակն ասում է, որ այդ միավորման ժամանակ կողմերը պահպանում են իրենց ինքնակայությունը. «ոչ փոխեալ եւ ոչ փոփոխեալ, զի անճառելի լոյսն ճառագայթ զփոփոխելի նիւթովն փայլատակել կայծակն իմն նոյնակերպ եւ նոյնագործ բանին հրաշարուսեալ կատարիւր...»։ Այս միտքը քաղված է Մովսես Խորենացու անվամբ հայտնի Վարդավառի ճառից, ուր կարդում ենք. «Յորովայնի Կուսին զանփոփոխելի լուսոյն ճառագայթ զփոփոխականաւն փայլատակեաց զնիւթով կայծակ իմն անդուստ նոյնակերպ հրաշարուսեալ»³։

Շարունակելով իր խոսքը Վարդան Արևելցին գրում է. «երկու կատարեալ ի մի կատարեալ կենդանի գլխաւորեալ՝ անճառ խառնմամբ միաւորեալ, որպէս ձայն՝ ի բան եւ բան՝ ի գիր, լոյս ընդ աւղ եւ հուր՝ ընդ երկաթ...»։ Հայ, և ոչ միայն հայ, դավանաբանական մատենագրութեան մեջ լանորեն տարածված հնարներից է բնութիւնների հարաբերութիւնը պարզաբանող երկաթի և կրակի օրինակը։ Քրիստոսաբանական այդ կարևորագույն իրակութիւնը մեկնաբանելու նպատակով, Վարդան վարդապետն իր նախորդների նման⁴, վկայաբերում է այդ օրինակը։ Ավանդութեան հետ աղերսը դրսևորվում է նաև առանձին եզրերի օգտագործման մեջ։ Օրինակ վերոբերյալ հատվածում «եւ անուռն ձախոյ ոչ լսի անդ» արտահայտութեան մեջ «ձախ»-ի որպես բացասական հասկա-

ցութեան աստվածաբանական վերլուծումը կապված է Գրիգոր Լուսավորչի «Վարդապետութեան», Եղիշեի «Յերեւումն Տեառն առ Տրեբերայ ծովուն» ճառի հետ։ Աստված-Բանի մարդկային մարմնի հետ ունեցած միավորման կամ միութեան բնույթը ցույց տալու նպատակով հեղինակի կիրառած «աստուածախառն» եզրը օգտագործվել է «Յաճախապատում» ճառերում, «Վարդապետութիւնում», ս. Գրիգոր Նարեկացու Աղոթմատոյանում, Ս. Եպիփան Կիւրացու Տիրոջ Թաղման նվիրված ճառում, «Ճաշոց» ծիսամատոյանում և այլուր²։ Վարդանը իրագրել է նաև հերձվածողական զանազան տեսակետների. առանց անուռն տալու նա ակնարկում է Պելագիոսի (360-418) և Հուլիանիտների (2 դ.) այն տեսակետը, թե Տերը ստացել է Ադամի նախամեղսական մարմինը։ Հերքելով այս թյուր տեսակետը հեղինակը գրում է, որ Տերը ստացաւ Ադամի բնական մարմինն ու հոգին, որպեսզի փրկագործութիւնը լիակատար լինի, «քանզի որովք նոքին առան ի Տեառնէ, եւ եղեւ բոլորովին փրկութիւն»։

ԺԸ ճառը որ «Յաղագս բնութեան, թէ զինչ իցէ ըստ ինքեան իմացեալ ի փառս Աստուծոյ» խորագիրն է կրում, ունի կիսաբանագիտական, կիսադավանաբանական բնույթ։ Աստվածաբանական իր խորհրդածութիւնները հաստատելու համար հեղինակը, իրեն հատուկ քաջատեղյակութեամբ օգտվում է ոչ միայն Աստվածաշնչից և հայրախոսական աղբյուրներից (Փիլոն Եբրայեցի, Գրիգոր Նյուսացի, Գրիգոր Աստվածաբան), այլև՝ արտաքին իմաստասերներից (Պորփյուր)։ Այստեղ հեղինակը ցրում է այն տարակույսը, որ շատերի մեջ առաջացնում էր ս. Կյուրեղ Ալեքսանդրացու, ս. Աթանաս Ալեքսանդրացու և ս. Գրիգոր Աստվածաբանի երկերում Տիրոջ երկու բնութեան վերաբերյալ հիշատակումը։ Եկեղեցու հայրերը այսպես էին ասում, որպեսզի բացառեն այն շփոթը, որ առկա էր Տիրոջ մարդեղութիւնը մերժող երևութականների հերձուածողական վայրիվերո պնդումների մեջ։ Մինչդեռ դավանական տեսակետից նրանց հաստատագրած գաղափարներն անխոցելի են, քանզի նրանք ընդգծում են մեկ միավորյալ բնութեան պարագան, ինչը կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում Հայ եկեղեցու քրիստոսաբանութեան մեջ։ Բնագիրը շահեկան է նաև հայոց լեզվի բառագանձը համալրելու առումով։ Նրանում առկա անվնասախառն («ՅԱստուծոյ է բան եւ անվնասախառն բանականութիւն»), արարչազոյց («դիւրին էր կալ ի կայ ի յարարչազոյցն սահման բնութեան»), դուլյափ («իրաւք առնէ զամենայն ինչ իբրեւ զդուլյափ, որ չըջելովն հանէ ջուր ի դրախտ») երիզացեալ /«կամիս կթել խաղող ի մորենոյ, մշակդ երիզացեալ եւ փշաւտ անդաստանի»/, հոմափառ /«սիրով զաւրացեալ յերեքերեւեան Աստուածութիւն ի հոմափառ եւ

¹ Տե՛ս «Գանճասար», Գ, էջ 212-213:

² Տե՛ս Ա. Տեր-Միքելյան, Հայաստանաց սուրբ եկեղեցու բրիտանացականը, Տփղիս, 1900, էջ 84:

³ Տե՛ս «Մովսէսի Խորենացույ մատենագրութիւնք», Վեներտի, 1865, էջ 332:

⁴ Տե՛ս «Գանճասար», Բ, էջ 210-211, 218, ծմբ. 66ա-66բ:

¹ Տե՛ս Քյուսեյան, Գրվագներ, էջ 94-96:

² Տե՛ս «Նոր բառգիրք հայկազգեան լեզուի», Խո. Լ. Վեներտի, 1836, էջ 323:

ի մի բնութիւն»/, յարաշուրջ /«նախ եւ առաջին յետ կատարմանն արա-
րածոց գրնութիւն արար եւ յաւրինեաց զնա յարաշուրջ ընթացիւքն երկ-
նի»/ բառերը բացակայում են Նոր Հայկազեան բառարանում :

Վարդան Արեւելցու ճառախոսական մեկնաբանական վաստակի մեջ
առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում պատճառ-լուծմունքները: Ներկա
հրատարակութեան մեջ «Ի խնդրոյ մավուցողաց...» խորագրով ընդգրկ-
ված միավորը (ԺԹ) ս. Բարսեղ Կեսարացու նշանավոր «Հարցողայ» գրքի
պատճառ-լուծմունքն է: Այստեղ շարադրված է վանական կանոններ
պարունակող այդ նշանավոր երկի գրութեան շարժառիթը և տրված որոշ
դժվարընկալելի արտահայտութիւններ կարճառոտ մեկնութիւնը²²:

Ինչպես երևում է, Վարդան Արեւելցու ճառերը, վայելելով բավա-
կանին լայն հեղինակութիւն, տարածված են եղել միջնադարյան Հայաս-
տանի վարդապետարաններում: Գլաճորյան Համալսարանի սան Հովհան-
նես Մործորեցին (+1338) իր ավարտածառը շարադրելիս աչքի
առջև է ունեցել Արեւելցու «Ի տասնաբանեան աւրէնսն» ճառը:
Այդ է վկայում հետևյալ զուգադրութիւնը:

Վարդան Արեւելցի

Վասն որոյ առին ի պաշտուն
գմասունս արարածոց. ոմանք գԱ-
րեգակն պաշտեցին եւ Վահագն
կոչեցին եւ այլ գլուսին եւ Ար-
տեմիս ձայնեցին, կեսք գերկուս
կիսագունդ երկնից, եւ մանկունս
Ջրուանայ կարդացին, այլ գամե-
նայն երկին եւ Կոռնոս անուանե-
ցին, ոմանք զաւգոս եւ Ադոնիս ձայ-
նեցին, կէսք գերկիր եւ Դեմետր, ո-
մանք զըուր եւ Պիսիդոն կոչեցին,
այլ գհուր եւ Հեփեստոս անուանե-
ցին, այլ գմիտրական եւ՝ գամ մո-
լար աստեղս եւ գամագան գանուա-
նս կոչեցին: Եւ այսու ոչ շատացան,
այլ եւ արարին գկերպարանս նո-
ցա...

Հովհաննես Մործորեցի

Քանզի ի շատ մշակութեան
Նորա աստուածածուցին ոմանք
գչորս սկզբունս գերկիր, եւ
գըուր, գաւղ եւ գհուր, եւ ոմանք
գԱրեգակն եւ գլուսին եւ գայլ
լուսաւորս, Վահագն եւ Արտեմիս
ասացին եւ կեսք միայն՝ գերկին
եւ ոմանք՝ առ հասարակ գամե-
նայն աշխարհս: Եւ գեշմարիտ
էին գանունն, որ ծնաւդ եւ իշ-
խան էր բոլոր էիցս, ծածկեցին եւ
սուտանուն կոչմամբ ի վեր աս-
ացեալ եղին. Դեմետր եւ Պի-
սիդոն եւ Հեփեստոն եւ այլ այս-
պիսիս առասպելաբար մոլու-
թեամբ կոչմունս ընծանեցին եւ
զլսելիս մարդկան արվեստակեալ
բանիւք առ ի հաւանեցուցանել
կախարդեցին: Նա եւ գշրջագա-
յութիւն երկուս կիսագնդացոյ,
որք յաճախարար եւ անդադար

շուրջնիս գալով ի հարկէ գմի-
մեանս փոփոխեն ըստ... «Հովհա-
նիսի Մործորեցո հոգացեալ
բանս»։ ՄՄ, ձեռ. 627, ք. 28 ա:

Վարդան Արեւելցու ճառախոսական-մեկնաբանական վաստակի մեջ
առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում պատճառ-լուծմունքները: Ներկա
հրատարակութեան մեջ «Ի խնդրոյ իմաստուն մակացողաց...» խորագրով
ընդգրկված միավորը (ԺԹ) ս. Բարսեղ Կեսարացու նշանավոր «Հարցո-
ղաց» գրքի պատճառ-լուծմունքն է: Այստեղ շարադրված է վանական
կանոններ պարունակող այդ նշանավոր երկի գրութեան շարժառիթը և
տրված որոշ դժվարընկալելի արտահայտութիւններ կարճառոտ մեկ-
նութիւնը:

* * *

Եթե աստվածաբանական ճառերն աչքի են ընկնում տեսական խոր
թափանցումներով, վարդապետական շահեկանութեամբ, ապա ներբողնե-
րը՝ գեղարվեստական ակներև արժանիքներով: Սակայն սրանք ևս ան-
մասն չեն նյութի թելադրած աստվածաբանական բովանդակութիւնից:
Զգացումի, հուզիչ անիւթով պոռթկումները հաճախ խոնարհ ներդաշնակու-
մով ենթարկվում են բովանդակութեանը: Այս տեսակետից առավել ու-
շագրավ է Հովհաննես Մկրտչին նվիրված ներբողյանը, որ ամենայն հա-
վանականութեամբ գրվել է 1257-1271 թթ.³: Արձագանքելով ավանդույթի
ուժտացած մեկնաբանութեանը⁴, Վարդան վարդապետը աստվածաբանո-
րեն կարգորոշում է Հովհաննես Մկրտչի դերը: Նա հորջորջվում է Մար-
գարե, Առաքյալ, Քահանա, Փեսաւեր, Կարապետ, Արուսյակ, Մկրտիչ:
Հեղինակը մեկնաբանում է այս անուններից յուրաքանչյուրը: Հովհան-
նեսին Մարգարե ենք անվանում, քանզի նա օտոված է տեսանողի ար-
ժանիքով: Սակայն նա գերազանցում է մարգարեներին նրանով, որ եթե
վերջիններս միայն խոսքով էին քարոզում, սա լինելով բացարձակ Խոսքի՝
Բանի ականատեսը բարձրաձայն ավտում էր Աստծո Որդու գալստյան

¹ Վարդան վարդապետի անունով հայտնի են նաև ս. Գրիգոր Նյուսացու երկերի
պատճառ-լուծմունքները, որոնք սակայն ընդգրկված չեն ներկա հատորում:

² Վարդան Արեւելցու ներբողների և նրանց գեղարվեստական արժանիքների մասին տե՛ս
Փ. Անթրայան, Եզվ. աշխ. Ա., էջ 157-173, Բ., էջ 244-255, 260-272, 274-293:

³ Փ. Անթրայան, Եզվ. աշխ. Ա. էջ 173:

⁴ Տե՛ս Լ. Քյոսեյան, Ատոմ Անճևացին և նրա ներբողը՝ նվիրված Հովհաննես Մկրտչի,
«Հանդէս ամսօրեայ», 1987, էջ 521-526, նաև «Էջմիածին», 1987, N Բ-Գ, էջ 100-
106:

⁵ Նոր Հայկազեան բառարանում (ՀԵՆԲՀ) բացակայող բառերի ցանկը տե՛ս վերջում:

մասին: Առաջյալ է հորջորջվում, քանզի առաքյալների նման պատմում է իր Առաքելի մասին՝ կոչ անելով ապաշխարության: Քահանա է կոչվում, քանզի նրանով լիալրվեց հին ուխտի քահանայական խորհուրդը, երբ մկրտության պահին իր ձեռքը հպեց Տիրոջ գլխին՝ նրան ավանդելով ճշմարիտ քահանայութունը: Փեսայվեր է անվանվում, որովհետև լսեց Փեսայի (Քրիստոսի) ձայնը, իմացավ նրա խորհուրդը, Հորդանան գետն իբրև հարսի պատմուճան գեցեց նրա վրա ու զարդարեց նրան: Կարապետ է, որովհետև Տիրոջ ժողովրդին նախապատրաստում է դիմավորել երկնավոր թագավորին: Արուսյակ է, որովհետև արդարության Արեգակի լույսի ծանուցիչն է: Մկրտիչ է, քանզի նրա միջոցով Աստծո Որդին «ձեռնադրվեց» գառնալով նոր արարածների Անդրանիկը, որի շնորհիվ մարդիկ արգանդի ավազանում եղբայրանալով Քրիստոսին՝ հավասարվեցին նրան: Աստվածաբանական այս նախադրություններից հետո հեղինակը տարփողական բարձրաշունչ արտահայտություններով պանծացնում է Հովհաննես Մկրտչին: Տարփողական այս ընթացքն ուղեկցվում է Մկրտչի Հին ու Նոր կտակարանյան հայտնի անձանց, իրողությունների (Աբել, Ենոք, Նոյ, Աբրահամ և այլն) նրբին համադրումով: Վարդան վարդապետն իրեն վայել լայնախոհությամբ խոսում է նաև ազգային իրականության, Հայ եկեղեցում այս սրբի վայելած հեղինակության մասին: Հեղինակի սրամիտ նկատումով Հայոց եկեղեցում Հովհաննես Մկրտչին նվիրված չորս տոները մաքրագործում են տարվա չորս եղանակները և տիեզերքի չորս ծագերը:

Ազգային արժանապատվության բարձր զգացումով են շարադրված ս. Գրիգոր Լուսավորչին, նրա որդիներին, թոռներին, գրբերի գյուտին, Հովհան Օձնեցի հայրապետին նվիրված ներբողները: Փ. Անթապյանի ենթադրությամբ գրոց գյուտին¹, Վահրամ Գրիգորիս Վկայասեր կաթողիկոսին նվիրված ներբողները Վարդանը շարադրել է 1241-1251 թթ. Կիլիկիայում եղած ժամանակ Հեթում Ա արքայի կարգադրությամբ, իսկ մնացյալ ներբողները՝ 1251-1257 թթ. Կայենաբերդի Ս. Անդրեի վանքում Հաղպատի վանահայր Համազասպ արքեպիսկոպոսի պատվերով: Այս ներբողների շարադրման շարժառիթը Մեծ Հայքում տակավին շարունակվող մոնղոլական բռնատիրության խավար պայմաններում Հայոց փառավոր անցյալի լուսեղեն դրվագների ոգեկոչումով քաղաքական իշխանություններից զուրկ Հայ մարդու ազգային պատվախնդրության ոգին նո-

րոգելն ու արթուն պահելն էր: Այսօրինակ տրամադրությունների զորացման համար իրական նախապայման էր Կիլիկյան Հայկական թագավորության գոյության փաստն ինքնին, մերձավոր անցյալում Ջաքարյանների ծավալած հաջող գործունեությունը¹: Անհրաժեշտ էր անցյալի լավագույն դեմքերի և դեպքերի պանծացումով առավելագույնս շունչ ու ավյուն տալ Հայոց ազատատենչ ձգտումներին: Ուստի հեղինակը կոչ է անում. «Ջարթիք ի նիրհմանց, արիք ի կործանմանց, կանգնեցէք ի կործանմանց, կացէք եւ գիտեցէք, ծաներուք եւ տեսէք, իմացարուք եւ գիտացէք, զի անէ՞ծ բարձեալ եւ աւրհնութիւն ծաւալեալ, դուռն դրախտին բարձեալ է եւ ծառն կենաց ծաղկեալ, բոցեղէն սուրն վերացեալ է եւ ծառն կենաց համարձակեալ, հարսանեացն ծախ գործեալ է եւ առաջատն պատրաստեալ» («Բան գովեստի սրբոյն Գրիգորի Լուսավորչի»):

Ներբողներում դրսևորվում է հեղինակի հայրենասիրությունը, ազգիցավով ապրելու կարողությունը, վեհ ու ազնիվ կարեկցանքը հայրենյաց ցավ ու հոգսի նկատմամբ: Այս է պատճառը, որ Վարդանի ներբողները սոսկ փառաբանություններ չեն. հեղինակը ցավ ի սիրտ գրում է նաև «ազգի թերացումների» ու սխալների մասին, «էաք եւ մեք քան զազս բազումս խաւարատանջ, մառախլամած, յուսակորոյսք»²: Ողբերգական այս շեշտերը ներբողները գերծ են պահում սոսկական օրհներգություններ կամ տարփողներ լինելու միակողմանիությունից: Հակադիր վիճակների այսօրինակ մեկտեղումը հարստացնում է ներբողի բովանդակությունը՝ այն դարձնելով կենդանի և աշխույժ:

Ինչպես ճառերը, այնպես էլ ներբողները իրենց որոշակի ազդեցությունն են թողել հետագա եկեղեցական մատենագրության վրա: Այդ են հաստատում Հովհաննես Երզնկացի-Պուզի, Գրիգոր Տաթևացու և Հովհաննես Կոլոտիկի Լուսավորչին նվիրած ներբողներում առկա Արևելյու համանյութ երկի հետքերը:

Վարդան Արևելյու Ճառերի և ներբողների քննական բնագրերը կազմված են համաձայն հետևյալ ձեռագրերի.

993 - Ճառընտիր: 1456 թ.: Վերին Նորավան: Գրիչ՝ Մատթէոս: Ծաղկող՝ Եսայի: Ստացող՝ Թադէոս, Ստեփանոս եղբարք: Թերթ՝ 769: Թուղթ: Երկայուն: Բոլորգիր:

¹ Գրոց գյուտին նվիրված ներբողը հրատարակված է Փ. Անթապյանի աշխատասիրությամբ ՄՄ 8775 (279ա-300բ) ձեռագրի և տպագրի (Սոփերթ, Բ, Վեներտիկ, 1853) հիման վրա («Բանբեր Մատենադարանի», N 7, էջ 377-397), ուստի այն չի ներառված ներկա հատորում:

² Փ. Անթապյան, Ա, էջ 171-173:

¹ Նշվ. աշխ., Բ, էջ 244:

² «Ներբողեան յորդիս եւ ի թոռուս...» տե՛ս Փ. Անթապյան, նշվ. աշխ., Բ, էջ 247:

1059 - Մաշտոց ձեռնադրութեան: ԺԶ դ.: Թերթ՝ 127: Թուղթ: Միասյուն: Նոտրդիր:

1270 - Ժողովածոյ: ԺԴ դ.: Գրիչ՝ Մարգարե: Ստացող՝ Ահարոն րաբունի: Թերթ՝ 123: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւն՝ անտ:

1324 - Ժողովածոյ: 1281 թ.: Հաղպատ: Գրիչ՝ Հոհան, Բարսեղ, Աբրահամ: Ստացող՝ Բարսեղ վրդ.: Թերթ՝ 475: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւն՝ երկբարբառն ու բառավերջին յ-ն բացակայում է:

1398 - Գատճառք եւ մեկնութիւնք Աստուածաշունչ գրոց: ԺԴ դ.: Թերթ՝ 473: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր:

1518 - Ժողովածոյ: 1594-1600 թթ.: Ամիթ: Գրիչ՝ Ստեփանոս քհն.: Ստացող՝ Սրապիոն Ուռհայեցի: Թերթ՝ 325: Թուղթ: Երկսյուն: Բոլորգիր:

2041 - Ժողովածոյ: ԺԷ դ. (1676-ից առաջ): Գրիչ՝ Կարապետ երեց: Երեմիա: Ստացող՝ Աստվածատուր Վանեցի: Թերթ՝ 384: Թուղթ: Երկսյուն: Նոտրգիր: Առանձնահատկութիւն՝ երբեմն ձայնեղների խլացում. տժոհ:

2043 - Ժողովածոյ: ԺԵ դ.: Թերթ՝ 405: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւն՝ երբեմն կիսաձայն և բառավերջին յ-ի բացակայութիւն, ձայնեղների խլացում. ամպաստան, անկամ, գկալի, խանկարեցաւ, տժոհ, և ընդհակառակը՝ խուլների ձայնեղացում. ըմբել, գայթաղել: Վերջակետը՝ խիստ անկանոն:

2195 - Տօնապատճառ: ԺԴ դ. (1349-ից առաջ): Գրիչ, Ժողովող՝ Հովհաննես: Թերթ՝ 412: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր:

4139 - Տօնապատճառ: 1267 թ.: Հաղպատ: Գրիչ՝ Հովսեփ, Տիրացու գրիչ, Գրիգոր: Թերթ՝ 489: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւն՝ երկբարբառի և բառավերջին յ-ի բացակայութիւն, խուլների ձայնեղացում, բայց՝ յաւղտ, լուսաւորացտ միշտ՝ Յոհանէ:

5197 - Ժողովածոյ: 1274-1280 թթ.: Գետիկ (Մահկանաբերդ գավառ): Գրիչ՝ Գրիգոր: Շմափոն: Ստացող՝ Թամբի խաթուն: Սարգիս վրդ.: Թերթ՝ 434: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւններ՝ վնասված, մաշված, դժվարընթեռնելի: Նկատվում է խուլների ձայնեղացում. անգաւ, մանգական, ընգալցուք, ցանգալ, անգանել: Երկբարբառի և բառավերջին յ-ն՝ ոչ միշտ:

5443 - Ժողովածոյ: ԺԳ դ.: Գրիչ՝ Վարդան, Ստեփաննոս քհն.: Ստացող՝ Գրիգոր: Կազմող՝ Սարգիս: Թերթ՝ 408: Թուղթ: Միասյուն:

Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւն՝ խուլների ձայնեղացում. մանգութիւն, ըմբել: Երկբարբառ և բառավերջին յ-ի բացակայութիւն:

5596 - Ժողովածոյ: ԺԳ դ.: Գրիչ, ստացող՝ Աստվածատուր: Թերթ՝ 346: Թուղթ: Միասյուն: Երկսյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւններ՝ խուլների ձայնեղացում. մանգամբ, ընգալեալ, ընձայական, ընդրեալք, սակայն՝ անսբաղ, սգաստութիւն, սգուշացուցանել: Միշտ՝ հըտակ: Բառավերջին յ-ն միշտ չէ, որ գրվում է: Է-ն Ե-ի նման:

5717 - Եսայի Նչեցի, Մեկնութիւն Եգեկիէլի: ԺԸ դ.: Գրիչ՝ Հովհաննես: Թերթ՝ 168: Թուղթ: Միասյուն: Նոտրգիր:

5817 - Ժողովածոյ: 1707, 1715 թթ.: Սեղովն (Ա) Զմյուռնիա (Բ): Գրիչ՝ Ներսես երեց (Ա): Ստացող՝ Հայրապետ վրդ (Բ): Թերթ՝ 88: Թուղթ: Միասյուն, երկսյուն: Նոտրգիր, բոլորգիր:

5862 - Ժողովածոյ: ԺԳ դ. (1290-ից առաջ): Սյունիք: Գրիչ՝ Սարգիս: Ստացող՝ Տարսաիւր և եղբայրը՝ Թաղիլադիւն: Թերթ՝ 322: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր:

6869 - Ժողովածոյ: 1365 թ.: Գրիչ՝ Մարտիրոս: Ստացող՝ Մկրտիչ վրդ.: Թերթ՝ 261: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւն՝ ականջացտ, գոյնքտ, սիրոյտ:

8132 - Ժողովածոյ: ԺԴ դ. (չուրջ 1301 թ.): Գրիչ՝ Թոբրոս զպիր, Հովհաննես: Թերթ՝ 214: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր:

8775 - Ժողովածոյ: 1415, 1418 թթ.: Երուսաղեմ (Ա), Մեծոփա վանք (Բ): Գրիչ՝ Գրիգոր Մերենց (Ա), Մկրտիչ Մեծոփականցի, Հակոբ աբեղա (Բ): Մաղկող՝ Գրիգոր երեց: Կազմող՝ Գրիգոր: Ստացող՝ Մկրտիչ վրդ (Ա, Բ): Թերթ՝ 368: Թուղթ: Միասյուն: Բոլորգիր: Առանձնահատկութիւններ՝ գաղտնավանկի ը-ն գրվում է (տըւընջեան), միշտ՝ սպաննողսն, Մովսես, էկեսցէ, էրեւեն, էղեւ (=եղեւ), ոընկ ունք, տիէզերք, ու = ւ :

Վիեննա 219 - Յայտաւորք: 1591 թ.: Գրիչ՝ Հովհաննես: Թերթ՝ 515: Թուղթ: Երկսյուն:

ՀԱԿՈՐ ՔՅՈՍԵՑԱՆ

Նկարագրութիւնն ըստ՝ Յուզակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, կազմեցին Օ. Եգանյանը, Ա. Ջեյրուսյանը, Փ. Անթրոսյանը, խմբագրութեամբ Լ. Խաչիկյանի, Ա. Մնացականյանի, Հտ. Ա., Երևան, 1965, Հտ. Բ, 1970:
.. Նկարագրութիւնն ըստ՝ Յ. Տաշեան, Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանից ի Վիեննա, Վիեննա, 1895, էջ 559:

Ճ Ա Ռ Ք

Ա

ՅԱՂԱԳՍ ԵԻԹՆ ԱԻՈՒՐՆ ԱՐԱՐՉՈՒԹԵԱՆ, ՉՈՐ ԱՐԱՐԵԱԼ Է ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ՝

Անդրանիկ արս¹ միաշաբաթուս եւ անդրանիկ սուրբ² եկեղեցիս Քրիստոսի ընտրեալ Հաւտքս³ եւ Հովիւքս կոչեն ի գործ ծառայական սպասաւորութեանս⁴, քանզի ծառայք⁵ իսկ եմք մարմնոյ եկեղեցւոյ եւ անդամոցդ Քրիստոսի՝ յոտն յառնել եւ մատուակել ի տանէ Տեառն ի Հոգեւոր եւ յորդարուի Հնձանաց⁶ աստուածեղէն իմաստիցն: Արդ, ժամանակ եւ⁷ տեղի զարդարիչք եւ գեղեցկարարք են բանից եւ բանասիրաց, որպէս գարնան ժամանակն, որ ծաղկաւք գերկիր եւ երգեցաւդ թռչնաւք զաււղն⁸ եւ⁹ զականջս զարդարեալ¹⁰ զուարճացուցանեն, որպէս եւ արս տէրունական կիրակէ եւ ի դուռն սրբոյ մաւրս մերոյ եկեղեցւոյս զբանս մեր ի փառս Աստուծոյ, քանզի յայսմ աւուր Աստուած զանճառ եւ զանասելի բարեացն զանդուռնս երաց եւ սկսաւ առնել զարարածս, որով¹¹ եւ Հիմն եղիր գերկիրն եւ գերկիր, զոր աւրինակ երկու վէմս կանգնէ յեզր բակին¹² եւ ապա առ¹³ սակաւ սակաւ զմէջ ընու շինուածովք: Վասն զի¹⁴ անսահման բարին ոչ կամեցաւ ինքն միայն վայելել յիւրական բարիսն, այլ պարտ եւ արժան Համարեցաւ տարածել եւ բազմացուցանել զառատութիւն բարոյն ի շինութիւն¹⁵ աշխարհիս ոչ վասն իւր կարեաց եւ պիտոյից ինչ, այլ զի գայեցեսցն յանձախելի պարգեւս նորա եւ յաննախանձ բարիսն¹⁶: Եւ եղեն յաւուրս յայսմիկ ի միաշաբաթ կիրակէիս եւթ արարածքս, չորք տարերքս¹⁷. Հուր, աւղ, ջուր, երկիր եւ¹⁸ Հրեղէն երկինն եւ ի նմա՝ Հրեշտակք: Եւ եւթներրորդ լոյսն առաջին, յորմէ արեգակն եւ լուսին եւ աստեղք գոյացան յաւուր չորեքշաբաթուոյ, զայս աւր կոչեցաւ¹⁹ տիւ, քանզի որչափ տեւէ լոյսն յաւուր²⁰, ի վերայ գլխոց մերոց տիւ կոչի²¹, զոր եւ²² ցերեկ անուանեմք, եւ կոչի միաշաբաթ, որ է Հանգիստ Աստուծոյ, զի շաբաթ Հանգիստ ասուի, քանզի զինչ եւ առնէր

Աստուած, Հանգչէր²³ ի տեսանելն, թէ բարի է^{1*}: Վասն որոյ Մեծն²⁴ Բարսեղ ասէ. Մի աւր կոչեաց, որ արար զնա. «Եղև երեկոյ եւ եղև վաղորդայն աւր մի»^{2*}: Եւ զայս անունս չէ պարտ առնուլ ի սմանէ, քանզի մի է աւրն²⁵ մեծ միաշաբաթին պատուիչ յարութեան Քրիստոսի Հանապազ^{3*}, այլ եւ զամենայն որդիս Աղամայ Հանդերձեալ է յարուցանել յաւուրս յայս ի կատարածի աշխարհիս, յորժամ վերջինն կիրակէս լուսանաւ եւ այլ աւր եւ գիչէր զնա ոչ փոխէ²⁶: Քանզի եւ²⁷ Աստուած է աւուրն այնորիկ արեգակն, որ երեւի եւ յայտնի աշխարհի եւ այլ ոչ ծածկուի, այլ եւ²⁸ խաւարն ժողովի ի հրախառն տեղի տանջանաց մեղաւորաց, որ կոչի խաւար արտաքին, զի արտաքոյ եւ յաւտար է²⁹ յայս խաւարէս, զոր մեք գիտեմք, զի առ մեզ խաւարն³⁰ լոյս ունի, եւ այն անչէջ Հուրն խաւար է, իսկ Աստուած արդարոցն լոյս է եւ փառք, որպէս եւ գրեալ է, թէ՛ «Լոյս արդարոց յամենայն ժամ»^{4*}: Եւ վասն այսորիկ մեզ պարտ է զկիրակէն սուրբ պահել յամենայն մեղաց եւ ի ժամատեղն եւ ի պատարագն գնալ եւ խոստովանութեամբ Համար³¹ տալ, զոր ինչ գործեցաք զվեց աւրն կամաւ եւ ակամայ³² յայս կիրակէս, զի մի ի վերջին կիրակէն, յորժամ³³ յառնեմք ի մեռելոց եւ յատեանն Աստուծոյ երթանք, անդր պահանջ³⁴ Համարս գործոց եւ բանից, յայնժամ ոչ կարէ³⁵ որ ծածկել ի մեծ հրապարակին, որ երկնաւորք եւ երկրաւորք ի մի տեղ Հաւաքեալ կայցեն, ուր ահագին եւ սոսկալի ամաւթն է, եւ չէ ինչ աւգուտ որպէս եւ այս³⁷ ամաւթս, որ ի խոստովանութեան ժամն ամաչէ եւ յանդ³⁸ ամաւթոյն զերծանի, այլ յետ³⁹ ամաւթոյն ի յանվախճան տանջանսն առաքին իրբել զթշնամիս Աստուծոյ եւ անձանց իւրեանց, ուր լալ աչաց է եւ կրճել ատամանց: Արդ, պարտ է պատուել եւ⁴⁰ պահել զկիրակէն, բայց ոչ անասնաբար միայն յաշխատութենէ եւ ի բան առնելոյ պահել, եւ գինէխմութեամբ⁴¹ եւ ծաղրով եւ կատակաբանութեամբ եւ ընդվայրախաւսութեամբ անցուցանել զաւրն, այլ այն է կիրակէին պատիւն, որ ասացաւ ժամատեղաւք եւ խոստովանութեամբ, Հաղորդութեամբ⁴², Գրոց լսողութեամբ վճարել, որում եւ զձեզ արժանիս արասցէ Քրիստոս Աստուածն

^{1*} Մնդ. Ա 4:

^{2*} Մնդ. Ա 5:

^{3*} Տե՛ս Բարսեղ Կեսարացի, Յաղագս Վեցաւրեայ արարչութեան, աշխատ. Կիմ Մուրադյանի, Երեւան, 1984, էջ 62:

^{4*} Առակ. ԺԳ 9:

Աղբյուրներ

A = ՄՄ. ձեռ. 1270, ք 59բ-68ա:

B = ՄՄ. ձեռ. 4139, ք. 235ա-240բ:

մեր⁴³ ի փառս իւր եւ ի փրկութիւն հոգւոց մերոց⁴⁴ եւ մարմնոց⁴⁵ կատարել զաւուրս ժամանակաց մերոց⁴⁶ եւ նմա պատիւ եւ գոհութիւն⁴⁷:

Երկուշաբթի⁴⁸ աւրն իւր առանձին պատիւ ունի՝ զլինելութիւն Հաստատութեանդ⁴⁹, զոր եւ կոչեաց Աստուած զՀաստատութիւն երկին յետ առաջնոյ⁵⁰ երկնիցն, զոր յառաջնումն յաւուրն արար ի կիրակէի, որ է Հրեղէն եւ անտեսանելի, զորմէ ասեն, թէ անմարմին եւ պարզ բնութիւն է, եւ չէ ի չորից տարերացս, վասն այսորիկ⁵¹ ոչ էր եւ ի մարմնաւոր աչաց, այլ այս, որ երեւի, ի յաւոյ եւ ի Հրոյ⁵² կազմեալ է եւ Հաստատեալ, յորոյ վերայ կացոյց Աստուած զկէս ջրոյն, որ ծովացեալ կալեալ ունէր զերեսս երկրի՝ ասելով, եթէ⁵³ գատուցէ⁵⁴, մեկնեացէ Հաստատութիւնդ⁵⁵ զկէս ջրոյն, որ ի վերայ⁵⁶ իւրոյ⁵⁷ եւ զկէս ջրոյն, որ ի ներքոյ նորա⁵⁸: Վասն զի Արարիչն զայս այսպէս առնելով՝ երկու իրք ազուտ արար. մի՝ զերկիր թէթեւացոյց ի ծանրութենէ եւ միւս եւս⁵⁹ զայրողութիւն⁶⁰ եւ զանտանելի տեսիլն Հրեղէն երկնից արգելեաց եւ ի վեր փակեաց զյորդութիւն եւ զթանձրութիւն ջրոյն ընդդէմ տուեալ եւ ոչ եթէ Հաստատութիւն բարձեալ է զջուրն ի վերայ իւր, զի⁶¹ ասէ⁶² Դաւիթ, եթէ՝ «Ջուրք որ ի վերոյ է քան զերկիրնս, աւրհնեցէք զանուն Տեառն»^{1*}: Յայտ է, եթէ կամար մի Հրեղէն երկիրն է եւ կամար մի՝ ջուրն, եւ⁶³ ի ներքոյ նորա, կամար մի՝ Հաստատութիւն, որ եւ նա երկինք անուանի: Եւ այս երեք կամարքս Հետ իրերաց հողմով խառնեալ շուրջ զան բազում միջոցաւ Հեռի ի միմեանց բոլորք եւ զերկիր եւ զջուրն, որ ի վերայ երկրի ի մէջ իւրեանց ունին, որպէս ասէ մեծն Եղիշէ, թէ՝ Դու մի տարակուսիր, թէ ջուրն⁶⁴ վերին միապաղ, միաձոյլ⁶⁵ Հաւասարակչիւ՝ զիարդ շուրջ զա գՀետ երկու երկնից ներքոյ երկիրս անցանելով եւ դարձեալ վերանալով եւ կամար գալով վերագոյն քան զՀաստատութիւն: Այլ տես, ասէ, «զամպն»⁶⁶ ջրով⁶⁷ լցեալ, որպէս ի տիկս⁶⁸ եւ ի կախ ունի յաւուր⁶⁹ եւ ոչ թափի ի վայր մինչեւ Արարիչն Հրամայեցէ^{2*}: Նոյնպէս եւ զայս է տեսանել⁷⁰ Հրամանաւ Աստուծոյ ճանապարհորդել: Եւ մեր Լուսաւորիչն ասէ, թէ Հրեշտակացն կայանքն ի վերայ ջրոյն են Հազարք Հազարաց եւ բիւրք բիւրոց, որ կան յանդադար փառաբանութեան: Եւ բազումք ի նոցանէ իւլանեն ընդ ջուրն ի պահպանութիւն մարդկան, եւ դարձեալ վերանան ելանեն ի ջրոյն ի պաշտաւն եւ յերկրպագութիւն Աստուծոյ եւ պատմեն Տեառն զգործս մարդկան, որպէս եւ ասաց Տէրն. «Ջգուշ կացէք, մի՛

^{1*} Սաղ. ձԽԸ 4:

^{2*} Տե՛ս Լեւոն Խաչիկյան, Եղիշէի «Արարածոց մեկնութիւնը», Երեւան, 1992, (N Ե), էջ 235:

տրտմեցուցանէք զմին ի յաղքատաց, վասն⁷¹ զի Հրեշտակք նորա Հանապաղ տեսանեն զերեսս Հաւր Իմոյ, որ յերկիրն է»^{3*}: Եւ աստի ուսանիմք եւ Հաւատամք, թէ ամենայն անձն մարդոյ Հրեշտակ ունի իւր պահապան, եւ թէ մարդ մարդոյ վատ⁷² առնէ զնմա Հրեշտակն տրտմեցուցանէ եւ երթա Հրեշտակն այն⁷³ գանգատի Աստուծոյ: Ասէ եւ Ինքն Աստուած մարգարէիւն. թէ՝ «Վասն տառապանաց աղքատին եւ Հեծութեան տնանկին յառնեմ յԱթոռոյ Իմոյ⁷⁴ եւ Հարկանեմ զերկիր»^{1*}: Վասն որոյ պարտ է սուկալ եւ դողալ ի բանէս⁷⁵ եւ չտրտմեցուցանել զոք եւ չզրկել զաղքատն, որոց աւգնական եւ վրէժխնդիր Աստուած է, եւ Հրեշտակ⁷⁶ Աստուծոյ, որ եւ զմեզ բացերես արացէ՝ Քրիստոս Աստուած մեր ի յիւրմէն եւ ի սուրբ Հրեշտակաց եւ ամենայն մարդկանէ⁷⁷ եւ նմա աւրհնութիւն եւ փառք:

Յաւուր երեքշաբթի կատարել եւ փառաւորել Հաւատ ուղղափառաց քրիստոնէից երեւի, քանզի անմարմին եւ աներկիրն երեք աւուրքն զանմարմին եւ զանժամանակն երեքանձնեա Աստուածութիւն թարգմանեաց մեզ, քանզի այն երեքաւուրցն լոյսն աննիւթ եւ անմարմին էր, որ զերկրոտասան ժամ աւուրն տարածանէր աւուրովն ընդ ամենայն երկիր եւ ի ժամ երեկոյն ի տեղի մի Հաւաքէր. ոմանք ասեն յարեւելս⁷⁸ եւ այլք թէ՝ յերկիրնս վերանայր եւ աւուրով թանձրացելով⁷⁹ ծածկուէր, բայց⁸⁰ ի դէպ է, թէ յարեւելս ի վերայ դրախտին ծածկուէր⁸¹ ի խորհուրդս Աստուածածնին, որ ծրարեցաւ լոյսն անճառելի, ըստ այնմ, զոր Աստուած⁸² ասաց առ Յոք, եթէ «Որ երկիր իցէ⁸³, յորում լոյսն ագանիցի»^{2*} 84: Եւ այն երեք աւուրն չկա ժամ եւ մասունք եւ ըուպէք, զի ոչ գոյր նիւթեղէն արեգակն եւ եղէն յաւուր երեքշաբթի. ծառք պողաբերք եւ անպտուղք եւ բոյսք խոտոյ եւ բանջարք, ծաղիկք եւ անպտուղք. ամենայն սերմանեաց իւրաքանչիւր ծառ իւր պտղովն եւ բոյս եւ բանջար իւրեանց սերմանեաւքն կատարեալ, զի մի ասացեն⁸⁵ արեւապաշտքն, եթէ արեգակն է պատճառ պտղոց եւ բուսոց, այլ՝ Արարիչ արեգականն, յորժամ եւ կամի: Եւ այնմ աւուր եղեւ դրախտն ընդ այլ ծառսն, յորում եւ⁸⁶ տնկեցաւ ծառն կենաց եւ ծառն զիտութեան բարոյ եւ չարի, յորմէ եւ⁸⁷ ասաց Աստուած Ադամայ. «Մի ուտիցէք, զի մի մեռանիցիք»^{3*}: Եւ դրախտն թաւ եւ թանձր⁸⁸ վայրք է՝ անթառամ տերեւով եւ անհատ պտղով լի, որպէս եւ⁸⁹ վայել է աստուածատունկ⁹⁰ ծաղկոցի եւ աստուածազործ դրախտի, որ ոչ գոյ ամառն եւ գարուն, ձմեռն եւ աշուն, այլ՝ բարէխառն եւ աստուածատես

^{1*} Սաղ. ԺԱ 6:

^{2*} Յովք. ԼԸ 19:

^{3*} Մկր. Գ 3:

տեղի՝ անուշաբուրիչ հոտով եւ արեգակնափայլ գունով եւ գեղով պայ-
ծառացեալ ի շուք շնորհի երկնավայելուչ փառաց, որ եւ թէպէտ եւ յերկ-
րի է արմատացեալ եւ հաստատեալ եւ հողեղեն է⁹¹, այլ բարձր ասնն զնա
եւ հաւասար լուսնոյ⁹² եւ արեգական: Եւ լուսնոյ ոչ է⁹³ կարաւտ եւ ոչ
անկանի անդ լոյսս այս, այլ Աստուած է նմա լոյս: Եւ այս պայծառա-
զարդ են տունկէն, որ առաւել զարդափայլեն քան զարեգակն, զի թէ այս
ծառուտ եւ ծաղկուտ⁹⁴ տեղիքս⁹⁵, որ առ մեզ են ի շինել⁹⁶ այսքան ցան-
կալի⁹⁷ են, իսկ այն, որ Աստուծոյ ասի տնկել⁹⁸ որքան զարմանալի եւ ա-
խորժ իցէ տեղին⁹⁹, եւ բանջարքս¹⁰⁰, որ յերկրի են անթուական բազմու-
թեամբ եւ անսպառ զաւակաւք այսքան պիտանացու¹⁰¹ են կերակրոյ եւ
բժշկութեան, հաճոյ աչաց հայելոյ եւ բարի՝ յառողջութեան եւ ի պետս
խելաց, որք՝ ան պարտին լինել բոյս եւ բողբոջ երկնաբերձ եւ աստուածա-
վանելուչ¹⁰² դրախտին: Այլ անդ¹⁰³ ամենայնքն¹⁰⁴ բարիք են եւ ազնիւք,
լաւք են հրաշալիք, վասն որոյ եւ մեղաւորք չեն արժանի մտանելոյ անդ,
որպէս եւ ոչ առաջին մեղուցեալքն Ադամ եւ Եւա, վասն զի ոչ էր¹⁰⁵ նա
տեղի¹⁰⁶ մեղաւք մեռելոց գերեզման, այլ սրբութեամբ կենդանեաց
հանգստարան: Իսկ առ մեզ ծառք եւ բանջարք, յոլովք ի սոցանէ թթուա-
բերք եւ դառնաբերք են, ուշաբարձք եւ մահադեղք, քանզի տեղի է սա
մեղաւորաց եւ արդարոց, քանզի ահա մեղաւորք են եւ աջողեալ են¹⁰⁷ սո-
ցա, որպէս անպիտան բոյսք եւ բողբոջք եւ պտուղք ատոք եւ քաջաբերք
եւ բազմողկոյզք են քան զպիտանիսն, որոց դուք մի նմանիք՝ լինել անպ-
տուղ ի բարոյ եւ կամ դառնաբերք եւ փշաբերք, մեղսածինք եւ սպանողք
ոգոցն ձերոց եւ այլոց ընկերաց¹⁰⁸ եւ դրացեաց զխիշոցացն¹⁰⁹ փուշն բե-
րելով եւ զբամբասանացն տատասկ, զգողութիւն եւ զպողոնկութիւն եւ
զշնութիւն եւ զայլ մահաբեր դեղոցն չարութիւն: Այլ ամենեցուն ձեզ լիցի
պտղաբեր¹¹⁰ զառաքինութիւն եւ զպարկեշտութիւն եւ զողորմութիւն եւ
յամենայն բարեգործութիւնս, ժրութիւն ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ
մերոյ աւրհնելոյն յաւիտեանս¹¹¹:

Յաւուր չորեքշաբաթի արար Աստուած զարեգակն եւ զլուսին եւ
զաստեղս, եւ անդ սկսաւ ժամանակն, զի ժամանակն գնացք լուսաւորացդ,
յորոց չափին երկոտասան ժամք¹¹² տուրնջեան եւ նոյնքան¹¹³ ի գիշերոյ,
քսան եւ չորս ժամ ընդ տիւ եւ ընդ գիշեր աւր մի: Եւ ի ժամուց անտի
բաժանին մասունք երեք Հարիւր վաթսուէ իւրաքանչիւր ժամու երեսուն
մասն, զի աւրն պատկեր է տարոյն, զի որքան ամիսք են տարոյն ժամք են
աւուրն եւ որչափ¹¹⁴ աւր է տարոյն մասն է աւուրն: Եւ ասնն թաւալամար
երթա արեգակն, եւ ամեն մի թաւալ մասն է¹¹⁵, որպէս թէ այնքան թաւա-

լումն¹¹⁶ առնու արեգակն յարեւելից մինչեւ յարեւմուտս երեք Հարիւր
վաթսուէ եւ յաւելեալ մասունքն հինգ այլ առնեն. արեգակն առաւաւտուէ
ելանէ եւ լուսինն եւ աստեղքն՝ յերեկոյն¹¹⁷: Եւ լի էր լուսինն, որպէս եւ
ամենայն արարածք կատարեալք եղեն, քանզի էառ Արարիչն զլոյսն, զոր
արար յառաջնում աւուրն եւ արար աման աւրեղէն արեգական եւ լուսնին
եւ աստեղաց եւ զառաւել յատակ լոյսն եւ զՋերմութիւն, էարկ յաման ա-
րեգականն եւ զայլ աղաւտն եւ զիգագոյնն ի յաման լուսնին եւ զմրա-
տեսակն՝ յաստեղացն, զի որպէս լուսինն իգագոյն է եւ գէջ, թուլացու-
ցանէ եւ փափկացուցանէ գիշութեամբն լնուլ հանդերձ աստեղաւք, նոյն-
պէս եւ արեգակն չոր գոլով եւ առաւելի ջերմն պնդէ եւ ցամաքեցուցանէ
եւ տոկուէ առնէ զբոյսս եւ զպտուղս: Ոմանք ասնն թէ լուսինն զլոյսն
յարեգականէն առնու եւ այլք չհաւանին, այլ ասնն¹¹⁸ թէ որպէս յարար-
չութենէն որիչ կազմեցաւ աման լուսնին եւ արկաւ ի նմա լոյսն, նոյնպէս
կա եւ մնա, քանզի¹¹⁹ փորամիջոց է լուսինն իբրեւ զաման երկաբրանի,
յորժամ պակասիլ սկսանի, ընդ մի դուռն ելանէ եւ ընդ թիկամբքն¹²⁰ պա-
տի եւ գա մինչեւ ամենեւեմք¹²¹ սպառի ի ներքոյ դեհացս եւ վերին կողմն
հասեալ լինի ի միւս դուռն, ընդ որ ի ներքս մտեալ գա դարձեալ մեղ-
մով¹²² եւ լնու զփորամիջոցն ի լրմանն, եւ դարձեալ¹²³ ելանէ ի պակա-
սելն արեգակն զինչ սայլի ակն երթա, զոր եւ¹²⁴ այլք ասնն իբրեւ զՋրա-
ղաց, իբրեւ զաղաւրիս: Իսկ լուսինն ի թուիչս երթա յառաջ խաղալով¹²⁵
եւ աստեղքն ոստոստելով: Արեգակն մեծ ակն ասի կամ լուսոյ ակն Լու-
սին թէ լոյս ունի. աւրինակ են առաւել եւ պակաս¹²⁷ առաքինեաց, որ
Աստուծոյ փառաւքն ծածկուին ի հանդերձելումն¹²⁸ ոմն իբրեւ զարե-
գակն, այլ ոմն իբրեւ լուսին կէսք իբրեւ զաստեղս եւ այլք քան զայլ ա-
ռաւել է փառաւք, զի ըստ չափոյ արդարութեան զփառքն¹²⁹ զգնուէն,
որպէս մթացեալքն մեղաւք, մի քան զմի առաւել ունին զխաւարն ի յա-
տակս դժոխոց եւ ի ներքին անդուռնս գոլով ի տեղի տանջանաց, ըստ
չափոյ մեծութեան մեղացն: Այլ եւ արեգակն ելանելով գծնուռնս մեր
նշանակէ¹³⁰ եւ մտանելովն՝ զիջանելն ի գերեզման, եւ լուսնին մաշելովն՝
գծերանալն մեր եւ նորանալովն՝ զնորանալն մեր յարութեամբն, դարձեալ
հնանալովն՝ մեղաւք հնանալն մեր, նորանալովն¹³¹ զապաշխարութեամբ
նորոգիւն եւ զխոստովանութեանսն: Եւ յայսպէս մեծամեծք եւ գեղեցիկ
աւրինակ են մեզ¹³² արեգակն եւ լուսինն: Եւ դարձեալ Տէրն զիւր գա-
լուստն արեգական ծագման նմանեցոյց ասելով. «Զի որպէս փայլակն, որ
ելանէ յարեւելից»¹³³, քանզի այն, որ ի սուրբ Կուսին ծոցոյ ծագեաց¹³⁴

ծննդեամբ եւ մեռեալ ի Խաչին եմուտ ի գերեզման, որպէս զարեգակն¹³⁵ յարեւմուտս, եւ երեքաւրեա յարեաւ, որպէս զարեգակն յարեւելից ծագէ¹³⁶ եւ մտեալ յերկինս ի վերացմանն գալոց է յարեւելից ի վերայ ամպոց երկնից գաւրութեամբ եւ փառաւք բազմաւք զԽաչն ի լուսոյ կազմեալ յարեւելից՝ առաքելով փայլակնարորոք ճառագայթիւք յաւուր ուրբաթու: Եւ ինքն, յաւուր կիրակէի իջեալ ի դատաստանն մեծ եւ ահագին, յորժամ յարուցանէ զամենայն որդիսն Ադամայ եւ առաքէ զհրեշտակս իւր ժողովել առաջի¹³⁷ իւր տալ Համարս ըստ գործոց են բանից, յորում աւուր եւ զձեզ իբրեւ զարեգակն պայծառացուցեալ պարզ երեսաւք եւ յառագաստն լուսոյ ընկալցի¹³⁸ մեաւք Հանդերձ Քրիստոս Աստուած մեր յաղաւթս ամենայն արդարոց, եւ նմա փառք ընդ Հաւր եւ ամենասուրբ Հոգւոյն այժմ [եւ միշտ]:

Յաւուր Հինգշաբաթով արար Աստուած¹³⁹ զՋրային կենդանիսն, որք զՋուր եւ զաւուր զարդարեցին, որպէս զերկիր ծառովք եւ ծաղկաւք եւ երկինքը¹⁴⁰ լուսաւորացդ դեղեցկութեամբ, քանզի ի ջրոյ ունին զգեղեցկութիւն եւ թռչնոցդ ազգդ, քանզի ի ջրոյ ունին զգոյացուցութիւն, եւ որք¹⁴¹, ընդ յաւուր երթան եւ զարմանազան կենդանիք, որք ի ներքս ի ջուրս դարանին եւ ի նմա ընթանան եւ անդէն¹⁴² ձագածնեալ սնանին խեցեմորթք եւ պատենաւորք, կակղամորթք¹⁴³, թեւաւորք եւ թեփաւորք եւ լերկամարմինք¹⁴⁴, չորքոտանիք եւ երկոտանիք եւ բազմոտանիք եւ անոտունք, որոց ոչ գոյ թիւ, որպէս ասէ մարգարէն. «այս ծով մեծ եւ անդորր» ի սմա է սողուն, որոց ոչ գոյ թիւ»¹⁴⁶ եւ այլն, որոց անդրանիկն եւ առաջին արարած եւ անուանեալ թազաւոր նոցա Լեւիաթան մեծ եւ ահագին գազան, զորմէ ասեն, թէ զրկեալ պատեալ ունի չցամաք երկիր ի մէջս իւր եւ զտուտն առ գլխովն եղեալ եւ ընդդէմ կացեալ պորտովն ջուրցն անդնդոց, զի մի ելցեն այիք ջուրցն եւ ծածկեցեն զցամաք աշխարհս, այլ այնչափ թողացուցանէ ջրոյն մինչ բաւական լինել ծածկոյթ մարմնոյ իւրոյ: Եւ մի է¹⁴⁷ նա եւ նոյն, զոր ստեղծ Աստուած ի սկզբանէ եւ մնա մինչեւ ի կատարած աշխարհի մինչեւ դառնա բնութիւն ջրոյ ի Հուր եւ ծածկէ զամենայն երկիր լերամբ եւ դաշտիւ եւ զբազում մասն յաւուրդ, որպէս եւ առ Նոյիւ ջուրն աճեաց եւ կալաւ զտեղի աւուրդը¹⁴⁸ ի ջնջումն մարդոց մեղաւորաց, որպէս այն Հուրն ի տանջանս յաւիտենական անդարձ մեղուցելոց¹⁴⁹, ուր¹⁵⁰ եւ փոխանակ ջրածին կենդանեացն հրածին գազանքն են եւ հրեղէն որդունքն, որ անքուն են, անյագենալ ուտեն¹⁵¹ զանհատնելի եւ զանծախ մարմինս մեղաւորաց, որպէս եւ գրեալ է բանիւ Աստուծոյ, թէ՛ «Տեսցեն արարածք զոսկերս մարդկան

առ իս յանցուցելոց, զի որդն նոցա ոչ մեռանի եւ Հուրն ոչ շիջանի»¹: Եւ եղիցին ի տեսիլ ամենայն մսեղեաց յայն ժամանակին¹⁵² ասացեալ է սպանանել զվիրապն զայն, որ աւրինակ է սատանայի, որ ի գիջասէր եւ ի տղմասէր եւ ի բողանոց մարդիկ Հանգչի, որպէս Լեւիաթանն այն՝ ի ջուրս, որ¹⁵³ եւ գրգռէ զամենայն մարդ ի գործսն¹⁵⁴ չարութեան մինչեւ¹⁵⁵ յաւրն յայն, յորում ծովանա¹⁵⁶ հրով երկիր եւ ըմբռնի եւ նա անմահապէս ի տանջանսն յաւիտենականս, քանզի եւ¹⁵⁷ այն Հուրն պատրաստեալ է սատանայի եւ կամարարաց¹⁵⁸ նորա: Բազում աւրինակ են ի ծովու բարեաց եւ չարեաց¹⁵⁹, քանզի ընկերասիրաց եւ մարդասիրաց աւրինակք են պեննայքն, որք որս առնեն աշխատութեամբ եւ հաւասարակիցս առնեն զպենա¹⁶⁰ սպասեական եւ ի միասին ուտեն: Եւ որդեւիրաց աւրինակք են կոչեցեալ փոկքն, որ երբ որոտ լինի եւ¹⁶¹ կամ գազան ահագին երեւի բանա զարգանդն եւ ի փորն առնու զձագերն մինչ անցանէ¹⁶² երկիւղն, զի այնպէս է կազմել զնա Արարիչն: Եւ ծնողասիրաց աւրինակք են ազգն ճայից, որք ծերացեալ ծնողացն աստի անդի անցանեն ներքոյ թեւոցն մեղմով տանին քանի¹⁶³ կարեն գնալ, երբ չկարեն գնալ դնեն բոյնն եւ կերակրեն զնոսա: Իսկ նենգաւոր եւ վնասակար եւ Հնարիմաց մարդոց աւրինակ է աստակոսն, որ ցանկա ուտել զմիս ոստրէոսին, եւ քանզի յողանն ի վերայ դիտէ եւ որոնէ ժամանակ¹⁶⁴, յորժամ ելանէ ոստրէոսն եւ բանա զերկուդոսն¹⁶⁵ խեփորն եւ ջեռուցանէ զինքն եւ¹⁶⁶ ապա երթա աստակոսն, որ է կարկինոսն եւ ընկենու^{166ա} քար յանջըրպետն, որ այլ խփել չկարէ եւ ոչ ի ծովն գնալ, մեռանի ի տեղն, եւ ապա առեալ ուտէ զնա մեղմով: Եւ¹⁶⁷ անդի լինի եւ մարգարիտն պատուական, որ յայլում ժամու բացեալ լինի զողն ոստրէոսն եւ լինի յաւուր փայլատակումն¹⁶⁸ եւ կաթէ անձրեւ ի ներս, եւ լինի կաթիւք անձրեւացն Հատք մարգարտաց եւ սնանին: Յորժամ¹⁶⁹ ուտէ¹⁷⁰ ոստրէոսն իւր թշնամին, թափին մարգարիտքն եւ քաղեն մարդիկ: Դարձեալ են անդ խառնակասէրք խառնակին, որպէս իժն թիւնաբեր երթա սուզէ ի ծովն եւ կոչէ զմունեսն ի խառնակութիւն: Այնպիսի դառ գազանի եւ թիւնաբեր¹⁷¹ սողնոյ նմանեն, որ իւրեանց աւրինաւոր ամուսնաւքն ոչ բաւականան[ան], այլ ընդ աւտար¹⁷² խառնակին: Եւ այնպիսիքն ոչ միայն իժն¹⁷³ են նմանք, այլ եւ ձիոց նմանեցուցանէ Երեմիաս մարգարէ ասելով՝ «Ձիք ի գամուք եղեն իւրաքանչիւր ի կին ընկերի իւրում վրնջելով ամբարտա-

1* Մրկ. Թ 47:

2* Տե՛ս Բարսեղ Կեսարացի, Յաղագս Վեցաւրեա արարչութեան, էջ 228-229:

ւանք եւ այլոց՝ խոցոտող լեզուաւ»¹⁶ »: Նման են արծուեաց եւ բազէից եւ այլոց կռաշուրթն եւ կորամագիլ թռչնոց, որոց դուք մի լինիք նման¹⁷⁴, քրիստոսական ժողովուրդք¹⁷⁵, այլ որպէս նոքա¹⁷⁶ ջուրք լուացեալ անաղտ եւ գեղեցիկ են, նոյնպէս եւ դուք լուացմամբ ջուրք աւազանին եւ զչնորհս մկրտութեան մի՛ աղտեղեցուցանէք եւ ժանգոտէք¹⁷⁷, զի ասացեալ է ոմն ի սրբոցն, թէ՛ վայ¹⁷⁸ մարդոյ, որ մեղանչէ յետ մկրտութեան, զի այլ ոչ կարէ խնդալ ի կեանս իւր, բայց թէ յաղթէ խաբէութեան եւ տկարանա մարմնով եւ հաւատովն ամուր է, արժան է կենալ եւ առողջանալ¹⁷⁹ եւ այլ կանգնիլ ի գլորմանէն յուսով ողորմութեան Աստուծոյ, քանզի վասն այտորիկ Աստուած Մարդ եղեւ, զի մարդասէր է, եւ յաղագս այնորիկ եւ¹⁸⁰ մեռաւ անպարտական մահու, զի մահապարտսն ազատեսցէ ի ծառայութենէ¹⁸¹ մեղաց եւ զմահուանն խորհուրդն աւրհնադերեաց մինչեւ ի կատարած աշխարհի յեկեղեցւոյ պատարագաւն ի քաւութիւն մեռելոց եւ կենդանեաց եւ խոց կողին եւ տիգիւն¹⁸² եւ տեղի բեւեռացն չէ ողջացեալ վրիտն մերոյ Քրիստոսի, զի մեր վերքն եւ խոցն նորա վիրաւք ողջացին¹⁸³, զի քրիստոնեայք մարմին եւ ոսկերք են Քրիստոսի եւ Հայրն երկնաւոր զՈրդին իւր Միածին եղ ի մահ վասն մեր հանապազ տեսանէ զհարուածս կողին եւ ձեռաց Որդւոյն, եւ ողորմութեամբ քաւէ զմեզս ապաշխարողաց եւ անսպի գործէ միայն թէ զդարձն մեր տեսանէ եւ զկտորին ի մեղաց եւ ճշմարիտ խոստովանութիւն եւ զողորմութիւն առ աղքատս եւ առ կարաւտեալս, քանզի երանելիք են, ասէ Տէր, ողորմածք, զի նոքա ողորմութիւն գտցեն², որում խրատու եւ փրկութեան արժանի եղիցիք եւ դուք, զի անմեղքն ի ձէնջ անարատ եւ անբիծ մնացցեն, անպակաս ի¹⁸⁴ խնդութենէ եւ զորս վիրաւորեալ է բանսարկուն մեծ եւ¹⁸⁵ կամ փոքր մեղաւք տացէ նոցա Տէր սիրտ խորտակեալ եւ հոգի խոնարհ եւ միտս կակուղս եւ զղկոտս, դառնալ առ Աստուած մինչդեռ ժամանակս ի ձեռս է եւ գտանել յամենառատ ողորմութենէն Աստուծոյ քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց շնորհաւքն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ եւ փառաւորեալ, գովեալ եւ գոհաբանեալ ընդ Հաւր եւ ամենասուրբ Հոգւոյն այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս:

Յաւուր ուրբաթու արար Աստուած զցամաքային կենդանիսդ եւ գլուխ նոցա զԲեհեմոթն կոչեցեալ գազան, որպէս ջրայնոյն Լեւիաթան, որպէս ասէ սուրբն եւ երանելին Եփրեմ¹⁸⁶, քանզի ասեն, թէ¹⁸⁷ Հազար ազգ կենդանեաց արար Աստուած. վեց հարիւր՝ ի ջուրն, չորս հարիւր՝ ի ցամաքի, եւ ի վերայ ամենեցուն իշխեցող եւ վայելող¹⁸⁸ զմարդն առաջին

¹⁶ Երեմիա Ծ 8:
² Տե՛ս Մտք. Ծ 7:

զԱդամ, զոր արար պատկեր եւ կերպարան փառաց իւրոց ոչ զի յետոյ եղեւ եւ վասն այնորիկ կրտսեր է պատուով եւ փոքր, այլ տէր եւ թագաւոր կամեցաւ առնել զնա¹⁸⁹. յառաջ զթագաւորութիւն եւ զտէրութիւն պատշաճէր առնել եւ ապա զտէրն ցուցանել եւ զթագաւորն աշխարհի եւ կամ թէ, զոր աւրինակ ի ճաշ կամ ի սեղան կոչեն զոք յառաջ կերակուր զուգեն եւ զտունն զարդարէն եւ ապա զբազմականսն կոչեն ի ներքս, այսպէս եւ¹⁹⁰ մեծ Հացտուն բնութեանս զերկիր արար, որպէս ցուցակ¹⁹¹ տան եւ զերկիրք՝ որպէս աճառք եւ ձեղունք եւ վեց լուսաւորս¹⁹² որպէս զՊահս եւ ճրագունս վառեաց եւ զծովս եւ զաղբիւրակունս եւ զգետս եւ զպտուղս մրգոց¹⁹³ եւ զցորեան իբրեւ զլի սեղան Հանդերձ գանձիւք, ոսկաւք եւ արծաթովք եւ ականց պատուականաց եւ մարգարտաց, զորս շտեմարանեաց ի ծոցն¹⁹⁴ ծովու եւ ցամաքի եւ զթռչունս յաւրինեաց իբրեւ զերգեցողս երաժշտական ձայնից¹⁹⁵, եւ ապա եմոյժ զխրախճանս ուրախութեան¹⁹⁶ եւ ի ցնծութիւն զԱդամ եւ զԵւա աստուածագեղ փառաւք զարդարեալ: Եւ քանզի յառաջնումն աւուրն ընդ յերկնի լինելն արար զհրեշտակսն Հոգիս անմարմինս¹⁹⁷, յորոց ապստամբեցին ոմանք եւ մեղան հպարտութեամբ եւ անկան ի յերկնից ի հինգչաբթի աւուրն, որպէս եւ ասեն, զներքին աշխարհ: Ի բանականքս արար Աստուած Հոգի եւ մարմին, զի թէ Հայելով յանկարաւտ բնութիւն Հոգւոյն բարձրամտեցէ¹⁹⁸, տեսցէ զհողեղէնբնութիւն¹⁹⁹ կարաւտ եւ վայրաբեր, եւ խոնարհեսցի: Եւ դարձեալ, զի էին երկնաւորքն անմարմին, եւ ցամաքի եւ ծովու կենդանիք միայն մարմինք, արար Աստուած զմարդն միջակ, խառն ի յերկուցն՝ ի հոգւոյն եւ ի մարմնոյն²⁰⁰ զի մի՛ աւտարացին արարածքս յիրերաց եւ այսպէս մարդն միջնորդ եւ Հաշտեցուցիչ է հակառակացն առ միմեանս, քանզի ունի զհոգին անմահ յերկնէ եւ մարմինն մահկանացու²⁰¹ յերկրէ, եւ թէ²⁰² մեղանչէ Հոգով՝ մարմնովն չարչարեալ արդարանա, որ ոչ լինի իբրեւ սատանա, որ մեղաւ եւ մարմին չունէր՞ որ ոչ չարչարի ապաշխարութեամբ եւ արդարանա, քանզի զայս երկու շնորհս մարդս առաւել ունի մարմնոյս եւ մեղացն թողութիւն: Եւ լինի մեղացն թողութիւն վասն տկարութեան մարմնոյ եւ մարմնոյ յարութեան ակն ունի յաղագս անմահութեան հոգոյն, զի որովք մեղան մարդիկ եւ արդարացան նովիմք²⁰³ եւ պակիմք եւ տանջիմք: Եւ է մարդն պատկեր Աստուծոյ Հոգովն, զի անմահ է եւ անմարմին եւ բանական է եւ իմաստուն է եւ անտեղի է եւ անգիտելի է իբրեւ զԱստուած եւ սակաւ մի մարմնովն է նման, զի ուղորդ է հասակաւն, քանզի ուղիղ²⁰⁴ է Տէր եւ զի տեսանէ եւ լսէ զամենայն եւ ընտրէ²⁰⁵ եւ առնէ, եւ զի անձնիշխան է Հոգովն, այնու այլ ասի «պատկեր»: Եւ սուրբ Գրիգոր ասէ, թէ նման մարդոյ երեւել Արարիչն արար զմարդն, քանզի Հանդերձեալ է մարդ լինել եւ զի յառաջն Հոգովն միայն

էր պատկեր Աստուծոյ եւ յետ Աստուծոյ մարդեղութեան՝ Հոգով եւ մարմնով եւ մտաւք եմք պատկեր Աստուծոյ, զոր պահել արժան է անարատ ահիւ եւ դողութեամբ իբրեւ զպատկեր սրբոյն Աստուծոյ սուրբ եւ անարատ պատկեր: Բայց եւ զանուն աւուրց Մովսէս այսպէս պատմեաց, աւր մի, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ, եւթներորդ: Յետ զանուն մոլորակ աստեղացո՞ղ եղին ի վերայ. Արեգակն, Լուսին, Հրատ եւ այլն մինչեւ ի սուրբն Սեղբստրոս Լոռնա պապն, որ այսպէս կոչեաց միաշաբաթ, երկուշաբթի, երեքշաբթի, չորեքշաբթի եւ այլն՝ զշաբաթուն անունն իւրաքանչիւրոցն վերայ եղեալ, զի Հանգստիւ արար Աստուած զամենայն, ասաց եւ եղեւ, Հրամայեաց եւ Հաստատեցան: Իսկ զվեցերորդ աւրն «պարսկեալի» կոչեաց, զոր այլազգ ի վերայ պահոց անուանէ եւ ըստ մեր լեզուիս թարգմանի անդ «կատարումն»։ մի՛, զի մարդոյն լինելութեամբն կատարեցան արարածք, զի մարդ եղեւ գլուխ եւ կատարումն: Եւ դարձեալ սէրն Աստուծոյ աստ եղեւ յայտնի, զի այնպէս փառաւորեաց զմարդն քան զայլ արարածն, որ իւր աստուածեղէն փառացն Հաղորդ արար, զի իցէ առողին բարին ոչ ինչ նուազ քան զտուողին սերմանս, ասէ Աստուածաբանն Գրիգորիոս: Իսկ դարձեալ եւ այլ մեծ եւ սոսկալի կատարումն, զի յայսմ աւուր կատարեաց զխորհուրդ մարդեղութեան իւրոյ եւ զկատարեալ սէրն իւր յայտնեաց մահուամբ ի վերայ խաչին, քանզի «ուրբաթ», ըստ եբրայեցւոցն «կազմութիւն» ասի, զի աստ կազմեցաւ մարդն ի պատկեր Աստուծոյ եւ ըստ մեր լեզուիս ուրբաթ ասի, այսինքն է՝ «ուր բաւթն», որ եղեւ գոյժ սգոյ, քանզի զմեղացն Ադամայ զաւրն ուրբաթ ասեն, ուր ի սուգ մտին արարածքս, եւ այլ եւս քանզի յաւուր մեծի Ուրբաթուն ի մեռաննն անարգապէս ինչիւ Որդւոյն Աստուծոյ մարմնով սգոյ եւ տրտմութեան կերպարան զգեցան տիեզերք խաւարմամբ լուսաւորացո՞ղ եւ շարժմամբ երկրի եւ պատառմամբ վիմաց, որպէս ասէ մեծն Դիոնիսիոս, թէ ձայն աղիողորմ ողբոց լսելի լինէր ի տարեբացս, որպէս ձայն այրոյ դառնացելոյ, որ տեսցէ զորդին իւր սպանեալ եւ լացցէ զնա: Եւ արդ, զայսպիսի խորհրդաւոր եւ զսոսկալի աւրս ի մտի ունելով՝ յիշեցուք զսէրն Քրիստոսի Հանապազ, որ պատուեաց զմեզ յայսմ աւուր: Եւ յետ մեղաց մերոց անյիշաչար եղեալ առ մեզ յուրբաթացեալ դարու եկն առ մեզ զթութեամբ եւ ողորմութեամբ եւ ի յուրբաթի աւուր ի յուրբաթացեալ ժամու խաչիւ ազատեաց զմեզ ի մեղաց Գառն Աստուծոյ եւ մահն, որ եբարձ զմեզս մեր, նմա աւրհնութիւն եւ փառք յաւիտեան:

Յաւուր շաբաթու յեւթներորդ աւուր գործ ինչ ոչ գործեաց Արարիչն, այլ Հանգեալ ի յառաջ գործեցեալսն քանզի զամենայն, զոր արար ետես եւ ահա բարի են յոյժ, վասն որոյ աւրհնեաց Աստուած զաւրն եւթներորդ եւ սրբեաց զնա, զի ի նման Հանգեալ յամենայն գործոց իւրոց, զոր արար, քանզի, զոր ոչ պատուեաց աւրհնութեամբ եւ սրբութեամբ եւ հրէական ազգին աւրհնք եղիր: Նմանապէս Աստուծոյ վեցաւրն գործէ եւ մարմնական պէտք եւ յաւուր շաբաթու Հանգչել ծառայաւք եւ անաս-

նաւք եւ տեսանել զիւրաքանչիւր գործսն, թէ սղալեալ լինին զայն վեցաւրն քաւել զայն խոստովանութեամբ եւ տրաւք տնանկաց²⁰⁶ եւ նշանակէ այն եւթ Հազար տարոյ, որում աշխատին մարդիկ ծննդեամբ եւ սննդեամբ եւ մահուամբ եւ Հարկաւոր պիտոյիւք եւ ցութ Հազարին Հանգչին յարքայութեան արդարոցն, թէ տեսանեն ի վաստակս իւրեանց գործս բարութեան, իսկ քրիստոնէից աւրհնք եղաւ ի սուրբ առաքելոցն զամենայն շաբաթն վաստակիլ եւ յաւուր կիրակէի Հանգչիլ, զի մի ընդ հրեայսն լիցին քրիստոնեայք դատարկութեամբ, բայց զայն մինն հրէիցն նման արժան է առնել, քանզի նոքա յաւուր շաբաթի, զաւրհնսն եւ զմարգարէքն կարդային եւ մեկնէին վարդապետքն: Չայս առնել արժան է քրիստոնէից յեկեղեցւոյն սահմանացն չհեռանալ եւ խոստովանել եւ Հաղորդել եւ Գիրք լսել եւ ակն ունել գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ ի կիրակէի, զի ամենայն մարդոյ իւր մահն Աստուծոյ գալուստն է, զոր ինքն ասաց Քրիստոս. «Յամենայն ժամ արթուն կացէք, զի ոչ գիտէք՝ երբ Տէր տանն գայցէ՝ առաւաւտու՞ն», որ է տղայութիւն, «թէ՞ ի մէջ գիշերի», որ է քառասնամեանն, «թէ՞ յերեկորէն», որ է ծերութիւն, «գուցէ եկեալ գտանիցէ զձեզ ի քուն»^{1*}, որ է անպատրաստ եւ ի ցնորս աշխարհիս: Եւ դարձեալ գալուստն Աստուծոյ, որ գա ի դատաստան ի յարութեան Հասարակաց եւ ոչ զայն ոք գիտէ, քանզի ասաց Տէրն. «Յոր ժամու ակն ոչ ունիցիք, գա Որդի մարդոյ»^{2*}: Եւ աշակերտացն ասաց. «Ոչ է ձեզ գիտել զժամս եւ զժամանակս, զոր Հայր եղ յիւրում իշխանութեան»^{3*}: Այլ զի «շաբաթն», «Հանգիստ» թարգմանի, որպէս եւ գրեալ է. «Հանգեալ Աստուած»^{4*} եւ զառաջին արարածն թէ ոք զմտաւ ածիցէ չէ ի դէպ, քանզի անդ ոչ եղեւ, Հրամայեաց եւ Հաստատեցաւ, քանզի աստուածաբար գործեաց՝ Հրամանաւն միայն, իսկ յորժամ մարդ եղեւ Աստուած եւ կամեցաւ զհնացեալ մեղաւք մարդկութիւնս նորոգել եւ զանէծս երկրի յաւրհնութիւն փոխել մերով մարմնովն յուրբաթու եւ ի խաչաչարչար մահուանէն իջեալ ի գերեզման, Հանգեալ յաւուր շաբաթու. յորում աւուր եւ զտունն չարչարի Հոգոց մարդկան, զգժոխս քակեաց եւ զրախտն երաց եւ բնակեցոյց զՀոգիսն, զոր ազատեաց ի դժոխոց յանդիման դրախտին, որպէս ասէ սուրբ վկայն Կալիստրատոս, եւ ետ յոյս յարութեան մարմնոյ մարդ-

1* Մրկ. ԺԳ 35-36:
2* Ղուկ. ԺԲ 40:
3* Հմմտ. Մրկ. ԺԳ 32:
4* Մնդ. Գ 3:

կան իջելոցն ի Հող եւ մտանելոյ ի դրախտին վայելչութիւն յաւիտենից : Եւ մեք թէպէտ եւ Հրէաբար չպատուեմք զշաբաթն, այլ սակայն զյիշատակս մարտիրոսացն կատարելով պատուեմք զսա, ըստ Նիկիական կանոնին, որ սահմանեցին յաւուր շաբաթու տաւնել զյիշատակս նոցա, զի տեւին դասք նահատակաց զմահ Որդոյն Աստուծոյ յուրբաթու եւ ի շաբաթու դիմեցին բորբոքեալս իրով ի պէս պէս տանջանս եւ Հանգուցին զկամս Աստուծոյ: Եւ մարտիրոսքն ոչ թուով են, որպէս երկոտասան առաքեալքն եւ կամ զեւթանասուներկու աշակերտքն, այլ Հազարք Հազարաց եւ բիւրք բիւրուց իբրեւ զաստեղս երկնից եւ իբրեւ զծաղիկս լեռանց եւ դաշտաց, որոց ոչ գոյ թիւ, որք Հրով եւ սրով եւ սովով եւ բանտիւ²⁰⁷ եւ կապանաւք եւ քերանաւք եւ գազանաց ատամամբք չարչարեցան եւ մեռան յուսով անմահ կենաց եւ անթառամ պսակին, եւ նոցա տաւնն մեզ ամուր պարիսպ է եւ բարձր աշտարակ աստէն, որք յաւժար կամաւք զնոցա յիշատակս կատարեմք եւ նոցունց պսակացն ակն ունիմք՝ միայն թէ զնոցա աւրինակն Համբերութեան յանձին կալցուք, զի որ լեզուի Համբերէ վասն Քրիստոսի՝ սրոյ Համբերեաց եւ որ բոցոյ ցանկութեան Համբերէ՝ թէ կնոջ ցանկա, թէ ուտելոյ եւ խմելոյ՝ որպէս թէ Հրով պատարագեցաւ վասն Աստուծոյ, եւ որ բարկութիւն տանի եւ կամ արգելու կամ զիրն կամ զայլոցն՝ այդու իբրեւ թէ ոք զագանաց յաղթեաց, եւ այս է, որ մարգարէն ասէ, թէ՛ «Վասն Քո մեռանիմք զաւր Հանապագ»¹, քանզի բնական մահն մի Հետ է, իսկ յաւժարական մահն ժիր՝ յամենայն ժամանակն կարելի է, որ վասն Աստուծոյ սիրոյն զիր կամքն չկատարէ՝ մեռաւ այնպիսին վասն Աստուծոյ եւ եղեւ մարտիրոս, զոր ունի բոլոր տարին, որ զիրեանց Արարիչն պատուեալ են որդիքն Ադամա, որպէս ասէ սուրբն Եփրեմ, թէ Ամենայն աւր իւր վկայ ունի առանձինն եւ այն աւրն, որ ինքն պատուեալ է զԱստուած մահուամբն իւրով եւ նմա յիշատակ կատարի յաշխարհի, Աստուծոյ դրախտին եւ բանալեացն բանալեպան է եւ բարեացն բաշխաւղ իւրով բարեխաւսութեամբն: Եւ վասն այսորիկ պարտ է ջերմ սիրով ի ժամատեղն երթալ եւ ի վկայիցն ի տաւնն եւ ի յիշատակ տանջանաց եւ չարչարանացն նոցին պսակացն արժանաւորեալ լիցի, որոց բարեաց փառաց եւ պսակաց զձեզ արժանի արասցէ Քրիստոս Աստուած մեր նոցունց բարեխաւսութեամբ, որոց այսաւր է յիշատակս, քանզի արք եւ կանայք, ծերք եւ տղայք արհամարհեալ են զմահ եւ զՀեշտութիւն աշխարհիս, զի չկա Հասակ եւ ազգ արուի եւ իգի, յորոց չկա նահատակ եւ մարտիրոս նոցունց բարեխաւսութեամբ եւ մաղթանաւք եւ դուք ի նոցանէ եղիցիք Հարք եւ եղբարք եւ մարք եւ քորք եւ ուստերք եւ դստերք այժմու ժամա-

նակիս բազում ժամանակաւք խաղաղական եւ անմեղ կենաւք Հաճոյանալ ձեզ առաջի Աստուծոյ՝ առաքինացեալք Հոգով եւ մարմնով եւ յետ աստի գնալոյն երկնից արքայութեան եւ անթառամ պսակին արժանաւորք եղիցին, ընդ որս եւ մեզ եւ մերոցն երախտաւորացն եղիցի ողորմութիւն գտանել շնորհաւք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ է աւրհնեալ ընդ Հաւր եւ ամենասուրբ Հոգւոյն յաւիտեանս յաւիտենից. [Ամէն]՝²⁰⁸:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր՝ Ա Յաղագս եւթն աւուրց արարչութեան:

Բնագիր՝ 1 A ւար: 2 A չիֆ սուրբ: 3 A հաւտս: 4 B սպասաւորութեան: 5 B ծառայ: 6 B հնծանաց: 7 A չիֆ եւ: 8 B գաւտ: 9 A չիֆ եւ: 10 A գարդարել: 11 B որում: 12 A յեզեր բանակին շինողն փս. յեզեր բակին: 13 A չիֆ առ: 14 A Քանգի: 15 B իշխանութիւն փս. ի շինութիւն: 16 A բարեբարութիւն: 17 B տարբի: 18 A չիֆ եւ: 19 B կոչեաց: 20 B յաւուր: 21 B կոչեաց: 22 A չիֆ եւ: 23 A հանկէր: 24 B սուրբն: 25 B մի ւարն: 26 A չփոխէ: 27 A չիֆ եւ: 28 A չիֆ եւ: 29 A է այն խաւարն փս. եւ աւտար է: 30 A կրակն փս. խաւարն: 31 A համարս: 32 A զկամաւ եւ զակամայն: 33 B երբ: 34 A պահանջէ: 35 A չկարեմ: 36 A երկրաւորք եւ երկնաւորք: 37 A չիֆ եւ այս: 38 A յանտ: 39 A ի յետ: 40 A չիֆ պատուել եւ: 41 B չիֆ գիցելութեամբ: 42 չիֆ հաղորդութեամբ: 43 A չիֆ մեր: 44 A չիֆ մերոց: 45 A մարմնոց ձերոց: 46 A ձերոց: 47 B փառք յաւիտեան: 48 B երկուշաբթն: 49 B հաստատութեան: 50 A առաջին: 51 A այնորիկ: 52 A հրոյ եւ ի յաւուր: 53 B չիֆ եթէ: 54 գատուսցէ կացուսցէ: 55 հաստատութիւն: 56 B վերոյ: 57 A իւր: 58 A իւր կա փս. նորա: 59 A չիֆ եւս: 60 B գայրեցողութիւն: 61 B վասն զի: 62 A ասաց: 63 A որ փս. եւ: 64 A զուրն: 65 A մի յոյլ փս. միաձոյլ: 66 A զամբն: 67 A զուրբ: 68 A տկի փս. ի տկիս: 69 B յաւուր: 70 A զայն տես փս. եւ զայս է տեսանել: 71 A զի: 72 A մեշում փս. վատ: 73 A չիֆ հրեշտակն այն: 74 B իմմէ: 75 A բանէ: 76 B հրեշտակէ: 77 A մարդկան: 78 յարեւալս: 79 B չիֆ բանձրացելով: 80-81 չիֆ բայց ... ծածկուէր: 82 A չիֆ Աստուած: 83 A է փս. իցէ: 84 A ազանի: 85 A ասիցեն: 86 A չիֆ եւ: 87 A չիֆ եւ: 88 B բանձր եւ թաւ: 89 A չիֆ եւ: 90 B աստուածատունգ: 91 A հողեղետս փս. եւ հաստատեալ եւ հողեղետն է: 92 A լուսնին: 93 B չէ փս. ոչ է: 94 B ծաղկուտ եւ ծառուտ: 95 A տեղիք: 96 B չիֆ ի շինել: 97 A ցանգալի: 98 A չիֆ իսկ այն ... տնկել: 99 B չիֆ զարմանալի...տեղին: 100 A բանջարք: 101 A պիտանացոյ: 102 A աստուածավայելուք: 103 A անտ (այսպիս եւ այլուր): 104 A ամենեքեան: 105 B չէր փս. ոչ էր: 106 A տեղիք: 107 A է: 108 A ընգերաց: 109 A հարեւանաց զյիշատացն փս. դրացեաց զյիշոցացն: 110 A պողաբերեալ: 111 B որ է

¹ Յայմաւուրբ, Կ. Պոլիս, 1730, էջ 111-119 (Սեպ Իէ), Գաւ՝ ՄՄ ձեռ. 6196, որ ընդարձակորեմ բերված է Երա վարդապետութեանը:
² Հմմտ. Ա Կորնթ. ԺԵ 31:

արիննալ յարտեան յարտեանից, ամէն, ամէն: 112 B ժամ երկոտասան: 113 նոյն բանգ փխ. նոյննան: 114 A չիք որչափ: 115 մի փխ. է: 116 A բաւալ: 117 A յիրկանն: 118 A չիք ասնն: 119 B վասն զի: 120 B զքիկամբն, A - քիկամբն: 121 B ամենեոհն: 122-123 չիք մեղմով ... դարձալ: 124 A չիք եւ: 125 B սողելով փխ. խողալով: 126 A չիք ասի: 127 A պա՛ծառ փխ. պա- կաս: 128 B հանդերձալն: 129 B արդարութեան է փառն փխ. արդարու- քեան զփառն: 130 B նշանակելով: 131 B նորելով: 132 B մեր: 133 A յարեւելս: 134 B ծագեցաւ: 135 A արեգակն: 136 B ծագեալ յարեւելից: 137 A հաւաքէ առաջ փխ. առաքէ ... առաջի: 138 A ընգալցի: 139 B չիք Աստու- ւած: 140 A երկին: 141 A չիք քանզի ... որք (A որ): 142 A ի նմա փխ. ան- դէն: 143 B կակղամարմինք փխ. կակղամորթք: 144 B չիք թեւաւորք ... լեր- կամարմինք: 145 A որ: 146 A չիք թիւ: 147 A մին: 148 A աւոյտ: 149 B մեղաւորաց: 150 A որ փխ. ուր: 151 B անյագեմալ են փխ. անյագեմալ ու- տեն: 152 A ժամանակի: 153 A չիք որ: 154 B գործս: 155 A մինչեւ ի: 156 A ծով ծովանա: 157 A չիք եւ: 158 B հրեշտակաց փխ. կամարարաց: 159 B չարեաց եւ բարեաց: 160 B զպիճնա: 161 A չիք եւ: 162 B անգանէ փխ. ան- ցանէ: 163 B որբան փխ. բանի: 164 B ժամանակ: 165 A զերկրորդ դուռնի: փխ. զերկուրորդի: 166 A չիք եւ: 166ա A ընգեմու: 167 չիք եւ: 168 փայ- լակումն: 169 եւ յորժամ: 170 B սատակէ փխ. ուտէ: 171 B թիւնաւոր: 172 A այլ աւտարս: 173 B իժիցն: 174 B նմանիք նոցա փխ. լինիք նման: 175 A ծողովուրդք: 176 A ոք փխ. նոքա: 177 B աղտեղացուցանել եւ ժանգոտել: 178 B վայ է: 179 A առողջ: 180 A չիք եւ: 181 չիք ծառայութեան: 182 A չիք տիգին: 183 A ողջացի: 184 B չիք ի: 185 չիք եւ: 186 B նպիփան: 187 չիք թէ: 188 B վայելողս եւ իշխեցողս փխ. իշխեցող եւ վայելող: 189 B չիք զնա: 190 A չիք եւ: 191 B գատակ փխ. ցուցակ: 192 A լուսաւորք: 193 B զմիրզս պտղոց: 194 B ծոցս: 195 B երաժշտականաց փխ. երաժշտական ձայնից: 196 A յուրախութիւն: 197 A անմարմին: 198 B բարձրամտ: 199 մարմինն փխ. բնութիւն: 200 A հոգւոյ եւ ի մարմնոյ: 201 B չիք մահկա- նացու: 202-208 չիք եւ թէ... Ամէն: 203 A նովիմք: 204 ուղեղ: 205 A ընդրէ: 206 A տնանգաց: 207 A բանդիւ:

Բ
Ի ՏԱՍՆԱԲԱՆԵԱՆ ԱԻՐԷՆՍՆ, ՉՈՐ
ԱՐԱՐԵԱԼ Է ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆ ՎԱՐԴԱՆ՝

«Հոգի¹ երեսաց մերոց Տէրն Քրիստոս^{1*}» Աստուած մեր զբանն իւ- րական² Հոգի կոչեաց եւ կեանք, որում եւ³ այժմ դուք⁴ փափագաւղ երե- լիք սրբազանիցդ Հարանց եւ Հարազատիցն^{4ա} լրութիւն՝ կրելով ի ձեզ զփրկաւետն քաղց եւ ծարաւն^{4բ} արդարութեան, եւ յաղագս այդորիկ էք մանաւանդ երանելիք լնլով զՏեառն պատուիրանն, թէ՛ «Խնդրեցէք եւ առնուցուք, հայցեցէք եւ գտլիք, բախեցէք եւ բացցի ձեզ²»: Ժամ իսկ է եւ մեզ^{4գ} զմերն կատարել զհրաման^{4դ}, թէ՛ «Ամենայն, որ խնդրէ ոք ի քէն, տուր եւ կամիցի փոխ առնուլ, մի՛ արգելուր»: Եւ յաւետ եւս, յոր- ժամ այդպիսիք իցեն պահանջողքն եւ իրքն ոչ ի մէնջ, այլ՝ ի տերունեաց անտի. քանզի ոչ իշխեմք պարծիլ զառեալն իբրեւ զչառեալ: Վասն որոյ եւ խործելով յոտից կացեալ առաջի պատուական երեսաց ձերոց մատ- ոռակեցից ձեզ յայսմ աւուր յառաջին այգւոյն ի սկզբնաւորական⁵ ար- մատոյն ի կանուխ եւ ի պարարտ ողկուզիցն, որ եւ նա ինքն հայրա- տունկ⁶ է, զոր ոչ ոք կարէ աղարտել որպէս զաւտար եւ կամ այլում կա- րաւտել իբրեւ լաւագունի, զի Քրիստոս է բանն, որ ասաց. «Ոչ ոք է, որ ըմպէ^{6ա} զհինն եւ կամիցի զնորն, քանզի ասէ թէ՛ հինն քաղցրագոյն է^{3*}: Թաղագս որոյ^{6բ} եւ զաւրինականն, որ վասն յաւիտենական կենացն Հար- ցանէր եւ անդր առաքէր ասելով. «Յաւրէնսն զի՞նչ գրեալ է, որպէ՞ս ըն- թեռնուս^{4*}»: Զի եւ այս⁷ եւս կենարար⁸ է, ըստ այնմ թէ՛ «Արասցես զայս՝ կեցցես այսու^{5*}»: Վասն որոյ առաւել⁹ եւս կամելով շահել զկեանս¹⁰ ձեր

* Աղբյուրներ
A = ՄՄ, ձեռ. 1324, ք. 276ա-284բ
B = ՄՄ, ձեռ. 1270, ք. 72բ-85բ
C = ՄՄ, ձեռ. 5443, ք. 242բ-253ա
1* Ողբ. երեմ. Գ 20:
2* Մտք. է 7:
3* Ղուկ. Ե 39:
4* Ղուկ. Ժ 26:
5* Ղուկ. Ժ 28:

զայն զիցուք ձեզ¹¹ առաջի, որ ամենայն մտաց բաղձալի է եւ ամենայն սրտից սոսկալի^{11ա}, զոր իմանալի չրթուենք Արարչին բարբառեցան եւ գրեցին մատուենքն բոցեղէն մի անգամ եւ երկիցս^{11բ} կրկնակի քառասնաւերեայ պահաւք պարգեւեալ լուսաճաճանչ^{11գ} բանքն տասնաթիւք, որ ասէ նոյն^{11դ} ինքն իսկ առաջին բարին ամենատէրն խաւսելով յաւգաւոր ձայնիւ:

«Ես եմ Տէր Աստուած քո, մի՛ եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն, մի՛ առնէր քեզ կուռս ձեռագործս, մի՛ առնէր զանուն Տեառն Աստուծոյ քո ի վերա սնոտեաց, զգոյշ լեր աւուրն շաբաթու, պատուեալ զհայր քո եւ զմայր, մի՛ սպանանէր, մի՛ շնար, մի՛ գողանար, մի՛ երդնուր սուտ, մի՛ ցանկար¹²»:

Նախ պարտ է գիտել, թէ բազում իրաւք մեծարգի եւ պատուական են բանքս¹³ քան զյուրով իմաստս^{13ա} աստուածային մատենից. առաջին այնու, զի Մովսէս է վկա առաջին մարգարէն եւ աւրէնսդիրն եւ բարեկամն Աստուծոյ, Հաւատարիմն ամենայն տան նորա եւ զովելին Հեզուէթեամբ քան զամենայն մարդիկ^{13բ}, որում բերան ի բերան խաւսեցաւ Տէրն երեսաւք եւ ոչ առակաւք, որովք եւ աստուածացաւն կոչմամբ, այլ եւ իրաւք եւ գործովք, իսկ¹⁴, զի Հնազանդեցան նմա արարածք, որպէս Աստուծոյ, որովք տանջեաց զեգիպտոս եւ բարձրացոյց զԻսրայէլ մեծամեծ նշանաւք եւ արուեստիւք¹⁵:

Եւ¹⁶ երկիցս¹⁷ անգամ պատկանելի են բանքս, զի յելից գրոցն է, զոր յոյժ սիրեք ժողովուրդն Հին որպէս զպարունակող ամենայն բարեաց եւ երախտեացն Աստուծոյ, որ առ նոսա եղեն, քանզի, որպէս ասեն ասորիք¹⁸, առաջին գիրք ելիցն գրեցաւ¹⁹ ի Մովսէս^{19ա}, զոր ինքն իսկ^{19բ} տեսեալ էր եւ գիտէր, եւ ապա ասաց Աստուծոյ, թէ՛ Ձոր տեսի, գրեցի, զոր չեմ տեսեալ^{19գ} զարարչութիւն ցոյց ինձ եւ գրեմ զայն: Եւ լուաւ նմա Տէր եւ էառ զնա ի ծոց ամպոյն²⁰, որով պատեալ կայր ի լեառն Սինա զաւուրս քառասուն եւ անմարմնապէս եւ իմանալի արար առաջի նորա զարարածս, եւ Հրամայեաց զգալաբար նկարել ի կազմած խորանին, եւ ասաց. «Ձգոյշ լեր եւ արացես զամենայն, ըստ աւրինակին, որ ցուցաւ քեզ ի լերինն²⁰»: Եւ ապա յետ այնորիկ գրեաց զգիրս Մննդոց եւ զայլսն: Որպէս ասէ Ապոլիմոս²¹ իմաստասէր երբայեցուցն^{21ա}, եթէ՛ ընդ անցանելն²² ընդ ծովն Կարմիր որդուցն Իսրայէլի, եկն ի վերա նոցա Հոգի շնորհաց, եւ առին նոր լեզու, եւ այնու երգեցին զաւրհնեցուքն՝ մոռա-

նալով եգիպտացի լեզուն, որպէս յաշտարակագործութեան, զի ամենեւին ի բաց կացցեն եգիպտացուց սովորութեանցն: Եւ ի նոյն շնորհաց իմաստացեալ սուրբն Մովսէս գիր արար ըստ այնր²³ լեզուին նախ, եւ այնու գրովն գրեցան պնակիտքն²⁴ եւ այնու գրեաց Մովսէս զՀինգ գիրսն իւր²⁵: Եւ երեք պատճառ նախապատուութեան բանիցս²⁶, զի ամենայն մասնաւոր աւրինագործութեանց, որ ի Մովսէսէ ասացան եւ²⁷ եղան զլուխք եւ պարունակողք են: Եւ միայն այսոքիկ ելին ի կամաց եւ ի բերանոյ Աստուծոյ նախնականք յամենայն մովսէսականքն^{27ա}, յաղագս որոյ եւ աստուածաբանութիւնք²⁸ եւ աստուածախաւսութիւնք են: Գոյ^{28ա} եւ այլ եւս առաւելութիւն ի տասնեակն թիւ խորհրդական, քանզի սուրբ է եւ նուիրեալ Աստուծոյ, զոր պատուիրեաց տալ նմա զամենայն իրաց տասանորդան²⁹, այլ եւ պատուեն զնա թուական արուեստաւորքն՝ մայր ասելով զնա³⁰ դարից եւ կոճատաց եւ դարակոճատաց^{30ա}, դարից³¹ երկուց եւ կոճատաց երից եւ դարակոճատաց Հնգից: Եւ դարձեալ ծնաւղ է^{31ա} Հարիւրեկին տասնիցս կրկնեալ եւ Հազարեկին տասնից զՀարիւրեկն^{31բ} կրկնեալ: Վասն որոյ, յիրաւի կոչեցաւ Տասն, զի տանի յինքեան բազում խորհուրդս Հոգեւորս եւ մարմնաւորս^{31գ}, որպէս առ^{31դ} մեզ բանք Հաւատոյ Նիկիայն³² եւ բանք աղաւթիցն Տէրունի: Եւ^{32ա} զի տասն են արարածք, եւ թն մուրաբդ եւ մին անմուրաբ եւ իննբորոգ լուսնոյդ ի խոնարհ եւ տասնբորոգ անարար Աստուծոյ բանն, որ պնդէ եւ պահէ^{32բ} զարարածս^{32գ}: Եւ ի մեզ դարձեալ Հինգ զգալութեամբ³³ մարմնոյ եւ Հինգ զաւրութեամբ^{33ա} Հոգւոյ: Զգալութիւնք^{33բ} մարմնոյ յայտնի են^{33գ} իսկ զաւրութիւնք Հոգւոյն^{33դ} այս են. միտք, զգալութիւն, երեւակայութիւն, տրամախոհութիւն, կարծիք: Միտքն՝ տեսաւ մասն Հոգւոյն, զգալութիւն՝ մասնաւոր իմացքն առանց պատճառի, երեւակայութիւն՝ յուրմութիւն իմացիցն անպատճառս³⁴, տրամախոհութիւն՝ բոլոր գիտութիւն պատճառաւ Աստուծոյ յայտնեալ, կարծիք՝ ընդհանուր³⁵ գիտութիւն պատճառաւոր յուսմանէ տեղեկացեալ ի մարդկանէ^{35ա}:

Մեծարեն զտասս պիթագորացիքն, զի ծնունդ ասեն զսա չորիցն, որ նիւթք են աշխարհի եւ տարերք^{35բ} որոց նմանամասունքն ի մեզ մաղաս եւ արիւն եւ մաղձ սեաւ^{35գ} եւ խարտեաշ, եւ զչորիցն մասունս բարդեալ ի մի զմինն եւ զերկուսն եւ զերիսն եւ զչորսն ծնանի զտասն: Ըստ որում եւ տասն են ստորագութիւնքն ասացեալք յԱրիստոտելէ, որով ամենայն ինչ իմացեալ լինին^{33դ}. Հանճար եւ իմաստութիւն յեղանակացս: Եւ են այսոքիկ. առաջին՝ գոյացութիւն^{35ե}, որ է էութիւն ինչ, երկրորդ՝ քանակ, որ է չափ, երրորդ՝ որակ, որ է գոյն, չորրորդ՝ առ ինչ, որպէս որդւոյն անուն առ Հայր³⁶ յարէ, Հինգբորոգ՝ ուր որ է տեղի, վեցբորոգ՝ երբ, որ է ժամա-

¹¹ Եւ Ի 13-14:

²² Եւ Ի Ի 39:

նակ, եւ թնորորդ՝ կալ, որ է նստել կամ յոտան կալ, ու թնորորդ՝ ունել, որ է գէն ունել կամ հանդերձ, իննորորդ՝ առնել, որ է գործ առնել, տնկել կամ շինել, տասնորորդ՝ կրել, որ է չարչարիլ կամ ծեծուիլ³⁷: Արտաքո սոցա ոչ ինչ է յեղելոցս, ապա յիրաւի զայս թիւ զաւրութեան եւ իմաստութեան ի կիր էառ Արարիչն յիւրական³⁸ արինադրութիւնսն^{38ա}: Են եւ այլ բազում նախախնամութիւն³⁹ տասնանց, զոր իմաստասերն Փիլոն շարայարէ⁴⁰, զոր թողաք խնայելով յականջս ձեր եւ ի լեզուս մեր՝:

Այսուհետեւ զայն է ասելի, թէ վասն ինչ պատճառի ի խորին անպատի ետ⁴¹ Աստուած զաւրէնսն եւ ոչ ի քաղաքս, եզիպտացւոց կամ քանանացւոց⁴², քանզի բիր չարեաւք⁴³ եւ անհուն աղտեղութեամբ⁴⁴ լի են քաղաքք եւ անիրաւութեամբք առ Աստուած եւ առ իրեարս եւ առաւել եւս՝ եզիպտոս յայնմ ժամանակի^{44ա}, զորս ոչ արժանի^{44բ} Համարեցաւ Տէրն յայն ժամանեցուցանել զնա ի պատիւ^{44գ} ի նոսա յայտնել զինքն Հասարակ⁴⁵ ամենեցուն եւ տալ աւրէնս, այլ ի բաց տարաւ զնոսա անտի եւ լուաց զաղտ⁴⁶ սովորութեան ի սրտից նոցա. եւ ապա զքաղցր ըմպելի տաւք է ի սիրտս նոցա: Իսկ ի քանանացւոց երկիրն չէր արժան տանկ զնոսա եւ դնել աւրէնս, քանզի ոչ ոք Հանդերձեալ է նաւել. նախ ի նաւահանգստէն յառաջ Հանէ զնաւն եւ ապա ի դուրս գա տեղի եւ առագաստ եւ պաշար պատրաստէ: Այլ մինչդեռ ի կամակարութեանն է եւ ի տան նստի, Հոգա խնամով զամենայն պատրաստութեամբ^{46ա}: Նոյնպէս պարտ եւ պատշաճ էր զբարի քաղաքաւարութեան^{46բ} խրատն եւ զսահմանս կանոնին յառաջագոյն յաւրինել եւ այնու կազմել զժողովուրդն, յորոյ վերակոչեցեալ էր անուն Արարչին, եւ այնպէս առնուլ զվիճակ կալուածոյն⁴⁷ իւրեանց: Եւ դարձեալ արժան էր Հաստատիլ ի միտս ամենեցուն, եթէ արէնքն ոչ են մարդկային Հնարք եւ գիւտք^{47ա}, այլ՝ ճշմարտին Աստուծոյ Հանճար եւ իմաստութիւն: Եւ այս այնու հաւատարմացաւ, զի յանապատ տեղւոջ կալով յանկերակուր եւ յանջուր ապառաժի, եւ յանկարծակի յանհնարից եւ յանակնունելեաց գտանել կերակուր. յաւրոյ՝ մանանա եւ ի վիճէ յապառածէ՝ ջուր եւ ի հողմոյ բերեալ լորամարդ, հաւատասցեն, թէ որում այտոքի կարելիք են պարգեւք, եւ կենաց պատճառ մարմնականաց ի նմանէ, եւ նորա են բարիոք⁴⁸ եւ ճշմարիտ կենաց պատճառք՝ արէնքն⁴⁹ փրկականք:

Այսպէս սրբեալ Աստուծոյ զլեառն Սինա տեղի եւ տաճար փառաց իւրոց⁵⁰, Հրաման տուեալ տարեբացս՝ կազմել նմա արքունիս մռայլ եւ մառախուղ բոցախառն պատեալ շուրջ զլեւրամբն եւ ձայն գոչողական ու

րոտմանց ի նմանութեանց փողոյ բարբառելոց եւ թաւալմունք վիճաց եւ ձգմունք քարանց յաճ եւ երկիւղ գազանաց եւ գազանաբարո մարդկան եւ երկայնածիգ եւ լայնատարած սիւն լուսոյ իջանէր⁵¹ ի բարձանց, որոյ գագաթն փեռեկեալ ունէր զկամարն⁵² երկնից, եւ այլ եւս հասարակն Հոծեալ եւ խտացեալ ի վայր եկեալ ծխեալ բորբոքէր զկատար լերինն: Եւ յանդէպ նորա դէտակն ունէր սրբեալ ժողովուրդն Գ (երեք) աւրեա ի կանանց, այլ եւ խորհրդական ջրով լուացեալ եւ սրսկեալ զմարմինն եւ զՀանդերձն սպիտակս յաւրինեալ դողութեամբ եւ աճիւլ յակճիւս յականջ անէր⁵³: Եւ ապա ձայն իմն ահաւոր եւ պակուցանող բարբառ արձակեալ լինէր, որ ոչ իբրեւ յանչնչից ճայթմունք եւ ոչ իբրեւ զչնչակեաց կենդանեաց, այլ իբրեւ զձայն Աստուծոյ ի վերայ քան զբանական կենդանոյ յաւրուածո եւ պատկանաւոր, լի զարմացմամբ, քանզի ի ձեւ բոցոյ կերպարանէր ձայնն եւ որպէս զգերան ինչ Հրեղէն պատառմամբ միգդին ի բաց առեալ⁵⁴ իջանէր ի ստորոտ լերինն: Եւ վկա է ասացելոցս բան Գրոյս, որ ասէ. «Ամենայն ժողովուրդն տեսանէր զձայնն Աստուծոյ՝»:
Եւ այս յիրաւի քանզի Աստուծոյ խաւսքն չէ լոկ բայք եւ բառք, այլ գործ է կատարեալ, վասն որոյ ի դէպ է մարդկային խաւսից^{54ա} լսելի գոլ ականջաց, իսկ Աստուծոյն՝ տեսանելի աչաց, որ հաւատարիմ եւ ճշմարիտ է, քան զլուր ականջաց: Եւ բանքն այսպիսիք են⁵⁵, որ⁵⁶ ասէ.

«Ես եմ Տէր Աստուած քո».
«Ես եմ»-ն ասելով զճշմարիտ գոյութիւն^{56ա} յայտ առնէ, զոր եւ հարցանելն Մովսէսի, եթէ՝ «Զի՞նչ է անուն Բո», տայր պատասխանի՝ ասելով. «Ես եմ, որ էն²», զոր եւ սուրբն Երեմիաս ասէր⁵⁷. «Որ եսդ Տէր Տէր³»՝ յայտ առնելով, թէ նա միայն է ստուգապէս գոյ եւ հուրիւն, եւ եղականքս ոչ էին^{57ա}, եւ ի նմանէ գոյացան: Իսկ «Տէր»-ն զիշխանութիւն եւ զզատողական զաւրութիւն ցուցանէ, եւ «Աստուած»-ն՝ զարարչական եւ զբարեգործական կարողութիւն, որով յաստիս էած եւ Հաստատեաց զամենայն: Նախ զ«Տէր»-ն եւ ապա զ«Աստուած»⁵⁸ զնելով^{58ա}, զի ծառա ստացաւ զնոսա^{58բ} Հանելով յեզիպտոսէ, զի երկիցեն ի նմանէ, զի գրեալ է թէ՛ «Մառայն երկնչի ի Տեառնէ իւրմէ^{58գ}»: Եւ, իբրեւ զԱստուած բարեբար, ոչ պահանջեաց ի նոցանէ զառաջին վարուցն զՀամարս, վասն որոյ ասէ.

«Մի՛ եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն».

¹ Ել 18:

² Ել Գ 13-14:

³ Երեմիա Բ 24:

¹ Տես «Փիլոնի Երրայեցւոյ մնացորդի ի Հայս...», Վեներտիկ, 1826, էջ 330:

Որպէս թէ ասիցէ. Ոչ էին^{58a} յանցեալ ժամանակն, եւ արդ չեն եւ յառաջիկայն, այլ մի՛ լիցի անմտութեամբ քով, զոր գիտէր, թէ գործելոց են զորթն եւ զերինջն եւ աղաղակելոց, թէ՛ «Այս են աստուածք քո, Իսրայէլ, որ Հանին զքեզ յեգիպտոսէ՛»^{1*}: Եւ բարիոք ասէ թէ՛ «այլ աստուածք», որ զաւտարն եւ զպիտակն ցուցանէ եւ զբազումն^{58b}, քանզի աստուածք, որ զերկինս եւ զերկիր ոչ արարին, կորիցեն, որպէս եւ գրեալ է: Բայց տարակուսել արժան է, թէ ընդէ՞ր որպէս ընդ մի ոք խաւսի ասելով. «Ես եմ Տէր Աստուած քո» եւ ոչ՝ ձեր, եւ «մի՛ եղիցին քեզ» եւ ոչ՝ ձեզ, նոյնպէս եւ զբաւանդակ բանքս եզակի դնէ. «մի՛ առնէր Աստուած», «մի՛ առնուր զանուն» եւ «զգոյշ լեր» եւ «մի՛ շնար» եւ զայլն: Եւ լսաւ զքն⁵⁹ Հազարք Հազարաց էին, բայց ի կանանց եւ ի մանկոց եւ ի ծերոց, որք ոչ էին Հաշուեալք⁶⁰: Արդ, որպէս տեղեկացան սուրբքն, այս է լուծումն իրացդ, զի որպէս ընդ միոյ⁶¹ խաւսելով ցուցանէ Տէրն, թէ մի՛ ոք, որ կատարէ զաւրեանս, թէ եւ աղքատ ոք է եւ աննշան Հաւասար է ամենայն ժողովրդեանն եւ կամ թէ Համարձակելի է ասել՝ ամենայն աշխարհի, քանզի եւ Պաւղոս ասէ, թէ՛ «Աշխարհ ամենայն չարժէ զմի ոք ի սրբոցն^{2*}»: Դարձեալ ընդ բազումսն խաւսելով իւրաքանչիւր ոք զաւրեալ թաքուցանէր^{61a} զանձն՝ ոչ առ ինքն ասել զբանն, այլ ընդ այլ բազմութիւն: Այլ յայնմ աւուր սքանչելագործէր Աստուած առ ամենայն ոք անձն մարդոյ բոլորեալ բաշխեր⁶² ի վերա, որպէս թուեալ ամենայն ումեք՝ առ ինքն միայն խաւսել Աստուծոյ⁶³: Եւ զայն առնէր Տէրն, զի մի՛ ոք ի թագաւորաց կամ ի գոռոզաց եւ յիշխանաց պատուաւորաց արՀամարՀեացէ զմի ոք յաղքատաց՝ թողով զնոսա ի խնամելոյ, զի թէ ամենայն եղանակաց ստեղծողն արժանի արար առանձնակի զիւրաքանչիւր ոք խնամել, ըստ լաւին եւ բարոյն Հաղորդութիւն յերկիր խոնարհել, տայր նոցա զաւրեանս, զի՞նչ ապա Հողեղէնքն եւ մահկանացուքն, որ մի են ազգակցութեամբ, թէպէտ եւ ոչ բախտիւ կարասցեն տալ պատասխանի, թէ անտես առնեն⁶⁴ զոք յաղքատաց^{64a}՝ ոչ Հոգալով զաւգուտն նոցա: Վասն որոյ եւ խաւսի Աստուած առ իւրաքանչիւր ոք ասելով^{64բ}.

«Ես եմ Տէր Աստուած քո, մի՛ եղիցին քեզ այլ աստուածք բայց յինչն». Զայն յայտ առնէ, թէ ես եմ^{64a} Աստուած եւ որ յինչն են⁶⁵ բնութեամբ Որդի եւ Հոգի՝ ոմն ծննդեամբ եւ ոմն երողութեամբ յառաջ եկեալ անբաժանելի բնութեամբ անժամանակ եւ անյեղանակ^{65a} եւ անզուգական ամենայն գոյականաց յատկական անձամբ բաժանեալ եւ յամենայն բնու-

^{1*} Նւթ. ԼԲ 4, 8:

^{2*} Նքր. ԺԱ 38:

թիւնս⁶⁶ եւ ի զաւրութիւնս եւ ի կամս^{66a} միաւորեալ: Եւ զայս սուրբն Մովսէս պատմեաց⁶⁷ յերկրորդ աւրէնան⁶⁸ ասելով. «Լուր Իսրայէլ, Տէր Աստուած քո Տէր մի», զոր Եւմիս փիլիսոսփա Հասկացաւ եւ արար գիտելի հրէիցն զզաւրութիւն⁶⁹ բանիցն առաջի Պտղոմեա թագաւորին⁷⁰, յորժամ ընթերցան⁷¹ զթարգմանել⁷² գրեանն՝ փորձելով զմիաբանութիւն թարգմանչացն⁷³ եւ եկեալ յայս տեղի, արգել զկարդալն Եւմիս եւ ասաց. Գիտաւիք, հրեայք, զի ձեր Աստուածն երեք անձն⁷⁴ է եւ մի բնութիւն եւ զաւրութիւն, քանզի ասելն «Տէր Աստուած» եւ դարձեալ «Տէր» եւ ի վերա բերեալ, թէ՛ «Մի է», եւ «Մի» ասելովն ի բաց տանի ի բազմաստուած մոլորութենէն, վասն որոյ մի պետութիւն եւ մի իշխանութիւն եւ մի արարչութիւն⁷⁵ եւ մի նախախնամութիւն Հարկ է լինել, զի Հաստատուն կայցեն արարածքս, իսկ բազմիշխանութիւն լուծանէ եւ ապականէ, որպէս եւ անիշխանութիւն, զի աշխարհ թէպէտ^{75a} անթագաւոր, թէպէտ^{75բ} բազմաթագաւոր նմանապէս աւերի եւ քանդի^{75գ}: Այլ որպէս միտքն անապատի իմաստունն^{75դ} Եւագրիոս վկայէ. Մի եւ միակ եւ պարզ^{75ե} բնութիւն⁷⁶ Աստուած է, իսկ եղեալքս կցկցելով եւ ի բազմաց են⁷⁷. եւ՝ լաւն, եւ՝ բարին, եւ՝ ազնիւն մի է եւ անլուծական է, եւ ամենայն, որ մաւտ է ի մինն եւ մերձ է ի պարզն՝ Հաղորդ է բարոյն եւ լաւին, իսկ յուրովութիւն⁷⁸ քակտական եւ լուծանելի է⁷⁹: Բայց թէ մնան գոյացեալքն յանմահութեան, որպէս Հրեշտակք եւ Հոգիք, եւ սակաւք ի մարմնաւորաց արդարք, որպէս Ենովք եւ Եղիա: Եւ ի յարութեան բազումք ի Հասեալ ժամու⁸⁰ փոխին ի կեանս անապականս⁸¹ ապականացու մարմնով⁸²: Այն զաւրութիւն Հրաշագործին^{82a} Աստուծոյ է, որ ոչ⁸³ տկարանա նմանէ⁸⁴, զորս⁸⁵ կամի եւ պատեհագոյնս վարկանի⁸⁶: Յետ այսորիկ դնէ յերկրորդ կարգին⁸⁷ զբանն որ ասէ.

«Մի՛ արասցես քեզ կուռս ձեռագործս նմանութեան ամենայնի, որ ինչ յերկինս ի վեր եւ յերկիր ի խոնարհ».

«Կուռս» կոչէ զձոյլածոյս եւ զկուածոյս եւ զկոփածոյս զամենայն, որ յուկոյ եւ արծաթոյ եւ ի քարանց եւ ի փայտից եւ ի կաւոյ գործեցին Հեթանոսք խաւարեալք ի մտաց ի խաբէութենէն դիւաց զանազան եւ պէսպէս պատճառանաւք, քանզի^{87a} Հեռացեալ մարդկային բնութիւնս յարարչէն^{87բ} յԱստուծոյ եւ ի դրախտէն եւ յամենայն մեղս զանգեալ անխտիր եւ անառակ կենաւք, չբաւորեցաւ ի Հոգեւոր զանձուցն եւ յաստուածային բարոյն^{87գ}: Եւ յայսոսիկ փղծկեալ տազնապէր եւ խնդրէր ճանապարհ գտանել զառաջին բարին: Իսկ թշնամին ճշմարտութեան առաջի անցեալ իրեւ կուրաց զայլս այլուր տարեալ⁸⁸ գահավէժ արար⁸⁹, քանզի Հայել ետ «յերկինս ի վեր եւ յերկիր ի խոնարհ», եւ որ ինչ գեղե-

պիտանի^{89ա} թուէր զայն^{89բ} Աստուած Հաւանեցուցանէր պաշտել^{89գ}: Վասն որոյ առին ի պաշտաւն զմասունս արարածոց^{89դ}. ոմանք զԱրեւ-
զակն պաշտեցին^{89ե} եւ Վահագն կոչեցին⁹⁰ եւ այլ՝ զԼուսին եւ Արտեմիս
ձայնեցին^{90ա}, կէսք՝ զԵրկուս^{90բ} կիսագունդ⁹¹ երկնից եւ մանկունս
Զրուանայ կարգացին, այլ՝ զամենայն երկիրն^{91ա} եւ Կռնոս անուանե-
ցին^{91բ} ոմանք զբազմաստեղս եւ որդիս Զրուանայ ասացին, ոմանք
զաւուտ եւ Ադոնիսիս ձայնեցին, կէսք զԵրկիր եւ՝ Դեմետր, ոմանք զՉուր եւ
Պիսիդոն կոչեցին, այլք զՉուր եւ Հեփեսոս անուանեցին, այլք զմոլո-
րական եւ զանմոլար աստեղս եւ զանազան զանուանս կոչեցին^{91գ}: Եւ այ-
սու ոչ շատացան, այլ եւ արարին զկերպարանս նոցա^{91դ} ձեռագործս եւ
երկիր պագին նոցա: Եւ այս է ուստի զգուշացոյց՝ մի Հայել «յերկիրն ի
վեր» եւ ձեռագործ աստուածս Հաստատել, իսկ «յերկիր ի խոնարհ», զի
ասէ. «Մի Հայիցիս եւ նմանութիւն ինչ Հաստատեսցես», զոր ասացաք
զԵրկիր զՉուր, զՉուր զաւուր⁹² եւ այլ եւս կուրամիտքն, որ առաւել չար էին
զգազանս եւ զսողունս մինչ ցաքիս եւ ցմուկն անգամ պաշտեցին^{92ա}, որ-
պէս պարսիկք՝ զՉուր եւ զՉուր եւ բարելացիքն՝ զվիշապս եւ զաււս եւ ե-
զիպատացիքն՝ զբաւշ ածեաց^{92բ} եւ զոչխարս, եւ եթովպացիքն⁹³ զկուզս
եւ զկոկորդիլոս⁹⁴ եւ որ կարի ախտաւորքն էին զախոսս եւ զցանկութիւնս
աստուածացուցին եւ այլք՝ զայլս, եւ արարին զպատկերս նոցա եւ երկիր
պագին, եւ այլք դարձեալ զպատկեր սիրելեաց իւրեանց արարին եւ ժա-
մանակ ի վերայ անցեալ յանգիտաց ոմանց աստուած կարծեցաւ եւ պաշ-
տեցաւ, որպէս ասէ Սողոմոն⁹⁵, թէ՛ Հայր թագծեալ տարածամ սգով ի վե-
րա վաղամեռիկ որդւոյ արար զպատկերն եւ յողջոյն երթայր աւուր ա-
ւուր եւ սովորութիւն խաբեաց զայլս եւ դարձոյց ի պաշտաւն: Յայսմ ա-
մենայն է ի բաց տանի զընդրեալ ազգքն ամենիմաստն Աստուած, զի մա-
հաժուք էին^{95ա} եւ վնասակարք եւ սատակիչք Հոգւոց⁹⁶: Յազագս որոյ
ասէ.

«Մի արացես քեզ կուռս ձեռագործս». Որպէս թէ ասիցէ, թէ ^{96ա}
քո^{96բ} ձեռաւոր⁹⁷ մահ մի առնէր քեզ, զի մեռեալ են կուռք եւ նմանք նո-
ցա եղիցին, որք արարին զնոսս եւ ոչ եթէ ամենակալն, որ ինքնաբաւն⁹⁸
է պատուոյ⁹⁹ ինչ կարաւտեալ է մարդկան¹⁰⁰: Եւ Երրորդ^{100ա} պատուի-
րան է, որ ասէ^{100բ}.

«Մի առնուր զառնու Տեառն Աստուծոյ քո ի վերայ սնտեաց». Ա-
մենաբարիոք կարգէ զգոյութիւն Աստուծոյ՝ յայտ առնելով եւ զանունն,
զի նախ հուրութիւն եւ ապա զանուն ամենայն իրի, որ զի թէպէտ անուն իս-
կական բնութեան անտանելի եւ անյայտ է մեզ, այլ զբարեգործական եւ
զպատժողական^{100գ} զաւրութիւն^{100դ} նշանակեն «Աստուածն» եւ «Տէրն»,

զոր չէ արժան առնուլ ի վերա սնտեաց, քանզի կատարեալ առն¹⁰¹ այն է
անկաւոր՝ ամենեւին աներդումն լինել, որպէս Քրիստոս աւանդեաց կա-
տարելոցն Աւետարանին աշակերտացն: Իսկ ի Հինն անկատարիցն, որ սո-
վոր էին յանուն կուռցն սուտ երդնուլ¹⁰², հրամեաց արդար երդնուլ յիւր
անունն, զի ամենայն Հնարիւք ի բաց կացցեն ի կուռցն յիշմանէ եւ ընդ
ճշմարիտն Աստուծոյ անուանն կապեցցեն սրտիւք եւ շրթամբք խաւսից
յամենայն իրս եւ ի բանս: Եւ տեսակ երդման երեք են. է, որ վկայական
կոչի, յորժամ ասեն «Աստուած վկա», որ կարի սոսկալի եւ ահագին է ի
վերա սուտ իրացն¹⁰³ զամենաթանկագին անունն վկա կոչել, զոր եթէ
զերկրաւոր թագաւորի անուն եւ զիշխանի վկա կոչէ^{103ա}՝ մահապարտ էր
եւ աննեղելի: Եւ երկրորդն ուրացական կոչի, յորժամ ասեն «զԱստուած
ուրացեալ է, թէ չէ այս», զայս եւ ի վերայ ճշմարիտ իրացն ասել մեծ ա-
նաւրէնութիւն է: Եւ երրորդն խոստովանական կոչի, յորժամ ասացեն
«Այն^{103բ} ճշմարիտ Աստուածն», «Աստուծոյ փառքն», «Խաչին զաւրու-
թիւն», «Այս Ա. Ետարանս եւ Խաչս», զայս տեսանել պարտ է, թէ իրքն
մեծ է եւ արեան փրկութիւն եւ եկեղեցւոյ բարութիւն: Եւ այլ այսպիսիք
եւ իրքն լեալ է եւ իրաւ է եւ որ երդնու սուրբ է սրտիւ եւ լեզուաւ եւ ձե-
ռաւք եւ տեղին մաքուր է եւ մերձակա լսաւորքն արժանաւորք¹⁰⁴ ի Հարկէ
յայս զան ի խոստովանութեան երդմունս¹⁰⁵ ներելիք են: Բայց են ոմանք,
որ ի սնտի իրս ի վայրապար տեղիս եւ անսուրբ հոգով զահագին Աս-
տուծոյ անունն վայրապար յիշէն: Այնպիսիքն թէ ոչ զան ի զգայութիւն
եւ ի զղջումն աննեղելի՝ պատուհասս կրեցցեն առաւել քան զդատարկա-
բանն, որոց ասաց Քրիստոս տալ Համարս յաւուրն դատաստանի^{105ա}:
Դարձեալ չէ արժան առնուլ զանուն Տեառն Աստուծոյ ի վերայ զգայա-
կան կենդանեաց եւ կամ անշունչ նիւթից, որպէս մուրար, անմիտ¹⁰⁶ Հեթա-
նոքն տէր եւ աստուած դաւանէին սնտեաց եւ ոչընչից եւ անզաւրից,
որպէս ասէ Եսայիաս^{106ա}. «Երկիր պագին, որոց արարին մատունք իւ-
րեանց^{106բ}», որոց¹⁰⁷ յիրաւի ասէ, թէ՛ «ոչ սրբեցին այնպիսիքն ի մեղաց
եւ ոչ առնէ Տէր զնոսս սուրբսն^{107ա}», այսինքն՝ ոչ քաւէ^{107բ} զնոսս, իբ-
րեւ^{107գ} զանգէտս ողորմութեամբ, այլ որպէս զթշնամիս ճշմարտութեան
պատժէ զնոսս, եւ կամ որպէս այժմ մարդապաշտք ասեն, Աստուած եւ
Տէր եւ Քրիստոս ապականեալ եւ մեղասատ¹⁰⁸ արանց, թէ՛ «այ դու, իմ
Աստուած», որ եւ այս անաւրէնութիւն մեծ է¹⁰⁹:

Չորրորդ պատուիրան է, որ ասէ^{109ա}.

¹⁰ Եսայի Բ 8:

«Ձգոյշ լեր աւուրն շարաթու»։ Եւ պատճառ^{109բ} մեծ եւ կարեւոր
իմն, քանզի Աստուած Ինքն, ասէ, Հանգեալ յաւուրն եւթներորդի յամե-
նայն գործոց իւրոց, զոր արար ի վեց աւուրսն ի կիրակէ¹¹⁰ սկսեալ: Եւ
որպէս մարդ պատկեր եւ նման է Աստուծոյ Հոգով եւ մտաւք եւ բանիւ եւ
ամենայն առաքինութեամբ պարտ է նմանիլ¹¹¹ սկզբնատպին¹¹² Աստուծոյ
յամենայն գործս բարեաց: Սոյնպէս եւ յաշխատութեան ասէ եւ ի Հանգե-
տեանն նման է Աստուծոյ՝ զառնելի աւուրսն արա դու զՏէրն զվեցն եւ ի
Հանգստեանն Հանգիր դու եւ¹¹³ զեւթներորդն: Այլ Աստուած մի անգամ
արար զայն, զի անկարաւտ բնութիւն է եւ մարդիկ միշտ արասցեն, զի
կարաւտք են եւ տառապեալք, այլ եւ մեղաւք դատապարտք, վասն որպիսի
ի քրիտն երեսաց ուտեն զՀաց իւրեանց: Եւ հրեայք յաճախ ունէին շա-
բաթս, զեւթներորդ աւուրն եւ զեւթ շաբաթն եւ զեւթ ամիսն. եւ զեւթ տարին
եւ զեւթնիցս եւթ աւուրն եւ զտարին, որ է Խ (քառասուն) եւ ինն, զոր Թ-
բեկեան կոչեն, որ է Ազատութիւն, քանզի մեղաստեղք եւ խտտախրտք էին
առ ծառայսն եւ առ անասունսն, ի Հարկէ ի գութ էա՞ծ զնոսա Աստուած
ծառայից եւ անասնոց. «Հանգիցէ ծառա քո եւ աղախին եւ գրաստ քո եւ
եզինք¹¹⁴», եւ դու ի մեղաց դադարեսցես գոնեա ի շաբաթուն, զի եւ անուն
աւուրն Դատարկութիւն է եւ Պարապումն կոչի: Եւ էր պատուիրանն
դաստիարակ անկատար տիպալութեան նոցա: Իսկ յորժամ¹¹⁴ եկն ի կատար-
ումն աւրինացն Քրիստոս եւ կատարել ուսման Աւետարանին վարդա-
պետն բարի գործովք լուծանէ զշաբաթն, որպէս եւ Իւր Հայրն, որ մշտա-
շարժ է ի բարին եւ մեզ զնոյն Հրամայեաց. «Կատարեալք եղերուք որպէս
եւ Հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է²»: Վասն որոյ ի Հրէական պատիւն
ի բաց առեալ յեւթներորդ աւրէնսն տամք նմա զպատիւ յիշատակի¹¹⁵
սրբոց մարտիրոսացն՝ ի նմա կատարելով, ի նմա¹¹⁶ զնիկիական սահմա-
նադրութիւն, զի նոքա մեծահանդես վաստակաւք եւ արեամբն իւրեանց
Հանգուցին զկամս Աստուծոյ անուամբ^{116ա} շաբաթուն, եւ են անմեկնելի
Տեառնէ, որպէս շաբաթ ի կիրակէէ անմիջոց^{116բ} է: Իսկ զպարապումն ի
գործոյ աշխատութեանց¹¹⁷ առնեմք ի կիրակէէ, որ է անդրանիկ եւ
սկիզբն աւուրց արարչութեան, որ եւ ընկալաւ¹¹⁸ գյարութիւն Քրիստոսի
եւ նմա դարձեալ աւանդեալ պահի եւ Համաւրէն^{118ա} Հասարակաց յարու-
թեան, որ ի կատարածի աշխարհիս, յորում աւուր պատուէր ունին քրի-
տոնեայք ի բաց կալ ի Հոգոց մարմնականաց եւ Համար առնել^{118բ} սխա-
լանաց, զոր ինչ յանցեան ի Ձվեց աւուրսն եւ մաքրեն զայն խոստովա-

¹ Բ օր. Ե 14:

² Մտք. Ե 48:

նութեամբ եւ իմաստնանալ զգուշութեամբ, ահիւ յառաջիկա աւուրսն եւ
սուրբ խորհրդովն Հաղորդիլ աստուածային¹¹⁹ փառաց:

Հինգերորդ պատուիրանն, որ ասէ¹²⁰.

«Պատուեա զհայր քո եւ զմայր»։ Որ է^{120ա} միջոց երկուց Հնգե-
կաց¹²¹ առաջնոյն, որ տէրունականն¹²² կոչի եւ Հրամայական, եւ երկ-
րորդին, որ մարդկային անուանի, եւ Հրաժարական է¹²³: Եւ այս յիրաւի-
քանզի Հայր եւ մայր միջին¹²⁴ են եւ նման Աստուծոյ անմահի¹²⁵ եւ մահ-
կանացու աշխարհիս Աստուծոյ պատկեր եւ նման են ծնողութեամբն, զի
ծնանելն եւ յոչգոյն¹²⁶ ի գոյ ամելն Աստուծոյ միայն¹²⁷ է անախտու-
թեամբ եւ անմարմնապէս եւ երեւելի աշխարհիս անախտութեամբ եւ ան-
մարմնապէս եւ երեւելի աշխարհիս նման են¹²⁸ եւ պատկեր այնու, զի ա-
պականացուք¹²⁹ եւ ախտականք են: Յաղագս որոյ ամենայն աստուածա-
սիրաց պարտ է ծնողասերս լինել^{129ա} եւ այս ոչ երախտիս ինչ է եւ կամ
չնորհ, այլ՝ վճար պարտուց եւ այնպիսի երախտեաց, զոր ամենայն ջանիւ
ջանացեալ Հաւասարել ոչ կարեն զփոխարենն, ի միոյն ամենեւին վերջա-
նան, քանզի զիարդ կարեն ծնանել զնոսա, եւ զամենայն, զոր ինչ ունին,
ի նոցանէ ունին, քանզի որպէս ասեն երեւելի աստուածք են ծնողքն եւ
աներեւոյթն Աստուած՝ ամենայն աշխարհի եւ ծնողքն առանձինն իւ-
րեանց ծննդոցն ի Հաճութենէ կամաց Արարչին գործիք եղեալ անման
պատկերի նորա ազգի մարդկութեանս, զոր եւ գառինք եւ որթք եւ կո-
րիւնք շանց եւ ամենայն գազանաց բնական գթովն մածեալ են ընդ մարսն
եւ ձագք բաւանդակ թռչնոց եւ մանաւանդ արագլաց, որպէս ասեն, թէ
զծերացեալ ծնաւուսն¹³⁰ Հանդարտիկս շրջեցուցանեն աւգնելով թեւոցն
աստի եւ¹³¹ անտի անցեալք եւ զկարի տկարսն ի բոյն նստուցեալ ջամբեն
զկերակուրն յորսոց իւրեանց¹³² որպէս եւ ինքեանք վայելիցեն յիւրեանց
տկարութեան ի ծնողացն խնամոց, որ եւ կարի վատթարութիւն է, քան
զանբան անասունս, եւ զթռչունս անգորովս¹³³ եւ երախտակորոյսս գտա-
նիլ առ ծնողսն^{133ա}: Եւ այն ոչ առանց խոստման ինչ եւ բարի աւետեաց,
այլ եւ յոյժ շահաւետ վարձուք^{133բ}, որպէս եւ ասէ. «զի բարի լինիցի քեզ
եւ երկարակեաց լինիցիս ի վերա երկրի»: Որպէս աստուածընկալն Պաւ-
ղոս ի սոյն առաքինութիւն յորդորելով զմանկունս զայս խոստումն յիշէ
ասելով. «Պատուեա զհայր քո եւ զմայր, զի բարի լինիցի քեզ»¹, որ է
առաջին պատուիրանն յաւետիսն, որ թէպէտ եւ Հինգերորդ է պատուի-
րանս, այլ այնց պատուիրանաց, որ խոստումն ունի այս է առաջին, զի
այլ բանք պատուիրանացս Տասնաբանեանց չունին¹³⁴ աւետիք խոստման

¹ Եփես. Զ 3:

կատարողացն, բայց միայն այս, որ յաղագս ծնողացն պատուոյ է¹³⁵, Արդ, կատարելով զառաջին Հնգեակն զաստուածականն եւ զնուիրականն¹³⁶ սակաւ ինչ տեսուածով մեկնութեանց, եկեցցուք ի յերկրորդ, որ մարդկան է յորդորական եւ աւժանդակի^{136a} վայր^{136բ} անկեալ բնութեանս, որ ասէ.

«Մի՛ սպանանէր, մի՛ շնար, մի՛ գողանար, մի՛ սուտ վկայէր, մի՛ ցանկանար» Մեծ^{136a} իմաստասէրն Փիլոն նախ զշնութիւն կարգէ եւ ապա՝ զսպանութիւն, բայց ի բնաբանն Մովսէսի գրոցն յառաջ «մի՛ սպանաներ»-ն է եղեալ, որ է յարմարական եւ իմաստութեամբ Արարչին կազմեալ¹³⁷ վայելչական, զի նախ սպանութիւն¹³⁸ սկսաւ ի Կայենէ աւ Աբէլ, եւ ապա շնութիւն¹³⁹ յորդոցն Սեթա բազում ժամանակաւ զկնի^{139a}, վասն որոյ բժիշկն պատուիրանին^{139բ} զՀետ ելեալ կորստեանն մերով զառաջին ախտէն բուռն Հարկանէ զսպանութենէն, որով առաւել զայրոցոյց սատանա զԱստուած եւ շարժեաց ի բարկութիւն ի վերայ տանն Կայենի մինչեւ եբարձ զյիշատակս նորա ջրովն կորստեանն: Եւ յետ այնորիկ պատուիրեաց նոյի եւ որդւոց նորա¹⁴⁰ մի՛ Հեղուլ¹⁴¹ զարիւն մարդոյ ապա թէ ոչ ասէ. «Ես եմ վրեժխնդիր¹⁴¹», զի ի պատկեր Աստուծոյ արարի եւ զմարդն ի վերայ երկրի, վասն որոյ խնդրեցից զարիւն մարդոյ ի ձեռաց եղբար իւրոյ եւ ի ձեռաց ամենայն զազանաց խնդրեցից զարիւն մարդոյ: «Ի ձեռաց եղբարն» ասելով յայտ առնէ, թէ ամենայն սպանող եղբայրասպան է եւ նման է¹⁴² Կայենի, զի մարդիկ եղբարք են միմեանց մի բնութիւն գոլով եւ միոյ Աստուծոյ գործ եւ քրիստոնեայք՝ եւս առաւել, որ մարմին են Քրիստոսի եւ մի մայր ունին՝ զաւազանն եւ մի կերակուր՝ զմարմինն Տեառն, եւ մի խրատիչ¹⁴³ զԱւետարանն եւ ի մի յոյ կոչմանն Հրաւիրեալք են, եւ պարտին ի վերայ միմեանց մեռանել, ըստ Քրիստոսի աւրինակին: Վասն որոյ, որ պատճառ լինի կամաւ¹⁴⁴ քրիստոնէին մահուան մարմնակից եւ Հաղորդ է. խաչողացն Քրիստոսի, եթէ ոչ ըստ արժանւոյն ապաշխարէ, զոր եւ ոմն յարտաքնոցն ասէ¹⁴⁵. Ահա մեք, որպէս յուժման պահարան ուժմեք, եւ կապն արարչական կա^{145a} ի վերա մեր եւ ոչ է պարտ զԱրարչին կապն եւ զմատանահարն¹⁴⁶ լուծանել, զի սպանանելն եւ պատառելն գործ ձկանց եւ զազանաց է, որք մանուկն կերակուր են մեծամեծացն եւ անյազիցն: Իսկ մարդկան ազգի Հրամանաւ Տեառն ընդարձակեալ է զենուլ ոչխարս եւ արջառս եւ այլ կենդանիս ի թռչնոց եւ յերկոց¹⁴⁷: Իսկ սպանութիւն մարդոյ¹⁴⁸ անչափ ատելի է Աստուծոյ եւ աններելի եւ¹⁴⁹ զակամա սպանութիւն, որ լինի ընդ ատար

¹⁴ Բ օր. ԺԸ 19:

ազգս թշնամիս ընդ ապաշխարութեամբ արկեալ է¹⁵⁰ կանոնաւք: Վասն որոյ խակասիրտ Հրեայքն այնու արգելոյր ի սպանութենէ սպառնալեալք սպանմամբ անձինն: Է սպանութիւն դարձեալ, յորժամ մեղաւք սպանեմք զոգիս մեր, որպէս եւ գրեալ է, թէ «Ամենայն անձն, որ մեղիցէ նոյն եւ մեղի»:

Եւ թնորդ պատուիրան, որ է երկրորդ Հնգեկին¹⁵¹, որ ասէ.

«Մի՛ շնար». Որ սկսաւ յորդուցն Սեթայ յառաջ քան զըրհեղեղն, որ մտանէին առ դստերսն Կայենի շնութեամբ¹⁵² եւ լուծին զուխտն Աստուծոյ, զոր եղ ի մէջ տանն Կայենի եւ Սեթա՝ ոչ խառնակիլ ընդ միմեան խնամութեամբ, քանզի ի վարդապետութենէն սատանայի թռուռնքն Կայենի գտին զգոռսանութիւն արքն¹⁵³ եւ կանայքն զանկոյրն եւ զծարիր եւ շարժեցին զաստուածասէր ազգն ի խողտանս ցանկութեան, յորմէ եւ սպանութիւն եւս յաճախեաց յախտիցն շնութեան, յորմէ եւ¹⁵⁴ ասէ սուրբն Եփրեմ, թէ ի քսան այր աւելի¹⁵⁵ մեռանէր ի վերայ միոյ կնոջ, յորմէ գարշեցաւ Աստուած եւ տաղտկացեալ ասաց. «Մի՛ մնասցէ Հոգի իմ ի մարդիկդ, վասն լինելոյ դոցա ախտ եւ մարմին¹⁵⁶»: Վասն¹⁵⁷ որոյ ի պատճառս երկոցունց չարեացն սպանութիւն եւ շնութիւն ջնջեցան ի Հեղեղեղեան ոչ միայն մարդիկ այլ եւ ամենայն կենդանիք, բայց յայնցանէ, որ սերմ շախարհի պահեցան տապանաւն ողորմութեամբ Արարչին, որ եւ յետ այնորիկ ի միւս անգամ աճելն մարդկան դարձեալ երեւեցաւ չարն ի¹⁵⁸ Եսաւ¹⁵⁹ եւ յՌուբեն եւ ի Յովնաթան եւ յայլս բազում եւ երեւի տակաւին յախտասէրս եւ ի գէջ անձինս անժուժկալիցն, զոր բամբասէ սուրբ մարգարէն Երեմիա¹⁶⁰, ոչ միայն շուսն, այլ եւ ձիս¹⁶¹ մատակախազս եւ խոզս տղմասերս² կոչելով զայնպիսիսն, որք կանամբիք¹⁶² են եւ այնու ոչ շատանան¹⁶³, զորս շուսն յիրաւի ասելի է^{163a}, զի անզուգուրիւն շանց է եւ պոռնիկս, որք ոչ ունին աւրինաւոր¹⁶⁴ ամուսինս¹⁶⁵, այլ կամ բոզս ունին ի տուսն եւ կամ առ բոզուսն երթան եւ կամ խաբեն զպարկեշտ կանայս¹⁶⁶ եւ խաբին յանսուրբ կանանց: Եւ բամբասանքս Հաւասար է ի վերայ արանց եւ կանանց, զոր սուրբն Պաւղոս ասէ. «Մի՛ խաբիք ի բանիցն, որ ասեն թէ՛ ողորմած եւ ներող է Աստուած, քանզի սպանողք եւ շուսնք եւ պոռնիկք զարքայութիւն Աստուծոյ^{166բ} ոչ ժառանգեն³»: Վասն որոյ զչարագործութիւն¹⁶⁷ արուամուլացն¹⁶⁸ եւ անասնագիտացն¹⁶⁹ զմահու չափ մեղքն, զինչ պարտ է ասել, զոր Սոգոմա եւ Գո-

¹ Մնր. Զ 3: Տես Ս. Եփրեմի մատենագրութիւն, հտ Ա, Վեցետիկ, 1836, էջ 41:

² Երեմիա Ե 8:

³ Լմմտ. Եբր. ԺԳ 4 Գաղատ. Ե 21:

մորա եւ Երիքովի¹⁷⁰ պատիժքն ցուցանեն զմեծութիւն չարեացն. զտոնութեան եւ զշնութեան արմատն Տէր¹⁷¹ կտրեաց Աւետարանաւն առ թէ՛ «Որ բարկանա վայրապար եղբաւրն¹⁷² ի գեհնեն վճարէ եւ որ հալկին վասն ցանկութեան՝ շնացաւ ի սրտի¹⁷³»։ Եւ արդ, եթէ բարկանալի գեհնեն տանի եւ հայելն՝ զշնալն առնէ՝ սպանողն եւ շնացողն զի՞նչ կրեցն։

Ութերորդ պատուիրան է ի վերայ առաջնոյն եւ երրորդ յերկրորդ հնգեկին¹⁷³, որ ասէ «Մի՛ գողանար», զոր ոմն ի սրբոցն ասէ¹⁷⁴, թէ զպահասարակաց¹⁷⁵ ամենեցուն¹⁷⁶ թշնամի է, զի կամքն այն է նորա, որ գեհնեցունն^{176ա} գողանա, բայց ի¹⁷⁷ տկարութենէ արգելեալ լինի եւ որչափ կարող է չինայէ յոք։ Եւ յայտ անտի է, զի որք ի գողոց կարողութիւն առին գաւառս եւ քաղաքս եւ բերդս գողացան։ Վասն որոյ պարտաւոր յառաջին հասակէն¹⁷⁸ կրթել զմանկունս¹⁷⁹ ոչ սովորել ի փոքրագոյն գողութիւնսն¹⁸⁰, զի մի՛ ի մեծամեծն ձեռնարկեացէ¹⁸¹ եւ անձնապարտութիւն¹⁸² Աստուծոյ եւ մարդոյ¹⁸³ եւ կրկին մահուց արժանի¹⁸⁴, քանզի հրամայեցաւ¹⁸⁵ քրտամբք երեսաց ուտել զհացն եւ վաստակաւք մերովք զգինուլ զհանդերձ եւ ոչ զայլոցն շորթել գողութեամբ իբրեւ զմկունս ապականիչս եւ կամ որպէս¹⁸⁶ գազանս կատաղիս որմափորս։ Եւ Կենարար մեր¹⁸⁷ հրամանաց տալ զբաճկոնն, որ խնդրէ¹⁸⁸ զհանդերձս², եւ երթոր տարապահակ վարէ մղոն մի, երկու³, եւ չկալ բնաւ հակառակ չորին⁴։ Ապա զի՞նչ տացուք պատասխանի յորժամ յուզից տայցեկ պատճառս չարեաց՝ շորթելով զայլոցն, այլ եթէ Բրիտտոսի իցեմք առկերտք, զնորայն¹⁸⁹ արասցուք խրատս եւ զերանութիւն մարգարէի՝ ձգեցուք առ մեզ, որ ասէ¹⁹⁰. «Զվաստակս ձեռաց քոց կերիցես, երանիքեզ բարի եղիցի⁵» այլեւ զմերն սփռել եւ տալ աղքատաց, զի արդարութիւն մեր¹⁹¹ կացցէ¹⁹² յաւիտեան՝ փութալ եւ¹⁹³ գործել զառաքելակալ խրատն զցայգ եւ զցերեկ աշխատել առ ոչ ծանրանալոյ¹⁹⁴ ումեք, այլ եւ¹⁹⁵ տալ այնոցիկ, որ պէտս ունիցին առատութեամբ զսերմանել¹⁹⁶, զի

ժամանակի հնձոցն հաւաքեցուք առանց լքանելոյ զկեանսն յաւիտեանական¹⁹⁷. զհարիւրապատիկն աստեն առեալ շնորհս եւ աւրհնութիւնս։

Իններորդ խրատ է չորրորդ յերկրորդ հնգեկին, որ ասէ^{197ա}.

«Մի՛ սուտ վկայէր»։ Որ է մեծ անաւարտութիւն, զի նախ եւ առաջին զճարտութիւն, որ անուն է Աստուծոյ եւ զարդ ամենայն իրաց եւ շնութիւն ամենայն^{197բ} աշխարհի, աւերիչ է^{197գ} սուտ վկայն, զի զոր ոչն ետես եւ ոչն գիտէ, վկայէ։ Եւ ապա զի այլոց մեղաց լինի հաղորդ եւ արձանացուցանէ զնոսս հաստատելով ի չարիսն, զոր մեղան, եւ ըստ Տեառն վճռին սատանայի լինին¹⁹⁸ բնակարան, որ ասէ. «Յորժամ խաւսի սուտ, յիւրոց անտի խաւսի» զի առ Աստուած ճարտութիւն է եւ սուտն սատանայի է, յիւրոցն այն է, թէ՛ իմ չէ սուտն, այլ սատանայի է այն¹⁹⁹ գանձն, որով զնախամայրն Եւա խաբեաց եւ զամենայն ծնունդս նորա, զորս կարաց։ Վասն որոյ եւ ասէ. «Սուտ է եւ²⁰⁰ հայր նորա¹», զի ինքն է ծնաւդ եւ սկիզբն ստութեան եւ ամնայն սուտ վկա մասնակից է²⁰¹ նորա կամացն, եւ թէ ոչ զՂանա՝ տանջի²⁰² եւս, քանզի ասէ²⁰³. «Կորուսանէ Տէր զայնոսիկ²⁰⁴, որ խաւսին սուտ²», զի ամենայն բերան ճարտախաւս զուռն է հոգւոյն ճարտութեան եւ ամենայն շրթունք սուտք մուտ է դիւաց եւ դժոխոց։

Այլ մեք բացցուք զբերանս մեր բանիւ Աստուծոյ ճարտախաւսութեամբ, զի առցուք զՀոգին եւ մի՛ կորզեցուք զմահ՝ դնելով պահապան եւ զուռն ամուր շրթանց զերկիւղն Աստուծոյ, զի մի՛ խոտորեցին²⁰⁵ սիրտք մեր ի Տեառնէ բանիւն ճարտութեան ոչ սովորեալք, այլ ստութեամբ նախակրթեալք²⁰⁶, որ է սուտ վկայութիւն, զի ասէ. «Ի բանից քոց արդարացիս եւ ի բանից քոց պարտաւորեցիս³»²⁰⁷։

Տասներորդ բանն^{207ա} Աստուծոյ է^{207բ}. Հինգերորդ եւ կատարումն երկրորդ հնգեկին²⁰⁸, որ ասէ.

«Մի՛ ցանկանար»։ Բարիոք եւ²⁰⁹ հանճարաբար մանաւանդ, եթէ աստուածավայելչաբար զկատարումն եւ զաւարտ տասնեկի պատուիրանիս եղ զ«մի՛ ցանկանար»-ն, որ սկիզբն եւ աղբիւր է ամենայն մեղաց, զի անհնար է առանց ցանկութեան զկամաւոր զմեղան գործել²¹⁰ ումեք՝ եթէ՛ շնութիւն, եթէ՛ սպանութիւն, եթէ՛ գողութիւն, եթէ՛ զինչ եւ իցէ^{210ա} մարմնական յանցանքն^{210բ} եւ թէ հոգեկան եւս նախանձ եւ հպարտու-

¹ Մտք. Ե 22, 27:
² Տես Մտք. Ե 40:
³ Տես Մտք. Ե 41:
⁴ Տես Մտք. Ե 39:
⁵ Սաղ. ձիւ 2:

¹ Յովհ. Ը 44:
² Սաղ. Ե 7:
³ Մտք. ԺԲ 37:

թիւն եւ մախանք եւ²¹⁰ Զարակնութիւն եւ Հայհոյութիւն եւ բամբասանք եւ բանսարկութիւն եւ որ ինչ սոցին նմանք են²¹¹. ամենեցունց ցանկութիւն է առաջնորդ²¹²: Վասն որոյ կամեցեալ Աստուծոյ Համառուտ կտրել զարմատն ամենայն չարեաց, ասէ. «Մի՛ ցանկար»՝ գիտելով, եթէ դաւող եւ վնասակար եւ ամենադժնեա իրք է ցանկութիւն եւ յամենայնի յաղթող: Եւ ոչ ոք ի նորա զաւրութենէն ճողպորեալ գերծանի^{212ա}, որ ունիցի մասն ինչ կենդանական շնչոյ՝ եթէ՛ երկրային^{212բ}, եթէ՛ ջրային, եւ եթէ՛ աւդային իցեն կենդանիք^{212գ} մինչեւ ցտղունս անգամ եւ²¹³ ի շնչաբոյս բանջարս, քանզի եւ նոքա ցանկան^{213ա} իւրեանց պիտոյիցն Հիւթոց եւ բարեխառնութեան տարերցդ չափակցութեան: Եւ զի, որ առ այլ կենդանեաց^{213բ} կարիքն^{213գ}, է բնութեան եւ պատճառ գոյութեան²¹⁴, նոցա յաւելուածով ի մէջ՝ ի մարդիկ եկամուտ²¹⁵ եղեալ ախտ կոչեցաւ, եւ մեղք եւ պատճառ հոգեկան մահու, քանզի եւ ի մեզ ցանկութիւն մինչ ոչ է Հիւլանդացեալ, պատճառ կելոյ է եւ անպարսաւ, եւ է բնական կերակրոյ, ցանկալ Հանդերձի եւ քնոյ եւ Հանգստեան գկնի արթնութեան եւ վաստակոյն, եւ է անմեղադրելի^{215ա}, զոր եւ^{215բ} Տէրն մեր Քրիստոս ընկալաւ, ըստ որում ասէր աշակերտացն. «Յանկալով ցանկացա ուտել ընդ²¹⁶ ձեզ զգատիկս՝»: Սակայն առ Աստուած եւ աստուածայինսն յորժամ փափազեն²¹⁷ իմանալի կերակրոյն եւ ամենասուրբ եւ սնուցողական ըմպելոյն բանիւն առաջնորդեալք²¹⁸, որոց եւ մեզ արժան իցէ նմանիլ բանական գոյով եւ մտաւոր եւ պատկեր Աստուծոյ եւ անդամք Քրիստոսի եւ մի՛ անասնական^{218ա} ախտիւք անբանաբար եւ վատթար գտանիլ քան զնոսա, ըստ որում եւ ի խոտան ցանկութենէն արգելու²¹⁹ զմեզ ասելով. «Մի՛ ցանկար կնոջ ընկերի քո եւ մի՛ անդոյ նորա եւ մի ամենայն, որ ինչ²²⁰ ոչ է քո²²¹»: Վասն այսորիկ խրատէ²²² զմեզ Քրիստոս ասելով. «Եղիցին գաւտիք ձեր պնդեալ ընդ մեջ²», այսինքն՝ ի վերայ երիկամացն²²³ ածէք²²⁴ ասէ, զհոգին բանական Հանճարոյն, զգաւտի²²⁴, որ տեղի է ցանկութեան, զի ի վեր դարձցի յԱստուած եւ յերկնային եւ յանճառելի բարիսն հոգեւոր, ըստ հրոյ բնութեան, որ Հանապազ ի վեր ունի զչարժումն²²⁵, քանզի ջերմ է ցանկութիւն, ըստ որում եւ Հուր ասեն ոմանք զնա յարտաքնոցն: Եւ այն է իւր բնութիւն յորժամ ի վեր ընթանա բանին թեւաւք եւ ոչ ի վայր թափի ի նիւթականքս իբրեւ զՍողոմա աւտար հրոյ, որ արտաքոյ կարգի բնութեան վերուստ Հոսեր²²⁶ իբրեւ զկաթիլս ջուրց

անձրեւոյ²²⁷ եւ իբրեւ զաւդս թաղկեալ եւ փրփրեալ ձեամբ, որ կոտորի իջանէ թերթս թերթս յերկնից²²⁸ ձիւնաբեր յեղանակս, քանզի սողոմացիքն²²⁹ զբնական շարժումն ցանկութեան ի բնական պէտս իգութեան խոտորեցին²³⁰ յոչ բնականսն²³¹ Հակառակ Ստեղծողին բնութեանս, վասն որոյ աւտար պատժովք դատէր զնոսա Դատաւորն՝ ի ծծումբ փոխեալ զհոյն ցորենաբեր եւ զինեբուլիս եւ մրգաբեր եւ զաւդն ցաւղաբեր եւ կենդանաբար ի շնչումն ռնգաց²³² Հանգստեան, դարձոյց ի կայծակունս հրոյ բորբոքելոյ եւ ի խեղդումն Հեղձուցիչ^{232ա} մահու սպանման, յորմէ խրատեալ մեր զգուշացարուք²³³ կարգի բնութեանս եւ քրիստոսազիր աւրինացն, որ եկն լնուլ զպակասութիւն Հնոյն ստուերի նորոյ աւրինաւք²³⁴ Իսրայէլի, որք^{234ա} եմք անդամք նորա եւ մարմին ի մարմնոյ նորա եւ ոսկր յոսկերաց նորա յաւղեալք ի գլուխն ահաւոր, որ է աւրէնք մեր եւ սահման կենդանութեան նստեալ ընդ աջմէ ծնաւդին կարապետ յաղաքս մեր զնացեալ ի պատրաստութեան սեղանոյ²³⁵ անապական փառացն ճոխութեան, զոր խորհիլ տա մեզ սքանչելին²³⁶ Պաւղոս՝ ասելով. «Զվերինն խորհեցարուք, ուր Քրիստոս նստի ընդ աջմէ Աստուծոյ¹»:

Բայց գիտել արժան է²³⁷, թէ այս Տասն պատուիրանս իբրեւ սեռ է^{237ա} բովանդակիչ^{237բ} եւ բոլոր Հաւաքիչ եւ ժողովարան ամենայն տեսակաց եւ մասնական պատուիրանաց, որ գտանին յամենայն յաստուածաշունչ գիրս գանձեալ: Առաջին, որ ասէ. «Ես եմ՝ Տէր Աստուած քո».
«Տէր»՝ Հայր, «Աստուած»՝ Որդի: Եւ ասելն, թէ՛ «Մի եղիցի քեզ այլ Աստուած»՝ Հոգին Սուրբ, երեք անձինք փառաւորեալ ի միում բնութեան եւ յիշխանութեան:

Եւ երկրորդն, որ ասէ, թէ «Մի՛ առնէր քեզ կուռս ձեռագործս». հրամայէ ի բաց կալ մեզ յամենայն իրաց չարաց, որ ձեռաւք գործի եւ արձանանա յերկար^{237գ} սիրով եւ կապել անլոյծ, որպէս ի պաշտելի գործ, այլ եւ ի սէր ոսկոյ եւ արծաթոյ, որ ի ձեռաց կազմին եւ պահին, որպէս մնացական եւ սեպհական եւ զայլոցն եւս կամիմք ի մերն յաւելուլ, եւ այն կուպաշտութիւն է համարեալ, որպէս ասէ առաքեալ. «Ազահուրթիւն, որ է^{237գ} կուպաշտութիւն²»:

Իսկ երրորդն, որ ասէ. «Մի՛ առնուցու զանուռ Տեառն Աստուծոյ քո ի վերայ սնոտեաց». ուսուցանէ մեզ ամէնեւերն^{237գ} աներդումն լինել, զի սնոտի եւ ոչինչ են ամենայն աստեան իրքս: Վասն այսպիսեացս չէ արժան զահագին անուռն Աստուծոյ կոչել երդմամբ:

¹ Դուկ. ԻԲ 15:

² Դուկ. ԺԲ 35:

¹ Կողոս. Գ 2:

² Կողոս. Գ 5:

եւ չորրորդն, որ ասէ. «Զգոյշ լեր աւուրն շարաթու», խրատել զմեզ յամենայն չարեաց դատարկանալ եւ Հանգիստ պահել զհոգիս մեր ի խղճէ մտաց, որ զկնի գործոյն լինի մեզ ոսոխ²³⁸ եւ դատախազ, զի Դատարկութիւն եւ Հանգիստ կոչի Շաբաթն:

Իսկ Հինգերորդն ասէ. «Պատուել զհայր քո եւ զմայր», որ ունի յինքն²³⁹ զպատիւ թագաւորացն եւ զիշխանացն եւ զդատաւորացն եւ զաւագացն եւ զծերունեացն եւ զերախտաւորացն²⁴⁰, զի ամենեքեան սոքա ի ծնողաց կարգի²⁴¹ են, եւ պարտական եմք սոցա Հնազանդել որպէս ծնողաց:

Իսկ վեցերորդն ասէ. «Մի՛ սպանանէր», որ յինքեան խրատն ունի²⁴², ոչ Հարկանել զոք, ոչ զրկել զոք, ոչ Հայհոյել, ոչ բամբասել, ոչ ատել, զի այն, որ ատէ զեղբայր իւր մարդասպան է, եւ ամենայն մարդասպան ոչ ունի կեանս յանձին իւրում:

Եւ թեւերորդ պատուիրանն²⁴³, որ ասէ. «Մի՛ շնար», որ ունի յինքեան ծածկեալ բազում զգուշութիւն չարեաց անարժանից զարուամտլաց, զանասնազիտաց, որ ահաւոր է լսողաց եւ ծանր՝ պարկեշտից եւ աստուածասիրաց, զիւտք սատանայի եւ ոճիրք դիւականք եւ կործանմունք աշխարհի ի բարկութենէն Աստուծոյ, այլ եւ՝ կատակաբանութիւն եւ խաւսակցութիւն կանանց, ընդելութիւն եւ Հայեցողութիւն, զոր տէրունեան Հրամանն սրտի շնութիւն անուանէ՝:

Ութերորդ պատուիրանն, որ ասէ²⁴⁴. «Մի՛ գողանար», որ արգելու զմեզ ի²⁴⁵ յափշտակելոյ զայլոյ բարիսն, յազահոլթենէ եւ ի կաշառաց եւ ի սոցին նմանեաց ախտից:

Իններորդ բան աւրինացն, որ ասէ. «Մի՛ սուտ վկայէր», որ եւ խրատէ զմեզ՝ ոչ անիրաւիլ, ոչ դատարկաբանել, զի ընդ ամենայն դատարկաբանից Համարս տալոց եմք յաւուրն²⁴⁶ դատաստանի²⁴⁷, ոչ լինել կարծող բանարկու, չարազրգիւ, փաղաքուշ, սուտակասպաս, ռիսպահ, երդմնազանց, շատախաւս, որ ոչ ապրի ի մեղաց, եւ այլ, որ սոցին նման է, հրաժարել պարտ է աստուածասէր արանց:

Տասներորդ պատուիրանն, որ ասէ. «Մի՛ ցանկանար» զբոլոր մասունս ցանկացողին արգելու²⁴⁸, որ յամենայն իրս խոտորնակս ճապաղին, ըստ այլ եւ այլ ախորժակաց կերակրոց եւ ըմպելեաց եւ Հանդերձից եւ շինուածոց իշխանութեանց եւ որ սոցին նման են, յորս յոժարին մարդիկ՝ յաղթեալք²⁴⁹ յանբան եւ յանասուն մասնէն, եւ արեալք ի դեղատուութենէ չարեաց եւ չիք ինչ սերմ որոմանց, որ ոչ գտանի ի դեղ բժշկութեան ի Տասն բան պատուիրանիս Հրամանիս Աստուծոյ, վասն որոյ տա-

րաւզ եւ բովանդակիչ է ամենայն խրատուց աւրինաց, որ կան յաստուածաշունչ գիրս:

Արդ, Տասն պատգամս Հինգ Հինգ՝ որոշեալ յերկուս երկու պնակիտսն²⁵⁰ Համեմատին եւ ի Քրիստոս միաւորին այսպէս. առաջին բանն առաջին Հնգեկին, որ ասէ. «Ըս եմ Տէր Աստուած քո»՝ Քրիստոս «Մի՛ եղիցին քեզ այլ աստուածք, բաց յիմէն» եւ ստուգէ երկրորդ Հնգեկին առաջին, որ վեցերորդ է ի տասանց կարգին. «Մի սպանանէր» զՏէրն քո եւ մի՛ լինիր աստուածասպան: Երկրորդ բան առաջնոյն, որ ասէ. «Մի՛ առնէր քեզ կուռս ձեռագործս» զուգին ընդ երկրորդին: Երկրորդն, որ ասէ. «Մի՛ շնար», զի շնութիւն ասի կուսպաշտութիւն, որ թողու զփեսայն երկնաւոր Քրիստոս: Եւ է սա Հինգերորդ ի շարս Տասինն երրորդ բան առաջնոյն, որ ասէ. «Մի՛ առնուր զանուն Տեառն Աստուծոյ քո ի վերայ սնտեաց» եւ ի կարգին: Ութերորդ եւ երկրորդին երրորդն, որ ասէ. «Մի՛ գողանար» զվկայութիւնս գրոց Աստուածութեան Քրիստոսի, զի որ գողանա, ստէ: Իսկ չորրորդն առաջնոյն, որ ասէ. «Զգոյշ լեր աւուրն շարաթու», յորում յանգեալ Քրիստոս աշխատեալն ի քէն Նաչիւ, զի յորժամ յառնէ՝ ոչ սուտ վկայեացես, թէ՛ «աշակերտքն եկեալ ի գիշերի գողացան»²: Ջոր իններորդ կարգեալ բանն, որ է չորրորդ երկրորդ Հնգեկին ասէ: Իսկ Հինգերորդ բան առաջնոյն, որ ասէր. «Պատուեալ զհայր քո եւ զմայր». զԱբրահամ եւ զՍառա Հաւատալով ի պարգեւական զաւակն աւրհնութեան²⁵¹ Քրիստոս եւ մի՛ ցանկալ Հանելոյ զնա ի Նաչ, զոր առ Պիղատոս կամիս աղաղակել ցանկութեամբ²⁵². Անգութ²⁵³: Երկրորդ, զոր վկայէ Հինգերորդ բան առաջնոյն երկրորդ Հնգեկին ի նորէ Տասներորդ ի կարգին դասուն յաւարտման:

Եւ արդ, զի Տասն բան աւրինացն այնոցիկ տիրականք են եւ բովանդակիչ բան ամենայն Հին եւ Նոր Կտակարանաց, որպէս եւ ասացան եւ գոյ Հնար այլ եւս բազում ընդարձակութեամբ ի լայնանիստ ծովուս առնել նաւարկութիւն ի գիւտ լուսածնունդ մարգարտից եւ ականց պատուականաց, բայց, զի չափաւորութեամբ բանի խրատ առաք ի գիտնոց բաւական են նախասացեալքս ի զգուշութիւն կենաց մերոց ի յանցական եւ ի սնոտի կերպարանս աշխարհի նսնմութեան սոքաւք վարժեալ, որպէս երկնաւոր աստեղաւք նկատել զնաւահանգիստն Հանդերձեալ աշխարհին եւ անդր²⁵⁴ ուղղել զմակոյկս մտաց մերոց՝ կալով ընդդէմ խոզովութեան Հոգմոյն Հեշտութեանց եւ տրտմութեանց փառաց եւ անփառութեանց յաջողմամբ եւ բարեկամաւք մի՛ բարձրամտել եւ վստահանալ եւ վատբախտութեամբ եւ թշնամանաւք եւ տրտմութեամբ, զի կիրք եւ բերք է ստորին

աշխարհի եւ գտնուեք մարդկային ի սկզբանէ եւ փորձութիւնք վարուց մարդկան եւ առաւել եւս ձեզ լիցի բանս յորդորական նորահասակ տղայոց եւ երիտասարդաց արիանալ ընդդէմ չարին արթնութեամբ եւ պահաւք եւ աղաւթիւք կալ ի մամուլս գրոց եւ ի խրատս գիտնոց, զարդարիլ երկեղիւ եւ Հարսնանալ սիրով սպանանել զեռացումն եւ զնենգութիւն արեան եւ մարմնոյ եւ պահել ազատ զմտացն գիտութիւն, զի աստէն արքայութենէ ազատամտութիւն:

Եւ Ինքն Աստուած՝ Տուողն պատուիրանաց Հնոյն եւ Նորոյս եւ դատաւորն կենդանեաց եւ մեռելոց փառաւորիչն սրբոց, արասցէ զձեզ զամենեսեան շտեմարանս բարեաց պատուիրանաց արձանացեալ սեղան Աստուծոյ՝ զսիրտս ձեր եւ պնակիտ աստուածագիծ տախտակաց գրեալ Հոգւովն Սրբով անձանց եւ այլոց բաւական անխտոր ճանապարհաւ Հնոյ եւ նորոյ կտակիս սպասաւորեալ: Արդ, նոյն Ինքն նստեալ յերկինս յերկնից ընդ արեւելս զաթոռ հայրապետութեան մերոյ Հաստատուն եւ անշարժ պահեսցէ եւ պայծառ քան զարեգակն, եւ զաթոռակալն այժմու յերկաւրաւրեան արասցէ եւ անամաչելի ի Տեառնէ: Թագաւորն թագաւորաց՝ Աստուած արհնեսցէ զՆաչիւ պսակեալն զայս թագաւոր եւ զաշխարհակալս²⁵⁵ եւ զիշխանս աշխարհաց, մանաւանդ զքրիստոնէական հաւատով զարդարեալն եւ ըստ Քրիստոսի կամացն զիշխեցողոսն զազատագունն եւ զուստիկ Հեծեալն զաւրացուցէ ընդդէմ պատերազմողացն հաւատոց ուղղափառութեան զմենաստանսն եւ զկրաւնաւորսն եւ զերկնանման վանաւորայսն խաղաղացեալ եւ զգուշացեալ պահեսցէ եւ պատուիրանաւն կարգաւք եւ կրաւնիւք եւ կանոնաւք ամուր եւ անվանելիս արասցէ, քաղաքս եւ զքաղաքավարս, բարէկարգս եւ աւրինապահս, զգեղս եւ զագարակս բարէխրատս եւ երկեղազարդս արասցէ, եւ առհասարակ զեկեղեցականս եւ զաշխարհականս զարս եւ զկանայս, զծերս եւ զտղայս եւ²⁵⁶ զերիտասարդս, զմանկունս անարատս եւ անսխալս եւ ամբիծս²⁵⁷ եւ անբանբասս պահեսցէ, ծրարել զամենեսեան յերկիւղն Իւր եւ ի սէրն Քրիստոս Աստուած մեր, զի եւ մեք աւգնեալք ի միմեանց ընկալցուք սփոփանս մխիթարութեան ի հզաւր զաւրութենէն Աստուծոյ եւ նա դարձուցէ զսուգ մեր յուրախութիւն, զցաւս մեր՝ յառողջութիւն, ի մեղաց՝ յարդարութիւն, ի մահկանացութենէ՝ յանմահութիւն, յաստի կենացս՝ յերկնաւոր արքայութիւն եւ ժառանգութիւն ի ճշմարիտ ապրելոցն ցնծութիւն եւ ուրախութիւն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, նմա փա՛ռք²⁵⁸:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր. A Ի Տասնարանեան արեւնս, զոր ետ Աստուած Մովսէսի: C Նորին սուրբ փարդապետի ասացեալ ի Տասն բան արիւնացն:

Բնագիր . 1 B հոգին: 2 B իրական: 3 B չիք եւ: 4 B դուր այժմ: 4ա C հարազատաց մերոց: 4բ C գհաղց եւ զծարան: 4գ AB չիք մեզ: 4դ C հրաման: 5 B սկսմանաւորական: 6 B հայրատուց: 6ա C ըմբիցէ: 6բ C որոյ: 7 B այն: C նա: 8 A կենսարար: 9 B չիք առաւել: 10 A զսերդ փխ զկեանս: 11 AC չիք ձեզ: 11ա C սուկալի է: 11բ AB միւս անգամ փխ. երկիցս: 11գ AB լուսապանոյն: 11դ AB չիք նոյն: 12 B ցանգանայր: 13 B չիք բանս: 13ա C հանձարս: 13բ C երկիր: 14 BC այլ եւ ինքն իսկ աստուած անուանեալ փարաւոնի եւ ամենայն ընդդիմակաց զաւրութեան փխ որով եւ... գործով իսկ: 15 A արուեստաւ: 16 B չիք եւ: 17 B Բ-որդ: 18 B ստորի գիրք: C գիրք ստորոց: 19 BC ելիցն է գրեալ: 19ա C Մովսէսէ գիրք: 19բ AB չիք ինքն իսկ: 19գ C ոչ տեսի: 20 A ամբոյն (այսպես եւ այլուր): 21 B Ապոլլիմոս: C Ապոլիմոս: 21ա C Երրայեցոց ասէ: 22 B թէ յանցանելն: 23 BC այնմ: 24 B քնակիտաւ: C պնակիտան: 25 BC զգիրսն իւր զիմացն: 26 BC չիք բանիցս: 27 B չիք ասացան եւ: 27ա մովսէսականն: 28 A աստուածաբանականութիւն: 28ա C Գո: 29 A տասանորդն: 30 A զտասն: 30ա C չիք դարակոնատաց: 31 B դարուց: 31ա C չիք է: 31բ C հարիւրն: 31գ C հոգեկանս եւ մարմնականս: 31դ C չիք առ: 32 B նիկիա: 32ա C չիք եւ: 32բ C պինդ պահէ: 32գ C ի կախ իւրեանց փխ զարաւածս: 33 AC սգաութիւն: 33ա AB չիք հինգ զաւրութեամբ: 33բ C զգայարան: 33գ C Զգայարան: 33դ C է: 33ե C հոգո: 34 AC անպատճառ: 35 A ընթանար: 35ա C չիք ի մարդկանէ: 35բ C տուրբարք: 35գ AB սեւ: 35դ C լինի: 35ե C որակութիւն փխ գոյացութիւն: 36 B հար: 37 B չարչարել կամ ծծուել: C չարչարել: 38 B յիրական: 38ա C արիւնդորութիւն: 39 A նախամասութիւն: 40 BC յիշէ շարդերեալ ի գիրս իւր փխ շարայարէ: 41 B տա: 42 A ի քաղաքի յեզիպտոս կամ ի քանանացոց երկիրն: 43 A չարաւ: 44 AC աղետիւ: 44ա C յայնժամ փխ յայնժամ ժամանակի: 44բ C արժան: 44գ AB չիք յայն ... պատիւ: 45 A եւ տալ հասարակ: 46 A զաղտաղտուկ: 46ա AB պատրաստութիւն: 46բ C քաղաքաւորութիւն: 47ա C գիւտք եւ հնարք: 48 B քարիքն: 49 B պատճառք կենաց հոգւոյ արեւն: 50 A փառոց փխ իւրոց: 51 B իջանել: 52 B զգագաթն կամարին: 53 B չիք յակնիտոս յակնն անէր: 54 A տուեալ փխ առեալ: 54ա AB բանիցն փխ խաւսից: 55 A այսպիսի էին: 56 B Առաջին որ: 56ա AB զճշմարտութիւն փխ զճշմարիտ գոյութիւն: 57 B ստելով: C ասէ: 57ա C էին փխ ոչ էին: 58 A զ«Աստուած»: 58ա C զնելն: 58բ C զնա: 58գ AB չիք իւրմէ: 58դ C էին: 58ե C զպիտակն եւ զբազումն ցուցանէ: 59 A յաւալք: 60 B հաշուել: 61 AB մի:

61ա B ծածկեր: 62 A բախեր: 63 B Աստուծոյ միայն: 64 B առնել: 64ա C յախառաց: 64բ C չիք վասն որոյ ... ասելով: 64գ C չիք եմ: 65 B չիք են: 65ա C անյեղական: 66 A բարութիւնս փխ բնութիւնս: 66ա C եւ ի կամս եւ ի գարութիւնս փխ եւ ի գարութիւնս եւ ի կամս: 67 A պարզէ փխ պատմեաց: 68 B յերկրորդումն արիւնացն: 69 B փիլիսոփա առեալ գաւրութիւն: 70 B չիք թագաւորին: 71 A ընթերման: 72 A թարմամբ (աշխատեալ աշխուր): 73 BC զթարգմանեալսն ի նոցանէ: 74 B անձնեա: 75 BC արար գաւրութիւն: 75ա C չիք թէպէտ: 75բ C կամ փխ թէպէտ: 75գ AB քանդի աշխարհն: 75դ AB չիք իմաստունն: 75ե BC պարզն: 76 B բնութեամբ: 77 BC կկեալ (B կցել) եւ կկոցեալ ի նմանէ յաղեցաւ փխ կկոցելով բազմաց են: 78 A յուրութիւնք: 79 B լուծանի: 80 B ի յարութեան հասեալ: 81 A չիք անապականս: 82 A մարմնոյ: 82ա B հրաշագործողին: 83 A չիք ոչ: 84 A նմա եւ ոչ ինչ: 85 B գոր: 86 B համարի: 87 B յերկրորդի (չիք կարգին): C կարգի: 87ա C եւ որքան, փխ քանգի: 87բ AB չիք յարարչէն: 87գ C անկեալ: 87դ C հոգեւոր բարեացն եւ յաստուածային գանձն փխ հոգեւոր ... բարոյն: 88 B արձեալ փխ տարեալ: 89 A գահավիժեաց փխ գահավիժ արար: 89ա C բարիոք: 89բ AB չիք գայն: 89գ AB կարծեցուցաներ փխ հաւանեցուցաներ պաշտել: 89դ C արարածոյ ի պաշտան: 89ե C չիք պաշտեցին: 90 BC անուանեին: 90ա C կոչեցին: 90բ C գերկու: 91 A կիսագունս: 91ա C երկնից: 91բ C կարդացին, ոմանք զբազմատեղս եւ որդիս Ջրուանայ ասացին: 91գ AB եւ կեսք գայլս ի մուրակաց եւ յամուրար աստեղաց զանազան անուանս կոչելով ի վերս նոցա փխ ոմանք զբազմատեղս ... կոչեցին: 91դ AB նոցա զկերպարանս: 92 AB հաստատեցես, քանգի ոմանք ի հեթանոսաց գաղ պաշտեցին եւ Աղոնիս (A Աղոնիս) կարդացին եւ կեսք՝ գուր եւ Հեփեստոն կոչեցին, այլ՝ զգուր եւ Պիսիդոն անուանեցին եւ ոմանք՝ գերկիր, եւ Դեմետր յորջորջեցին փխ զոր ասացաք ... գաղ: 92ա AB եւ զանատունս փխ մինչ ... պաշտեցին: 92բ AB այծից: 93 A եթեպացիքն: 94 B կրակողիլոս: C զկրակողիլոս (ի լուս. ուղղված): 95 A Սաղամոն: 95ա AB են: 96 B ոգոյ: 96ա AB չիք թէ: 96բ AB ոք: 97 B ձեռաւտ: 98 B ինքն անբան: 99 B չիք պատուոյ: 100 B մարդկութեանս: 100ա C երրորդ է: 100բ B չիք որ ասէ: 100գ AB զգատողական փխ զբարեգործական եւ զպատժողական: 100դ C չիք գաւրութիւն: 101 AB անուն: 102 B երդնուլ սուտ: 103 B իրաց: 103ա AB կոչէ եւ իշխանի: 103բ AB չիք Այն: 104 A մերձակայքն լաւաք արժանաւոր: 105 B երդումն: 105ա C յեանումն փխ դատաստանի: 106 B մուրամիտ: 106ա AB ծայի: 107 B եւ փխ որոց: 107ա AB սուրբ զայնպիսին: 107բ C քանցէ: 107գ AB որպէս: 108 BC մեղաստեր եւ ապականեալ: 109 A եւ այն եւս անարութիւն է փխ թէ այ դու ... մեծ է: 109ա AB եւ դարձեալ ասէ փխ. Չորրորդ ... ասէ: 109բ AB մեծ պատճառ փխ եւ պատճառ մեծ: 110 A կիրակի: 111 B նմանել: 112 A սկսեմտային: 113 A չիք դու եւ: 114 A յոյժ փխ յորժամ: 115 B զվիշտակ: 116 A ըստ փխ ի նմա: 116ա AB ըստ անուան փխ անուամբ: 116բ C անմիջակ: 117 B աշխա-

տութենէ: 118 B ընգալաւ: 118ա C համարէն եւ: 118բ AB մարմնական հոգոց եւ համար առնուն փխ հոգոց ... առնել: 119 A Աստուածութեան: 120 A վասն որոյ փխ Հինգերորդ ... ասէ: 120ա AB չիք է: 121 AB հնկեկաց: 122 A արարունականն փխ որ տէրունականն: 123 BC եւ բովանդակն հրաժարումն է փխ հրաժարական է: 124 B միջի: 125 B անմահին Աստուծոյ: 126 A յոչգոյցից: 127 A չիք միայն: 128 A նման նման են: 129 A ապականացուք են: 129ա AB գոյ: 130 B ծնողս: 131 A անդ փխ եւ: 132 A չիք իւրեանց: 133 A անգոլորս: 133ա A ծնողացն մերոց գտանիլ փխ գտանիլ ... ծնողսն: 133բ AB վարձ: 134 B ոչ ունին: 135 B պատուիրէ: 136 A գնուրեալն: 136ա C յարդարակ եւ աւժընդակ: 136բ C ի վայր: 136գ C չիք մեծ: 137 A չիք կազմեալ: 138 B սպանութիւն, պղծութիւն: 139 BC շնութիւն զբազում ժամանակաւ զկնի որդոցն: 139ա C զկնի յորդոցն Սեբա: 139բ AB - չիք պատուիրանին: 140 BC ասէ փխ Նոյի ... նորա: 141 B հեղոյր: 142 B չիք է: 143 B միթիարիչ փխ մի խրատիչ: 144 B կամաւ: 145 B յարտաֆնոցն ասաց ումն: 145ա C չիք կա: 146 B զմատանէարն: 147 B յայրեց: 148 A չիք մարդոյ: 149 B չիք եւ: 150 B է արկեալ: 151 A չիք որ է ... հնգեկնի (B եւթնեկնի): 152 BC պոռնկութեամբ: 153 B գտին արքն զգուսանութիւն: 154 B որպէս փխ յորմէ եւ: 155 A աւելի եւս: 155ա C նորա փխ մարդիկդ: 156 B վասնգի եղեն բոլորովին մարմին: 157 B Յաղագս փխ վասն: 158 A չիք ի: 159 B յեսով: 160 B երեմիաս փխ սուրբ ... երեմիա: 161 B չիք ձիւ: 162 B կանամք: C կանամք: 163 BC շատանային: 163ա AB ասէ փխ ասելի է: 164 A արաւուր: 165 A ամուսնութիւնս փխ ամուսինս: 166 A կայս: 166ա C չիք ի վերայ: 166բ AB չիք Աստուծոյ: 167 A զանբարեգործութիւն: 168 A արուամոլիցն: 169 A զանանագիտացն: 170 A երեմով: 171 A չիք Տէր: 172 B եղբարն տարապարտուց փխ վայրապար եղբարն: 173 A հնգեկնէն: 174 B զոր ասաց ոմն ի սրբոցն: 175 A հասարակ: 176 A ամենայն աշխարհի: 176ա AB զամենեցունց: 177 A բաց: 178 B հասակին: 179 BC զամեզունս: 180 B զգուշանալ այնպիսում աստիցն ի փոքուն եւ եք փխ ոչ սովորել ... գողութիւնս: 181 A ձեռնարկցէ: 182 B լինին: 183 B - մարդկան: 184 B մահու արժանի են: 185 B հրաման առաք: 186 A չիք որպէս: 187 A Քրիստոս փխ կենարարան մեր: 188 A հանողին փխ որ խնդրէ: 189 B զոր այն: 190 B չիք առ մեզ, որ ասէ: 191 A չիք մեր: 192 B կայցէ: 193 A չիք եւ: 194 B առ ի զձանրանալոյ: 195 B այլ եւ: 196 A սերմանս ցորենոյն փխ առատութեամբ սերմանել: 197 A յախտեցից: 197ա C չիք չորրորդ ... ասէ: 197բ C չիք ամենայն: 197գ AB աւերէ փխ աւերիչ է: 198 B լինի: 199 A չիք այն: 200 B չիք եւ: 201 B վնասակար իցէ փխ մասնակից է: 202 A տանջանացն: 203 B չիք ասէ: 204 B զամենիսան: 205 B - խոտորեցին ի Տեանէ: C սիրտ մեր խոտորեցին: 206 A բանին չարութեան փխ բանին ճշմարտութեան: 207 A պարտաւոր է: 207ա C Բանն է: 207բ C չիք է: 208 A չիք հինգերորդ ... հնգեկնի: 209 B չիք եւ: 210 A զմեղքն մեղանչել: 210ա AB ասիցէ ոք փխ իցէ: 210բ C սղալանք փխ

յանցանք: 210գ C չիք եւ եթէ հոգեկան ... մատնեմ եւ: 211 A նման է: 212 B սկիզբն փխ առաջնորդ C ցանկութիւնք փխ ցանկութիւն է առաջնորդ: 212ա C ճողոպրի եւ կամ գերծանի: 212բ C երկրային է: 212գ C չիք իցեն կենդանիք: 213 BC չիք իցեն կենդանիք ... անգամ եւ: 213ա C ցանգան: 213բ A կենդանիս: 213գ C կիրք փխ կարիք: 214 BC գոյացութեան: 215 B զկնի եմուտ փխ եկամուտ: 215ա C ոչ է մեղադրելի: 215բ AB չիք եւ: 216 B չիք ընդ: 217 B եւ հրեշտակացն ասի ունել ցանգութիւն հոգեւոր եւ փխ Սակայն ... փափագեն: 218 B բանի առաջնորդել: 218ա C անասնանալ: 219 B արգել: 220 B չիք ինչ: 221 B թո է: 222 B Քրիստոս խրատէ: 223 B իրի փխ երկկամացն: 224 B ածել: 224ա AB չիք զգաւտի: 225 A շարժումն ի վեր է փխ հանապազ ... զշարժումն: 226 A չիք թափի ... հոսէր: 227 A անձրեաց: 228 A յերկրի: 229 B սողմայեցիկն: 230 B կոտորեցիկն: 231 BC բնականն: 232 A ոկաց: 232ա AB հեղձուցիկ: 233 BC զգուշացուք: 234 A չիք արիւնաւ: 234ա որ: 235 A տեղոյ փխ սեղանոյ: 236 BC չիք սեղանելի: 237-258 BC չիք Բայց գիտել արժան է... նմա փառք: 237ա AB են: 237բ AB չիք բովանդակիչ: 237գ C անձնանա յերկարեալ: 237դ C չիք է: 237ե B ամենեւիմ: 238 B աւտի: 239 B զինքն: 240 B զերիտասարդացն: 241 Ջ կարգ: 242 C խրատս փխ խրատն ունի: 243 C չիք պատուիրան: 244 C չիք որ ասէ: 245 C չիք ի: 246 B համարեալ է յարդար փխ համարս ... յաւուրն: 247 B դատաստան: 248 C չիք արգելու: 249 C յախթեալք: 250 B բնակիտան: 251 B չիք արհեստեան: 252 B չիք ցանկութեամբ: 253 C չիք Անգութ: 254 B անոր: 255 B զաշխարհակալ: 256 B չիք զտղայս եւ: 257 C անբիծս:

9

ԵՌԱՄԵԾԻ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ
 ՎԱՐԴԱՆԱՅ Ի ԲԱՆՆ, ՈՐ ԱՍԷ՝. «ՀԱՅԵԱՑ Ի ՔԵԶ,
 ԶԳՈՅԾ ԼԵՐ ԱՆՁԻՆ ՔՈՒՄ. ԳՈՒՑԷ ԼԻՆԻՑԻ ԲԱՆ
 ԾԱԾՈՒԿ Ի ՍՐՏԻ ՔՈՒՄ ԱՆԱԻՐԷՆ»¹

Գութ արարչական խնամոցն Աստուծոյ եւ անդունդք սեռն եւ յստակ սիրոյ նորա անմեկնելի եւ անորոշելի¹ են յարարելոցն յԵՐՄԷ՛ լուսաշարժ եւ բարէբուխ² ստեղծեցելոցն³ յառաջնոցն մինչեւ ցուսկ յետին արարածս, որ բոլորովին անշունչ են եւ անշարժք, ըստ մեծին Դիոնիսեա Արիսպագացւոյն, յոր Հայելով ոք⁴ ի խաւանոց մտաւորաց ոչ է արժան յուսահատութեամբ զինքն արտաքո դնել մասին այցելութեան Աստուծոյ, զի այն⁵ անհաւատութեան է կարծիս կամ անասնական անմտութեան, որք զկարիս կարաւտութեան ցուցանէն եւ զառաւել⁶ ռոճիկն ընդունին եւ զզարմանիչն ոչ գիտեն, յորոց վնասուց եւ տուգանաց արտաքո կամիմք լինել եւ ախորժեմք լինել ընդ շնորհապարտսն եւ ընդ երախտահատոյցսն, զոր թէ չկարեմք ըստ արժանս Հատուցանել⁷ զանբաւազաւր խնամս նորա գոնեա խոստովանելի է, թէ բարեաց նորա ոչ գոյ թիւ եւ երախտեացն՝ Համար: Եւ մեր տկարութեանս չէ բաւական մտաւք իմանալ եւ կամ բանիւ ասել զորքանութիւն անեզրական բարեացն թող թէ Հատուցանել զտրիտուր փոխարինին զհաւասարական եւ զյատկականն⁸, զոր ունիմք յանսահման ծովէն ողորմութեամբ նորա, ուստի եւ յորմէ ասի ես անարժանս յամենայնի, քանզի ողորմութիւն անարժանից է եւ թշուառացելոցն աստէն ի մէջ մարդկան կրելոցն եւ աղքատ⁹ կոչեցելոցն: Վասն զի եւ¹⁰ ամաչեմ իսկ զսրբոցն ձայնս առնուլ ի պէտս իմ եւ ի ցուցումն անարգ եւ փծուն եւ ի յիմար¹¹ անձինս Հող եւ մոխիր զիս ասել, որդն եւ տառապանք, ստուեր եւ հովանի եւ ընկեցիկ¹² ի բարեաց եւ անմասն ի լաւութեանց¹³ եւ անարժան երկնի եւ ի¹⁴ երկրի, բեռն ծանր եւ տաղտկալի մասանց արարածոց: Սակայն զի¹⁵ ոչ ըստ մեղաց իմոց արար Տէր եւ ոչ ըստ անաւրէնութեան Հատոյց ինձ այլ որպէս բարձր եւ երկինք յերկրէ այնպէս զաւրաւոր¹⁶ ի վերայ նուաստութեանս իմոյ եւ որպէս գթա Հայր

Աղբյուրներ

A = ՄՄ, ձեռ. 5443, ք. 230բ-242ա:

B = ՄՄ, ձեռ. 1324, ք. 267ա-276ա:

Բ որ Դ 9:

յորդիս այնպէս գթացաւ Տէր¹⁷ աներկիւղ¹⁸ անձն իմ, զի ոչ միայն եկի ի պատկեր Արարչին յարգանդէ¹⁹ եւ ապրեցա յերկանց ծննդենէն եւ արուստեղծա, այլ յանախտ արգանդէ ի նա անկա եւ ի մասին փրկելոցն եղա՝ ի գինս արեան նորա ազատել ի դատապարտութեան նախաստեղծիցն, անդամ եւ մարմին նորա կոչեցա եւ կաթնածուծ²⁰ եղեալ²¹ ի հոգեւոր ստեանց քահանայատան նորա մեծի մեծարեցա եւ Հին եւ նոր գանձուցն նորա ընդունակ եղեալ արժանաւորեցա²², թէ եւ ոչ ըստ արժանւոյն ի յոգի եւ ի միտս գանձել փոքր կացուցել զանաւթս, այլ ի լսելիս եւ ի շրթունս եւ ի տեսիլ աչաց եւ ի բազուկս բառնալով զգիրս աստուածաշունչ հոգեշունչ լինել յուսացա մինչեւ յատեան աստ ահաւոր եւ ի²³ սոսկալի ժամու յառաջ կոչեցել²⁴ հրաւիրեցա, եթէ ըստ արժանեացն ոչ ունիմ ասել յամենայնի²⁵ գրով անբաւական եւ անարժան, բայց է թէ նախախնամութեամբ ներել ազատ կամաց մերոց²⁶ եւ կամ ողորմութեամբ եւ գթութեամբ յարուցանել զաղքատս յերկրէ եւ զտառապեալս յաղբիւսաց²⁷ առաւել ցուցեալ զամենայն երկայնմտութիւն եւ զանյիշաչարութիւն²⁸ քան թէ առ հովիւսն եւ առ ձկնորսն կամ առ մաքսաւորս եւ հալածիչսն²⁹: Յաղագս որոյ ընդ իս առեալ զբոլոր գոյսս ի մասունս բաժանելով³⁰ եւ ի ստիքս կոտորելով, քան³¹ զկիտուածս մանրութեան հատո մանանխոյ տալով բնակիցն խոսուն լեզուս եւ ամենեքումբք գոհանամք³² զնմանէ, որ ետ ինձ ի վայելս զայս ամենայն ի կատարման աստ յոտն կալ պարգեւեաց³³ ինձ առաջի աստուածարկու եւ քրիստոսաժողով հարանց եւ հարազատից եղբարց՝ առնուլ զաղաւթս եւ զաւրհուութիւն³⁴ աղէկիզեալ սիրալիր եւ աստուածագութ խնամոց³⁵ եւ արկանել ջուր ի վերա մաքուր ոտից ձերոց ի տանէ Տեառն բխմանէ եւ ջեռուցանել³⁶ զջերմ եւ գեռանդնոտ սիրոս ձեր բորբոքել սիրով, զոր պարտ են արարածք Արարչին: Եւ մեք ձերում երախտաւոր եւ բեղմնաւոր^{36ա} վաստակողք³⁷, յորմէ արբեալ իբրեւ յանապակ գինո անգիտացաք զչափ անձին մերո, որ եւ բնաբանիս անգամ ոչ զգուչացաք, որ պատուիրէ իւրաքանչիւր ումէք հանլ յինքն, զոր եւ մեք ոչ արարաք գոնեա յայս երեւել բանականք, զի ասացեալ է, թէ ինքեանց գիտակքն իմաստունք են: Բայց մեք յայսցանէ զանխլացեալք յայլ ինչ միտս հանելով բուռն հարաք³⁸ զայսպիսի նախակարգեալ բանէ, որ ասէ.³⁹ «Հայեաց ի քեզ, գուցէ լինիցի բանս ծածուկ ի սրտի էում անաւրէն»^{1*}: Արդ, քանզի չեմք տեղեակ տկարութեանս մերում եւ անբաւականութեանս այսմ գործաւնութեան եւ անուան, սակայն ի լսել զբանս խրատու եւ աւագաց եւ մտաց Աստուծոյ մաւտաւորաց, ոչ թերա-

ցաք կրելով սրտի երկմտութիւն եւ բան անյուսութեան արտաք աւրինաց մերոցն հրամանատուացն եւ աւրինադրաց՝ զմտաւ ածելով զպատուիրեալն ի գիրս Հարանցն, որ ասեն, թէ ունիցիս քեզ ձեր յաստուածակողմանէ չէ քեզ փոյթ յաւրինաց եւ մարգարէից եւ զայն եւս, եթէ Հնազանդացն եւ յայս վաստահացեալ եւ զխարիսխ յուսոյն յաստուածառաքեալ միջնորդութեամբ աղաւթիցդ ձերոց յանձն առաք զհաւանութիւն, որ զմահն ունի սահման ի Տեառնէ մերմէ եւ յԱստուծոյ եղեալ, որ «եղեւ Հնազանդ Հաւր մահու չափ եւ մահու խաչի»^{1*}, «ոչ խստանամ, ասէ, եւ ոչ ընդդէմ դառնամ, զի թիկունս իմ ետու ի հարուածս եւ զծնաւտս իմ՝ յապտակս, եւ զերեսս իմ ոչ դարձուցի յամաւթոյ եւ ի թքոյ»^{2*}: Չայս ասէր եւ առնէր, որ Տէրն էր փառաց եւ Աստուած բոլորից, զոր եւ ինձ կրելով պարտ է նախատինք ի մարդկանէ եւ արհամարհանք ի ժողովրդոց վասն տգէտ եւ անվարժ եւ երկրաքարչ անձինս, միայն կորստեան արտաքս փութամբ լինել եւ անհնազանդիցն խորխորատից: Այլ եւ զդանգ ինչ մնասուն թէ տուեալ իցէ ինձ Տէրն իմ անարգամեծար, ոչ ծրարեցից զնա ի վարչամակի կարծելով պատուել զնա ի բարձր ունել ի կողմանէ անարժանիցն, այլ վաճառեցից զնա ի խանութս խնդրողաց եւ ի տրապիզիտս սրտից ունկնդիր լսողաց, զի մայրն սուրբ Ռեբեկա, որ է Կաթողիկէ եկեղեցի, արասցէ ի յայնմանէ խորտիկս որպէս եւ սիրէ Հայրն, եւ անդր մեծարեցից զՏէրն զքաղցեալն մարդկայնոցս փրկութեան, զի այն է նորա կերակուր՝ հայելն ի կամացն լրումն որպէս եւ ասացն, եթէ՝ «Իմ կերակուր այն է, զի արարից զկամս այնորիկ, որ առաքեաց զիս»^{3*}: Եւ այսոքիկ այսքան պատճառս պատասխանոյ առ այնոսիկ, որ այլազգ ինչ զմտաւ ածեն յաղագս մեր, բաւականացի:

Ժամ է այսուհետեւ զմովսիսական բանն յաշտանակի դնել եւ մանաւանդ զՀոգւոյն Սրբոյ, զոր ի նմա խաւսէր վասն պիտոյից բազմաց, զի լոյս տացէ ամենեցուն, որ ի տանն իցեն, այսինքն է՝ եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ, եւ չդնել ի ներքոյ մահճաց, որ է հեշտութիւն եւ անհոգութիւն, քանզի, որք կամին վաստակել զառակաւոր բանս Գրոց եւ ի մեկնող աշտանակի դնել, նոքա են, որ ընդ մահճաւք դնեն եւ ընդ գրուանաւ, որ է չափ, որ այսինքն է՝ չափաւոր կենացս ի հոգոցն չպարապել աստուածայնոցն բանիցն պարզելոյն, այլ զայն դնել վերագոյն, զոր Տէրն մեղադրեաց Մարթայի քեռն Ղազարու, որ զբաղեալ էր զյովովիւք ասելով աստ սակաւ ինչ պիտոյ է: Եւ արդ զՄարիամոյն ընդրելով մասն նորին Տեառն ողորմութեամբն նստելով առ ոտս նորա, հարցցուք եւ ուսցուք ի նմանէ

^{1*} Փիլիպ. Բ 8

^{2*} Եսայի Ծ 6:.

^{3*} Յովհ. Դ 34:

^{1*} Բ օր Դ 9:

եւ յաշտանակ մերոցս մտաց եւ բանիցս Հանցուք՝ զինմանէ տուեալն նախ զանաւթն լուսարնկալ եւ ապա զվատուամն ճրագին: Եւ այսպիսի է անաւթն մոփսիսական՝ գտեալ եւ պարզեալ մաքրողական Բանիւ Հոգւոյն Սրբոյ՝ յայտնել զպիտանացու բանն, որ ասէ այսպէս⁴⁰.

«Հայեաց ի քեզ զգոյշ լեր անձին քու գուցէ լինիցի բան ծածուկ ի սրտի քու անարէն^{1*}»:

Արդ, մեծին Մոփսէսի է բանս եւ յերկրորդում աւրինացն գրեալ է. զսա ի մէջ լայն եւ ընդարձակ ճառից: Իսկ Մոփսէսն⁴¹ այն է, որ ծանեաւ զՏէր դէմ յանդիման նշանաւք եւ արուեստիւք⁴², որ բերան ի բերան խաւսեցաւ ընդ նմա Աստուած երեսաւք եւ ոչ առակաւք, զոր եւ վկայէ Գիրք⁴³ եթէ չեկաց մարգարէ յազգս մարդկան իբրեւ զմեծն Մոփսէս ամենայն նշանաւք եւ արուեստիւք, քանզի աստուած կոչեցաւ փարաւոնի եւ եգիպտացոցն, զի Հնագանդեցան նմա արարածք, աւղ եւ ծով, ցամաք եւ Հուր^{2*}: Եւ սոքաւք զորս կամէր խրատէր եւ զորս կամէր բարէխաւսութեամբ առ Աստուած լնոյր ի տարերաց աստի: Եւ այս⁴⁴ Մոփսէս առաջին մարգարէ է եւ աստուածախաւս, որոյ բանն պատուական եւ ամենայն բարութեամբ լի պարտ է լինել⁴⁵, որ յաստուածաշարժ⁴⁶ եւ ի Հոգեշարժ բերանոյ ասացեալ գանձ առատ եւ ամենունակ շտեմարան եւ բշկարան Հասարակաց առողջաց⁴⁷ եւ Հիւանդաց, պիտանացու եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց, փարթամաց եւ աղքատաց, աստիճան բնաւից եւ յոքունց արուեստից՝ թագաւորական⁴⁸ եւ ռամկական արտիւ եւ աշողմամբ որոշելոցն ի միմեանց: Զի Հոգին Սուրբ բոլորից է ստեղծող եւ խնամածու եւ զոր խաւսեցաւ աւրինաւք եւ մարգարէիւք եւ աւետարանաւք⁴⁹ ընդ ամենեանս խաւսի, որոց տուեալ է միտս եւ բանականութիւն, խելս եւ ուշադիտաւորութեան եւ աչս Հոգւոյ եւ մարմնոյ, որք են ամենեքեան⁵⁰ գործիք արուեստից, զորոց զարուեստս գործոյն պահանջէ, որք աստ են յասպարիզի⁵¹ են եւ ի տեղւոյ Հանդիսական չարգելու զգուշաւոր խրատս եւ զքաջալերս: Բայց⁵² պատճառ ասելոյ զբանս զայս առ տեղեալն այսպէս է իմանալ, զի յառաջ քան զայս բան⁵³ յեղբայսիրութիւն եւ ի մարդասիրութիւն յորդորեաց զազգն իսրայէլի՝ ասելով. Եթէ աղքատանայցէ եղբայրն քո եւ զինքն քեզ ի ծառայութիւն տացէ եւ դրամ առնու եւ զիւր պարտսն վճարէ, քանզի պարտական է եւ չքաւոր՝ վեց ամ ծառայէ քեզ եւ յեւթներորդումն պարգեւաւք⁵⁴ ազատեա, զի եղբայր քո է^{3*}. աստուա-

^{1*} Բ օր. Դ 9:

^{2*} Տե՛ս Ելք է. Ը, Թ:

^{3*} Տես Բ օր. ԺԵ 12:

ծապաշտ իբրեւ զքեզ եւ յորդուոց անտի Աբրահամու եւ փոխ խնդրէ ի քէն արծաթ կամ այգի եւ անդաստան, որ գործէ եւ կանգնի⁵⁵, եւ ապրի ի գլորմանէ աղքատութեան, եւ դու ձեռնահաս իցես, մի՛ կարկամեցուցաներ զձեռն⁵⁶ քո եւ մի՛ դարձուցանէր զերեսս քո ի նմանէ, այլ տալով տացես, զոր ինչ եւ խնդրեսցէ, զի Տէր Աստուած քո արհնեսցէ զքեզ եւ բարի արասցէ քեզ եւ բազմաւրեա լիցիս ի վերայ երկրի աճեցուցանելով, որ ինչ քո իցէ⁵⁷ եւ նոցա ժամանակացն Համարն յիսնիւն էր եւ զյիսուսնս⁵⁸ Համարեալ առնուին ի թիւ Համարոյն, եւ այնու ասէին, թէ քանի Համար է յԱդամայ ելիցն ի դրախտէն, զոր յորեւիանն կոչէին, որ թարգմանի Ազատութիւն, քանզի ասէին, թէ յիսուսներորդի յորեւիանին եղեւ ազատութիւն⁵⁹ ի ծառայութեանէն եգիպտացուցն: Եւ զփոխսն⁶⁰, զոր առեալ էին ի նոցանէ⁶¹ զարդս⁶² ոսկեղէնս եւ արծաթեղէնս եւ դրամս ի գինս պատարագաց Տեառն Աստուծոյ⁶³ իւրեանց, այլ ոչ դարձուցին ի Տէարս իւրեանց: Նոյն աւրինակ Հրամանաց Աստուած⁶⁴ զյորեւիանն պատուել, զի յիշատակ եղիցի իւրեանց եւ ազատութեան, եւ⁶⁵ զծառայսն ազատել եւ զպարտսն թողուլ, եւ զոր ինչ գրաւ լինին առնել յաղքատաց տունս եւ այգիս եւ զայլ ինչ Հայրենիս ի տեարսն⁶⁶ իւրեանց դարձուցանել, որպէս եւ⁶⁷ ինքեանք թողին զտունս եւ զայգիս եւ զայլ ինչ, զորս ի նոցանէն ունէին: Արդ, ի պատուիրելն զարէնս զայսոսիկ Հայեցաւ Ոգին ի տկարութիւնս մտաց մարդկան, զի այսպիսի ինչ ծնանի ի նոսա արատս ի ժամ Հայցելոյն զփոխն եւ կամ վաճառելոյն զինքն ի ծառայութիւն, զի թէ մերձ լինի տարին թողութիւն է Հինգ ամաւ եւ կամ տասն ամաւ կամ⁶⁹ պակաս եւ⁷⁰ կամ աւելի: Վասն այնորիկ արգելու զինքն ի տալոյ⁷¹ զկարիս եղբարն: Յազգս որոյ զգուշացուցանէ եւ ասէ.

«Հայեաց ի քեզ, գուցէ լինիցի բան ծածուկ չար». Հաշուել զմնացեալ քանիս յորեւիան. եթէ Հեռի իցէ, տալ եւ եթէ մերձեալ իցէ, արգելու, զի շահիլ կամի ի նմանէ եւ չհաւատասցէ խոստմանն Աստուծոյ, թէ ի նմանէ առնու բազմապատիկ արհնութիւնս⁷² եւ աճումն զոյիցն յերկար կենդանութիւն ի վերայ երկրի⁷³, քանզի յերկինս ոչ ունէին յոյս եւ ակն յարութեան⁷⁴, զի մարմնասերք եւ երկրասերք էին, զոր Տէրն նորոյ ժողովրդեանս պատուիրեաց կատարելապէս կատարելոցն փոխ տալ, ուստի ակն ոչ ունին Հատուցման աստեան, եւ Հատուցի ձեզ յարգայութիւն արդարոցն յաւիտենական կենաւքն Հարիւրաւքն Հանդերձ, զոր աստեան յաւելու կերաւղն զյաւելուածս ընչիցն եւ զանունն բարի եւ նախքան զաւր դատաստանին յարութիւն անդ մարմնոյն զՀանգիստն փառաց, զոր ունին Հոգիք արդարոցն, զոր ետես մեծն Յովհաննէս ի յայտնութեան, զի տուաւ սպիտակ արկանելիս⁷⁵ Հոգւոցն, զի վայելեսցեն յայն մինչեւ⁷⁶ եղբարք նոցա, որ աստէն են, լրամաբ անդր երթան ի կատարումն կենցաղոյս ան-

ցաւորիս եւ ապա յարութեամբ մարմնոցն արդար դատաստանաւն Աստուծոյ⁷⁷ առնուցուն ի միասին, որպէս ասէ Պաւղոս, թէ՛ «Աստուծոյ այնպէս Հաճոյ Համարեալ», զի յառաջ⁷⁸ գնացեալ առ նա⁷⁹ արդարքն առնուցուն⁸⁰ զկատարեալ պսակն ընդ բուն վերջին արդարսն⁸¹, յորժամ յառնեն ամենեքեան⁸²: Բայց մեծն ի Հայրապետս⁸³ սրբազանն Բարսեղիոս⁸⁴ առեալ զբանս զայս ի յաւգուտ Հաւտին իւրոյ լուսաւոր եւ ընդարձակ մեկնողութեամբ յուով իմաստս տա⁸⁵ ի դուզնաքեա ճառիս, որ եւ նա արար զսա մեզ⁸⁶ բաղձալիս Հոգին Սուրբ, որ ի նմա ընդոստուցեալ զնա՝ Հանել ի սմանէ ամենապէտ⁸⁷ զանձս մանկանց եկեղեցւոյ փարթամացուցիչս, որ եւ ասէ զսմանէ, թէ՛ Ամենայն մարդկան, որք են յաշխարհի, կարաւորն⁸⁸ այսր աստուածամուկ բանից եւ Հոգեւոր իմաստից^{1*}: Եւ ասելով այսպէս եթէ՛ «Հայելովն» ի մեզ կրկին իմաստք են՝ երեւելի եւ աներեւոյթ աչաց պարզեւելով մեզ ի Տեառնէ՛: Քննելի է, եթէ որոց աչաց է Հրամանս Հայել յինքն եթէ՛ մարմնական աչաց ոք ասիցէ՛ վաղվաղակի յանդիմանի անկարութեամբ պատուիրանին, քանզի մարմնական աչք⁸⁹ ոչ կարէ զամենայն անդաման տեսանել. ոչ զինքն եւ ոչ զթիկունսն եւ ոչ զգլուխն բաւանդակ իսկ⁹⁰ եւ ոչ զպարանոցն: Եւ Հոգին Աստուած զանկարելիսն ոչ Հրամայէ, ուստի յայտ է, թէ մտացն է այս կարելի⁹¹, որ ակն է ի Հոգեւորն տեսող եւ իմացող, որով գիտէ Հոգին զմարդոյն իբրեւ զաստուածայինսն Հոգին Սուրբ, եւ յանբան կենդանեացն իւրաքանչիւր ոք բնութեամբ գիտէ ընտրել զիւր մարսական կերակուրն, եւ եթէ արտանա գիտէ եւ զդեղն բժշկութեան: Իսկ բանաւոր մարդ մտաւոր խորհրդով եւ քննութեամբ Հայելով յինքն կարէ զգուշանալ ի⁹² մահաբեր յարաւտոյն, յոր յերկուս բաժանի. ի մեղաց Հեղտութիւնս գարշելի գործոց⁹³, յորս իբրեւ ի կերակուրդ իմ են ցանկասերք⁹⁴ իբրեւ ի մահաբեր իրս կամ ի բանս Հերձուածողաց, զի եւ այն սպանող է:

Արդ, Հեռի կացցուք Հայեցողութեամբ մտաց իբրեւ զանասունսն, ըստ բնութեան ի մահաբեր բանջարոյն⁹⁵ եւ երթիցուք զՀետ արդարութեան գործոց եւ ուսմանց որպէս եւ նոքա զկնի առողջական կերակուրոց⁹⁶: Եւ դարձեալ եւ⁹⁷ յանբանսն է բնաւորեալ⁹⁸ շնորհս ինչ⁹⁹, որով գերծանին յորոգայթից որսողաց¹⁰⁰ այծեմն՝ սուր¹⁰¹ աչաւք եւ այլք՝ ոտաւք եւ թռչունք թեւաւք, զոր թէ մեք Հայիմք ի մեզ յաճախ իբր ի Հայելիս եւ յստակեմք զակն Հոգւոյն¹⁰² մերոյ մաքրելով յախտից եւ¹⁰³ ի

մախանաց եւ ի նախանձու է եւ ի Հպարտութենէ, որք առեն զաչս Հոգւոյն շամանդաղ, ապա կարեմք տեսանել զականատսն¹⁰⁴, որ ամենայն ուստէք թաղէ մեզ զչարն եւ անցանեմք զնոքաւք եւ յերկաքանչիւր մարդս մեր անեմք զնոքաւք ի յոգի եւ ի մարմին¹⁰⁵ զերկու կտակարանս, ուր Հանգուցեալ է Հոգին Սուրբ, որ թեւաւքն վերացեալ ի ստորոտս երկրի եւ ի վերնական եւ յիմանալի աշխարհն, ուր ոչ գոյ¹⁰⁶ որոգայթ եւ ոչ որսորդք¹⁰⁷ չարի գէշ¹⁰⁸ կենցաղոյս:

«Հայեաց ի քեզ».

Դարձեալ բան փիլիսոփայական է¹⁰⁹, որ ասեն երեք մասունք են մարդկայինք, այլ եմք մեք եւ այլ է մերն եւ այլ է շուրջ զմեաւք¹¹⁰: Մեք եմք Հոգի եւ միտք, զի այս է մարդն, որ է պատկեր Աստուծոյ անմահ եւ երկնային: Եւ մեր է մարմինս եւ Հինգ զգայարանքս¹¹¹, որովք տեսանեմք եւ լսեմք եւ խաւսիմք, շաւշափեմք եւ Հոտտիմք, եւ սոքաւք լինին Հեղտութիւնք մարմնոյս¹¹²: Եւ շուրջ մեաւք է տուն, Հանդերձ եւ կերակուր եւ ինչք: Արդ, յորժամ ասէ.

«Հայեաց ի քեզ». ի Հոգին ասէ Հայել եւ ի միտսն եւ պահել անախտ եւ մաքուր եւ ոչ ի մարմնոյն Հեղտութիւնս¹¹³, որ զգայարանաւքս լինի¹¹⁴, զի պիղծ¹¹⁵, եւ գարշելի լինի կեանք այնպիսեացն: Եւ անասնոց է զայն առնել եւ ոչ է արժան Հայել ի գեղեցկութիւն Հանդերձից եւ ի բնակութիւն¹¹⁶ եւ յնչից բազմութիւն, զի այսոքիկ¹¹⁷ ոչ զան ընդ մեզ ի Հանդերձեալն: Իսկ աստուածախաւս առաքեալն Պաւղոս երկուս ասէ զմարդն. ներքին մարդ¹¹⁸ Հոգին եւ¹¹⁹ արտաքոյ, որ երեւի¹²⁰ մարմինն: Վասն որոյ եւ ասէ. Մարմնոյդ մի՛ տար¹²¹ զիշխանութիւն, զի ծառա է, այլ Հոգին է թագաւոր, նմա արժան է տալ զառողջութիւն եւ զառաջնորդութիւն¹²², եւ որքան արտաքին մարդս մեր ապականի եւ չարչարի, այնքան ներքինն մեր նորոգի՛ եւ պայծառացեալ գեղեցկանա, քանզի Հակառակ են միմեանց. մինն ի վեր ջանա ելանել առ Աստուած սրբութեամբ եւ միւսն ի վայր ի յախտս եւ յապականութիւնս¹²³, զոր պարտ է Հայել միշտ¹²⁴ որպէս եւ ասէ միտքն անապատի Եւագրիոս, թէ՛ Մինն ջանա ի վեր, մինն ընդդէմ դառնա¹²⁵, այլ ջանակից լինի նմա պահաւք եւ Հսկմամբ եւ ամենայն տանջանաւք, ապա թէ¹²⁶ ոչ յորժամ նա Հուրն այրի ի սմանէ եւ զյետին զնաքարակիտն պահանջեն, այսինքն՝ թող Հոգեւորին զՀետ գնա մարմինն, եւ եթէ ոչ, երբ Հոգին Հետ սատանախ տանջի ի գեհնն, եւ մարմինն ընդ կարի փոքր Հեղտութեան ընդ նմա տանջի, եւ

^{1*} Տե՛ս Սրբոյն Բարսղի եպիսկոպոսի ի «Հայեաց ի քեզ», ՄՄ. ձեռ. 436, ք. 145ր-148ր:

^{2*} Տե՛ս ք. 146ա:

^{1*} Տե՛ս Բ Կորնթ. Դ 16:

դառնաբոյն կսկիծն նմա լինի անելանելի եւ յաւիտենից¹²⁷: Վասն որոյ ասէ.

«Հայեաց ի քեզ». Թէ առողջ ես եւ անմեղ՝ Հոգով, եւ զպատկերն Աստուծոյ անարատ ունիս՝ երանելի ես եւ ցանկալի Հոգւոյն Սրբոյ, այր ցանկութեան իբրեւ զգեղեցիկն Դանիէլ փափաքելի¹²⁸ Հրշտակաց, զի ճառագայթ Աստուծոյ փայլատակ է ի քեզ եւ գեղեցիկ լինիս¹²⁹ տեսանելով քան զամենայն մարդկան¹³⁰, նման գլխոյն մերոյ Քրիստոսի եւ սկզբնատպին քրիստոնէից:

«Հայեաց քեզ» եւ պահեա անարատ, զի թէ մեղանչես՝ տգեղացար եւ գարշելի եղեր եւ զագիր ողբոց արժանի Հրշտակաց եւ մարդկան: Դարձեալ թե մեղար եւ Հիւանդացար մեղաւք՝

«Հայեաց ի քեզ», եւ դեղոց¹³¹ ապաշխարութեան պէտ արա¹³², զի մի՛ մեռանիցիս զմահն յաւիտենից: Տես, թէ ծանր է մեղքն եւ մեծ, ապա՝ ծանր ապաշխարութիւն պիտի եւ դառն արտասուք որպէս Պետրոսին յետ ուրացութեան: Իսկ եթէ¹³³ թեթեւ եւ սակաւ են մեղքն, ապա հեշտ եւ դիւրաւ քաւի պահաւք եւ ողորմութեամբ տնանկաց¹³⁴: Արդ, ասէ աստուածախաւսն եւ սուրբ Հայրապետն Բարսեղ, եթէ ամենայն կարգաց եւ աստիճանաց սուրբ եկեղեցւոյ պիտանացու է բանս այս, որ ասէ.

«Հայեաց ի քեզ». Եկեղեցի կոչի ժողովուրդք քրիստոնէից, որպէս եւ ասէ, թէ՛ «Եկեղեցացոյ զժողովուրդ¹»: Եւ դարձեալ ասելի է զհաւատն եկեղեցի Աստուծոյ, որ զամենայն քրիստոնեայք տարեալ ունի¹³⁵ եւ հաւաքեալ ի մի խոստովանութիւն եւ ի մի յոյս կոչման: Եւ թուէ այսպէս, եթէ ունի եկեղեցի որսորդս, ուղեգնացս, ճարտարապետս եւ շինաւղս, երկրագործս եւ Հովիւս, ըմբիշս, զաւրականս. ութն արուեստս եւ գործաւորս համարէ, եւ հրամայէ ամենեցուն պիտանացու լինել զհայելն¹³⁶ յինքն²: Ութ խորհուրդս ասէ Եւագրիոս ապականիչս¹³⁷, յորոց վերայ կան դասք դիւանց, ըստ ախտակիր խորհրդոցն բաժանեալք յուր¹³⁸, եւ պատերազմին¹³⁹ ընդ մարդկան գտիւ եւ զգիշեր, որոց ընդդէմ կալով քաջքն եւ իմաստունքն պսակին յաղթութեամբ³ 140, առաջին, որ ասէ՝ որկորստութեամբն¹⁴¹ զժուժկալութիւն եւ զպարկեշտութիւն, զոր եւ դու հայելով ի քեզ եւ զպական տեսեալ յետ բերցես զգողացեալ բանն Հմուտ որսորդ լեալ որսալով յաստուածաշունչ Գրոց բանս պիտանիս ընդդէմ չարին

¹* Թիւ Ի 8:

²* Տե՛ս ՄՄ. ձեռ. 436 ք. 147ա:

³* Տե՛ս «Սրբոյ հօրն Եւագրի Պոնտացւոյ մատենագրութիւնք...», աշխատ. Լ. Բ. Սարգիսեան, Վեներիկ, 1907, էջ 22-41:

կեցցէ մարդ, այլ ամենայն բանիւ, որ ելանէ ի բերանոյ Աստուծոյ¹: Ուղեգնացն կացցէ ընդդէմ պոռնկական ախտին, որ զկնի որկորոյն¹⁴² է գիտելով, եթէ ուղեգնաց¹⁴³ է եւ ամենեցուն ճանապարհն ի մահն է եւ յետ մահուն դատաստան Աստուծոյ, զի գրեալ է, թէ՛ «Ճանապարհ զարքունի գնացես, մի՛ խոտորեսցիս²»:

«Հայեաց ի քեզ», եթէ իցես ճարտարապետս¹⁴⁴ ի վերայ Քրիստոսի, որ է Հիմն քրիստոնէութեանս, շինեա մի՛ խոտ եւ ցաւղուն զնիւթ գեհնին¹⁴⁵, որ է աստե՛ն Հարստութիւն եւ փափկութիւն, այլ՝ ոսկի, արծաթ, ականս պատուականս, որ են պահք, ողորմութիւն եւ աղքատութիւն: Եւ թէ այլս կամիս¹⁴⁶ զարուստդ ի բան¹⁴⁷ տանիլ նա եւ զհաւատն դիր յողորմ աշակերտացն, որպէս ճարտար¹⁴⁸ եւ ապա շինուածն առաքինութեան, որպէս շինող գերկոսին ի քեզ ցուցանելով զգաւրութիւն ընդդէմ Հպարտութեան եւ սնափառութեան¹⁴⁹, որք են ապականիչք խոնարհութեան եւ չափաւորութեան խախտիչք:

«Հայեաց ի քեզ», զի¹⁵⁰ իցես երկքագործ բանաւոր երկրի քեզ եւ այլոց եւ զամենայն մասունս Հոգւոյդ¹⁵¹ պտղաբերեա Աստուծոյ, զանպատու թղթնին մի՛ փութով Հատանէր¹⁵², այլ¹⁵³ աղաչեա զԱստուած խնայել: Թէ լինի աշակերտացն ոք¹⁵⁴ ծոյլ՝ քրքրեա յերկիւղ դատաստանին եւ արկ աղբ զնախատանացն զբանս. թերեւս արասցէ պտուղ եւ կերակրեսցէ զՏէրն քաղցեալ մարդկան փրկութեան: Եւ այսպէս ընդդէմ կալ զայրացման եւ բարկութեան¹⁵⁵ ախտիցն:

Հովիւ ես՝ «հայեա» յարուեստս. զմոլորեալն դարձո՛, զբեկեալն կաղանդեա, զյուսահատեալն յոյս ածելով, զհիւանդն ախտիւ ինչ բժշկեա՝ յորդորելով յառաքինութիւն: Եւ այսպէս կաց ընդդէմ ախտին տրամութեան¹⁵⁶: Ըմբիշ ես մենամարտ, որ կարես առանց ծերոյ խրատողի կալ ի կուտարանի աշխարհիս: Ապա

«Հայեաց ի քեզ». մի՛ վայրապար ածեր զձեռն զգործով առանց վկայութեան Գրոց զՀողմս¹⁵⁷ կոծելով իբրեւ զանփորձ ըմբիշ, զի ոչ պսակիս եթէ ոչ ըստ աւրինին մարտիցիս: Եւ այսպէս կացցես ընդդէմ ախտին ճանճութեան:

Եւ եթէ զինուոր իցէս.

«Հայեաց ի քեզ». ագիր զբահն արդարութեան դիր զսաղաւարտն փրկութեան՝ զլոյսն, ած զսուսերն՝ զԱւետարանին բանն՝ զամենայն Գրոց գաւրութեամբ ընդ մէջդ¹⁵⁸ ածելով եւ յամենեցունց վերա՝ զվահանն Հա-

¹* Ղուկ. Դ. 4:

²* Թիւ Ի 17, ԻԱ 22:

ւատոյ, զի կարող լինիցիս զամենայն նետս հրացեալս չարին շիջուցանել, ապա կարասցես կալ ընդդէմ հնարիցն սատանայի եւ աւելի եւս սրտնեղութեան ախտի¹⁵⁹: Եւ այսպէս յաւրինեաց յամենայնի բաւական լինել քեզ եւ կարող:

«Հայեաց ի քեզ» միշտ:

Դարձեալ պարզելի է բանս, ըստ երեւելեացս, զի գիտասցուք, թէ Տէրն եւ ամենեցուն Արարիչն ընդ ամենայն տեսակ եւ հասակ¹⁶⁰ խաւսի. ընդ այր եւ ընդ կին, ընդ ծեր եւ ընդ տղա: Եթէ այր ես՝ պատկեր ես Աստուծոյ, մի աւտար կերպ բերեր¹⁶¹ ի քեզ՝ զոր¹⁶² Աստուած ոչ կա¹⁶³:

«Հայեաց ի քեզ»

Եթէ ցանկասեր եւ իգամով ես՝ արջառոյ¹⁶⁴, ձիոյ եւ իշոյ ես պատկեր եւ ոչ՝ Աստուծոյ, եթէ՝ հպարտ՝ առիւծու, եւ եթէ ռխակալ՝ ուղտու կամ գոմիշոյ, եթէ՝ որկորեալ ես՝ խոզոյ, թէ նենգաւոր՝ աւձի եւ աղուեսու, թէ գող՝ մկան եւ գայլոյ: Եւ այսպիսիքս պատարագ Աստուծոյ¹⁶⁵ ոչ մատչին, եւ հեռի են յԱստուծոյ: Այլ, որպէս¹⁶⁶ արի եւ քաջ մարդոյ վայելէ, արիացիր ընդդէմ այս ամենայն ախտիցս՝ հեռի պահելով ի քէն, եւ մերձ կայցես սկզբնատպին Աստուծոյ¹⁶⁷: Եւ եթէ կին մարդ է՝ թող հայի յինքն, զի նաեւ ներքին մարդովն, այսինքն՝ հոգով Աստուծոյ պատկեր է: Եւ անուն կնոջն Կեանք ասի, թող չմեղանչէ, զի մի՛ մեռցի, զի գրեալ է, թէ՛ «Ամենայն անձն, որ մեղանչէ, նոյն եւ մեռցի¹⁶⁸»: Եւ թէ մարդոյ մեղաց պատճառ լինի՛ մայր եղեւ մեղաց, եւ էհան զինքն ի դրախտէն եւ զայրն, զոր եւ գլորեաց, որպէս Եւա: Այլ անմեղ կացցէ, զի լինիցի մայր կենաց իբրեւ զսուրբն Մարիամ Աստուածածինն¹⁶⁸: Եւ եթէ ծեր ոք ես.

«Հայեաց ի քեզ», զի մերձաւոր ես մահու եւ գարշապար գերեզմանի, Աստուծոյ տուր զմնացեալ սակաւ աւուրքդ, աղաւթեա արտասուաւք, զի պաշարով երթիցես ի կարեաց աշխարհն: Եւ թէ երիտասարդ ես եւ տղա.

«Հայեաց ի քեզ». մի՛ շողախէր եւ աղտեղէր զքեզ. պահեա զաւզանին պայծառութիւն եւ կայ ի Քրիստոսի դրախտին¹⁶⁹, այսինքն՝ յեկեղեցի, զի թէ աղտ յարեցուցանես ի քեզ¹⁷⁰ այլ դժուարաւ գտանես զայնպիսի պայծառութիւն բազում պահաւք եւ արտասուաւք¹⁷¹, զի մահ ծերոց եւ տղայոց եւ ի յուժով հասակիդ կարես բարի գործել եւ ծառայել Աստուծոյ¹⁷². նոյնպէս եւ զաւուրութիւն բանիս ի վերայ ամենայն աստիճանաց.

Եթէ կաթողիկոս ես.

«Հայեաց ի քեզ», զի Ամենակալ Թարգմանի եւ այս Աստուծոյ է անուն եւ Աստուծոյ փոխան ես, աստուածաբար խնամ պարտիս տանել ամենեցունց եւ անախտ մնալ ի մարմնական¹⁷³ ախտից: Եթէ եպիսկոպոս ես.

«Հայեաց ի քեզ», վասնզի Տեսուչ ասի եպիսկոպոսն եւ Ոստիկան, տե՛ս յստակ աշաւք եւ անկաշառ զվիճակն, առաքելաբար շրջեաց առ ամենեսեան, զպարգեւս Հոգւոյն մի՛ վաճառէր արծաթոյ տգիտաց եւ անարժանից եւ մի՛ կցորդ լինիր մեղաց աւտարաց եւ արեան պարտողացն ի բարձր ածել ի գահ, ուստի անկցին վաղվաղակի յուշէ ցնորեալք:

Եթէ քահանա ես.

«Հայեաց ի քեզ», զի քահանայն Քաւիչ կոչի եւ միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան: Մեղքն քո ամբարշտութիւն է յԱստուած¹⁷⁴, վասն զի թէ մարդ մարդոյ մեղանչէ զԱստուած աղաչէ, իսկ եթէ՝ Աստուծոյ մեղանչէ¹⁷⁵ զո՞վ աղաչէ: Եւ եթէ քաւիչդ անքաւելի մեղանչես, ո՞ր խորք ծածկեն զքեզ¹⁷⁶: Եւ եթէ զհաւան¹⁷⁷ ոչ քաւեսցես՝ զարիւն նորա ի ձեռաց քոց խնդրեսցէ¹⁷⁸:

Եթէ արեղա եւ կրաւնաւոր ես.

«Հայեաց ի քեզ», արեղայն Հայր ասի եւ կրաւնաւորն՝ որ կրէ զնաչն Քրիստոսի՝ յուն բարձեալ: ԶՔրիստոս Հայր ասէ մարգարէն հանդերձելոյ աշխարհին¹⁷⁹, զի զամենայն Քրիստոնեայս ծնաւ¹⁸⁰ աւազանաւն եւ կացոյց¹⁸¹ առաջի Հաւրն ասելով. «Ահաւասիկ ես եւ մանկունք իմ, զոր ետուր ինձ»: Քրիստոսի նմանէ արեղայն, որ նախ զինքն ծնանի նոր մարդ եւ իւր Հայր լինի, որպէս Եսայի ասէ. «Ահաւասիկ յահ եւ յերկիւղ քո յղացաք, երկնեցաք զհոգիս մեր¹⁸²»: «Վերկել պահաւք եւ աղաւթիւք եւ անհանգիստ աշխատութեամբ՝ կրելով զահ եւ¹⁸² զերկիւղն Աստուծոյ, անուտել եւ անըմպել, պարկեշտ, հեղ, խոնարհ, սիրտ՝ բեկեալ եւ ոգի՛ մաշեալ եւ խաչեալ՝ աշխարհի եւ միայն կենդանի՛ Աստուծոյ: Եւ վասն զի ի Քրիստոս Յիսուս հաւատացելոցն ոչ արուև է խտրած եւ ոչ էզն, զի նմանապէս անդամք են Քրիստոսի եւ գլուխ զնա ունին, եւ ի միասին առնուն¹⁸³ զպսակ եւ անախտ ուրախութիւն հրաւիրելոցն¹⁸⁴ յերկինս. Ելին ոմանք եւ ի կանանց ջերմն սիրով յաշխարհէ, կէսք եւ բնաւին ոչ խառնել յաշխարհ, այլ կուսութեամբ հարսնացան Քրիստոսի՝ նմանեալ արիութեամբ արանց եւ կէսք սակաւ ինչ ողջոյն տուեալ եւ վաղագոյն հրաժարեալք խոշոր եւ խարազնազգեաց¹⁸⁵ վերարկուաւք մագեղինաւք աւետաւոր¹⁸⁶ կոչմանն, արժանաւորեալք, որ է հաւատ կալեալ խոստմանն

¹⁶ Ղեւտ. Ե 17:

¹⁶ Եսայի ԻԶ 18:

Քրիստոսի ի Հանդերձեան՝ զարդիս¹⁸⁷ ոչինչ ղնելով այլում կենաց աւետարար գոյով, զի թէ չունէին այլում կենաց ակն՝ զայս կեանքս եւ զիր Հանգիստն չար Համարէին¹⁸⁸: Վասն որոյ եւ նոցա է բանս պիտանի՝ Հայել յինքեանս, զի¹⁸⁹ տեսաւղին Աստուծոյ սրբեսցեն զանձինս, «Որ քննէ զսիրտս եւ զբրիկամունս»¹⁹⁰, եւ ոչ շնացան խորհրդովք եւ կամ զգալութեամբք¹⁹⁰ եւ ոչ պղծեցին¹⁹¹ զանարատ առագաստն Աստուծոյ եւ¹⁹² պարտական մահու եղեւ, զի խաբելով զմարդիկք զԱստուած ոչ կարէ խաբել, որում ասէ իմաստունն Սողոմոն, եթէ ոչ ծանիցես զքեզ գեղեցկդ ի կանայս, որ նուիրեցեր զքեզ անմահ Թագաւորին Յիսուսի, ելանես ի նմանէ եւ ի դասուէ նորա ի յայծիցն դասսի ձախակողմն կոյս, որք զանիծելն լսելով երթալ ի խաւար արտաքին, ուր լալ աչաց է եւ կրճել ատամանց¹⁹³:

«Հայեաց ի քեզ». եթէ փարթամ ես՝ արա զՏեառն խրատն¹⁹⁴, վաճառեա զինչս քո եւ տուր աղքատաց եւ ունիցիս Գանձս, «զի ուր գ[անձս] անդ եւ սիրտք [ձեր]»¹⁹⁵: Յիշեա զմեծատունն, որ աստեան անտես արար զաղքատն¹⁹⁵ եւ անդէն տապակեալ ի Հրոյն կաթոյ մի ջրոյ ոչ լինէր արժանի¹⁹⁶: Քրիստոս ասաց զայս եւ ոչ՝ մարդ:

Եթէ աղքատ ես.

«Հայեաց ի քեզ». Յառաքինութենէ մի՛ լինիր աղքատ, զՀոգիդ եւ զմարմինդ լի՛ց առաքինութեամբ, եւ գոհութեամբ Աստուծոյ Համբերեա նահատակութեանդ եւ յերանութէնէ աղքատացն ձգէ ի քեզ, քանզի ասաց Տէրն. «Երանի աղքատաց Հոգով»¹⁹⁷: Յիշեա զՂազարոս աղքատն, զի ի գոգն Աբրահամու Հանգեալ եւ ի դրախտին Հանգիստն յետ շանցն տեղւոյն եւ աղբիւսոյն:

Եթէ գեղեցկութիւն ունիս, եթէ՝ առողջութիւն, եթէ՝ զաւրուութիւն ուժոյ, եթէ՝ շնորհս բանի կամ՝ արուեստ ինչ.

«Հայեաց ի քեզ». Գեղեցկութիւնդ նուիրեա Աստուծոյ եւ ծրարեա անկողոպուտ, մի՛ դնէր ի վաճառ եւ գնել զգեհնն անշիջանելի՝ զառողջութիւն եւ զուժդ¹⁹⁸ տուր ի վաստակ այգոյ, եւ անդաստանի¹⁹⁷ պատուիրանացն Աստուծոյ, եւ պտղաբերեա Հիւանդաց եւ տկարաց ի Տեառնէ տուեալ քոց բարեաց¹⁹⁸ զՀոգեւոր շնորհնն աճեցոյ¹⁹⁹ առատապէս բաշխելով զտէրունիսն ծառայակցացն ի ժամու զՀոգեւոր կերակուրն: Իսկ զարուեստին զվաստակն ի կարիս մարմնական պիտոյիցն ի կարաւտելոց

սեղան՝ լսելով ի խրատողէն, եթէ՝ «Պատուեա զՏէր ի քոց արդար վաստակոց»¹⁹⁹:

Եթէ թագաւոր ոք է²⁰⁰ եւ եթէ իշխան.

«Հայեաց ի քեզ». զի չեն միշտ թագաւոր եւ իշխան, յիշեսցեն զքնութիւնս եւ մի վաստակացին²⁰¹, զի մահկանացու են եւ մի՛ լիցին ծառայք մեղացն եւ գերիք ախտիցն, այլ՝ իմաստութեամբ եւ Հնարիմացութեամբ յերկինս զվայելսն փոխեսցեն, լիցին յահ եւ յերկիր չարագործացն եւ ի գովութիւն բարեգործացն՝ դատ առնելով որքոցն եւ տնանկաց²⁰² եւ տայցեն իրաւունս այրեաց, կորգեսցեն ի բերանոյ Հզաւրաց զտկարսն²⁰³ եւ զանաւանականսն, պակասութիւն արասցեն մեղացն, եւ ամբարիշտք մի՛ գտցին յիշխանութիւն²⁰⁴ նոցա, առցեն լերինք զխաղաղութիւն եւ դաշտք՝ զշինութիւն եւ դաւառք եւ քաղաքք՝ զանամբոխութիւն եւ զանխոտովութիւն:

Եւ իմաստունք հայելով յինքեանս յիմարք լիցին՝ ի չարին բնաւ չճանաչելով՝ զինչ իցէ չարն եւ իմաստունք ի բարիս յառաջ ածելով զբազումս ի խելս եւ ի Հանճարս, ըստ Աստուծոյ տիմարք Հայելով յինքեանս գիտացեն, եթէ չեն բաւական ինքեանց եւ կարաւտ են գիտնոց, մի՛ արասցեն ինչ յանձանց ընտրութենէ, այլ Հնազանդութեամբ արասցեն զբարին եւ վայելեսցեն ի խելաց այլոց իբրեւ յայլոց սեփականաց:

Եւ այլ Համառուտաբար ասացուք, վասն զի յերկուս բաժանի²⁰⁵ քրիստոնէութիւնս. յեկեղեցականս եւ յաշխարհականս, որք երկաքանչիւրքն Հայելով յինքեանս ուղղին: Եկեղեցականքն Հանդես արասցեն ոտից իւրեանց, թէ որպէս արժանէն²⁰⁶ նոցա ի տան Աստուծոյ շրջել, որ է եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ, սիւն եւ Հաստատութիւն աշխարհի: Եկեղեցականացն անարատ եւ մաքուր վարքն է ասէ առաքեալ սիւն եւ Հաստատութիւն աշխարհի, եւ յորժամ արատ եւ վնաս լինի յեկեղեցականսն խախտի եւ ի փուլ գա աշխարհս, եւ այնքան աւերման եւ արեանց Հեղման պարտական գտանին: Յոյժ գզուչութեամբ եւ մեծաւ սոսկամամբ դողալի է մեզ յահագին մեղացն, որ գործի յեկեղեցականսն, զի որքան սոսկալի է յեկեղեցուղ պոռնկել քան արտաքո, նոյնքան է ի ներքո կարգի մեղանչելն քան աշխարհականի, որ պատճառել զանգիտութիւն կարեն: Եւ մեք ոչ կարեմք աղ գոլով եւ լոյս կոչեցեալ, զոր թէ անհամիմք ոչ յաղբ եւ ոչ յերկիր եմք պիտանացու, «Եթէ լոյսդ, որ ի քեզ է, խաւար է²⁷» խաւարն որչա՛փ եւս: Աստուծոյ է բանս եւ ոչ՝ մարդոյ, որ ասաց²⁰⁷ «Երկինք եւ

¹⁹ Սաղ. է 10:

²⁰ Մտք. Ձ 21:

²¹ Տե՛ս Դուկ. ժՁ 20-25:

²² Մտք. Ե 3:

¹⁹ Առակ. Գ 9:

²⁰ Մտք. Ձ 23:

երկիր անցցին^{1*}»: «Ահ մեծ է, ասէ առաքեալ՝ անկանելի ձեռս Աստուծոյ կենդանւոյ^{2*}» եւ յանկաշառ ատեանն²⁰⁸ նորա մտանել²⁰⁹: Նոյնպէս եւ դուք, որ յաշխարհական կարգի էք հայեցարուք ի ձեզ²¹⁰, զի յայլ կեանս եւ յայլ աշխարհ²¹¹ փոխելոց էք, ուստի եւ²¹² յայս կեանքս այլ²¹³ չէ հնար դառնալ. ով աստ²¹⁴ վաստակի՝ անդ հանգչի եւ ով աստ հանգչի՝ անդ չարչարի²¹⁵ եւ այս չափաւոր եւ սակաւ կենաւքս անդ²¹⁶ զանեզրական եւ զանսպառ հանգիստն գտցուք²¹⁷: Եւ աշխարհականին աշխարհն սգոյ եւ աղետի անուռն է եւ ողբոց, զի աշխատելի է աշխարհականն ի բազում հոգոց եւ ի²¹⁸ ցնորից եւ ցաւոց պաշարեալ²¹⁹. Ի կնոջն եւ ի տղայոցն եւ յաւազաց եւ ի բռնաւորաց եւ ի դիւաց եւ ի մարմնաւոր կարեաց: Եւ աստ²²⁰ քանի ուժ պիտոյ է քաջութիւն եւ արթնութիւն եւ առ Աստուած երախտիք եւ աղաւթք եւ սուրբք²²¹ ամենայն բարեխաւս, զի ձեռն կարկառէ Աստուած եւ չընկղմի ի խորս անդնդոց եւ ի պտոյտս ջրոց²²² եւ անմոռաց ունել զմահն ի մտի եւ գերկիւղ դատաստանին Աստուծոյ եւ զհամար պարտուց յահաւոր²²³ ատենին: Զի թէ²²⁴ սուտ եւ սակաւ հեշտութեամբ աշխարհիս խաբուի եւ մեղաւք խոցոտի եւ Աստուծոյ շնորհն հեռանա ի նմանէ, զի ա՞րդ ապա այնպիսին լուղալ կարէ եւ ի ցամաք ելանէլ ի յորձանաց փորձութեանց կենցաղոյս. եւ ազատանալ ի կապանաց ախտից, ընդ որ սովորութեամբն շողապատի: Վասն որոյ առաջին հասակին տղայութեան զգուշացին եւ պահեսցեն զանմեղութիւն եւ զշնորհն Աստուծոյ պահապան անմեղ հասակին առնուռն եւ զսուրբ հրեշտակն խաղաղութեան ամենայն ջանիւք եւ խրատուք գիտնոց եւ աղաւթիւք սրբոցն եւ կայցեն հանգիստ ի բծախառն խղճէ մտացն: Իսկ եթէ անկան գլորեցան եւ մեղան՝ մի յուսահատ կորիցեն եւ անապաշխար, զի որպէս երկիւղն պիտանի է անմեղաց, նոյնպէս եւ յոյսն մեղուցելոց, զի երկիւղն չտա անկանիւ եւ յոյսն չթողու յանկմանն, քանզի յԱստուծոյ ողորմութենէն չէ հեռի ապաշխարողն եւ ապաշխարող այն է, որ դառնա ի մեղաց եւ ապաշաւէ զիւր անցեալ ունայնութեամբ գկեանսն եւ յառաջակայն զգուշանա պահաւք եւ աղաւթիւք եւ ողորմութեամբ եւ լուութեամբ եւ խոնարհութեամբ: Զի յառաջ թէ մեք ողորմինք մեզ եւ խնայեմք զգոյրայրելի մարմինս մեր ի կսկծոտ եւ ի կծուագոյն տանջանացն աններելի: Եւ այս լինի Աստուծոյ ողորմութեան պատկեր թողու մեզ ողորմութեամբ եւ ասէ ցմեզ. «Ահաւասիկ ողջացար, այլ մի եւս մեղանչէր, զի մի չար ինչ լինիցի», այլ չգտանել ողորմութիւն, զի իբրեւ զշուն դարձար ի փսխածն եւ

իրբեւ զիտոզ լուացեալ դարձեալ թաղեցար ի տիղմ եւ ատելի եղեր Աստուծոյ եւ հրեշտակաց յաղազս հայելոյն ի քեզ այսչափ բաւական լիցի²²⁵:

Տեսցուք այսուհետեւ զասացեալն ի Բարսղէ²²⁶, թէ՛ «Գուցէ լինիցի բան ծածուկի ի սրտի բուռն անաւրէն»:

Բանիւ ետ Աստուած՝ Ստացողն մեր զպէտս մեր²²⁷ վճարել, զի եթէ մերկ էաք հոգով իմաստիւքն առ իրեարս մերձ լինէաք, որպէս զհրեշտակսն, այլ զի վարագորաւ մարմնոյ ծածկեալ է անձն մեր՝ բանից եւ անուանց կարաւտանամք յայտնել, զի խորոջ կացեալ իմաստքն, բայց բանն վարժ եւ առաքինի պարտ է լինել: Եւ առաքինութիւն բանի այն է՝ ոչ թագուցանել անյայտութեամբ զմիտսն եւ ոչ դժուարիմացս եւ խրթնիս եւ ոչ ընդվայր շատխաւսութեամբ ցնդել, որպէս զբանս զայս Հոգին Սուրբ կարճ եւ համառուտ²²⁹ եղիր, զի դիւրաւ պահեսցեն զիշատակն եւ շատ գանձել զմիտս եւ²³⁰ ոչ դժուարիմացս եւ խրթինս, քանզի լոյս տուռն բանս իմաստիցս մեր: Եւ վկայէ ասացելոցս, եթէ դիւրին եմք մարդիկ ի մտաւք մեղանչելն: Վասն այսորիկ Արարիչն արագ զգուշութիւն արար նմա եւ պատրաստութիւն, զի մի հիւանդացի վաղվաղակի, որպէս զբժիշկ տկարագոյն անդամոցն նախահոգութեամբ զաւգնութիւն մերձ դնեն զիրատն, քանզի գիտելով Տեառն դիւրակործանս զմեզ մտաւք լեալս գերկիւղ Տեառն, եւ զհայելն յինքն պահապանս դնէ ասելով²³¹:

«Հայեաց ի բեզ», քանզի մարմնոյ գործք ժամանակի կարաւտանան եւ գործակցաց եւ աշխատութեանց եւ այլոց մատակարարաց: Իսկ մտաց անաւրէնութիւն առանց ժամանակի կատարի անմարմնապէս շարժմամբ անաշխատաբար եւ առանց գործակցաց հաստատի եւ առանց միջնորդի վճարին: Յաղազս որոյ ուրանաւր յանցանքն սուր, անդ եւ արագագոյն բժշկութեան սպեղանիք ի մարդասիրէն Աստուծոյ ի վերայ անծեալ լինի, որ է զգուշութիւն երկիւղին Աստուծոյ, ըստ որում ասէ.

«Հայեաց ի բեզ». քանզի եւ յԱւետարանի անդ եւս պարզագոյն յայտնէ Տէրն. «Ի սրտէն ելանէն խորհուրդք չարք եւ պղծեն զմարդն^{1*}», քանզի Աստուած ի սիրտն հայի եւ ի ծածուկսն եւ մարդն՝ ի բանս եւ ի գործս յայտնիս, վասն զի «որ ստեղծ առանձին զսիրտս նոցա^{2*}» ի միտ առնու զամենայն²³²: Վասն որոյ եւ ասէ. «Գուցէ լինիցի բան ծածուկ»: «Գուցէ» ասելն ի զգուշութիւն կոչելոյն է եւ ի բազում պատրաստութիւնս, զի սատանա աներեւոյթ թշնամի է, դարանակալ լինի ի ծածուկ, եւ զգաղտածիք նետս արձակէ այնոցելի, որք ուղիղ²³³ են սրտիւք, որ թէ չիցեն արթունք եւ չիցեն կազմեալ ըստ առաքելական խրատուն «զրահաւն

^{1*} Ղուկ. ԻԱ 33:

^{2*} Եբր. Ժ 31:

^{1*} Մրկ. Է 23:

^{2*} Սաղ. ԼԲ 15:

արդարութեան^{1*}» եւ ազուցեալ զոտս պատրաստութեամբ Աւետարանին խաղաղութեան, եւ երեւալ զսաղաւարտն յուսոյ եւ անեալ զսուսերն ընդ մէջ զհոգևոյն զաւրութիւն, որ են բանք ամենայն աստուածաշունչ բրոց՝ հաւաքեալ ի հոգի եւ տալ պատասխանի ի դէպ ժամանակի, որպէս Տէրն ի պահանջելն զհացն, ասաց. «Ոչ եթէ հացիւ միայն կեցցէ մարդ, [այլեւ] Աստուծոյ ամենայն բանիւ^{2*}»: եւ յաշտարակս տաճարին ի ստիպելն, թէ՛ «Արկ զՔեզ աստի ի վայր^{3*}», եւ ասէ. «Գրեալ է՝ ոչ փորձեսցես զՏէր Աստուած քո^{4*}»: եւ ի պահանջելն երկրպագութիւն ասէ. «Տեառն Աստուծոյ էն երկիր պագցես», որով բանիւք²³⁴ իբրեւ պողովատիկ սրով կտրեալ ի բաց կայր ի նմանէ, քանզի, ըստ առաքելոյ, «Սուր է բանն Աստուծոյ քան զամենայն սուր երկս[այ]րի, որ անցանէ ընդ շունչ եւ ընդ ոսկր եւ ընդ ուղիղ, եւ քննիչ է խորհրդոց եւ սրտից^{5*}» զԳրոց բանն կենդանի եւ զազդող՝ ընդ ինքեան ունելով եւ ի հանդերձեալն դատաւոր է եւ դատէ գյանցաւորսն, որպէս եւ ասաց Քրիստոս. «Եւ այս է ասելն, զոր ասաց Սողոմոն. Մի բամբասեսցես զարքա ի սենեկի քում^{6*}», յայտ է, թէ՛ զԱստուած ի սրտի քում, որ եւ ի ժամ աղաւթիցն ի սենեկ սրտին հրամայէ մտանել եւ փակել զգրուեն զգայարանացն եւ կալ յաղաւթս առ Հայրն ի ծածուկ, եւ հատուցէ յայնպէս²³⁵:

«Գուցէ լինիցի բան անաւրէն»: Աւրինաւորացն սիրտքն²³⁶ հեռի կացցեն ի խորհրդոց ամբարշտաց, որք²³⁷ յորժամ ոչ յաջողի²³⁸ ըստ կամաց նոցա կենցաղս այս երկմտնն յԱստուծոյ ի սրտի ասելով. Արդե՞ւք է Աստուած արարիչ ամենայնի եւ խնամածու, որ ըստ արժանւոյն վարէ զամենայն, ապա չարն ուստի⁶ է եւ յորմէ սկզբանէ եւ ընդէ՞ր սատակի ի բարոյն, եւ ընդէ՞ր յաջողեալ է մեղաւորաց եւ արդարոցն հակառակն հանդիպի: Սոքա տկարանն եւ նոքա զաւրանան, սոքա կարճակեացք եւ նոքա բազմաժամանակեայք: Այսպէս ասեն, որք յերեւելիսս միայն հային եւ զաւաւրեայքս նշանակեն կամ նկատեն եւ ոչ հաւատան դատաստանացն Աստուծոյ ի հանդերձեալ երկրին եւ ի յարութիւն հասարակաց եւ ի գալ, անսպառ յաւիտենին, յորում դնին կշիռք արդարութեան եւ ընդունին ըստ արժանւոյն արդարք եւ մեղաւորք զհատուցումն գործոց անեղբ կենաւք եւ սպառ յաւիտենիւ: Եւ այսօրիկ բանք են անաւրէնք եւ չարիք

^{1*} Եփես. Զ 14:
^{2*} Ղուկ. Դ 4:
^{3*} Մտք. Դ 6:
^{4*} Մտք. Դ 7:
^{5*} Եբր. Դ 12:
^{6*} Ժող. Ժ. 20:

ի սրտի ծածուկ ի թոյլ եւ ի թերահաւատ մտաց ծնեալ, քանզի չարն ոչ եթէ դրութիւն է իսկական կամ յԱստուծոյ եղեալ կամ յինքենէ գոյացեալ կամ յայլմէ՝ ի սկզբանէ, այլ ի պակասութենէ բարոյն լինի չարն, որպէս պակասութիւն լուսոյ խաւար է եւ պակասութիւն արդարութեան՝ անիրաւութիւն, եւ պակասութիւն սրբութեան՝ պղծութիւն, եւ պակասութիւն կենաց՝ մահ, որ եւ գոյացաւ յազատ կամաց, որպէս որք²³⁹ ընտրեն²⁴⁰ զհեշտութիւն մարմնոյ եւ զընչեղութիւն ապականացու գանձուց առաւել քան զմեծութիւն հոգեւորութեան: Եւ այս չար է եւ մեղք: Իսկ հիւանդութիւնք եւ աղքատութիւնք եւ սովք եւ պատերազմունք եւ տարածամ մահք, ըստ մտաց մարդկան անտացելոց չարէ թուեցեալ, այլ կատարեալ մտաց ոչ է այսպէս, այլ այլազգ համարեալ, զի չարեաց ի բաց բարձաւդ են նոքա, քանզի յոլով չարութիւնք եւ մեղք յայսցանէ խափանին իբրեւ յորժամ գնիւթն ի բաց բարձեալ ի հրոյ բորբոքելոյ, չիջանի հուրն, եւ չիք ինչ պատճառ յԱստուծոյ, յարարածս գտանել, որով սխալէ մարդ, եւ բամբասէ զառաջախնամութիւն Արարչին, բայց թէ ապականեալ միտք ոք ունիցի իբրեւ անտացեալ աչք, որ կամ ոչ ինչ տեսանէ եւ կամ այլոյ տեսանէ, ուստի զգուշացուցանէ Հոգին Սուրբ ասելով.

«Հայեաց ի բեզ», որ եւ նորին յուսով եւ ողորմութեամբ, քննեցաւ, ըստ կարի մերում զոր բաւական համարելի է յահաւոր եւ ի պատկառելի ատենիս երկուցելի շատիաւսութեան աղտեղութեանց չընել բեռինս ի վերայ իշխանական եւ ազատ կամաց մտաց²⁴¹ ձերոց տերունեացը²⁴² մերոց:

Այսուհետեւ դարձուցուք զիմանալի աչս մեր ի մեզ հայելոյն ի վեր, ի բարձունս բարձանց եւ ի յերկինս երկնից եւ ի Սուրբն սրբոց, որ անդր է քան զիմանալի գաւառն հրեղինաց, ուր միայնակ Սուրբ²⁴³ Երրորդութիւն շրջի զամենայն արարածս արտաքոյ թողեալ առաջին վարագուրաւն զիմանալիսն յինքենէ եւ երկրորդաւն՝ զմեզ՝ ի նոցանէ, զոր եւ աստուածաբանել փառաւորեսցուք աստուածաբան փառատրութեամբ արհնեալ²⁴⁴ գնա յերիս երեւեալ երեսս եւ անձինս եւ ի մի միասնակաւնութիւն եւ²⁴⁵ յաստուածութիւն եւ ի զաւրութիւն եւ ի մի բնութիւն եւ ի համակամութիւն եւ ի մի թագաւորութիւն եւ յիմաստութիւն էակցութեամբ եւ իսկութեամբ եւ ի մի պատիւ փառաւորեալ եւ զուգակցութեամբ երկրպագեալ անորոշաբար բաժանեալ եւ անխառնապէս միաւորեալ նախ քան զյաւիտեանս եւ յառաջ քան զժամանակս եւ երիցագոյն, քան զընթացս մտաց եւ բանից եւ զգայութեանց Արարիչ գոլով եւ նախախնամիչ բոլորից իմանալիաց եւ զգալիաց, հայեցի եւ ինքն այժմ յիւրական բարիսն եւ իւրական գթութեամբն յիւր արարածս եւ բացեալ զաննիրհելի եւ զողորմած ակն տեսցէ զկարիս եւ զկարաւտութիւն աշխարհիս եւ լցուցէ զպակասութիւն ամենեցուն յանձախելի ծովէն եւ յաւգնել մեզ փութացի տկարացեալ բնութեանս, եւ անկեալ ի զանազան խորխորատս միակն Միածին Որդին Աստուծոյ ծագումն եւ ծնունդն Հաւր «յառաջ քան զա-

րաւսեակ^{1*}», որ ի լրման աւուրց եղեւ պտուղ կուսութեան եւ նոր Ադամ յինքն առեալ զբնութիւնս անթերի եւ որ ինչ է մարդ բաց ի մեղաց, մի Որդի, մի Քրիստոս ի միում բնութեան եւ ի մի կամս եւ ի ներգործութիւն խոստովանեալ յուղղադաւան սուրբ եկեղեցւոջ, որ եւ Նաչիւ արարեալ զմեր փրկութիւն եւ թաղմամբ թաւթափել ի մէնչ զապականութիւն մեր եւ կործանմամբ դժոխոց ազատեաց զՏոգիսն, որ յԱդամայ յարեալ աստուածաբար եւ ել յերկինս նովիմբ աստուածացեալ մարմնովն, որով եւ²⁴⁶ գալոց է²⁴⁷ Հայրենի փառաւք Դատաւոր կենդանեաց եւ մեռելոց եւ Հատուցանող ըստ իւրաքանչիւր գործոց անեզրական յաւիտենիւն, որ եւ նա, որ պատուիրեաց մեզ իմաց, Հայեսցի եւ տեսցէ Հարբ եւ Հոգովն Սրբով զվէր կողին տիգարոցի եւ զհարուածս բեւեռացն յոտսն եւ ի ձեռսն, եւ այնու եռանդնաշարժ սիրով Հայեսցի ի զինս արեան Իւրոյ եւ երկնակազմ եւ աշխարհաչէն ձեռամբն բեւեռեսցէ զամենեսեան յերկիւղն Իւր եւ ի սերն, եւ ջնջեսցէ զամենեսեան, որ հակառակ կան սուրբ եկեղեցւոյ եւ մաքրեսցէ զամաւթ եւ զարտաւսր յամենայն երեսաց քրիստոնէից դաւանել ի ճշմարիտ կրանից, նուիրական համատարած Կաթողիկէ եւ Առաքելական եկեղեցի, հարսնազգեստեալ ի զարդ անկողոպտելի յանարատ առագաստին, որ է տեղի լայնագոյն եւ երկայնաձիգ, խորագոյն եւ բարձրագոյն ընդ անչափին Աստուծոյ մեծացեալ եւ բարձրացեալ յանհասական բարձրութիւն, որ է հաւատն համահաւաք տիեզերագրաւ համաշխարհական ամենասփիւռ եւ բոլորից բաւանդակող, որոյ Հիմունք հաստահեղուք եւ պաղպաղմունք, ականակուռք եւ մարգարտայեռք, ոսկիափայլք եւ արծաթածոյլք, որ են լերինք մշտնջենաւորք եւ բլուրք յաւիտենականք, յորոց առաջինն եւ նշանաւորն մեկնակն եւ աննմանն «լեռն Աստուծոյ կոչեցեալ եւ լեռն պարարտ^{2*}» եւ լեռն, որ երկնից զոյ բարձրագոյն ի Դանիէլէ տեսեալ^{3*} : Ուստի վէմն ծնաւ առանց ձեռին եւ մեծացեալ կայաւ զամենիսեան, որ նա ինքն է Մայր էմանուէլի ամենաբախտն, ամենաւրհնեալն ի կանայս^{4*} սրբուհի Աստուածածինն Մարիամ, երանելին յազգս եւ յազինս ամենայն, զարմացուցիչն խորոց եւ բարձանց, յետ ապա եւ ի նորին լուսանշոյլ խորհրդոյն փառաւորեալքն եւ յարաշար շարայարեալքն սուրբ եւ խաւսուն քարինքն կարկէհանքն եւ զմրխեայքն, կայծն եւ շափիղայն կոչեցեալքն ի խորհրդոց Գրոց «մեծն ի

^{1*} Սաղ. ձԹ 3:

^{2*} Սաղ. կէ 16:

^{3*} Տե՛ս Դամ. Բ 35:

^{4*} Տե՛ս Ղուկ. Ա 42:

ծնունդս կանանց^{5*}», հրեշտակն երկրաւոր եւ մարդն երկնաւոր Յովհաննէս Կարապետ, եւ անդրանիկն մարտիրոսաց, երիցագոյն պսակաւորն գունագեղեալն արեամբ անմահին Նախավկայն Ստեփանոս, եւ երկոտասան ճառագայթքն ընդ իմանալի յերկինս փայլատակեալ, որք ականատես եւ սպասաւորք եղեն Բանին մարմնացելոյ, եւ առին երանութիւն յաչս եւ յականջս իրաւապէս եւ ստուգաբար երկոտասան առաքեալքն, եւ եւթանասուներկուց յովմունքն լուսաբորբոք եւ որդիքն լուսոյ եւ տուրնջեան եւ աղբիւրն Իսրայէլի անսահման ծովուն ակունքն ծաւալք ծարաւեաց եւ ոռոգմունք տիեզերաց մարգարէիցն Հանդէսք եւ նախատեսացն հոյլքն, որք գովեցան իսկ եւ գգուեցան ի Հոգւոյն Սրբոյ եւ եղան Հաստակառոյց քարինք եւ վէմք կենդանիք եւ բարեբեղուն պահանգ²⁴⁸ սուրբ եկեղեցւոյ, որք²⁴⁹ եւ խճեալք եւ կրամածք շաղախեալք սոսկալի ոսկեբաւք եւ վարդագոյն արեամբ մարտիրոսացն բազմութեամբն, հազարաւորաց եւ բիւրաւորաց բանականաց, որք արեամբ չարչարանաւք եւ մահուամբ դառնագունիւք կարծրացուցին եւ անդրդուելի դրանց դժոխոցն արարին զչինուած անդամոցն Քրիստոսի գլխոյն ահաւորի, զի մի եղիցի սնամէջ, փորագարտակ, Հիմն ծեփեալ արտաքուստ իբր զչինուածն հրէական՝ դիւրաբակ, վաղափուլ, զոր եւ ինքն՝ Տէրն ամբաստանէ սրովք մարգարէիւքն²⁵⁰ : Այլ որպէս վայելէ աստուածարկու Հիման²⁵¹ եւ անձեռագործ շինուածի, զոր Տէր Հաստատեաց եւ ոչ՝ մարդ : Կացցէ եւ մնասցէ սուրբ եկեղեցիս այս դշխո ընդ աջմէ Աստուծոյ մշտնջենաւորեալ անսպառ յաւիտենիւն, Նաչիւ պսակեալ զգլուխն անհամեմատ բարձրութեամբ անմեկնելի զՍաչեալն Աստուած ունելով յինքեան զսիրով սեւեռեալն եւ զշքեղազարդ թագաւորեալն²⁵², զոր ւարհնեսցուք ի փառս փեսայացեալ Բանին աստուածարկու փառաւք փառաւորելով, զի եղիցի սմա պարիսպ, հրեղէն շուրջանակի եւ ի փառս²⁵³ բնակեցցէ ի սմա²⁵⁴ յաւիտենից յաւիտեանս, զի հաճեցաւ ընդ սա, ւարհնեսցէ, զոր ինչ սորա է եւ զաղքատս սորա լցուսցէ ամենայն բարութեամբ եւ այժմ ընկալցի զամենեսեան յինքն եւ լուսացէ եւ սրբեսցէ իբրեւ մայր զմանկունս անժանգ²⁵⁵ եւ անաղտ եւ անխոց եւ անսպի արասցէ, ներքո եւ արտաքո, յոգի եւ ի մարմին մաքրեսցէ եւ մի՛ թողցէ բան ծածուկ եւ խորհուրդ անաւրէն ի սրտի մերում եւ մի խաւսս եւ ի գործս անաւրէնութիւն յայտնեսցի, զորս ոչ սրբեսցէ խորհրդիւ իւրով եւ քաւիչ արեամբն Քրիստոսի եւ ջրով սրբութեամբ աւազանին, զորս զուտ եւ մաքուր եւ յստակս արասցէ եւ արժանի հաղորդութեան հացին, որ իջեալ յերկնից բաշխի ի սմա միշտ եւ անծախապէս՝ զառաջինսն բարեխաւս ունելով վերջնոցն եւ զսուրբ եւ զարդար եւ զհարազատսն մեր ընդ մեղաւորացս՝ սկսեալ ի մաքուր Մայրն

^{5*} Ղուկ. է 28:

Աստուծոյ Մարիամ ի նա յարեւոյժ զառաջին եւ զվերջին բարիսն եւ զբարէխաւսն, որք էինն եւ ենն եւ իննելոց են մինչեւ դադարեացին արարածք ի իննելոյ, եւ առեալ ի մաքուր ձեռս իւրեանց զիմանալի զնաչն աստուածընկալ եւ զնեղեակալն եւ զմխեալն ահագին արեամբն Աստուծոյ՝ կնքեաց զամենեսեանս²⁵⁶, սրբեաց եւ պայծառս գործեաց, փառաւորեաց եւ աւրհնեաց զհայրս մեր հոգեւոր, զդաստիարակիչն խնամածու բազմաւորինակ հնարիւք, ողորպական եւ սաստկական²⁵⁷ բանիւք, հրաժարական եւ մերձաւորիչ բանիւք եւ խաւսիւք ի տուէ եւ ի գիշերի, զորոյ զփոխարենն բիւրապատիկ հատուցէ Քրիստոս Աստուած մինչեւ ցյետին բնիոնն յաւիտենական եւ անսպառուած աշխարհաւն: Նոյն աջն աջողակ եւ բարեբաշխ եւ շնորհատուր հայրական գթութեամբն եւ առատ ողորմութեամբն գլխտ Աստուծոյ երախտաւորսն մեր հատուցմամբ վճարեացէ հոգեւոր եւ երկնաւոր կենաւք անվախճանաւք²⁵⁸ ի յաղաւթս եւ ի բարէխաւսութիւն ամենայն սիրողաց Աստուծոյ եւ բուն բարեկամաց եւ զբոստ մարմնոյ ծնաւդսն մեր եւ զեղբարս²⁵⁹ եւ զազգատոհմսն, որք ծնան զմեզ եւ սնուցին եւ յուսացան յԱստուած ի ձեռս մեր՝ լինել արժանի բարեաց աստուածայնոց, եղիցի նոցա ըստ յուսոյ իւրեանց յամենածնաւդ եւ յամենատեղձ բարի բնութենէն թէպէտ եւ մեք չեղաւք, որպէս ախորժէին նոքա, այլ որպէս յուսացանն ի կարող եւ ի կամեցող ձեռացն Աստուծոյ, հատուցի նոցա:

Եւս առաւել հարազատք մեր ի Քրիստոս եւ համշիրակ եղբարք²⁶⁰, աւրհնեաց զձեզ եղբայրացեալն Քրիստոս եւ ձեր ամենեցուն սխալանացն²⁶¹ ներումն եւ անյիշութիւնն: Զարացէ բարեբարն Աստուած եւ կատարեաց զգործս ձեր ի բարի յաւժարութիւն առաւել քան զառաւել ի փառս Աստուծոյ, յաւգուտ եկեղեցւոյ եւ ի զարգացումն մանկանց նոր Սիոնի՝ զնալ փառաց ի փառս, աւրբասուարէ երկայն աւուրս եւ զաւրանալ ի զաւրեղ եւ յամենակեցոյց Աջոյն Աստուծոյ, ի հարիւրաւորն պտղաբերութիւն, ի զազաթն կատարման յանդրաւական ուրախութիւնսն, որ կա եւ պահի սրբոց եւ սիրելեաց Աստուծոյ իրաւադատ ատենիւն հատուցեալ զանտեսն աչաց եւ զանլուրն ականջաց եւ զանիմացն սրտից ի յաւրն եւ յաշխարհն մշտնջենաւոր եւ անեղբական յաւիտենիւ, այն, որ «նստի ի քերովբէս» եւ «հայի յանդունդս»¹ եւ «լի են նովաւ երկինք եւ երկիր», ըստ լայնութեան եւ երկայնութեան, ըստ խորութեան եւ բարձրութեան, այժմ հայեացի ի շնորհս աւուրս եւ ի բարէխաւսութիւն սրբոցն, որոց այսաւր է յիշատակ եւ յաղաւթս սրբազան եւ երկնագումար խմբիս եւ հանդիսաւոր ժողովոյս, եւ տացէ աշխարհի զանխոռով խաղաղութիւն, դադարեցուցէ զցատուսն պատուհասի յանցանաց մերոց, փրկեացէ զիւրաբան-

չիւր ոք ի վտանգից²⁶² եւ ի փորձութեանց, զանկեալսն կանգնեացէ²⁶³, զհիւանդսն բժշկեացէ, զմեղաւորսն քաւեացէ, զգերեալսն ազատեացէ, զմոլորեալսն դարձուցէ, զկապեալսն եւ զբանդարգեալսն արձակեացէ, ճանապարհորդաց, որք ի ծովու եւ ի ցամաքի, առաջնորդեացէ եւ յաջողեացէ, զսգաւորս եւ զվշտացեալս սփոփեացէ եւ մխիթարեացէ, նեղելոց եւ տարակուսելոց են պարտապանաց դուռն հանգստեան եւ հնարս փրկութեան տացէ, զտարեւս եւ զմասունս երկրի շնորհաւք եւ աւրհնութեամբ լցուցէ, զըջապալութիւն երկնից, զընթացս լուսաւորացոյ²⁶⁴, զսփոռումն աւուրոյ, զտարածումն ծովու եւ զհաստատութիւն երկրի, զզնացս գետոց, զբխումն աղբիւրաց, զանդս եւ զայգիս երկրագործաց եւ զամենայն պտուղս²⁶⁵ սերմանեաց բուսոց եւ տնկոց շահեկան եւ շահաւոր²⁶⁶ եւ բարէխառն արացէ, զհայրապետս²⁶⁷ վիճակելաւք, զվարդապետս վարժեցելաւք, զառաջնորդս ուխտականաւք, զիշխանս իշխեցելաւք, զբաճանայս ժողովրդականաւք, պարգեւաւք եւ աւրհնութեամբ լցուցէ, որոց լիցին ամենեքեան արժանացեալք երկնայնոցն եւ պարակցեալք մշտագուարճ բերկրանաւք եւ անլուբի փառատութեամբ երգել զերգս յաղթողականս ամենասուրբ Երրորդութիւն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Սուրբ Հոգւոյ²⁶⁸:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր. Ե ի բանն, որ ասէ. «Հայեաց ի քեզ, զգոյշ լեր անձին քում, զուցէ լինիցի բան ծածուկ ի սրտի քում անարեւն»
 Բնագիր. 1 A անորիշ: 2 գեղեցիկ փխ. ի բարէբուխ: 3 A ստեղծագործելոցն: 4 B հայելաւ: 5 B չիք այն: 6 A գաւելի: 7 A արժանոյն վճարել: 8 B գատկական: 9 B չիք աղատ: 10 B չիք եւ: 11 B չանարդի փխ. ի յիմար: 12 B ընգեցիկ: 13 A լուրեթեմ: 14 B չիք ի: 15 B չիք գի: 16 B չիք այնպէս գաւաւոր: 17 B չիք Տէր: 18 B աներկեք: 19-20 A յարգանդէ եկեղեցոյ ի նա անգա եւ կաթնածուծ փխ. յարգանդէ...կաթնածուծ: 21 B եղէ: 22 B արժանացա: 23 B չիք ի: 24 B կոչել: 25 B յամենայն: 26 B ձերոց: 27 B չիք յաղբիւսաց: 28 B գանիշաչարութիւնն: 29 B չիք քան թէ...հալածիսն: 30 A բարձրանելով: 31 B քանգի: 32 A գոհանամ: 33 B պարգեւեցին: 34 A գաւրհնութիւնս եւ զաղաւթս: 35 B աստուածայնամ գոց: 36-37 A չիք եւ շեռուցեալ...վաստակոցոյ: 36ա B քեղնաւոր: 38 A հարկաւ: 39-40 B քերես դանգ ինչ մնասին, եթէ տուեալ իցէ ինձ անարգամեծար մի՛ լիցի եւ ծրարել զինքն ի վարչամակի՝ կարծելով պատուել զնա եւ բարձր ունել ի կողմանէ անարժանիցն: Այլ վաճառեցից զնա ի խանութս խնդրողաց եւ ի տրապիզիտս ունկնդիր լողաց, որ ասէ փխ. որ ասէ ... ասէ այսպէս: 41 B Մովսէս: 42 A արուեստաւ: 43 B Գիր: 44 A այս է: 45 B չիք պարտ է լինել:

¹ Հմմտ. Սաղ. Ը, 1, Եսայի Լէ 16, Դան. Գ 55:

46 B աստուածաշարժ: 47 A առողջից: 48 B թագ թագաւորական: 49 A աւետարանաւ: 50 A ամենիմեան: 51 AB յասպարիսի: 52 B եւ փխ. Բայց: 53 A գրան գայս: 54 B կրկնվում է: 55 B չիք եւ կանգնի: 56 A կծկեցան երգիրտ փխ. կարկամեցուցանէր (կարկամեցուցանել) գծուն: 57 B է: 58 B յիտունս: 59 A ազատութիւն նոցա եղեւ: 60 A գփոխն: 61 B նոքա փխ. ի նոցանէ: 62 B ի գարդս: 63 B չիք Աստուծոյ: 64 B չիք Աստուած: 65 B չիք եւ: 66 B առ տերն: 67 A չիք եւ: 68 B վնարելոյն փխ. վաճառելոյն ... ծառայութիւն: 69 B չիք կամ: 70 B չիք եւ: 71 A տալ փխ. ի տալոյ: 72 B արհնութիւն: 73 B չիք յերկար ... երկրի: 74 A յարութեան ակն ոչ ունելով: 75 B արկանելիս սպիտակ: 76 A մինչ: 77 A Աստուծոյ արդար դատատանաւն: 78 B առաջին: 79 B չիք առ նա: 80 B չիք առնուցուն: 81 B արդարն առնուն: 82 A որ առ յարութեամբն լինիցին փխ. յորժամ ... ամենեման: 83 B հայրապետն եւ սրբազանն փխ. մեծն ... սրբազանն: 84 B Բասիլիոս: 85 A յոլովս տա իմաստս: 86 A մեզ գա: 87 B ամենագով: 88 A եւ ոք որդոց Ադամա եկեալ ի կենցաղումս եւ որ գալոցն է, որ ոչ կարաւտ է լեալ եւ կարաւտի փխ. Ամենայն ... կարաւտին: 89 A մարմն ալն: 90 A չիք իսկ: 91 B կարելի այս: 92 B չիք ի: 93 B գործով: 94 A ցանգատեր: 95 A քանչարոցն: 96 B չիք որպէս եւ նոքա ... կերակրոց: 97 B չիք եւ: 98 B չիք քնաւորեալ: 99 A չիք ինչ: 100 B որսողին: 101 B սուր է: 102 B հոգւոյ: 103 B չիք եւ: 104 B զակնատեսն: 105 A ի մարմին անմեք: 106 A որ ոչ գոն: 107 A որսողին: 108 B գիշեր փխ. գէշ: 109 A չիք է: 110 B զմեւ: 111 B սգաւորին: 112 A աշխարհիս փխ. մարմնոյս: 113 B մարմինս հեշտութեանս: 114 B շինի: 115 A պեղծ: 116 B բարձրութիւն տանց փխ. քնակութիւն: 117 A չիք այտփիկ: 118 A չիք մարդ: 119 A եւ արտաքին, որ: 120 A չիք երեւի: 121 A մարմն մի տալ: 122 B չիք զի ծառ է ... զառաջնորդութիւն: 123 B յապականութիւն: 124 B չիք զոր ... միշտ: 125 B զդառնա: 126-127 B չիք ապա թէ ... յաւիտենից: 128 B փափաքելի: 129 A եւ: 130 B չիք մարդկան: 131 A դեղո: 132 B պարապեա փխ. պէտ արա: 133 B չիք եթէ: 134 AB տնանգաց: 135 B լինի փխ. ունի: 136 B հայելովն: 137 B սպանիչս փխ. ապականիչս: 138 A բաժանեալ ըստ պետաւոր խորհրդոցն յուր փխ. ըստ ... յուր: 139 A կոռիւն: 140 A յախթութեամբ: 141 B որկորամուրթեամբ: 142 A որկորին: 143 B ուղղեգնացս: 144 B ճարտարապետ: 145 A գեհնելոյն: 146 B չիք կամիս: 147 B քան: 148 B զճարտար: 149 A նորափառութեան: 150 B եթէ փխ. զի: 151 A հոգւոյ: 152 A հատանել: 153 A չիք այլ: 154 B չիք ոք: 155 A բարկութեան եւ զայրացման: 156 A տրամութեան պետին: 157 B զհոգմն: 158 A մէջ: 159 B չիք եւ աւելի ... պետի: 160 A հասակ եւ տեսակ: 161 A քերել: 162 B որ: 163 A չկա: 164 B աշտոյ: 165 B չիք Աստուծոյ: 166-167 B արիանալ պարտ է եւ քաջանալ ընդդէմ այ ամենայն պետիցս եւ հեռանալ ի չարաթոյն բշնամուոյն եւ ապա սրբութեամբ մերձենալ ի լոյսն անստուեր փխ. որպէս ... Աստուծոյ: 168 B չիք Աստուածածինն: 169 A դրախտն: 170 A չիք զի թէ ... ի քեզ: 171 B ազաւթիւք ար-

տասուել փխ. արտասուաւ: 172 B չիք եւ ի յուժով ... Աստուծոյ: 173 A մարդկան փխ. մարմնական: 174 A յԱստուած է ամբարշտութիւն: 175 A մեղանչեն: 176 B չիք զքեզ: 177 A զհաւտն թէ փխ. եթէ զհաւտն: 178 B խնդրեցից: 179 A հանդերձեալ աշխարհիս: 180 A ծնեալ: 181 B կեցոյց: 182 B չիք զահ եւ: 183 B ուր փխ. ի միասին առնուն: 184 A հրաւիրելով: 185 A խարագնագգեստ: 186 A աւատաւոր: 187-188 B չիք զարդիս... համարէին (A համարէին): 189 A եթէ: 190 B սգաւորեամբ: 191 A պղծեաց: 192-193 B չիք եւ... ատամանց: 194 B խրատն արա: 195 A զաղհատն: 196 AB զուժտ: 197 B լեր անասան ի փխ. անդաստանի: 198 B բարութեանց: 199 B չիք անեցոյ: 200 B չիք է: 201 B չիք մի վստահացին: 202 A չիք եւ տնանկաց: 203 B զտկարս: 204 B յիշխանութիւն: 205 A բարձանի: 206 B արժան է: 207 A սացած փխ. սացած: 208 B նորա տեսնն: 209 A մատնել: 210 A յանձինս փխ. ի ձեզ: 211 B երկիր փխ. աշխարհ: 212 A այլ փխ. եւ: 213 A չիք այլ: 214-215 B չիք ով աստ... չարչարի: 216-217 A իմաստունք յաւիտենից հանգիստ զուգեն անեզր եւ անսպառ մշտնջենաւորութեամբ եւ տիմարք եւ ծոյլ դառն տանջանք զուգեն փխ. անդ... գտցուք: 218 B չիք հոգոց եւ ի: 219 B ապաշաւել փխ. պաշարեալ: 220 A չիք աստ: 221 B սուրբ: 222 A շրջանագետոց փխ. շրոց: 223 B ահաւոր: 224-225 B չիք Զի թէ... բաւական լիցի: 226 A զասելն փխ. զասացեալն ի Բարսէլ (A «Բարսէլ» ի լուսանցս): 227 B չիք մեր: 228 B հոգով էաք: 229 A չիք եւ համառատ: 230-231 B եւ մի խաւարաւ ծածկել զբանն: Վասն որոյ ասէ փխ. եւ ոչ... ասելով: 232 B զամենայն: 233 A ուղիւղ: 234 B քանիւ: 235 B չիք յայնպէս: 236-237 B չիք սիրտն ... որք: 238 B յաջողեցի: 239 B որ: 240 B ընդրեն: 241 B չիք մտաց: 242 B տերունեացտ: 243 A ամենասուրբ: 244 B արհնելով: 245 A չիք եւ: 246 B չիք եւ: 247 B է նովին մարմնով: 248 B պահապանք փխ. պահանգ: 249-250 B չիք որք ... մարգարէիւն: 251 B չիք հիման: 252 B Թագաւորն: 253 B սմա: 254 B չիք ի սմա: 255 B անժանկ: 256 B զամենեանս: 257 B սասկական: 258 B անվախջանաւ: 259 B չիք եւ զեղբարս: 260-261 A եղբարք, որք տարան մեզ յամենայնի բարուց եւ վարուց եւ գնացից եւ խաւսից անպատշանից եւ անզուշացելոց, եղիցի ամենեցուն առ հասարակ փխ. արհնեցէ ... սխալանացն: 262 B վտանկից: 263 B կանկնեցէ: 264 B լուսաւորաց: 265 B պտուղ: 266 A շնորհաւոր: 267-268 A եւ ինքն յամենայն գոյից իւրոց արհնեալ յաւիտեանս փխ. վիճակելաւ ... Սուրբ Հոգւոյ:

ԳԵՐԱՄԱՔՈՒՐ ԵՒ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱ-
ՆԱՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ԲԱՆՆ ՄԱՐԳԱՐԷՒՆ ՄՈՎՍԻ-
ՍԻ, ՈՐ ԱՍԷ. «ՁԻ ՀՈՒՐ ԲՈՐԲՈՔԵՑԱԻ
Ի ԲԱՐԿՈՒԹԵՆԷ ԻՄՄԷ»¹

«Ձի հուր բորբոքեցաւ¹ ի բարկութեանէ իմմէ, այրիցէ եւ իջցէ մինչ
ի դժոխս ներքինս, կերիցէ զամենայն բոյս երկրի^{1*}»:

Գրեալ է ուրեք ի Գիրս աստուածաշունչս, եթէ ըստ առն եւ ըստ²
զաւրութեան իւր, թէպէտ ի բերանոյ Հեթանոսի³ ել, այլ խաւսքն բանա-
կանի է, եւ Հոգևով գրեցաւ եւ սրբեցաւ եւ պիտանի է, քանզի ցուցանէ,
թէ ի դիմաց⁴ եւ յերեսաց ճանաչել արժան է զզաւրութիւնն եւ զպատիւ եւ
զմեծարանս բանին⁵ յարմար տեսանել եւ Համեմատ խաւսողին եւ զգործն⁶
գործողին նմին իրի են եւ ի գիրս վերնագիրք եւ ի թուղթս երեսագիրք,
զի զաւրութիւն գրոցն եւ զպատիւ գրողին փութով եւ Համառաւտ երեսու-
ցին, զոր եւ աստ է տեսանել յառաջի եզեալ բանս, զի Մովսէսի է եւ կոչի
Աւագ աւրհնութիւն, զի եւ ինքն Մովսէս աւագ է⁷ եւ երեց եւ սկիզբն ա-
մենայն մարգարէից, որ եւ յիրաւի եւ ի նմանէ գրեալքն Աւագք կոչին եւ
Աւրհնութիւն՝ աւրհնեալ բերանոյն ելեալ խաւսք, որում բերան ի բերան
խաւսէր Աստուած երեսաւք եւ ոչ առակաւք⁸: Եւ ի բերան խաւսելն զինչ
է, եթէ ոչ արկանելն⁹ զշնորհս բերանոյ իւրոյ ի բերան նորա, որում ա-
սաց. «Ես բացից զբերան քո եւ տացից¹⁰ քեզ իմաստութիւն եւ Հան-
ճար^{2*}»: Որպէս եւ ցճրեմիաս ասէր. «Ահա ետու զբանս իմ ի բերան
քո^{3*}», եւ յայլում վայրի, թէ՛ «Հանես զանարգն ի պատուականէն, բերան
իմ եղիցիս^{4*11}»: Որ եւ ոչ այսպիսի շնորհաւք միայն փառաւորեցաւ, այ-

լե աստուածական անուամբ մեծարեցաւ եւ ոչ սոսկ անուամբ, այլեւ՝ ի-
րաւք¹²: Եւ զի իբր Աստուծոյ Հնազանդեցան նմա տարերքս եւ ի վեր եւ ի
խոնարհ, որպէս ոչ այլ ումեք յորդուց Ադամայ, որպէս եւ յայտնի է ի-
մաստնոց եւ աւելորդ է թուել մի ըստ միոջէ զգործեցեալսն ի ձեռն նորա
յԱրարչէն եւ ոչ մինչ այն, զի Մովսէսի է բանս մեծարոյ է, այլ զի կա-
տարումն եւ աւարտ է Հինգերորդ գրոցն Մովսէսի, քանզի ի զաւրութեանէ
բանից սորա աւգտեալ ոմն խրատէ զխաւսողն եւ զընթերցողն, եթէ զգու-
շացիր, Համէ¹³ զգործել զսկիզբն եւ զկատարածն, թէ կամիս գովելի երե-
ւել զսկիզբն, զի զարթիցեն լսաւղքն եւ զաւարտն, զի Համ թողցէս¹⁵ յա-
սացեալսն, զոր եւ մեծս այս արարածոց շարժէ կամաւք եւ Հանճարով
Հոգւոյն ի սկիզբն իւրական գրոցն զարարածս ասաց առնել Աստուծոյ
յոչէից եւ զարթոյց զազգս ամենայն յունկնդրութիւն անճառելեացն,
զորս ոչ գիտէին մինչեւ ցնա: Իսկ ի կատարմանն եցոյց զդաստաստանն
Աստուծոյ՝ յուշ առնելով զբանականաց, զի մի անասնաբար կորիցեն՝ ոչ
խորշելով յահաւոր եւ անաչառ դատաստանէն նորա եւ չարաչար կեց-
ցեն¹⁶ անխտիր ի մեղաց, քանզի «Ահ մեծ է անկանել ի ձեռս Աստուծոյ
կենդանւոյ^{1*}», որպէս եւ ասէ.

«Ձի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութեանէ իմմէ»:
Քանզի թէ զայսպիսի գերկիւղ ոչ ունիցին ի մտի, յուովք անկեալ ի
տիղմն մեղաց ապականին՝ ոչ թողլով Համ արդարութեան եւ անուշահո-
տութիւն վարուց յանձինս գերկիւղն առեալ երասանակակալ, որ ասէ.

«Ձի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութեանէ իմմէ»:
Բայց գիտել պարտ է, զի թէպէտ Մովսէս է գրիչ բանիս եւ լեզու
խաւսիցս, այլ յերեսաց Աստուծոյ է պատգամս յայնմհետէ, որ ասաց ի
նայեցարուքն. «Ետես Տէր եւ նախանձեցաւ^{2*}», եւ ասէ. «Դարձուցից զե-
րեսս իմ ի նոցանէ եւ ցուցից նոցա՝ զինչ լինելոց է յապա ժամանակի եւ
որ լինելոցն է^{3*}, այն է¹⁷, որ զայրացուցանէ զհրէյասն եւ զՀեթանոսս կո-
չելով փոխանակ նոցա զանպիտան ազգն, որ քարանց երկրպագէր զառա-
ջինն ոչ գիտելով զճշմարտն Աստուած մինչ կոչեաց զնոսս ողորմու-
թեամբ ի ձեռս առաքելոցն սրբոց եւ նոքա զի ի վերա ամենայն չարեացն,
զոր գործեցին զաւրէնան արհամարհելով եւ զմարգարէսն կոտորելով եւ
զՈրդին եւս սպանին՝ տեսեալ, թէ սա է ժառանգն, յաղագս որոյ եւ ին-
քեանք առ ի չգիտել զզաւրութիւնն առակին Հատին զվճիռն ասելով.

Աղբյուրներ
A = ՄՄ, ձեռ. 1324, ք. 70բ-77բ:
B = ՄՄ, ձեռ. 2195, ք. 381բ-387ա:
^{1*} Բ օր. ԼԲ 22:
^{2*} Ելք Դ 12:
^{3*} Երեմիա Ե 14:
^{4*} Երեմիա ԺԵ 19:

^{1*} Երբ. Ժ 31:
^{2*} Բ օր. ԼԲ 19:
^{3*} Բ օր. ԼԲ 20:

«Ջչարսն չարեաւ կորուսցէ եւ զայգին տացէ այլոց մշակաց, որք տացն զպտուղ նորա¹»: Վասն որոյ պատճառի եւ աստ ասէ.

«Ձի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ իմմէ»։ Ձոր իմացեալ զգաւրութիւն բանիցս աւանդապահք եկեղեցւոյ երրորդ կանոնին աւարտ կարգեցին գեւթներորդ գորողայն Ութերորդ արարեալ, քանզի հրեայքն եւթամբ վարելով զպաշտաւնն անցաւոր կենցաղոյս տային¹⁸ բաժինս: Իսկ եկեղեցի սակաւ ինչ հոգացեալ զաստեացս Ութերորդին առնեն սպաստ յոլովս տալով մասունս անսպառ յաւիտենին եւ առնէն զաւրինակն Յետուայ որդւոյն նաւեայ, որ ի կործանմանն երիքովի արար վեց անգամ շուրջ եկեալ տապանակաւն լուծեամբ եւ յեւթներորդում աւուրն եւ յեւթներորդ նուագին գոչել հրամայեաց փողով, յորմէ ձայնէ անկեալ կործանեցան պարիսպքն եւթանեքին, որպէս եւ աստ զկնի հանդարտութեամբ ասելոյն զվեց գորողայն գոչեն յեւթանն գլուխ կանոնի կոչելով, զի կործանեցին¹⁹ եւթնեկի զգալարանացս մեր յանցանքն²⁰, զոր պարիսպ ած ընդ մեզ եւ ընդ Աստուած, ըստ այնմ թէ՛ «Մեղքն ձեր որոշեն ի մէջ իմ եւ ի մէջ ձեր³», որ եւ ապա զութերորդն ի ձայն բարձրագոյն առաւել՝ յաւրինակ վերջնոյ փողոյն յարութեան ի յութերորդ դարուն, զի այնու յիշմամբ միշտ յարիցուք ի մեղացն մահու, որ դառն է քան զմեռանելն մարմնով, քանզի սուրբքն²⁰, թէպէտ մեռան²¹ կենդանի են հոգով²² Աստուծոյ իբրեւ զԱբրահամ, զԻսահակ եւ զՅակոբ, որոց²³ եւ յետ մահուն պարծի նոքաւք Տէրն զինքն կոչեցեալ նոցա Աստուած: Սակայն, զի մեռեալ եւ Աստուծոյ զմեղացն մահն ոչ կոչի այնպիսեացն Աստուած՝ ամաթ համարելով բարին կոչել զինքն ի վերա չարացելոցն, որք յԱստուծոյ բարի եղեն յիսկզբանն: Արդ, ի գոչել մանկանց եկեղեցւոյ զՈւթերորդ նուագն, զգաստանալ²⁴ պարտիմք եւ յառնել ի յանկմանէ արդարութեան եւ ի գլորմանէ ծուլութեան եւ ի դժնդակ մեղացն կործանմանէ մանաւանդ յորժամ գստակալի զձայնս զայս Աստուծոյ կենդանոյ, որ ասէ.

«Ձի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ»։ Քանզի յայտնելոց է բարկութիւն Աստուծոյ ի վերայ ամենայն ամբարշտութեան²⁵ եւ անիրաւութեան մարդկան, որոց ասեր կարապետն Քրիստոսի սաստիկ բարկութեամբ. «Մնունդք իժից, ո՞ եցոյց ձեզ, թէ առանց պտղոյ ապաշխարու-

թեան փախչել կարեք ի բարկութենէն, որ գալոցն է¹»: Յայտ է յայսցանէ, որ ասէ.

«Ձի հուր բորբոքեցաւ»։ Եւ արդ, քանզի բնութիւն Աստուծոյ բարի է, եւ անդր է քան զամենայն²⁶ զբարին, զոր մեքն կոչեմք եւ իմանամք: Յայտ առնէ աստ, թէ «զի հուր բորբոքեցի», զի ոչ ասաց՝ հուր բորբոքեցաւ յինէն կամ յիսանէ, այլ՝ «ի բարկութենէ իմմէ», զոր մեք արկանեմք զայրացումն ի բարի կամս նորա արտաքուստ, զոր ոչ ունի բնաբար, քանզի ծառ բարի պտուղ չար ոչ առնէ, այլ որպէս եւ զմեր բնութիւնս, որ բարի էր, պատկեր գոլով Բարոյն, մեր կամաւք արտացուցաք՝ չար ածելով ի ներքս, որ էր չհնազանդիւն Աստուծոյ: Նոյնպէս ձեւանա անախտն՝ Աստուած բարկացեալ եւ տրտմեալ եւ նախանձեալ, որ ոչ յարէ նա յԱստուած եւ ոչ ախտանա, ապա ցոյցս առնու եւ կերպարանս, զի զմեզ յառաջին յանախտութիւն ածցէ, զի եւ ինքն բարկութիւն ոչ եկեալ ի գործ չէ չար, ըստ որում մեզ պատուիրէ, թէ բարկանայք բանիւ մի՛ մեղանչէք՝ ի գործ արկանելով բանիւն, ըստ որում եւ Աստուած բանիւ սպառնա բարկանալ, այլ ոչ կամի գործելով կորուսանել զմեզ: Իսկ եթէ հարկեալ լինի ի մեր անդարձութենէ՝ գործով ցուցանէ զբարկութիւն, զոր սրտմտութիւն կոչէ ըստ ասելոյն. «Բարկացաւ սրտմտութեամբ Տէր ի վերայ ժողովրդեան իւրոյ եւ գարշեցոյց զժառանգութիւն իւր²⁷», զի մի՛ արհամարեսցուք զսաստ Աստուծոյ²⁷ իբր թէ սոսկ բանք են: Վասն որոյ յոլով անգամ եցոյց աստեն մասնաւորաբար զառհաւատչեա հանդերձեալ դատաստանին զաւրինակն՝ տանջելով երաշտով եւ մահուամբ, գերութեամբ եւ պէս-պէս հարուածովք զամենայն երկիր իբրեւ զհրէայսն, առ որ մանաւանդ բանս հայի, թէ՛

«Ձի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ իմմէ, այրիցէ եւ իջցէ միկն ի դժոխս ներքինս»։ Յաւուրս²⁸ մեծին Եղիայի գործեցաւ այս, յորժամ փակեցան երկինք զերիս ամս եւ զվեց ամիս հուր բորբոքեալ ի բարկութենէն Աստուծոյ եւ այրել մինչեւ ի խորս եւ ի սիրտս երկրի, զոր դժոխք կոչէ ներքին, որպէս թէ դժուարութիւն եւ նեղութիւն հասոյց, տակուեաց եւ արմատոց ծառոց եւ բանջարոց, որպէս ասէ.

«Կերիցէ զերկիր եւ զամենայն բոյս, վառեցիմ իմմուց լեբանց նորա³»: Որպէս եւ միւս մարգարէն ասէ. «Կոչեաց Տէր դատաստան հրով եւ եկեր զխորս բազումս»: Եւ դարձեալ, եթէ՛ «Հուր եկեր զգեղեց-

¹ Տես Մտք. ԻԱ 40-41:

² «Մեկնութիւն Յետուայ եւ Դատաւորաց»: Տես «Սիրոյ հորն մերոյ Եղիշի վարդապետի մատենագրութիւն», Վեներիկ, 1859, էջ 170:

³ Եսայի ԾԹ 2:

¹ Մտք. Գ 7:

² Սաղ. ձե 40:

³ Բ օր. ԼԲ 22:

կութիւն անապատի^{1*}. յաղագս երաշտութեան ասեն զայս: Եւ զսոյնպիսի աղետս, որ չափէ զլերինս եւ զդաշտս, զորս Հիմունք լերանց կոչէ, զի

«Հուր բորբոքեացի ի քարկութեանն»: Դարձեալ յորժամ աւերման եւ գերութեան արժանի դատեցաւ Աստուած զբովանդակ ազգն հրէից հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէն Աստուծոյ եւ ի ձեռն Նաբուքոդոնոսորայ գերեաց զհրէայսն եւ այրեցաւ Երուսաղէմ տաճարաւն ի Նաբուքարդանայ դահճապետէ²⁹: Եւ իջին ամենայն ազնուականքն ի Բաբելոն³⁰, զի իբր ի դժոխս եւ ի գերեզմանս չարչարեալ լինէին անդ, ըստ որում ի յողորմելն եւ յազապելն զնոսա անտի ասէր. «Ես բացից զդժոխդ ձեր եւ Հանից զձեզ ի գերեզմանաց ձերոց, ժողովուրդ իմ^{2*}», ասէ Տէր:

«Եկեր սուր եւ հուր գերկիրն»՝ Հրէաստանի, եւ «զամենայն քոյս երկիրն»՝ զարս եւ զկանայս եւ զտղայս, եւ «բորբոքեցան հիմունք»՝ աւրինազանց քահանայք եւ սուտ մարգարէքն, որք ի սուտ բանս իւրեանց Հաստատէին, զթագաւարս եւ զիշխանս, զորս «լերինս» կոչէ: Եւ ասէին. «Խաղաղութիւն, խաղաղութիւն եւ ոչ գոյր խաղաղութիւն^{3*}»՝ նոքա էին, որք զանհաստատ եղեալ Հիմունս առանց խղճոյ եւ սնամէջն, որ է անիրաւ դատաստան եւ Հպարտութիւն, զորս սնտոի բանիւք արդարացուցանէին եւ իրաւունս տացին փաղաքուչ բանիւք Հեգնելով³¹՝ զսպառնալիս ճշմարիտ մարգարէիցն ասէին. «Տաճար Տեառն, տաճար Տեառն^{4*}», որպէս թէ ասել՝ որքան տաճարս ի միջի մերում է մի՛ երկիցուք, որք եւ առհասարակ եւ ի միասին ապականեցան: Նոյնպէս սպառնաւ եւ առնէ ամենայն ումեք, որք ոչ դողան ի բանից աստի, որ ասէ.

«Ձի հուր բորբոքեցաւ». Ձի նոյն Տէր է ամենեցուն բաւական յամենեսեան³² արձակել զկեցուցիչ խնաման սպառնալեւք դարձուցանել առ ինքն եւ թէ այնու ոչ շատանան ի գործ արկանէ զսպառնացեալն, զի նոքաւք զայլս արգելուցու ի մեղաց, յորժամ գիտացեն եթէ ոչ յաջողի ճանապարհ մեղաւորի: Եւ քանզի աստուածախաւսութիւն է բանս ի վերաբազմաց երթաւ եւ ի յուրվս բաժանի, զի աւդոյ նման ասեն զաստուածախաւս բանս, որ բաշխի եւ բաժանի ամենայն կենդանեաց եւ բովանդակն մնա: Յաղագս որոյ այս բան ի դիմաց Աստուծոյ ասացեալ ամենայն չարագործաց եւ ամբարշտաց³³ բաւական լեալ է եւ լինի մինչեւ ցկատարած ամենայնի, յորմէ գրեալ է, թէ՛ «Մրուր նորա ոչ սպառնացի³⁴ եւ անդ

արբեցն զնա ամենայն մեղաւորք երկրի^{1*}», զի աստի յուրվք երթան անպատուհաս³⁵, զի մի՛ կարծեսցեն, եթէ աստ միայն է Հատուցումն ի յանցաւորս եւ ոչ ի յաւիտեանականն եւ անշիջանելի գեհենն: Յաղագս որոյ եւ ի վերայ առաջնորդին մոլորութեան եւ պատճառին ամենայն չարեաց աստանայի արկաւ ի գործ ասացեալքս, թէ՛

«Ձի հուր բորբոքեցաւ ի քարկութեանն». Քանզի նա զսիրելի աշակերտն մատնիչ գործեաց՝ արկանելով ի սիրտ նորա եւ մտանելով ի նա եւ զըստեղծուածս ձեռաց նորա՝ զհրեայսն եւ զանբաւ բարեացն վայելաւզսն կատարեցոյց ի վերա նորա՝ սպանանել զնա անարգաբար, վասն որոյ ասաց.

«Ձի հուր բորբոքեցաւ ի քարկութեանն, այրեացէ եւ իջցէ մինչ ի դժոխս ներքին», եւ ապա այլ մարգարէքն զինչ որ նոքաւք խաւսեցաւ Հոգին Սուրբ: Եւ մինչ ի յայտոսիկ էին դրունք դժոխոցն պղնձիք եւ նիւք երկաթիք խորտակեալք եւ փշրեալք լինէին: Եւ ահա Հասանէր Տէրն եւ Հանէր առ Հասարակ զամենեսեան՝ աւերելով զտեղին³⁸ յաւիտեան իբր զերիքով Յեսու՝ անիծանելով զվերստին շինաւղն նորա մեղաւք: Իսկ վասն դժոխոց գտանի Հարցուած ի գիրս, որ Բենեդիկտոսն³⁹ կոչի, թէ ո՞ւր են դժոխք, եւ տուաւ պատասխանի, թէ՛ յանկետն եւ յանեզեր ծովու ի ներքոյ երկրի ի խաւարչուտ այրս⁴⁰ արկեալ է աստանայի զաթոռ իւրոյ իշխանութիւն⁴¹, եւ անդ արգելեալ բանտէր⁴² զհոգիսն, որ յԱղամայ մինչ ի գնալն անդր⁴³ անմահ թագաւորին մերոյ եւ Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ բերէ վկա զբանն Սողոմոնի, որ ասէ. «Փրկեցեր զանձն իմ ի դժոխոց ներքնոց^{2*}»:

Այսոքիկ ասացուածք են սրբոց թէպէտ անմարմին ոգւոցն չկարէ արգել լինել տեղի եւ դրունք, այլ յորժամ թողեալ իցեն ի ձեռաց Տեառն սատանա արգելու, որպէս յորժամ ի գեհենն տանջելոց են Հանդերձ նովաւ, եւ զոր յԵրուսաղէմ ասեն դժոխք խաւարչուտ այր եւ դիւահոտ եւ աղաղակ ձայնից, որպէս թէ կան տակաւին անդ դեւքն Հզաւրագոյնք եւ վնասակարք ի յայրման եւ ի չարչարանս դառնագոյնս եւ այն եւս տեղի է, եւ յամենայնի Հնարաւոր է Տէրն.

«Կերիցէ գերկիր եւ զամենայն քոյս».՝ Չկախարդս եւ զդիւթս, որք երկիր կամաց դիւաց կոչին, որպէս սուրբքն Աստուծոյ, յորոց բուսանին ամենայն չարիք, «վառեացիսն հրով, բորբոքեացիսն հիմունք լերանց»՝ թա-

^{1*} Յովէլ Ա 19:

^{2*} Եզեկ. Լ է 12:

^{3*} Երեմիա Զ 14, Ը 11:

^{4*} Երեմիա է 4:

^{1*} Սաղ. 27 9:

^{2*} Հմմտ. Առակ. ԺԵ 24:

զաւորք եւ դատաւորք վառեալք հրով նախանձու ի վերա եկեղեցւոյ, որք հիմունք եւ նեցուկք էին Հաստատութեան լեռնացեալ, չարացեալ չարագոյն դիւացն Հպարտացելոց մինչեւ զաւրութիւն. Հոգւոյն եւ հուր սիրոյն Աստուծոյ յաղթեաց, զոր եկն Տէրն արկանել յերկիր եւ զորքոքումն փութալ, որ վառեցաւ ի Տրդատես եւ ի Կոստանդիանոս, որք հրոյ ճարակ ետուն զդիւաճոյլ պատկերան եւ զմեհեանսն դիւաբնակ եւ զամենայն բուսեալ որոմունս ի չարէն: «Կուտեցից զչարիս ամենայն ի վերա»: Եւ զայս եւս ամենայն ազգաց անդարձից արար Տէր եւ առնէ հրէից եւ Հեթանոսաց: «Կուտեցից»-ն յայտ առնէ զյուով անգամ ներելն եւ պահել ի յիշման զթիւ Համարոյ մեղացն տեսակաց, ըստ այնմ, թէ «Ոչ են լցեալ մեղք ամուրհացոցն», որ բազում անգամ ներէ յերիս եւ ի չորս ազգս: Եւ ապա մի-մի ցասամբ տանջանաց ձգէ առ նոսա, զոր նետս կոչէ եւ զթողու մինչեւ սպառէ զամենայն, որպէս Տէրն ասէ. արկեալ ի տանջանս «ոչ ելանել անտի մինչեւ Հատուցանես զյետին բնիոնն»^{1*}, թէ ոչ փութաս ի զղձումն՝ տալ խոստովանութեամբ զհաշիւն, զոր ինչ ունիս ի սատանայի գործոցն առ քեզ:

«Մաշեալք եւ հիւծեալք ի սովու»: Եւ այն եւս տեսակ է ցասմանն Աստուծոյ երաշտով եւ կարկտով եւ խորշակաւ սոված եւ ի վերայ երկրի, որ մաշին մարմինք փափկակեացք^{2*} ծիւրեալք եւ ծնկեալք իբր զանասունս ի վերա դալարոյ բացաւթեայք, որոց քաղեալ ոգիքն լինին ի գեշ գազանաց եւ կերակուր թռչնոց:

«Լարս առանց բժշկութեան»: Տեսակ է այս աւճից, որ «լար» կոչին բարակք, որք թռչմամբ եւ շաչմամբ հարկանեն զդէմս երեսաց եւ թիւնալից արարեալ անդրէն, յորս ոչ մտանեն թովչութիւնք եւ ոչ դէմք բժշկութեան, զորս գազանս անապատի կոչեն անտես եւ անընդել, որ եւ ի սաստիկ կսկծմանէն ընդ երկիր քարշին մինչեւ պահանջին ի բաց քաղել ոգիքն, այլեւ սատակեալ յաւճիցն գազանք անապատի քարշեն ընդ երկիր մինչեւ սպառեն զմարմինն եւ փշրեն զոսկերան, յորմէ ձայնէ եւ ի ցասմանէ ո՞յ է, որ ոչ զողացեալ քստմնի եւ սոսկա թերեւս զայս կրեցին ցանկացողքն եգիպտոսի կերակրոյն յանապատի անդ, որոց պղնձի աւճն եղեւ բժշկութիւն հրամանաւն Աստուծոյ, որ էր ստուեր եւ նշանակ կախեցելոյն զփայտէ, յորմէ զարհուրեալ տեղի տան ամենայն ցաւք եւ Հեծութիւնք եւ տրամութիւնք անբուժականք:

Եւ այսք ամենայն պատուհասք եւ ցաւք չարաչարք^{3*} եւ ազգի-ազգի տեսակք տանջանաց գուշակիչք եւ յայտնիչք եւ գրաւականք են հանդերձեալ տանջանացն անասելեաց եւ անթարգմանելեաց, որպէս ասեն հեշտութիւնք եւ մեծութիւնք եւ վայելմունք անդ են բարեացն նախանա-

շակք են եւ կերպարանք են անճառելեացն եւ անթարգմանելեացն, զի անցականաւս զանանցն իմաստուք եւ ասելեաւքն զանասելիսն իմաստուք եւ Հաւատաստուք ստուգապէս, զոր մեծն Եսայի զարթուցանէ զհեղգասիրտսն^{4*} ասելով. «Ո՞ պատմեացէ ձեզ, եթէ հուր բորբոքեալ կա, եւ ո՞ սասացէ ձեզ զտեղւոյն յաւիտենից, որպէս թէ ասել. ոչ ոք կարէ»^{5*}: Եւ որպէս երեւի, հուրն նիւթով եւ հողմով բորբոքի, նոյնպէս եւ զայն հուր անաւրէնութեան եւ մեղք բանականաց, քանզի յինքեան բարի բնութենէն շարժեալ արար զամենայն եւ ի յանկարգ եւ յանսահման վարուց բանական բնութեանց դիւաց^{6*} եւ մարդկան ածելոց է զաւրն^{7*} զայն դատաստանի, զորմէ ասէ բանս.

«Ձի հուր բորբոքեացի». Որպէս եւ Դաւիթ ասէր. «Ել ծուխ ի բարկութենէ նորա, հուր՝ յերեսաց նորա, բորբոքեցաւ եւ փայլատակունք Հատան ի նմանէ խոնարհ եցոյց զերկինս եւ էջ^{8*}», քանզի Աստուած մեր յայտնապէս եկեացէ հուր առաջի նորա բորբոքեացի կոչեացէ զերկինս ի վերուստ եւ զերկիր՝ ժողովել առ ինքն զսուրբս իւր եւ ոչք դնեն զպատարագս, զքահանայս, զտ նոքաւք դատելոց է զանսուրբսն: Եւ «պատմեն երկինք զարդար դատաստանն նորա»^{9*} եւ «սուրբք ամենայն իրաւունս տան նմա»: Եւ ապա, զի «հրով բորբոքի երկիր ամենայն». Այրեցողութիւն^{10*} հանդերձ աղջամուղջ խաւարաւ առնու զսատանաւ եւ զառաւել մեղուցեալսն եւ «իջանէ ի դժոխս ներքինս», այսինքն՝ յատակս դժոխոցն, քանզի եւ զայս ասացեալ է սրբոցն լինել զոմանս յատակս դժոխոցն ներքնոց, որպէս եւ Սողոմոն ասէ. «Մեղր կաթէ ի շրթանց կնոջ պոռնկի, բայց կատարածն հայի յատակս դժոխոց»^{11*}: Ուստի յայտ է, թէ լինին ոմանք ի դժոխս եւ ոչ յատակս, այլ ըստ չափոյ յանցանացն բաշխելոց է տեղին:

«Կերիցէ զերկիր եւ զամենայն բոյս երկրի վառեացի». Որ ինչ ուտի, յորովայն մտանէ, այսպէս հուր ի ներքս առեալ: «Ձերկիր» եւ «գրոյսն» իւր զերկրասերան ասէ, որ զայս միայն խորհին եւ ոչ զվերինն, ըստ Պաւլոսի^{12*}: Վասն որոյ եւ Տէրն զիւրոցն^{13*} ի բաց առեալ ասէր. Դուք էջք յաշխարհէ^{14*}:

^{1*} Հմմտ. Եսայի ԽԱ 26, ԽԳ 9:

^{2*} Սաղ. Ժէ 9:

^{3*} Հմմտ. Սաղ. ՂՋ 6:

^{4*} Առակ. Ե 3:

^{5*} Տե՛ս Կողոս. Գ 2:

^{6*} Հմմտ. Յովհ. Ը 23:

^{1*} Ղուկ. ԺԲ 59:

«Վառեսցին հրով», զոր բնագիրքն ասէ. «բորբոքեսցէ զհիմունս լերանց»: Կուտեսցից ի նոսա չարիս, զնետս իմ սպառեցից ի նոսա⁵¹: Հիմունք գլխաւորքն ի դիւաց, յորոց կամս հաստատեալ են դեւքն, յորս եւ ամենայն չարիքն, զոր գործեցին անձանց եւ մարդկան կուտի ի գլուխս նոցա եւ նետք վրիժագործք ցասմանն Աստուծոյ սպառի ի նոսա, զոր անկար է իմանալ եւ թուել մարդկան⁵² ումեք զսաստիկ եւ զխիստ բարկութիւն Աստուծոյ, որ յայտնելոց է ի վերա ամենայն ամբարշտութեան՝ եւ անիրաւութեան դիւաց եւ մարդկան:

«Մաշեալք սովով եւ կեբրակուր թոչնոց». Մեղաւորք ի հոգեւոր Հացէն Հաշին եւ մաշին տեսանելով զվայելս արդարոցն իբրեւ զմեծատունն ի տեսանելն զԱբրահամ եւ զՂազար¹, զի աստէն գիշախանձ թոչնոց դիւաց ուտել ետուն զվաստակս իւրեանց:

«Լարս առանց բժշկութեան եւ ժանիս գազանաց առաքեցից ի նոսա». «Լարս», թէ ասիցէ ոք զկշիռս արուեստաւոր դատաստանին Աստուծոյ ուղղորդ եւ անմուր, որպէս լարով ուղղին արուեստք շինողաց, ըստ այնմ. «Ո՞ արկ ի վերա դորա լար, քանզի այնպէս անսխալ ըստ չափոյ յանցմանն շինելոց է գտեղիս յաւիտենական⁵³ եւ անելանելի տանջանացն: Իսկ «գազան»՝ զորդունս⁵⁴ հրեղէնս, որ քարէն այսր եւ անդր ընդ տեղիս, թերեւս ուր գործեցան չարիքն՝ յիշեցուցանելով գործանէիցն, յորմէ կանխաւ զարհուրեալք եւ աւգտեալք յերկեղալից սպառնալեաց աստի ի բաց կացցուք յամենայն տեսակէ ախտից, որ այսպէս բորբոքէ զբարկութիւն Աստուծոյ, որ ըստ հոգւոյ են յանցանք. քեն⁵⁵ եւ նախանձ եւ ատելութիւնք, եւ որ ըստ բանից. շատխաւսութեան եւ քսութեան, եւ որ ըստ մարմնոյ. որկրամոլութեան եւ աղտեղութեան եւ զազիր գործ⁵⁶, որմէ ազատեսցէ Բրիստոս Աստուած զքրիստոնեայք⁵⁷ բեւեռելով յերկիւղն իւր եւ ի սերն յայսմ աշխարհի եւ որ գալոցն է աշխարհ յառազաստ Հարսանեացն անճառելեացն⁵⁸ եւ յերկնից արքայութեան ընկալցի զամենեսեան⁵⁹ մասնակցելով զմեզ ողորմութեամբ եւ ողորմածին Աստուծոյ մերոյ⁶⁰ Յիսուսի⁶¹ փա՛ռք յաւիտեանս. Ամէն:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Բնագիր՝ 1 B բորբոքեսցի: 2 B չիք ըստ: 3 A բերանս հեթանոսաց: 4 B դիմացն: 5 A զմեծարանս բանիւ: 6 A զգործս: 7 չիք է: 8 A ստ աչաւք: 9 B արկանեացն: 10 B տաց: 11 B եղիցես: 12 B իրաւք եւս: 13 A հանել: 14 A գործել: 15 A թողցէ: 16 B կացեց: 17 B չիք այն է: 18 A ասացին փխ տային: 19 A կարծեսցին փխ կործանեսցին: 20 A պատուած մահու ... սուրբքն: 21 A զի նոքա փխ բեպետ մեռան: 22 A չիք հոգով: 23 B որով: 24 B սգատանալ: 25 A ամպարշտութեան: 26 A չիք զամենայն: 27 B զսաստն Տեառն: 28 B Յաւուրսն: 29 B դանապետէ: 30 B բարեիով: 31 AB հեցնելով: 32 B - յամենիսեան: 33 A ամպարշտաց: 34 A սպառնացի փխ սպառեսցի: 35 B անպատուեալք: 36 B երկիւղ ահագին փխ երկիւղագին: 37 A չիք ինչ: 38 A գտեղիս փխ գտեղիս: 39 A Բեցնելոսն: 40 A այսր: 41 B իշխանութիւն իւրոյ: 42 A բանդէր: B փակէր փխ բանտէր: 43 B անդ: 44 B փափկակեաց: 45 B չարաչար: 46 B զհեղգասիրտն: 47 B դիւացն: 48 B զաւր: 49 B երեցողութիւն: 50 B զիւրսն: 51 A չիք ի նոսա: 52 A չիք մարդկան: 53 B յաւիտենականք (հետո ուղղված): 54 A զորդունսն: 55 A չիք բեցն: 56 A գործք: 57 B զքրիստոնայք: 58 A անճառելեաց: 59 B զամենիսեան: 60 B մեր: 61 B չիք Յիսուսի:

ամպարշտութեան:

¹ Տես Ղուկ. ԺԶ 19-31:

Ե

Ի ՃԱ ՍԱՂՄՈՍՆ ՎԱՍՆ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԱՐԵԱԼ.
«ԱԻՈՒՐՔ ԻՄ ՈՐՊԷՍ ՀՈՎԱՆԻ ԱՆՑԻՆ»

Աստուածային շնորհացն արժանացեալք¹ արք արդարք դրախտ են^{1ա} ի տանն² Աստուծոյ տնկեալք^{2ա}, ըստ այնմ, թէ՛ «Արդարքն որպէս արմաւենիս ծաղկեացեն^{2բ}, որպէս մայրք Լիբանանու տնկեալք»^{1ա} 2բ, եւ թէ՛ 2բ՝ «Եւ որպէս ձիթենի պտղալի ի տանն Աստուծոյ^{2բ} 2բ»: Արդ^{2բ}, զաւր աւրինակ ծառ մրգաբեր^{2բ} խլեալ յարմատոյ³ յուժգին^{3ա} շնչմանէ^{3բ} Հողմոց⁴ ի Հնութենէ թուլացեալ իցեն⁵ եւ փտեալ արմատքն, սակայն^{5ա} ուտաբեկս⁶ առնեն զմաւտաւոր տունկսն եւ թնդումն գետնոյն: Իսկ եթէ ի^{6ա} նորահասակ եւ ի գեռաբողբոջ տնկոց իցէ այն ինչ Հասեալ ի ծաղիկ եւ ի պտուղ եւ խլիցի կամ Հատանիցի ի Հողմոց⁷ եւ թշնամեաց ձեռաւք եւս պառաւել յաւելու ի⁸ խոցոտումն եւ ի⁹ կոծս աղետից ի մերձակայսն, որպէս զտարածամ մահն Յովսիա¹⁰ բարեպաշտին նմանեցուցանէ Չաքարիա եւ կոծոյ նունենեաց կոտորելոյ ի դաշտին³ 11: Արդ¹², եթէ յանզգայսն եւ յաղաքս^{12ա} նոցա այնպիսի կիրք են պատահմանց¹³՝ քանի եւս ի բանականքս^{13ա} եւ ի Հոգեւորքս, որք եւ^{13բ} տունկք եմք երկնաւոր եւ պատկեր Աստուծոյ, եթէ շնչմամբ Հողմոյն մահու անկանիցի ոք¹⁴ ի ծերոց կամ^{14ա} յերիտասարդաց՝ ծանրանան աղետք կոծոյն ի մնացեալ^{14բ} անդամսն ի կատարել Գրոյն. «Եթէ վշտանա ինչ մի անդամն՝ վշտանա յամենայն ան-

Աղբյուրներ
A = ՄՄ, ձեռ. 1324, ք. 18ա-29բ:
B = ՄՄ, ձեռ. 2195, ք. 283բ-291բ:
C = ՄՄ, ձեռ. 1270, ք. 114բ-122ա:
D = ՄՄ, ձեռ. 4139, ք. 401բ-409ա:
E = ՄՄ, ձեռ. 4139, ք. 224ա-230ա:
¹ Սնդ. *Ա 13-14:
² Սնդ. ՄԱ 10:
³ Տե՛ս Ջաֆ. ԺԲ 11:

դամքն ընդ նմա^{1ա} 14բ»: Եւ այս ի Հասարակաց Հաւատացեալս^{14բ}: Ապա եթէ յեկեղեցական կարգէ^{14բ} ոք իցէ եւ ի քահանայական¹⁵ աստիճանէն¹⁶՝ որքա՞ն իցէ վիշտ վտանգին¹⁷ ի Համակարգսն¹⁸, որ ոչ մի երկունք, այլ եւ երկիցս եւ երիցս լուծանի ի վերայ նոցա յաւազանէն¹⁹ եւ ի կոչմանէ երկնաւոր^{19ա} շնորհացն դարութեան²⁰, սարկաւազութեան եւ քահանայական կարգաց²¹ թող զարէնէ²¹ եւ սնընդական²² գութն եւ զվակիծ, զի թէ ձեռնադրութիւն նոցա յաւելուած է փառաց եկեղեցուոյ եւ պատճառ փրկութեան աշխարհի, զի բերան Աստուծոյ է. ասէ, քահանայն եւ Հանէ զանարգն ի պատուականէն եւ քաւէ զյանցանս^{22ա} աշխարհի կոչել զհաշտութիւն ի վերա տգիտաց եւ մոլորելոց՝ առաջնորդելով նոցա ի ճանապարհն^{22բ} արդարութեան, ապա պակասութիւն, այնպիսեացն խափանումն է այսմ^{22բ} ամենայնի: Վասն որոյ թախիծ եւ տրտմութիւն ոչ չափաւորապէս կամ մեզ եւ ի պատու Հաս մեղաց կամ ի խնայումն գնացելոյն եւ զերծումն ի տառապանաց եւ ելք ի Հովտէ տրտմութեանս²³, զի լաւ էր նմա ընդ Աստուծոյ լինել սակայն մեզ՝ վատաբախտութիւն²⁴ որբութեանս եւ ամայութիւնս: Բայց սակայն աւրէնք Հաւատոյս եւ յոյս Հանդերձելոցն^{24ա} արգելու զմեզ յառաւել տրտմութենէ^{24բ} Հեթանոսական սովորութեանց^{24բ}, որոց ոչ գոյ յոյս²⁵, եւ ոչ է պարտ կանացի լինել եւ ի²⁶ վերայ ախտիս Հառազել²⁷՝ յաղթահարեալք ի տրտմութենէս, քանզի գոյ յոյս ծառոց ի վիմի^{27ա} վախճանել արմատոցն, զի ի Հոտոյ ջրոյ միւս անգամ ծաղկի²⁸ յամառն, այսինքն՝ աւազանատունկք քրիստոնէից, որ թէ յարմատոյ²⁹ վիմի^{29ա} Հաւատոյ վախճանի ի Հոտոցն³⁰ կենսաբեր գալստեան Տեառն մերոյ³¹, յոր մկրտեցաք³² ջրովն, որ ի կողիցն³³ նորա բխեաց խոցեալ^{33ա} զինուորին³⁴ գեղարդեամբն: Վասն որոյ³⁵ պնդեալ զմէջս բանիցս^{35ա} սրբելով յերեսաց խոհականին զմառախուղ տրտմութեանս, իաւսեացուք ինչ ի սպասաւորութիւն սրբազան լրման Հարց եւ Հարազատ³⁶ եղբարց՝ մատուակելով³⁷ զբաժակն մխիթարական, զոր Սողոմոն Հրամայէ տալ սգաւորաց^{37ա}, տրտմելոցն^{37բ} եւ^{37բ} տկարաց յիշեցուցանելով ի Դաւթայ զընդունայնութիւն կենցաղոյս^{37բ} անցաւորի, որ ի բաց տանի զմեզ ի սորայս վայելչութենէ յանանցն փութացուցանելով յաշխարհ, ուստի մերժեալ եւ ցաւք եւ տրտմութիւնք եւ Հեծութիւնք, զոր ծանուցանէ մեզ Հարիւրերորդ առաջնորդ սաղմոսս, որոյ վերնագիրն ասէ. Աղաւթք ուրկի³⁸, յորժամ ձանձրացի, եւ առաջի Տեառն^{38ա} սփռեսցէ զաղաւթս իւր, զոր^{38բ} այլք աղքատի ասեն, որ է մեր բնութիւնս, եւ զազիր կենացս

¹ Ա Կորնթ. ԺԲ 26:

նշանակ, որ բորբոսեալ գողեկան ախտիւք յառողջ եւ յամենազեղեցիկ փառաց³⁹ դրախտէն անկեալ եւ աղքատացեալ ի Հոգեւոր բարեաց անտի, զի աղքատ է⁴⁰, որ ամենայնի է կարաւտ^{40ա}, որպէս եւ մէք, որ մերկ եկաք եւ մերկ գնալոց եմք^{40բ} աստի^{1*}, զի քան զմերկն ո՞ աղքատագոյն եւ կամ գողութեան⁴¹ ախտիւ ապականեալ քան զվիրաւորս, որ ննջեն ի գերեզմանս⁴²:

Թիւ կատարեալ Հարիւրակ եւ միակ, զի սպասեալ յուսով, մնամք կատարեալ կենացն ի միումն եւ յանգրաւական⁴³ աւուրն վերջնում յանստուեր ճշմարտութեան ի սպառեալ բազմաբաժին եւ^{43ա} ստուերական խաւարատանջ եւ դառնաբեր աւուրցս, որպէս ասէ սուրբն Դաւիթ որբերգական ձայնիւ.

«Աւուրք իմ որպէս հովանի անցիմ եւ ես որպէս խոտ ցամաքեաց»:

Ջոր արեգակնս այս բազմաշուրջ գործէ⁴⁴ գուշակելով ծագմամբ զծնունդն մեր եւ մտանելով՝ զմուտն մեր ի գերեզման. մինչ ծագէ, եւ այլ ոչ մտանէ՝ ցուցանելով⁴⁵ զարեգակնափայլ ծագումն մեր յարութեամբն ի գերեզմանացն եւ ոչ եւս մեռանիմք^{45ա} եւ^{45բ} ծնանիմք եւ ոչ փոփոխուամ ինչ կրիցեմք^{45գ}:

«Աւուրք իմ որպէս հովանի անցիմ».

«Որպէս» և Յակոբ⁴⁶ նահապետն ասէր. «Պանդխտութեամբ եւ նժդեհութեամբ⁴⁷ անցիմ», զոր աւրինակ^{47ա} տղայական մահիճք, որ կոչի աւրաւրոց, եւ մայր⁴⁸ աւրաւր ասէ ի դադարեցուցանել զլացեալ մանուկն եւ, զկնի զարգացմանն, մահիճ^{48ա} ասի տեղին այն, այսինքն^{48բ} ի մահ իջանել, զոր մեծն Յոր ասէ. «Յորժամ լինիցի առաւաւտ ասեմ. ե՞րբ իցէ երեկո եւ յորժամ՝ երեկո, ասեմ. ե՞րբ իցէ առաւաւտ^{2*}», եւ ցանկացեալ աներեկ աւուրն միշտ եւ^{48գ} ոչ գտանեմ, վասն որոյ, լի ցաւաւք լինիմ, ասէ, ի փոփոխական աւուրքս, զի յոքնական եւ բազմաւորական^{48դ} անուամբ կոչէ զանցաւոր կենցալս՝ «Աւուրք» ասելով: Եւ ոչ ասաց աւուրք իմ Հովանի էին, այլ թէ՛ «որպէս հովանի անցիմ» նման Հովանոյ^{48ե}, որ զքնաւ ոչնչութիւն յայտ առնէ: Եւ գիտել արժան է, զի զՀովանին, որ է շուքն, արեւն առնէ եւ մարմին ինչ թէ՛ շնչաւոր, թե՛ անշուռն: Ջի յորժամ մինն իցէ արեւն եւ կամ մարմնոյ ինչ բարձրութիւն՝ շուք ոչ լինի^{48զ}, որպէս ի մտանել արեւուն ընդ ամպով բոլոր աշխարհս ստուերանա⁴⁹ եւ առաւել՝ ի մտանել^{49ա} արեգականն: Իսկ յորժամ երկրքեան^{49բ} իցեն՝ միա-

կողմանի ստուեր լինի անսխալ, որպէս յորժամ Հոգի եւ մարմին ի միասին իցեն չլինի առանց կարեաց եւ կասկածանաց եւ ախտից^{49գ} եւ պակասութեանց ստուերի եւ միոյ կողմանէ բուն յաղոցելոցն եւ աղքատին եւ Հիւանդին եւ սրտոնեղին արեւն ընդ ամպովն է թէպէտ եւ աղաւտ կենդանի է, այլ յորժամ մտանէ արեգակն, այսինքն՝ Հոգին դառնա առ Աստուած, որ ետ զնա Հովանի^{49դ} մարմինն անցանէ, լուծանի ի գոյութենէն, թէպէտ եւ ուր եւ է, գա Հոգին, որպէս եւ արեգակն ի ներքո երկրիս, քանզի ի զգայութենէ^{49ե} Հոգին եւ յիմաստութենէ, եւ տեսանէ զպատրաստեալն իւր տեղի եւ իմանա, զոր ինչ առնեն նմա յետամնացքն, խորհրդով եկեղեցոյ միշտ մխիթարի եւ անճառ խնդութեամբք բերկրի, յորժամ բարեգործ իցէ: Այլ մարմինն աւրաւր անցեալն եւ պանդխտեալն⁵⁰ աստէն լուծանի, անցանէ^{50ա}, գնա ի տարրն իւր, յորմէ^{50բ} բաղկացաւն՝ ի Հոգ եւ ի Հուր, յաւր եւ ի ջուր, ըստ սահմանի Արարչին, թէ՛ «Հոգ էիր եւ ի Հոգ դարձցիր^{1*}»: Թեպէտ եւ զայլ նիւթսն⁵¹ ոչ յիշէ^{51ա} եւ⁵² զի ի ստեղծման զՀոգն միայն յիշեաց. «Ստեղծ Տէր Աստուած զմարդն Հոգ յերկրէ^{2*}». զծանրն եւ զանարգն եւ զստորինս եւ զկոխանս յիշելով, զի ի չափու կացն է եւ մի՛ Հպարտացի.

«Եւ ես որպէս խոտ ցամաքեաց»:

«Ես», զմարմինն ասէ, զի կրկին է մարդն^{52ա} Հոգի եւ մարմին, երբեմն յերեսաց Հոգւոյն խաւսի, որպէս յորժամ ասէ^{52բ}. «Ես յամենայն ժամ ընդ քեզ եմ^{3*}», զի նա է անմահ եւ յամենայն ժամ ընդ Աստուծոյ: Իսկ^{52գ} աստ զդէմս մարմնոյն յայտ առնէ ասելովն. «Ես որպէս խոտ ցամաքեաց». Խոտ ցամաքեալ^{52դ} զճեռս Հնճաւդացն յառաջ կոչէ, որպէս Հասակ մարմնոյն ծերացեալ զմահ եւ կամ ցաւաւք ցամաքեալ եւ խնամոցն Աստուծոյ տեսեալ մինչեւ ցայն վայր պատշաճի^{52ե} զկեալն, զի շատ ինչ է ի խոտոց, որ կանուխ քան զաճումն ցամաքի ի խորշակէ⁵³ եւ կամ որպէս խոտ տանեաց, որ մինչեւ ի բուռն եկեալ էր եւ չորացաւ: Եւ «խոտ» վասն անարգութեան կոչի, որ է խոտան եւ անարգ^{53ա}, սակաւգին եւ դիւրանցու: Նոյնպէս^{53բ} է⁵⁴ եւ մարմինն ի մեկնիլ^{54ա} դալարութեան Հոգւոյն ոչ իմիք պիտանացու, որպէս այլուր ասէ. «Ամենայն մարմին խոտ է եւ փառքն նման է^{54բ} ծաղկի^{4*}» դիւրաթառամ եւ վաղա-

^{1*} Մնդ. Գ 19:

^{2*} Մնդ. Բ 7:

^{3*} Հմմտ. Յովի. ԺԱ 42:

^{4*} Հմմտ. Մայի Խ 6:

^{1*} Հմմտ. Յոր. Ա 21:

^{2*} Տե՛ս Յոր. է 4 (տարբեր ընկալեալ թրգմ.)

խամուր: Եւ ինքն⁵⁴ Դաւիթ ասէ. «Մարդոյ որպէս խոտոյ են աւուրք իւր^{1*}», եւ «զորպէսն» յաւելու կարի ընդ վայր Հարկանելն յայտնէ⁵⁴ ըստ իմաստնոյն, որ ոչ միայն ունայնութիւն ասէ⁵⁵ զաստիս⁵⁵, այլ նմանութիւն նմանութեանց⁵⁶, այս է՝ «ունայնութիւն ունայնութեանց^{2*}», որպիսի է սնտիք սնտեաց, զոր եւ սա⁵⁷ ասէ. «Ես որպէս խոտ ցամաքեաց», զոր թէ զլծորդն փոխէ ոք, եւ փոխանակ⁵⁷ զիւն-ին դնէ զընկերն զհաւ «Հոտ» է, այսինքն՝ գոլորշի, որ ի ցամաքիլ իրացն վերանա, եւ երբ⁵⁷ սպառի խոնաւութիւն՝ կտրի եւ գոլորշին, որպէս մարմին հոտեալ եւ ապա բնաւին Հողացեալ⁵⁸ եւ չորացեալ⁵⁹: է⁵⁹ դարձեալ ազդ խոտոյ, որ յաւուրն ժամ մի Հազիւ տեւէ ընդ բոյսն եւս ընդ աճն⁵⁹ եւ ընդ Հասումն, զոր նանիր կոչեն, որպէս այլուր ասէ. «Մարդ նանրոյ նմանեաց^{3*}», զոր ասեն⁵⁹ ի Հինն պահէին թագաւորք զսերմ եւ ի ժամ Հացին ի սկտեղս Հող արկեալ ցանէին⁵⁹, իսկոյն բուսեալ եւ աճեցեալ ցամաքէր, մինչդեռ չէին⁶⁰ կարի գինով զուարճացեալ⁶⁰: Վասն որոյ յիշելով զբնութիւնս՝ լուծանէին զերախսանս, զոր եւ մեզ արժան է առնել եւ խրատիլ յասացելոցս, զի ասէ. «աւուրք իմ որպէս»: Քանզի որպէս շուք ծառոյ եւ ամենայն մարմնոյ տեղափոխ լինի փութով երկայնի եւ կարճի եւ շուրջ անցանի մինչեւ բնաւին ստուերանա ի գալ գիշերոյն, նոյնպէս եւ կեանք մեր եւ ամենայն բարի պատահմունք, փառք եւ ինչք եւ զեղեցկութիւնք: Եւ այնպիսիքն ոչ երբեմն առնուել վկա եւ չեն մնացականք, եւ որպէս խոտ ի Հասմանէ կամ ի խորշակէ կամ ի կարկտէ կամ ի կոխմանէ եւ ի ջախջախելոյ ցամաքին եւ անցանեն, նոյնպես եւ կեանքս մեր յազգի ազգի եւ ի զանազան պատահարաց եւ յորոգայթից պակասին, ուստի ական ոչ ունիցիմք: Վասն որոյ զգուշացոյց կենարարն մեր ասելով. «Յամենայն ժամ արթուն կացէք, զի ոչ գիտէք զժամն եւ ոչ յաւուրն^{4*}» զժամն, զի յանկարծակի Հասանիցէ⁶⁰ ի վերայ ամենեցուն, որ բնակեալ են ընդ ամենայն երեսս երկրի ոչ միայն զայլուստն Տեառն եւ աւրն կատարածի, այլ եւ ամենայն ումեք կատարած կենաց, զի զամենայն Հասակէ բուռն Հարկանէ եւ զամենայն աստիճանաց⁶⁰ եւ փառաց եւ ոչ յոք խնայէ եւ կամ ողորմի: Վասն որոյ եւ գողոյ գիշերոյն⁶⁰ եւ որո-

* Զիւ նԲԷ:
^{1*} Սաղ. ձԲ 15:
^{2*} Ժող. Ա 1:
^{3*} Սաղ. ձԽԳ 4:
^{4*} Մտք. ԻԴ 42, ԻԵ 13:

գայթի նմանեալ է աւրն այն^{1*}: Սակայն զգաստիցն եւ արթնոցն եւ կազմ կացելոցն ոչ նոյնպէս⁶⁰, այլ՝ ամենայն պատրաստութեամբ եւ զգուշութեամբ, եւ լցեալ խնդութեամբ ընդ ունիցին զաւարտ քրտանցն եւ վաստակոցն իւրեանց եւ զՀանգիստն եւ զպսակն անձանց տեսանելով ցնծութեամբ⁶¹ երթան առ Տէրն իւրեանց՝ ասելով.

«Դու, Տէր, յաւիտեան կաս եւ յիշատակ Քո ազգէ մինչեւ յազգ^{2*}»: Զի մեք շինեցաք⁶² ի Քէն եւ⁶³ վասն յանցանաց քակեցաք⁶³՝ սկիզբն ընկալաք⁶³, եւ վախճան երկոքին վասն ողորմութեան Քո Տէր, զի ստեղծէր ի վայելս դարխտին բարեաց⁶⁴ եւ ի պատիւ պատկերի Քո, Տէր: Եւ ի մեղանչելն քակեցեր, զի մի՛ կեցցուք⁶⁵ միշտ ի չարիս, որպէս զառաջին յանցաւորն սատանա:

«Իսկ Դու, Տէր, յաւիտեան կեաս», ոչ սկիզբն կալեալ եւ ոչ վախճան եւ ոչ միայն մշտնջենաւորաւք⁶⁶, այլ եւ անայլալական եւ անեղ եւ անփոփոխ յաւիտենից, զի «կեալն» զայն յայտ առնէ զանշարժն եւ զհաստատուն բարի բնութեան, որպէս այլուր ասէ. «Աստուած կա եւ մնա յաւիտեան^{3*}», քանզի եղականքս յեղմանէ եւ ի փոփոխմանէ եղեն յոչէից յէութիւն⁶⁶ փոփոխեցան եւ են ի Հոսման եւ ի ծորման ներքին բանականքս խառն գոլով Հոսական տարեբացս, վասն որոյ կրկին է մեր յեղմունս եւ երրորդն՝ մահն: Իսկ վերնական բանականքն Հրշտակք մի ունին յեղումն զայն, զի յանէից յէ եկին, եւ զերկուսն ոչ ունին յեղուլ, ըստ Հասակի կամ կարեաց, քաղցոյ եւ ծարաւի եւ այլն: Բայց եթէ զսատանայի ոք ասիցէ զեղումն զբացակայութիւն ի բարւոյն, իսկ⁶⁷ յամենայն փոփոխմանէ Աստուած միայն է ազատ, որպէս ասէ. «Դու, Տէր յաւիտեան կաս եւ յիշատակ Քո ազգէ յազգ»: Եւ «զՏէր» անունն արկանէ⁶⁷ ի կիր զդատողականն, զի ցամաքեալն, որպէս խոտ յանցաւոր կենացս⁶⁸ մերձեալ է⁶⁸ յատեան դատաւորին⁶⁸, եւ աղերսէ զնա չմտանել ամենեւին ի դատաստան⁶⁸ ընդ դիւրայանց եւ վաղամեղ⁶⁸ բնութեանս մերոյ, զի «ոչ արդարանա առաջի նորա ամենայն մսեղի^{4*}», այլ ըստ յաւիտենական եւ անմահական բնութեան մեծացուցէ զԻւր⁶⁸ զողորմութիւն

^{1*} Հմմտ. Մտք. ԻԿ 43:
^{2*} Սաղ. ձԱ 13:
^{3*} Սաղ. Թ 7:
^{4*} Զիւ նԲԷ:
⁶⁰ Զիւ նԲԷ:
⁶¹ Զիւ նԲԷ:
⁶² Սաղ. ձԽԲ 2:

եւ զմեր զսխալոտ բնութեանս⁶⁸ թեթեւացուսցէ զտոկոսիսն, ըստ սակա-
 ւակեաց փոքրկութեանս, զի ինքն ասաց. «Ջաշխարհս ողորմութեամբ շի-
 նեցի^{1*}»: Արդարասցէ⁶⁸ զկատարածն զոյգ ստեղծմանն, քանզի մինչ ի
 յերկինս է ողորմութիւն նորա^{2*}: Իսկ իրաւունք դատաստանին⁶⁹ մինչեւ
 յամպս խոնարհագոյն. «եւ յիշատակ Քո ազգէ մինչեւ յազգ». այ-
 սինքն⁶⁸ անմոռաց են բարեացն Քոց յիշատակ, զի չետուր մոռանալ
 երբէք զբարերարութիւն Քո ազգաց յազգս⁶⁸ առ Ադամ, առ Աբէլ, առ
 Ենոփս, առ Ենոփք, առ Նոյ, առ Աբրահամ, առ Սահակ, առ Յակովբ, առ
 այլսն ի կարգի, զի առ ամենայն ոք երախտիս սքանչելեաց ցուցէր եւ ոչ
 շիջուցէր զփայլակն շնորհաց ողորմութեան եւ սքանչելեաց, ըստ այնմ,
 թէ՛ «Յիշատակ արար սքանչելեաց^{3*}». ողորմած, գթած է Տէր՝ ոչ երբէք
 անտես արարեալ զուխտս աւետեաց եւ զխոստումն բարեաց սիրելեաց իւ-
 րոց եւ արգելեալ զողորմութիւն յանարժանիցն, ըստ որում ասէ. Յիշեցից
 ողորմութեամբ⁶⁹ զԲաբելոն խառնակեալն⁷¹ եւ զայլազ-
 գիսն եւ զՄուր⁷² եւ զժողովուրդ⁷³ Հնդկաց կռապաշտիցն եւ սեւացելոցն
 մեղաւք⁷⁴: Վասն այսորիկ եւ արդարոցն անուանքն գրեալ են ի դպրու-
 թիւն կենաց, որ է յիշատակ Աստուծոյ անմոռաց: Գանձեալ են գործք⁷⁵
 եւ չարիք անաւրինաց եւ յանցաւորաց եւ չեն մոռացեալ, եւ պահին
 յաւրն դատաստանի. «Ո՞չ, որպէս ասէ⁷⁶, այս ամենայն ժողովեալ է առ
 իս եւ կնքեալ պահի ի գանձի յաւուր վրիժուց Հատուցանել նոցա^{4*}», զո-
 րոց փոխարենն, ըստ մեծութեան իւրում եւ յաւիտենականութեան ա-
 րասցէ զիջանելով ողորմութեամբ⁷⁶ առ խոտաչոր՝ ծաղկածամանակ
 շոգետեսակ բնութիւնս մսեղինաց, զոր եւ այժմ⁷⁶ ասէ իսկ. «Դու յարու-
 ցեալ գթացիս ի վերայ Սիոնի^{5*}», որ է բնութիւնս մեր, զի գթացի⁷⁶,
 յորժամ յարիցէ ի⁷⁶ վանել զերկիր, զի աչք Տեառն բարձունք են եւ
 մարդ տառապեալ զյառնելն ի վերայ մեր ասելն⁷⁷: Հինգ⁷⁸ նշանակէ աւ-
 րինակս⁷⁸. զի ի քնոյ, ի մահուանէ, ի նստելոյ, ի գլորմանէ, ի հիւան-
 դութենէ յառնեմք մեք: Իսկ ի վերայ Աստուծոյ ոչ են այսոքիկ կիրք,
 սակայն երկուքն ի սոցանէ պիտակաբար եւ աւրինակապէս ասին՝

«նստելն յաթոռ եւ ննջելն», որ եւ «յաթոռ նստելն»⁷⁸ երբեմն զփառան
 յայտ առնէ եւ զհանգիստն, զի փառաւորի եւ հանգչի ի սրբութիւն երկ-
 նաւորացն եւ ի հնազանդութիւն նոցա, ըստ որում եւ⁷⁸ «Աթոռք» կո-
 չին վերնականքն եւ երբեմն՝ զքննութիւն դատաստանին, որպէս ասէ.
 «Նստար յաթոռ, դատաւոր արդարութեան^{1*}», եւ «Պատրաստ արար զա-
 թոռ Իւր ի դատաստանի^{2*}»: Իսկ «ննջելն»՝ զանփոյթ առնելն եւ զանտե-
 սելն⁷⁸ առժամանակ մի զոմանց յանդգնութիւն եւ զվիշտս արդարոց եւ
 զաղքատացն զտառապանսն: Իսկ այն⁷⁹ մեր աւրինակաւս է, զի մեր
 քունն անհոգութիւն եւ անգործութիւն է, նոյնպէս եւ նստելն կամ հանգ-
 չելոյ է⁷⁹ եւ պատուոյ կամ քննութիւն իրաւանց առնելոյ, զոր ի վերայ
 Աստուծոյ Համարձակի գիրք ասել, որ ոչ է իսկապէս, զի մարմնոյ են այ-
 սոքիկ: Իսկ յառնելն Աստուծոյ յԱթոռոյն կամ ի քնոյ զարթնուլ վրեժ
 առնուլն է ի թշնամեաց եւ ի բարիս⁷⁹ առնել զրկելոցն, ըստ այնմ թէ՛
 «վասն տառապանաց աղքատին եւ հեծութեան տնանկաց այժմ յարեայց
 եղից զփրկութիւն եւ Համարձակ Հատուցից նոցա^{3*}»: Զի ներելն եւ եր-
 կայնամտելն դարձի եւ ապաշաւանաց ակնկալութեան⁷⁹ աղազաւ էր, զոր
 եւ յետ բազում երկայնամտութեան այլուր աղաչէ նոյն մարգարէ եւ ասէ.
 «Ժամ է յառնել Տեառն, զի⁸⁰ խափանեցին զաւրէնս Քո անաւրէնք^{4*}», -
 զի⁸¹ նովին մտաւք եւ «այժմ» ասէ. «Դու յարուցեալ գթացիս^{5*}», որ է
 զկնի եւթանասուն ամին խոստմանն Աստուծոյ ժամանակ գթալոյ⁸¹ ի
 Սիոն, այսինքն՝ յերուսաղէմ⁸¹, որ կա շինեալ առ լերամբն Սիոնի եւ
 յամենայն հրէական ազգն շինել⁸² զերուսաղէմ, ի բարի առնել դարձիւ
 ժողովրդեան հրէից⁸²: Եւ առ նոսա գթալն կործանումն էր Բաբելոնի եւ
 Թագաւորութեան քաղղեացւոցն, որ քանդեցին զերուսաղէմ եւ գերեցին
 զազգն Իսրայէլի: Որպէս եւ յայլում տեղուջ ասէ. «Էհար զազգս բազումս
 եւ սպան զթագաւորս^{6*}», զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա, քանզի կո-
 րուստ ապականչացն է ողորմութիւն, գթութիւն՝ խոնարհեալ եւ արհա-
 մարհեալ ժողովրդեան, որպէս եւ զկնի վեց Հազար ամի ժամանակ էր
 Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ⁸² գթալ ի բնութիւնս մեր, ըստ նկատելոյ

1* Սաղ. 90 3:
 2* Հմմտ. Սաղ. 11, 25 5:
 3* Սաղ. 36 4:
 4* Տե՛ս Բ օր. ԼԲ 34:
 5* Զի՛ք՝ նԲ2:
 6* Զի՛ք՝ նԲ2:
 5* Սաղ. 21 14:

1* Սաղ. 8 5:
 2* Սաղ. 8 8:
 3* Սաղ. 6 6:
 4* Սաղ. 26 126:
 5* Սաղ. 21 14:
 6* Սաղ. 21 10, 21 18:

յառաջատես մարգարէիցն Հոգւով Արքով, որք ասէին, թէ՛ «Գիտէ՞⁸³ Աստուած զամենայն ճանապարհս արդարութեան եւ ետ զնա Յակովբայ ծառայի Իւրոյ եւ Իսրայէլի սրբոյ Իւրոյ»: Եւ յետ այսորիկ յերկրի երեւեացի եւ ընդ մարդկան շրջեացի զկնի եւթն եւթնեորորացն եւ վաթսուներկու եւթն երորդաց: Եւ գալն նորա մարմնով երեւմամբ գթութիւն էր բնութեանս, որ է Սիոն, որ թարգմանի մայր, յորմէ ծնաւ Քրիստոս Աստուած ի բնութենէս⁸⁴, սակայն կուսութեամբ վեր քան զբնութիւնս: Եւ այն կորուստ էր սատանայի եւ կործանումն դժոխոց, փրկութիւն տառապեալ ազգիս մերոյ վտանգելոյ, այն որ ոչ միայն ի Հայրենի աթոռոյն եւ յերկայնմտութենէ, այլեւ ի կամաւոր մահուանէն յար եւ երեք արւէ զթալով ի Սիոն, որ է եկեղեցի սուրբ դիտանոց, ուր հոգեւոր դէտքն են եւ զպատուիրանս Տեառն յուշ առնեն ժողովրդեանն, քանզի եւթանասունք «Դիտանոց» թարգմանեցին⁸⁵ «զՍիրովն» եւ այլքն՝ «Պատուար^{85ա}» եւ «Տեղի սգոյ», ուր ապաշխարողքն⁸⁶ զերանել ի սուգն մեղաց յանձինս^{86ա} իւրեանց ցուցանեն, այս է՝ Սուրբ եւ Կաթողիկէ Տիեզերական եկեղեցի, զոր եւ զնեաց Քրիստոս եւ փրկեաց աստուածային արեամբն Իւրով յարուցեալն ի մեռելոց, որ եւ նովին^{86բ} մարդասիրութեամբ եւ մեծաւ ողորմութեամբն այժմ⁸⁷ յարուցեալ զթասցի ի սուրբ եկեղեցիս մեր՝ լնուլ զպակասութիւն Հատեալ անդամոցն եւ զգուշացուցիչ դիտին պատուիրանաւ խրատուն ի ձեռասուլնսն, որք որբացան^{87ա} ի մարմինն, որ թերացաւ եւ յեղբարսդ⁸⁸, որք տրտմեցան եւ աւզնականի կարաւտացան, Հայեցի եւ աղաւթիւք ձերովք ի բանիցս ընթացս ճրագաւ շնորհի իւրոյ Համառաւտ եւ անտաղտուկ լսելեաց բանալի խորհրդական, որք Հանճարով իմաստից յաւրինեցին զաւրինակ թաղման քահանայական⁸⁹ աստիճանից⁹⁰ ոչ աւտար ի բանէս, որ Հայցէ զյառնելն Տեառն ի գութ Սիրովնի ի ժամանակի եւ յաւուր կարեաց, զոր եւ Ինքն՝ Տէրն^{90ա} ասէր՝ մերձեալ ի չարչարանս խաչին. «Հայր Հասեալ է ժամ փառաւորեա զՈրդի Քրիստոս»: Այն, որ յառաջագոյն ասէր, թէ՛ «Ձեւ է Հասեալ ժամանակ իմ, բայց ձեր ժամանակն յամենայն ժամու պատրաստ է՞», այսինքն՝ ամենայն բնութեանս մուտն յաշխարհս եւ ելն ակամա^{90բ} եւ յանկարծադէպ է^{90գ}, իսկ Տեառն ծնունդն եւ մահն կամաւոր եւ սահմանեալն պատշաճաւոր աւուրք: Այսպէս է տեսանեալ եւ քահանայական⁹¹ առ նա մուտն եւ զեւն՝ նկատելով Աստուծոյ,

^{1*} Յովհ. Ժէ 1:
^{2*} Յովհ. է 6:

որպէս առաքելոցն ասէր, թէ՛ «Ձձեզ զերկոտասանդ ընտրեցի^{1*}», որ եւ ցերեմիա, թէ՛ «Մինչ չեւ ստեղծեալ էիր, յորովայնէ գիտէի զքեզ^{2*}»: Ձլաւսն, որ լինելոց է, գիտէ, նոյնպէս՝ զխոտանսն, որ գալոցն են ի շնորհս, որպէս Յուդասն, թէպէտ ոչ գնան արժանաւոր կոչմանն, նա զԻւր շնորհացն ընդունողսն նկատէ կանուխ: Նմանապէս յիւանելն զԻւր շնորհսն մեծարէ եւ փառաւորէ պատուելով զմահն եւ զգերեզմանն եւ զթաղումն նոցա: Յաղագս որոյ եւ նորանշան իմն է եւ ոչ Հասարակ այլոց մեռելոցն, քանզի Հասեալ ի վախճանն յուսով^{91ա} եւ Հաւատով տա զդաւանութիւն Հաւատոյն՝ լայն եւ ընդարձակ աւելի, քան ի ժամ մկրտութեան ուղղափառ խոստովանութեամբ՝ առընթեր կալով Աւետարանին եւ սրբոյ նշանին եւ դասուք քահանայութեան ի պաշտաւն սուրբ խորհրդոյն եւ ի վկայութիւն բարեւոք^{91բ} դաւանութեան եղբաւրն եւ, տուեալ նմա զյետին⁹² թոշակն, աւանդէ զհոգին⁹³ ի ձեռն Աստուծոյ, որպէս Յիսուս Քրիստոս՝ առ Հայր, զի⁹⁴ «Հոգիք արդարոց ի ձեռին Աստուծոյ են^{3*}»: Իսկ զմարմինն ուանան⁹⁵ քահանայքն եւ յիւրում ժամուն^{95ա} աւծանեն սուրբ եղովն առաջի սրբոյ սեղանոյն, որպէս եւ^{95բ} ողոմպիական⁹⁶ մարտակցին: Եւ ի վճարման Հանդիսին դարձեալ ի բաղանիս տարեալ լուանան ի փոշոյն եւ ի քրտանցն եւ աւծանեն ի Հանդիստ եւ պսակեալ զնա նոր ագուցմամբ եւ բրաբրոն ոստովք ցնծան նովաւ: Չնոյն աւրինակն եւ աստ ցուեալ աւագանաւն աւծեալ Հանեն ընդ թշնամւոյն սատանայի ի^{96ա} Հանդէս: Եւ ի վճարման Հանդիսին^{96բ} նոյնպէս աւծանեն եւ ցաւրինեն նոյն քահանայական նոր Հանդերձիւ ագուցեալ զմարմինն եւ զգլուխն եւ զթիկունսն փլուղնաւ^{96գ} եւ զոտսն՝ աւդիւք^{96դ}, եւ պնդեն գաւտով, զի ճանապարհորդ է ի նոր կեանս⁹⁷ եւ կուռ վառեալ զինու ընդդէմ թշնամւոյն, որ ի յաւուր^{97ա} այդր ուղղելով զդէմս եւ զոտս յարեւելս, ուստի ակն ունի Տեառն իւրոյ եւ սեփական Հայրենեացն, որ յԵրեմ⁹⁸ ծրարս խնկոց^{98ա} եւ բանս Աւետարանին^{98բ} ի ձեռին ունելով նշանակ, զի անուշահոտ վարուք եւ խրատուք^{98գ} Աւետարանին ընթացաւ զկեանս զայս^{98դ}, եւ քանզի Հող է, եւ Հոգի յերկնէ եւ^{98ե} երկրէ ի մի ածեալ յԱրարչէն եւ ի նորին Հրամանէ, այժմ մեկնեալ զերկնաւորն ի ձեռն Աստուծոյ եւ յերկնաւորսն յանձնեալ, եւ^{98զ} զիսցեղէն անաւթն Հողեղէնքն խնամեն: Եւ զի քահանայ է եկեղեցական եւ շնորհաւք⁹⁹ Հոգւոյն Արքոյ Հաղորդութեամբ եւ քահանայական Հանդերձիւն միացեալ են մարմինն, այնպէս Խաչիւ եւ Աւետարանաւ գնացեալ

^{1*} Յովհ. Զ 71:
^{2*} Երեմիա Ա 5:
^{3*} Իմաստ. Գ 1:

կազմեն ավերակները եւ աղաւթիւք զգիրս մարմնոյն, որպէս զեկեղեցի, զի միշտ յեկեղեցւոյն կացցէ ի⁹⁹ յաւիտեան, զի իցէ երանեալ ի «բնակեալ ի տան Տեառն^{1*}», ըստ Դաւթայ, վասն որոյ եւ կարգացումն զկարգս եկեղեցւոյ¹⁰⁰ նշանակէ ասելով ի Սողոմոնէ¹⁰¹, եթէ «Իմաստութեամբ շինեաց իւր տուն^{2*}», եւ յԱնգէէ մարգարէէ. «Ուր ուրուք ի ձէնջ տեսեալ իցէ գտունս զայս ի փառաւորութեան^{3*}»: Յորժամ յիսկզբանն Արարիչն շինեաց զգետինս զայս տուն եւ թ սեամբք, եւ այլայլեցաւ մեղաւք եւ ոչնչացաւ, եւ^{101ա} Քրիստոսի գալստեամբն սրբեցաւ: Եւ արդ, եւս մտանելով քահանայական ոսկերացն ի ներքոյ Հողոյն լինի փառք սորա առաւել քան զառաջինն, որպէս եւ վկայէ Աւետարանն Ղուկա՝ յիշատակելով ի Չաքարէէ, թէ՛ «Այսաւր եղեւ փրկութիւն տանս այսմիկ^{4*} 101բ: Չսոյն^{101գ} խորհուրդն եւ մեծն Յովհաննէս ցուցանէր ի գոհութիւն եւ ի ավերակութիւն տալն ի^{101դ} փորելն իւր աստուածամուկս մարմնոյն^{101ե} գերեզման^{5*}: Եւ թողեալ քահանայիցն զնուիրեալ տեղին ի գործաւն այսն եւ ինքեանք գան առ վախճանեալն եւ բերեն ի գաւիթ^{101զ} եկեղեցւոյն եւ անդ կատարեն զխորհուրդ Հնոյ կտակին՝ ընթեռնելով զվարս եւ զվախճան նահապետացն յուսով յարութեան յաւելլով ի նորոյս յառաքելոցն եւ յաւետարանչացն^{101է}, քանզի զայս գուշակէր Հինն: Եւ ապա տանին յեկեղեցին եւ զքրիստոսաւանդ կտակարանացն իսկ կատարելով զխորհուրդն, եւ ի բեմն Հանելն զպատիւ եւ զտեղի քահանայիցն ցուցանել միանգամայն եւ զՔրիստոսի վերանայն յերկինս յետ կատարելոյն զաւրէնս եւ զմարգարէսն՝ պատրաստելով Հանգիստ սիրելեաց իւրոց, յորոց են քահանայս սպասաւոր եւ պաշտաւենեա տնաւրէնութեան նորա, զոր մեռանելով կցորդ մեռելութեան Քրիստոսի ցուցանելով եւ Համբուրիւ ողջունէին խնդութեամբ եւ զանվախութիւն ի մահուանէ¹⁰² նշանակէ^{102ա}: Եւ նկատեն զսիրահամբոյր^{102բ} ողջոյնն բնակչաց վերնոյն Երուսաղէմի՝ զՀոգի նորա ողջագուրելով: Եւ այսպէս յանձին արարեալ աղաւթից, զի այնմ արժանի լիցի եւ ի դիմաց նորա ավերակելով զյուդարկաւորսն նովին երկիւղիւ եւ յուսով մնալ եւ պատրաստ գտանել¹⁰³ աւուրն սահմանելոյ՝ ի մտի ունելով զսոսկալի բանս արարչագործ աղաւթիցն¹⁰⁴, թէ որոց եւ որպիսեաց եւ որքանեաց սրբոց ասէ նմանել զքահանայս, զոր յետ այսորիկ Հանեալ ի

դուռն եկեղեցւոյն: Եւ զգուշացուցանէ երկիւղիւ, որպէս Պաւղոս զմելիտացւոցն երիցունեսն՝ խնամ տանել եւ զգուշանալ^{104ա} անձանց եւ Հաւտին, որ աւանդեցաւ նոցա ի Հոգւոյն Սրբոյ՝: Եւ ապա կատարեալ ի չորս անկիւնս եկեղեցւոյն վկայեն նմա, եթէ չորեքզլխեան^{104բ} Աւետարանին խրատուքն շուրջ¹⁰⁵ եկն եկեղեցւոյ խորհրդովն զայնմիկ, որ քարոզեցաւ ընդ չորս կողմանս աշխարհիս^{105ա}. նախ՝ յարեւելս, որ նշանակէ^{105բ} զՄիածինն, որ է ի ծոց Հաւր, յորմէ ծագեցաւ մեզ Արեգակն արդարութեան եւ ազնեաց մեզ անուամբ քրիստոնեութեան^{105գ} կոչիլ Քրիստոսի եղբայր եւ կոչել զԱստուած Հայր եւ սովին կոչմամբ առնուլ զփառսն առաջինսն, ըստ որում ասեն ազնութիւն է մեզ յանուանէ Տեառն, այլ եւ ի քահանայական անուանէն արկ ի վերայ մեր Քահանայն յաւիտեանական, որ ըստ կարգին Մելքիսեդեկի, եւ ապա ի Հարաւ տարեալ նշանակեն զՏէրն դարձեալ, որ եկն ի Հարաւոյ, Հողմովն Հարաւոյ՝ Հոգովն Սրբով: Եւ արար մեզ գարունն Հոգեւոր¹⁰⁶, ուստի եւ^{106ա} բուսանին տունկք^{106բ} պտղաբերք^{106գ} եւ բժշկութիւն Հիւանդացեալ ազգիս, որք են քահանայական պարգեւք, որովք¹⁰⁷ աւգնին երանելի^{107ա} ազգք Հաւատացեալք^{107բ}, որպէս վկայէ նուազս այս ասելով. «Երանի ազգի, որոց Տէր Աստուած^{2*}»: Եւ ապա յարեւմուտս տարեալ զգին ցուցանեն զայն, որ «նստի ընդ արեւմուտս եւ Տէր է անուն նորա^{3*}», որ է բնութիւնս մեր: Եւ է Աթոռ փառաց նորա աստիճան քահանայութեան, յորմէ ավերակն, եւ կենդանանան ազգ մարդկան^{107գ} ըստ ասելոյն. «Տէր անդ պատրաստեաց զավրէնութիւն եւ զկեանս յաւիտեանից^{4*}»: Յետ այնորիկ ի կողմն Հիւսիսոյ ածեն^{107դ}, որ եկն շնորհքն Սիրոնի եւ Հնոյն Երուսաղէմի յեկեղեցիս Հեթանոսաց եւ քահանայական պարգեւաւքն գնաց ցրտաշունչ աւգն եւ ավրէնութեան աղբիւրքն երեւեցան ի կողմանս Հիւսիսոյ որպէս ասեն. «Աւրհենացէ զմեզ Տէր ի Սիրովն^{5*}»: Իսկ Աւետարանացն կարդացումն ցուցանէ, զի նովաւ բաշխեցաւ մեզ ամենայն բարութիւնք երկնաւորք: Գուշակեն եւ զայն, զի ընդ չորս կողմանս աշխարհի փող Հարկանի եւ աւետիք յարութեան ի վերջնում աւուրն: Եւ այսու խորհրդով եւ Հաւատով տանին ի Հանգիստն¹⁰⁸ սաղմոսիւք եւ Հոգեւոր երգովք եւ ըստ Հրամանի կանոնին

1* Սաղ. 29 5:
2* Առակ. 17 3:
3* Անգէ Բ 4:
4* Ղուկ. ԺԹ 9:
5* Տե՛ս «Հանգիստ սրբոյ Յովհաննու առաքելոյ եւ ավետարանչի», Զ, է:

1* Տե՛ս Գործք, Ի 17-23:
2* Սաղ. 118 12:
3* Սաղ. 45 5:
4* Սաղ. 38 3:
5* Հմմտ. Սաղ. 38 21:

դնեն ի ցաւրհնայ յարկն: Եւ Հոգին երթաւ ընդ^{108ա} գերկնաչու ճանապարհն՝ մնալով առ ընթեր մարմնոյն մինչեւ գլխաւորեալ աւարտին խորհուրդքն եւ խորհրդական ընթերցմունք^{108բ} ի յոյս եւ ի հաւատս եւ ի թուշակն որ այն ուղեգնացութեան, վարք եւ վախճանք սրբոցն առաջնոցն եւ աղերս մաղթանաց, զի եղիցի նոցա^{108գ} դասակից¹⁰⁹ եւ մասնակից¹¹⁰, եւ իբր զինուք վառիցի^{110ա} յառաջիկա^{110բ} պատերազմն դիւացն, որ պատահելոց են նմա ի յաւդ այդր, որպէս Անտոնի յայտնեցաւ: Նոյն իրի եւ զՀանգիստն Յոհաննու ընթեռնուն, զի եւ բանք նորա նորին աղաւթիւք եւ այժմ կատարեսցի. վանեսցի խաւարն, տկարացի վիհն, շիջի Հուրն, զմրսեսցի Հնոցն, փարատեսցի մութն, քանզի խաւար թանձրացուցանեն նոքա, վիհս ցուցանեն, գեհնն բորբոքեն, Հնոցս ծխեն, մութն եւ մռայլն^{110գ} տարածանեն եւ կրճտեն զատամուկսն, եւ արգելու ջանան՝ յիշեցուցանելով զամենայն սխալանս¹¹¹ նորա^{111ա} ի մանկութենէ, վասն որոյ յովով աշխատութեամբ եւ սպառնալով անցուցանեն Հրեշտակքն ընդ խաւարին իշխանութիւնքն, որ ի ներքոյն լուսնիդ^{111բ} եւ զաւուրս եւթն, ասեն^{111գ}, ճանապարհորդեալ Հրեշտակացն Հոգովն հանդերձ^{111դ}: Ապա հասանն ի տեղին, ուր կայանքն են Հոգւոցն՝ անցեալք ընդ յեւթնաստեղեան խորանսն: Եւ են ի հանգստեան եւ յիմաստս եւ ի զգայութեան, զի ոչ խափանի ուշ մտաց նոցա, եւ իմանան, որ ինչ պատրաստեալ է վարձ^{111ե} վաստակոց նոցա: Նոյնպէս եւ որ ինչ վասն նոցա լինին^{111զ} պատարագ եւ աղաւթք^{111է} եւ ողորմութիւնք եւ ի փառաց վերնական լուսոյն եւ ի Հոտոյ դրախտին լինիցի նոցա մխիթարութիւն: Բայց զկատարեալ վարձն ի յարութեան ընդունիցին^{111ը} Հանդերձ լծակցաւն, յորժամ նկարին վարք նոցա ի մարմինս իւրեանց եւ լինին մարմինք նոցա^{111թ} իբրեւ զմագաղաթ՝ լի գրով, եւ ամենայն ոք գիտիցէ դպրութիւն եւ ընթեռնու զգործս իւր: Վասն որոյ որպէս եւ Հոգին է յեկեղեցւոյ Հոգւոցն եւ ի վերին քահանայարանն, նոյնպէս եւ նշխարք ոսկերացն՝ ի ներքին խորանիս, որ կազմեցաւ նմա խորագոյն եւթն աստիճանաւ, ըստ որում եւ յեւթն աւուրս լցեալ ծածկի Հոգով, խաչիւ եւ աղաւթիւք եւ խորհրդական կարդացմամբ¹¹² կնքելով զաւուրս եւթն, զի լիցի¹¹³ ճրագ ճանապարհի Հոգւոյ նորա եւ բանալի երկնից:

Դարձեալ եւթն աւուր խորհրդածութիւն նշանակէ զեւթն դար կենցաղոյս, յորս եմք ի ներքոյ մահու եւ կարեաց եւ յերկիւղս մեղաց, վասն որոյ եւ պէտս ունիմք վերին^{113ա} աւգնականութեան, զոր խնդրեմք աղաւթիւք, զի բացերես անցցուք ընդ այլալական դարքս. յութներորդն ժա-

մանել դար^{113բ} յաւիտեան յանայլալական եւ յանգրաղ¹¹⁴ եւ անմահական վիճակն:

Եւ դարձեալ զեւթնարփեան շնորհս Հոգւոյն Սրբոյ խորհրդածէ եւթն աւր յիշատակ քահանային, զոր առեալ ունէր^{114ա} ի կեանս իւր եւ ի մահուան ոչ մեկնեցաւ ի Հոգւոյն եւ յոսկերացն^{114բ} նորա: Եւ զի ունէր ի կենդանութեան յայտ անտի է, որ ցուցանէ ներգործութեամբ եւ արարողական իշխանութեամբ, քանզի պատարագ է եւ մկրտէ եւ պսակէ, առնու խոստովանութիւն եւ խաչ աւրհնէ եւ ձեթ հիւանդաց եւ թաղէ զվախճանեալսն, զոր ոչ ոք կարէ յաշխարհականաց կարգէ^{114գ}: Եւ արդ, ասացելոցս նոյն շնորհք եւ պարգեւք Հոգւոյն Սրբոյ առաջնորդ եւ ուղեկից լինի եղբաւրն մերոյ՝ անխռով եւ աներկիւղ անցուցանել ընդ աւրական այսոցն չարութեան լրջմտութեամբ եւ բարի բերկրանաւք պատահեսցի նա անդրանկաց¹¹⁵ եկեղեցւոյն, որ յառաջ քան զնա գնացեալ սրբոցն Հոգոցն, գթութեամբ եւ ողորմութեամբ տեսցէ զնա ակն Դատաւորին եւ Թագաւորին արարածոց, կոչեսցէ զնա քաղցր բարբառով ընդ սիրելիս իւր, գրեսցէ զանուն նորա ի Գիրն կենաց, խաչակնքեալ աւրհնեսցէ զգայութիւն մարմնոյ եւ ոսկերաց սորա եւ զտեղի Հանգստեան սորա անշարժ եւ անսասան մատանեաւ դրոշմեսցէ զնա մինչեւ^{115ա} յաւրն վերջին Քրիստոս Աստուած մեր^{115բ}, որ յաւիտենից է եւ յիշատակ նորա ազգէ յազգս, մերով բնութեամբն փառաւորեալն չարչարանաւք եւ յարուցեալն ի մեռելոց ի խնամս Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ եւ այժմ յարուցեալ գթացի ի Սիրովն մայրս^{115գ} մեր սուրբ եկեղեցիս եւ մխիթարեսցէ զմանկունս սորա եւ զանդամսն ի պատուական գլխոյն մինչեւ ցորուպսն եւ մխիթարէ զհոգեւոր եւ զմարմնաւոր պիտոյիցն սպասաւորսն, սրբեսցէ զարտաւոր եւ զթախիծ յերեսաց ձերոց եւ խաւեսցի ի սիրտս իւրաքանչիւր զհաճոյսն^{115դ} իւր՝ դնել կանուխ, քան զաւրս զայս ելս ի սրտի եւ թեթեւանալ յաշխարհէ եւ յաշխարհական զբաղմանց եւ ցանկութեանց՝ «Հայել յերկինս ի վեր եւ յերկիր ի խոնարի՝», ուր գանձեալ¹¹⁶ կան յԱղամայ Հետէ Հոգիք^{116ա} եւ մարմինք մարդկան ամենեցուն¹¹⁷ ընդ նոսա Համարեալ եւ զինքն իւրաքանչիւր ումեք զմտաւ ածել եւ զայն, զի երկինք եւ երկիր գանձեալ կան Հրով^{117ա} պահեալ յաւուրն դատաստանի եւ կորստեան ամբարշտաց, յորմէ զերծուցէ Քրիստոս Աստուած մեր¹¹⁸ զամենայն հաւատացեալս անուան իւրոյ, եւ ինքն եղիցի աւրհնեալ ընդ Հաւր եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ յաւիտեանս¹¹⁹. Ամէն:

Տե՛ս « Ս. Աբամասի Աղեմանդրիոյ հայրապետի ճառք...», Վեցնտիկ, 1899, էջ 533-614:

^{1*} Եսայի Ե 30:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր՝ A Ի ձև Սաղմոսն, որ ասէ. «Աւուրք իմ որպէս հովանի անցին»։ B Ի ձև Սաղմոսն վասն քահանայից. «Աւուրք իմ որպէս հովանի անցին. Դու, Տէր յաւիտեան կաս։ D Ի ձև Սաղմոսն վասն քահանայից նոյն հարն վարդանայ վարդապետի ասացեալ. Աւուրք իմ որպէս հովանի անցին եւ Դու, Տէր.»։ E Ի ձև Սաղմոսն վասն քահանայից նոյն վարդապետի վարդանա ասացեալ. «Աւուրք իմ որպէս հովանի.»։

Բնագիր 1 A արժանացեալ։ 1ա B Ի դրախտին։ 2 C տան։ 2ա A ծաղկեմ։ 2բ AC տնկեալ։ 2գ C եւ եթէ տնկեալ եղիցին Ի տան Տեանն։ եւ դարձեալ փխ որպէս... բէ։ 2դ AC չիք Ի տանն Աստուծոյ։ 2ե D եւ արդ։ 2զ E պողաքեր։ 3 E յարմատոյ խելալ։ 3ա ABCD Ի յուժգին։ 3բ C հնչմանէ։ 4 C հողմոյ։ 4ա D Թէպէտ որ։ 5 C են։ 5ա ABC չիք սակայն։ 6 BC ոստաքել։ 6ա AC չիք Ի։ 7 CD հողմով։ 8-9 A չիք Ի։ 10 A Ովսիա։ B Ովսէի։ C Ովսէ։ E Ովսիէ։ 11 A չիք նմանեցուցանէ... Ի դաշտին։ 12 ABCE չիք Արդ։ 12ա C յաղագս։ 13 ADE պատահման։ 13ա AE բանականն։ 13բ ABCE չիք եւ։ 14 A որք։ 14ա B եւ կամ։ 14բ D չիք Ի մնացեալ։ 14գ AC չիք ընդ նմա։ 14դ B Ի սարակացեալսն փխ հասարակ հաւատացեալս։ 14ե ABC յեկեղեցականաց փխ. յեկեղեցական կարգաց։ 15 C քահանայական։ 16 A աշտինանէ։ 17 C վտանկին։ 18 A համակարգս։ 19 C աւազանէն։ 19ա AC չիք երկնաւոր։ 20 A չիք դպրութեան։ 21 BC սարկաւազութիւն եւ քահանայութիւն (չիք կարգաց)։ CD գարեւնայսն։ 22 C սննդեանն։ 22ա B գանցանս։ 22բ B ճանապարհս։ 22գ ABC չիք այսմ։ 23 տրտմութեանցս։ 24 AD վատրախտութիւն։ 24ա E հանդերձելոյն։ 24բ D տրտմութեանց։ 24գ AC սովորութեան։ 25 BC չիք որոց... յոյս։ 26 A չիք եւ։ 27 AD հառաչմամբ։ 27ա D վիմէ։ 28 BC ծաղկէ։ 29 CD յարմատս։ 29ա D վիմին։ 30 C հոտոյ։ 31 C Տեանն մերոյ գալստեան։ 32 A մկրտեցաւ։ 33 C կողից։ 33ա ABC չիք խոցեալ։ 34 A պեղեաց զինուորն։ D զինուորն։ 35 D վասն որ (ցեցակեր)։ 35ա AC զմեջ բանիս։ 36 A հարագաց։ 37 A մատուակել։ 37ա ABC չիք սգաւորաց։ 37բ D տրտմեցելոյն։ 37գ AC չիք եւ։ 37դ ABC կենցաղումս։ 38 A արկի։ 38ա ABC չիք առաջի Տեանն։ 38բ ABC զի։ 39 A չիք փառաց։ 40 A չիք է։ 40ա DE կարաւտէ։ 40բ AC գնամբ։ 41 B գոթութեան։ C գողութեամբ։ 42 A գերբզմանի։ 43 CDE յանգատական։ 43ա AC չիք եւ։ 44 C բազմագործ շուրջ է։ 45 A ցուցանէ։ 45ա D մեռանիցիմբ։ 45բ BE եւ ոչ։ 45գ B կրեցուց։ 46 E չիք եւ։ A չիք Յակոր։ E Յակոր ասէ։ 47 BC նշոյնութեամբ։

47ա E որպէս եւ փխ զոր արիւնակ։ 48 CDE մայրն իսկ։ 48ա ABCD մա-
հիմբ։ 48բ D այսինքն բէ։ 48գ ABCD չիք միշտ։ 48դ ACE բազմաւոր։ 48ե
E հովանու։ 48զ D լինել։ 49 BC ստուեր լինի։ 49ա B Ի մոտ։ 49բ ABC
երկրին։ D երկրին։ 49գ B եւ արտից։ 49դ B հովանինն։ 49ե E սգաու-
թիւն։ 50 C չիք պանդխտեալն։ 50ա B չիք անցանէ։ 50բ D ուստի փխ
յորմէ։ 51 A նիւթ։ 51ա ABC յասէն փխ յիշէ։ 52 A չիք եւ։ 52ա D -
մարդն։ 52բ D սիցէ։ 52գ D այլ։ 52դ E ցամաքել։ 52ե E պատշաճ։ 53
A խորշակաւ (չիք Ի)։ D խորշակով։ 53ա D անարգ եւ խոտան։ 53բ ABC -
նոյնպիսի։ 54 BC նոյնպէս եւ (չիք է)։ 54ա D մեկնելն։ 54բ D չիք է։ 54գ
ABC ինքն դարձեալ։ 54դ ABCE հարկանելով փխ հարկանելն յայտնէ։ 55
CE ասաց։ 55ա E զաստիսս։ 56 ADE նմանութեանց նմանութիւն։ 57 C
աստ։ 57ա ABCD չիք փոխանակ։ 57բ D իբր։ 58 A հորացեալ։ 59 C չիք եւ
չորացեալ։ 59ա ABC եւ։ 59բ B անելն։ 59գ E չիք որպէս այլուր... ասնն։
59դ E ցանկին Ի սկտեղս հող արկեալս։ 60 AD չիքնէին։ C էին փխ չէին։
60ա BE զուարեացեալ զինով։ 60բ D հասանէ։ 60գ E աստիճանէ։ 60դ B -
գող Ի գիշերի։ AC գիշերոյն նմանեցուցանէ։ 60ե E այնպէս։ 61 C ցնծալով։
62 C շինեցուց։ 63 Չ եւ քակեցաւ։ 63ա DE քակեցաւ վասն հանցանաց , (E
յանցանաց)։ 63բ ABC կալեալ։ 64 C բարեաց դրախտին։ 65 A կացուց։ 66
C մշտնջենաւոր կենաւ։ 66ա D Ի յուրիւն։ 67 CD իսկ Աստուծո։ 67ա D
արկանելով։ 68 C կենաց։ 68ա D չիք Ի։ 68բ ABC դատաստանին։ 68գ
ABC դատ։ 68դ ABC դիւրանց եւ վաղամեռ։ 68ե ABCE չիք գիւր։ 68զ E
ողորմեսցի եւ փխ. գիւր... բնութեանս։ 68է ABC ստեղծի։ 68ը E Արացէ։
68թ ABCD դատողականին։ 68ժ-68ժա ABCD չիք այսինքն... յազգս։ 69 C -
չիք ողորմութեամբ։ 69ա A զքանչիւնաց (այսպէս եւ այլուր)։ 70 C չիք բող։
71 C չիք խառնակեալն։ 72 C չիք եւ գՄուր։ 73 C ժողովս։ 74 C չիք կու-
պաշտիցն... մեղաւ։ 75 CE չիք գործի։ 76 C որպէս ասէ Ոչ։ E չիք որպէս աս-
տէ։ 76ա ABC ողորմութիւն։ 76բ ABC չիք եւ այժմ։ 76գ ABC գրացեալ է։
76դ ABCE չիք Ի։ 77 A ասէ։ 78 CD չիք հինգ։ 78ա D արիւնակաւս։ 78բ
D նստիլն։ 78գ ABC չիք եւ։ 78դ E զանտես առնել։ 79 C եւ փխ Իսկ
այն։ 79ա AC չիք է։ 79բ DE բարի։ 79գ ABC ակնարկութեան։ 80-81 C չիք
զի։ 81ա D գթալոյ ժամանակ։ 81բ D Ի յերուսաղէմ։ 82 B լինել փխ չինել։
82ա E ժողովրդեանն հրէից դարձիւ փխ դարձիւ... հրէից։ 82բ ABC չիք Աս-
տուծոյ մերոյ։ 83 B եգիտ։ 84 B բնութեանս։ 85 C սահմանեցին, փխ
բարգմանեցին։ 85ա E Պատուեր։ 86 B ապաշխարողք։ 86ա D Ի յանձնս։
86բ D նովմբ։ 87 B ամբ։ 87ա ABC ողբացան։ 88 B յեղբարստ։ 89 B քա-

հանապան: 90 C աշտինանից: 90ա ABCD չիք Տերն: 90բ D յելանելն
 յաշխարհէս ակամա է փխ յաշխարհս... ակամա: 90գ D չիք է: 91 B քահա-
 նապան: 91ա ABC ի յուսով: 91բ ABCD չիք բարոտ: 92 B գետին: 93 B
 գոգին: 94 D վասն զի: 95 B լուանայն: 95ա C ժամու: 95բ E չիք եւ: 96
 B ողորբական: 96ա ABC չիք ի: 96բ D ասպարհսին: 96գ E փիլոնով:
 96դ ABC աւղաւ: 97 B կնն: 97ա E յաւղ: 98 B եղեմ: D ի յեղեմ: 98ա D
 խնկոյ: 98բ E Աւետարանէն գրով: 98գ ABC վարիւք եւ: Խրատիւք: 98դ
 ABCE իւր փխ. գայս: 98ե ABC հոգի է, եւ հոգին յերկնէն: E հոգ է ի
 յերկրէ եւ յերկնէ փխ. հող... յերկնէ եւ: 99գ ABCE չիք եւ: 99 C շնորհիւ:
 D շնորհ: 99ա AE չիք ի: 100 B եկեղեցոյ: 101 B Աողոմէ: 101ա A ի
 փխ. եւ: 101բ A այս: 101գ A Սոյն: 101դ A ի գոհութեամբ եւ ի արհնու-
 թեամբ տալ փխ. ցուցանէր... տալն ի: 101ե A չիք աստուածամուխ մարմ-
 նոյն: 101զ AE դուռն փխ. գաւթ: 101է D յԱւետարանէն եւ յառաքելոց,
 փխ. յառաքելոցն եւ յաւետարանչացն: 102 C մահուանէն: 102ա A չիք նշա-
 նակէ: 102բ A զսիրահամբիր: 103 C գտանիլ: 104 C կրկ. «զի այնմ ար-
 ժանի... աղաթիցն»: 104ա E զգուշ կալ: 104բ չորք գլխաւք: 105 B շուշ:
 105ա D աշխարհի: 105բ D նշանակելով: 105գ A քրիստոնեութեամբ: C -
 տուկ: 106 A չիք հոգեւոր: 106ա A չիք եւ: 106բ B տունք: 106գ D պտ-
 դաւետք: 107 B որով: 107ա ABCD չիք երանելի: 107բ D ազգեալք ազգք
 հաւատացելոց: 107գ D մարդիկ փխ. ազգ մարդկան: 107դ D անեալ: 108 B -
 հանկիստն: 108ա AE չիք ընդ: 108բ D ընթերցուածք: 108գ D նա: 109 B -
 դասնակից: 110 B մասնակիս: 110ա E վառեցի: 110բ D յառաջիկա ժա-
 մանակն ի: 110գ E մութ եւ մոայլս: 111 B սխանան: DE սղալանս: 111ա
 D որ, փխ. նորա: 111բ D լուսնոյդ: 111գ D չիք ասեն: 111դ D հանդերձ
 հոգւովն: 111ե ABCE չիք վարձ: 111զ D ինչ լինին վասն նոցա: E լինի:
 111է D չիք եւ աղաթք: 111ը E ընդունին: 111թ AE չիք մարմինն նոցա: 112
 կարդացմանք: 113 B լցի: 113ա D չիք վերին: 113բ E ժամանեալ դարք: 114
 B զանբաղ: D անսղալ: 114ա A չիք ունէր: 114բ ABCE յոսկերացն եւ ի
 հոգւոյն փխ. ի հոգւոյն եւ յոսկերացն: 114գ A յաշխարհական կարգաց: 115
 B անտրանկաց: 115ա A չիք մինչեւ: 115բ AE չիք մեր: 115գ E մայր:
 115դ ABC զհանիւսն: 116 C գածել: 116ա AE անձինք: 117 CD ամենե-
 ցունց: 117ա ABCD հրոյ: 118 BD չիք մեր: 119 C որ է արհնեալ յաւի-
 տեանս. ամէն փխ. եւ ինքն եղիցի... յաւիտեանս. Ամէն:

ԵՌԱՄԵԾԻ ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ
 ԱՐԱՐԵԱԼ Ի ԲԱՆ ՍՈՂՈՄՈՆԻ՝

«Գիտացի, զի մարմին զբաւեցուցանէ զմանկութիւն եւ
 քարճրացուցանէ զշտեմարանս, զթագաւոր մեր ի գահոյս մեր, իբ-
 րեւ զարմաւ ոսկեղէն զմուսալից, եւ լցցին դաշտք, դարձցի թագա-
 ւոր անդրէն ի մանկութիւն: Սիրելին ի սենեակ իւր, որոյ երգեցից
 զսերն: Ես իսկ եմ ի սաղմոսարանին, երգեցից ընդ ընկերս իմ, երգես-
 ցուք եւ ուրախ լիցուք: Թագաւոր սիրելի, թէպէտ ծածկեցաք ի տեսնէն,
 աչք մեր յիսնաւորք: Տէր արար զեզ, հաստատեաց զեզ, պատրաստեաց
 զեզ յարգանդէ: Գեղեցիկդ ի կանայս մայր էո, որ ծնցի մարմին ան-
 խիղճ»:

Սուրբ եկեղեցի պատկեր է անսահման մեծութեան Աստուծոյ, ուստի
 ամենայն տուրք, բարիք եւ ամենայն պարգեւք կատարեալք իջանն, եւ
 անբովանդակելի եւ անսպառ գանձք իմաստութեան ծածկեալ կան ի սմա,
 որ բաւական է ամենայն բանականաց յամենայն յաւիտեանս եւ յաւիտե-
 նից յաւիտեանս զբաղձանս ծարաւման միշտ նորագոյն գանձիւք եւ ան-
 մահաբուղիս² աղբիւրք ընուլ եւ զփափագ կարաւտոյն ոչ ընուն եւ զծարաւ
 ոչ շիջուցանան, վասնզի մնացեալն գերագոյն է քան զառաւելն: Սոյնպէս
 եւ իմանալի եւ լայնական ծովէն եղեւ ամենունակէ խորհրդական եւ ան-
 հատական գանձուց. է, զոր հասարակաց ունի եւ հարկաւորս զխոստովա-
 նութիւն հաւատոյ եւ զխրատ զգուշութեան, առանց որոց ոչ է հնար կեալ,
 ըստ Աստուծոյ, որպէս ոչ առանց հացի եւ ջրոյ, ըստ աշխարհի: Եւ ունի
 դարձեալ փարթամութիւնս ի վէր հարկաւորին, իբրու զոսկի եւ զակն եւ
 զմարգարիտ, որ սակաւուց է թագաւորաց եւ մեծատանց բանս հանգոյցս
 դժուարարձակս եւ խորին առակս եւ դարձուածս մանուածոյս, որպիսիք
 եւ արդի եղեալ բանքս առաջի մեծատուն եւ արքունական մտաց ձերոց
 ազատաց, քանզի հարցասէր եւ իմաստունս եղէ բնութիւն մարդոյ առաւել
 ի նոր ինչ լուրս եւ յանձանաւթ բանս որպէս զաթնցոց (°) ասեն, եթէ յայլ
 ինչ չէին պարապեալ, բայց եթէ ասել ինչ եւ կամ լսել նորագոյս, զի ա-
 ռաւել ցնծայ միտք ի գիւտս նոր կերակրոյ իմանալի հանճարոյ, յորժամ

Աղբյուրներ
 ՄՄ, ձեռ. N 5862, ք. 167բ-170բ:
¹ Երգ Ը 1-6 «(Այլուստ իմն գտեալ ի սմին Երգոյ)»:
² Զիւն ԵԲԸ:

կրթէ՛ յընտրութիւնս բարոյն, քանզի կրկին ունին բանքս այս զբաղձանս բորբոքման ցանկութեան. առաջին, զի առականք (°) եւ խորինք են եւ երկրորդ, զի չէ հասեալ ի բազմաց լսելիս եւ երրորդ եւս, զի Սաղոմոնի են, որ անհամեմատ է բնաւից որդոց այդ (°), որ ընդարձակութեամբ սրտի տարաւ զիմաստս երեւելի աշխարհիս եւ պարգեւաւք աստուածեղէն հոգւոյն միջամուխ եղեւ խորոցն Աստուծոյ եւ բացայայտիչ անճառ խորհրդոյ տնաւրէնութեան Որդւոյն Աստուծոյ, որք գտանին յառակս եւ յաւրհնութիւնս ութից հազարաց ի նմանէ ասացելոցն մանաւանդ եթէ յԱստուծոյ եւ ոչ ի նմանէ, որպէս եւ ինքն ասէ. «Իմ բանք յԱստուծոյ խաւսեցեալ են» որդ (°) Թէպէտ ոչ գտանին ի մէջ աշխարհի ամենայն ասացեալքն յԱստուծոյ նովաւ, որպէս եւ ոչ այս բանքս յամենայն տեղիս եւ ոչ յաւրինենն (°) գիրսն, որ կան յեկեղեցւոջ, այլ եւ զայն եւս գիտելի է, զոր ասեն իմաստունք, եթէ տառք (°) զտեսութիւն իմաստիցն ոչ յայտնեն մտացն, այլ ի պատմութիւն առաջնորդեն լսաւդացն եւ ապա յայտնին առակքն: Եւ յայսմ առակի պատմութիւն այն եղիցի մեզ, զոր ասէ սուրբն Եփրեմ, եթէ Սաղոմոն իմաստուն յետ մեղացն եւ Հեռանալոյն յԱստուծոյ ի խաբից կանանցն յաւուր միում նստէր ի ձմերոցի տան Հաւր իւրոյ Դաւթի, եւ յիշեաց զպատուիրանն նոր ի ժամ մահուն, եւ եմուտ ի սենեակ իւր եւ էլաց առաջի Տեառն լալիւն մեծ, եւ եղ սահման անձին իւրոյ՝ լալ մինչեւ դուռն սենեկին առանց ձեռին բացցի, զոր այլք ասեն փակեցցի, բայց բանալն է ի դէպ նշանակ լինել բացման դրան ողորմութեան Աստուծոյ, որպէս եւ եղեւն: Եւ ապա ել արտաքս եւ ասաց ի մտի իւրում, եթէ բազմութիւն գրեանցն իմ պատճառ լինի բազմաց կորստեան, թերանալոյ յԱստուծոյ եւ ի բարեաց գործոց, քանզի ասեն, եթէ նա այն ամենայն իմաստութեամբն ընդէ՞ր մեկնեցաւ ի Տեառնէ, եթէ բարի է պաշտելն զնոսա, եւ հրամայեաց սպասաւորաց (°) իւրոց այրել զգրեանս, որք են տրտմութեամբ ելին յերեսաց նորա, խորհեցան եւ ոչ այրեցին: Եւ դարձան պատմեցին նմա, թէ՛ եղեւ, զոր հրամայեցերն: Եւ ասէ. Զի՞նչ տեսիք: Եւ ասեն. Ոչինչ: Եկ ել ի նմանէ ցատումն սաստիկ, եւ ելին այրեցին եւ չողան պատմեցին, եթէ լուսով եւ անոյշ հոտով լցաւ ամենայն երկիր եւ ապա հաւաքեալ վերացաւ յերկինս եւ մտեալ ծածկեցաւ: Եւ լուեալ զայս եհար զնա սիրտ իւր եւ տրտմեալ սաստիկ ի խղճէ մտացն հեղձնոյր: Եւ իշխան ոմն պահեալ ունէր ի ծոց իւր ի խնամոցն Աստուծոյ զգիրք՝ զայս Առակաց, որ գտնուի յեկեղեցի ի յԱռակացն Երեք գլուխ եւ մի զՂման գիրք, որ ժողովողն կոչի եւ գլուխ մի յաւրհնութեանցն, որ Երգ երգոց ասի, զոր յերիս հատածս որոշեալ կատարի գերիս հասակս մարդկան: Իսկ սիրեցեալքն գլուխ ընդ կասկածնաւք է, թէ իցէ նորա, բայց

կիրթէ:
Առակ. ԼԱ 1:

բանքս այս, որ հանեալ եղեւ ի սեղան հանդիսաւոր սրտից ձերոց, թէպէտ ոչ երեւի ի բնագիրսն Սաղոմոնի, սակայն առանց կարծեաց հարազատ Սաղոմոնի է եւ «Երգս երգոյն» կոչեցելոյ. նախ ի նկարագրէն է յայտնի, զի կարի նման է եւ ապա ի յարանց սրբոց, որք առեալ են ի վկայութիւն. արքա Եփրեմ եւ Յակոբ Սրճեցին եւ պատրիարգն Ասորոց Միքայիլն, եւ յերկուս եւ յերից վկայից հաստատի բանս, ուստի յայտ է, թէ յայլմէ ումեքէ պահեցաւ եւ այս յազումանէ Հոգւոյն ի խնդութիւն հարսին եկեղեցւոյ ի նիւթ աստուածաբանութեան եւ ի դաստիարակութիւն վարժից կրթութեան ուսումնասէր մտաց, որ ասէ յայպէս. «Գիտացի, զի մարմին զբաւսեցուցանէ զմանկութիւն»: «Գիտացի» ասելն ոճ է իմաստնոյն, որ ի բազում տեղիս ի վերայ յոլով բանից եղեալ է յԱռակս եւ ի ժողովողն, ըստ այնմ, թէ՛ «Գիտացի զկին որոգայթ ինձ եւ այլոց» եւ դարձեալ գիտացի, զի կատարելն՝ բարի ոչ է ի զգալիսս, այլ այս ամենայն սնտոի է եւ անբան ցանկութիւն: Զնոյն եւ աստ ասէ. «Գիտացի, զի մարմին զբաւսեցուցանէ»: Սովոր են Գիրք ի վերայ երից ժամանակաց վարել զբանն յանցելոյն ի ներկայիս եւ յապառնոյն, զոր եւ աստ իմանամք, զի թողու զանցեալն իրբեւ զչգիտող, յորժամ չէր իմաստնացեալ յԱստուծոյ, իսկ զերկուցն խոստովանի գիտել՝ յայտ է ի բանալ խորոցն Աստուծոյ նմա ըստ խոստման թէ՛ «Տաց քեզ, զոր խնդրեցերդ գերազանցութեամբ», որ էր խելացի հանճար ընդ մոգութեան խառնեալ, որով «գիտասցի», ասէ, թէ «մարմին զբաւսեցուցանէ» ոչ ձերունիս, այլ՝ «զմանկութիւն», քանզի մանկութիւն ընդ անմտութեան խառնեալ ընդունայնութիւն է: Եւ զի՞նչ իցէ «զբաւսեցուցանել». զբաւսանս կոչի այլեկոծանք եւ փորձանք եւ ցնորք, զբաղմունք եւ մոռացումն, ըստ որում Յունան ասէր ցԱստուած ի փոր կիտին. «Ամենայն զբաւսանք եւ ալիք Քո անցին ի վերայ»¹: Կոչի դարձեալ «զբաւսանք» հանգիստ ինչ մարմնոյ եւ հեշտալիք ի տեսիլ աչաց եւ ի լուր ականջաց, որպէս վասն Շուշանայ ասէ գիր, եթէ՛ «Զոգաւ ի տաւթածամու զբաւսնուլ ի բուրաստանին»², որ եւ յայտ է, թէ զերկոսին. մարմին առնէ մանկութիւն, որ եւ նախաստեղծիցն մինչ մանկունք էին եւ զբաւսնուին ի դրախտին ի վայելչութեան վայրին ցանկութիւն հեշտալի պողոյն եւ ցնորք խաբեութեան աւճին մոռանալ ետ զհրամայեալն ի Տեառնէ՛ չուտել անդի: Նոյնպէս եւ զհսկայսն, զոր երկրի մանկունս կոչէն իմաստունք, ի մոռացմունս՝ էարկ տկար բնութիւնս ի տեսանելն զմարմինս իւրեանց երկայնադէզս, անճոռնիս, եւ անարդիւս, անկան ի խառնութիւնս եւ յապատամբութիւն Աստուծոյ, եղեն բովանդակ մարմին

կատուն (°):
1՝ Յովնան Բ 4:
2՝ Դանիէլ ԺԳ 7:

մինչ ասել Աստուծոյ. Մի բնակել Հոգի ի մարդ վասն լինելոյ դոցա մարմին: Նոյնպէս եւ զամենայն անկատար զբաւսեցողացնէ՛, քանզի ի Հորից Հակառակաց նիւթոց է կազմեալ մարմին: Եւ՛ ծանր եւ՛ վայրաբեր է մարմին: Եվ վասն այսորիկ մարմին կոչի, զի ընդարմ եւ խուլ է, եւ ընդարմացողացնէ՛ զոգիին, որպէս եւ յետ մահու ընդարմանա ի գերեզմանի: Եւ մանկութիւն դիւրաշարժ եւ եռանդնոտն է եւ անհաստատ, դիւրաւ զբաւսնու, եթէ ոչ ալիք իմաստութեան, որ երկիւղ է Տեառն եւ Հանճար ձերունական, որ է կեանք անարատ, առաջնորդեցցեն մանկան, նա եւ յորտողաց չիցցեն մաւտ թէպէտ եւ ձերիցէ՛ զմանկաւ ոչ կարէ ապրիլ ի մանկութեան մեղաց, որպէս եւ ասէր իմաստասէ՛րն Փիլոն, թէ՛ զայնպիսին բազմաժամանակեա մանկունս պարտ է կոչել՝, զի եւ ինքն իսկ՝ առակաւս ի տղայութեան ոչ յաղթահարեցաւ ի մարմնոյն, այլ ի ձերութեան, յորժամ կանանցն մանկամտութեան մոլորութեան զհետ չոգաւ, որպէս եւ յերկեղազարդ մանկունսն ի Դանիէլ եւ յանանկանոն յաղթահարեցաւ մարմին, եւ ոչ ուտէին ի սեղանոյ թագաւորին, այլ ունդս ճաշակելով ձերունական փայլեցին Հանճարով: Այլ այսոքիկ ճառական իմաստք եւ թանձրատեսակ միտք են առ ձեռն պատրաստ, որովք ոչ է արժան յագեանալ մտաւորաց, քանզի առակք են եւ խորագոյնս ունին խորհուրդս այլովք այլ ինչ յայտնելով, զոր եւ գիտաց Սաղոմոն եւ ասաց «Մարմին զբաւսեցողացնէ՛ զմանկութիւն եւ բարձրացողացնէ՛ զթագ մեր ի գահ մեր, որոց իմաստից Հոգին Սուրբ եղիցի մեզ առաջնորդ, որոյ գործ է քննել զխորս Աստուծոյ, որով իմանամք այսպէս. երկու եղեն ազգք խաւսնոց՝ մտաւորք եւ ինքնիշխանք, հրշտակք եւ մարդիկ յարարչագործ են Աստուծոյ. հրշտակք անբաւք եւ անթիւք ընդ երկնի էացեալք կատարմամբ, ի յիսկզբան ի տասն որոշեալ կարգապետութիւնս դասուց պարզ եւ անմարմին բնութիւնք, յորոց մին դասն խոտորնակս ածեալ զմտաւ ապստամբութիւն, անկաւ յերկնից ի փառաց: Իսկ մերս բնութիւն սկզբունք երկուք միայն, որք եւ եղան ի դրախտին եւ աւին պատուիրան գործել զնա եւ պահել իւրեանց եւ յարմար տեղոյն աճեալ անախտաբար: Եւ զի չարագործեաց զտուեալ սերմն բարոյն չպահեցաւ նմա դրախտն եւ ոչ անախտ անման եղեւ արժանաւոր վաղվաղակի խտացեալ արմատոյն խլեցաւ ի տեղոյն մեղաւք ծանրացեալ անկաւ եւ նա յիւրմէ բարձրութենէն յերկիր անասնոց, ուր եւ աճէ անասնաբար մինչեւ լնու թիւ արարչատես սահմանին: Եւ զի անկեալքն երկոքին ցաւ ետուն բարի կամաց Աստուծոյ, եւ խնդրեցաւ դատաստան արդար իրաւանցն Աստուծոյ, եւ առաւել ցուցաւ դատապարտ անմարմին, որ ոչ ունէր վայրաբարչ բնութիւն եւ ոչ պատրիչ զոք, այլ յանձն չարացաւ զհակառակն ածել յինքն, որ թեթեւն էր բնութեամբ, վասն որոյ եւ կոչեցաւ սատանա: Իսկ մարդկայինս ազգ զծանրութիւն

մարմնոյն ունելով պատճառ եւ զառաջին չարացեալն խարիչ ողորմութեան արժանի ցուցաւ յանխաբ դատաստանէն Աստուծոյ՝ գիտելով, թէ՛ մարմին էարկ զմարդիկ ի զբաւսանս զբաղման եւ սորին աղետն երբ զիւր Արարիչն որպէս ի Հեշտալի պարտեզս ի մանկութիւն, եւ զբաւսեցոյց զնա յամենայն տղայականսն առանց մեղաց, ըստ ասելոյն, թէ՛ «Եղբաւր որդին իմ էջ ի պարտեզ իւր», այսինքն՝ յիւր ստեղծեալ մարմին, ըստ Յովհաննու, թէ՛ «Բան մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ»: Վասն որոյ եւ ասէ իսկ զհետագայն պարզելով զբանս. «Եւ բարձրացուցէ ի շտեմարանս մեր զթագաւոր մեր ի գահոյս», քանզի «բարձրացոյց» զախտաւոր ծնունդս մեր ի կուսական արգանդի «ի շտեմարանս մեր» յաղիսն, ուր գոյանամք (՝) մեք յապականացու պատճառէն: «Զթագաւոր մեր» ասէ, այսինքն՝ որ յառաջ, քան զյաւիտեանս թագաւորէր եւ ոչ թէ ի Կուսէն սկսաւ, որպէս ասէր ցՊիղատոս, թէ՛ «յԱյդ իսկ ծնեալ եմ ես թագաւոր ի Հաւրէ», եւ «ի դոյն եկեալ եմ յաշխարհ, զի թագաւորեցից ի վերայ տուն Յակոբայ», ըստ Գաբրիէլի, այլ եւ ի վերայ Հեթանոսաց, ըստ Դաւթայ, որ ասէ. «Թագաւորեաց Աստուած ի վերայ Հեթանոսաց» եւ այս է ասելն. «զԹագաւոր ի գահոյս մեր», որ է սուրբ եկեղեցի երկնից վերագոյն Հանգիստ արժանաւոր եւ աթոռ փառաց որպէս եւ յերգոյ երգն ասէ. «Ահա գահոյք Սաղոմոնի ոսկիակազմ եւ ականակուռ ի զարդ ծիրանոյ պճնեալ եւ պաճուճեալ, որոյ պահապանքն կան սպառազէն ի քաջացն Իսրայէլի սուսեր ունելով յազգէր յարհաւրաց գիշերոյ», որք են ականդապահք եւ զարդարիչք եկեղեցւոյ զվեց շարժումն մարմնոյ եւ զտասն զգայութիւնս Հոգւոյ եւ մարմնոյ ողջ ունելով եւ զսուսէր բանին ունելով ի վերայ ախտի Հեշտութեան, քանզի այս է վաթսուսն զեւթն եւ զտասն:

«Իրբեւ զարմաւ ոսկեղէն զմոսալից, եւ լցցին դաշտս»: Արդ, գահոյքն շնորհաւքն Քրիստոսի իմացեալ եղեւ, զի բազմոց է թագաւորի, ուր երբեմն Հանգչի գլուխն դնելով, զոր առ Հրէայսն չունէր տեղի, քանզի սնարից յիշատակումն առնէ ի գահոյսն Սաղոմոնի, եւ երբեմն նստի յաթոռ դատաստանի արդարութեան, ըստ այնմ, եթէ՛ «յԱթոռն Դաւթի նստցի եւ զարքայութիւն նորա յաջողեցէ՛»¹: Եւ ասացաւ. Այս եկեղեցի, որ Հանգչի ի Հեզս եւ ի խոնարհս², եւ զանարժանսն արտաքսէ իբր դատաւոր: Իսկ ասելն. «Իրբեւ զարմաւ ոսկեղէն զմոսալից» կարի իմն խորագոյն երեւի եւ դժուարագնալի տեսողական մտաց, բայց սակայն ի յոյս

¹ Բառս ջնջված:

² Տալի Թ 7:

³ Հմմտ. Տալի ԿՁ 2:

Փիլոնի կեանք իմաստնոց Տես՝ «Փիլոնի Երբայեցւոյ ճառ», Վեներիկ, 1892, էջ 33-104:

նշուից հոգևոյն գնասցէ բանս կածանով յսկ ի խաւաշուտ¹ տեղիս յայս՝ պահելով զոճ կարգի իմաստիցս անմոլար, քանզի ասաց զԹագաւորն եւ զգահոյսն եւ առնթեր եղ զաւրինակն, թէ՛ «Իբրև զարմաւ», զի «Իբրև»-ն աւրինակն է զարդու բազմոցին ոսկեղէն արմաւու իբր զքանդակուածս ոսկեղէնս ի յորմս եւ ի սեմս տաճարի դրան, որպէս ասէ պատմութիւն, զգեղեցկութիւն տան նկարեալ քերովքէս եւ արմաւենիս եւ թիթեղունս թուռցեալս, ուստի յայտ է, թէ ոսկի գահոյքն եւ յայնմանէ նկարք արմաւենեաց տնկոյ, այսինքն՝ անապական եւ անախտ եւ անփուտ ոսկի հաւատն է եկեղեցւոյ, որ հաւաքէ զլրումն քրիստոնէութեան, որ է բազմոց Թագաւորին Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ նկարեալ է պէս պէս առաքինութեամբ արդարոցն, ըստ այնմ. «Արդարք որպէս արմաւենիս ծաղկեն՝ տնկեալ ի տան եւ ի գաւիթս Աստուծոյ: Իսկ «զմուսալիցն» ասելով զմատչողական եւ զկցողական եւ զմիաւորիչ առաքինութիւն Աստուծոյ յայտ առնէ, որ է սիրոյն զաւրութիւն ըստ Պաւղոսի. Զաւղ այլոցն բարեաց, եւ զարդ կատարման (°), զորոց զնշանակն բերին մոգքն յԱրեւելից եկեալ՝ ոսկի եւ զմուռ գեկեղեցւոյ առաքինութիւն գուշակելով. զմուռն կնդրկաւ լցեալ ի պատիւ անուշաբուրիչ բանին Աստուծոյ: Եւ դարձեալ «զմուսալից», զի ասէ յայտ առնելով, թէ լրումն աւրինացն սէրն է, զոր թէ ոչ ունիցի հաւատն եւ ողորմութիւն ոչ ինչ աւգտի թէպէտ մեծք են թող թէ քան զայլ մասունսն բարեաց, որ առանց սիրոյն լինիցի վասն որոյ «լցեալ» ասաց. քանզի չիք կշիռ գեղեցկութեան նորա, զի անդ ասաց Թագաւորն գնալ, ուր լի է սէրն՝ ասելով յերգան. «Ես ինձէն գնացից ի լեառն զմուտոյ եւ ի բլուրն կնդրկի», զի ցուցցէ, թէ անառակ է սէրն եւ ամուր, քանզի «ո՞ մեկնեացէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի. նեղութիւն թէ՞ անձկութիւն թէ՞ հալածանք»: Այս մեծ եւ լեռնեղէն՝ առաքինութիւնս պտուղ եւ պարգեւ է արմաւենեացն, որ բուսաւ ի բուրաստանի բնութեանս մերում, որոյ անուն սէրն է եւ ճշմարտութիւն, քանզի «Ճշմարտութիւն յերկրէ բուսաւ, արդարութիւն՝ յերկնից²» եկեալ ի դատաստան յաշխարհս յայս որպէս ասացն, քանզի մի է բազմեղն Թագաւորի եւ բազմոցն գահոյք, փեսայն եւ հարսն անախտական, գլուխն եւ մարմին, որոյ պտուղն քաղցր է ի սոսորդի մերում, սէրն զմուռ, որ յաղթեաց անհաղթ Թագաւորին ուժով զաւրութեան իւրոյ եւ էած առ մեզ զթութեամբ, որ եղեւ մեզ Հանդերձ եւ կերակուր եւ հովանի եւ զովացուցիչ տապացեալ երեսաց մերոց ի խոթի հայելոյն ի մեզ արեգակն խորշակաբերի: Քանզի

յայտնէ առակ «ոսկեղէն զմուսալից» արմաւուն, զի մեկնեալ յաշխարհէ հարքն անապատական արմաւենիս գտեալ տատանային նոքաւք յոստոց նորա հանելով կերակուր եւ հանդերձ, ուստի եւ լինի եւ հովհար ազնուական երեսաց, թէ տուեալն պարգեւ ստուերական այսչափ, քանի եւս պարգեւիչն ճշմարտութիւն, զի նա է կենսաբեր կերակուրն, որպէս ասաց ինքն. «Որ ուտէ զմարմին իմ զմահ մի՛ ճաշակեցցէ յաւիտեան¹» եւ «Միտեալքն զՔրիստոս են զգեցեալ²», ըստ առաքելոյ: Եւ նա սրբեաց զարտաւար եւ զքիրտն յամենայն երեսաց ոչ ըստ արժանեաց ինչ մեր եւ ոչ ի հարկէ, այլ «զմուսալից» սիրովն Հաւր, որ «այնչափ սիրեաց մինչեւ զՈրդի Միածին ետ», եւ Իւրն անպարտական գթովն, զի այնչափ սիրեաց, որ զանձն Իւր ետ վասն մեր ի մահ: Այսպէս զմուսալից պտղով, որ յարմաւենեաց անդի ծորեալ «լցան դաշտ», որ ասացն, թէ լցցին դաշտք, ըստ այնմ, թէ՛ «Մաղկեցի արմաւենին, որ է Իսրայէլ՝ տեսնողն Հաւր, եւ լցցին տիեզերք պտղովք նոր, քանզի ընդարձակ եւ լայնական դաշտք են գահոյք մերոյ բնութեանս, որ եղեւ եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ ձեռին Քրիստոսի կազմեալ, որպէս երգէն մանկունք եկեղեցւոյ, թէ՛ Քեւ չափ զբնութիւն քո հիմնափայլեցեր, ընդ որ հիանա Պաւղոս եւ ասէ Առ Եփեսացիսն աղաւթելով վասն նոցա. «Եղիցի ձեզ հասու լինել ընդ ամենայն սուրբս³»: Թէ զինչ է լայնութիւն եւ երկայնութիւն, խորութիւն եւ բարձրութիւն եկեղեցւոյ, որ բաւական եղեւ տանել զանքնին մեծութիւն Աստուծոյ: Զայս տեսեալ Դաւիթ ասաց. «Դաշտք քո լցին պարարտութեամբ³», քանզի առակաւոր հանճարս միայն զլնուլն ասաց, իսկ թէ որով զայն Սաղմոսն յաւելու, թէ՛ «Պարարտութեամբ» եւ պարարտութիւնք դաշտաց տնկարար է, ծաղկածին եւ բուսարձակ, պրակագեղ եւ ցորենաբեր, զի որպէս արմաւենին յերկնից եկեալ եւ յերկրէ բուսեալ ի դաշտիս մեր բաւական եղեւ մեզ յամենայն բարիս, ըստ այնմ, որ ասաց Յակոբայ. «Ես եմ Աստուած քո բաւական⁴, նոյնպէս բաւական արար Իւր անբաւութեան զփոքր կացեալ բնութիւնս մեր, ըստ քրիստոսախաւս լեզուին, որ ասէ. «Բաւականութիւն մեր յԱստուծոյ է», որ եւ բաւականս արար զմեզ յամենայնի պտղաբերիլ նմա ի լրումն հաճութեան կամաց նո-

¹ Զիբ նԲԷ:
² Զիբ նԲԷ:
³ Զիբ նԲԷ:
⁴ Սաղ. ԶԳ 12:

¹ Յովհ. Զ 55:
² Հմմտ. Գաղատ. Գ 27:
³ Յովհ. Գ 16:
⁴ Եփես. Ա 15:
⁵ Սաղմ. ԿԳ 12:
⁶ ՄԳղ. ԼԵ 11:

րա, քանզի ի պարարտ յայսմ դաշտի բուսան նախապետք եւ մարգարէք եւ արդարք փշաւք մեծի արմաւենոյն, իսկ յարմատեալն առ մեզ ճշմարտութեան տնկոյն ընծիւղացն առաքեալք եւ աւետարանիչք, կուսանք եւ կրաւնաւորք, եւ մարտիրոսաց անթուական բազմութիւնք, որք ամենեքեան սոքա լուան զձայն Փեսային, որ բախէր զդուռն շտեմարանաց Հարսին սրտի, յորմէ լցան ձեռքն զմոսովն կաթուածոյ, որ ի վեր ձեռաց փակաղակին, քանզի ամենայն ի Քրիստոսն սոքա հարան ի սէր Նորա, եւ արբին զբաժակ չարչարանաց Նորա եւ արբուցան սիրով Նորա եւ արհամարհեցին զպատերազմ երեւելի եւ զաներեւոյթ, եւ յաղթեցին սրոյ եւ հրոյ, ջրոյ եւ զազանաց, կապանաց եւ քեր նոցա քաղցոս եւ ծարաւոյ եւ աւտարութեան եւ Հանին ի Սաչն Տեառն իւրեանց զմարմինս կարեաւքն եւ ցանկութեամբք: Եւ հաւաքեցին զիմանալի անձրեւն որ ի բարձանց եւ ծովիցն իբրեւ զդաշտս գոգածեւս հեզ եւ խոնարհ հոգով, այլ եւ տիրական հրամանաւ սաստեցին Հիւսիսային հողմոյն սառնագործ եւ անպտղաբեր բքոյ բանսարկորն եւ հեռացուցին յինքեանց զանհաւատութիւն եւ զանյուսութիւն ցրտութեան, եւ կոչեցին Հաւատով եւ Չերմ յուսով զհարաւային բարեբեր հողմոյն քաղցրութիւն, որ եկն ի վերնատուն խորհրդոյ եւ ելից զայգին Տեառն ամենայն բարութեամբ, քանզի դաշտ ասի լերին եւ անձմեռն եւ հարթայատակ երկիր, որք բազումս ունիցին արդիւնս եւ տունկս պտղատուս, որք ի ձմեռնային չարութեան ոչ երկնչին եւ ոչ խամրին: «Եւ լցին, ասէ, դաշտք»։ յայտ է դաշնաւորքն ընդ Աստուծոյ աւագանաւն կալ եւ մնալ ի սէր նորա, ըստ այնմ, զոր ասեն Զաքարիաս. «Լցցին դաշտք իբրեւ զսեղանս Հաճոյական պատարագաւք եւ հոգեւոր ողջակիզաւք», զոր եւ քրիստոնեայք ընծայեն զպտուղ միջոյ խորանաց Տեառն լինել ի մանկունս եկեղեցւոյ բոլորապտուղ ի հոտ անուշից բնակեալ ի տան Տեառն ընդ երկայն աւուրս, զի եւ արմաւն, որ լնու զդաշտս երկարակեցութիւն եւս նշանակէ, քանզի, յոլով ժամանակ տեւէ տունկն, որպէս եւ նահատակն Յոբ ասէ, թէ՛ «Ես ակն ունէի բազում ժամանակս կեալ իբրեւ զծառ արմաւու՝ արմատ արձակեալ ի վերայ ջրոց, եւ ցաւղ Հանգիցէ ի վերայ Հնձոց իմոց, որ է ջուրն այն, որ ի տանէ Տեառն ելցէ, եւ ցաւղն, որ ցաւղէ ի կողիցն տէրունի, որով զուարճանան որդիք Սիրնի: Եւ այս է ասելն. «Լցցին դաշտք», յոլովութիւնք ի խոնարհացն հոգով, ըստ ասացելոցդ կարգի տալով Աստուծոյ, զոր եւ բաւական համարիմք տալ պատճառս իմաստնոցն եւ բանալ դուռն Հանճարեղաց: Այլ եւ եղիցին ձեզ ամենեցուն ի շահ եւ յաւգուտ փրկութեան աւգտիլ ի նորագիւտ բանիցս եւ յառակաւոր Հանճարոյս մի տալ յաղթահարել մարմնոյ զմանկութիւն կամ զձեռութիւն, այլ յամենայն հասակի ընդդէմ Հանդիսանալ եւ ընդունել զթագաւոր անմահից ի գահոյս մեր հոգեւորս եւ հովանաւորս արմաւենաւք՝ ամենայն գործովք բարութեամբ սիրոյն զմոսեալ, զաւղեալ եւ ճամկաւորեալ: Աստեն Հանգուցանել զԱստուածի Հաւատս ուղղափառս եւ ի մարմին սուրբ եւ յանշաղափ

եւ ի սէրն անկեղծաւոր եւ աննենգ եւ ի լոյս աներկմիտ եւ ի յանչարժ եւ յողմածութիւնս անպակաս եւ անմոռաց, զի անտի աւթեւանցն եւ երկնից արքայութեան արժանի արասցէ Քրիստոս աստուած զասաւղքս եւ զլսաւղբդ շնորհաւք եւ ողորմութեամբ իւրով, որ է աւրհնեալ ընդ Հաւր եւ ընդ ամենայն Սուրբ Հոգւոյն յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ՍԿԻԶԲՆ Ի ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹԵԱՆ ԵԶԵԿԻԷԼԻ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ՝

«Եւ եղեւ յամին երեսներորդի յամսեանն չորրորդի, որ աւր Հինգ¹ էր ամսոյն, ես էի ի մէջ գերութեան առ փին Քորար² գետոյն: Եւ բացան երկինք եւ տեսի զտեսիլ Աստուծոյ, որ աւր Հինգ էր, այն ամ Հինգերորդ էր Յովակիմայ արքայի: Եւ եղեւ բան Տեառն առ Եզեկիէլ քահանայ որդի Բուզայ երկրին³ քաղեցացոց ի վերայ Քորար գետոյ: Եւ եղեւ ձեռն Տեառն ի վերայ իմ եւ տեսի եւ ահայ Հողմ վերացեալ գայր ի Հիւսիսոյ եւ ամպ մի մեծ ի նմա եւ լոյս շուրջ զնովաւ եւ հուր փայլակէր ի նմա^{1*} »:

Աստուծով իմաստնացեալն Սողոմոն ասէ ուրեմն յեկլէսիաստէսն⁴ կոչեցեալ գիրսն. «Ամենայն ինչ եղեւ ի միողէն եւ երթան դարձեալ ի նոյնն եւ բոլորիցն, որ ի ներքոյ երկնից անուն կոչեցաւ^{2*} »: Որ թէպէտ ի չորից ասեմք զամենայն ինչ լեալ եւ ի նոյն դարձեալ լուծանիւն, որ ի ներքոյ երկնից, որպէս նա զհողմ ասէ, որ մանաւանդ երեւելին է, սակայն ի միողէ արարչական ձեռաց կազմեցան, եւ լուծեալք՝ ոչ ելանեն արտաքս ի Գոյացուցչէն, քանզի ի ձեռս Նորա են ամենայն տիեզերք երկրի: Ըստ Գրոց եւ՝ հոգիք արդարոցն ի ձեռս⁵ Աստուծոյ են եւ՝ անիրաւացն եւս անդ են, բայց ոչ ի Կենաց գիրն կան, վասն այնորիկ չեղեն արժանի յիշատակի: Իսկ այն, զի ասէ՝ ամենայն ինչ անուանեալ տեղեկութիւն⁶ տա մեզ, թէ անուանքս ստուգաբանիչք են եւ մեկնիչք իրացն⁷ եւ բնութեանցն⁸, որ կան ընդ նոքաւք, քանզի կամ զիրն յայտնեն կամ՝ զգործ իրացն եւ կամ՝ զձայնի նորայ. եւ որպէս «մարդն» անուն՝ զիրն բնութեան, զի «պատկեր եւ փառք Աստուծոյ է^{3*} » եւ ասի ըստ առաքելոյ բանին, որ թէ զգիր անուանն անդրադարձութեամբ շրջես «դրամ» ասի⁹, յորոյ վերա կա անուն եւ պատկեր թագաւորի, որ ի փառս նորա պատուի

Աղբյուրներ
A = ՄՄ, ձեռ. 1398, ք. 225բ-235բ:
B = ՄՄ, ձեռ. 1270, ք. 34բ-41բ:
1* Եզեկ. Ա 1-4:
2* Ժող. Գ 20, Զ 10:
3* Ա Կորնթ. ԺԱ 7:

ի¹⁰ շահ վաճառի: Եւ թէ զմի գիրն Հանես զվերջի «տէր» ասի, որ զիշխանութիւն եւ զտէրութիւն ցուցանէ¹¹, ըստ եբրայեցոցն եւ ասորոցն, որ «մարն» «տէր»ն է: Եւ երեք գիր է ի պատիւ Սրբոյ Երրորդութեան: Արդ, այսքան հրաշալի եւ մեծ բնութիւն իրք եւ անուն. մարդս թէպէտ Ադամ կոչեցաւ վասն առ անասնականն միտելով կեանս եւ իգի եւ արուի որոշման, որ է երկիր եւ կաւեղէն, այլ առ բազումս պայծառացաւ գեղն ազնուական պատիւ պատկերի Արարչին, որոց յաղթեաց Հողն Հոգւոյն¹², որք¹³ իբրեւ զձեզդ են նուիրական հարք եւ երբարք, որք եւ¹⁴ այսպիսի գործառնութեան էք մեր հրամանատուք, յորս վառեալ լոյս խոհականին¹⁵ վերնաշարժ բնութեամբ խորհրդակից խորոցն Աստուծոյ պիտրժէք լինել ի ձեռն մերոյ խամ եւ նորարոյս թեւոց թռչման տալով աւժանդակ զսիրոյն եւ զաղաւթիցն առ Հաւատչեայ զփորձընտիր¹⁶ թեւսն անդընդակոխ եւ երկնագնաց, զորս առից ընդ իս քաջալերս եւ մխեցայց ի ճառս անվտանգանալի¹⁷ բազմաց եւ յաւետ ինձ իսկ գլխովին անձեռնարկելի եւ բարձր քան զերկինս եւ խոր քան զանդունդս թէ իցեմ անձին իմոյ իրագետ, քանզի զսկիզբն մարգարէութեան Եզեկիէլի Հանաք ի սրբեալ սեղան սրտից ձերոց խոստանալով անտի կերակրել զմեծանձնութիւնդ ձեր, որ եւ նմին իսկ մարգարէին եղեւ անտանելի, որ եւ ի Հոգւոյն եղեւ կոչեցեալ ի տեսութիւն յայն, որ եւ յերեսս կործանէր զնա ի խոնարհ չքնաղ եւ զարհուրելի երեւումն եւ ոչ է մեղադրելի, քանզի զժայրագոյն դասս իմանալի գաւառին զքերովբէսն¹⁸ ասեմ դողացեալս տեսանէր թեւապատս եւ դիմածածով^{2*} յահագնահայեաց¹⁹ փառացն փրկաւետ զաւրութեանէ Փրկչին: Եւ մեք զի ձեռնարկեսցուք նսեմացեալք մտաւք եւ տհաս եւ փցուեն լեզուաւ եւ թեւով²⁰ վերամբարձեալ յուսով վստահութեան սիրոյ եւ աղաւթից ձերոց եւ զաւրացուցիչ հրամանացդ^{20ա}, զորս նուիրեցից ընծայս^{20բ} արժանաւոր պատարագաց կեցուցիչ գալստեան աստուածեղէն Հոգւոյն, զի մերձ կացցէ մեզ տիրապէս եւ աստուածաբար առաջնորդելով ի բարիս, զի Հանգուցից զբարս ձեր պաշտմամբ բանիս ի փառս անուան նորա, որ ի Հայր եւ յորդի աւրհնաբանի յանվախճան թագաւորութիւն ի Հանուրց եղելութեանց յաւիտեանս յաւիտենից: Եւ մեք շնորհաւք նորին արժանի լիցուք մտանել ի մեկնութիւն առաջիկա բանիս, որ ասէ.

«Եւ եղեւ յամին երեսներորդի յամսեանն չորրորդի»:
Յաղագս մարգարէիս, թէ ով է եւ յորոց ինքն Հանդերձեալ է ցուցանել, այլեւ զտեղին, ուր զտեսիլն²¹ տեսս, եւ զժամանակն իսկ եւ միանգամայն, զորս կամիցիս ի Ժ (տասն) ստորոգութեանց անտի ի կարգ բա-

1* Ձիւ ՆԲՀ:
2* Ձիւ ՆԲՀ:

նիս է Հնար գտանել ըստ ոճոյն տալով Աստուծոյ: Բայցասացութիւն որ-
քանեաց ազգաց ձգի մարգարէութիւն սորա: Եւ յինչ իմաստս Հայի գաւ-
րութիւն իմաստից սորայ: Արդ, առաջին զիրեայսն ունի պատճառ եւ
զնոցա աւերն եւ զվերստին շինութիւն մարգարէանայ, որպէս ամենայն
մարգարէքն եւ ապա զսահմանակցացն նոցա զՄիզոնի եւ զՏիւրոսի, զԵ-
ղովմայ եւ զՄովսէս, եւ զի վերա նորոյ փրկութեան մերոյ, որ եղեւ ե-
րեւմամբն Աստուծոյ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի²² ի վերա երկրի, զոր
ստուերագրէ ընդ դիպուածոյ Հնոյ ժողովրդեանն շինուածոյ տաճարիս
մեծի եւ եկեղեցւոյ Աստուծոյ կենդանւոյ տուեալ տարացոյց զաւէր նոցայ
զտաճարի եւ զաւերմանն, որ ի տեղուղ իւրում բացայայտի: Բայց սկիզբն
բանիս նախ զժամանակն ցուցանէ, ըստ որում եւ ասէ. իսկ «Եւ եղեւ յա-
մին երեսներորդի յամսեանն չորրորդի»: Երեսներորդ ամ ոմանք զմար-
գարէիս զժամանակն ասեն որպէս թէ Լ (երեսուն) ամաց էր, յորժամ մար-
գարէացաւ: Եւ այլք զյորեւեանն կարծեն, զի հրեայքն յորեւիտան վա-
րէին զժամանակ տարեացն, որ է յիսներորդ ամ Հանդուցիչ Հրեցն, ըստ
չաբաթու աւրինացն եւ ազատագործ¹ ծառայիցն եւ ժառանգատու² ի սե-
փական տեսնն, զորս սակս չբաւորութեան Հարկեալ վաճառեցին: Այլ
սուրբն Կիւրեղ Աղէքսանդրացին կորովամիտն ասէ, թէ՛ ես բազում ան-
գամ յուզեցի ի Քրոնիկոնն եւ ոչ գտի զամ գերութեան Յեքոնիայ, որ
սկսաւ մարգարէիս մարգարէութիւն Լ երեսուն ամ լինել յորեւիտին³: Ոչ
թէ յելիցն յեզիպտոսէ ոք թուէ զյորեւիտինն եւ ոչ թէ յԱդամայ Հետէ: Եւ
մարգարէիս ոչ է²³ սովորութիւն իւր կենացն ամաւքն նշանակել զտեսիլն:
Եւ ոչ ամենայն մարգարէքն սովորեցին յորեւիտանն եւ կամ տարեաւքն
իւրեանց նշանացի առնել զբանն իւրեանց: Այլ այսպէս գտցուք զմիտս
(Լ) երեսուն ամացն: Յուր եւ ի (Ժ) տասն ամի թագաւորութեան Յովսիա
բարեպաշտի գտեալ եղեւ Երկրորդումն աւրինացն ի Բեղեկս տաճարին
առ Քեղկեաւ քահանայպետիւն, որ կորուսեալ եղեւ ի ծուլութէնէ քա-
հանայիցն ամս բազումս, զոր ընթերցեալ առաջի արքայի պատառեաց
զՀանդերձս²⁴ իւր Ովսիա²⁵ եւ ելաց առաջի Տեառն՝ քուրճ զգեցեալ, զի
տեսանէր զժողովուրդն արտաքոյ այնմ գրոց: Եւ յաղագս այնորիկ ի
ներքոյ²⁶ կային անիծից եւ աւերման եւ բազում թշուառութեանց, զոր
սպառնայր բանք աւրինացն: Եւ զահի Հարեալ թագաւորն առաքեաց

¹ Զիւ ՆԲՀ:

² Զիւ ՆԲՀ:

³ Նկատի ունի Կյուրեղ Ալեքսանդրացու անվամբ հայտնի Թեոդորետոս Կյուրացու
Եզեկիելի մեկնութեան հետևյալ տողերը. «Իսկ ես առաջին ի Քրոնիկոսէն յնդրեցի
զժամանակն եւ գտի Յեքոնիա գերութեան հինգերորդ ամ: Եւ ոչ յերեսներորդի
յորեւիտին լինել, այլ ի հինգերորդ ամ», Թեոդորետոս Կիրացի, Մեկնութիւն Եզեկիելի
մարգարէութեան, Եր., 2000, էջ 14-15:

զքահանայպետն Հանդերձ այլաւք բարեկամաւք առ Ողղի բարեպաշ-
տուհի կինս Ելովմա քահանայի, որ ի վաղուց Հետէ մարգարէանայր զկա-
տարումն Գրոցն, զոր գտին, որ թէպէտ եւ ի յարանց գոյին մարգարէք
Սոփոնիա եւ Ուրիաս, Սամեա որդի Երեմիա, որ յԳԺ (երեքտասան) ա-
մին²⁷ Ովսիայ սկսաւ զմարգարէութիւն: Այլ մանկագոյնք²⁸ էին նոքայ եւ
ոչ այնպէս Հռչակեալք, որպէս կինն այն ծերունի: Վասն որոյ առ նա
չոգան Հարցանել: Եւ նա ասաց. Զոր ինչ ասաց գիրքդ այդ գալոց է ի
վերա քաղաքիդ, եւ գերին ի տեղուղէ այդի ի Բաբելոն երթա զամս Հ (եւ-
թանասուն) մնալով անդէն: Բայց ասէ Տէր եթէ ոչ յաւուրս քո արարից
ընտրեալ արքայդ²⁹ Յովսիա փոխանակ զի դողացէր ի բանից իմոց եւ
պատառեցեր զՀանդերձս քո: Այլ յաւելում զքեզ առ Հարս քո, եւ ապա ե-
ղիցին այդոքիկ, որպէս եղեն իսկ, զի մարդասերն Աստուած կարճէ զժա-
մանակն չարի եւ յերկարէ՝ զբարեացն, ըստ այնմ, թէ «Հատուցանեմ
զմեզ Հարց յորդիս¹» յերիս եւ ի չորս դարս եւ զողորմութիւն ի մի Թ
(Հագար) ազգս սիրելեաց իմոց: Այսու աղագաւ զթիւ Հ (եւթանասուն) ա-
մացն անտի սկսանի եւ ի սպառնալեաց եւ ոչ ի սկսմանէ թշուառութեանց
աւերմանն, քանզի ի վճռէն մինչ ի սկիզբն մարգարէութեանցս Լ (երե-
սուն) ամ է: Արդ, ԼԱ (երեսունմեկ) ամէ թագաւորութեան Ովսիա ի ԺԸ
(տասնութ) ամին սորա հատաւ վճիռն Հ (եւթանասուն) ամացն, յորոյ վե-
րա եկաց ԺԴ տասնչորս ամ եւ սպան զնա կաղն փարաւոն, յորժամ եր-
թայր առ Եփրատ գետովն ի պատերազմ: Եւ ժողովուրդն թագաւորեցոյց
զՈքոզիա որդի նորա յԵրուսաղէմ, զոր ի դառնալն ընդ իւր տարաւ փա-
րաւոն յԵզիպտոս եւ թագաւորեցոյց զեղբայր նորա զՅովակիմ, յորոյ եր-
րորդ ամին եկն Նաբուզոդոնոսոր յառաջին ամի թագաւորութեան իւ-
րում, եւ, ընդ Հարկաւ արարեալ զնա, գնաց: Եւ պահեաց Յովակիմ³⁰
զՀնազանդութիւն ամս Ը (ուրթ) եւ ապատամբեաց ի մետասան ամի թագա-
ւորութեան իւրում: Եւ դարձաւ անդէն Նաբուզոդոնոսոր^{30ա} եւ սպան
զնա եւ ետ զթագաւորութիւն Յեքոնիայի որդւոյ նորա: Եւ զկնի (Գ) երկց
ամոց եւ նա ապատամբեաց, եւ եկն դարձեալ արքայն քաղղեացւոց եւ
տարաւ զնա ի Բաբելոն, եւ թագաւոր եցոյց զՀաւրեղայր նորա զՍեղե-
կիա ի տեղի նորա: Եւ արդ, եթէ թուես յԸ (ուրթ) եւ ի Ժ (տասն) ամէն Յով-
սիա զժամանակ վճռին մինչեւ ցմարգարէանալն Եզեկիելի լինի Լ (երե-
սուն) ամ, եւ է եւթն): Այսպէս. ԺԴ (չորեքտասան) ամ Ովսիայ մնացեալն
եւ ԺԱ (մետասան) Յովակիմայն լինի ԻԵ (քսան եւ Հինգ) եւ Հինգ ամ գե-
րութեան Յեքոնիա, ընդ որս եւ մարգարէն գերեցաւ, լինի անսխալ Լ (ե-
րեսուն) ամ, ըստ մեծին Կիրիլի, յորում ժամանակի է տեսիլս գայս: Զայս
եւ ի դէպ է, թէ ինքն իսկ մարգարէն Լ (երեսուն) ամաց էր, որպէս եւ Եփ-

¹ Երեմիա ԼԲ 18:

բեմ ասէ. Եւ զի անբաւ է ողորմութիւն Աստուծոյ զՀ (եւթանասուն) ամացն Հաշուի անց զԼ (երեսուն) ամն¹: Թէպէտ զԼ (երեսունն) տակաւին շին մնաց Երուսաղէմ զՍեղեկիա ժամանակն, որոյ Ե (Հինգ) ամ էր Թագաւորութիւն եւ կաց այլ եւս Ձ (վեց) ամ եւ ապա առաւ Երուսաղէմ եւ քանդեցաւ տաճարն եւ գերեցաւ ամենայն ժողովուրդն, բայցի սակաւուց աղքատաց, որ կային ի մշակութիւն արքայի: Որպէս եւ Աբրահամու երեւի արարեալ զսոյն, յորժամ չարչարեցեն զորդիս քո զամս ն չորս Հարիւր: Եւ Մ (երկու Հարիւր) եւ Ե (Հինգ) ամ անցաւ մինչեւ մտին յԵգիպտոս: Եւ այլեւս Ձ (ութսուն) ամ ազատ կացին ի տեղուոցն զժամանակն Յովսէփու² եւ ապա մտին ի ծառայութիւն: Սակայն բարեգութն Աստուած ի ծառայութեան Համարն առնու զՄ (երկու Հարիւր) եւ Ձ (ութսուն) ամն ի Թիւ ն (չորս Հարիւր) ամացն, որպէս եւ աստ Հոգին ի կիր առեալ զվճռին ժամանակն: Ասէ.

«Եւ եղև յամին (Լ) երեսուներորդի».

Յաղագս որոյ³ եւ զ«Եւ»-ն դնէ սկիզբն, որ շաղկապ է եւ ոչ սկիզբն «Եւ»-ն, որպէս քերականն ասէ, եւ սուրբն Բարսեղ վկայէ ի Քրիստոսի ծնունդն՝ ասելով. «Եւ»-դ ահա շաղկապ է²: Եւ այլ երես տեսանիդ որ «Եւ»-դ կապէ գերկու երեսն: Եւ մարդ է, ասէ, զմի երեսն լուծաց, եւ դու իմացիր Աստուած է եւ մարդ, որ մի երես եւ մի բնութիւն եղև յերկուցն եւ ո՛ր ծանիցէ, որ «Եւ»-ն Թարգման է: Նոյնպէս եւ աստ բան ի մի երես զայն տես որոնողը³ ի վճիռ եհատ Հ (եւթանասուն) ամացն յԼ (ութ) եւ ի Ժ (տասն) ամին Յովսիա: Եւ սուրբն Երեմիա կրկնեաց եւ ստուգեաց զնոյն: Եւ երես եւ միտք բանի մի այս է, որ յետ Լ երեսուն ամին Եգիպտիս զայսպիսի հրաշս ետես մինչ կրէին զառ ի նոցանէ պատուհասն, զի էին ի գերութիւն, որպէս եւ ասէ իսկ.

«Եւ եղև յամին երեսուներորդի».

Այսպէս սովոր են Գիրք ժամանակաւք, ամաւք եւ ամաւք ստուգել զիրն, որպէս Մովսէս զգալ ջրոյն ասէ. «Ի Ռ Հազար ամն Նոյի եւ յառաջնում ամսեանն³»: Եւ մարգարէ զիւրն ասէ եւ Հաստատէ «Լ (երեսուն) ամաւքն եւ չորք ամաւքն», որ եւ ըստ եբրայեցւոցն Թամուզն եւ ըստ մերն յանխաղաց տումարն Հրոտիցն է եւ ի շարժական՝ Արանց³ պատահի, ուր եւ կատարեմք յոլով անգամ զտաւն Վարդավառին: Եւ աստ եւս խորհուրդք են, թէ պարապով ոք տեսցէ.

«Որ աւր հինգ էր ամսոյն»

Թէ ասիցէ ոք Դ (չոր) քնութեա մարդոյն մաքրութիւն ի Ե (Հինգ) զգայութիւնան, զի կազմեցէ արարչական Հոգին զմարդն լոկ եւ Հասարակաց արանց Հոգէկիր եւ աստուածընկալ³⁴ մարգարէ յատուկ եւ վերագոյն փառաւք:

«Եւ ես էի ի մէջ գերութեան»

Ակիւղաս՝ «Ի մէջ պանդխտութեան», եւ Թէոդիտոն³⁵ «Ի մէջ Եգիպտոսեան»³⁶, իսկ եւթանասունքն զյոյժ դժուարութիւն եւ զթշուառութիւն ակնարկեն, զի «գերոյն» անուն լիով ունի յինքեան զամենայն ակամա կիրսն տրտմական, զոր ունիցին գերեալքն ի գերելարացն : Իսկ Ակիւղաս եւ Թէոդիտոն միայն զաւտարութիւն եւ զպանդխտութիւն ցուցանեն, որ է դիւրին քան զգերութիւն, զոր յոլովք իւրեանց կամաւք երթան յաւտարութիւն եւ կրեն զասացեալ պանդխտութիւն եւ զԵգիպտոսութիւն, որ յաւէտ իմաստութեամբ լինի Հ (եւթանասնիցն) «գերութիւն» ասելն, զի միշտ անմոռաց կալցին զաղէտիցն յիշատակ յընդարձակութեան ժամանակն.

«Եւ ես էի, ասէ, ի մէջ գերութեան առ ափն Քորար գետոյ»

Այսու ցուցանէ, թէ բացաւթեա բնակեցուցեալ էին քաղաքացիքն³⁷ զգերեալսն ժողովուրդ արտաքոյ քաղաքաց իւրեանց, քանզի առաջին Թագաւորքն սովոր էին զայս առնել գերեացն ոչ առժամայն մուծանել ի քաղաքն անարժան Համարել զնոսա քաղաքաւարութեան իւրեանց: Այլեւ զայն ախորժէր գերին զանխուլ եւ զանապատ վայրս Թափել արտասուաւք³⁸ զփղծուկս սրտիցն միանգամայն: Եւ ոչ ախորժէին տեսանել ի պայծառութեան իւրում զԲաբելոն զկնի աւերման երկրին իւրեանց: Եւ մարգարէս ի մէջ նոցա զափամբ գետոյն Քորար ասացեալ զտաք մեք յաշխարհագրի տարակոյս վասն Քորար գետոյս, թէ որ է այն եւ լուծումն առնթեր, թէ աշխարհ է նա ի Պարսս եւ գետ առ նմին, թէ մարգարէս անդ երթեալ Հոգով տեսանէր զտեսիլն: Եւ թէ այն է, որ Աբեղենէս պատմագիր ասէ, թէ Նաբուգոդոնոսոր ի Հնգետասան աւր զԲաբելոն երեքկին պարսպեաց եւ զգետն Արմակաղես Հանեալ յԱրածանոյ՝ տանէր մեկուսի յարբուցումն անդաստանաց եւ այժմ կոչի նա Քորաս, զնա ասէր Քորար, իսկ այլք մեկնչաց զՏիգրիս ասեն եւ սքա չեն Հեռի ի միմեանց, քանզի Տիգրիս եւ Արածանի խառնին առ Բաբելոնիւ: Եւ զի անդ նստէր ժողովուրդն, Դաւիթ վկայէ ասելով. «Առ գետս բաբելացւոց անդ նստէր¹», որ է նշանակ Հոսական եւ անՀաստատ կենցաղոյս անցաւո-

¹ Տե՛ս Ս. Եփրեմ Ասորի, Մեկնութիւն Եգիպտի, ՄՄ. ձեռ. 5906, ք. 203ար:

² Տե՛ս «Հանգէտ ամսօրեայ», 1968, էջ 419-38:

³ Մնդ. է 11 ընկալեալ թարգմանութ. «յամին վեցհարիւրերորդի կենցացն Նոյի յերկրորդում ամսեանն»:

Հմմտ. «Յովհաննու Ոսկեբերանի ի մարգարէն Եգիպտի», «Էջմիածին», 1996, Բ-Գ, էջ 193:

¹ Սող. ձԼՁ 1:

րի^{1*}, առ որով Հեշտացեալ նստին գերեալքն ի չարէն ի նորին կաման յանպտուղ յուռիսն կախելով³⁹ զբանական իմաստիցն կտակք ի մեծութիւն եւ յիշխանութիւնս եւ յայլ պատրանս խաբեալք: Բայց եւ գուշակումն իսկ է մեծի խորհրդոյն փրկութենէ ջրոյն կենաց, զոր Յակոբ եւ Մովսէս առ ջրհորովն եւ Յովհաննէս առ Յորդանանաւ⁴⁰ գուշակեցին, որ եւ անդէն արդիւնացաւ ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ ձայնիւ Հաւր եւ իջամբ Հոգւոյն Սրբոյ զանախտ արգանդ աւագանին բացեալ, որ միշտ ուստերս եւ դստերս ծնեալ ածէ ի փառս անարատ եւ կուսական ծննդեամբն յեղբարս կուտորդոյն: Եւ այս է ասելն.

«Առ ափն Գորար գետոյն: Եւ քացան, ասէ, երկինք»:

Թերեւս թէ ոչ ճշմարտութեամբ եւ իրաւք, այլ՝ երեւմամբ միայն եւ թուելով: Ի դէպ է այն, թէ՛ «պատառեցան երկինք եւ անդէն կցեցան⁴¹ եւ կապեցան», զի յայտ լիցի, թէ գերութիւն եւ ատարութիւն ոչ անարգէ զբարի այր, այլ յաւետ փառաւորէ, որպէս զԵզեկիէլ, որ փոխանակ զգալի Երուսաղէմի եւ Հրէական տաճարին վերին Երուսաղէմ եւ երկնային տաճարն անձեռագործ նմա բանայր նախատպաւորութիւն այնմ, որ Տեառն մերոյ եւ Աստուծոյ բացաւ արագապէս ի Յորդանան: Եւ ոչ այնքան նմա, որ զերկինս եւ զերկիր լնու, որքան Հաւատացելոցս ի նա, զի նովաւ, որ ինչ բարիքն են, տեսցուք եւ ի նմա դիցուք զամենայն առաքինութեան մերոյ զգանձ ուր յոյսն մեր զնաց կարապետն անցեալ ի ներքին⁴² կողմն վարագուրին առաջնոյ:

Ուստի եւ ասէ.

«Բացան երկինք եւ տեսի զտեսիլ Աստուծոյ» Եւ քանզի Ժ (տասն) ցեղն, որ ունէր զԵփրեմի զԹագաւորութիւն Եփրեմի եւ ի Յուդայէ եւ ի Բենիամէնէ ոչ սակաւ մասն գերեալ⁴³ էին: Եւ յորովք ի նոցանէ առընթեր կային մարգարէին, բայց յամենեցունց նա միայն տեսանէր զտեսիլն զայն մեծ, զի ոչ ունէին այլքն զակն մարգարէութեան, եւ էին անարժանք իրացն: Իսկ բարէբունն Աստուած միոյն երեւի եւ նովաւ Հնարի կոչել առ ինքն զՀեռացեալսն⁴⁴, նման լինել մարգարէին սրբոյ.

«Տեսի, ասէ զտեսիլ Աստուծոյ». եւ ոչ՝ զէութիւն եւ զգոյութիւն, զի անհնար է, այլ՝ տեսիլ յայտնութեան տպաւորելոյն ինչ երեւման որչափ հնար ինչ է տանել ծնանելի բնութեանս: Եւ յայտ է, թէ յերկնային գաւառն է այս տեսութիւն եւ ոչ եթէ առ ինքն իջեալ դէմս ինչ տեսանէր:

«Այն ամ Ե (հինգ) երորդ էր գերութեան Յովակիմայ». Ոչ ասէ «Ե (հինգ) երորդ գերութեան» պարզաբար, այլ թէ՛ «Յովակիմայ», քանզի գերութեան հրէիցն ոչ Ե (հինգ) է աստ, այլ Յուդայի եւ Իսրայէլի Ժ (տասն) ցեղիցն Ե (հինգ) է եւ ամենայն ժողովրդեանն՝ Ը (ութ): Եւ է այս-

պէս նախ գերեաց զնոսա Սուսակիմ⁴⁵ արքայն եթրոպացւոց⁴⁶, երկրորդ՝ Փուայ արքայն ասորոց, երրորդ՝ Թակղաթփաղսար, չորրորդ՝ Սաղմանասար, հինգերորդ՝ Սենեքերիմ: Այս Իսրայէլի գերութիւն, իսկ Յուդային Գ (երեց) ամն Յովակիմայն եւ ԱԺ (մետաս) ան ամն նորին: Եւ երրորդ անգամ գերիլն Յեքոնիայ, որոյ Ե (հինգ) ամ է գերութեան, քանզի զնա կոչէ աստ Յովակիմ ասելով. «Այն ամ Ե (հինգ) երորդ էր գերութեան Յովակիմայ»: Նոյնպէս եւ Սեղեկիայ է (եւթ) երորդ էր գերութեան Երուսաղէմի: Բայց զգերութիւն թագաւորին յիշելով ողբա դէմ յանդիման, զի փոխանակ թագի եւ մականի եւ ծիրանեաց եւ փառաց արթոռոյ քուրձ սգոյ եւ կապանք եւ տուն բանտի⁴⁷ եւ նախատինք Հեթանոսաց, ըստ սաղմոսին ձայնի, որ արդարեւ կսկծման եւ ողբոց Երեմիայի են իրքն արժանաւոր, զոր եւ յառաջ տարեալ զբանն եւ զանձն իւր եւս գերի անուանէ: Այսքան ամբ էին, ասէ գերութեան մերում, որ արդարն էր եւ Հաւատարիմ Տեառն իրաւմ եւ պահող պատուիրանաց նորա ընդ ամբարիշտսն եւ ընդ անիրաւսն⁴⁸ եւ ընդ արհամարհողս աւրինացն պանդխտանայր, զի այնչափ է գութ բարերարին Աստուծոյ մինչ զի վասն մեղաւորաց եւ չարասիրաց տրտմութեան եւ արկածից տա զմտերիմ ծառայս իւր, զի արացեան ինչ նոցա աւգուտ.

«Եւ եղի բան Տեառն առ Եզեկիէլ քահանա որդի Բուզեա յերկրին քաղղեացւոց⁴⁹ մինչեւ ԳԳորար գետոյ»:

Մինչեւ ցայս վայր ի մարգարէին եղաւ բանն որպէս թէ յինքէնէ պատմիչ նեղելոցն առ ինքն ազգմանց Հոգւոյն: Իսկ այժմ այլոց դիմաւք վասն ինքեան⁵⁰ ասէ.

«Եւ եղեւ բան Տեառն առ Եզեկիէլ քահանա». զի մի թուեսցի նա անձին իւրոյ արգիչ եւ պաճուճող, վասն որոյ կարծելի է թէ Եզրա դպրի է բանս, որ ընդ այլ⁵¹ կորուսեալ գրեանսն Հրէից: Եւ զայս եւս մատենագրեաց Հոգւովն, քանզի վկայեաց նախասացելոցն Եզեկիէլի, զի զասացեալսն ի նմանէ միւս անգամ կրկնէ: Եւ թէ ասիցէ ոք թէ այս գիրքս ի Բաբելոն գրեցաւ՝ ընդէ՞ր կորեաւ, ասացուք, թէ յորով մատեանս յուռիսն կախեալ⁵² կային առ նոքաւք, ըստ սաղմոսին, թէ «առ գետս Բաբելոն»⁵³: Եւ զամենայն վկայէ պատմագիրն գրեալ Եզրի, քանզի անփոյթ լեալ էր ի նոցանէ եւ շրջմամբն տեղուջէ ի տեղիս, եւ բացաւթեա կորեան եւ յանձրեւաց ջնջեցան յորովք, եւ բովանդակն գրեցան յետոյ ի նոյն Հոգւոյ, որ զառաջինն խաւսեցաւ ի մարգարէսն ի զանազանեալ ժամանակն պէսպէս դիմաւք: Վասն որոյ ասէ.

«Եւ եղի բան Տեառն առ Եզեկիէլ»:

^{1*} Հմմտ. Եսայի Նչեցի, Մեկնութիւն Եզեկիէլի, ՄՄ. ձեռ. 5566, ք. 1ա եւ շար.:

^{1*} Սաղ. ձև 1:

Երկու են բանի⁵³ տեսակք. մին, որ ընդ մտացն է եւ մին, որ յառաջ
գա լեզուաւն, բայց այս⁵⁴ առ մեզ է: Իսկ Աստուծոյն բան աւտար է յայս-
մանէ, զի նորա բանն արարիչ է գւ ոչ եղական, որպէս մերս եւ կամ
հրշտակացն, որպէս ասաց եւ եղեն, հրամայեաց եւ հաստատեցան: Ուստի
իմանամք, թէ նոյն արարչագործ բանն ներգործեր անմարմնաբար ի
սրբեալ սիրտս մարգարէիցն զայն ինչ⁵⁵ զոր յապա լինելոց էր զգալապէս,
որպէս ի լեառն միգապատ Սինա առաջի Մովսէսի իմանալի աչացն զա-
մենայն արարածս, քանզի բան ասելն զանմարմնութիւնեւ զպարզութիւն
յայտնէ, զոր այլեւայլ բառից կոչեն զնա պատգամ եւ առած եւ տեսիլ, եւ
դու թէ կամիս տես պարապով զբառսդ⁵⁶ եւ բաց զմիտսն: Իսկ թէ զաւրին
ակն խնդրէ ոք զտեսլեան մարգարէիս զայս ուսաք, թէ որպէս ի ջինջ հա-
յելի եւ ի ջուր յատակերես՝ եւ ծիրն արեգականն տպաստեղծեալ լինէր
սպառնեացն հանգամանք եւ առաւելն քան զայս նոցա է յայտնի, որք
կրեցինն արժանապէս:

«Առ Եզեկիէլ եղեւ, ասէ, բան». թարգմանի «Եզեկիէլ» «իշխա-
նութիւն Աստուծոյ», զոր եցոյց արդեամբք, զի տեղի ետ իշխանութեան
Աստուծոյ եւ հնազանդ եղեւ, եւ առ յԱստուծոյ զիշխանութիւնս զայս
մեծ՝ քարոզ լինել եւ մարգարէ Իսրայէլի եւ քահանայ, վասն որոյ ասէ.
«Առ Եզեկիէլ քահանայ»: Այս երկպատիկ շնորհ՝ քահանայութիւն եւ
մարգարէութիւն: Եւ երկոքին շնորհք էին Աստուծոյ, զի տեսցէ զաստու-
ածայինսն եւ զմարդկայինսն միտսն եւ ըստ Աստուծոյ կամացն քաւեսէ
զմարդիկ:

«Որդի, ասէ, Բուզբայ», որ կոչի «Փոքր արեգակ», զի Հայր եղեւ⁵⁷
փոքրաճառագայթ՝ արեգականն Եզեկիէլի, որ քահանայութեամբն եւ
մարգարէութեամբն եւ մաքրութեամբն աւրինակ իմանալի եւ մեծի արե-
գականն արդարութեան, որ ընդհանուր⁵⁸ ծագեաց զճառագայթս իւր,
ըստ վկայութեան Գրոց: Թերեւս չէր ոք յերեւելեաց Հայր սորա որպէս եւ
ոչ անուանեալ⁵⁹ Հայր Տեառն մերոյ Հիւսն, զոր ցուցանէ թէ աննշան Հայր
ոչ կարէ աղարտել զքաղութիւն որդւոյ կամ այլոք երանութեամբ մարգա-
րէին զսա յանուանէ Հաւրն նշանացի առնէ: Այլ յաւէտ ըստ խորհրդոյն
արժան է իմանալ, որ ասացաւ վերագոյն.

«Յերկրին, ասէ, քաղցեացոց».

Ասորոց թարգմանն ասէ. «Յերկրին կախարդաց», քանզի Քաղ-
ղեայն⁶⁰ եւ Քաղեայն աղանդոյն անուն է, զի դիւթք եւ հմայք էին
անդ: Եւ անտի աստեղագիտութիւն սկսաւ, որպէս եւ ասեն Զրուսաս-

րէս⁶¹ եւտ Քսարաթրեստէս անուն մարդիկ, որ անդ էին եւ սկսան աստե-
ղագիտութիւն, վասն աւուրոյն միշտ վճիտ լինելոյն անդ եւ մաքուր: Այլեւ
զքաղդէութիւն, որ է լերդահմայութիւն եւ մատիւթութիւն, զոր զննական
եւ զենականն կոչեն: Ասեն եւ զկուսպաշտութիւն եւս անդի⁶² արարածեալ,
քանզի այր մի ասեն Աստղ անուն նորա արար պատկեր Հաւր իւրոյ մե-
ռելոյ եւ եղ ի վերա գերեզմանին պղնձի: Եւ նա եղեւ դիւարեանակ, եւ ելա-
նէր ի նմանէ բան յաւաւոր: Եւ վասն այնր եղեւ դիւթարան, եւ սկսաւ
խնդրել տղայս, եւ ետ նախ Աստղն զորդի իւր եւ ապա սկսաւ զողանալ
բազում տղայս եւ զենուլ ի ծածուկ, զոր իմացեալ ծնողաց նոցա խնդրե-
ցին սպանանել: Եւ նա փախեաւ յԵզիպտոս եւ արար զնոյն կախարդու-
թիւն, եւ եղեւ Հոչակաւոր եւ անուանի: Եւ ի թոռանց անտի նորա էին
Յանէսն եւ Յամրէսն հակառակքն Մովսիսի: Յաղագս որոյ եւ յայս եր-
կու աշխարհս յոլովս եցոյց Աստուած զարուսթիւնս եւ հրաշա մեծամեծս
հանել ի նոցանէ զչար սերմն սատանայի եւ զանդրանիկ ծնունդս նորա
առաքելով առ նոսա նախախնամութեամբ ծնունդս սուրբ զարմիցն Աբրա-
համու լինել նիւթ նշանաց նորա, յորոց մի այս, զոր պատմէ բանս.

«Յերկրէն, ասէ, քաղցեացոց». այլեւ կարծէին հրէայքն, թէ բա-
ւանդակեալ է ամենակայն Աստուած յերուսաղէմ եւ ի տաճարն, վասն ո-
րոյ եւ պարծէին նովաւ եւ ոչ հնար համարէին տալ քակել զտուն իւր:
Աստանաւր ցուցանէ, թէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով եւ անվայրափակ եւ
անսահման է բնութեամբ եւ զաւրութեամբ: Դարձեալ եւ զանբաւ սէրն իւր
յայտնէ նոցա, զի գիտացեն, թէ շրջի ընդ նոսա ինամբն Աստուծոյ եւ
տակաւին ոչ է թողեալ զնսա ի ձեռաց ի վերա անհուն չարեացն, յորում
կային: Ի պատճառս նոցա ներգործէ յաւտար ազգս իրս մեծամեծս:

«Ձեռն» զներգործութիւն Հոգւոյն ասէ, զի ձեռամբ տուեալ լինի
պարգեւք: Ձեռն է այս, որ⁶³ զոմանս Հարկանէ, որպէս՝ զԵլիմաս մոգ, որ-
պէս եւ զԲաղդասար՝ թաթ ձեռինն, եւ զամենեսեան ստեղծանէ, եւ զո-
մանս նոր կազմէ աւազանաւն, զոմանս կեցուցանէ. «Եղիցի ձեռն Քո ի
կեցուցանել, ասէ: Սա է⁶⁴, որ լոկ առեալ զԵզեկիէլ մարգարէ գործէ.

«Եւ տեսի եւ ահայ հողմ՝ վերացեալ գայր ի հիւսիսոյ⁶⁵ եւ ամբ մի
մեծ»:

Ակիւղաս «փոքորիկ, ասէ, գայր ի հիւսիսոյ», եւ թէ ոգիտոն՝
«մրրիկ գայր», Սիմաքոս՝ «իբրեւ հողմն մրրկեալ գայր»: Եւ ահա ասեն
պերճ բառ է մարգարէական եւ ճոխութիւն հասարակաց, որ զանկարծա-
հաս լինել իրացն ցուցանէ⁶⁶: Իսկ ամբ եւ մէգ շուրջ զնովաւ՝ յաղագս
անյայտութեան ասաց «եւ եղ յամբս զգնացս իւր եւ շրջի նա ի վերա

* Զիւ նԲԷ
1* Զիւ նԲԷ:

...ել է 11 տես՝ Բ Տիմ. Գ 8
Տես՝ Դան. Ե:

Թեև չհոգմոց^{1*}, «եւ յամբ նստեալ գա յԵգիպտոս^{2*}»: Զերագահաթուհիան ակնարկելով ամենայն ուրէք, որպէս եւ աստ զասպատակն քաղաքացւոց տեսանէ մարգարէն եկեալ յԵրուսաղէմ եւ Տէր առաջնորդ նոցա, ըստ որում ի Հիւսիսոյ ասէ զհոգմն եկեալ, քանզի չափողք երկրի ՈՂՆ (վից հարիւր քսան եւ հինգ) ասպարիսաւ զԲաբելոն Երուսաղէմի արեւելեայ ասացին եւ Ս (երկու հազար) ասպարիսաւ Հիւսիսակողմն: Ուստի եւ զկաթնայն եռացեալ տեսանէր Երեմիայ ի փչմանէ այսր հոգմոյ: Եւ զի վերացեալ գայր եւ մրրկեալ զաստիկն եւ զխիստն նշանակէ զերկնառաք բարկութիւն որում ոչ ոք դիմանա, որպէս յորժամ զԿիւրոս հրաւիրէր ի վերա Բաբելոնի ասէր. «Իբրեւ մրրիկ ընդ անապատ անցցէ^{3*}», «իբրեւ հոգմ մրրկեալ զխուր ինչ առեալ^{4*}» զզարդն Բաբելոնի, վերանա՝ թողով զնա անապատ: Բայց զԵրուսաղէմին այժմ պատմէ զաւեր Հիւսիսային թագաւորաւքն, զորս ի հոգմ առ է, որպէս առ Դանիէլիւ զԴ (չորս) թագաւորսն ասելով. «Դ (չորս) հոգմք երկնից բախէին զժողմ մեծ^{5*}», զոր եւ ասէ աստ.

«Հոգմն վերացեալ եւ ամպ մի մեծ ի նմա».

Զնիզակախուռն բազմութիւն եւ զչողալ գեղարդեանցն եւ զամենածախ^{6*} նետիցն տեղատարափսն նկարագրէ մրրկեալ ամբովն, քանզի ուր հրաշագործէ Աստուած տանջանս ազգի ինքն անդ երեւեսցի, որպէս այն, որ զաւերն Եդոմայ տեսեալ Եսայի Աստուծով լեալ ասէր. «Իսկ ո՞վ է, որ դիմեալ գա Եդոմայ կարմրութիւն ձորձոց իւրոց ի բոսոր^{6*}»: Դարձեալ այս «հողմ» որակեցաւ. «ի բաբելացին». նշանակէ զաներեւոյթն, «իւսիսիս» զբանսարկուն զաւտարացուցիչն^{6*} հոգւոց մարդկան յաստուածային սիրոյն, զոր եւ ժողովողն ասէ. «Խիստ է հոգմն Հիւսիսոյ^{7*}», զոր հալածէ տիրական հրամանաւ սուրբ եկեղեցի ասելով. «Արի գնա Հիւսիսի^{8*} եւ աղաւթիւք կոչէ զմիւս հոգմ «բարի»՝ զՀոգին Սուրբ, զոր «հաւրաւ» կոչէ զայն որ յաւուրն Պենտեկոստէին եկն յառաքեալսն երեւմամբ

^{1*} Սաղ. ճԳ 3:

^{2*} Եսայի ԺԹ 1:

^{3*} Եսայի ԻԱ 1:

^{4*} Եսայի Խ 24:

^{5*} Հմմտ. Դան. ԺԱ 4:

^{6*} Եսայի ԿԳ 1:

^{7*} Առակ ԻԷ 16:

^{8*} Երգ Դ 16:

ձայնիւ հոգմով. «Եկ, ասէ, հարաւ եւ փչեայ ի պարտեզս իմ^{1*}, ի դրախտ բանական առաքինութեան, ուր եւ Քրիստոս իջեալ ամպով⁷⁰, վասն որոյ եւ ասէ.

«Եւ հողմ վերացեալ գա՝ մարմնով՝ վայելել⁷¹ ի պտղոյ անտի: Եւ լոյս, ասէ շուրջ զնովաւ եւ հուր փայլակեալ»: Հրաշալի իմն իրս պատմէ, թէ կարէր ամպն մրրկեալ ի մէջ լուսոյն մնալ եւ ոչ փարատիլ եւ յստակիլ, այլ քանզի Աստուած որպէս ի տաճարէ եւ յԱթոռոյ խաւսէր ընդ մարգարէիս յամպոյն եւ ի մրրկէն, որպէս եւ ընդ Յոբայ. Եւ ամպն այն խաւարին լոյսն է անմատոյց, քանզի երկոքեան թագուցիչք են, խաւարն եւ անմատոյց լոյսն զի որպէս խաւարն անմատեւի պահէ զիրքն ի տեսողէն, որ ի նմա, նոյնպէս եւ այնպիսի լոյսն, որ յաղագս յոյժ առաւելութեան լուսոյն, չտա տեսութեան աչացն մաւտել յինքն, որպէս սաղմոսն ասէ. «Խաւարն նորա յայտ է Աստուծոյ որպէս լոյս նորա»: Նոյնպիսի է տեսանել որպէս շանթ⁷² ի կայծականդ, որ անկանէ⁷³ եւ զինքն եւ տեղին, ուր անկաւ, ծածկէ յաչաց տեսողին, որպէս հրով եւ լուսով՝ զդրախտն Աստուած յամենայն կողմանց յանցաւորացն⁷⁴ նախաստեղծիցն, որպէս եւ աստ մարգարէիս միայն զտանջանսն Երուսաղէմի երեւութեանայր ի կամսն Աստուծոյ, զոր ներգործէր ի ձեռին⁷⁵ Հիւսիսային թագաւորութեան եւ ոչ այլ ինչ:

«Եւ հուր փայլակեալ».

Ակիւղաս «հուր կիզիչ, ասէ, փայլակեալ», Թէոդիտոն՝ «հուր բարձրացեալ փայլակեալ»⁷⁶, Սիմաքոս՝ «հուր պատեալ էր զնա»: Եւ ամենեքեան զԱստուծոյ յայտ առնէն, եթէ զամենազաւր⁷⁷ զաւրութիւն յինքէնէ ունի եւ ոչ ստացեալ յուժէքէ՝ զոմանս լուսաւորել⁷⁸, որք մաքուրք են սրտիւք եւ զայլս կիզել⁷⁹, որք խուրս եւ խժուծս ախտից հաւաքեցին, ըստ առաքելոյ. «Փայտ խոտ եւ եղեգն», որպէս եւ աստ տանջողական երեւի ձեւ հրոյն, որով այրելոց էր տաճարն եւ Երուսաղէմ, որպէս եւ Մովսէս ասէր. «Հուր բորբոքեալ ի բարկութեան Իմում⁸⁰ եւ Երեմիաս՝ Հրով վառեալ ի սրտի իւրում³: Այն, որ երբեմն լոյս տայր նոցա ի գիշերի, ըստ այնմ, թէ՛ «Լոյսն Իսրայէլի եղիցի Հուր կիզիչ^{4*}», զի⁸² ըստ նիւթոյն զանազանի, այն իսկ է, զոր քէրորէն ցանէր ի վերայ քաղաքին, զի ոչ մեղմ

^{1*} Աճդ:

^{2*} Բ օր. ԼԲ 22:

^{3*} Երեմիա Ի 9:

^{4*} Եսայի Ժ 17:

եւ Հանդարտ էր⁸³, այլ՝ փայլատակեալ եւ Հիացուցիչ, որ եւ նշանակէ զգեհեանն⁸⁴ ահագին, ուր ձախակողմանքն հրաւիրին:

Այլ մեզ գիտելի է, զի բանս դեռ ի նախաշաւիղս է մարգարէութեան, եւ յազեալ երեւիմք ասաւղքս եւ լսաւղբը⁸⁵, եւ է իսկ ինքնաբաւ, քանզի եւ Հոգեւոր եւ աստուածական կազմէ⁸⁶ սեղանս՝ լի ամենայն առատութեամբ, որ եւ ի Հոգւոյն անգամ պատշաճէ զմայլել եւ մխիթարիլ, որպէս եւ Իսահակ Հայրն՝ ի⁸⁷ Հանդերձից որդւոյն՝ նախքան⁸⁸ յուլոցն խորտիկա՞:

Եւ արդ, յուսովն Աստուծոյ խոստանամ մնացեալ բանիւքն վերստին մատուակել ձեզ եւ պաշտել նոքաւք զիշխանական հրամանսդ եւ ծնաւդական եւ գեղբայրական բարս ձեր, միշտ բարէսէր, այլեւ անյազաբար ծարաւիս յստակարուիս ստեանցն, որք ոչ պակասին ի վիմէ, որպէս ոչ ձիւն ի Կաւկասու եւ կամ յԱրարատեան⁸⁹ լեռնն Մասեաց, զոր սուրբն Երեմիաս զիւրն ասէ զԼիբանան⁹⁰: Այլ այժմու ասացեալքս Հիմն լիցին այնմ եւ որպէս բանալի դրան արքայութեան ի շահեկանութիւն⁹⁰ եւ յաւգուտ մեզ աղաւթիւք սուրբ մարգարէիս եւ ամենայն մերձաւորաց Աստուծոյ աղաչանաւք բարեաց ձեզ լիցի առիթ եւ պատճառ, լու՛ր բանիցս ասացելոց ի Հոգի եւ ի մարմին՝ փառաւորելով յիշատակ երեւմանն Աստուծոյ փոխանակ Հողմոյն Հոգին մերձ կայցէ ձեզ եւ փոխանակ ամպոյն՝ գթութիւն Հաւր եւ փոխանակ ջերմութեան՝ սէրն առ Աստուած եւ առ միմեանս եւ փոխանակ լուսոյն՝ լոյսն աշխարհի Միածինն եւ ընդ սրբոյ մարգարէիս եղիջիբ մարգարէացեալք եւ դուք եւ նախատէսք զաւգուտ Հոգեւոր զձերն եւ զամենեցունց զցայգ եւ զցերեկ խնդրելով ի Տեառնէ Հաշտութիւն աշխարհի եւ Հաստատութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ եւ Հաւատացելոց՝ պայծառութիւն Հաւատոյ եւ զգուշութիւն աստիճանաւորաց եւ Հնազանդութիւն իշխեցելոց եւ Հանգիստ Հանգուցելոց, ընդ որս եւ մեզ լիցի Հասանել շնորհիւ եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ. նմա փառք յաւտեանս:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր՝ A Ակիզքն ի մարգարէութեան եզկելիլի մեկնութեանն վարդանայ:

Բնագիր՝ 1 B է փխ հինգ: 2 B Քոփար: 3 B յերկրէն: 4 AB յէկելեւսաստեան: 5 B ձեռին: 6 B եւ տեղեկութիւն: 7 B իրաց: 8 B բնութեանս: 9 B ասի, որ զիշխանութիւն եւ գտերութիւն ցուցանէ, յորոյ: 10 A չիք ի: 11 B չիք որ զիշխանութիւն... ցուցանէ: 12 B հողոյն հոգին: 13 B որ: 14 A չիք եւ: 15 B խոհակամի: 16 A փորձընդիր: 17 B չիք ի: 18 B գեբովբէն: 19 A յահագնութեան (ի լուս. ուղղուած), B յահագնահայեցութեան: 20 A եթէ ոչ փխ եւ բեով: 20a A հրամանացս: 20p A ընձայս: 21 A տեսիլն: 22 B չիք Քրիստոսի: 23 B չէ փխ ոչ է: 24 B զհանդերձ: 25 A չիք Ովսիա: 26 A արտախոյ: 27 A անին: 28 A մանգագոյնի: 29 A ընդրեալ արքայոյ: 30 B չիք Յովակիմ: 30a A Նարուհոնոնոս: 31 B Յովսեփա: 32 A որ: 32a A ուրող: 33 A Արաց: 34 A աստուածընգալ: 35 A Թէոդիտոն: 36 AB նշոյնութիւն: 37 A փառքեացիքն: 38 B արտասուաւ: 39 B կանխելով (յետո ուղղուած): 40 A Յորդանաւ, B Յորդանանու: 41 A կցեցաւ: 42 B ներքոյ: 43 B գրեալ փխ գերեալ: 44 B զհնացեալսն փխ զհեռացեալսն: 45 B Սաւակիմ: 46 A եթէովպացոց: 47 A բանդի: 48 B յանիրաւն: 49 A փառքեացոց (նման եւ այլուր): 50 B ընգէն: 51 B յայլ: 52 B կանխեալ: 53 B բանդ: 54 A չիք այս: 55 B ինչ պատմել: 56 A զբարստ: 57 Ջ եղեւ եւ: 58 AB ընթացութիւն: 59 B անուանեալն: 60 A Քաղթեայն: 61 B Ջուրուասրբս: 62 A անտի: 63 A չիք որ: 64 B ասէ փխ Սա է: 65 AB հիւսիսոյ (նման եւ այլուր): 66 AB նշանակէ (A ուղղ. լուսացում): 67 B զամենայն ծախս: 68 A զոտացելիցն: B զրտացուցիցն: 69 B հիւսիսոյ է: 70 A ամբ (այսպէս եւ այլուր): 71 A վայելէ: 72 A շանդ: 73 A անգանէ (նման եւ այլուր): 74 B յանցաւորաց: 75 A ձեռն ի: 76 B չիք Ակիզաս... փայլակեալ: 77 A զամենագարն: 78 B լուսաւորեալ: 79 B կիզեալ: 80 B իւրում: 81 A չիք եւ Երեմիաս ... Իւրում: 82 B չիք զի: 83 A չիք էր: 84 B զգեհեանն: 85 A լսաւղբս: 86 B աստուածակազմէ փխ աստուածական կազմէ: 87 B ի հոտոյ: 88 B նախ: 89 B յայրարտեան: 90 A շայեկանութիւն:

¹ Տե՛ս Եճդ. Իէ 18-26:

² Տե՛ս Երեմիա ԺԸ 14:

ՎԱՍՆ ԿԱՌԱՅՆ ԵԶԵԿԻԷԼԻ ԱՍԱՅԵԱԼ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ՝

«Եւ ի մէջ նորա իրրեւ գտեսիլ բազմագունի ականց եւ ճառագայթ ի նմա եւ ի մէջ նորա կերպարանք չորից գազանաց: Եւ այս տեսիլ նոցա. կերպարանք մարդոյ ի վերայ նոցա, եւ չորս դէմք միոյ եւ չորս թեւք միոյ (միոյ) ի նոցանէ, եւ բարձք նոցա բարձք ուղղորդք եւ ոտք նոցա թեւաորք էին եւ կնդակք նոցա իրրեւ գկնդակս որթու¹ եւ կայծակունք թաւթափէին ի նոցանէ իրրեւ ի փայլատականց պղնձոյ:² Եւ թեւք նոցա երագունք էին եւ ձեռն մարդոյ ի ներքոյ թեւոց նոցա ի չորեսից կողմանս նոցա: Եւ երես³ նոցա եւ թեւք չորեցունց ընդ միմեանս թեւակից⁴ խառնեալ եւ գերեսս իւրեանց ի գնայն յետս ընդդէմ ոչ դարձուցանէին, իւրաքանչիւր հանդէպ երեսաց իւրեանց գնային եւ կերպարանք երեսաց նոցա կերպարանք մարդոյ եւ կերպարանք առիւծու յաջմէ չորեցունց եւ կերպարանք եզին եւ կերպարանք արծուոյ ի ձախմէ չորեցունց: Եւ այս կերպարանք նոցա. թեւ նոցա տարածեալ ի վերուստ չորեցունց⁵ իւրաքանչիւր երկու երկու խառնեալ ընդ միմեանս եւ երկու երկու ծածկէին ի վերուստ⁶ գմարմինս իւրեանց եւ իւրաքանչիւր հանդէպ երեսաց իւրեանց գնային, յոր կողմն դիմէր հողմն, գնային եւ յետս ընդդէմ ոչ դառնային ի գնացս իւրեանց: Եւ ի մէջ գազանացն իրրեւ գտեսիլ կայծականց հրոյ բորբոքելոյ եւ իրրեւ⁷ գտեսիլ դամբարաց խոնելոց⁸ ի մէջ գազանացն եւ լոյս հրոյ եւ ի հրոյ անտի փայլատակունք ելանէին հատանելով: Եւ գազանքն երագս ընթանային եւ ի թթեւս դառնային ի նմանութիւն արեգական:

«Եւ ի մէջ նորա իրրեւ տեսիլ բազմագունի ականց 10^{1*} »:

Այգի կիսակուրթ եւ ոճ արտոյ յազարակի մնացեալ անդրէն կոչեն զձեռս մշակացն, որպէս եւ¹¹ ամենայն գործ անկատար զարուեստաւորսն: Նոյն աւրինակ եւ զմեր Հեղգուլթիւնս զարթուցանէ եւ անդրէն ածէ բանն

Աղբյուրներ
A = ՄՄ, ձեռ. 1324, ք. 97ա-117բ:
B = ՄՄ, ձեռ. 6869, ք. 226ա-264բ:
1* Եզեկ. Ա. 4-15:

մեր անկատար մնացեալ, որ վասն կառացն Եզեկիէլի տեսիւանն: Եւ յաւետ եւս խոստմանն մերոյ փոյթ առ ի ընուլ զպակասն դնելով զմեզ ի ներքոյ պարտուց այն է, որ Հարկէ զմեզ ազատիլ ի պարտուց միանգամայն բարեսունը եւ աստուածային ականջացդ¹² ձերոց յայսպիսի ճաշակս անլրութիւն տանի զմեզ միւս անգամ ահիւ եւ դողութեամբ ածել¹³ ի ծովահայեաց անդունդսն իմաստից սուրբ եւ Հրաշատես մարգարէին, որ այնքան լի է Հրացմամբ մինչեւ յանդգնին ոմանք բամբասել զանյայտութիւն տեսիւանն՝ սասել, թէ բնաւին անհասանելի է եւ ոչ է կարելի մտաց ներգործել անդ եւ շահել ինչ աւգուտ¹⁴ ի նմանէ: Եւ զայն ոչ կարեն իմանալ կամակորքն, եթէ բարէբունն¹⁵ Աստուած եւ մարդասէր կրկին տեսանելիս շնորհեաց մարդկան աչս զգալի եւ իմանալի, զի յերեւոյթ եւ յաներեւոյթ արարածս վայելեցցեն տեսութեամբ ի փառս Արարչին, այլ որպէս դիպուածով վնասել աչք է, զի բնաւ ոչ տեսանեն եւ իցէ, զի այլընդայլոյ տեսանեն. այնպէս եւ որք զանուսումնութենէ մառախուղն եւ կամ զանհաւատութենէ մէզն արկին զհոգւոյ աշաւքն կամաւք իւրեանց առագաստեցին անձանց զճառագայթս Գրոց, ըստ Պաւղոսի. «Եթէ իցէ ծածկեալ աւետարանն մեր՝ ի մէջ կորուսելոցն է ծածկեալ, քանզի զիմաստութիւն խաւսիմք ընդ կատարեալս՝ »: Եւ Քրիստոսի աշակերտացն է սուտեալ զիտեւ զխորհուրդս արքայութեան երկնից եւ աւտարացն ոչ է սուտեալ, զի տեսանելով տեսցեն եւ ոչ տեսցեն եւ լսելով լսեն եւ ոչ իմանան: Եւ քող ունի զկտակարանսն եւ առագաստ՝ զսիրտս նոցա եթէ դարձցին առ Տէր Հաւատով եւ սիրով ուսման՝ վերանան ծածկոյթն եւ յայտնին արքունիք իմաստիցն, ուր բազմեալ կայ Թագաւորն փառաց, քանզի ոչ ամենեցուն է անյայտ աստուածայինն, այլ որք կամաւն կուրանան, զի պարտ էր զիտեւ բամբասաւղացն զանյայտութիւն Գրոց, եթէ ի պատուականացն ոչ ինչ է առ ձեռն մարդկան, քանզի զմարգարիտն ծովայինն ծածկէ խոր, նոյնպէս եւ՝ զթագաւորական ծիրանեացն ծաղիկ եւ ոսկոյ եւ արծաթոյ երանգք ոչ յայտնի են ամենեցունց: Նաեւ զազնուագոյն ստացուածսն ի ներքսագոյն շտեմարանսն պահեմք եւ զլաւագոյն խորհուրդսն ստոյգ սիրելեացն յայտնեմք եւ խորհրդապահացն, եւ այսոքիկ առ մեզ: Իսկ աստուածայինքն որքան վեհագոյնք են քան զհոսականքս եւ զապականացուսս, զոր «ոչ էր արժան տալ զսրբութիւն շանց» եւ «զմարգարիտն՝ խոզաց»^{2*}, քանզի արհամարհէ ամենայն ինչ առ ձեռն պատրաստ ստացուած: Իսկ աշխատութեամբն ստացեալ սիրելի եւ յոյժ բաղձալի եւ զգուշութեամբ պահելի: Են եւ այլ պատճառք Հին կտակին անյայտութեան, քանզի ծածկեալ ունէր յինքեան զգոյժ կորստեան հրէիցն եւ զա-

1* Բ Կորնթ. Դ 3:
2* Մտք. է 6:

ւետիս փրկութեան հեթանոսաց, զոր պարտ էր նսեմացուցանել ի Հարկէ, զի մի՛ նախանձու աղաբաւ ապականեցնեն զԳիրսն, որ զայնպիսի իմաստքն ունիցին յինքեանս որպէս արարն Յովակիմ արքա Յուդա՝ այրելով զգիրսն Երեմիայի մարգարէին: Այլ զի ծածկեցի ի իրէիցն աւգուտն մեր եւ աւետիք եւ պահեսցի իւրում ժամանակին Տեառն գալստեանն եւ հեթանոսացն դարձի, որք զանձ ունէին ժառանգաւորք, որք եւ այժմ ի յելս արդեանցն Հայելով մեկնողի սակաւ ինչ կարաւտին: Յայսպիսեացս եղիցուք մեք եւ զքահանայականն առեալ աղաւթս գոչեսցուք ընդ Դաւթայ: «Զարթոյ զաչս իմ եւ նայեցայց ի սքանչելիս աւրինաց Քոց^{1*}»: Եւ այն, որ բանայ զաչս կուրաց եւ պարզէ զմիտս թախիծս եւ զլեզուս թոթովս¹⁶ արասցէ մեզ Համարձակելի՛՞ զբարձրագոյն աստուածաբանութիւն մարգարէիս, որ զկնի ամպունակ^{3*} հողմոյն եւ փայլատակեալ լուսոյն պատմութեան ասէ.

«Եւ ի մէջ նորա զտեսիլ բազմագունի ական»:

Չոր նախքան զայս պատմեաց ի տեպնէն «զիրք»-ն ոչ յաւել, եւ եցոյց թեթեւս եւ երկնայինս եւ վերամբաղձս՝ զերեւոյթսն «հողմ» ասելով եւ ամպ ի նմա եւ լոյս եւ հուր: Իսկ այժմ «զիրք»-ն յաւել՝ յայտ արարեալ, թէ նմանութիւն էր եւ կերպարան եւ ոչ ստոյգ ակունք, քանզի ակունք երկրաւորք են եւ նիւթեղէնք՝ ոմանք ի քարանց գոյացեալք եւ կէսք՝ ի ջրոյ եւ ի յաւղոյ, եւ են, որ արտաւար են տնկոց ոմանց, եւ որպէս ասէ Արիստոտելէս. Լին ակն եւ ի քաղցրութենէ հողոյ, զոր առեալ անձրեւոյ Հարկանէ ընդ սնդիկ եւ ընդ ծրծումք եւ առնէ յակն յակունթ: Եւ այսպիսիքս յաստուածայինսն ոչ են, այլեւ ոչ մաքուրքն յառաջագոյն ասացեալքն, զի տարրեղէնք են եւ նոքա, բայց զի բոլորիցն արարչագործէ Աստուած, ձեւանա նոքաւք խորհուրդ ինչ բանալով մեզ, յաղազս որոյ եւ զմարգարէն ի զարմացման կացուցանէ երեւեալն, զի ոչ ակնակերպ մի եւ յատուկ գոյնս տեսանելով, այլ «իբրեւ զտեսիլ բազմագունի ական»: Յաղազս գունոց ասեն իմաստասէրք, թէ ջերմոյ եւ ցրտոյ եւ կծու եւ տոխ պ տեսակաց կիրք են գոյնքը¹⁷: Եւ սեռ նոցա, այսինքն՝ ազգն երկու են. սպիտակ եւ սեւաւ, եւ յերկոցունցն խառնից լինի գոչն¹⁸ եւ ջերմոյ ընդ սպիտակ խառնեալ լինի կարմիր եւ պայծառն ընդ կարմիր եւ ընդ սպիտակի խառնեալ խարտեաչ եղեւ եւ կարմիր ընդ սեռի եւ ընդ սպիտակի խառնեալ ծիրանի լինի սպիտակ եւ խարտեաչ խառնեալ դեղին առնեն, եւ պայծառն ի¹⁹ սպիտակ եւ ի խորին սեւաւ անկեալ կապուտակ եղեւ եւ շեկ

^{1*} Սղմ. ձԺԸ 18:

^{2*} Զիբ ՆԲԷ:

^{3*} Զիբ ՆԲԷ:

ընդ սեւի լեալ կանաչ առնէ: Եւ այս գլխաւոր գոյնք են եւ յլով մասունք նոցա, զոր մարգարէս Հասարակ Համենայն գոյն ներկեալ ասէ զակունսն, զոր տեսանէր: Եւ էին Հաւասարք. զոր ասէ Պղատոն, թէ Հաւասարքն առանց զգայութեան են, այսինքն՝ ոչ ճանաչին զգայութեամբք եւ յաւետ յորժամ իմանալիք իցեն եւ աստուածայինք: Եւ նշանակեն սոքա զամենաբազում եւ զպէսպէս եւ զազգի ազգի տեսակս նախախնամութեան Աստուծոյ՝ մեզ անգիտելի խորք դատաստանի նորա, ըստ Պաւղոսի ասելոյն. «Ո՛վ խորք մեծութեան, քանզի ով գիտաց զմիտս Տեառն կամ ո՞ եղեւ նմա խորհրդակից^{1*}»: Եւ մանաւանդ գուշակէ զտնաւրէնութիւն Որդւոյ եւ զխորին խորհուրդ եկեղեցւոյ սրբոյ, զորս բազմապատիկ իմաստութիւնս կոչէ նուիրականն առաքեալ, որ յայտնեցաւ արդ իշխանութեանց եւ Պետութեանց երկնաւորաց, զորս ոչն գիտէին յառաջագոյն:

«Եւ ճառագայթ ի նմա»:

Զպայծառ նշոյլս արեգականն սովոր եմք մեք ասել «ճառագայթ»:
Եւ աստ, զի նախ ասաց փայլատակեալ Հուր եւ ի մէջ ջրոյն բազմատեսակ ակունս վառեալ բոցովն առնթերակա, որ թափանցանց եղեալ ընդ յստակութիւն ականցն ճառանչ ամենապատիկ նշուլից փայլատակէին ընտանեգոյնս հրաշագեղ ականցն գունից, զոր «ճառագայթ» կոչէ Բանն, որ նշանակէ զճառագայթ փառաց Հաւր զՄիածինն Աստուած, որ փայլատակեալ Աստուածութեամբն լինելով ընդ բնութիւնս մեր ճառագայթաւետ գործեաց զականակուռ եւ զգոյնագոյն առաքինութիւնս եկեղեցւոյ, այն, որ ասէ Մկրտիչն. «Պարտ է մեզ լնուլ զամենայն արդարութիւնս^{2*}» ազգի մարդկան, ուր պակաս է եւ անգեղեցիկ եւ կարաւտ իմում առաքինութեան, որ ոչ միայն զմարդկան, այլեւ զհրեշտակացն առաքինութիւն լուսափայլեալ գործէ, ըստ Ամբակումայ, որ ասէ. «Մածկեցին զերկինս առաքինութիւնք Նորա^{3*}»: Ըստ որում եւ աստ ասէ. «Ճառագայթ ի նմա, եւ ի մէջ նորա կերպարան չորից գազանաց եւ բարձք նոցա բարձք [ուղղորդք եւ ոտք նոցա թեւաորք էին] եւ կնդակք նոցա իբրեւ կնդակս որբու»:

Որպէս զչնաշխարհիկ եւ զնորանշան թագաւորութեանց պատմիչ առաջի արկեալ է մարգարէս զրոյցս զարմացուցիչս, քանզի որպէս զպալատ^{4*} արքունի եւ զնախադրուսն եւ զսրահակս եւ զապարանս եցոյց նախասացելովքն զհողմն եւ ի նմա զաման եւ զնովաւ լոյսն փայլատակեալ եւ յայլ եւս ներքնագոյնսն սենեակս կազմեալ ի պաղպաղուն ականց

^{1*} Յայի Խ 13, Հոովմ. ԺԱ 34:

^{2*} Մտք. Գ 15:

^{3*} Ամբ. Գ 3:

^{4*} զպաղատ:

ճառագայթ արձակ ջահավառեալ, զոր վայելոչ է մեզ կարծել, եթէ նա իցէ բազմոց մեծի Թագաւորին եւ երկինք երկնից, յորոյ միջին երեւին ահագնահայեաց այս կենդանիք, զորս «գազանս» կոչեաց, ոչ այնպիսի գազանս, զորս Դանիէլ տեսանէր, քանզի նոքա ի ծովէ ելանէին ի ստորուստ եւ զչորս Թագաւորութիւնս երկրի գուշակէին՝ զբաղդեացւոց եւ զմարաց, զպարսիցն եւ զմակեդոնացւոցն: Իսկ սևոքա ի վերնագոյնսն եւ ի գերակայն կալով մաւտակայք ցուցանուին Արքային արքայից զանազանեալ փառաւ: Եւ թէ ընդէ՞ր գազանաց անուամբ կոչէ զնոսա՞: յայտ է, թէ վասն նորակերպ եւ անծանաթ եւ անսովոր երեւմանն, քանզի այնպէս կոչեմք մեք գահագին ինչ տեսութիւն, որպէս զովան գազանէն ասն քաղդեացիք եւ աստուածային Գիրք՝ զԼեւիթանն եւ զայլ խոտածարակ կէտսն գազանս կոչեն յաղագս աննման լինելոյ այլոց լուղակացն: Եւ զի չորս, ասէ զնոսա թերեւս, թէ են նոքա լուսեղիտացն դասք, զոր Պաւղոս առաքեալ²¹ պարփակէ զամենայն իմանալի բնութիւնսն ի չորս դասս յեփեսացւոցն թղթի. Աթոռս, Տէրութիւնս, Պետութիւնս, եւ Իշխանութիւնս ասելով²², քանզի չորք թիւք յայտնիչ են աներեւոյթ զաւրութեանցն երկնից, որ զի թէպէտ ինն դասք գանազանս ունելով անուանս, սակայն կառաց կերպիւ ձեւանան, քանզի չորք երկվարաւք կազմին կառք թագաւորի յիւանելն ի պատերազմ, եւ առ մեզ աւրինակաւն իմանամք²³ զվերնականս, ըստ առաքելոյ, եթէ «աներեւոյթք նորա երեւելեքս իմանամք»: Ուստի եւ եղիայի առաքէր Աստուած զիւրն ի պատիւ նմա, որպէս թագաւոր մեծարէ կառաւք զհաւատարիմ զորք: «Առաքեցեր, ասէ Ամբակում, զերկվարս Բո»^{3*}: Տեսանէր եւ Ջաքարիա չորս կառս ելեալ ի մէջ երկուց լերանց պղնձեաց²⁴: Այլ եւ կառք Աստուծոյ բիւրապատիկ, ասէ Դաւիթ⁵: Յորս ելեալ բնութիւն անկարաւտ կառավարէ զփրկութիւն գերեալ տանն Ադամայ, որպէս եւ աստ առնէ կառաց յիշատակ սուրբ մարգարէս՝ չորս գազանս ասելով, որովք ի պատերազմ ելեալ ցուցանէ զԱստուած ընդ կատաղի եւ ընդ ապստամբ տունն իրէից, որոց ասէր Ովսէիւ մարգարէիւ. «Եղիցի իբրեւ զառիւծ եւ իբրեւ զովագ եւ իբրեւ զինծ ի վերայ տանդ Իսրայէլի եւ պատահեցից դոցա իբրեւ զարջ քաղցեալ եւ

պատահեցից զառագաստ սրտից նոցա¹»: Եւ անդ եւս չորս գազանաց տա անուանս, որ թէպէտ Աստուծոյ բնութիւն բարի է եւ անախտ, այլ զի նոքա ախտիւք գազանացս այսոցիկ մոլեալք էին առ միմեանս, եւ յԱստուծոյ վերայ եւս գոչէին կատաղեալք, ըստ այնմ, եթէ. «Եղի ի վերայ իմ զբարբառ իւր իբրեւ զառիւծ յանապատի²» յայտ է հայհոյութեամբն: Թերեւս պաշտէին զայսպիսի գազանս, վասն որոյ եւ չորից գազանաբարոյ թագաւորաց մատնեաց զնոսա. Փոռայի, Թակղաթփաղսարայ, Սաղմանասարայ եւ Սենեքերիմայ: Եւ նոցա պատերազմն եւ վիշտն, զոր անծէին իրէիցն, Աստուծոյ ասիւր, քանզի նա ածէր ի վերայ նոցա անմարմին զորաւք իւրովք հրշտակաւք, որ վերակացուք են ազգաց եւ թագաւորութեանց, զի ըստ մարդկան վարուց եւ բարուց եւ գործոց կերպարանի Աստուծոյ հոգաբարձութիւն բարեացն բարի եւ չարեացն հակառակն, եւ մնա, ինքն անախտութեամբ յիւրական բարիսն: Իսկ աստ զկառացն Աստուծոյ կենդանիսն այլախառն իմն գազանաց նմանեցուցանէ մարգարէս եւ ոչ որպէս այլքն տեսանէին մարգարէք, քանզի ասէ.

«Եւ ի մէջ նոցա կերպարանս չորից գազանաց: Եւ այս տեսիլ նոցա. կերպարանս մարդոյ ի վերայ նոցա»:

Հանդերձեալ է եւ զայլ եւս երիս դէման կենդանեաց անուամբ ծանուցանել: Բայց նախ զկերպարանս մարդոյն գրէ պատուոյ աղագաւ, քանի բանականութեամբն առաւելեալ է քան զայլ արարածս, որ ի ներքնոյ երկնից: Եւ քանզի գազանադէմ կենդանիքն բանականք էին եւ անմարմինք, յայտնի արար մարդակերպ ասելովն, զի մի՞ կարծեսցուք զնոսա անասնեղէն բնութիւնս եւ ստուգապէս գազանս: Յաղագս որոյ չասաց պարզաբար գազանս, այլ թէ՛ «կերպարանք չորից գազանաց», այսինքն՝ նմանութիւնք եւ տպաւորութիւնք եւ ոչ էութիւնք, որպէս եւ ասէ զտեսակ մարդոյն ասելով.

«Չորք դէմք միոյ եւ չորք թեւք միոյ միոյ ի նոցանէ»:

«Չորք դէմք» ասելով մարդոյն ցուցանէ, եթէ ամենայն կենդանւոյ չորեք երեսք էին, որ լինի ընդ ամենայն տասնվեց կենդանի ոչ դիմաւք միայն, այլեւ հասակաւ եւ ամենայն անդամաւք, որպէս եւ ասէ.

«Չորք թեւք միոյ միոյ, եւ բարձր ուղղորդք եւ ոտք թեւաւորք եւ կնդակի իբրեւ զկնդակ որթու»:

Եւ զայս ասելովն ցուցանէ, եթէ մարդիկ ոչ էին, զի մարդոյ թեւ ոչ գոյ եւ, ոչ «բարձր ուղղորդք» գոն²³, այս է՝ առանց ծնկաց, զի ուղղորդ բարձրն ցուցանէ, եթէ ծունկք ոչ ունին կրկնելոյ եւ ոչ «ոտք» մարդոյ «թեւաւորք են եւ կնդակ որթու», այլ ամենեքեան սոքա նշանակիչք են անմարմին բնութեանցն. «Թեւքն» զերագութիւն նոցա բացայայտէ, զի

¹ գազադէմ:

^{1*} Եփես. Ա 21, Գ 10, Զ 12:

^{2*} Հոովմ. Ա 20:

^{3*} Ամբ. Գ 8:

^{4*} Զաբ. Զ 1:

^{5*} Սղմ. Կէ 18:

«Թեւաւորք են եւ կճղակ որթու», այլ ամենեքեան սոքա նշանակիչք են անմարմին բնութեանցն. «Թեւքն» գերագութիւն նոցա բացայայտէ, զի կատարելն զկամս Աստուծոյ, եւ անխաղաց «բարձքն»՝ զմշտակս եւ զանվաստակ եւ զանձանձիւր նոցա բնութիւնն ի գործ պաշտամանն իւրեանց, եւ «Թեւաւոր ոտքն»՝ զպատրաստ լինելն յընթացս երթալոյ ի սպասաւորութիւն այնոցիկ, որ ժառանգելոց են զփրկութիւնն եւ «կճղակքն»՝ զանխտոր եւ զանսայթակ ուղեգնացութիւնն ի Հաճոյս Աստուծոյ, այլ զի եւ միշտ մաքուր եւ ողջակիզելի նուէրք են Տեառն եւ անարատ պատարազ կենդանի սուրբ Հաճոյ Աստուծոյ, յորս եւ զմեզ յորդորէ սուրբն Պաւղոս՝ նմանողս լինել նոցա զմեզ, իսկ նուիրել Աստուծոյ խաւսուն պատարագս եւ խոնարհութեամբ մարմնոյ, որ է ընդունելի եւ Հաճոյ Աստուծոյ: Յեռայտորիկ եւ այլ հրաշս ցուցանէ երեւութիւնն նոցա ասելով.

«Եւ կայծակունց հատանէին ի նոցանէ իրբու ի փայլատականց պղնձոյ, եւ թեւ իւրեանց երագունց էին»:

Յորժամ յստակ եւ շինջ պղինձ եղեալ Հանդէպ արեգական, ուստի ճաճանջ Հատանին լուսոյ եւ կամ զհրացեալ պղինձ ոք ուժգնաբար ունահարէ եւ կայծակունք ի նմանէ արտաքս վայթին, այնպէս ահագինք են անմահիցն բնութիւնք, որք թէպէտ Հողմ ասին անվայրափակ եւ լոյս թափանցիկ եւ Հուր անկիզականք, այլ յորժամ առնուն հրամանն ի Տեառնէ կիզողականս ցուցանեն ներգործութիւնս, որպէս այն, որ վառէր զպատարագն Մանովէի՝ Հաւրն Սամսոնի ծայրիւ գաւազանին եւ կամ որ զքաղաքն Սողոմոյս այրեցին ոչ յինքեանց բնութեանէ ասելով, այլ յաւգոյ տեղաց Տէր, սակայն նոցա սպասաւորութեամբն որպէս եւ աստ Հանդերձեալ քերովքն ցանել զկայծակունսն ի վերայ յանցաւոր քաղաքին Երուսաղէմի: Այլ եւ պղինձ ոսկետեսակ է, որպէս եւ նոքա աստուածատեսակք են մաքրութեամբ: Եւ դարձեալ կարծր եւ անփուտ է պղինձ որպէս եւ նոքա անմահք են բնութեամբ: Եւ զի ասէ. «Թեւք իւրեանց երագունք էին», քանզի ոչ էին որպէս Հաւուց եւ զգալի թչունոց, զոր սովոր էր մարգարէն տեսանել, այլ որպէս հրանիւթից վայելէ.

«Եւ ձեռն մարդոյ ի ներքոյ թելոց նոցա ի չորեսիւն կողմանս նոցա, եւ երեսն նոցա եւ թեւ չորեցունց ընդ միմեանս թեւակից խառնեալ»:

Ձձեռն մին ասէ եւ ոչ՝ չորս, որպէս զդձքն եւ զթեւսն, որ նշանակէ զնախախնամութիւն Աստուծոյ, որ մի է, եւ զամենեսեան բարեկարգապէս նախատեսէ բազմաւորինակաբար, զի ոչ ամենեքեան կարող են Հաւասարապէս տանել, այլ ոմանք՝ առաւել եւ կէսք՝ նուազ, որպէս արեգակն մի է եւ զանազանս²⁴ լուսաւորէ, ըստ նիւթոյն որպիսութեան, քանզի ոմանք ոչ լուսաւորին եւ կեսք լուսաւորին միայն անձամբ եւ ոմանք ոչ միայն լուսաւորին, այլ եւ զայլս լուսաւորեն, որպէս աւել եւ ոսկի եւ արծաթ եւ ապակի²⁵: Այսպէս եւ յաստուածային խնամոցն ոմանք աւգտին միայն եւ կէսք՝ ոչ, ոմանք եւ այլոց լինին բաւական, որպէս սուրբն Պաւղոս եւ այլ

երամբ սրբոցն: Եւ զի թէ վասն էր ի ձեռս առակէ զնախախնամութիւն, քանզի ամենայն արուեստք եւ գործք աշխարհի ձեռամբ ուղղին մարդկան եւ բողոքեան մասունք աշխարհի, երկին եւ երկիր եւ ծով եւ որք ի նոսա կան նախախնամութեամբ Արարչին կառավարին եւ յաւրինուածս իւրեանց մնան: Եւ զերեսս եւ զթեւս նոցա խառնեալ ասէ Թեւակցութեամբ. այն իսկ է Համաձայնութիւն անմարմնոցն եւ սեր ունեալ առ Աստուած եւ առ միմեանս: Այլեւ ամենայն նախախնամեալքն կցորդին իրերաց ազգակցաբար, քանզի մի ձեռն է, որ արար զամենայն եւ պահէ ի սահմանս իւրեանց:

«Եւ զերեսս իւրեանց գնայն յետս ընդդէմ ոչ դարձուցանէին իւրաքանչիւր հանդէպ երեսաց իւրեանց գնային»:

Այս զանխտոր եւ զգուշականս վարս անմարմնոցն յայտ առնէ, քանզի նոքա իսկ են յորդորիչք մարդկան, չդառնալ յետս յաստուածային ճանապարհէն, որ եւ Ղովտայ պատուիրէին ասելով. Ջգոյշ կաց, փութայ, գնա աստի եւ մի՛ դառնար յետս, զոր ոչ պահեաց կին նորս զիրատս զայս, այլ դարձաւ եւ եղեւ արձան աղի:

«Հանդէպ երեսաց իւրեանց գնային»:

Այսինքն է՝ իմաստապէս դիտմամբ աչաց, ըստ որում Սողոմոնս ասէ. «Գնա դու ի ճանապարհս քո անբիծս եւ ի տեսիլ աչաց քոց»: Յայսմ հետէ պատմէ եւ զայլոց կենդանեացն տեսակս, որ միաբանին ընդ տեսակս մարդոյն ի լուծս կառացն Աստուծոյ ասելով.

«Եւ կերպարանք երեսաց նոցա կերպարանք մարդոյն եւ կերպարանք առիւծու յաջմէ չորեցունց եւ կերպարանք եզին եւ կերպարանք արծուոյ ի ձախմէ չորեցունց»:

Որպէս ոչ են յերկինս Հողակազմ¹ եւ շարադրել ի մարդկանէ հրապարակք նոյնպէս եւ ոչ առիւծուց գազանակերպութիւնք եւ ոչ նախիրք արջառոց բշողականք եւ ոչ կռաշուրթն արծուեաց Հաւուց երամապետութիւն, որպէս ասէ սուրբն Դիոնեսիոս², որ չափաւորապէս տեղեկացաւ յաղագս նոցա ի Պաւղոսէ երանելոյ, որ եւ երրորդն երկնից եւ անճառելեաց բանիցն եղեւ խորհրդազգած: Այլ նշանակեն ասէ իմաստս այլաբանութեան, տեսակ մարդոյն զչնորՀս պատկերին Աստուծոյ, զոր ունին բանեղինութեամբ³, իսկ առիւծն զարիականն ուժգնութիւնն եւ զթագնախորհուրդ լուութիւն յաւանդն Աստուծոյ, որպէս ասեն զբարութեան խաղաղ եզ Հետս գնացիցն, եւ եզնատեսակն զՀեզ եւ զՀաւանական դիւրակրու-

¹ Ձիւ նՐՀ:

² Տես Յաղագս Երկնային Բաճառայապետ:

³ Ձիւ նՐՀ:

Թիւն ամենահեշտ լծոյն Աստուծոյ յիմանալի ակաւսածգութիւն¹՝ եւ արծուին զվերանային թռիչս նոցա յայտնէ սրընթացս լինել առ կենեղուս կերակուրն անմարմնական, այլեւ զնորա գործող զաւրութիւն, զոր միշտ առնուն մերձ կալով յիմանալի արեգակն եւ յանմահաբուրս աղբիւրն, որպէս ասեն զարծուեաց առնել զայս ի բոյսս բարուց իւրեանց, ըստ Դաւթայ, Թէ՛ «նորոգեսցէ, որպէս արծուոյ զմանկութիւն քո»:

Դարձեալ² տեսակ չորից կենդանեացդ ցուցանէ զարարչական զաւրութիւն եւ զնախախնամութիւննորա, զոր ունի առ բոլոր կենդանիս ոչ միայն առ բանականս, այլ եւ առ անբանսն, քանզի նմանութեամբ մարդոյն զբանականացն յայտնէ արարչագործութիւն եւ զխնամս իսկ առիւծուն՝ զվայրենեացն զազանաց եւ եզինն՝ զձեռնընտել կենդանեացդ^{25a}, եւ արծուին՝ զԹռչնոցդ եւ զլաւղակաց, քանզի երկոքեան ազգդ ի ջրոյ ունին զարարողութիւն իւրեանց, ըստ Մովսէսի պատմութեան: Եւ բարիոք այսպիսի կենդանեաւքս^{25բ} բացայայտէ զամենայն տեսակ կենդանեաց, քանզի թագաւորականք են, որպէս առիւծ ի Ղոլիթս վայրենեաց եւ զուարակ՝ ընտանեաց, եւ արծուի՝ աւղայնոց առ ի յանդիմանել սոքաւք զտուն Իսրայէլի. «եթէ ամենայն ազգ Հնազանդեալ է Աստուծոյ առաջնորդաւն իւրեանց եւ բուն թագաւորաւն մարդովն, որ լաւքն են յաշխարհի իւ երկնայինքն եւ Իսրայէլ փախստական է յինէն, ուր գնալոց է սոքաւք պատերազմել ընդ նոսա»: Եւ դարձեալ զՆաբուքոնոսոս^{25գ} ակնարկէ տեսակաւքս, որ էր բնութեամբ մարդ եւ ցանկասէր, որպէս զցուլ եւ խրոխտ որպէս զառիւծ եւ Հպարտ եւ գիշախանձ որպէս զարծուի: Վասն որոյ ի պատժելն զնա Տեառն եղև առաջի կողմն ցլու եւ յետուստ, որպէս զառիւծու: Եւ աճեցին ճիրանունքն, որպէս զարծուոյ, եւ լինէր զեւթն ամիս ընդ զազանս եւ ընդ երէս վայրի: Եւ զի նովաւ Հանդերձեալ էր քանզի զԵրուսաղէմ իւրով առաջնորդութեամբն զնորա պատժակերպարանսն ձեւակերպէ ի կենդանիս կառաց իւրոց: Եւ դարձեալ, զի բառնալոց էր Նաբուքոնոսոսոս յԵրուսաղէմէ զթագաւորութիւն եւ զքահանայութիւն եւ զմարգարէութիւն, զոր նշանակեաց առիւծով զթագաւորութիւն եւ եզամբն՝ զքահանայութիւն, քանզի քահանային էր պատարագ եզն, եւ արծուովն՝ զմարգարէութիւն, զի բարձունք էին եւ Հեռահայեաց մարգարէական շնորհիւն, եւ մարդով՝ զամենայն ժողովուրդն առակեաց, զոր գերելոցն էր: Եւ այլ իւս է ասել, որ ի մեզ խորհրդածի, որ Թէ կամիմք զմասունս Հոգւոյն բարիոք կարգաւորել լինիմք նման աննիւթ կառացն Աստուծոյ եւ տանիմք զնա ի մեզ: Եւ² է տեսակ մարդոյ բանն,

¹ Զիբ ՆԲՀ:

¹ Զիբ ՆԲՀ, բայց ակօսածիզ (Ա, 28):

² Ի լուսանցս. «Եւագր» տե՛ս Եւագրի մատենագրութիւնք, էջ 10.:

որ ի մեզ եւ առիւծն սրտմտականն, յորժամ Հաւանի բանին եւ իշխէ եզինն, որ է ցանկականն²⁶ ի մեզ՝ առ Աստուած Հանելով զնա, եւ արծուին՝ մտացն վերաթռչութիւն իմաստիցն թեւաւք: Եւ¹ այսոքիկ²⁷ ասացաւք²⁸ վայելչականք են եւ պիտանիք, բայց սակայն կերպագրութիւնք են եւ յարացոյցք²⁹ չորից աւետարանչացն արժանավայելուչ կառաց³⁰ եւ փառաց աթոռոյ տնաւրէնութեան Քրիստոսի, քանզի նմանութիւն մարդոյն ի Մատթէոսէ խորհրդածի, որ զմարդեղութիւն Տեառն պատմէ ի տանէ Դաւթի եւ յազգէն Աբրահամու ասելով՝ «Գիրք ծննդեան»: Իսկ զտեսակ առիւծուն ի սուրբն Մարկոս է տեսանել, որ կարճառատ բանիւք սկսեալ ելեալ ասէ. զՅիսուս իբրև զառիւծ ի յորձանացն Յորդանանու: Եւ վաղվաղակի անցանէ ընդ յերկարութիւն ճառիցն ի Խաչն եւ ի յարութիւն, որպէս զառիւծ, որ Համառատ է յորսոյ: Եւ զկերպարանս եզինն ի սուրբն Ղուկաս է տեսանել, վասն լայնակաւս եւ Հանդարտաքայլ զնացիցն եւ զի անուամբ եզին ածեալ, ասէ, զՏէրն պատարագ ի դարձի անառակ բնութեանս: Իսկ ձեւ արծուոյն^{30a} յերանելի աւետարանիչն³¹ Յովհաննէս պատշաճի յաղագս բարձրաթռիչ աստուածաբանութեան յանձնաւթ տեղոյն եւ յանհասական խորոցն սկսեալ աւետարանէր զգաւակն Դաւթի ի Մատթէոսէ ասացեալն:

«Կերպարանք մարդոյ եւ առիւծու յաջմէ չորից եւ կերպարանք եզին եւ արծուոյ ի ձախմէ չորեցունց:

Գեղեցիկ են լծակցութիւնքս այս՝ անբանքն ընդ բանականին եւ թեթեւն ընդ ծանանցն միաբանեալք որպիսիք են տարերացս չորից միաբանութեամբք, որ եւ նշանակէն դարձեալ գեկեղեցւոյ միաւորութիւնս ի պէս պէս վարուց եւ ի սովորութեանց, ըստ այնմ, Թէ՛ «Առիւծ իբրև զեզն յարդ կերիցէ եւ գայլք եւ գառինք ի միասին ճարակեսցին^{2*}», որք են իշխանք եւ երկրագործք եւ բուռն զինուորք եւ ռամկական ժողովուրդք միով աւրինակաւք Աւետարանին եւ միոյ Հոգեւոր կերակրոյ Հաւանեալք:

Եւ այս կերպարանք նոցա. Թեւք նոցա տարածեալ ի վերուստ չորեցունց երկու երկու խառնեալ ընդ միմեանս եւ երկու երկու ծածկէին ի վերուստ զմարմինս իւրեանց եւ իւրաքանչիւր Հանդէպ երեսաց իւրեանց գնային»:

Ասացեալ զորքանութիւն տեսակացն ասէ եւ զորպիսութիւն նոցա պաշտամանն:

«Թեւք նոցա, ասէ, տարածեալ ի վերուստ չորեցունց»:

¹ Ի լուսանցս. «Յոն» (=Յովհանն):

² Եւայի ժԱ 7:

Որով յայտ առնէ զնորգործութիւն նոցա լինել Համակամս ի վերուստ Հրամանին սպասելով: Եւ այս ահիւ մեծաւ եւ դողութեամբ, քանզի ասէ.

«Եւ երկու երկու ծածկէին ի վերուստ զմարմինս իւրեանց»:

Որպէս եւ մեծն Եսայի զԱբրովբէսն տեսանէր ծածկելով զերեսս եւ զոտս, թաքունս եւ ծածկեալս եւ անճառելիս ցուցանելով զանսկզբնութիւն եւ զանվախճանութիւն Աստուծոյ, որպէս եւ աստ զնոյն երկիւղածութիւն ասէ ունել եւ քերովբէիցս, քանզի զոր ոչ յայտնէ նոցա իմաստս յայն ոչ Համարձակին քննել, այլ եւ զորս առինն յԱստուծոյ, թեւածածուկս պահեն ոչ ամենայն ումեք յայտնելով, բայց՝ կարողացն միայն եւ արժանաւորացնն բանալով աշխատասէր ցանկացողացն ուսման:

Իսկ հանդէպ գնալն երեսաց իւրեանց ասացեալ է յառաջ³²: Այլ եւ զայս արժան է ածել զմտաւ, զի կենդանիք, որ յերկրի են, վասն այնորիկ գնան եւ դառնան, զի միակողմանի ունին զերեսս: Իսկ այս իմացական կենդանիք ի չորից կողմանց երեսս ունին՝ զիտ՝ որդ երեւի դառնալն նոցա, յաղագս որոյ առաւել Հրաշալիք են: Վասն որոյ եւ ասէ.

«Յոր կողմ դիմէր հողմն՝ գնային եւ յետս ընդդէմ ոչ դառնային»:

Առաջին տեսութիւն մարգարէիս «Հողմ» է, զոր տեսանէր ի Հիւսիսոյ դիմեալ, զնա ասէ առաջնորդ կառացն, որ է Հոգին Սուրբ, այն որ «ուր կամի շնչէ», ըստ Տեառն բանին, որով առաջնորդին ամենայն իմանալիք եւ զգալիք, զոր Դաւիթ Հայցէր. «Հոգի Բո բարի առաջնորդեսցէ ինձ»:

«Եւ ի մէջ գազանացն իբրեւ զտեսիլ կայծականց հրոյ բորբոքելոյ եւ իբրեւ զտեսիլ դամբարաց խոնկելոց ի մէջ գազանացն եւ ի հրոյ անտի փայլատակունց հատանելով»:

Ի Հրոյ իսկ կազմեալ է անմարմնոցն բնութիւնք եւ ի Հուր եւ լոյս է կեանք նոցա մեզ անգիտելիք եւ յոյժ աննմանք զգայականս Հրոյ, որ առ մեզս է, որովք յաւետ մերձաւորք ցուցանին Աստուծոյ, որպէս եւ գրեալ է, թէ՛ «Աստուած մեր Հուր ծախիչ է» եւ են մաքրողականք մերոց մեղացն եւ անուսումնութեան ըստ բարի կամաց Արարչին, որպէս մաքրեաց սերովբէն զչուրթն մեծին Եսայայ: Են դարձեալ եւ տանջողականք ամբարշտաց, ըստ որում եւ աստ կայծակունս Հրոյ դիզեալ տեսանէ մարգարէս ի մէջ նոցա, որ նշանակէ զգանձ բարկութեան Աստուծոյ, ըստ այնմ, թէ՛ «Ո՞ պատմեսցէ ձեզ, եթէ Հուր բորբոքեալ կա եւ ո՞ պատմեսցէ զտեղւոյն յաւիտենից՝ ո՞չ այս ամենայն ժողովեալ է առ իս եւ կնքեալ պահի ի գանձի իմում՝», զոր անդարձքն ի չարեաց ետուն դնել զգանձն գայն բարեբարին Աստուծոյ, ըստ Պաւղոսի, որ ասէ. «Ըստ խստութեան քո եւ

^{1*} Բ օր, ԼԲ 34:

ըստ անգեղ Սրտի քո գանձես անձին քո բարկութիւն յաւերն դատաստանի՞»: Վասն որոյ ասէ.

«Փայլատակունց հատանէին ի նմանէ»:

Ահագինս ցուցանելով զնա, որ զի եւ երեւմամբն սրտաթափս եւ միջաբեկս կարող է առնել, զոր նախ կրելոցն էր Հրէաստան երկիրն ի քաղաքացոց անտի զչրջանոտն յաւերինակ անշիջանելի գեհնոյն:

«Եւ գազանք երագ ընթացային եւ ի թեթեւս դառնային ի նմանութիւն արեգական» .

զոր երբայցիքն նմանութիւն «զէբի» ասէ, որ է «բեզակի», այսինքն՝ փայլակման: Տակաւին գազան ասէ զկենդանիսն յաղագս դողացուցիչ եւ սաւսափական ձեւոց նոցա եւ ընթացից, զոր ասէ երագունս ընթանալ ահաւոր շառագմամբ խոյացեալ, որպէս ի վերայ կերոյ: Բայց նախ վերանային երագապէս ուսանել ինչ յԱստուծոյ եւ ապա թեթեւապէս դառնային կատարել գործովք զՀրամայեալն, բայց տակաւին ոչ ի պատիժ, այլ յերկիւղ եւ ի զարհուրումն միայն յերուսաղէմ դիմեալ երթային իբրեւ զարեգակն բոլորեալ եւ պատեալ փառաւքն Աստուծոյ եւ ոչ մարմնական գազանակերպութիւն: Իսկ «փայլակումն» ասելն, որ է «բեզակն» զսրընթացն լինել եւ զյանկարծահասն, եւ այն զի շլացումն գործէ աչաց տեսողին, որ նախ ձայնէր զԱւետարանին արեգակն, զի երագապէս թուրցեալ աւետարանչաւքն կալաւ զծագս աշխարհի լոյս ծագելով, որոց ի խաւարի եւ ի ստուերս մահու նստէին, որպէս երեւի արեգակս երագս ընթացեալ ընդ հարաւ թեթեւս դառնայ ընդ Հիւսիսեաւ՝ տալով Հանգիստ տուրնջեանն վաստակաւորաց, ուստի եւ թուի եւ մեզ պատեհագոյնս զնոյն առնել դարձուցանել անդրէն զփայլակն բանիս եւ տալ ձերումդ աշխատեալ իմացմանցդ Հանգիստս շտեմարանել զցորեանդ շեղչեալ յիշողականն մասն եւ ի Հոգեւոր Հալումն տալ իմանալի որոճմամբ զկերակուրդ Հոգեկեցոյց տուեալ ի Տեառնէ, եւ մնացելոյն եւս սպասել յուսովն Աստուծոյ եւ տալ եւ զայն ի պատշաճ ժամու մերովս մշակութեամբ ի շնորհս անուանն Իւրոյ: Որ եւ աղաչանաւք սուրբ մարգարէիս եւ ամենայն սրբոց աղաւթիւք շայեկան եղիցի ձեզ ասացեալքդ առ ի կազմել զձեզ կառս աստուածընկալս ի Հանգիստ կամաց նորա ողջ ունելով զմասունս բանին ի կարգի բնութեան խոհականաւ թագաւորեալ ի վերայ ծառայական ախտիցն ցասման եւ ցանկութեան արիական եւ ողջախոհ զինուքն ճոխացեալ բաշխատուր արդարութեան մասամբ մտացն սրութեան, այլ եւ սրբոց աւետարանչացն Հասանել փառաց՝ կատարելով զՀրամանս նոցա: Եւ եղիցի ձեզ ասացեալ Հողմովն կենագործել եւ լուսովն պայծառանալ, Հրովն մաքրիլ, բազմագոյն ակամբքն յուրվապատկիլ

^{1*} Հողմ. Բ 5:

առաքինութեամբ եւ իմաստիւք Հանդերձ ամենայն քրիստոնէիւք եւ ջողմամբ թագաւորաց եւ իշխանաց եւ որ մերն է իշխեցողի կեցուցի շնորհն Քրիստոսի բարիոք քաղաքավարութեամբ յառաջանալ յաչս Աստուծոյ եւ մարդկան եւ ամենայն Հաւատով Հանգուցելոցն լիցի Հանգիս եւ ողորմութիւն եւ յաւետ ձերոց ննջեցելոց եւ որք յուսով այսր եկեղեցւոյ են կատարեալք ի Տէր, եւ որք դնին ընդ Հովանեաւ սորա ի դամբանի: Ընդ որս եւ մեզ եւ մերոցն երախտաւորաց³³ լիցի ողորմութիւն գտանել Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ ընդ Հաւր եւ ամենասուրբ Հոգւոյն յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն^{1*}:

«Եւ տեսի եւ ահաւասիկ անիւ մի յերկրի գհետ գագանացն չորեցունց, եւ կերպարանք անուոցն եւ արարք նոցա իրրեւ գտեսիլ ականց թարշշի³⁴: Եւ կերպարանք չորեցունցն եւ տեսիլ նոցա եւ գործուած իւրեանց որպէս թէ շրջիցի անիւ ի մէջ անուի ի չորեսիկ կողմանս իւրեանց գնային եւ յետս ընդդէմ ոչ դառնային ի թիկունս իւրեանց եւ բարձունէին: Եւ տեսանէի, զի լի էին աչաւք թիկունք նոցա շուրջ զչորեքումք: Եւ ի գնալ գագանացն գնային եւ անիւքն եւ յոր կողմն դիմէր հողմն եւ ամպն³⁵ գնային եւ գագանքն եւ անիւքն ընդ նոսին վերանային, զի ոգի կենդանի գոյր յանիւսն, ի գնալն նոցա գնային եւ ի կալն նոցա գտեղի առնուին եւ ի վերանալն նոցա յերկրէ եւ անիւքն ընդ նոսին վերանային, զի ոգի կենդանի գոյր յանիւսն: Եւ նմանութիւն հաստատութեանդ ի վերայ գլխոց գագանացն ըստ նմանութիւն ականվանի տարածեալ ի վերայ թեւոց նոցա ի վերուստ եւ ի ներքոյ հաստատութեան թեւք իւրեանց, տարածեալ սաւառնէին ընդ միմեանս եւ իւրաքանչիւր երկու երկու ծածկէին զմարմինս իւրեանց եւ լսէի զձայն թեւոց նոցա ի սաւառնելն իրրեւ զձայն շուրջ բազմաց եւ իրրեւ զձայն Սաղայի ի գնալն իւրեանց իրրեւ զձայն պատգամաց իրրեւ զձայն բանակի եւ ի կալն իւրեանց յանգչէի³⁵ թեւք իւրեանց: Եւ ահա բարբառ ի վերոյ քան զհաստատութիւն, որ ի վերայ գլխոց նոցա իրրեւ գտեսիլ ական շափիւղայի^{35բ} եւ նմանութիւն Աթոռոյ ի վերայ նորա եւ ի վերայ Աթոռոյն նմանութիւն կերպարանաց մարդոյ տեսանէի իրրեւ գտեսիլ ական բազմագունի եւ իրրեւ գտեսիլ հրոյ ի ներքոյ քան զնա շուրջանակի միջովք չափ ի վեր նմանութիւն արեգական եւ միջովք չափ ի խոնարհ նմանութիւն հրոյ, եւ լոյսն, որ շուրջ գնովաւ բակ ունէր իրրեւ գտեսիլ աղեղանդ, որ ձգի յամպս յա-

տարս անձրեաց: Եւ այսպէս ահագին էր տեսիլ լուսոյն շուրջ գնովաւ, եւ այս տեսիլ նմանութիւն փառացն Տեառն^{1*} »:

Աստուածագործ աշխարհիս յայսմիկ³⁶ տարերք եւ մասունք ծնաւ-րականք են մարդկան եւ ամենայն կենդանեաց միանգամայն եւ կարաւտութեան նոցա լցուցողականք, քանզի ուստի գոլն ամենեցունց անդուստ է կերակուր նոցա եւ Հարստութիւն, զորս գանձեաց արարչագործն նախախնամութեամբն Իւրով եւ անճառ իմաստութեամբն, որք են անհատականք եւ անսպառելիք, որոց ոչ յաղթեն ժլատութիւնք³⁷ եւ բարք ագահաց յառնուլն եւ ի պեղելն, որպէս ոսկի եւ արծաթ, պղինձ եւ երկաթ եւ նմանք սոցին: Սոյնպէս Հաց եւ գինի եւ ամենայն բարութիւնք ցամաքի եւ ծովու բխումնք են մշտակայք, որք տան անխնա պահանջողացն եւ զբողոքն ունին լիով, ապա քանի եւս առաւել պարտ է լինել իմանալի եւ Հոգեւոր բարութեանց, զոր գանձեալ ունին յինքեանս գիրք մարգարէականք զկենդանի ստացուածս եւ զկենաց կերակուրս իջեալ ի վերուստ դեղ անմահութեան եւ պատճառ փրկութեան Հիւանդացեալ եւ մահակուլ աշխարհիս ի մարդասէր զթութեանցն Աստուծոյ, յորոց մի է սքանչելատեան եղեկիէլ եւ յաւետ զարմանալի քան զբազումս, յորմէ որպէս ի լայնանիստ լեռնէ եւ յանսահման խորոց ծովէ պահանջեցաք սակաւ մի ոսկի եւ պատուական ակունս մի անգամ եւ երկիցս ի նիւթ պսակի, որով զարդարեսցուք զպատուական զլուխն մեր Քրիստոսս եւ որ նորա սիրելոյն էք պատկերք եւ առ³⁸ մեզ Հրամանատուք, որ զի թէպէտ եւ բոլորն անդ մնաց եւ մնալոց է տակաւին, այլ մեք ի յերրորդ ձեռնարկութիւնս վճարեսցուք, որ ինչ վասն կառացն է բան եւ ի փառս Սրբոյ Երրորդութեան Հանգուցուք զփառս ձեր ի ցոյցս Հնազանդութեան մերոյ: Եւ արդ, գիտել պարտ է նախքան զմեկնութիւն առաջի եղեալ բանիցս, զի որ յառաջ քան զայս բանք էին ի մի քան զմի բարձունք էին եւ մտաց վերացուցիչք եւ որպէս թէ կայցեն երկինք երկնից վերագոյնք, զի նախ ամպ եւ յետ այնորիկ լոյս առաւել քան զմեր լոյսս, եւ ապա Հուր փայլատակեալ, ապա՝ այլ լոյս: Եւ յայնժամ գագանք իւրեանց Հրաշագործն պատմութեամբ եւ բոցափայլ կայծակմանցն Հատմունք, յորոց ի դէպ էր վաստակել աչաց տեսողին յանճառելի եւս աստիճանացն երկնագնաց եւ վերնաչու ճանապարհին, յոր խնայելով ամենաստեղծ Հոգին մարդասէր ի վայրի իջուցանէ զաշակերտն աշխատեալ ի մայրս Հասարակաց յերկիր, եւ աստ բանս նմա այլ չտեսարան ինչ բարեաց, յորս վայելեն տարրեղէն արարածքս խոնարհագոյնք, որք են ընթացք ժամանակաց, որք կատարին շրջաբերութեամբ լուսաւորացդ նախախնամութեամբ արարչադիր սահմանին: Եւ այս է ասելն, թէ՛

^{1*} Սրան հետեւում է խորագիր. «Ի նոյն գրոց նորին վարդապետի արարեալ»:

^{1*} Եզեկ. Ա 15-28:

«Տեսանէի եւ ահաւասիկ անիւ մի յերկրի զհետ գագաւանացն չորե-
կնց»:

Եւ զի յերկրի ասաց զանիւն յայտ արար, թէ յառաջագոյն երե-
ւեալքն վերնագոյնք եւ երկնայինք եւ բարձունք էին, եւ զի մի՝ ասէ զա-
նիւն յառաջ, քանզի մի է անիւն արեգական, որ անուագայութեամբն իւ-
րով պատճառ է Հոլովմանց ժամանակաց մասնաւորաց, եւ որ մեկ է զա-
նիւն զհետ գագաւանացն չորեցունց յայտ առնէ, եթէ վաղվաղակի չորք ձե-
ւացան անիւք տեսանելով-մարգարէին, որպէս չորք էին կենդանիքն ւ-
մեն ազգ կենդանւոյ անիւ մի, որք են չորք յեղանակացդ հատածք, որք
որոշին արեգականդ շարժմամբ՝ գարուն եւ ամառն, աշուն եւ ձմեռն՝ խա-
ղալ արեգականն ի վեր եւ ի վայր, ի հարաւ եւ ի հիւսիսի՝ յաւրինեալք ի
պէտս աշխարհի: Իսկ չորք կենդանիքն չորք³⁹ աներեւոյթ զաւրութիւնք
են տարերաց եւ չորք եզերաց երկրի եւ չորից ժամանակաց տարւոյն վե-
րակացոյք եւ խնամիչք՝ կարգեալք յԱրարչէն:

«Եւ կերպարանք անուոցն եւ արարք նոցա իրրեւ զտեսիլ ականց
Թարշշի»:

Սիմաքոս «յակինթ» ասաց եւ Ակիւղաս՝ «ոսկէքար» եւ այլք «ոս-
կէքիւրեղ» կոչեն: Տասներորդ ակն է այս, որ ի վակասի քահանայապե-
տին յաւրինեալ կայր, եւ անունն Ջարուղոնի գրեալ էր ի վերայ նորա: Եւ
վասն այսորիկ «Թարշշի» կոչի, զի վերակացու էր Ջարուղոն նաւաց, որ
գային ի Թարշշայ, եւ բերէին Սողոմոնի եւ այլոց թագաւորացն ակունս
պատուականս, եւ աւելի, որ պատուեալն է ի թագաւորաց յակունթն կար-
միր ոսկէտեսակ: Եւ յակունթ ասի, զի գտանի, ասեն, առ վիմին Յակին-
թուի թէ այս է իաղուտն ասացեալ ի ժամանակիս առ մեաւք եւ ամենե-
քեան սոքա նշանակեն զտեսլեանս հրաշափառութիւն եւ է խորհուրդ
տնաւրէնութեան Փրկչին մերոյ Յիսուսի եւ ամենապատիւ քարին, որ ե-
ղաւ ի հիմունս Սիոնի եւ ի շնորհ իւր զարդարեալ զորդիսն Որոտման
զմաքրեալսն հրոյ զՀոգւոյն իրրեւ զոսկի ի Հուր, եւ եղեալ աստուածա-
տեսակս ի փայլմանէ ճառագայթից իմանալի արեգականն արդարութեան,
որք էին ի ցեղէն Ջարուղոնի, որ ասի Աջողումն⁴¹ ճանապարհի, որովք ա-
ջողեցան երկնաշու ճանապարհորդքն հրաւիրեալքն ի կեանսն բանիւք
սոցա, որ դիպեցան կենսաբեր ժամանակին բարւոյ, յորում խառնեցաւ
Աստուած ընդ ժամանակիս, որ է տարեկան փրկութեան մերոյ ընդունելի
ուղղեալ չորիւք աւետարանչաւքն փոխանակ չորից յեղանակաց տար-
ւոյն:

«Եւ տեսիլ նոցա եւ գործուած իւրեանց որպէս թէ շրջիցի անիւ ի
մէջ անուի»:

Երկու անիւս ցուցանէ զմինն միւսոյն խաչատեսակ եղեալ, որ
սրտեւրագրէ զցոյցս ժամանակաց, քանզի այսպէս է յաւրինեալ զնոսս

Արարչին, որպէս ժամանակ ի ժամանակի, այսինքն՝ գարունն ի մէջ ձմե-
րան եւ ամարան եւ ամառն ի մէջ աշնան եւ գարնան, եւ ձմեռն ի մէջ աշ-
նան եւ գարնան, եւ ի տարւոյն ամիս եւ յամսեանն՝ շաբաթ եւ ի շաբաթի՝
աւր եւ յաւուրն՝ ժամ եւ ի ժամուն՝ մասն եւ ի նմա՝ վայրկեանք ըրպէից:
Այլ ըստ ճշմարտութեան խաչատեսակ անիւն, որ իջանէր յերկիր ի տեսիլ
մարգարէին իբրեւ սունիք ի միմեանց վերայ յեզերսն տեսակ լծոյ ունելով
ի չորից կողմանց, յորս մտեալ քէրովքէն ի ներքոյ բառնային զթեթեւ
լուծ պաշտաման խորհրդոյ ինչին բազմատեսակ իմաստիցն, զոր յեկե-
ղեցոյ ուսան երկնաւորքն յաւետարանացն հանճարոյ, զոր բարձեալ տա-
րան ընդ տիեզերս քարոզքն բանին շրջեցուցանելով առ ամենեքումք:

«Եւ չորեսիս կողմանս իւրեանց գնային եւ յետս ընդդէմ՝ ոչ դառ-
նային ի թիկունս իւրեանց»:

Քանզի այսպիսի ձեւ ոչ կարաւտանա շրջման, զի ի չորից կողմանց
երեսս ունէին կենդանիքն եւ ի նոսին գնային անդառնալիս, այսինքն՝
յարեւելս եւ յարեւմուտս ի հարաւ եւ ի հիւսիս, որպէս եւ կառքն, զոր
տեսանէր Ջաքարիայ, որք ելանէին ի միջոյ լերանցն պղնձեաց, որ նշա-
նակէ զանվայրափակ բնութիւն Աստուծոյ, որ ամենուրէք է նա, եւ տեղիք
եւ եզերք երկրի լի են նովաւ, ուստի եւ յամենայն կողմանց պաշտի: Եւ
սպասաւորք նորա թեպէտ եւ առաքին ի սպաս նախախնամութեան ծա-
գաց երկրի, այլ ի փառաց Աթոռոյ՝ նորա եւ յամենահայեաց երեսաց նո-
րա ոչ հեռանան, որպէս եւ ոչ մասունք Հոգւոյ մերոյ՝ ի մտացն երեսաց,
եւ ոչ քարոզքն տիեզերաց ի խորհրդոյ տնաւրէնութեան Որուոյն Աստու-
ծոյ, ըստ չորից յեղմանց տարոյն անդառնալեաց յարարչադիր սահմանէ
անտի մինչեւ ի կետ դադարման լուսաւորացդ շրջագայութեան:

«Եւ քարծուցն էին հասակաւ, այլ եւ տեղեալ եւ տեսանէի, զի լի
էին աչաւ նոցա շուրջ զչորեւումք»:

Երկրային եւ տեսանելի կենդանիքս ոչ ունին յամենայն մասունս
զտեսողական զաւրութիւն, այլ ի միջոցէ կուսէ, վասն որոյ ոչ ամենայն
ուստեք տեսանեն: Իսկ աներեւոյթ բնութիւնքն յամենայն մասունս ունե-
լով զամենայն զգայական զաւրութիւնսն ոչ ինչ խափանին տեսանել եւ
իմանալ ամենայն ուստեք յաղագս որոյ ասէ. «լի էին աչաւ թիկունք նո-
ցա», այսինքն՝ տեսական զաւրութեամբ, զոր եւ նշանակէ իսկ թարգմա-
նութիւն անուանք նոցա զբազմահայեաց զաւրութիւնսնոցա, քանզի քէ-
րովքէք ասին, որ է յաճախութիւն գիտութեան եւ զեղմունք իմաստից: Զի
որպէս զշաւափական զգայութիւն առաւել ունի մարդ քան զամենայն
կենդանիս, այսպէս ասին եւ իմանալի բանականքն՝ զտեսողական զաւ-
րութիւնսն, զի ոչ միայն թիկունք եւ դեմք նոցա, այլ եւ ձեւք եւ ձեռք եւ
ոտք նոցա լի էին աչաւք, ըստ որում անսայթաք եւ անսխալ է ամենայն
շարժումն նոցա ի կամս կառավարին իւրեանց Աստուծոյ, որպիսիք էին եւ
ատեն յաշխարհի նմանողքն նոցա դասք առաքելոցն սրբոց ամենայն

ուստեք աչացեալք^{1*} նկատեալ տեսանէին զանտեսն բազմաց եւ գուշակէին զապառնին Հոգւովն Սրբով, որ զամենայն քննէ եւ զխորս Աստուծոյ, որ ծածկեալն յաւիտեանցն եւ ի յազգացն բազմաց, զոր նոքաւք կամեցաւ յայտնել ի փրկութիւն տիեզերաց:

«Եւ ի գնալ գազանացն գնային եւ անիւքն, եւ ի վերանալ գազանացն վերանային եւ անիւքն, յոր կողմն դիմէր հողմն եւ ամպն գնային եւ գազանքն եւ անիւքն ընդ նոսին վերանային, զի ոգի կենդանի գոյր յանիւսն ի գնալն իւրեանց գնային եւ ի կալն նոցա զտեղի առնուին եւ ի վերանալն նոցա զտեղի առնուին եւ ի վերանալն նոցա յերկրէ եւ անիւքն ընդ նոսին վերանային, զի ոգի կենդանի գոյր յանիւսն»:

Ամենայն ասացեալքս զբարեկարգութիւն եւ զսահմանապահութիւն արարածոցս յայտ առնեն, որք միշտ անլծարձակ պաշտեն զկամս Արարչին, իսկ զկրկնաբանութիւն բառիցս մի՛ յաճախաբանութիւն եւ աւելիս կարծեսցուք, այլ՝ զդժուարիմացութիւն եւ զնրբաշաւիղ^{2*} միտս, անճառելի տեսեանս ջանս մարգարէս բանալ բազում անգամ յեղանակելովն առ ի ցուցանել զթագաւոր զաւրուութիւն Աստուծոյ ամպեղէն եւ հողմեղէն կառաւք եւ յարմարական կարգաւք նախախնամել զմասունս արարածոց, զոր ոմանք ի մեկնչացն^{3*} 41ա ասեն եթէ՝ ամենայն ինչ ի զգալեացս շնչաւոր եւ անշունչ ըստ ժամանակի կարգաւորի եւ փոփոխի, իսկ ժամանակն՝ ըստ գնդիդ արեգական եւ լուսնի եւ աստեղաց եւ երկոտասան կենդանատեսակացդ: Եւ դոցա շարժումն լինի ըստ վարչութեան աներեւոյթ եւ իմանալի կենդանեացն, որք յաւրինիչք եւ պահպանապետք⁴² են՝ ընթացից նոցա, որոց դիտաւորութիւն կամացն յԱստուած Հայի եւ սպասեն ակնարկութեան նորա, եթէ կամի զտեղի կացուցանել որպէս առ որդովն նաւեայ եւ եթէ անդրէն դարձուցանել որպէս առ Եզեկիայիւ եւ առ միմեանս ածել որպէս փրկչական չարչարանաւքն Հանդերձ խաւարաւ երիցն ժամուց ի մեծի ուրբաթուն: Եւ այս են նշանակքն ասացեալք եթէ յոր կողմն դիմէր հողմն եւ ամպն, որք են տաճար հրամանացն Աստուծոյ:

«Գնային գազանքն»:

Իսկ իմանալի սպասաւորքն առեալ զպատուերն յամպոյն, որպէս Մովսէս եւ Յոք: Երթային եւ անիւքն՝ շրջունք ժամանակացդ ի շարժմանէ լոսաւորացդ բարձրանալով եւ խոնարհելով եւ ի հիւսիսի եւ ի հարաւ դիմելով, որովք գոյանան յեղանակքդ չորեքեան, զի «ոգի գոյր, ասէ յանիւսն», այսինքն՝ նախախնամութիւն, որ հոգի է աշխարհի եւ կենդա-

^{1*} Զիւ նԲՀ:

^{2*} Զիւ նԲՀ:

^{3*} Ի լուսանցս. «Ստ» (=Ստեփանոս):

նարար բոլորիցս. նա տա ազգումն ասացեալ կարգացդ յաւրինման եւ չէ ինչ անպատշաճ զայս ասելն, զի թէ տուչութիւնք աւրինացն եւ աստուածախաւսութիւնք եւ երեւումնք մարգարէիցն հրշտակաւք լինէր որպէս վկայեն Գիրք նոյնպէս եւ իրք ժամանակաց եւ կարգափոխութիւնք^{1*} լուսաւորացդ⁴² նոքաւք լինել որպէս եւ կիրք աւդոյդ ի յեզիպտոս եւ ի ջուճ մանանային յանապատին Սինա եւ այլ սքանչելիք ի բազում տեղիս եւ ի ժամանակս, որպէս ջուրն աշխարհակուլ եւ հուրն սողոմակեց, զոր հրշտակքն ասացին կործանել զքաղաքսն հրամանաւն Աստուծոյ: Անդ եկեալ եւ ապրեցուցանէին զՂովտ, եւ զմի ի քաղաքաց անդի: Ասէ եւ այլ ոմն ի սրբոցն, եթէ վերակացուք են ոմանք ի նոցանէ տարբրացդ. կեսք՝ հոյ եւ ոմանք՝ աւդոյ եւ այլք՝ ջրոյ եւ երկրի, յայտ է թէ են ի նոցանէ եւ լուսաւորացդ փոփոխիչք եւ վարիչք ի կամս բոլորիցն նախախնամողին: Իսկ հոգեւոր իմացուածով «հողմ»՝ հոգին, ըստ անճառելի բնութեան «ամպ»՝ Միածինն Աստուած՝ թանձրացեալ մարմնովն «կենդանիքն»՝ անտեսացն բարբառքն ընդ ծագս տիեզերաց «անիւքն քաղաքակուսի»՝ Խաչն կենսատու, որ զվերինն ներքին արար եւ զներքինն վերին հրաշալի շրջամք, որպէս գործէ անուի, որ եղեւ առ՝ բանն եւ առ բնութիւնս, առ երկնաւորն եւ երկրաւորք առ հրեայսն եւ Հեթանոսս, որ եղեւ առաջնորդութեամբ հողմոյն եւ ամպոյն եւ միշտ լինի եւ աջողի եկեղեցոյ ի բազմատեսակ առաքինութիւնս՝ ճանապարհորդելով հոգւովն կենդանութեան եւ ի պէս պէս աստիճանս շնորհաց, որ բաշխի ի խորհրդով Խաչին. քանզի ասէ, թէ՝

«Հոգի կենդանի գոյր յանիւսն եւ նմանութիւն Հաստատութեանդ ի վերայ գլխոց գազանացն, ըստ նմանութեան ականվանի տարածեալ ի վերայ թեւոց նոցա ի վերուստ», որպէս ի լեառն Սինա մեծին Մովսէսի ցուցաւ աւրինակ երեւելի արարածոցս անմարմնապէս, զի իմացի զորպիսութիւն արարչութեան եւ ապա զրեցէ: Այսպէս եւ աստ Եզեկիէլի այլ իմն կերպարան հրաշալի գործոց Աստուծոյ, զոր Հանդերձեալ էր ի լրման ժամանակաց ներգործել տպաւորէր առաջի նորա: Բայց նախ զայն նկարագրէր առ պատժապարտ տունն հրէից ի դատաստան զԱստուած եկեալ տեսանելով, ըստ որում տեսանէր զկերպարան Հաստատութեանդ երկնի տարածեալ ի վերայ գլխոց գազանացն վարագոյր եւ պատրուակ փառացն Աստուծոյ ընդ իմանալի բնութիւն անմարմնոցն: Եւ այնու ոչ շատացեալք, այլեւ զթեւսն ծածկոյթ առնէին պատկառանացն, ըստ որում ի վերայ թեւոց նոցա, ասէ. տարածեալ զՀաստատութիւն ի նախատինս հրէական ազգին կատաղելոց, որ զփառս նորա սողնոց եւ ճճեաց ետուն ի տաճարին յորման թաքուցանելով, զոր եւ յետ այսորիկ եցոյց Աստուած մար-

^{1*} Զիւ նԲՀ:

գարէիս յիշեցուցանելով զաններելի չարիսն նոցա, զոր ոչ ի լերինս եւ ի խորածորս միայն կամ ի տունս իւրեանց, այլ ի տեղին ահաւոր, ուր եւ կարծէին իսկ զԱստուած անդ գոլ լիով, յորմէ վեհագոյն դասքն քերովբէից այնպէս եւ զարհուրեալ կային, ըստ որում եւ ասէ զկնի, թէ՛

«Եւ ի ներքոյ հաստատութեան թեւ իւրեանց տարածեալ սաւառնէին ընդ՝ միմեանս»,

այսինքն՝ դողացեալ եւ քստմնեալ տատանէին թեւքն ծածկոյթք ի կայծակնատարափ եւ ի յորդաբուխ խաղացմանէ փառացն Տեառն, որ թափանցանց եղեալ ընդ Հաստատութիւն, նեղեր զնոսա: Վասն որոյ եւ ասէ.

«Եւ իւրաքանչիւր երկու երկու ծածկէին զմարմինս իւրեանց»՝

միովն ոչ տանէին զահն, այլ երկու երկու թեւաւք ընդելուզմամբք եւ խառնելովք ընդ միմեանս զգուշանային նրբական եւ պարզ էութեան իւրեանց, զոր մարմին կոչէ զձեւ երեւման նոցա: Այլ մեզ Հաստատութիւն տարածեալ ի վերայ գլխաւոր կրաւնից աւետարանչացն զսուրբ եկեղեցի ասել Համատարած եւ ամենակալ, որ է բարձրութիւն ուղղափառ Հաւատոյ «նոր երկին» նոր լուսաւորաւք կազմեալ, ըստ աւետեացն մարգարէական, եթէ՛ «Եղիցի երկին նոր», ըստ որում վան ական նմանեցուցանէ զկերպարանս նորոյ երկնին, զոր ասեն ի ջրոյ գոյանալ եւ է լուսաւոր եւ ամենեւին մաքուր, զոր նշանակեն յանձինս իւրեանց մանկունք Հաւատոյ, որք ի ջրոյ եւ ի Հոգւոյ ծնեալք լինին որդիք լուսոյ եւ սուրնջեան: Իսկ «երկու երկու թեւ» ծածկիչ անյայտութեան Աստուծոյ է ասել զբանս ճառից երկուց Կտակարանաց Հնոյն եւ նորոյս, որք թաքուցանեն զխորհուրդ եկեղեցւոյ անսրբազան արանց դողացուցիչ բարբառով, զի մի տացին սրբութիւն շանց. եւ մարգարիտն՝ խոզոց, նա եւ ոչ կատարելոցն ամենայն ինչ յայտնի է, քանզի չեւ եւս բազմացան ի սեղանն Հաւր մատուակեալք յՈրդւոյ մանկունք առագաստին, այլ փոքր ի շատից եւ մասն ի բոլորէ բացեալ է զայսու ժամանակաւք: Յաղագս որոյ սոսկացեալ մարգարէս անկարանա տալ զՀանգամանս որոտընդոտ ձայնից զուարթոյն բառից անծանականաց, զորս յայլ եւ յայլ որակս նմանութեանց ձեւափոխեալ տպաստեղծէ յորոց գիտէրն յառ մեզ աւերինակացս ասելով, թէ.

«Լսէի զձայն նոցա ի սաւառնելն իբրեւ զձայն ջուրց բազմաց, իբրեւ զձայն Սաղայի, եւ ի գնալն իւրեանց՝ իբրեւ զձայն պատգամաց իբրեւ զձայն քանակի, եւ ի կալն իւրեանց յանգչէին թեւ իւրեանց»:

Որպէս՝^{1*} թէ ասիցէ Հաւատեալ ոչ գիտեմ, բայց նմանեցուցանեմ անբաւ ջուրց Հոսեցելոց եւ ձայնի բանակի ամբոխեցելոց եւ պատգամաց

աստուածառաք Հրապարակի եւ ձայնի Աստուծոյ Բաւականի, զի այս է՝ Սաղայի, որ է բաւականի, որպէս թէ յամենայնի բաւական է Աստուած գիտել, զոր ինչ ես տեսի եւ լուսայ, իսկ ես այսքան կարացի նմանեցուցանել, քանզի ութթեւեան զկենդանիսս զայս յառաջ երթեալ ցուցանէ, եւ այսու առաւել գոլ քան զսերովբէս վեցթեւեանս, եւ որչափ մատակայք են Աստուծոյ՝ առաւել ցուցանեն զերկիւղ անտանելի փառաց նորա, որք ի գնալն եւ ի կալն իւրեանց սպասէին ազդման Հրամանի նորա գնալովն ի սփռման թեւոցն որոտումն գործիւր եւ ի կալն Հանգչէին, այս է՝ դադարէին լուծեամբ, զի այլ ինչ ուսցին զարժանն, որոյ եւ քարոզքն բանին ականատեսք եւ սպասաւորք մեծութեան նորա ընթանային եւ կային Հոգւոյն առաջնորդութեամբ, քանզի ել բարբառ նոցա ընդ ամենայն երկիր, զի լցաւ աշխարհ գիտութեամբ Տեառն իբրեւ զՋուրս բազումս, որ ծածկեն զծովս իբրեւ զձայն Աստուծոյ բաւականի որոտմամբ Բարձրելոյն ի բարբառս առաքելոցն Հոգին Տեառն ելից զտիեզերս, որք եւ Հանգեան իսկ ի մէջ վիճակաց իւրեանց:

«Եւ ահա բարբառ ի վերոյ քան զհաստատութիւն, որ էր ի վերայ գլխոց նոցա ի կալն իւրեանց եւ ի համբառնալն իւրեանց զթեւս իւր»:

Քանզի զդադար առին կենդանիքն ուսման կարաւտեալք, եւ առին զթեւս իւրեանց ի շարժմանէ, որպէս ասաց, թէ՛ «ի կալն իւրեանց եւ ի համբառնալն իւրեանց զթեւսն» գա ձայն ի վերուստ եւ պատուեր Հրամանի, զորս ինչ արժան է գործել, որ նշանակէր զձայնն Հաւր ի վերայ Յորդանանու եւ ի լերինն Թափովր ի վերայ Որդւոյ, զի ուսցին դասք քարոզչացն եւ ուսուցանեն զմարդիկ, եթէ նա է սիրելին Հաւր Որդին եւ նմա արժան է լսել, յոր մինչեւ առաջնորդեսցէ:

«Եւ ի վերոյ քան զՀաստատութիւն, որ էր ի վերայ գլխոց նոցա իբրեւ զտեսիլ ական շափիղայի»:

Չական շափիղա ծիրանի ասեն գունով ստիք ունելով խառն սեւագոյն եւ լինի ի Հնդկիս եթէնովպացոց: Եւ Հինգերորդ ական է սա ի վակաս քահանայապետին: Եւ ձեւացաւ գոյն սորա ի լեառն Սինա, ուր կայր Աստուածն Իսրայէլի, եւ ընդ ոտիւք նորա իբրեւ զքանդուած ական շափիղայի: Ուստի յայտ է, զի թագաւորական է սա վասն ծիրանոյն եւ աստուածային, զի կայր ի տեղի փառաց իջման նորա, եւ վասն սեւոյն, զի անճառելի է Աստուած. եւ գա նա նուիրեալ դատաւորն Իսրայէլի, յորմէ ցեղէ Եղիաբ Աբիսամայ որդի, որ գործէր զնկարս ծիրանոյն ի գործ խորանին վկայութեան: Այլ եւ Յորդանանա ական կա ի վիճակ ցեղին Դանայ, ուր եբաց զարգանդ աւագանին սրբոյ սուրբ Թագաւորն ի նոյն Թագաւոր Հաւրէ ծնեալ զանճառն եւ զերկրորդս նոյնպէս ի տանէ Դաւթի, որ կացոյց զաշակերտսն իւր թագաւորս եւ դատաւորս տիեզերաց, զոր այժմ մարգարէս նկատէ. զոր ակս զայս «ի վերոյ քան զհաստատութիւն» ասելով.

^{1*} Ի լուսանցս. «Ստ» (= Ստեփանոս)

«Եւ ի վերոյ հաստատութիւն, որ էր ի վերայ գլխոց նոցա», զոր եւ յայտնի հաստատէ զասացեալս մերձակա բանիւս ասելով:

«Եւ նմանութիւն Աթոռոյ ի վերայ նորա»՝ յայտ է ի վերայ շափիղաղին: Եւ ի վերայ Աթոռոյն նմանութիւն կերպարանաց մարդոյ»:

Նախ զայն ցուցանէ տեսիլ զժամանակ դատաստանին «Աթոռն» եւ ի վերայ նստեալ դատաւորն, զի իրաւամբք մատնէր զԵրուսաղէմ ի ձեռս Նաբուքոդոնոսորայ արքային բաբելացւոց, եւ ասպա՝ ճշմարիտ բանս ի խորհուրդ մարդեղութեան Որդոյն Աստուծոյ: Եւ զի «նմանութեամբ, ասէ, կերպարանաց մարդոյ», զի չեւ եւս էր իրաւք եւ արդեամբք եւ բնութեամբ եղեալ մարդ, որ ամենայն իրաւք լինելոցն էր ի ժամանակի իւրում: Այլեւ նման ասէ, ըստ առաքելոյ, քանզի ոչ լոկ Մարդ, այլ եւ՝ Աստուած ճշմարիտ նման մեզ, որք քարկոծելն կամէին, կարծէին եւ ոչ կարացին, քանզի յորժամ ոչն կամէր Աստուած՝ զիա՞րդ քարկոծէին: Իսկ «Աթոռ» դատողութեան զնաչն է իմանալ, յորոյ վերայ բազմեալ^{1*} Բանն մարմնով՝ եհատ զարժանաւոր վճիռն սատանայի՝ արտաքս ձգելով յիշխանութենէն եւ զփրկականն բնութենէ զամենեսեան առ ինքն ձգելով բարձրանալովն ի փայտն մահու, ըստ Իւրում ասելոյն կանխաւ, այլ զիրէիցն եւ զճեթանոսացն հատեալ դատաստան, ըստ իրաւանց որպէս եւ ասէրն. «Ի դատաստան եկի յաշխարհ»։ Եւ այժմ՝ դատաստան է աշխարհի եւ վերջինն կա եւս ատեան եւ Աթոռ նմա պահեալ:

Տեսանէի իբրեւ զտեսիլ ական բազմագումնի եւ իբրեւ զտեսիլ հրոյ ի ներքոյ քան զնա շուրջանակի»:

«Ձակն բազմագոյն» յոյնն իլիքտրիոն ասէ, զոր աստ ասէ, թէ «ի ներքոյ» նորա հուր բորբոքեալ էր «շուրջանակի», զի ասեն, թէ որպէս մոմ հալի ի հրոյն իլիքտրիոնն, որ է յոյժ հրաշափառագոյն: Իսկ «բազմագոյնն» ասել, զի անկարանա իմանալ զորպիսութիւն, քանզի անխուզելիք են եւ անքննականք աստուածականքն, եւ է խորհուրդ մարդեղութեան Որդոյ, որպէս ասէ մեծն Կիւրեղ, զի բազմատեսակ է մեր բնութիւնս եւ բազմագոյն. չորք տարբրք եւ ծայրք նոցա եւ հոգին եւ իւր մասունքն, զորմէ առ Տէրն, որ նա ինքն է հուրն առնթեր իլիքտրիոնին, զի «Աստուած մեր հուր ծախիչ է», սակայն ոչ այրեաց զգիւրակեզ բնութիւնս, այլ միացոյց ընդ ինքեան եւ ոչ կորոյս՝ կարողակից արարեալ ինքեան ամենեւին մի եւ անքակտելի:

«Միջով չափ ի վեր նմանութիւն արեգական եւ միջով չափ ի խոնարհ նմանութիւն հրոյ»:

Ջտեսակ նստելոյն յԱթոռն փառաց ասպէս պատմէ. «ի վեր, ասէ, արեգակն»՝ Բանն, որ ի Հաւրէ, որում ասէ. «Մագեցի ցերեկեղածաց իմոց արեգակն արդարութեան^{1*}»: Եւ ի վայր «հուր», զի վառեաց աստուածական հրովն զմարդկութիւն, որպէս եցոյց ի Թափովր^{2*} եւ զհրածեւ պարգեւս Հոգւոյն է իմանալ դարձեալ, զոր ի վեր գնալովն առաքեաց աշակերտացն հրեղէն լեզուաւք^{3*}: Այլեւ հրով գալոց է ի վայր դատել զաշխարհ, իսկ վերին աշխարհն տանջանաց ոչ կարաւտի, այլ միայն լուսաւորի իմանալի արեգակամբն, որպէս ասէ սուրբն Եւագրիոս:

«Եւ լոյսն, որ շուրջ գնովաւ քակ ունէր իբրեւ զտեսիլ աղեղանդ, որ ձգի յամպս յաւուրս անձրեւաց»:

Ի փառաց երեսաց նստելոյն յԱթոռ լոյս արձակեալ պարփակէր զկառսն պարունակեալ բոլորմամբ ի ձեւ աղեղանդ ծիածանի, որ ձգի յամպս զկնի անձրեւելոյն գոյնագոյն որակաւք, որ ցուցանէր մարգարէին աղեղամբն զհաշտական գթութիւն իւր, զի ոչ է մոռացեալ զուխտն իւր առ Նոյիւ՝ ոչ հարկանել վասն մեղաց զամենայն մարմին կենդանի^{4*} եւ ոչ դարձեալ զուխտն, որ առ Աբրահամ բազմացուցանել զզաւակ նորա, զի ոչ միահաղոյն ջնջեաց աստ գերութեամբ զիրեայսն, այլ եթող յուով մասն ի ժողովրդէնէն անդէն յԵրուսաղէմ եւ զգերեալսն եղ ի գթութիւնս առաջի գերչացն եւ զկնի եւթանասուն ամի դարձոյց անդրէն, իսկ մեզ՝ խնամքն Յիսուսի, եւ զաւրութիւն ինչի նորա պարիսպ է «շուրջանակի» եւ հոգի շնորհաց նորա, որ թէպէտ ի պատճառս մեղաց խրատիմք տանջանաւք ժամանակաւ, այլ հիմն եկեղեցւոյ կա եւ մնա յաւիտեան անխախտելի հիմամբ անվանելի եւ անհերքելի դրանց դժոխոց միշտ ընդունելով զանձրեւն կենաց ի յամպոց՝ սրբոց յառաքելոց եւ ի մարգարէից՝ յոռոգումն աստուածատունկ դրախտիս այսմիկ մեծի Սիովնի սրբոյ, եւ ի հրակեզ փայլատակումն՝ թշնամեաց մերոց, որպէս եւ ասէ, թէ՝

«Այսպէս ահագին էր տեսիլ լուսոյն շուրջ գնովաւ»:

Քանզի նոյն լոյս միսթարիչ արդարոցն հուր է սատակիչ ամբարշտացն կողման, ըստ այնմ, թէ «Եղիցի լոյսն Իսրայէլի ի հուր»։ Յայտ է, զի ըստ որպիսութեան նիւթոյն ներգործէ: Եւ զի մի՞ կարծեսցուք զէական իսկութիւն տեսանել մարգարէիս ի բաց տանի ասելով.

«Այս տեսիլ նմանութիւն փառացն Տեառն»:

^{1*} Մաղաքիա Դ 2:

^{2*} Յովի. Թ 39:

^{3*} Տե՛ս Գործք Բ 3:

^{4*} Մնդ. Ը 21:

^{1*} Կրկնում է:

Տե՛ս Թեոդորեոս Կիրացի, Մեկն. Եզեկիէլի, էջ 24:

Որպէս եւ ըստ մասին իւրաքանչիւրոցն զգուշանայր յառաջագոյն «կերպարան» եւ «տեսիլ» եւ «նմանութիւն» կոչելով, «գիրքեւ»ն եւ «զորպէս»ն, եւ ոչ թողով, զոր ի վախճանի աստ եւս հաստատագոյն կնքելով ասաց.

«Այս տեսիլ նմանութիւն փառացն Տեառն».

Ոչ գոյութիւն Աստուծոյ եւ ոչ փառք, այլ՝ նմանութիւն փառացն Աստուծոյ: Եւ զայս ոչ միայն Եզեկիէլի տեսեանս է համարելի՝ ոչ զոլ էութիւն եւ բնութիւն զերեւեալն, այլ եւ՝ ամենայն մարգարէիցն տեսուածոց ի Մովսիսէ սկսեալ, որ յամենայն զաւրութենէ իւրմէ ճգնէր եւ ցանկայր տեսանել զԱստուած, եւ լուաւ զայն ինչ, որ գրեալն է, թէ՛ «Ոչ ոք է, որ տեսցէ զդէմս իմ եւ կարասցէ ապրել»^{1*}, զոր եւ հաստատէ Յովհաննէս Աստուածաբան, եթէ «զԱստուած ոչ ոք ետես»^{2*} յարարածական բնութեանցս, «բայց Բանն իւր, որ կա ի ծոց նորա»^{3*}: Եւ այս ոչ յաղագս մախանաց ինչ եւ կամ զի նա մեծ երեւեցի անհաս մնալովն ի մէնջ. մի՛ լիցի զայս ասել բարի եւ մարդասէր կամաց նորա, այլ զի բնութիւնս մեր տկարացեալ ի ներքոյ մահու եւ զգալի եւ անցական աշխարհս՝ ոչ կարէ տանել զմիշտ փափագելին եւ զծարաւելին բոլորից բանականաց իմանալեաց եւ զգալեաց: Այլ հանդերձեալ կենացն անապական եւ նորոյ աշխարհին խոստացեալ է սիրողացն իւրոց եւ բարիք աստ քաղաքավարելոցն՝ լնուլ զբաղձանսն զտեսութեան իւրոյ, քանզի տեսանելոց եմք զնա, որպէս եւ են^{4*}, ըստ որդւոյն Որոտման եւ ըստ Պաւղոսի՝ «զէմ յանդիման»^{5*}, որ թէպէտ եւ այլուր փակեալ է յասելն. «Ոչ ոք ետես եւ տեսանել կարող է»^{6*}: Աստե՛ն կենացս է եւ այն «ոչ կարելն», քանզի նախ պարտ է աստուածանալ եւ թագաւորել յաւիտենից ի պարգեւաց նորա, զոր ցուցանէ աւրն Հանդերձեալ, եւ ապա արժանապէս տեսանել զճշմարիտ Աստուածն աստուածացելոց եւ թագաւորն թագաւորեցելոց: Այլ քանզի ամենեւին անհասանելին անյոյս է եւ անձեռնարկելի՝ կերպարանս ինչ եւ նմանութիւնս երեւեցուցանէ փառացն իւրոց զգալի կենաւքս եւ երեւելի աշխարհաւս, զի ըստ կարի զայս «տեսեալք հայելեալ եւ աւրինակաւ» յոյս կալցուք մեծին եւ՝ ճշմարտութեան յայտնութեան արժանաւորս կազմելով զմեզ երանաւետ շնորհին կատարեալ եւ աներկբա հաւատով լցեալ սիրով առ Աստուած եւ առ եղբարս աննախանձ եւ ամենաբարի կամաւք տեսանել զամենայն աջողեալսն Հոգեկան եւ մարմնական արգասեաւք ցաւակիրց եւ ողորմած առ ամենայն կարաւտեալս անխոցոտելի մնալ յա-

լոյ եւ յահեկեայ զինուցն Հոտ կենաց եւ համ քաղցրութեան լինել հեռաւորաց եւ մերձաւորաց ի փառս Հաւրն երկնաւորի, որովք եւ դուք բերկրեալ ճոխասլիք յորդիսն լուսոյ եւ ի զիրն կենաց հաշուեալք եւ ընդ ապրեալսն դասեալք յաստիճանս ձեր եւ ի շնորհս, զոր ունիքդ յԱստուծոյ՝ անբամբաս քաղաքավարիլ աղիւն ստուգութեան եւ ի պահանջման արծաթուն բարի կոչիլ բարեկամ եւ ծառա եւ ընդ հաւատարիման կարգիլ քահանայպետս եւ քահանայս եւ պաշտաւենեայս, ազն սուրբ ժողովուրդ ընտիր եւ թագաւորութիւն հզաւր եղիցի ձեզ հարցդ մերոց եւ հարազատաց եղբարց այսմ արժանաւորիլ, յորժամ կա Աստուած ի մէջ աստուածացելոց եւ թագաւորելոց բաշխելով եւ բաժանելով զպատիւն զանազանեալ սիրելեացն իւրոց՝ աստուածանալ ձեզ եւ թագաւորել ընդ նմա անեղբական անմահութեան բարեխաւսութեամբ քերովբէականն դասաց մաւտակայից Աստուծոյ եւ տեսողի նոցա սուրբ մարգարէին Եզեկիէլի, առաքելոց եւ աւետարանչաց մաղթանաւք, որք նկարեցան ի խորհուրդ տեսեանս զաւրութեամբ սրբոյ նշանին, քառատեսակ անուցն, որ զԱստուած բերէ յինքեան, եւ խորհրդով եւ շնորհաւք՝ թագազարդեալ եկեղեցւոյ, զոր ձեւացոյց հաստատութիւն Աթոռոյն փառաց, հասցէ մեզ եւ մերոցն երախտաւորաց արժանաւորիլ ողորմութեան Աստուծոյ եւ խնայութեան նորա: Վասն զի սեր սրբութեանդ ձերոյ արկաք զանձինս մեր ի ներքոյ զարհուրելի լերինս յայմիկ ոսկեղինի եւ անդնդաբայլ՝ խորամուտ շաւղացս եւ երկնագնա ճանապարհին ի յոյզս նիւթոյ հիւսման պսակ ի Սիրովն ի սրբոյ մաւր մերոյ, որով ուրախ արասցէ զզաւակդ հոգեւոր երկանց աստուածազեղ ճոխութեամբ յանեղբական ցնծութիւն ի Բրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, ընդ որում Հաւր եւ Սուրբ Հոգւոյն փա՛ռք, պատիւ՝ եւ աւրհնութիւն Հանդերձ գովութեամբ եւ գոհութեամբ յամենայն Հոգիս եւ ի լեզուս բանականաց յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր՝ A նորին Վարդանայ վարդապետի ի նոյն ջրոց:
Բնագիր՝ 1 B որթոյ: 2 B պղնձոյ: 3 B երես: 4 B քեւակցից: 5 B չի բե... չորեցունց: 6 B չի ի վերուստ: 7-8 B չի իրբե... եւ: 9 B խոնելոյ: 10 B չի եւ ի մէջ... ականց: 11 B չի եւ: 12 A ականցաց: 13 B անծելով: 14 B եւ աւգտել փխ. աւգուտ: 15 A բարեբան: 16 B թեթովս: 17 A գոյնքո: 18 B գոյն: 19 A չի ի: 20 A զպաղատ: 21 B չի առաքեալ: 22 B պղնձեաց: 23ա գազաբմ 23 Ա զի թեւ մարդոյ ոչ են եւ «բարձ ուղղորդ» են փխ զի մարդոյ թե ... գոն: 23ա A ծննդաց: 24 B գանայգան: 25 B ա-

1* Ելք ԼԳ 30:
2* Ա Յովհ. Դ 12:
3* Յովհ. Ա 18:
4* Ա Յովհ. Գ 2:
5* Ա Կորնթ. ԺԳ 12:
6* Հմմտ. Ա Յովհ. Դ 12:

1* Զի ՆԲԸ:

պիկի: 25ա A գճեռնընդի կենդանեայտ: 25բ A կենդանաւս: 25գ գնարու-
փողոնոր: A 26 B ցանգականն: 27 B ալոցիկ: 28 B ասացեալին: 29 B յարա-
ցոյց: 30 B կառացն: 30ա A արծուուն: 31 B աւետարանչէն: 31 A զանկ
բնութիւն: 32 B հանդէպ երեսաց իւրեանց գնալն ասացեալ յառաջագոյն փխ -
հանդէպ ... յառաջ: 33 B երախտաւորացն: 34 B Թարշի: 35 B ամբն: 35ա A
յանկչէին: 35բ A շափիղայի: 36 A այսմիկ: 37 B շատութիւնն: 38 B յայսմ
փխ առ: 39 B չիք չորք: 40 B Ակողաս: 41 Ա յաջողումն (այսպես և այլոր):
41ա A մեկնույն: 42 B պահպանաք: 42ա A լուսաւորայտ:

Թ

ՍՈՒՂ ԻՆՉ ԲԱՆ ՅԵՁԵԿԻԷԼԷ՝ ՎԱՐԴԱՆԱՅ՝

Եզեկիէլի տեսիլն, որ տեսանէր յաշխարհէն քաղղեացուց, խա-
չածեւ կառք, որ լինի չորք առաջք եւ ամէն միջոց չորս կենդանի: Եւ չո-
րիցս չորք, որ լինի վեցտասան կենդանի: Եւ կերպարանք կենդանեացն
Մարդոյ, Առիւծու, Եզին, Արծուոյ, ամեն մեկ չորս Մարդ եւ չորս Առիւծ
եւ չորս Եզն եւ չորս Արծիւ: Եւ ի վերայ երկուց ոտիցն կանգնեալք եւ
բարձքն ծունկք չունէին, եւ ոտքն կճղակաւորք եւ բարձրահասակք եւ ա-
մէն մէկ ունէր ութն ձեռք, եւ ամեն ձեռաց թեւք եւ յամէն թեւ՝ աչք, եւ
երկու թեւ յոտսն եւ երկու այլ, որով ծածկէին գերեսս իւրեանց ի պատ-
կառանաց փառացն Աստուծոյ: Եւ ամենայն թիկունքն ի ներքի կառսն,
թիկունքն լի է աչաւք եւ ի չորս ծայրս կառացն անիւք յամէն մեկ անիւ
մի, որպէս սայլի եւ յամէն մեկի մէջ՝ այլ անիւ: Որպէս թէ միջի անիւն
հողովէր շրջելով, անիւ ի մէջ անուի: Եւ ասէ թէ՛ յամենայն կողմանս
գնային եւ յետս ընդդէմ ոչ դառնային: Եւ սոյնպէս լինի, որ ի չորս
կողմնս աշխարհի գնային եւ ի միմեանց ոչ զատչէին: Եւ յերուսաղէմ եր-
թային ի Բաբելոնէ դիմեալք: Աղէկ մտաւոր հասկացիր ի չորս կողմնս
աշխարհի հայէին կենդանիքն չորս երեսք ի մի կողմն եւ գնային յամե-
նայն կողմնս, բայց երեսք կողմանքն ի վեր գնային բարձրանային յերկրէ:
Եւ այն կողմն, որ դէպ յերուսաղէմ էր, յառաջ շարժէր ի վերայ աւգոյն
եւ մերձ էր գայր յերուսաղէմ, այլքն գնային հանդէպ երեսացն երթալով
ի վեր յերից կողմանց, բայց զուղեգնացութիւն մեկն առնէր, որ յերուսա-
ղէմ գնային: Հասկացեալ եմ Թակորայ, թէ՛ չտեսնուս. աղէկ զիրքդ՝ հարց
զինքդ, ապա վստահ եմ ի լուսաւոր միտսդ, թէ՛ դժար է, աղէկ տեսնուս:
Եւ կառքն բոլոր էր, նման արեգական, ասէ բնագիրքն. եւ նմանութիւն
հաստատութեանդ ի վերայ կառացն եւ ի վերայ հաստատութեան նման
ական շափիղայի, եւ ի վերայ շափիղային նմանութիւն արթոռոյ փայա-
տակելոյ: Եւ ի վերայ արթոռոյն նստեալ նմանութիւն՝ Որդւոյ մարդոյ,
որ է մարդացեալ Բանն Աստուած:

Աղբյուրներ

ՄՄ ձեռ. 5717, ք. 149աք:

¹ Եզեկ. Ա 26:

Միջով չափի ի վեր նմանութիւն արեգական եւ միջով չափի ի խոնարհ նմանութիւն հրոյ եւ տեսիլ լուսոյ անճառելոյ շուրջ բակ ունէր իբրեւ գտեսիլ աղեղանդ, որ ձգի յամպս եւ է նմանութիւն փառացն Տեառն¹ :

Այսպիսի հրաշալի տեսիլ ոչ գոյ յամենայն մարգարէսն: Եւ այս է տեսութիւն մտացն. Մարդ պատկեր է Աստուծոյ եւ թագաւոր աշխարհի, Առիւծն թագաւոր գազանաց, Արծիւն՝ թռչնոց: Եւ Աստուած արքայից Արքայ նստեալ յամենեցունց վերայ, նախախնամէ զնոսա՝ խնամելով եւ խրատելով ըստ արժանեացն: Դարձեալ թագաւորն Բաբելոնի եւ թագաւորն Հայոց եւ թագաւորն մարաց եւ թագաւորն Եգիպտոսի առակեալ ի չորս կենդանիս, գնային աւերել զԵրուսաղէմ: Եւ Աստուած կառաւար նոցա եւ յայնմ ժամանակին Աստուած ասէր մարգարէիւն. «Պատուէր տաց վասն քոյ Ազքանազեան եւ Այրարատեան թագաւորութեան²», որ չթուլիմ սուտ: Եւ ինքն՝ նաբուգոդոնոսոր ունէր չորիցս կերպ, զի պատուհասիւ Աստուծոյ եղեւ գազան. առաջին կողմն՝ Եգին, յետին կողմն՝ Առիւծու: Եւ աճեցին եղնգունքն եւ սրացան, որպէս ճիրանունքն արծուոյ, եւ էր բնութեամբ մարդ: Եւ Աստուծոյ առաջնորդելով եկեալ աւերեաց զԵրուսաղէմ: Դարձեալ եռամասնեայ Հոգիս մեր. բանականն՝ Մարդն, սրտմտականն՝ Առիւծն, ցամաքականն՝ Եգն, խոհականն, որ է գիտութիւն՝ Արծուին: Եւ է առաքնեացն Հոգին կառք Աստուծոյ: Եւ ճշմարտութիւն իրացս ի սուրբ Աւետարանիչքն պատշաճի. Մարդն՝ ի Մատթէոս, որ ի մարգեղութենէն Տեառն սկսանի, Առիւծն՝ ի Մարկոս, զի առիւծաբար ելեալ ասէ զՅիսուս ի յորձանացն Յորդանանու «Եւ էր, աս է, ընդ գազանս զաւուրս քառասուն³»: Եւ համառուտ անցանէ ինքն առիւծաբար ընդ կարգ Աւետարանին, որպէս Առիւծն, որ զորսն փութով առնու: Իսկ Եգն՝ ի Ղուկաս, զի նա է, որ պատմէ զԵգն ածեալ ի գենումն ի դարձ անառակին, եւ հանդարտ եւ լայնակաւս տանի զոճ Աւետարանին: Իսկ Արծուի՝ ի Յոհաննէս, որ բարձրաթոխչ աստուածաբանութեամբ բարձր, նոր եւ անտար հատանէ ճանապարհ՝ սլացեալ ի յանձանաւթն ծոցոյ ազգաբանէ զՄիածինն Աստուած: Սոքա են լծեալ ի ըթեւս քառասունակ ինչին, եւ հանգուցանեն զմարմնացեալն Աստուած՝ աստուածաբանելով զնա, ըստ տիեզերս, որոյ աւրհնութիւն յաւիտեանս. Ամէն:

¹ Եզեկ. Ա 27:

² Երեմ. ՄԱ 27:

³ Մրկ. Ա 13:

Ժ

ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԱՐԵԱԼ Ի ԲԱՆՍ ՏԵԱՌՆ. «ԱՅՐ ՄԵՐ, ՈՐ ՅԵՐԿԻՆՍ ԵՄ՝»

Յէսս¹ եղականաց, զոր արար Աստուած, խոտան եւ անպիտան ինչ, ոչ գոյ², զոր ի յառնելն Աստուծոյ^{2ա} յոչ գոյից ետես զաւգուտ³ եւ զշահաւետ որպէստ⁴, որ ի սոսա, եւ վկայեաց իսկ բանիւն⁵, եթէ՝ «Ահա բարի են յոյժ⁶»: Բայց են, որ կարեւորք են եւ առաւել պիտանացուք⁶, առանց որոց չէ հնար կեալ, որպէս Հաց եւ ջուր եւ հանդերձ մարդկան, որք հարկաւորք կոչին, քանզի⁷ բնութիւնս զայս խնդրէ ի հարկէ: Եւ են որ վայելութիւնք եւ⁸ զարդարմունք միայն են եւ ոչ հարկաւորք, որպէս ոսկի եւ արծաթ եւ կերպաս խառնեալ ի բեհեզ⁹ հանդերձս եւ զանազանութիւնք համոց ընդ կերակուրս: Եւ այլ այսպիսիքս բազումք¹⁰ են, որ կոչին հնարաւորք¹¹, առանց որոց կարէ կեալ մարդն: Նոյնպէս է տեսանել ի հոգեւոր կերակուրս եւ ի վերարկուս, քանզի ոչ եթէ Հացիւ միայն ասաց Տէրն կեալ մարդն¹², «այլ եւ¹³ ամենայն բանիւ, որ ելանէ ի բէշանոյ Աստուծոյ^{2ա}»: Եւ առաքեալն Պաւղոս հարկաւոր հանդերձ քրիստոնէից զՔրիստոս ասաց. «Որք մի անգամ ի Քրիստոս մկրտեցարուք զՔրիստոս զգեցեալ էք, արուք եւ էգք անխտիրք^{3 14}»: Եւ^{14ա} արդ, բանն, որ ելանէ ի բերանոյ Աստուծոյ, հարկաւոր կերակուր է քրիստոնէից, եւ շնորհ մկրտութեան՝ հանդերձ, որ է Քրիստոս: Եւ ոչ միայն հարկաւոր առանց որոց չէ հնար ապրիլ, այլ եւ՝ վայելուչ եւ համեմեալ եւ քաղցր քան զմեղու խորիսիս եւ շնորհալի: Իսկ վերարկուն ծաղկեա^{14բ} հրածեւ յոսկւոյն կոփողա¹⁵ թագաւորական իմն ծիրանի ականակուռ^{15ա} արնաւոյն¹⁶ աստուածագեղ պաճուճեալ, յորոց եւ ի¹⁷ կարեւոր կերակրոցն մի եւ առաջին

Աղբյուրներ

A = ՄՄ, ձեռ. 4139, ք. 367ա-372ա:

B = ՄՄ, ձեռ. 1398, ք. 64ա-71բ:

C = ՄՄ, ձեռ. 2043, ք. 398բ-405բ:

¹ Մեղ. Ա 13:

² Մտք. Դ 4:

³ Գաղ. Գ 27:

այս է¹⁸, որ եղաւ առաջի, որ կարէ եւ ըմպելի¹⁹ գոլ եւ վերարկու լինի զգեցողացն²⁰: Քանզի Տէրն ի միասին երանեաց զքաղցեալսն²¹ եւ զծարաւեալսն²² արգարացուցիչ²³ բանին յագեցմամբ²⁴ տալով աւետիս: Եւ Պաւղոս սպառազինութիւն^{24a} եւ զրահ անուանէ զարդարութիւն եւ զգե-նուլ հրամայէ^{1*}, զի²⁵ ոչ միայն ծածկէ զմերկութիւն, այլ եւ անխոցոտելի պահէ ի թշնամոյն նետից²⁶, որ ձգեն ընդ խաւար այնոցիկ, ոյք ուղեղն են սրտիւք: Քանզի եւ առաքեալքն²⁷ գիտելով թէ աղաւթքն առաջին է ամե-նայն բարւոյ նախ քան զամենայն ի²⁸ սկիզբն Աւետարանին զայս խնդրե-ցին ի Տեառնէ, թէ՛ «Ուսոյ մեզ յաղաւթս կալ, որպէս Յովհաննէս ուսոյց աշակերտաց իւրոց²»: Եւ քանզի²⁹ իմաստութեամբ եւ կարի պիտանացու եւ աւգտակար էր, զոր խնդրեցին³⁰, յայտնի է, քանզի աղաւթքն խաւք ընդ Աստուծոյ ստուգաբանի, որ ելանեն եւ աղաւթեն³¹ առ Աստուած: Զի ամենայն ոք որ կամի մտանել առ թագաւորն, արժան է նմա ուսանիլ ի տեղեկացն³² եւ վարժիլ զարժանն խաւսելոյ եւ ապա մտանել համարձա-կի³³: Ապա քանի առաւել յորժամ առ Աստուած ոք կամի մտանել, որպէս, որպէս եւ ասէ Ոսկիաբանն³⁴, թէ յորժամ յաղաւթս կաս այնպէս համա-րեա, թէ՛ առ Աստուած մտանես, յԱստուծոյ գիրկն պատատիս՝ զամենայն արարածս ի դուրս թողեալ արտաքոյ: Զոր իմացեալ Հոգւովն Սրբով ա-շակերտքն Քրիստոսի հայցեցին պաղատանաւք, եթէ՛ «Ուսոյ մեզ յա-ղաւթս կալ³⁵», թէ՛ որպէս կացցուք³⁶ եւ զորպիսի վայելչական բանս խաւսեսցուք³⁷, որոց ականջացն Աստուծոյ³⁸ քաղցրանա եւ հաճոյ երեւի: Եւ Տէրն պատասխանեալ ասէր, թէ՛ «Յորժամ յաղաւթս կայք, մի՛ շատախաւք լինիք իբրեւ³⁹ զկռապաշտս⁴⁰», զորս «Հեթանոսս^{3*}» կո-չեաց: Իսկ զշատախաւսութիւնք^{40a} երկուս⁴¹ են ասացեալ սուրբքն. մին այն⁴², որ զմարդիք անիծանէ, որ զինքն վիրաւորեալ են կամ զրկել, կամ նախատել, կամ մատնել, եւ զնոսա թշնամիս կարծէ եւ զնոցա⁴³ կորուստն խնդրէ: Եւ այն⁴⁴ այնպիսի իմն է, թէ՛ զԱստուած յերկուս է ի բաժանել՝ ի չար եւ ի բարի, որպէս թէ զինչ ինքն չարացեալ եւ պղտորեալ է՝ Աստու-ած այնպէս չարանա⁴⁵ ի վերայ նմա թշնամոյն եւ իւրն բարի առնէ որ-պէս բարեբար: Եւ այս⁴⁶ մեծ Հերձուած է, զի Աստուած յիւր բարի բնու-թենէն ոչ փոփոխի⁴⁷: Վասն որոյ եւ⁴⁸ պատուիրեաց, թէ՛ աղաւթս արա-

1* Հմմտ. Եփես. Զ 11, 14:

2* Ղուկ. ԺԱ 1:

3* Մտք. Զ 7:

րէք ի վերայ ամենեցուն եւ խնդրուածս՝ որ նեղեն զձեզ եւ հալածեն⁴⁹: Եւ երկրորդ՝ շատախաւսութիւն այն է, որ մարմնական եւ երկրաւոր եւ անցա-ւոր⁵⁰ իրք խնդրեն եւ ոչ հոգեւոր եւ երկնաւոր եւ յաւիտենական: Զի այնպիսին, որ զայս հայցէ նման է այնմ⁵¹ որպէս ոք մատչիցի առ մեծ թագաւոր, որ յաւժարէ եւ կամի զիւր⁵² զամենայն գանձն բաշխել, եւ նա խնդրէ ի նմանէ կաւեղէն անաւթ⁵³ մի, զոր եւ աղքատն կարող է տալ նմա: Եւ այն անարգանք են թագաւորին եւ իւրն անմտութիւն^{53a} եւ շա-տախաւսութիւն, զոր ասաց Տէրն, թէ՛ մի՛ շատախաւք լինիք, այլ սրբել զսիրտս ձեր^{53բ} ի թիւնից⁵⁴ դառնութենէ ռիսակալութեան եւ յաշխարհա-կան ցնորից մարմնականաց եւ զբերան եւ զլեզու յամենայն սուտ եւ զուր^{54a} եւ դատարկ բանից: Հանդէս արարեալ զգուշաւոր գործոց որպէս եւ Որդւոյ Աստուծոյ վայելչ. գթած, ողորմած, անյիշաչար, հեզ, խոնարհ, սուրբ, յստակ, յամենայն չարեաց աւտարացեալ, ամենայն բարութեամբ լի՝ նման Աստուծոյ, զի ամենայն հարազատ որդի զնմանութիւն հաւրն բերէ եւ հայրենի բարութեամբն եւ զարդիւքն զարդարեալ անստգիւտ ի խղճէ մտացն: Եւ ապա համարձակի⁵⁵ յաղաւթսն ասել՝

«Հայր մեր, որ յերկինս ես». Յիշելով զբանն, զոր ասաց^{55a}, թէ՛

«մի՛ կոչէք ձեզ հայր ի յերկրի, զի մի է Հայր ձեր, որ ի յերկինս է՛»»: Եւ⁵⁶ քանզի հայրական կոչումն⁵⁷ յորջորջման Աստուծոյ միայն է սեփա-կան՝ որք մնացեալ յայսցանէ⁵⁸ բնաւիցս արարածոցս բնութենէ⁵⁹, քանզի միայն նա է Հայր, որ միշտ Հայր եւ ոչ երբէք Որդի, որպէս Որդին Աս-տուծոյ միայն է⁶⁰ Որդի եւ Հայր չեղեւ ումեք: Որպէս առ մեզ փոփոխին՝ անուանքս, որ եղականք եմք, քանզի որ⁶¹ այժմ առ մեզ Հայր ասի, է եր-բեմն որ լեալ է եւ այլոյ որդի⁶², եւ դարձեալ⁶³, որ առ մեզ որդի⁶⁴ կոչի, լինի, զի եւ այլոց Հայր անուանի: Արդ⁶⁵ թէպէտ եւ ի խոստովանութեան հաւատսն ոչ կոչին նոքա⁶⁶ միմեանց անուամբք, այլ՝ գթութեամբ եւ խնամաւք եւ ծննդեամբ աւագանին չէ անպատեհ Հայր անուանել զերեսին անձինսն⁶⁷, յորմէ ծնաք վերստին ի յոյսն կենդանի: Վասն որոյ ի ժամ աղաւթական բանին⁶⁸ կարդալով զնա Հայր, ընդ երիսն խաւսիմք պարգե-ւաւք եւ շնորհաւք որդեգրել զմեզ ի փառս: Վասն որոյ եւ⁶⁹ ասեմք.

«Հայր մեր, որ յերկինս ես». Քաղցր եւ ախորժ եւ շնորհալի ա-նուն՝ երեք⁷⁰ զրովք հաւաքեալ ի մի անուն, որովք^{70a} ցուցանի հաւասա-րութիւն եւ միակամութիւն նոցա⁷¹: Եւ դարձեալ երեք դասիւք⁷² դաւա-

• Ընդ. գրիչը. «ա՛ղ , վայ է զիս». (400ր):

1* Մտք. ԻԳ 9:

նեմք զերնք անձինքն. աղամեանք եւ եւեանք եւ քրիստոսեանք, աղամեանքն՝ արուք եւ եւեանքն՝ էգբ եւ քրիստոսեանքն՝ ոչ էգբ եւ ոչ արուք: Եւ որպէս ինքն մի Աստուած⁷³ երեք գրով հաւաքեալ ի մի անուն, զի մինն պատճառ է երկուցն, եւ երեքն⁷⁴ մի են բնութեամբ եւ Աստուածութեամբ⁷⁵ եւ առ մեզ՝ ընտանութեամբ եւ հայրենի կամաւքն: Եւ որպէս ինքն մի է եւ անբաժանելի կամի զի մի եւ անբալ իցէ սուրբ եկեղեցի նորա ընդ տիեզերս ամենայն: Յաղագս որոյ⁷⁵ թէպէտ մի⁷⁶ ոք իցէ եւ յանապատի կացցէ յաղաւթս⁷⁷ ոչ կարիցէ ասել, թէ՛ Հայր իմ, այլ թէ «Հայր մեր»: բոլոր բովանդակեալ զքրիստոնեայս⁷⁸, որք ընդ ծով եւ ընդ ցամաք, եկեղեցականք եւ աշխարհականք են զնա ունելով գլուխ զՔրիստոս, եւ շնուն զանդամս նորա⁷⁹, որք ի զանազան ժամանակս եղեն եւ էին եւ լինելոց են՝ առաջին նահապետաւքն, եւ մարգարէիւքն, զի եւ⁸⁰ նոքա աւծեալք եւ քրիստոնեայք⁸¹ կոչէին եւ չէին առանց խորհրդեանն⁸² Քրիստոսի, զի զամենայն բարիսն ի նա նկատէին Հոգւովն Աստուծոյ եւ գործէին:

Յաղագս որոյ եւ ասեմք. «Հայր մեր, որ յերկինս ես». Որքան հարուստ եմք եւ բազմեղբարք, որով աւզնեալք յովովածեռն ցաւակցաւք եւ ազգականաւք լինիմք յամուր քաղաքի եւ յանշարժ աշտարակի ամրացեալք եւ ի հզաւր թագաւորութիւն անվախ սրտապնդեալք ի թշնամեաց եւ առ Աստուած վերացեալք սրբոց բարեխաւսիւք, զի որպէս նոքա ընդ մեզ են ի ժամ աղաւթիցն ի սրտի եւ ի շրթունս հանեալք առ հայրենի յերկինս⁸⁴, նոյնպէս եւ մեք հաւատամք ընդ նոսա լինել յաղաւթս նոցա եւ յամենայն գործս բարեաց յեռեալսն⁸⁵ անբաժանելի:

Սակե⁸⁶ որոյ ասեմք. «Հայր մեր՝ որ յերկինս ես». Իսկ «յերկինս» ասելով⁸⁷ զնա ոչ եթէ անդ ծրափակեմք միայն⁸⁸ անդ⁸⁸ բովանդակի զանբովանդակելի զբնութիւն⁸⁸, որոյ բանն բարձեալ ունի⁸⁹ զամենայն երեւելի եւ աներեւոյթ արարածս իբրեւ զհատ մի մարգարիտ, եւ ինքն ներքս⁹⁰ ի մեզ է մերձաւոր եւ ոչ հեռաւոր, որպէս եւ ինքն հրամայէ⁹¹, այլ զի կամի⁹² ի ցնորից եւ ի պատրանաց աշխարհիս, որ անցաւորս է, ի⁹³ բաց հանցէ⁹⁴ զմեզ, եւ յերկինս դնէ զուշ դիտմանս⁹⁵ մերոյ, որ անմահիցն է տեղի եւ յաւիտենական: Ուր եւ Տէրն հրամայեաց դնել զգանձն⁹⁶ ի քսակն անհնանալի, ուր գողոց եւ ցեցոց⁹⁷ է անդրժելի: Եւ Պաւղոս պատուիրէ զվերինն խորհել^{1*} միշտ, ուր եւ գտածարն ունիմք շինել անձեռագործ եւ յաւիտենական, ուր էաք, երբ անմեղ էաք ի դրախտին: Զոր եւ

Պաւղոս երրորդ երկինս կոչեաց⁹⁸, զի մասն է նա երկնաւոր բարեացն եւ տեղի⁹⁹ անմահիցն եւ ոչ մեղաւք մեռելոց: Զոր եւ¹⁰⁰ անառակ որդին ասէր. «Մեղայ յերկինս եւ առաջի քոյ^{1*}», ուր եւ դարձաւ զղջացեալ առ Հայրն՝ զառաջին առեալ զպատմուճանն՝ զենմամբ զուարակին մեծի ճանապարհորդեալ ամենայն յանցաւորաց. անդ ունել զակն¹⁰¹ եւ դնել ելս ի սրտի, հայել յերկինս ընդ արեւելս, ուր եւ¹⁰² զերկրպագութիւն առեալ հրամայեցաք՝ իբրեւ¹⁰³ ի սեփական գաւառ եւ ի հայրենիս յուսով Ողորմածին հայելով:

«Սուրբ եղիցի անունն քո». Այս է սերտ եւ սիրելի որդեացն գործ¹⁰⁴, որ¹⁰⁵ նախ եւ յառաջ քան զամենայն զհաւերն փառքն խնդրեն եւ ոչ այլ ինչ, եւ այն է, զոր ասաց Տէրն. «Տեսանիցեն զգործս ձեր բարի¹⁰⁶ եւ փառաւորեն^{2*}». Վասն զի¹⁰⁷ մեր բարի վարքն տա տեսողացն փառաւորել զԱստուած, որպէս եւ չար գործքն հայհոյութեան լինի պատճառ, ըստ այնմ, զոր մարգարէն ասէ. «Վայ է ձեզ, զի անուն իմ վասն ձեր հայհոյի ի մէջ հեթանոսաց^{3*}»: Քանզի յինչ գործ որ տեսանեն զմեզ, ասեն եթէ այն է արէնք նոցա յԱստուծոյ եղեալ¹⁰⁸: Եւ¹⁰⁹ դարձեալ այն անուն որդիութեան, զոր շնորհեցեր¹¹⁰ մեզ, «սուրբ եղիցի» եւ յստակ, այսինքն՝ ճշմարիտ, զի առցուք¹¹¹ զհայրենի ժառանգութիւն, եւ մի՛ եղիցուք որդիք հեռացեալք՝ վայի արժանաւորք: Այլ եւ¹¹² ասելի է անունն Քրիստոսի, որ կայ ի գիրս, զոր¹¹³ եւ ինք իւրն ասաց¹¹⁴. «Ճանապարհ եւ ճշմարտութիւն, Լոյս եւ Կեանք, Դուռն^{4*}» եւ այլն:

«Սուրբ եղիցի». ասէ, այսինքն¹¹⁵ արդիւնասցի առ մեզ, զի գնասցուք ճշմարտութեամբ առ Հայր¹¹⁶ ի կեանս լուսաւորեալք, այլ եւ զթածն զթասցի եւ ողորմածն ողորմեսցի եւ բարին բարի արասցէ:

«Եկեսցէ արքայութիւն Քո». Զոր աւրինակ¹¹⁶ այնոցիկ, որ ի պատերազմունս կացցեն¹¹⁷ եւ զաւրացեալ են թշնամիք նորա¹¹⁸, եւ լուիցէ թագաւոր նորա, եւ անբաւ զարաւք յաւզնականութիւն երթա: Եւ մինչդեռ հեռի կացցէ եւ երեւեսցի¹¹⁹ բանակ նորա, վազվազակի հետակորոյս լինին թշնամիքն: Նոյնպէս եւ մեք, եթէ մերձ լինիմք առ դեւս եւ կամ յայլ ախտս¹²⁰, եւ¹²¹ Հայցեմք հաւատով զանմահն մեր¹²² զանբաւազաւր

^{1*} Դուկ. ԺԵ 18:
^{2*} Մտք. Ե 16:
^{3*} Եսայի ՄԲ 5:
^{4*} Տե՛ս Յովի. ԺԴ 6, Ը 12, Ժ 9:

Ձիբ ՆԲԷ:
^{1*} Կողոս. Գ 2:

Թագաւոր, որ¹²³ եւ ի գալ նորուն փախնուն եւ ի բաց կորնչին որպէս¹²⁴ ամենայն Հակառակորդքն մեր: Վասն որոյ եւ ասեմք. «Եկեացէ արքայութիւն Քո¹²⁶»: Եւ¹²⁶ դարձեալ ասեմք, թէ¹²⁷ մի՛ Թագաւորեացեն մեզ ի մահականացու մարմինս մեր¹²⁸, ըստ Դաւթայ, թէ՛ «Մի՛ տիրեսցեն ինձ ամենայն մեղք¹²⁹», զի ամենայն, որ առնէ զմեզս¹³⁰ ծառայ է մեղացի: Այլ դու, Տէր Թագաւոր մեր Աստուած, դիր զկենսաբեր լուծոյ¹³¹ քաղցր եւ զբեռն փոքրոգի եւ մի՛ իշխեսցէ մեզ բանսարկուն, որ ի բարձունս ասէր դնել զաթոռ իւր¹³² եւ լինել նման Բարձրելոյ¹³³, այլ նկուն եւ կոխան լիցի¹³⁴ որպէս զաւճս եւ զկարիճս առաջի առաքելական ոտիցի Բէն տուեցելոց¹³⁵ զաւրութիւն եւ իշխանութիւն¹³⁶:

«Եղիցին կամք Բո որպէս յերկինս եւ յերկրի»։ Ասեն բժիշկք, եթէ չափաւոր խոտորումն խառնուածոյս¹³⁷, որ ի ¹³⁸ մեզ են. տաք եւ հով, գէջ եւ ցամաք, թէ պակասին կամ յաւելուն¹³⁹, Հիւանդութիւն առնեն ի¹⁴⁰ մեզ: Նոյնպէս է տեսանել¹⁴¹ եւ ի հոգեւոր շինուածն եւ ի պատուիրանն Աստուծոյ¹⁴², որ¹⁴³ զինչ յստակ եւ անարատ կազմեալ է Աստուած զբնութիւնս եւ զպատուիրանն պահապան եղեալ¹⁴⁴, որ թէ պակասի կամ յաւելու՝ Հիւանդանանք հոգևով, որպէս սատանա եւ Ադամ, որ աւելի կամեցան առնուլ քան¹⁴⁵ զտուեալն յԱստուծոյ փառք, եւ Կայն¹⁴⁶ եւ Եսա պակասեցուցին զանդրանկութեան զհարկիս¹⁴⁷, եւ Յուդա՝ զառաքելական աստիճանն¹⁴⁸, եւ հրէայքն՝ զխոստովանութիւն Երրորդութեան: Արդ, յորժամ ասեմք «Եղիցին կամք Բո» զկատարեալ առողջութիւն ասեմք, որ են կամք Աստուծոյ¹⁴⁹, զի մի՛ ասիցէ մեզ. թէ ոչ են կամք իմ ի ձեզ, որպէս եւ իրէիցն: Եւ դարձեալ, թէ¹⁴⁹ «Ոչ առնում զպատարագս¹⁵⁰ ի ձեռաց ձերոց²», որպէս եւ մեք էաք երբեմն թողեալք ի Տեառնէ Աստուծոյ, զի գնայաք ըստ կամս անձանց մերոց եւ էաք որդիք բարկութեան՝ առնելով զկամս մարմնոյ եւ մտաց: Վասն որոյ եկն¹⁵¹ Քրիստոս եւ¹⁵² առնելով զբնութիւնս մեր առողջացոյց եւ ուսոյց առնել զկամս¹⁵³ Աստուծոյ եւ հայցել¹⁵⁴ յաղաւթսն: «Որպէս յերկինս եւ յերկրի»։ այսինքն՝ որպէս յերկինս¹⁵⁵ զաւրքն լուսեղինաց ոչ մասն մի առնուն¹⁵⁶ ի կամացն Աստուծոյ եւ այլովքն խոտորին, այլ լի եւ կատարեալ միշտ անխոտոր մնան ի կամսն Աստուծոյ՝ ոչ խոտորեալ յաջ կամ յահեակ: Նոյնպէս եւ մեք¹⁵⁷ ասեմք անխափան եւ անհակառակ, «Եղիցին կամք Բո»: Պակասեցին մեղաւորք յերկրէ, ամբարիշտք մի՛ եւս գտցին ի սա, «Եւ քարո-

¹ Սաղմ. ձժԸ 133:

² Մաղափա Ա 10:

զեսցի աւետարանս այս ընդ ամենայն տիեզերս¹», եւ եղիցին ամենեքեան քրիստոնեայք եւ արդարք, հեզք եւ խոնարհք՝ դողացեալք¹⁵⁸ ի բանից Աստուծոյ մերոյ, զի Հանգչիցես կամաւք Բո¹⁵⁹ յամենեսեան¹⁶⁰:

«ՉԼաց մեր հանապազորդ տուր մեզ»։ Չպաղատանաց¹⁶¹ բանն սոսց յառաջագոյն եթէ՛ «Եղիցին կամք Բո», այսինքն՝ որպէս հրշակք յերկինս¹⁶², նոյնպէս եւ¹⁶³ մարդիկք յերկրի: Այլ¹⁶⁴ զի եւ նոքա, անկարաւտ գոլով բնութեամբ¹⁶⁵ ոչ հայցեն յԱստուծոյ Հաց, եւ մեք կարաւտ գոլով վասն տկարութեան մարմնոյ մերոյ¹⁶⁶ սակաւ պիտոյիւքն հացին կարեմք նմանել նոցա, որպէս ի դրախտին մրգովն միայն, որ անմեղացն էր¹⁶⁷ կերակուր յԱստուծոյ տուեալ, եւ Հացն մեղուցելոցն, որ եւ յետ դրախտին հրամանեցաւ ուտել քրտամբք երեսաց¹⁶⁸ զարդարացուցիչ Հացն¹⁶⁹, որ կարէ սերմանել ի գործել¹⁷⁰, ըստ այնմ, եթէ՛ «Չվաստակա ձեռաց քոց կերիցես, երանի է քեզ եւ բարի եղիցի քեզ²»: Յորժամ ոչ իցէ¹⁷¹ ի զրկանաց եւ յայլոց արտասուաց եւ ի վաստակոց¹⁷², այլ ի¹⁷³ յարդար գործոց, «զի արժան է մշակն վարձուն³»: Բայց¹⁷⁴ զՀացն միայն խնդրելով արգելու յամենայն յաւելորդաց, զի Հարկաւորին միայն արասցուք փոյթ եւ ոչ՝ պաճուճանացն եւ զարդուցն, վասն զի¹⁷⁵ փորձիչն սատանա է այնմ խորհրդակից: Որպէս եւ Տէրն Աստուծոյ մերոյ ասէր. «Ասա քարանցն Հաց լինել⁴»: Իսկ «հանապազորդ-ն» զաւրբստաւրէն¹⁷⁶ յայտ առնէ¹⁷⁷, զոր տուեալ է եւ տացէ, ըստ կարգաւոր¹⁷⁸ աւուրցն: Ըստ որում եւ «զայսաւրն» յաւելու, զի յանաւզուտ հոգւոց եւ ի ցաւոց ի բաց կացցուք որպէս եւ այլուր ասէ¹⁷⁹, թէ՛ «Մի՛ հոգայք զվաղիւն⁵ 180», զի անցաւոր եւ¹⁸¹ առաւրեա է¹⁸² ժամանակս պանդխտութեան, այլ եւ զհացն, որ ի յերկնից իջանէ եւ կեանս տա աշխարհի: Ե՛¹⁸³ եթէ զիմաստութիւն ոք ասիցէ, որով եւ հրշակք միշտ կերակրին ուսանելով յԱստուծոյ, զոր եւ¹⁸⁴ Հաց հրշակակց կոչեն գիրք: Եւ եթէ զմարմին Որդւոյն Աստուծոյ ասեն¹⁸⁵, եւ նա հրշակակց մաքրութեան վայելէ, զոր եթէ ոք ուտիցէ սրբութեամբ՝ զմահն յաւիտենից¹⁸⁶ մի՛ տեսցէ: Եւ այսոքիկ ամենեքեան արժանի են աղաւթիւք խնդրել յԱստուծոյ զցայգ եւ զցերեկ¹⁸⁶ա:

¹ Մտք. ԻԴ 14:

² Սղմ. ձԻԷ 2:

³ Ղուկ. Ժ 7, Ա Տիմոք. Ե 18:

⁴ Մտք. Դ 3:

⁵ Մտք. Ջ 34:

«Եւ թող մեզ գպարտս մեր, որպէս եւ մե՛ք թողումք մերոց պարտապանաց»։ ըստ բնութեան ամենայն արարածք պարտապան են Աստուծոյ¹⁸⁷ ծառայութեան, աւրհնութեան եւ գովութեան¹⁸⁸, զոր եւ պահանջէ մեծն Դաւիթ եւ քաջ նահատակքն ի հնոցին գոլով։ Զոր եւ¹⁸⁹ հրամային մասանց արարածոց երկնի եւ լուսաւորացն երկրի եւ ծովու¹⁹⁰ եւ որ ի նոսա կենդանի եւ անշունչ գոյք իցեն։ Իսկ հոգեւոր եւ մտաւոր էքս իմանալիքն եւ զգալիքս առաւել եւս պարտին Աստուծոյ յաղագս Բանին մեծարանացն, եւ զամենայն տալով նոցա ի հնազանդութիւն եւ ի սպասաւորութիւն պարտիցս։ Եւ զայն զի՞նչ կարիցեմք ասել զգերազանցեալ մարդասիրութիւն Աստուծոյ¹⁹¹, որ վասն մեր մարմնացաւ¹⁹² եւ մեռաւ անպարտական մահու։ Ընդ որոյ զի՞նչ ոք տացէ զճար եւ հատուցումն, որ թէպէտ եւ մեռանի վասն նորա, եւ նա մահկանացու գոլով մեռանի։ Իսկ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս¹⁹³ անմահ գոլով եւ յաւիտենական մեռաւ մարմնովն իւրով, եւ այն ի վերայ թշնամեաց եւ ատելեաց, որք պաշտեցին¹⁹⁴ զարարածս եւ ոչ՝ զԱրարիչն։ Իսկ զպարտս մեղացն եւ յանցանացն առանձինն, զոր իւրաքանչիւր ոք յանցեալ ըստ հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ եւ յատուկ ի զգայութիւնս իւրաքանչիւրոցն¹⁹⁵։ Ո՞ր թիւ բովանդակէ բանիւ եւ կամ՝ միտք բերեն յիմաստս եւ ի յիշումն, զոր¹⁹⁶ «չափք կապարեայք եւ բեռինք ծանունք» կոչեն Գիրք եւ «անդունդք խորոց», որպէս հնդկի սեւութիւն եւ ընձու խայտուց անփոփոխելի եւ անլուա է՞», զորոց այժմ¹⁹⁷ թողութիւն եւ անյիշաչարութիւն հայցեմք հաւատացեալք, վասն զի¹⁹⁸ անհնարինք ի մարդկանէ հնարաւորք են Աստուծոյ։ Բանգի ըստ զաւրութեան իւր եւ ըստ անճառ մեծութեան Աստուածութեան նորա, նոյն եւ ողորմութիւն իւր արարչական եւ գութն հայրենի անեզր եւ անլորտ։ Որպէս եւ ասէ իսկ մարգարէիւն. «Եթէ իցեն մեղք ձեր իբրեւ զմոլ այժու սեաւ ի բնութենէ, որ է ձանձախարիթ եւ կամ որդան՝ ամենեկն միացեալ իբրեւ զձիւն սպիտակի եւ զասր սուրբ արարիք²», միայն¹⁹⁹ թէ զաղարէք ի չարէն եւ ուսանէք²⁰⁰ զբարին գործով, եւ այրեաց եւ որբոց ողորմութիւն²⁰¹ առնէք եւ իրաւունս։ Եւ արդ նախ քան զայս զկաշառս²⁰² աղերսիս, զոր եւ աստ խոստանամք տալ Աստուծոյ ասելով, թէ՛

«Թող մեզ գպարտս մեր որպէս եւ մե՛ք թողումք մերոց պարտապանաց»։ Այնքան է յորդութիւն սիրոյն եւ խնամոցն առ մեզ²⁰³, զի²⁰⁴ կամի զամենեսեան, որ ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեացն։ Եւ այն²⁰⁵ է կեալն եւ ի գիտութիւն ճշմարտութեան գալն, զի բնաւ չունիցիմք²⁰⁶

մախանք եւ ատելութիւն առ իրեարս եւ չունիցիմք զյանցանս ուրուք ի մտի։ Որպէս եւ Տէրն անդունդքն զթութեանց կարողայր առ Հայր աղաւթիւք վասն մեր ասելով. «Զի իցեն մի որպէս եւ մեք մի եմք, որպէս Դու Հայր յիս եւ ես ի Բեզ, զի եւ նոքա ի մեզ իցեն¹»։ Վասն որոյ ի ներքոյ հարկի գրաւէ²⁰⁷ «զորպէս» ասելով²⁰⁸, զի ի սրտէ եւ ի մտաց եղիցի թողուլն եւ ոչ կեղծաւորութեամբ եւ առ աչս²⁰⁹, զի²¹⁰ մեք եմք տեսարք եւ դատաւորք թողոյն եւ չթողոյն եւ Աստուած հետեւի մերոցն։

«Եւ մի տար զմեզ ի փորձութիւն, այլ փրկեա ի չարէ»։ Ի կենսաբեր²¹¹ Աւետարանին^{211ա} փորձիչ ասի սատանա։ Արդ, որպէս Տէրն լոյս կոչի եւ լուսաւորութիւն անուանի կեանք եւ կենդանութիւն։ Նոյնպէս սատանա փորձիչ եւ փորձութիւն անուանի։ Վասն որոյ խնդրեմք եւ աղաչեմք փրկիչ, որ եթէ խնդրէ ոք^{211բ} յԱստուծոյ իբրեւ զՅորն ի փորձութեան չտա զմեզ նմա ի ձեռն²¹² քանզի չունիմք²¹³ զՅորայ բազմատեսակ առաքինութեանցն²¹⁴ զհամբերութիւն²¹⁵, որ էր արդար, աստուածապաշտ, ճշմարիտ՝ մեկնեալ յամենայն իրաց չարեաց յԱստուծոյ²¹⁶ վկայեալ։ Եւ այսքան ամենայն զէնք են նմա եւ պատճառք համբերութեան, զոր եւ գիտելով Տէրն մեր հրամայեաց յամենայն ժամ յաղաւթս կալ²¹⁷, չմտանել ի փորձութիւն։ Այլ եւ²¹⁸ տեսակ փորձութեան Յորայն²¹⁹ ոչ միայն կորուստ ընչիցն են եւ մահ զաւակացն եւ հիւանդութիւն մարմնոյն²²⁰, այլ բիւր ճանապարհք²²¹ են փորձութեան եւ յոլով մեքենայք չարեաց. յորժամ ի շնութեան բանա սատանա²²² ճանապարհ կամ ի գողութեան եւ ի սպանութեան եւ²²³ կամ ի հերձուածս, որ չար է, քան զամենայն։ Վասն զի յայլ տեսակս չարեաց եւ մեղաց ի խոնարհութիւն արկանեն զմարդն եւ ի զղձումն եւ առ Աստուած տանին։ Իսկ հերձուածն ի բաց տանի յԱստուծոյ եւ ի յամբարտաւանութիւն արկանէ, որպէս զԱրիոս եւ զՄակեդոն եւ զՆեստոր եւ զայլսն։ Յաղագս որոյ եւ ասեմք, եթէ՛ «Փրկեա ի չարէն», որ²²⁴ է նոյն ինքն²²⁵ փորձութիւն, որ եւ չար կոչի։ Եւ յաւերին ասացեալ զմինն յատուկ զսատանա անուանէ։ «Ի չարէն» ասացաւ, զի նա է, որ չարացաւ եւ «գտակ չարեաց²» եղեւ եւ²²⁶ իւրն եւ այլոցն։

«Զի Քո է արեայութիւն եւ զաւրութիւն եւ փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն»։ Խոստովանութիւն է այս ի կատարման խնդրուա-

¹ Տե՛ս Երեմիա ԺԳ 23:

² Շաայի Ա 18:

¹ Յովհ. ԺԷ 21:

² Արտահայտութիւնն առկա է նաև Խոսրով Անճևացու Պատարագի մեկնութեան, Ներսես Լամբրոնացու Ատենաբանութեան, Կիրակոս Արևելցու «Յաղագս ուր խորհրդոց մահու չափ մեղաց». երկերում. տես ՆԲԸ, Ա, էջ 583 («գտակ»)։

ծոցն²²⁷, քանզի ասեմք, եթէ զոր ի բնութենէ ունիս եւ «Քո է», զայն հայցեցաք ասելով²²⁸, թէ՛ «Քո է արքայութիւն», զոր անսկզբնաբար²²⁹ ունիս եւ յաւիտեանական եւ ունելով տաս մեզ²³⁰: Եւ «զարութիւն» ասէ, այսինքն՝ կարող ես թողուլ զմեր պարտս²³¹ եւ զոր խնդրեմք, չէ աւտար ի բնութենէդ²³² եւ ի զաւրութենէդ, զի ոչ ոք կարէ թողուլ զմեզս, բայց միայն՝ Աստուած: Նոյնպէս կարող ես զոր ինչ կամիս առնել չտալ զմեզ ի փորձութիւն եւ զպէտս մեր վճարել յամենայն կարիս: «Եւ զարութիւն եւ փառք յաւիտեան» ունիս, որով զփառաւորիչս²³³ Քո փառաւորես «յաւիտենից» եւ ոչ անցաւոր^{233ա} եւ առաւրեայ պատուով: Որում արժանաւորս արացես զամակունս եկեղեցւոյ Քո այժմ եւ հանապազ յաւիտենից յաւիտեանս. Ամէն²³⁴:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր. BC Վարդանա վարդապետի արարեալ՝ «Հայր մեր որ յերկնս»:

Բնագիր. 1 A ի յէսս: C Յետս: 2 A գոյ ինչ: 2ա C յԱստուծոյ: 3 B զաւուրս: 4 B պէտք: C զշահաւետն, որ ի նոսա փխ. զշահաւետ ... սոսա: 5 B չիք իսկ բանին: 6 BC պիտանացու: 7 BC որ փխ. քանզի: 8 B չիք վայելչութիւնք եւ: 9 BC չիք բեհեղս: 10 BC այսպիսիք բազում: 11 A հարկաւորք փխ. հնարաւորք: 12 B չիք մարդն: 13 B չիք եւ: 14 B անխորի: 14ա C չիք եւ: 14բ C զկեղ: 15 B յոսկոյ նոփազայ եւ: C ոփոզա: 15ա C ակուռ: 16 B երկնագոյն: 17 B չիք եւ ի: 18 B է այս: 19 B ըմբելի: 20 A սգեցողաց: 21 BC քաղցեալն: 22 BC ծարաւին: 23 B արդարութեան: 24 B յագեցման: 24ա C առաքինութիւն: 25 BC որ: 26 BC նետից թշնամույն: 27 B առեալին: 28 B չիք ի: 29 B զի: 30 B աւգտակար խնդրեցին առաքեալին: 31 B ելանել եւ աղաքի: 32 B տեղեկաց: 33 A համարակէ: 34 B սուրբն Ոսկեբերան: C Յոհան ասէ Ոսկեբերան: Վենետիկի ձեռ. «որպէս Ոսկեբերանն ասէ». ՆԲԷ, Բ, էջ 605: 35 B չիք «Ուսոյ ... կալ»: 36 B կացցուք յաղաքս: 37 B ասացուք: 38 B չիք Աստուծոյ: 39 B որպէս փխ. լինիք իբրեւ: 40 B կոպաշտուն: 40ա A զշտախաւութիւն: 41 B երկու: 42 B չիք այն: 43 B չիք զնոցա: 44 B չիք այն: 45 B պղտորի եւ չարանա փխ. չարացեալ ... չարանա: 46 A այն: 47 B փոխի: 48 A չիք եւ: 49 B որ հալածեն զմեզ եւ չարչարեն փխ. խնդրուածս ... հալածեն: 50 B չիք եւ անցաւոր: 51 B չիք այնմ: 52 A չիք զիւր: 53 BC աման: 53ա BC անմտութեամբ: 53բ C ձեզ: 54 BC չիք ի թիւնից: 54ա C չիք եւ զուր: 55 B համարակեցի փխ. եւ ապա համարակի: 55ա C ասաց յայլում տեղոջ: 56 B չիք եւ: 57 B չիք կոչումն: 58 B յայսմանէ: 59 B բնութիւն: 60 A չիք է: 61 A եւ որ: 62 B այլոյ որդի է լեալ փխ. լեալ է ... որդի: 63 B իսկ եւ փխ.

եւ դարձեալ: 64 B որդի առ մեզ: 65 B Այլ նոքա փխ. Արդ: 66 B չիք նոքա: 67 B գերեսիսն փխ. գերեսիսն անձիսն: 68 B բանիս: 69 BC չիք եւ: 70 A - չորք: 71 BC չիք որով ... նոցա: 72 B նոյնպէս Գ զիւր է, որով փխ. եւ դարձեալ ... դասիւք: 73 B ինքն Աստուած մի է: 74 B երեքեանն: C երեքին: 70ա-74ա C զի անպատճառ է երգուին փխ. որով ... Աստուածութեամբ: 75 B որ: 76 A որ մի: 77 A չիք յաղաքս: 78 B գրիստոնեայս: 79 B որ լնուն զանդամն Քրիստոսի զնա ունելով զլուխ փխ. զնա ունելով ... նորա: 80 A չիք եւ: 81 B քրիստոնեայք եւ աւծեալք: 82 B չիք խորհրդեանն: 83 B չիք զի ամենայն ... ասեմք: 84 B Հայրն երկնաւոր փխ. հայրենի յերկինս: 85 B բեւեռեալք: 86 B Վասն: 87 B ասելն: 88 A զնա միայն: 88ա C անդր: 88բ C բնութեամբ: 89 BC է: 90 B ի ներսս: 91 B հրամայեաց: 92 B չիք կամի: 93 A զի ի: 94 B տարցէ: 95 A դիտման: 96 B ուր զգանձն ասաց Տէրն զնել փխ. Ուր ... զգանձն: 97 B ցեցոյ: 98 B երկինք կոչէ երբորդ: 99 B վիճակ: 100 B ուր փխ. Ջոր եւ: 101 B ակն: 102 չիք եւ: 103 A եւ իբրեւ: 104 B որդւոց փխ. որդեացն գործ: 105 B չիք որ: 106 B բարիս: 107 B զի: 108 B արեւնք եղեալ յԱստուծոյ իւրեանց փխ. արեւնք ... եղեալ: 109 BC չիք եւ: 110 B շնորհեաց: 111 B որ առնումք: 112 B եւ այլ եւս փխ. Այլ եւ: 113 BC չիք զոր: 114 B ինքն ասաց Իւրն: 115 BC չիք ասէ, այսինքն: 116 BC առ Հայր Եւմարտութեամբ: 117 B պատերազմի կացցէ: 118 B չիք նորա: 119 B երեսեցին: 120 B արտ: 121 B չիք եւ: 122 B մեր եւ: 123 A չիք որ: 124 A չիք որպէս: 125 B չիք ամենայն: 116ա-126 C չիք՝ Ջոր արիւնակ ... արքայութիւն քո»: 126 B եկեցէ փխ. Վասն որոյ ... քո: 126ա B չիք եւ: 127 B չիք թէ: 128 B ձեռ: 129 B եւ մի տիրեցեցն ... ըստ Դաւթայ փխ. ըստ Դաւթայ ... մեղք: 130 B զմեզս գործէ: 131 A լուծս: 132 A չիք իւր: 133 AB Բարձրելոյտ: 134 B լինի: 135 B տուեալ: 136 A զարութեան եւ իշխանութեան: 137 B խոնուածոցն: 138 A առ: 139 A չիք թէ ... յաւելուն: 140 A չիք ի: 141 B չիք է տեսանել: 142 B յԱստուծոյ պատուիրանն: 143 B չիք որ: 144 B դրել: 145 B չիք քան: 146 A Կանան: B Կային: 147 B հարկիք: 148 B գառափակեան աստիճան: 149 B է Աստուծոյ կամքն փխ. եւ ... Աստուծոյ: 149ա C չիք որպէս եւ ... թէ: 150 B զպատարագս ոչ առնում փխ. եւ դարձեալ ... զպատարագս: 151 B եւ եկն: 152 A չիք եւ: 153 B զգուշանալ կամացն փխ. առնել զկամս: 154 BC հայցելով փխ. եւ հայցել: 155 A չիք յերկինս: 156 BC առնեն: 157 B չիք մեք: 158 B եւ դողացեալք: 159 B Քովք: 160 A յամենիսեան (նման և այլոյր): B յամենեսին: 161 BC Պաղատանաց: 162 B ի յերկինս: 163 B չիք եւ: 164 B եւ զի (չիք եւ): 165 B ունին բնութիւն եւ: 166 B չիք մերոյ: 167 B է: 168 B տուեալ քրտամք ուտել: 169 B չիք հացն: 170 BC երանելի կարէ առնել փխ. կարէ ... գործել: 171 BC չիք ոչ իցէ: 172 B չիք եւ ի վաստակոց: 173 B չիք ի: 174 B եւ: 175 B քանզի: 176 A զաւուրս Տեառնէն: 177 BC ասէ փխ. յայտ առնէ: 178 B կարգի: 179 B ասաց: 180 B «Վաղիւն մի՛ հոգայք»: 181 BC է եւ: 182 B չիք է: 183 B չիք եւ: 184 BC չիք եւ: 185 BC չիք ասեն: 186 B զյաւիտենից մահն: 186ա C զցերեզ: 187 BC Արարչին: 188 B զովութեան

Եւ արհնութեան: 189 BC չիք եւ: 190 BC ծովու եւ երկրի: 191 A չիք Աստու-
 ծոյ: 192 B մարդացաւ վասն մեր: 193 BC չիք մեր Յիսուս Քրիստոս: 194
 BC պաշտէին: 195 B երկաքանչիւրոցն: 196 B որ: 197 B չիք այժմ: 198 B զի:
 199 B չիք միայն: 200 B ուանիք: 201 B սրբոց իրաւունս: 202 A կաշառ: 203
 BC չիք առ մեզ: 204 B որ: 205 B այս: 206 A չունիմք: 207 B եւ գրաւէ ի
 ներքոյ հարկի: 208 A չիք ասելով: 209 B աչոյ: 210 B եւ: 211 A կեանսա-
 րեր: 211ա C չիք ի ... Աւետարանին: 211բ C չիք ոք: 212 BC զմեզ յԱստու-
 ծոյ ի փորձ, որպէս զՅորն մի տացէ զմեզ նմա ի ձեռս փխ. ոք...ի ձեռն: 213
 A ոչ ունիմք: 214 A առաքինութեան: 215 B զարուօրին: 216 A ի յԱստու-
 ծոյ: 217 B յաղաքս կալ յամենայն ժամ: 218 B քանզի: 219 A չիք Յորայն:
 220 B մարմնոյն են: 221 A ճանապարհ: 222 B չիք սատանա: 223 B չիք եւ:
 224 A չիք է: 225 A ինքն է: 226 A չիք եւ: 227 B խնդրուածոյն: C խնդրու-
 ածոյս: 228 B չիք ասելով: 229 B անզկզրմարար: 230 B մեզ տաս: 231 B
 զմեզս մեր փխ. զմեր պարտս: 232 B չիք ի բնութեանդ: A բնութեանտ ... -
 զարութեանտ: 233 BC զփառաւորիչսն: 233ա C յանցաւոր: 234 B որով ար-
 ժանիս արացես զմանգունս եկեղեցւոյ այժմ եւ յաւիտեանս որով արժանի
 արացես զմանկունս եկեղեցւոյ փրկել յամենայն հնարիցս սատանայի եւ
 խորտակել զչարութիւն նորա իւրովն ամենայնիւ, զի եւ մեք զերծեալք ի
 նմանէ արժանացումք Քրիստոս փառացոյ հասանել անմեղ եւ անարատ ի Քրիստոս
 Յիսուս ի Տէր մեր, Որում փառք եւ զարութիւն, փխ. Որում ... Ամէն:

ԺԱ

Ի ՄԵԾԻ ՀԻՆԳՇԱԲԱԹԻՆ ԱՍԱՑԵԱԼ ՍՈՒՐԲ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ՝

Այսմ աւուր սահմանեալ կանոնս մեծախորհուրդ է եւ պատուելի, զի
 զառաջոյ արարչութեամբ եւ դարույն¹ զմովսիսեանս² ունէր զապացոյցն,
 որ նշանակէ մեզ զյաւէտ կենդանութիւն, զոր ի ջրոյ եւ ի հոգւոյ ընդու-
 նելոց էաք Քրիստոսիւ, զոր ի վերնատանն ընկալան առաքեալքն հրով եւ
 հոգով տրեզերաց աւրինակ: Իսկ եւթներորդ³ ժամուն ժողովին ի մատ-
 րանն զՋեռեալ⁴ բնութիւնս եւթն շրջաբերութեամբ կենցաղոյս սաստիկ
 ցանկութեամբ ջրով աւազանին եւ յուսովն⁵ թողութեամբ ապաքինացան
 ի տապոյ արտիցն: Եւ ընթերցուածն⁶ ի Մննդոց զպատարագիլն Իսահա-
 կայ նշանակէ յաւրինակ Քրիստոսի ի նմին լերինն, իսկ ի ձգել զսուրն
 յառաջեաց Աբրահամ⁷ եւ պարտական արար տալ զմիաձինն: Եւ այս է⁸ ա-
 սելն Յիսուսի. «Աբրահամ ցանկացաւ տեսանել զաւր իմ⁹. «էտես եւ ուրախ
 եղե՛»: Եւ կախիլն¹⁰ խոյին զՔրիստոսի կախիլն¹¹ ի վերայ նաչին
 նշանակէր. ըստ այնմ, թէ՛ «Տեսանիցէք զկեանս ձեր կախեալ զփայտէ՞»
 փոխանակ խորանին Աբրահամու վերնատունն եւ լուացումն այսմ լուաց-
 ման աւուրս¹²: Բաղարձին՝ մարմինն տէրունական եւ կաթինն՝ արիւնն
 փրկչական¹³ եւ հոգին Հոգւոյն Սրբոյ շնորհքն: Իսկ Խայեայն¹⁴ զբան
 տնարէնութեան ցուցանէ եւ զկնի կարգեալ ընթերցուածքն, որ վասն
 անկմանն Յուդայի, թէպէտ եւ¹⁵ զհետ այսր աւուր է սակայն աստ պա-
 տառովն յանդիմանի, եւ Սաղմոսին երգ ցուցանէ զմահն հրէից ի ձեռն
 Վեսպիանոսի եւ որդոյ նորա: Եւ երկրորդ Սաղմոսն. զխորհուրդն ի սե-
 ղանն դնիլն ասէ, եւ հատն եփեալ զապաշխարութիւն մեր զեկուցանէ¹⁶,
 որ ընդ հուր արտասուացն անցաք զի որպէս մեղքն ներքուստ ի վեր ե-
 լեալ¹⁷ գործեն¹⁸ եւ ապականեն, սոյնպէս¹⁹ արտասուքն ի գլխոյն իջանեն
 եւ մաքրեն զանցաւորն: Եւ խառնուրդ հատին՝ զազգաց միանալն ի Քրիս-

Աղբյուրներ

A = ՄՄ ձեռ. 2043, ք. 174ա-183բ:

B = ՄՄ ձեռ. 2041, ք. 131ա-136ա:

¹ Յովի. Ը 56:

² Բ որ. ԻԸ 66:

տոս մկրտութեամբն զեկուցանէ եւ սրբելն ղենճակաւն զներքին մարդն եւ արեան²⁰ չափ հակառակ²¹ կալ հեշտութեան կենցաղոյս²², եւ աւրհնելն²³ եւ ելանելն ի լեառն ուսուցանէ մեզ մեծապէս գոհանալ զՀաւրէ, որ ազատեաց զմեզ յանիծիցն միջնորդութեամբ Որդոյն, զի ինքն ետ զփրկանս²⁴ եւ աւրհնեաց զմեզ յաւրհնութիւնս հոգեւորս: Իսկ հանելն զաշակերտսն ի լեռն՝ որպէս թէ յերկնից բարձրութիւն եւ ի սմին կալ մեզ հրամայէ ի առտուածայնոցն աւանդից աւրինաց²⁵ հաւատով յուսով, սիրով²⁶: Իսկ կրկին ընթեռնուլն զԱռաքեալն եւ զԱւետարանն. առաջինն Հնոյն աւրինակ եւ երկրորդն՝ նորոյս: Որպէս եւ ասէ առաքեալն Պաւղոս. «Զի ես ընկալայ ի Տեառնէ, զոր եւ ձեզն աւանդեցի, եթէ Տէր Յիսուս ի գիշերին, յորում մատնէր, առ հաց, գոհացաւ, երեկ» մինչ ի յայն «զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»²⁷:

Արդ, այս թուղթս երրորդ է ըստ կարգի գրութեան ի Պաւղոս գրեալ առ Կորնթացիս ի Փիլիպպէ²⁸ յընթերցուածն²⁹ Հինգ բաժանեալ: Այլ ի գլուխս³⁰ եւ ի մասունս յոլով է վկայութեամբ. բնականքն բարոյականաւքն եւ գրովք հաստատեալ, զոր չէ այժմ ասել մի ըստ միոջեքն, որ վասն արտաքին ուսմանցն է բաժանմամբ, զոր եւ ասէ. «Միթէ՞ բաժանեալ իցէ Բրիստոս»²: Եւ վասն անկողին հաւրն կատաղէր, ըստ որում աստէ, թէ այդպիսի պոռնկութիւն ի ձեզ գոն որ ոչ եւ ի հեթանոսս: Եւ վասն զոհիցն ասէ. «Գիտեմք զի ոչ ինչ իսկ կուռքդ են այխարհի, զի որ ուտէ չէ ինչ աւելի ի հաւատս, եւ որ ոչն ուտէ՝ չէ պակաս»³: Եւ որ վասն ծածկազուրիս գիտաւորացն եւ բացագլուխ եւ հոլանի կանանցն, որոց հրամայէ շուք դնել վասն հրեշտակաց եւ դիմացողացն տա հրածեշտ: Մեք այսպիսի սովութիւն ոչ ունիմք եւ ոչ եկեղեցիքն Աստուծոյ ի կողմանս ասորոց: Եւ ապա գայ յընթերցուածս յայս եւ ասէ. «Զայս պատուիրեմ, այլ ոչ եթէ գովեմ զձեզ»⁴: Յառաջ պարտ է գիտել զիրացն կարգաւորութիւնն եւ ապա այնտուստ յայտնի բանն: Առաքելովքն միաբանութիւն սիրոյ պատուիրեալ էր. որպէս առ երիւք հազարաւքն եւ այլոքն եւս, զի ոչ ոք ի նոցանէ ասէր զընչիցն, թէ իւր իցէ. այլ էր ամենայն ինչ նոցա հասարակաց: Եւ այն խանգարեցաւ, զի ոչ էր հնար ի քաղաքս, ուր յոլով իշխանք եւ բազում փարթամք գալ ի հաւասարութիւն իշխեցելոցն եւ աղքատացն³¹: Բայց ի նշանաւոր աւուրսն³² եւ ի գլխաւորսն, յորոց մի էր յերեւելի աւուրցն աւրս այս Հինգշաբթին³³ Հին գատկին³⁴, յորում եւ նորոյս խորհուրդ աւանդեցաւ, զոր եւ ժողովել մեծատունքն պատրաստու-

թիւն սեղանոյ³⁵ արարել եւ ըստ կարողութեան ի³⁶ ներքս կոչել զայնս, որ ոչ ինչ ի ներքս բերեալ կարող էին առանց հաշուի³⁷ եւ սակաւս այս դարձեալ խանգարեցաւ³⁸ եւ պատճառն³⁹ աւցտիլն եղեւ: Զի ի բազմութեանէ աշակերտացն հպարտանային վարդապետքն եւ յանուանի լինելոյ վարդապետացն հակառակէին աշակերտքն, զի յորժամ գայր վարդապետն ժողովրդազուրիս պատրաստութեամբ սեղանոյ իւրով⁴⁰ հաւանելաւքն ուտէր, եւ, մատուցեալ պատարագ հաղորդեցուցանէր զիւրսն եւ չառնէր ինչ փոյթ զայլոց չքաւորացն, զի նախ ի մարմնաւոր սեղանոյն ուտէին եւ ապա ի տէրունականացն: Վասն զի Տէրն ի վերնատան նախ զՀինն կատարեաց եւ ապա լուաց զոտս աշակերտացն եւ աւանդեաց զկենարար խորհուրդն, զորոյ զկարգն⁴¹ փոխեցին առաքեալքն յառաջ զսուրբ խորհուրդն ճաշակելով եւ ապա՝ զգալի կերակուրն: Գային ժողովրդագլուխքն կատարել⁴² խորհուրդն եւ հաղորդեցուցանել զիւրսն եւ նոքաւք նստին յուտել եւ ըմպել: Իսկ անտերունչքն⁴³ եւ չքաւորքն ոչ կամելով առանց հաղորդելոյ սուրբ խորհուրդն եւ ի զգալոյն եւս զրկեալ լինէին: Վասն որոյ եւ մեղադիր լինի ասելով. «Իւրաքանչիւր ոք զիւր ընթրիսն յառաջնայ ուտել»⁴⁴: Եւ սովոր էին երրայեցիքն մինչ ի մէջ աւրն զկերակուրն ճաշ կոչել եւ ի հասարակաւրէն⁴⁵ մինչեւ ցերեկոյն⁴⁶ ընթրիք: Աստ ոչ այնքան ի ժամէն, որքան ի խորհրդական ընթրեացն պատկառեցուցանէ զնոսա Տէրն⁴⁷ հասարակաց առաջի եդ, եւ դու առանձինն առնես, տէրունականքն ծառայիցն հաւասար լինին⁴⁸: Եւ չիշխէր⁴⁹ ոք ի ծառայիցն սեփական առնել եւ դուք յամաւթ առնէք զչքաւորսն: Չասաց թէ՛ զրկէք կամ չտայք ի կերակրոյն, զի ծանրացուցանէ զամբաստանութիւն. ոչ միայն անողորմ բարուք զրկէք զաղքատսն⁵⁰, այլ եւ յամաւթ առնէք զնսա, յորմէ զայրացեալք բազում անգամ դժգոհ զնախախնամութենէն լինին⁵¹: Այլ եւ յարգոյ զաղքատսն ցուցանէ, եթէ ոչ այնքան վասն կերակրոյն փոյթ էր նոցա, որքան վասն ամաւթոյն, եւ եթէ եկեղեցեալն Աստուծոյ արհամարհես, զի յաղքատացն յեկեղեցին ելանէ, զի առաւել ծանրացուցէ զմեղադրանսն եւ դարձեալ յայտ արասցէ, թէ որ զաղքատն արհամարհէ այն եկեղեցոյն է: Եւ եկեղեցոյն⁵² յԱստուած վերաբերի, զի մարմին է գլխոյն Բրիստոսի եւ յաղապս բնակցութեան առնայ ելանէ⁵³: Եւ ապա ասէ. «Գովեցի՞ց զձեզ յայդմ ոչ գովեմ»⁵⁴: Յորժամ զասն կանանց հոլանեացն⁵⁴ կամէր խաւսիլ, ասէր. «Կամիմ գովել զձեզ, զի անդ բազումք էին, որ զսովորութիւն զայն առնէին»: «Զայն» ասէ, զի ծանրատաղտուկ զմեղադրութիւն արասցէ⁵⁵: Իսկ⁵⁶ աստ սակաւք ոմանք, որ զայս առնէին պատժոց պէտք էին, ընդէ՞ր ասէ միայն թէ ոչ գիտեմ, զի սաստիկ պատուհասեաց յառաջ կամ թերեւս խաւսելով դիւրընկալ առ-

^{1*} Ա Կորնթ. ԺԱ 23-24:

^{2*} Ա Կորնթ. Ա 13:

^{3*} Ա Կորնթ. Ը 4:

^{4*} Ա Կորնթ. ԺԱ 17:

^{1*} Ա Կորնթ. ԺԱ 21:

^{2*} Ա Կորնթ. ԺԱ 22:

նիցէ զբանն, զի Հանդարտ կազմեսցէ զնոսա աղքատսն⁵⁷: Եւ դարձեալ տէրունական սեղանաւն պատկառեցուցանէ զնոսա մեծապէս: «Զի ես ընկալայ ի Տեառնէ, զոր եւ ձեզն աւանդեցի⁵⁸» ընդէր աստ յիշէ զխորհուրդն. զի յոյժ հարկաւոր էր առաջիկայս, որպէս թէ ասիցէ Տէրն քո. մեծ եւ ահաւոր սեղանոյն զամենեսեան⁵⁹ հաւասարեաց: Իսկ դու փոքուոյ եւ անարգի անարժան⁶⁰ Համարիս գիշերային ժամուսն եւ սեղանովն եւ մատնութեամբն պատկառեցուցանէր⁶¹ զնոսա, թէ Տէրն քո զանձն մատնեաց, իսկ դու զկերակուրն զտաս եղբարն: Եւ զիա՞րդ ասէ ի Տեառնէ առեալ. զի ոչ էր⁶² մերձ յայն ժամն⁶³, այլ ի հալածչացն յայտ առնէ, թէ ոչ⁶⁴ ինչ աւելի ունի այն ժամուսն քան զայս: Զի եւ այսաւր նոյն է, որ առնէ զամենայն որպէս եւ յայն ժամ, եւ ոչ միայն այս, այլ եւ զոր մեք իսկ սովոր եմք առնել⁶⁵ յորժամ ամենայն⁶⁶ տեսանեմք զոք յետ մահու հաւրն⁶⁷ անցեալ զպատուիրանաւն: Ասեմք. ո՞վ⁶⁸ եղբայր այս անուն գիտես⁶⁹, զի քո հայրն վերին⁷⁰ զայս բան⁷¹ եթող: Նոյնպէս եւ Պաւղոս սարսափելի առնէ զբանն, ասէ թէ՛ Յայնմ գիշերի, յորում Հանդերձեալ էր մեռանել վասն մեր, վերջին զայս խորհուրդ աւանդեաց⁷² մեզ յայտ է: Թէ յափշտակիլն⁷³ յորժամ զայս ուսաւ զանձառելիսն⁷⁴, զխորհրդականս: «Զոր եւ ձեզ աւանդեցի⁷⁵»: «Աւանդ» զանդառնալի բանս սովոր եմք կոչել, որպէս կտակ մեռելութեան Տէր Յիսուս ի գիշերին յորում⁷⁶: «Տէր» ասելովն⁷⁷ սաստէ, եթէ տէրունիքն հասարակաց պարտ է լինել, դու զիա՞րդ իշխես սեփական առնել, իսկ Յիսուս Փրկիչ եւ Բժիշկ ասի, որ թէ անխնամ⁷⁸ թողումք զանդամքս մեր, որ են եղբարք զանձինս՝ մեր առանց բժշկութեան ունիմք, զի զոր առանց գնոյ առաք, պարտ է, որ ձրի տամք ի գիշերին ասելով. «Վասն զի ընդ երեկս էր մարդոյն մերժումն ի դրախտէն, ընդ երեկոյս^{78ա} դարձ աղաւնոյն ի տապանն, նոյնպէս եւ ելանել ժողովրդեանն յեգիպտոսէ ի⁷⁹ գիշերի էր, վասն որոյ⁸⁰ ի լրման ժամանակի առաքեաց Աստուած զՈրդի Իւր, որ եղեւ ի կնոջն եւ եմուտ ընդ աւրինաւք⁸¹. եւ եկն ի վերնատունն ի գիշերի եւ աւանդեաց զխորհուրդն Հակառակ այսմ խաւարի կենցաղոյս՝ լուծանելով զխաւար կենցաղոյս⁸² մեղացն: Եւ զի գիտասցուք, թէ⁸³ յառաւատէ արարչութեան մինչեւ յերեկոյ լրման ժամանակիս, որ քան⁸⁴ եհաս աշխատութիւն Աստուծոյ եւ սրբոց Հրեշտակացն եւ մարդկան, որ լցաւ այս խորհուրդ, զի ուսոյց՝ մի տալ զսրբութիւն շանց^{1*}: Վասն այնորիկ ծածուկ եւ փակեալ դրամբք մատչէր խորհուրդն, յորում մատնէր ասէ երբեմն ի Հաւրէ ասի մատնիլ եւ Տէր մատնեաց զնա առ մեզս մեր: Այլ վասն կամակեցութեան, զի որոց բնութիւն մի է՝ նոյնութիւն է եւ կամացն⁸⁵, զի Ինքն մատնեաց զԻնքն ասելով. թէ՛ «Զիս խնդրէք, թոյլ տուք զոցա երթալ^{2*}», քանզի իշխանու-

^{1*} Տես Մտք. է 6:

^{2*} Յովհ. ժԼ 8:

թիւն ունէր դնել զանձն եւ առնուլ, զի յայտ լիցի, թէ Ինքն կամաւ⁸⁶ գա ի չարչարանս եւ մեք ի մտի⁸⁷ առցուք զերախտիս փրկութեան մերոյ ոչ յորդոյ միայն, այլ եւ⁸⁸ ի Հաւրէ եւ ի Հոգւոյն Սրբոյ: «Առ հաց, գոհացալ» . Տէրն քո ասէ ի մեռանելն գոհացաւ վասն քո. եւ զոյգ տա ամենեցուն: Եւ դու պարտիս ի մատչելք քո ի⁸⁹ ներքս] բերել ինչ եւ չամայեցուցանել զաղքատն, չարհամարհել զեկեղեցիսն եւ չարբենալ: Նա զմարմինն գոհութեամբ եւ զոյգ էտ եւ դու մի՛ ի⁹⁰ հացի դժգոհ եւ անզոյգ գտանիր:

Առ հաց որպէս հաց ի բազում հատից յաղաւրիս⁹¹ մալեալ եւ հրով փորձեալ միմեանց մասնաբար մի հաց լինի. այսպէս մի հաց, մի մարմին եմք ամենեքեան աւազանաւն եւ հրով Հոգւոյն, որ առանց հրոյ ձուլէ եւ զի կերակրով⁹² հաւանեալ բաժանեցաւ Ադամ եւ բանսարկուն⁹³ ուտելով հաւանեցոյց զմարդիկ միանալ ընդ իւր:

«Առ հաց, ասէ, եւ գոհացաւ». «Հաց» բնութեան անունն է, եւ ոչ, որպէս բաջաղեն ոմանք, թէ զխմորունն էաւ⁹⁴: Եւ ահա զհատ ցորենոյն սովոր եմք ասել հաց: Եւ զի ի տանն Յովսէփայ էր, որում վկայեն աւետարանիչքն արդար՝ գոլ: Եւ զի աւրէնքն մինչեւ ի ծակս⁹⁵ մկանցն խուզեալ լինէր, յորս եւ Պաւղոս յորդորէ ասելով. «Մի՛ ի խմորս հինս չարութեան եւ անզգամութեան^{2*}», վասն զի «ոչ հաց լինի կենդանական^{3*}»: Յաղագս որոյ ի գիրս կանոնաց իւրոց արգելէ եւ Թաթէոս առաքեալն, որ էր մի յերկոտասանիցն, որ կարգեցաւ հրամանատար եւ վարդապետ եւ թանասնիցն^{4*}: Յաղագս որոյ եւ⁹⁶ Համբաւի նոցանէ, յոմանց, եւ յայս ընդ մեզ պաշտէ⁹⁷, եւ Հոռոմայ եկեղեցին:

«Գոհացաւ եւ⁹⁸, ասէ, հայեցաւ ի վեր^{6*}». Զի Ադամ ոչ հայեցաւ ի վեր եւ ոչ գոհացաւ:

Եւ զի «Յանկանալով ցանկացա⁹⁹ ուտել զատիկս ընդ ձեզ^{6*}». Եւ գոհանա, եւ զի ի Հաւրէ խնդրէր զաւրս¹⁰⁰ զայս՝ փառս կոչելով գոհանար, որպէս սովոր են մարդիկ ասել գոհանամ¹⁰¹ զՔէն, Տէր, որ ետուր ինձ ուտել ի սեղանոյ այսր աւուր ընդ սիրելիս իմ, ուստի եւ մեք ուսցուք՝ մի՛ անասնաբար մատչել ի սեղանն, եւ մի՛ ի գոհանալն մեր այլք տրտնջել

^{1*} Ղուկ. ԻԲ 19, Ա Կորնթ. ԺԱ 24:

^{2*} Ա Կորնթ. Ե 8:

^{3*} Գրիգոր Աստուածաբան, Ճառ Պատմի, ՄՄ. ձեռ. 1500, ք. 737բ-41ա:

^{4*} Տես Կանոնագիրք Հայոց, Բ, էջ 26 (Ձ):

^{6*} Մտք. ԺԳ 19:

^{6*} Ղուկ. ԻԲ 15:

լիցին¹⁰²: «Երեկ», ասէ: Եւ թէ որպէս երեկ ի չորս մասունս արարեալ, որպէս եւ այժմ պաշտէ եկեղեցի, որ ըստ գաւառաց սովոր են ի սեղանն այնպէս առնել թերեւս ի Հնուամն զշաբաթուն բաղարձն¹⁰³ այնպէս բեկեալ պատառս արարեալ եւ եղով թրմեալ¹⁰⁴ Հանէին ի սեղանն եւ զարիւնն պատարագին՝ ի Հաշտարանն խաչածեւ տրամադրէին¹⁰⁵: Եւ այնպէս բեկանէր Տէրն: Նոյնպէս եւ տայր ծանաւթս¹⁰⁶ յեմաւուս, որպէս եւ ուսաք յոմանց: Եւ թէ է՞ր աղագաւ բեկանէր. զի Համարձակութիւն տացէ ընդ չորս¹⁰⁷ կողմն աշխարհիս, եւ զոր¹⁰⁸ ի ինչին ոչ¹⁰⁹ կրեաց. զխորտակումն բարձիցն, ի սեղանն յանձն էառ վասն մեր, զի եւ մեք ի միտ առցուք զսէրն Աստուծոյ¹¹⁰, եւ բեկեալ սրտիւ սիրեսցուք զմա եւ զմիմեանս: Եւ զի՞ «հաց» ասէ պարզաբար. յայտ առնէ¹¹¹, թէ ոչ է արժան խմորեալ Հաց մատուցանել, որպէս եւ ոչ զոք ներքնաց այլ եւ քահանայեալս բեկեալ ասէ եւ ոչ խոցեալ¹¹² յամաւթ առնէ զայնոսիկ, որ Հաց մի ընդարձակ կազմնն խմորեալ եւ աղիւ դառնացուցեալ եւ ապա չնչին մասն ինչ¹¹³ արտաբերեն սրով, որով յայտ առնեն, թէ ոչ Հաւատան զՔրիստոս բոլորն Աստուած կատարել, այլ եւ զինքեանս մասամբ իւրիք Հաւատացեալ Աստուծոյ եւ զայս առնելով խորհրդածեն զխոցումն տիգին: Արդ, եթէ զինուորացն կամին ընուլ զսպասաւորութիւն՝ թող¹¹⁴ զփուշն ի ներքս դնիցեն¹¹⁵, ապտակիցեն, այլ եւ թքանիցեն, եւ այնպես ի կարգ զինուորացն իցեն: Իսկ մեք զարարեալսն եւ զհրամայեալսն ի Տեսնէ ընկալցուք եւ ի միասին առաքելոցն գտցուք: Նոյնպէս եւ զբաժակն յետ ընթրեացն առ եւ ասէ. «Թէ ըմպիցէք առ իմոյ յիշատակի՞»¹: Զինչ ասես յիշատակ Քրիստոսի առնես եւ զաղքատն անտես առնես եւ ոչ սարսափես¹¹⁶ եւ դողաս, թէ երբաւր կամ որդոյ կամ դստեր առնէիր յիշատակ վախճանելոց, խոցոտէիր ի խղճէ մտացդ, եթէ զսովորութիւն չնուիր եւ զաղքատն չկոչէիր: Իսկ Տէրն յիշատակ առնես եւ ոչ ի սովորական պարզաբարի սեղանոյդ տաս:

«Այս բաժակ¹¹⁷, ասէ, նոր ուխտ է²» . եւ¹¹⁸ է՞ր աղագաւ ասէ «նոր ուխտ է». վասն¹¹⁹ զի էր բաժակ Աստուծոյ Հնոյ ուխտին, զոր եւ դնէին առնութեւր¹²⁰ Հացին երեսաց բաժակ եւ արիւն: Եւ արիւն¹²¹ անասնոցն, զոր յետ գնելոյն առնուին ի տաշտս եւ ի բաժակս եւ նուիրէին: Եւ զի փոխանակ¹²² արեանցն այնոցիկ զիւրն ի ներքս եմոյժ, յիշեաց զՀինն եւ ապա վասն ընթրեացս այսոցիկ միաւորեաց զմերձակայս ընդ այն ժամուն, զոր աւրինակ յերեկորին յայնմիկ ի վերայ բազմականին կացեալ ի

¹ Ա Կորնթ. ԺԱ 24:
² Ա Կորնթ. ԺԱ 25:

նոյն ինքն Քրիստոսս եւ առնուին զպատարագն զայն, նոյնպէս եւ այժմ գտանիցի: Վասն որոյ եւ ասէ. «Ուղնպէս եւ¹²³ զբաժակն յետ ընթրեացն», զի ի վերայ բաժակին Աբրաամու¹²⁴ անդ աւետիս որդւոյն Սահակայ¹²⁵ Աստուծոյ¹²⁶ եւ աստ զՀոգւոյն աւետիսն: Եւ դարձեալ¹²⁷, բաժակն պնդէ¹²⁸ զբնութիւն մարմնոյն եւ ջեռուցանէ զբնութիւն, որպէս եւ «Հաց Հաստատէ զսիրտ մարդոյն¹», այսպէս եւ տէրունական խորհուրդն՝ զբնութիւնս: Վասն որոյ զսկիզբն նշանացն ջուրն ի զինի արարեալ՝ զգաւրութիւն փոփոխելով պահեաց զորակն: Եւ դարձեալ «բաժակ» անուանեաց¹²⁹, որ աւրինակէ զմահն¹³⁰, զի յայտ առնէ, թէ ախորժելով որպէս ըմպողն զբաժակն յայն ձգէ զմահն եւ ուրախ է վասն փրկութեան մարդկան: Վասն որոյ «փառս» կոչէ. յետ ընթրեացն, զի հրաժարեալ մեք յամենայն Հեշտութենէ եւ ապա Հաղորդեսցուք: «Նոր ուխտ է», զի ուխտն Ադամայ Հնացաւ խրատու աւձին եւ նոյն շինութեամբ աշտարակին եւ Մովսեսին որթովքն եւ երնջաւքն:

«Իմով արեամբ» . Մարմին արիւնաւոր եւ շնչակեաց կենդանի Հաստատեցաւ Հոգեւորեալ. Հաբէլ արիւնաւոր եւ շնչական կենդանի գառինս նուիրեալ Տուողին եցոյց¹³¹ թէ զոր առնու, նմա ընծայէ: Վասն որոյ եւ առ նոյիւ Հրաժե(շ)տ տա չուտել¹³² զարիւնն: Եւ Մովսէսի արեամբ ուխտէ¹³³, զոր աստ նորացուցանել ասէ, զի ոչ կացեալքն յուխտին անփոյթ եղեն: Եւ թէ ընդէ՞ր արեամբ. զի սէրն¹³⁴ զգայութեամբ զոր տղայական Համարիմբ¹³⁵ եւ շնչովն է, զոր ծերունական ոք տեսանէ¹³⁶, իսկ մտաւորն եւ¹³⁷ կատարեալն է, որ սրբոց վայելէ: Զայս կարգ¹³⁸ սիրոյ ի յազգս մարդկան ի դարսն եցոյց Աստուած¹³⁹. զգայականն¹⁴⁰ առ նահապետսն, զի տեսին զնա, իսկ առ ժողովուրդն, զոր ընկալաւ զարիւն զոհիցն, շնչականն՝ առ քահանայսն, զի «ձայն լսելի լինէր ի միջոյ քէրորէիցն² 141», իսկ մտաւորն՝ առ մարգարէսն: Զի զայս յամենայն աւրինակս եղ Տէրն առաջի աշակերտացն¹⁴², զի չըջեցոյց ընդ իւր եւ վայելեցին զգայութեամբ: Եւ երկրորդ՝ արեամբն այսաւր ի վերնատանն, իսկ զշնչականն¹⁴³ փչմամբ յառաքեալսն, եւ զմտաւորն ի Պենդեկոստէին՝ հրեղէն¹⁴⁴ լեզուաւքն: Այսու ամենայնիւ ազատեաց զմարդիկ յանգիտութենէ զբոյն¹⁴⁵, ըստ այնմ, եթէ՛ «Դու արեամբ ուխտի Քո արձակեսցես

¹ Սղմ. ԺԳ 15:
² Եզեկ. Ժ 5:

զկապեալսն յանջրդի գբոյ^{1*}»: Իսկ «ուխտ» Հաստատեալն է կամ եր-
դունն է կամ նշան է¹⁴⁶: Սովոր են մարդիկ գերկայն եւ զկարծր թշնամու-
թիւն արեամբ լուծանել կամ նախանձու Հեղուլ եւ կամ սիրով ըմպել եւ
կամ ի տեղի մելանի գրել: Բայց նախ Տէրն արբ եւ ապա ետ աշակեր-
տացն, վասն զի ասաց. «Եթէ ոչ ուտէ՛ գմարմին իմ եւ ըմպէ՛ գարիւն
իմ [ոչ ունի՛ր կեանս]»^{2*}: Ոմանք գայթակղեալ եւ յետս կացեալ Հում միս
կարծեցեալ. վասն այնորիկ¹⁴⁷ նախ ինքն արբ եւ ապա ետ աշակերտացն,
որպէս բժիշկք առնեն ի խիւսէ եւ ի դեղոյ¹⁴⁸, զոր կազմեն Հիւանդացն,
նախ ինքեանք ճաշակեն, վասն զի մանկուսք մարմնոյ եւ արեան Հաղոր-
դեալ¹⁴⁹, անհոգի եղեալ, Հիւանդ դտան:

Վասն¹⁵⁰ այնորիկ ինքն մերձաւորութեամբն կցորդ եղեւ նոցա՝
յորդորելով ի նոյն չարչարանս եւ ի մահ, զի Հողագործին աշխատելոյ
նախ պարտ է ի պտղոյն վայելել: Դարձեալ արեամբ ուխտէ, զի գոյութիւն
մարդոյն յարէնէ է, այժմ վերստին ծնունդ կամի ծնանիլ զնոսա¹⁵¹: Բայց
միտ դիր. զՀրէայսն արեամբ կտակին ծնանէր, իսկ զՀաւատացեալսն՝ Ա-
րեամբն Աստուծոյ: Մեծ է պարգեւս¹⁵² վասն որոյ առաւել պահան-
ջեմք¹⁵³ բաժակ ստելով: Դարձեալ յամաւթ առնէ գայնոսիկ, որ ջուր ի
կիր արկանեն ի սուրբ խորհուրդն Աստուծոյ, վասն զի ջուրն ի Մկրտու-
թեան խորհուրդն է եւ արիւնն՝ ի Պատարագին, որպէս եւ բանք սուրբ
Հարցն ցուցանէն¹⁵⁴ եւ Հրամանք Թաղէոսի առաքելոյն^{3*} եւ Տեսիլ սրբոյն
Աթանասի^{4*}, զոր եւ մանուկ յստին տանէր խոցեալ եւ անապական արիւն
Հեղեալ, եւ Յոհաննոյն, որ ասէ, թէ՛ «Որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի^{5*}»: Զայս ասէ,
զի զչար Հեքձուածողսն Հերքեսցէ, որք զջուրն ի սուրբ
խորհուրդն ի կիր առնուն, թէպէտ եւ յոյնք զմեզ յապուշ առնել կամին.
զի ասեն, եթէ էին ոմանք, որ լուկ ջրով առնէին, վասն այնորիկ ի կիր ար-
կանել ասէ՝ յայտ առնելով զայն, թէ բաժակն, որ ի սկիհն¹⁵⁵ է, ապա թէ
զայն աւրինակ են յառաջ զջուրն եւ ապա զբաժակն արբցեն. վասն զի
Տեառն ի ներքոյ ջուր ելանէր եւ ի վերոյ՝ արիւն¹⁵⁶ անխառն: Եւ դարձեալ

ինքն կրկնեալ ծախէր, որպէս եւ արիւնն յեղջիւր սեղանոյն քաւութեան
անյայտ լինէր, ջուրն¹⁵⁷ վկայէր, թէ մեռեալ է, եւ արիւնն՝ թէ կենդա-
նի¹⁵⁸: Դարձեալ ջուրն վկայէր¹⁵⁹, թէ Աստուած է եւ արիւնն¹⁶⁰ թէ
մարդ¹⁶¹:

«Այս է իմ մարմին». Նոյն բան էր, որ ասաց յարարչութեան. եղի-
ցին երկինք եւ լոյս, եւ գոյացան. ի չգոյէ ի գոյ ածեալ ոչ անկարանայր,
եւ աստ զեղեալն փոխատրել¹⁶² զիս՝ ող անկարանայր¹⁶³: Յաղագս որոյ
եւ ասէր.

«Զայս արարէ՛ք առ իմոյ յիշատակի». Յայնմ Հետէ ընդ մեռեալս
Համարի, որպէս Ադամ, յորմէ Հետէ եկեր ի պտղոյն, թէպէտ եկաց ինն
Հարիւր երեսուն ամ ի մեռելոյ Համարի¹⁶⁴ էր: Այսպէս կատարի երեքաւ-
րեա թաղումն Տեառն, ըստ աւրինակին Յովնանու¹⁶⁵:

«Քանիցս անգամ եթէ ուտիցէ՛ք զմահն Տեառն պատմեցէ՛ք^{1*}. Որ-
պէս եւ Քրիստոս ի վերայ Հացին եւ բաժակին արար յիշատակ զխոր-
հուրդն պատմեաց, ասաց եւ զայս եւս, սոյնպէս եւ սա. «Քանիցս անգամ
թէ ուտիցէ՛ք» զՀացս զայս¹⁶⁶: Ի կամս ապաստան¹⁶⁷ արար, զի մի՛ ի Հար-
կէ աստուածայինքն իցեն եւ ի Հարկէ Համարեացին քանիցս անգամ
«զմահն Տեառն պատմեցէ՛ք». ցուցանէ, եթէ մինչ ի կատարած կա եւ
մնա: Նոյնպէս եւ այս յարդեանցն փորձէ, քանզի վերքն, որ բացաւ ի մէջ
երկուց կենդանեացն, մահագաղափար մնայ¹⁶⁸ ի յարուցելուսն, զոր
մարդարէիւն Հարցեալ. «Զի՞ այդ վէրք ի ձեռս քո՞^{2*} 169»: Արդ, զի՞նչ այլ
այս յայտնէ, քան թէ զայս սուրբ խորհուրդս մշտնջինաւորիլ մինչեւ ի
նորայն յայտնութիւն, զի ասէ, թէ՛ «մինչեւ եկեսցէ նա, որ¹⁷⁰ ուտէ
զՀացս զայս եւ ըմպէ զբաժակս անարժանութեամբ, պարտական լիցի¹⁷¹
դատաստանի^{3*}», զոր աւրինակ, որ յայնժամ խոցեցին, ոչ վասն այն¹⁷²,
զի արբցեն, այլ զի սպանցեն եւ Հեղցեն^{4*}, նոյնպէս եւ աստ¹⁷³ անարժա-
նութեամբ մերձեցեալն ոչ ինչ աւգտի եւ ոչ ինչ շահի¹⁷⁴: Եւ¹⁷⁵ որպէ՞ս
չիցէ անարժան, որ զքաղցեալսն անտես առնէ եւ յամաւթ¹⁷⁶, զի ոչ տա
առատապէս¹⁷⁷ եւ թէպէտ եւ կուսան ոք իցէ յարքայութեան արտաքս ել-

^{1*} Ա Կորնթ. ԺԱ 26:

^{2*} Զի՛ նԲՀ:

^{3*} Զաբ. ԺԳ 6:

^{4*} Ա Կորնթ. ԺԱ 27:

^{5*} Տե՛ս Յովնանու Ոսկեքերանի ի Կորնթացոց քղբոյն մեկնութեան, «Քանիք
Մատնադարանի», N 16, էջ 185:

^{1*} Զաբ. Ժ 11:

^{2*} Յովն. Զ 54:

^{3*} Տե՛ս Կանոնագիրք Հայոց, Բ էջ 26 (Զ):

^{4*} Տե՛ս «Ա. Աթանասի Աղեքսանդրիոյ հայրապետի ճառք...», Վեներիկ, 1899, էջ 493-
499, «Վարդան վարդապետի ասացեալ. Տեսիլ սրբոյն Աթանասի Աղեքսանդրիոյ
հայրապետին, զոր ետես ի սուրբ խորհուրդն եկեղեցուցն Աստուծոյ», Երուսաղեմ,
ձեռ. 425, ք. 335:

^{5*} Տե՛ս Ոսկեքերան, Մեկնութ. Մատթի, գիրք Գ, էջ 106:

ցէ¹⁷⁸, եւ այն¹⁷⁹ զի կոյսքն եղ ունէին, սակայն՝ ոչ բաւական՝ կատարեալ Հաւատով եւ լի սրտիւ¹⁸⁰:

«Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր եւ ապա հաց կերիցէ՝¹»։ Սովորութիւն է Պաւլոսի ոչ միայն գործել զբանն, որ առաջի կա իրին, այլ թէ անկանիցի ի ներքս ի¹⁸¹ պատճառ բանին, որ առաջի կա, փութով ի վերայ¹⁸² դիմէ, որպէս յորժամ վասն ամուսնութեան խաւսէր եւ որ յաղաք ծառայից էր բանն կազմեաց, եւ որ յաղաքս ագահութեան էր, անկաւ ի մէջ, որ եւ¹⁸³ զայն եւս խաւսեցաւ: Սոյնպէս եւ աստ արար. վասն զի բանն, որ խորհրդոյն սակս էր, կատարեցաւ, Հարկաւոր¹⁸⁴ Համարեցաւ ասել, թէ մաքուր Հոգով եւ բազում ընտրութեամբ է մերձեանալ ի նա¹⁸⁵: Ի ժամանակի գիտէ Պաւլոս զմտացն մաքրութիւն, զի «Որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ՝ դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ²»։ Զի՞նչ խաւսիս, ո՞վ Պաւլոս¹⁸⁶. Որ այնքան բարեաց պատճառք զկեանս ի մեզ բղիւսեաց, դու¹⁸⁷ ասես, թէ դատաստան լինի: Այո, ասէ, եւ այս¹⁸⁸ ոչ եթէ բնութեամբ է¹⁸⁹, այլ¹⁹⁰ անարժան մերձեանալոյն: Որպէս եւ գալուստ նորա¹⁹¹ զանճառ բարիսն ի մեզ եբեր¹⁹²: Իսկ¹⁹³ որք ոչ ընկալան, դատապարտեցան Հաղորդեալքն, զի ոչ խտրէ¹⁹⁴ զմարմինն Տեառն, այսինքն՝ ոչ Հարցափորձէ¹⁹⁵ եւ իմանա զմեծութիւն պարգեւին¹⁹⁶, զի եթէ Հաւատի¹⁹⁷ ուսանի զմեծութիւն պարգեւին, բաւական է այն¹⁹⁸ առ ի զարթուցանել զմիտս¹⁹⁹: Յաղաքս որոյ եւ ի վերայ բերէ, թէ՛ «վասն այնորիկ կեան ի ձեզ բազում Հիւանդք եւ ախտաժեռք»: Ասաց, թէ «դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ», զի մի կարծեսցեն եւ այնպէս²⁰⁰ թուեսցի ումեք, թէ սոսկ բան էր. գոր ասաց Տէրն²⁰¹, գործով ցուցանէ զսպառնալիսն եւ վկայ զնոսս կոչէ եւ այնու զգեհներն²⁰² բան ի մէջ բերէ, եւ Հաւատի առնէ²⁰³ զխնդիրսն²⁰⁴: Եւ վասն զի յուովք²⁰⁵ տարակուսին, թէ ուստի լինին տարածամ եւ երկայն Հիւանդութիւնք, ելոյժ զպատճառն, թէ՛ ի մեղացն լինին: Եւ արդ, եթէ յաւտար եւ յարտաբոյ²⁰⁶ եւ առ մարդիկքն մեղանսն²⁰⁷ այսպէս, ապա զի՞նչ²⁰⁸ յեկեղեցի եւ ի Սեղանն, ուր յԱստուած մեղանչելն է: Ապա թէ ասիցէ ոք²⁰⁹, թէ ընդէ՞ր ոմանք առողջք մինչ ի²¹⁰ պարարտ ծերութեան մնան²¹¹, միթէ՞ ոչ մեղանչեն. վասն զի անդ են տալոց զդժնդակ տանջանս: Յաղաքս որոյ եւ²¹² ասէ,

թէ «Զանձինս քննէաք, ապա ոչ դատապարտեաք¹» ոչ ասաց, թէ՛ զանձինս տանջեաք²¹³, այլ՝ թէ²¹⁴ միայն զյանցանս²¹⁵ ախորժեաք ճանաչել ազատէաք²¹⁶ աստի եւ յանտի տանջանացն, քանզի, զի²¹⁷ ըստգտանելն²¹⁸ զինքն կրկին Հաշտեցուցանէ զԱստուած ընդ ինքեան²¹⁹, զի «եթէ սիրտք մեր զմեզ ոչ ըստգտանեն՝ Համարձակութիւն ունիմք առ Աստուած: Եւ սակայն, զի Աստուած ի վեր է քան զսիրտս մեր²»։ այս է²²⁰ հար, զի դադարեալ ի չարեաց զեղեալսն զղջմամբ ապաշխարել: Բայց թէպէտ եւ զթեթեւս զայս ոչ կամիմք առնել՝ ոչ ներէ զմեզ աշխարհիս տանջել, այլ ինայէ աստէն պահանջելով ի ժամանակէիս եւ բազում միթարութիւն առաջիկայիս, յորում մեղացն վճարումն եւ հանդերձեալ բարեացն յոյս թեթեւացուցանելով մերձակայիս: Արդ, այսու սփոփէ զախտաժեռսն եւ յայլս զփոյթ առաքինութեան սերմանէ: Վասն որոյ եւ ասէ.

«Թէպէտ եւ դատիմք՝ ի Տեառնէ խրատիմք³»։ ոչ ասաց՝ տանջիմք, այլ՝ խրատիմք, զի խրատ դիւրագոյն է քան զդատապարտութիւն եւ բժշկութիւն, քան զտանջանս: Վասն զի աստէն նեղութիւնք վարդապետարանք են խրատու եւ պատճառք յիշելոյ զԱստուած եւ կարդալոյ առ նա «Փոքր մի նեղութիւն է, ասէ, խրատ Բո մեզ⁴», եւ «Ի նեղութեան իմում ես առ Տէր կարդացի⁵»: Վասն որոյ եւ ասէ, զի մի՛ ընդ աշխարհիս դատապարտեսցուք²²¹: Տեսե՞ր, զի զգեհներն յանդիման կացուցանէ, զի թէ Հաւատացեալք Աստուծոյ եւ Հպատակք ոչ առանց դատապարտութեան են եւ ոչ առանց պատուհասի, զերծանին, որք մեղանչենն, եւ յայտ ի մերձակայիս է, ապա որչա՞փ եւս առաւելան Հաւատքն, յոր²²² զաններիլ եւ զանբժշկելիսն յանցանեն:

«Եւ արդ, ի ժողովելն ձեզ միմեանց մնասցիք⁶», մինչ տակաւին զարգացեալ ի նոսա երկիւղն եւ դողումն գեհներոյն²²³: Դարձեալ ի ներքս մուծանէ զաղքատաց բանս²²⁴, յաղաքս որոյ եւ զամենայն զայս ասաց, ցուցանէ, թէ զայն ոչ առնեն՝ անարժանք²²⁵ են Հաղորդութեանց: Եւ արդ, եթէ ոչ տալն ի գոյն արգելու յարքայութեանէն եւ ի Սեղաննոյն՝ որչա՞փ յափշտակելն եւ ագահելն եւ զրկելն: Եւ զի ասաց վերագոյն, թէ՛ «Յիմ

¹ Անդ ԺԱ 31:
² Ա Յովհ. Գ 20-21:
³ Ա Կորնթ. ԺԱ 32:
⁴ Եսայի ԻԶ 16:
⁵ Աղմ. Ժէ 7:
⁶ Ա Կորնթ. ԺԱ 33:

¹ Ա Կորնթ. ԺԱ 28:
² Անդ ԺԱ 29:

յիշատակ արարէք»: Եւ արդ, «յիշատակ» մեռելոյ ասի եւ ոչ կենդանոյ, ապա ուրեմն ստեն, որք²²⁶ կենդանանայն Պատարագ առնեն զիւրեանց անասունն փառս որսալոյ աղագաւ թող թէ զտէրունեան²²⁷ սուրբ զենուն: Եւ Փիլիպոս յետ մահուանն իւրոյ²²⁸ հրամայեաց առնել քառասունս, սոյնպէս եւ արբա²²⁹ Եփրեմ^{1*}: Եւ յիրաւի. թէպէտ եւ²³⁰ ոմանք կենդանի մեռեալ անուանին, որ է մեռանել յապրիլ կենդանոյն: Իսկ սահման մեռանելոյն է պակասումն հոգւոյն ի մարմնոյն: Իսկ զաւգուտն ի Պատարագէն ննջեցելոյն թողումն²³¹ ասել, որպէս յայտնի ամենեցուն է յամենայն²³² Աստուածաշունչ գրոց զիրապէս յայտնի՝ մահուամբ զյայտնի գործս չարին խափանեաց: Այսպէս յիշատակաւ եղելոցս զծածուկ բիծան կամեցաւ բժշկել. եւ այս ի սիրոյ նորա յառաւելութենէն²³³, զի որպէս ի Նաչին չարչարանաւքն յառաջին պարտեացն ազատեաց, այսպէս եւ²³⁴ կատարմամբ յիշատակին յառաջիկայիցն զգուշացուցանէ: Եւ նմա փա՛ռք յաւիտեանս:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր A Մեծի աւուր Հինգշաբթին:

Բնագիր 1 B զղարուց: 2 B զՄովսիսէն: 3 A յեաւթներորդում: 4 B զեռջել: 5 B յուսով: 6 B ընթերձուած (այսպես և այլուր): 7 A Արքահամ: 8 B չիք այս է: 9 B չիք զար իմ: 10 A կախիլ: 11 A զկախիլն Քրիստոսի: 12 B աւուր: 13 A Փրկչին: 14 B յեզեմն: 15 B չիք եւ: 16 A ցուցանէ: 17 A չիք ելեալ: 18 A գործին: 19 A նոյնպէս: 20 A արեամբ: 21 B հառակ: 22 A կեցացն: 23 B արհեստաւ: 24 A փրկանս: 25 B չիք արիւնաց: 26 A եւ սիրով: 27 A չիք Տէր Յիսուս ... յիշատակի: 28 A ի Փիլիպեա առ Կորնթացիս: 29 B ընթերցուածս: 30-31 B չիք Այլ ի գլուխս ... աղատացն: 32 B աւուր: 33 A հինգ շաբթ: 34 A զատիկն: 35 B սեղան: 36 A չիք ի: 37 A հաշու: 38 B խնկարեցաւ: 39 B պատճառ: 40 B իւրոյ: 41 A կարգն: 42 B եւ կատարել: 43-44 B չիք Իսկ անտերունչն ... ուտել: 45 B հասարակէն փխհասարակ արէն: 46 B մինչ յիրիկունն: 47-48 B չիք Տէրն ... լինին: 49 A չիշխէ: 50 B զաղատն: 51 B չիք զժգոհ ... լինին (A տժգոհ): 52- 53 B չիք եւ եկեղեցուն ... ելանէ: 54 B հոլանաց: 55 B առնիցէ: 56-57 B չիք Իսկ ... աղատսն: 58 B զոր փխ. զոր ... աւանդեցի: 59 B զամենիսեան: 60-61 B չիք անարժան ... պատկանեցուցանէր: 62 A չէր: 63 A յայնժամ: 64-65 B

չիք թէ ոչ ... առնել: 66 A չիք ամենայն: 67 B յարն: 68 B Ով է: 69 B զիւտեա: 70 A վերջին: 71 B բան զայս: 72 B զայս աւանդեաց խորհուրդ: 73 B յափշիւն: 74 B զխորհրդական անճանկիսն: 75 B աւանդեաց: 76 B չիք յորում: 77 B ասելն: 78 B անխնամ: 78ա B երկեկոյս: 79 B չիք ի: 80 B զի փխ. որոյ: 81 A չիք եւ եմուտ ընդ արիւնաւ: 82 A չիք կենցաղոյս: 83 B զի: 84-85 B չիք որ քան ... կամացն: 86 B ինքնակամ փխ. ինքն կամաւ: 87 A միտ: 88 B չիք եւ: 89 B չիք մատչելի էն ի: 90 A չիք ի: 91 B աղատիւք: 92 B կերակրոց: 93 B բանասրկուս: 94 B ասէ փխ. էառ: 95 B ծակ: 96 A չիք եւ: 97 B չիք յոմանց ... պաշտէ: 98 A չիք եւ: 99 A ասէ ցանկացա: 100 B զար: 101-102 B չիք գոհանամ... լիցին: 103 B զբաղարճն: 104 A Քմբեալ: 105 B եւ տրամադրէին: 106 B ծանաւթ: 107 B չիք չորս: 108 B զոր ինչ: 109 B չիք ոչ: 110 B մեր առ Տէր փխ. Աստուծոյ: 111 B յայտ է փխ. առնէ: 112 B չիք բեկեալ ... խոցեալ: 113 B Ա փխ. ինչ: 114 A չիք թող: 115 A դիցեն: 116 A սաւսափես: 117 A բաժակ է: 118 B եւ թէ: 119 A չիք վասն: 120 B առ: 121 A չիք եւ արիւն: 122 A փոխան: 123 A չիք եւ: 124 A Արքահամու: 125 B Սահակայ որդւոյն: 126 A չիք Աստուծոյ: 127 B դարձեալ զի: 128 B պնտէ: 129-130 A անուանեաց զմահն փխ. անուանեաց ... զմահն: 131 B եցոյց տողին: 132 B տուաւ ուտել: 133 B ուտէ փխ. ուխտէ: 134 B սէրքն: 135 B համարիմ: 136 B չիք եւ շնչովն ... տեսանէ: 137 B չիք եւ: 138 B կարգս: 139 B զԱստուած: 140 B զգայականն: 141 A քրոյթիցն լինէր: 142 A աշակերտացն առաջին: 143 A շնչականն: 144 A հրեղինաւ: 145 B գփոյ: 146 A չիք է: 147 B այն: 148 A դեղոց: 149 B հաղորդեալ են: 150-151 B չիք վասն ... զնոսա: 152 B պարգես առաւել: 153 A պահանջիմք: 154 AB ցուցանէ: 155 A սկին: 156 B արիւնն: 157 B զչուրն: 158 B կենդանի էր: 159 B գուշակէր: 160 B արիւն վկայէր: 161 B մարդ էր: 162 A փոխադրել: 163 A անգիտանայր: 164 B կարգի փխ. համարի: 165 B Յունանու: 166 A չիք զայս: 167 B ամբաստան: 168 B մնան: 169 A էն մարգարէին հարցեալ: 170 B զի որ: 171 A եղիցի: 172 A չիք վասն այն: 173 B չիք աստ: 174 A չիք եւ ոչ ինչ շահի: 175 B չիք եւ: 176 B առնէ եւ զժարաւին, այլ եւ յամաւթ առնէ: 177 B առապապս յնչիցն: 178 B յարժանութեան արտաքս հանէ թեւ եւ փխ. թէպէտ եւ ... հանէ: 179-180 A չիք եւ այն ... լի սրտիւ: 181 B չիք ի: 182 A չիք ի վերայ: 183 B եւ որ: 184-185 B յիշատակն, ուտի եւ ոչ շատացաւ առաջին ասացելովն, այլ ասէ. «Փորձեցէ մար զանճն իւր եւ ապա հաց կերիցէ եւ ի բաժակէ» փխ. հարկաւոր ... ի նա: 186 A չիք ով Պաղոս: 187 A չիք դու: 188 A չիք եւ այս: 189 A չիք է: 190 B այլ վասն: 191 B նոր որ փխ. նորա: 192 մեզ բերէ փխ. ի մեզ երբ: 193 A եւ: 194 B խորեաց: 195 B հարցափորձեաց: 196 B պարգեսիս: 197 B ուսանի հաւաստի: 198 A չիք այն: 199 A զնա փխ. զմիտս: 200 A չիք կարծեցեն եւ այնպէս: 201 A ասացն փխ. ասաց Տէրն: 202 B զյաղագս գեհեմին: 203 B արար: 204 A չիք զխնդիրսն: 205 B վասն որոյ եւ յուրով առ իրէքս փխ. եւ վասն զի յուրով: 206 B յարտաքս մեղանն: 207 A մեղան: 208 B զինչ ապա: 209 B Այլ եւ զմտաւ ածելի է: 210

^{1*} Տե՛ս Անկանոն գիրք առաքելական, Վեներիկ, 1904, էջ 319, Յայմաւուրք, Կ. Պոլիս, 1730, էջ 240:

B եւ փ/ս. մինչ ի: 211 B են փ/ս. մնան: 212 A չի/բ եւ: 213 B դատեալ: 214 B միթէ: 215 B զանցան (չի/բ միայն) : 216 B ճանաչել կամ թէ դատեալ զան-
ճինս, այսինքն գիտեալ զմեղացն իրան, ազատեալ: 217 B որ: 218 B ըստգո-
նէ: 219 A չի/բ ընդ ինքեան: 220-221 B չի/բ այս է... դատապարտեսցուի: 222
A որ: 223 B չի/բ մինչ տակաւին ... գեհեմոյն: 224 A զաղփատսն: 225 B ազ-
արժանի փ/ս. անարժանի: 226 A որ: 227 A զտէրունի: 228 B իւր: 229 B եւ
այնպէս փ/ս. սոյնպէս եւ արքա: 230 A չի/բ եւ: 231 B թաղումն: 232 B չի/բ
յամենայն: 233 A եւ յազգս առաւել սիրոյն փ/ս. եւ այս ... յառաւելութե-
նէն: 234 A չի/բ այսպէս եւ:

ԺԲ

ՅԱԻՐՆ ՄԵԾԻ ՈՒՐԲԱԹՈՒՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՎԱՐԴԱ-
ՊԵՏԻ Ի ԲԱՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ. «ՈՉ ՈՔ ԵՆ ՅԵՐԿԻՆՍՄ՝»

«Որպեսզի մեծ են գործք Քո Տէր, զամենայն ինչ իմաստութեամբ
արարեր». ասէ, ուրեմն իւր բանս Դաւիթ մարգարէ¹:

Բնութեամբ է լուսոյ խնդալն եւ զկենաւք շուրջ գալն եւ զհարազա-
տաւք փարիլն, որ եւ մեզ իսկ է վայելչական՝ գերծանիլ ի խաւարէ բեր-
մանց կենցաղոյս, եւ կենաւք բարիոք արծարծել զմասունս հոգւոյ ի մա-
հարբ ախտից եւ ընդարձակ սիրով փափկանալ միշտ հայրական եւ եղ-
բայրական խնամաւք եւ գթութեամբ: Այլ ի հասեալ ժամուս ոչ սակաւ
երկիւղ պաշարէ զմեզ հանդերձ պատկառանաւք² գուցէ ոչ կարիցեմք³ եւ
ոչ ի սուղ ժամուս հանգուցանել բանիւ⁴ զհանգուցիչսն մեր ի սկզբանէ եւ
կամ անծախելի բանիւ փոքր ինչ փոխարինել բազմապատիկ ծախիւք⁶ ա-
ղաթից եւ գոյաւոր լուսեղէն⁷ նիւթովք՝ երախտաւորացն մերոց, յազգս
որոյ կասկածանաւք յահի յերկարեցաք ժամանակաւ⁸ զպահանջումն
վարկին՝ լաւ համարելով թողուլ ի յուսոյն ձեռնարկութենէ⁹ նախաճաշակ
բարին քան եթէ¹⁰ ունայն¹¹ ձեռաւք ցուցանիլ ի ժամու հատուցմանն,
ըստ առնթեր հանդերձեալ ժամանակիս հասեալ¹²: Սակայն ոչ է առանց
հարկեցուցիչ հրամանի եւ ոչ առանց յորդորական խրատու եկաք ի
յորս¹³ այս մեծագոյն եւ ըստ մեծութեան հանդիսիս ըմբռնել զմեզ դո-
ղումն¹⁴ կասկածոտ եւ սխալական եւ անհանգիստ աշխատութեանց կա-
րաւտական մանաւանդ Աստուծոյ ձեռնտուութեամբ եւ աղաթից արժա-
նաւորաց¹⁵ գործակցութեան, որք¹⁶ եւ արգահատանաւք աղերսիցն¹⁷ ո-
ղորմելոյ թերեւս իցեմ արժանաւոր, զի գյաղթողն իմ ոչ ունիմ ասել յերե-
ւելիացս, բայց թէ գսէր կամ գերկիւղ գյոյսն հոգեւոր բարեաց, վասնզի
կամ յաղթեալք բռնադատեցաք կամ վեհագունիցն ահիւ հնազանդեցաք
եւ կամ վասն յուսոյ վաստակոց քաջալերեցաք, զի իցեմք ամենայն ի-
րաւք ի կարգէ ապրեցելոցն ոչ մեկուսացեալք: Եւ զի՞արդ թագուցա-
նեմք¹⁸ զտկարութիւնս մեր ի հզաւրաց եւ չքաւորութիւնս մեր ի փարթա-

Աղբյուրներ

A = ՄՄ, ձեռ. N 1324, ք. 8ա-18ա:

B = ՄՄ, ձեռ. N 1398, ք. 89ա-99ա:

մաց եւ զհիւանդութիւնս մեր ի ճարտար եւ ի յաւժարամիտ¹⁹ բժշկաց, քանզի ծածկեալ կարիս ոչ լնու ի կարողաց, իսկ յայտնեալն յառաջ կոչէ զաստուածասէրն եւ զմարդասէրն եւ եւս առաւել զհայրականն գուժն եւ զեղբայրական սիրոյն գերազանցութիւն, քանզի ամենեւին²⁰ իսկ յայտնեալսն է աստուածահաւաք ատեանս կազմեալ, որում չէ հնար գտանկ առաւել զգուշութիւն ամրագունի, զի որդի ի հաւրէ աւգնեալ եւ եղբայր ի հարազատէ²¹ իբրեւ «զքազաք ամուր պարսպաւք» գրեալ է, այլեւ «աշտարակ հզաւր եւ ամրացեալ թագաւորութիւն» ասացեալ է զբարեկամ հաւատարիմ²²: Վասն որոյ զգրտութիւնս մեր ջեռուցեալ է²³ ջերմն սիրովն Աստուծոյ կացեալ ի մէջ սրտին սիրելեաց իւրոց²⁴, սրտի զաւրացեալ սիրով, զբան աւետեաց սիրելոյն Քրիստոսի Յովհաննու, զոր²⁵ եղաք առաջի աւժանդակ մերում անզաւրութեանս, եւ մանաւանդ գտեղիս զայս, որ առաւել երեւի սեռն սիրոյն Աստուծոյ ճոխութեան մահու չափ սիրելոյն Հաւր եւ Որդոյ զաւտարացեալ ազգ մարդկան, որ եւ ասէ ի սկզբան եւ ծոցածին ծնունդ²⁶ Միածին առ Նիկողիմոս իշխան ոմն խաւսելով յաղագս կրկնակի եւ անխտական²⁷ ծննդեան աւազանին ասելով.

«Եւ ոչ ոք ել յերկինս, եթէ ոչ որ էջն^{1*}» :

Արդ, Յովհաննէս թարգմանի Տեառն Հնազանդութիւն²⁸ որդին Զեբեդեայ հաւր եւ մաւր Սողոմոնայ գստեր Յովսեփու ի ցեղէն Նեփթաղիմայ զալիլէացի գաւառաւ եւ արուեստիւ ձկնորս արգասիւք առաջնովք տաւապեալ, զոր պատառոտուն գործիքն նշանակէր: Սա նախատեսութեամբն Քրիստոսի ընտրեալ²⁹ յառաջ քան զլինելն աշխարհի եւ յորովայնէ սրբեալ եւ աւրինաւքն Քրիստոսի վարժեալ եւ յերիտասարդ հասակի ի ծովակէ կոչեցեալ³⁰ եւ առաքելական շնորհիւ մեծացեալ եւ աւետարանական զարդուք³¹ զոտսն գեղեցկացուցեալ եւ Որդի Որոտման ձայնիւ յորջորջեալ եւ յամենաբաշխ³² պատիւ բարձրութեան բանին ժամանեալ մինչեւ ի Քրիստոսէ որդի անդրանիկ ըստ Հոգւոյ անարատ Մաւր Իւրոյ սահմանեալ³³ ի սոսկալի ժամու վճարբան վարկիւ, «Կին դու ահայ որդի քո» յայտնապէս ցուցեալ³⁴: Եւ երեսուն եւ ութ ամ³⁵ մեծաց աշխարհաց ասիացւոց վիճակեալ³⁶, նմանեաց եւ յարակայից վերակացու եղեալ³⁷, այլ եւ³⁸ ի Դոմետիանոսէ ի պատմոսական կղզին չարչարակից Յիսուսի³⁹ եւ պատմիչ բանի նորա առաքեալ, եւ ի Ներասայ⁴⁰ ազդեցութեամբն ի վերուստ անդրէն դարձաւ զկնի երկոտասան ամաց լուսաւորութեան բոլոր⁴¹ բովանդակ կղզոյն գրեաց զչորրորդ աւետարանս համեմա եղեմաբուխ⁴² գետոյն Եփրատայ եւ հաւասար բարձրապարու արծուոյն

կռաբարձ փառաց անեղին եւ զուգաբան թխատեսակ ձիոցն Զաքարիա մարգարէին⁴³ յանասելիսն մտանելով խորս, «զոր ակն ոչ ետես եւ ունկն ոչ լուաւ եւ սիրտ մարդոյ ոչ իմացաւ^{1*}» այլովքն Հանդերձ ի բարբառ յունարէն, ըստ Պրոֆորոնի ասելոյն ի Պատմեա, ըստ Եւսեբեայ՝ յԵփեսոս^{2*} յերից անց անտի նորա⁴⁴ աղաչեցեալ ի ցուցանել նմա զերից աւետարանչացն զգրեալսն եւ նորա վկայելն ճշմարտութեան, որ ինչ գրեցաւն: Բայց են, ասէ⁴⁵, եւ այլ բանք ազնիւք եւ հարկաւորք, որ թողեալ են զմիջոց ժամանակիս դառնալոյն յանապատէ⁴⁶, զի մի յաճախութեամբ բանիս բարութեան ծանր յագեցումն արասցէ: Արդ դառնալոյն ի⁴⁷ փորձութեան անապատէն⁴⁸ մինչեւ ցմատնելն Յովհաննու ի տան բանտին, որք են երկուց ամաց⁴⁹ գործքն նշանաց եւ վարդապետութիւն: Իսկ ի նոցունց⁵⁰ հայցելն երիցանց անտի Յովհաննու⁵¹, որք մաղթանաւք զլրումն պակասմանն եւ զխորհուրդ չորրորդին եղեմական գետոյն⁵² որ պահեցաւ⁵³ քեզ ի Հոգւոյն լնուլ⁵⁴ որպէս զլաւ եւ զսիրելի⁵⁵ առաքելոյ եւ ստուգաբան գրչի⁵⁶: Եւ նորա խոնարհեալ յաղաչանս նոցա եւ հայեցեալ⁵⁷ ի խորս Հոգւոյն եւ ի խորհուրդ եկեղեցւոյ թողեալ զոճ կարգի այլոց նախադրելոցն⁵⁸ յանհասանելի⁵⁹ եւ յանկոխն հասանէ անդունդս եւ անտեղի եւ անսահման եւ անժամանակ աստուածաբանէ զՈրդին Աստուծոյ ի սկզբանէ ընդ Հաւր եւ առ Հաւր եւ Արարիչ գոյեղէն մասանց բոլոր արարածոցս⁶⁰: Եւ ապա խոնարհեցուցեալ զբանն ի մարդեղութիւն կոչէ զկարապետ բանին եւ «զձայն բարբառոյն» ի վկայութիւն.

«Եղեւ այր մի առաքեալ անուն նորա Յովհաննէս: Սա եկն ի վկայութիւն, զի վկայեցեք...⁶¹»: Եւ յառաջ տարեալ զբանն ի պատմութիւն երեւելի հրաշիցն, գա ի տեղիս յայս նշանաւոր եւ յոյժ հարկաւոր եւ մեզ⁶² կարի աւգտակար եւ շահաւետ⁶³ ի ջուր եւ ի Հոգին⁶⁴ անարատ ծննդեամբն ծնանիլ⁶⁵ եւ որդիանալ Աստուծոյ եւ ժառանգել զերկնից արքայութիւն⁶⁶:

Եւ զիշխանն հրէից եւ վարդապետն Իսրայէլի Նիկողեմոս ոչ կարաց հասու լինել առակաւոր բանիցն իմաստից յանդ իմանալեաց զնա անկարող գոլ, այլ բարձրագոյն խորհրդոյ հասու լինել երկնաւորին իւրոյ ծննդեան ի Հաւրէ անժամանակ եւ⁶⁷ առանց մաւր, որովհետեւ զկուսական ծնունդն անհայր, եւ զաւազանին պարգեւան ոչ իմացաւ, որ թէպէտ եւ երկնաւոր է, այլ ընդ անճառսն համեմատեալ երկրաւոր ասի, զի Կոյսն սուրբ երկրաւորն Ադամայ ծնունդ է եւ ջուր աւազանին եւ անաւթն, որ է

^{1*} Սղմ. ձԳ 24:

^{1*} Յովհ. Գ 13:

^{2*} Տե՛ս Հմմտ. Եփեսոս Կեսարացի, Պատմութիւն, Դպ. Գ, գլ. Ի (էջ 185-186):

աւագանն եւ նիւթ մեռոնին երկրաւոր է թէ եւ խորհուրդն աստուածային եւ երկնաւոր է: Արդ, իբրեւ լուաւ զայս Նիկողոմոս. ասաց ի մտի իւրում⁶⁸. Դու, երկրաւոր մարդ⁶⁹ զի ա՞րդ գիտես զերկնաւորն, որ ասացեր, թէ «զոր ինչ տեսաքն վկայեմք» եւ թէ «զերկնաւորն ասացից»: Իսկ նա, զի Աստուած է, որ քննէ զսիրտս եւ զերկամուսնս իմացեալ զոր ինչ գրեաց իշխանն ի սրտի իւրում⁷⁰ ասէ ցնա. «Եւ ոչ ոք ել յերկինս»: Եւ չորս գիր ի ջոկ ամանիցն է, ըստ քերականին եւ «եւ»⁷¹ շարկապ է, ըստ Բ (երկուց) երեսաց եւ անձնաւորութեանց, որ ի միում բանի եւ տան երկու միաս եւ երես ցուցանէ, որպէս թէ ասել վասն երկնաւորին ասացին երկրաւոր մարդիկ մարգարէքն, այլ նոքա եղականք գոլով երիկեանք էին, չէին միշտ յերկրի: Եւ ոչ ոք ել ի նոցանէ⁷² յերկինս ի բունն, ուր երկնից երկինք ասի յանդիման երեսացն Աստուծոյ, թէ պէտ զՆոքա եւ զՆիկայէ գրեալ է փոխումն յերկրէ ի մասն ինչ երկնից, եթէ դրախտն իցէ եւ թէ ի պարունակացն ասացելոց, ուր գիտէր միայն փրկիչն Քրիստոս եւ ասաց զինքն միայն ի իջեալ յերկնից մարդեղութեամբն եւ ոչ մեկնեալ անտի անբովանդակութեամբն, եւ յաշխարհի գոլով Աստուածութեամբն յառաջ քան զմարդանալն եւ Արարիչ սորա, ըստ այնմ, եթէ «յաշխարհի էր եւ աշխարհ նովաւ եղեւ»: Նոյնպէս⁷³ եւ յամբառնալն յերկինս ոչ Հատանէր յաշխարհէ՝ ասելով աշակերտացն. «Ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչ ի կատարած աշխարհի»:

«Եւ ոչ ոք ել յերկինս, եթէ ոչ որ էջն»⁷⁴.

ԶԱստուածութեանն է բանս, քանզի, ոչ եթէ յերկնից երեւ զմարմինն, այլ մերկ Բանն էջ յորովայն Կուսին եւ յարէնէ նորա յինքն ձգեալ իբրեւ զմակարդ ինչ էացաւ⁷⁵ մարդ կատարեալ Հոգով եւ մտաւք եւ ամենայն որ ինչ է բնութիւնս բայց ի մեղացն, անշփոթ խառնմամբ եւ անբաժին միաւորութեամբ: Եւ քանզի այսպէս կամի խոստովանել⁷⁶ ի մէնջ ամենեւին անքակ եւ անբաժին⁷⁷ եւ միաւոր բնութիւն Աստուծոյ վեհագունին առաւելութեամբ մի Որդի Աստուծոյ զծնունդն Հաւր առանց մաւր եւ զծնունդ Կուսին ի մի ածել ասաց զՈրդին մարդոյ, այսինքն՝ զորդին⁷⁸ Ադամայ, զորդին Մարիամու, զի⁷⁹ նա Մարդ է յերկնից ի իջեալ եւ է անդ ասէ նախքան զՀամբառնալն, որպէս միրգ ինչ ի Հեռաւոր աշխարհէ տարեալ ուրուք ի տնկումն բուսման, սակայն ուստի բերաւն կոչի անուամբ աշխարհին⁸⁰: Վասն որոյ ասէ.

«Ոչ ոք ել յերկինս եթէ ոչ որդի մարդոյ, որ էջն յերկնից».

Ըստ Պաւլոսի, եթէ՝ «Յիսուս Քրիստոս յառաջ քան զյաւիտեանս» եւ է ի ներկայումս⁸¹ եւ մնա յաւիտեանս»: Եւ դարձեալ, թէ՝ «որ էջն նոյն է եւ որ ելն ի վերոյ քան զերկինս, զի լցցէ զամենայն, զի որպէս ասաց Աւետարանիչս. «Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ»: Ի միւսում թղթին իւրում ասէ. «Թէ որ էր առ Հաւր, երեւեցաւ մեզ մարմինն⁸²»: Յաղագս

անճառ միութեան Հաւատամք, թէ մարմինն Բան եղեւ, եւ ասէ սուրբն Աթանաս, ըստ այնմ. «Զեռք մեր շաւչափեցին ի վերայ բանին կենաց»:

«Եւ ոչ ոք ել յերկինս». որպէս ասիցէ մարդիկ եւ Հրեշտակք չէին, եւ եղեն յերկինս եւ յերկրի: Զեղեղութենէ եւ զարարածոց գիտեն եւ խաւսին, այլ զանսկիզբն^{82ա} Հայր ի սկզբանս, որ Որդի մարդոյ եղէ, գիտեմ եւ խաւսիմ որքան կարէք տանել: Եւ⁸³ «աՀա Հրեշտակք ելանեն եւ իջանեն», բայց ոչ ուստի ես եկի եւ ելանեմ կարող են, ըստ որում եւ ոչ զաննն», ճառ խորան Աստուծոյ կարող են գիտել բայց յինէն: Ըստ այնմ⁸⁴. «Որպէս Մովսէս բարձրացոյց զաւճն յանապատի, նոյնպէս բարձրանալ պարտ է Որդւոյ մարդոյ»: Նախ զպատճառն ցուցանէ, թէ վասն է՞ր եղեւ Որդի մարդոյ անբովանդակելին Աստուած. քանզի կամէր մահուամբ ազատել զաղամեան բնութիւնս ի կոտցն եւ ի դժոխոցն եւ ի մեղացն, եւ աւագանաւն, որ է ծնունդ ջրոյ եւ Հոգւոյ, ի կարգ եւ ի պատիւ Որդւոյ Աստուծոյ փոխել եւ երկնից արքայութեան կացուցանել⁸⁶ ծառանգաւորս, որ անհնարին կրեալ բնութեան աստուծայնոյ անմահի, զի ոչ վայրապար բարձրացոյց⁸⁷ զաւճն յանապատին, այլ սակա ապրեցուցանելոյ զԻսրայէլ յաւճիցն խարամանեաց⁸⁸: Վասն որոյ առեալ Հրաման յԱստուծոյ առնել աւճ ապրեցուցիչ յաւրինակ Յիսուսի փրկագործի⁸⁹: Եւ նորա հանցեալ ի խորհուրդն՝ ի պղնձոյ առնէ կաղապարաւ առանց կրանահարի: Զի որպէս պղինձ կարծր է եւ անփուտ, այսպէս անմահ Աստուածութիւն յորովայն Կուսին մտեալ անախտական⁹⁰ եւ անփուտ զգենոյր մարդ աստուածատեսակ, որպէս ոսկետեսակ է պղինձն, քանզի «մարմին նորա ոչ ետես զապականութիւն»: Եւ անփոփոխելի լուսոյն ճառագայթն զփոփոխական բնութեամբն մեր անկեալ⁹¹ աստուածաստեղծեաց զնա, որով բարձրացաւ ի փայտն մահու իբրեւ զաւճն պղնձի⁹², զի աւճածե է բնութիւնս մեր՝ հինգ զգայարանաւք զհինգ գալար աւճին նշանակելով եւ զլիտովն եւ տտամբն, որով է եւթն զբանական եւ զճայնական մասունս⁹³ մեր՝, որ առաւ ի Տեառնէ եւ անախտացաւ: Քանզի որպէս անդ զձեւն ունէր եւ ոչ զչարութիւն, նոյնպէս եւ Տէրն նման գոլով մեղաւոր մարդոյ, մեղս ոչ⁹⁴ ունէր եւ «ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա»: Եւ որպէս ի միոյ աւճէն եւ ի միոյ Ադամայ յամենայն մարդիկ տարածեցաւ մահ եւ ապականութիւն⁹⁵, սոյնպէս⁹⁶ եւ ի միոյս Ադամայ կախեցելոյ⁹⁷ զփայտէ նմանութեամբ միոյ աւճին փրկականի յամենայն մարդիկ արդարութիւն կենաց եւ անմահութիւն ծաւալեցաւ⁹⁸: Եւ որպէս որ Հայեր յաւճն պղնձի ողջա-

¹ Մաքի աղբյուր կարող է լինել Փիլոն Երրայեցու Արարարածոց մեկնութիւնը («Մնացորդք ի հայս», Վեներտիկ, 1825, էջ 25): Այս նույն միտքն օգտագործված է նաև Ամանիա Սանահնեցու Հակաճառութեան մեջ. «Գանձասար», Բ, էջ Բ 178:

խոհանայր երկիրդիւն⁹⁹ Աստուծոյ, այսպէս որ Հայեր յաստուծովայելու
մարմինն, որ «գեղեցիկ էր տեսանելով քան զամենայն որդիս մարդ-
կան^{1*}», թէպէտ եւ պոռնիկ կանայք Հայէին¹⁰⁰ մեռանէր աւճածե ցան-
կութիւն¹⁰¹ ի նոսա, եւ յարատահայեաց աչք նոցա կենսաբեր արտասու-
աւք բխէին: «Եւ որպէս Մովսէս բարձրացոյց աւճն յանապատի, նոյնպէս
բարձրանալ պարտ է^{2*}»: Անդ¹⁰² Մովսէս բեւեռեաց զաւճն ընդ¹⁰³ փայտի
եւ ցցեաց առ դրան խորանին Վկայութեան, եւ ամենատէրն Յիսուս կա-
մաւք իւրովք բարձրացաւ¹⁰⁴ սիրովն Հաւր առ ի¹⁰⁵ զպարտսն Իսահակով
մարելով¹⁰⁶, զոր Աբրահամ միածնաւն իւրով փութացաւ¹⁰⁷ առնել զԱստու-
ած պարտական¹⁰⁸: Եւ որպէս բարք է աւճի շրջել յերկիր եւ սուզանիլ ի
Հող եւ զծերացեալ թեփուկն¹⁰⁹ մերկանալ, նոյնպէս եւ Տէր Յիսուս Քրիս-
տոս¹¹⁰ շրջի¹¹¹ յերկրի՝ քաղելով ի սմանէ զփուշ նզովիցն Ադամայ, եւ ե-
լեալ ի փայտ մահու ի պսակ գլխոյ Աստուածութեան իւրոյ զբնութիւն
մարդկութեանս բարձրացուցանէ¹¹², եւ ի ներքոյ Հողոյ մտեալ վերաբե-
րէ¹¹³ ի դժոխոց ի ներքնոց զոգիս մարդկան, որպէս զգառն զենեալ սկիւ-
թացուցն եւ ի խորս ձորոցն ձգեալ առ ի զպատուական ակունսն նովիմք
պատճառաւ եւ սլացմամբն վերաբերեալ: Այսպէս եւ միածինն Հաւր իջա-
նելով ի գերեզման երեքաւրեայ թաղմամբն իւրով եւ յարութեամբն զհնա-
ցեալ բնութիւնս մեր ի մեղաց ծանրութենէ նորափետուր նորոգմամբ վե-
րաբերեալ վերստին կազմեաց¹¹⁴, «զի ամենայն, որ Հաւատա ի նա ընկալ-
ցի զկեանսն յաւիտենական»: Ի յաւրինակի անդ կեանք առաւրեա եւ
աստ կեանք յաւիտեան: Այլ անդ ոչ եթէ յաւճն արժան էր Հաւատալ, այլ
ի Յիսուս¹¹⁵ բեւեռեալն ի Խաչին, որ ճշմարտութիւն էր աւրինակին, քան-
զի ոչ եթէ ամենեքեան տեսանէին¹¹⁶ զաւճն թէպէտ մերձ կային, յայտ է,
որք ոչ ունէին աչս Հաւատոյ¹¹⁷ Հայել ի ճշմարտութիւն ոչ ապրէին ի
թիւնաւոր գազանաց: Իսկ որք ունէին մասն երկիրդի Աստուծոյ եւ Հաւատ
կատարեալ ի բանն Աստուծոյ, որ զայն Հրամայեաց առնել, ապրէին, թէեւ
կարի իսկ խածեալ լինէին, եւ աւճն մեռանէր: Որպէս իւ աստ Հրէայք ա-
չաբաց եւ մաւտակայք Տեառն եւ տեսանէին իբրեւ զմարդ սոսկ, եւ մե-
ռան զմահն յաւիտենական, զի մեղք նոցա Հաստատեալ էր ի նոսա, որպէս
ասաց Տէրն, զի ոչ խոյն փրկէր զԻսահակ եւ ոչ արիւն գառանց՝ զԻսրա-
յէլ, այլ երկնաւորն Գառն, որ եբարձ զմեղս աշխարհի, քանզի աւրինակն
իւրք ունի զմանութիւն եւ ոչ Հաւատստի ունի զբոլորին լրումն, որպէս ա-
սէ¹¹⁸ ոմն ի սրբոցն. Պղնձի աւճն կախի ընդդէմ Հարկանողաց աւճիցն, որ

^{1*} Աղմ. ԽԳ 3:

^{2*} Յովհ. Գ 14:

Հակառակատիպ էր յաղագս մեր կախեցելոյն : Քանզի նա մեռեալ էր եւ
անշունչ եւ ընդ ինքեան սպանանէր զիւր նման աւճն եւ զմարդիկ
զթշնամիսն իւր կեցուցանէր: Եւ Տէր զնման ազգայինսն իւր զմարդիկ կե-
ցուցանէր եւ զթշնամիսն մարդկան զրեւս սատակէր: Սակայն չարութիւն
ոչ գոյր ի նմա, որպէս եւ ոչ յաւճն պղնձի մեղս եւ չարութիւն եւ նեն-
գութիւն եւ թիւնք դառնութեան: Եւ թէ ասիցէ ոք յանհաւատիցն, թէ ա-
նիծեալն զիա՞րդ կարէ տալ կեանս ումեք Հաւատացելոց¹¹⁹ եւ մեռեալն,
զի գրեալ է, թէ՝ «Անիծեալ է ամենայն, որ կախեալ կայցէ զփայտէ^{1*}»: Ա-
սացուք, թէ աւճն անիծեալ յիսկզբանն¹²⁰ եւ մեռեալն զիա՞րդ տայր
կեանս Հայեցողացն ի նա, զի ամենայն, որ Հաւատա ի նա ընկալցի
զկեանս: Զառաջինն Հաւատ խնդրէ զդիւրինն եւ ոչ գործ աշխատելի, զոր
աւրենքն ոչ կարէր ումեք տալ մի՛ կորիցէ, կորուստ եւ մահ եւ ապակա-
նութիւն ոչ են բնութիւնք ինչ գոյաւոր, այլ գոյութեանց ի բաց բարձ-
մունք գիւտի եւ կենաց մասն ապականութեան, այլ աստ կորուստ զան-
հաւատութիւնն ասէ, որք մատնին ի տանջանսն յաւիտենից, ըստ այնմ,
թէ որ կարողն է գոգի եւ զմարմին կորուսանել ի գեհենի, այս են զյայտ-
նապէս զանզրաւ...¹²¹ զկեանս յաւիտենական: Ինքն է կեանք յաւիտենա-
կանք, որպէս ասաց. «Ես եմ ճշմարտութիւն եւ կեանք», որ զնա ընկալցի
զամենայն բարութիւնքն Հաւաքէ, զոր ոչ է ասել եւ ոչ զմտաւ ածել «զոր
ակն ոչ ետես եւ ունկն ոչ լուաւ եւ ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ¹²², զոր
պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց»:

«Ձի այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ միմչեւ զՈրդիմ իւր
միածինս»:

Զայս ասէ, զի շնորհապարտ լինիցին Հաւր եւ իբրեւ ի նմանէ ըն-
կալցին զանճառելի տուրսն, զի որպէս ամենայն լաւի եւ բարւոյ արմատ
նա է եւ «ի նմանէ իջանն տուրք, բարիք եւ պարգեւք կատարեալք» եւ ի
նմանէ առնուն իմանալիք եւ զգալիք, այսպէս եւ սիրոյն պատճառ եւ աղ-
բիւր Ինքն է: Եւ Ինքն իսկ Աստուած սեր է եւ ոչ մասամբ ունի եւ կամ
յումեքէ առեալ եւ ոչ երբէք դադարեաց մատակարարելոյ սիրով զաշ-
խարհս, բայց զանհասական անդունդս սիրոյն այժմ երաց՝ զՄիածինն
տալով եւ ընդ նմա զսեփհականն վայելչութիւն, զՀայրենի բարիսն եւ
զվայելչական ժառանգութիւն: Որպէս եւ ասէր զԻնքն Լոյս եւ կեանք եւ
ճշմարտութիւն եւ Դուռն եւ Ճանապարհ եւ Իմաստութիւն եւ զաւրութիւն,
Հաց եւ Զուր, Արքայութիւն եւ Խաղաղութիւն, Խնդութիւն եւ Հարսանիս,
Տուն եւ Սեղան, եւ եւս աւելի քան զոր խնդրեմք եւ իմանամք, զՈրդի Իւր
Միածինս եւ, զի կոչեսցի Որդի մարդոյ, փառք մարդոյ, պարծանք մար-

^{*} Տե՛ս Գրիգոր Աստուածաբան, Յսո Պատմի, ՄՄ ձեռ. 946, ք. 120ա:

^{1*} Բ օր. ԻԱ 23:

դոյ, լոյս մարդոյ, իմաստութիւն մարդոյ, որ միայն Հաւրն էր սեփհական. «Քրիստոս՝ Մարդ միջնորդոյ, նուէրք եւ պատ(արագք)...¹²³ ետ ի մահ եւ յանարգանաց մահ, ի ինչի մահ. վասն էր՞. զի ամենայն, որ հաւատա ի նա, ընկալցի զկեանս յաւիտենականս: Քանզի անդ անձնաւորեցաւ...¹²⁴ առ Ոսային, որ չէ դիւրին Աստուած խոստովանել զմեռեալն մեղաւք:

«Այնպէս սիրեաց Աստուած գաշխարհս մինչեւ զՈրդի».

Սէր էր եւ ոչ պարտս, սէր է իրք անվախճան եւ մեծազաւր, զի սէր ոչ երբեք անկանի, եւ զԱստուած անգամ յաղթեաց զանպարտն պարտական սիրոյ յաղթահարեալ: Բայց «գաշխարհ» ասել զամենայն արարածս ականարկէ, քանզի ըստ իմաստնոցն աշխարհ է, որ յերկնէ եւ յերկրէ եւ ի Հրեշտակաց եւ ի մարդկանէ եւ ի մասանց արարածոց հաստատեալ է, որպէս թէ բնաւից իսկ շահաբեր եւ աւգտակար¹²⁵ եղեւ տուրք Միածնին, քանզի փառաւք եւ աւրհնութեամբ նորա լցան տիեզերք, լցաւ աստուածատես ցանկութիւն երկնաւորացն եւ ուսան յեկեղեցւոյ զբազմապատիկ իմաստութիւն Աստուծոյ: Եւ խնդացին երկինք ի փրկութեան մարդկան եւ ազատեցան արարածք ի ծառայութենէ մարդկան, որ ծանր էր նոցա¹²⁶ աստուածական պատիւն եւ անունն: Եւ աշխարհասէր մարդիկ առ Տէրն դարձուցին զպատիւն¹²⁷ եւ զսէրն մարմնոց եւ զհոգւոցս աշխարհիս, եւ առեալ զնաչն Հետեւեցան ինչեւոյն ըստ կոչողին ձայնի¹²⁸: Փայտ՝ ի նիւթ ինչի եւ Եկեղեցւոյ, եւ հաց եւ զինի եւ ձեթ՝ ի նիւթ Պատարագի եւ մեռունի, նուիրեաց երկիր եւ պատուեցաւ ի պարգեւս Միածնին, քանզի «ոչ առաքեաց Աստուած զՈրդի Իւր, թէ դատապարտեսցի, այլ ցի փրկեսցի նովաւ»: Եւ¹²⁹ բազումք դատելոց են¹³⁰ վասն չհաւատալոյ Միածնին, ասէ թէ այն պատճառ անձնիշխան կամքն իւրեանց էին եւ ոչ եթէ Հայր, քանզի ոչ ի դատել, այլ ի փրկել առաքեաց զՈրդին, որպէս արեգակն ոչ ի վնասել¹³¹ զաչսն, այլ ի լուսաւորել, սակայն ճայրտեալքն¹³² վնասին: Նոյնպէս եւ Քրիստոս՝ «հրէից գայթակղութիւն եւ Հեթանոսաց յիմարութիւն, այլ ապրեցելոց արանց¹³³ ի հրէից եւ ի Հեթանոսաց Քրիստոս՝ Աստուծոյ զաւրութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն», զի որք հաւատով ողջունեցին զնա՝ եղեւ «Վէմ իմաստութեան», «Գլուխ անկեան» պատուականի, եւ որք անարգեցին զնա՝ նոցա¹³⁴ քար գայթակղութեան¹³⁵, յորոյ վերայ անկեալ Հոսեաց եւ ցրուեաց զնոսա, գէշ գայլոց եւ ամենայն գազանաց Քրիստոս ժողովողն կենդանարար, զի «ոչ առաքեաց Աստուած զՈրդի Իւր, թէ դատապարտեսցի, այլ զի փրկեսցի նովաւ»: Վասն որոյ, որ հաւատա երբէք ոչ դատապարտեսցի: Դարձեալ, որ հաւատա ի նա իբր յԱստուած եւ զգործոց պատուիրանն իբր յԱստուծոյ լսէ եւ առնէ, ընկալցի զկեանս յաւիտենականս¹³⁶: Քանզի Հովիւն խնդրել եկն զմոլորեալ ոչխարն եւ զկորուսեալ դրամն ի կամս Հաւրն բարեգործի, վասն որոյ եւ փրկական անուամբ կոչեցաւ ի սկիզբն տնաւրէ-

նութեան խորհրդոյն ի Հրեշտակէն ասացեալ. «Յիսուս, ասէ, կոչեսցի, զի նա փրկեսցէ զժողովուրդ Իւր». եւ ոչ, որք կամաւ աւտարանան ի նմանէ որպէս բազումք յանհաւատիցն¹³⁷: Եւ ուստի՞ փրկեսցէ ի մեղաց իւրեանց ասէ, որ մահու¹³⁸ յաւիտենից եւ դժոխոց եւ անշիջական¹³⁹ զնոսա մատնէր¹⁴⁰: «Եւ որ ոչն հաւատա ի նա արդեն իսկ դատապարտեալ է¹⁴¹»... թուեալքեր պտղոյն ճաշակեաց եւ անդեն մեռաւ եւ ընդ դատապարտութեամբ Աստուծոյ անկաւ, թէպէտ եկաց զԼ(երեսուն)ամ¹⁴²: Եւ այս իսկ է դատաստան, զի «Լոյս եկն յաշխարհ եւ սիրեցին մարդիկ զիսաւար առաւել քան զլոյս¹⁴³»: Ամենագէտն եւ արդար դատաւորն անիրաւ ինչ ոչ դատէ¹⁴⁴ զորք, զի յարդարութիւն եւ յիրաւունս ուղղեալ Աթոռ նորա հաստատութեամբ, որպէս¹⁴⁵ վկայէ բանս. այս իսկ է դատաստան ասէ, որ այնպիսիքն դատապարտին. «Զի լոյս եկն յաշխարհ եւ սիրեցին¹⁴⁶ մարդիկ զիսաւար առաւել քան զլոյս»: Եւ զի՞նչ ցանկալի, քան զլոյս, որով ծիծաղի ամենայն կենդանեաց կերպարան¹⁴⁷, որում Արարիչն ի ստեղծանելն զլոյսն յաշխարհագործութեանդ վկայեաց յիսկզբանն եթէ¹⁴⁸ «բարի է»: Վասնզի լոյսն յորժամ ծագի¹⁴⁹ ցուցանէ զբարեկամս եւ զթշնամիս զպիտանիս եւ զանպիտանս, նա տա թաքչել¹⁵⁰ չարեաց եւ յայտնել բարեաց, յարուցանէ զմարդիկ¹⁵¹ ի գործ եւ սուզանէ զգազանս յորջս իւրեանց եւ¹⁵² ցուցանէ զարարածս ի փառս Աստուծոյ, ըստ այնմ, թէ «Լոյսն ի խաւարի անդ լուսաւորէ¹⁵³: Իսկ եթէ զգալիս լոյսս այսչափ¹⁵⁴ բարի եւ գեղեցիկ է Արարիչն սորա անեղականն լոյսն որչափ եւս՝ առաւել, որ ասաց. «Ես լոյս յաշխարհ եկի¹⁵⁵» «Ես եմ լոյս աշխարհի», եւ եթէ լոյս եկն յաշխարհի¹⁵⁶, որով կռապաշտութիւն եւ անգիտութիւն եւ մեղք բարձան կոչեցեալքն խաւար, այլեւ մառախուղ սգոյ եւ տրտմութեան եւ¹⁵⁷ եկկիւղի եւ տարակուսանաց, խռովութիւնք եւ պատերազմունք, զրկանք եւ զրպարտութիւնք եւ սոցին նմանեալք¹⁵⁸ տեսակք ատելիք բուռն զաւրութեամբն սատանայի, որ սերմանեացն զայսոսիկ: Բայց եթէ ոք սիրել զանդակից խաւարն եխուփ զաչսն¹⁵⁹ կամ պարտ ... ըջ իւրեաւ զանյուսութեան խաւար կամ¹⁶⁰ անկանել ի խորս չարեաց արհամարհեաց գապաշխարութիւն եւ մանաւանդ որպէս Տէր յաւելու զպատճառսն ասելով. «Զի էին գործք իւրեանց ի չարութեան»: Վասն որոյ եւ չարագործացն բանքն նման էին գործոցն չարագոյնք որպէս հրէիցն, քանզի «մարդ ի չար գանձուց սրտին բղխէ զչար» եւ տունկն¹⁶¹ չար չար¹⁶² առնէ զպտուղն զի զպտուղ այգոյն ուրացան¹⁶³ եւ զպատգամաւոր ծառայսն մի անգամ եւ երկիցս եւ երիցս¹⁶⁴ սպանին եւ զորդին եւս յաւելին գիտելով, եթէ ծառանգն է: Յաղագս որոյ առաւելեալք ի չարութիւն չարագոյն պատուհասիւ մեռան, եւ ի մեղս իւրեանց սատակեցան:

Նոյնպէս եւ որք ի Հեթանոսաց նմանեցին նոցա ի գնայն առ նոսա առաքելոցն սրբոց, զոր փոխանորդ իւր կոչեաց լոյս աշխարհի եւ իբրեւ զճառագայթս Համատարածս սփռանց ընդ չորս կողմանս աշխարհի:

«Զի ամենայն, որ զչար գործէ, ատեա զլոյս եւ ոչ գա առ լոյս, զի մի յանդիմանեցին գործք նորա»: Որպէս եւ գող եւ պոռնիկ եւ սպանող¹⁶⁵ ոչ կամին ի տուրնջեան երեւել սգաստ արանց, զի մի կորիցեն կամ նախատ լինիցին ի յանդիմանչաց: Այլ Քրիստոս Տէրն ոչ զոք դատապարտեաց եւ ոչ զոք խայտառակեաց եւ Հրապարակեաց զչար գործս ուրուք, այլ քաղցր ձայնիւ առ ինքն կոչեաց զամենեսեանս ասելով. «Եկայք առ Իս ամենայն աշխատեալք եւ ես Հանգուցից զձեզ, զի լուծ իմ քաղցր է եւ բռն իմ՝ փոքրոգի»: Ոչ սպանումն ընդ սպանման եւ ոչ վերընդվիրի, այլ ձրի պարգեւս բաշխէր ասելով. «Թողեալ լիցին քեզ մեղք քո»: Եւ փոքր ինչ զգայութիւն տալով ասէր. «Ահա աղիկ ողջացար, այլ մի եւս մեղանչէր», զի մի չար ինչ լինիցի քեզ: Եւ ի Հարցանել աշակերտացն վասն կուրին ի ծնէ, ասէր. «Ոչ դորա վնաս է եւ ոչ հաւր եւ մար դորա, այլ վասն փառացն Աստուծոյ, զի յայտնի լինիցին գործքն Աստուծոյ ի նմա» այլովքն Հանդերձ: Չայս ասէ եւ Աստուածընկալն Պաւղոս. «Ժամ է մեզ ի քնոյ զարթնուլ, զի գիշերն մերժեցաւ եւ տիւն մերժեցաւ»: Եւ զգիշերոյ գործան թուէ ասելով. «Մի՛ գնայք անառակութեամբք եւ արբեցութեամբք եւ մի՛ խառն անկողնաւք եւ պղծութեամբք»: Եւ այլուր ասէ. «Չեմք գիշերոյ, չեմք խաւարի, զի որ ննջեն՝ գիշերին ննջեն եւ որ արբենան՝ գիշերի արբենան: Այլ զի¹⁶⁶ մեք որդիք լուսոյ եւ տուրնջեան եմք, զգեցցուք զգեցն լուսոյ եւ իբրեւ ի տուրնջեան բարէձեւ¹⁶⁷ չըջեցուք»: Քանզի ի գիշերի եւ ի խաւարի կալով ոք ոչ պատկառի յուձէքէ եւ ոչ երկնչի անպատեհ ինչ գործելով եւ կամ անզգուշաբար ի քուն կալով, որպէս զարդարն զՆոյ ասեն Գիրք¹⁶⁸ յարբեցութեան ժամու անպատեհ ինչ գործելով¹⁶⁹ անգիտաբար մերկացեալ: Եւ զի չէր գիշեր, ծաղր եղել ի տեսողացն, զոր եւ Տէր աւրինակաւ յայտնէ զչեկեալսն առ Նա Հաւատով յաղագս ծանրաբռն գործոյ մեղացն, որպէս զատելին Յուդա, որ վասն երկիւղի յանդիմանութեան մատնութեան ոչ եկն ապաշաւանաւք առ լոյսն Տէր¹⁷⁰, այլ չոգաւ խեղճեցաւ, իբրեւ¹⁷¹ զԱկիտոփել, որ ի վերա ամենայն չարեացն, զոր գործել ետ Աբեսաղոմայ չիկնեալ յամաւթոյն սպանանէր զինքն ի տան իւրում¹⁷²:

«Իսկ որ առնէ զճշմարտութիւն, գա առ լոյսն, զի յայտնի լինիցին գործքն նորա, թէ Աստուծով գործեցան»: Որպէս առաքեալքն եւ ամենայն¹⁷² Հաւատացեալք, որք արարեալ զճշմարիտ Հրաման աւրինացն առաջնոյ զտղայական, եկին առ լոյսն¹⁷³ Աւետարանին, եւ գովեցան որպէս Նաթանայէլ, որում վկայեաց Տէրն. «Ահա արդարեւ իսրայէլացի, յո-

րում նենգութիւն ոչ գոյ», եւ որպէս երիտասարդն, որ ասէր. «Չայդ ամենայն պահեցի ի մանկութենէ իմէ», զոր սիրեաց Տէր եւ զպակասն ընու Հրամայեաց: Եւ աւրէնքն իսկ առ Քրիստոս առաքէին ասելով. «Ամենայն որ ոչ լսէ մարգարէին, սատակեացի»: Վասն որոյ զճշմարտութիւն արարին որք եկին եւ յայտնի եղեն թէ Աստուծով գործեցան իրքն: Սակայն թէեւ մեծամեծ¹⁷⁴ մեղք էին, յորժամ եկին առ լոյսն, թողան մեղքն, եւ այն եւս Աստուծով գործեցան¹⁷⁵ եւ եղեն ճշմարտութեամբ, զի առ քաւիչն դիմեցին: Զի ո՞ կարէր թողուլ զմեղս, բայց միայն Աստուած՝ Հովիւն քաջ, որ եկն եղել գառն ի Հաւտէ իւրմէ եւ պատարագեալ ի Ոսչին եբարձ զմեղս աշխարհի աւազանաւն, որ Աստուծով գործեցաւ որպէս առ Նիկոդեմոս ասաց. «Պարտ էր ձեզ վերստին ծնանել¹⁷⁶», զի ժառանգորդ լիցիք¹⁷⁷ երկնից արքայութեան, զի ըստ Հոգւոյ կատարեալ¹⁷⁸ ասէ. «դիւրին է¹⁷⁹ Աստուծոյ, որ քեզ անհնարին երեւի»: Արդ, ճշմարտասէրք եւ ճշմարտագործք զի Համարձակ լիցուք առաջի լուսաւոր ատենին Քրիստոսի¹⁸⁰ երեւել, եւ նախքան զատեանն ահաւոր ի մեր իսկ ընտանի¹⁸¹ թագաւորէս զգուշացուք, որ է գիտակցութիւն մտաց մերոց: Եւ միտքն անապատի իմաստունն Եւագրիոս խրատէ զկրաւնաւորս՝ կարի յոյժ պատկառ կալ¹⁸² եւ արթուն այսու մասամբ. Մի՛ մատնէր զխորհուրդս քո, ասէ, դառն դատաւորի մտացդ, որ ցաւեցուցանէ¹⁸³ զքեզ, զի ոչ եթէ նմա միայնոյ է Հանդերձեալ պատերազմն եւ¹⁸⁴ պատուհասն, որ սպանացեալ¹⁸⁵ է, այլ զի նա յորժամ ի Հուր գեհնինն այրիցի ի մարմնոյդ եւ գլխինն նաքարակիտն պահանջեն: Եւ¹⁸⁶ այս է զփոքրագոյն սխալանսն: Թաղագս որոյ բարեգործ եւ անխեղճ Հոգիքն արդեն իսկ ճոխք են եւ խնդամիտք¹⁸⁷, եւ առեալ են զգրաւական խոստմանն Աստուծոյ զնախաճաշակ բարին թերեւ թէ այն է Հարիւրապատիկն աստէն ի Տեառնէ ասացեալ եւ յաշխարհին, որ գալոց է զկեանս յաւիտենականս, քանզի ըստ Յոհաննու. «Եթէ սիրտք մեր զմեզ ոչ ըստգտանեն՝ Համարձակութիւն ունիմք առ Աստուած, եւ զոր ինչ Հայցեմք, առնումք ի նմանէ²»: Եւ որք ոչ ունիցին զայսպիսի Համարձակութիւն եւ չարչարեալք են ի խղճէ մտաց իբրեւ ի դժոխս անհանգիստք¹⁸⁷ են եւ դառն է նոցա ամենայն ինչ հեշտալի թէպէտ եւ մարդկան: Վասն որոյ եւ յայսմիկ ընու Տէրունական վճիռն Հրամանի, եթէ «ամենայն, որ զչարն առնէ՝ երկնչի յանկաշառ եւ ի լուսաւորէ մտացն եւ ոչ ախորժէ Հանապաղ ընդդէմ նմա կալ յիշատակաւ յանցանացն, զի մի՛ յանդիմանեցի, այլ ջանա ցնորս ինչ ստանալ եւ զբաւանս եւ ի յայլ¹⁸⁸ Հոգս զբաղիլ ազգեցութեամբ գիւնոյ եւ ընկերակ-

¹ Զի՛ նՆԲԷ:

² Ա Հովհ. Գ 20:

¹ Տես Բ Թագ. Ժէ:

ցաւք անողոքող մարմնոյն պիտոյիւք¹⁸⁹: Իսկ որ զճճարտութիւն պատուիրանին պաշնալ է սրբութեամբ եւ¹⁹⁰ զգաստութեամբ¹⁹¹ մարմնոյ եւ արթնութեամբ հոգւոյն, միշտ ի յիշատակ բարեաց բերկրի հանդերձ առաքինի մտացն եւ հոգւոյն լուսաւոր արգասիւք իբրեւ զքաջորդի ծնալ ի ծնունդս իւր, ըստ այնմ, եթէ «Տէր¹⁹² ընակեցուցանէ զամուլն ի Տան մարմնական զաւակաւք յառաքինութեան մանկունս իբրեւ զմայր որդովք բերկրեալ», զոր եւ յաջողեալ է ե յաջողեցէ միշտ յաւելուածովք սուրբ եւ հռչակաւոր ուխտիս՝ եւ աստուածահաւաք եկեղեցւոյս լրման մաքուր¹⁹³ եւ պատուական անդամոցդ Քրիստոսի անմեկնելի յամենամերձ գլխոյն, որ էք¹⁹⁴ ամենեքեան դուք որդիք լուսոյ եւ տուրնջեան եւ արժանաժառանգ վերնոյն Երուսաղէմի ալլեւ մեծափառ¹⁹⁵ եւ ամենապայծառ¹⁹⁶ եկեղեցւոյս, որ գաւիթ եւ դուռն է նորա, սիւն երկնամերձ¹⁹⁷ եւ լեռնամածեալ եւ պարարտ եւ Տէր ի սմա խնամելով եւ գգուելով զանդրանկածնեալսն¹⁹⁸ ի սմա եւ զոր ինչ սորա է աւրհնելով եւ Հացալիցս գործելով եւ պտղաւետ առնելով, որում փառք յաւիտեանս. ամէն¹⁹⁹:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր A Թելադրութիւն ի Յովհաննէ Աւետարանին:

Բնագիր 1 A չիք Որպէսզի ... մարգարէ: 2 B Խառնեալ ընդ պատկառանս փխ հանդերձ պատկառանաւ: 3 B չկարիցեմք: 4 B չիք բանիւ: 5 B չիք կամ: 6 A չիք ծախիւք: 7 A չիք լուսեղեն: 8 B չիք ժամանակաւ: 9 B չիք ձեռնարկութենէ: 10 B թէ: 11 A ունայնամիտ: 12 B չիք ըստ ... հասեալ: 13 B յիրս յայս փխ. ի յորս այս: 14 B չիք հանդիսիս դողումն: 15 A սրբոց փխ. արժանաւորաց: 16 B որ: 17 B արգահատանաց եւ փխ արգահատանաւ աղերսիցն: 18 B թափուցանեմք: 19 A յաւժարամիտ եւ ի ճարտար: 20 A արդեն փխ. ամենեւին: 21 A չիք եւ եղբայր ի հարազատէ: 22 B զբարեկամս հաւատարիմս: 23 B չիք է: 24 B սրտի սիրեցեալ փխ սրտին սիրելեաց իւրոց: 25 A չիք զոր: 26 A ձեռնուն ծոցածին: 27 B անախտ: 28 B չիք թարգմանի ... հնազանդութիւն: 29 B ընդրեալ: 30 A կոչեցեալ ծովակէն: 31 A վարաւ: 32 A յամենարախտ: 33 A չիք սահմանեալ: 34 B չիք վնասեան վարկի ... ցուցեալ: 35 A չիք ամ: 36 B չիք վիճակեալ: 37 A չիք նմանեաց ... եղեալ: 38 B եւ փխ. այլեւ: 39 B չիք Յիսուսի: 40 B չիք ի ներասայ: 41 B չիք բոլոր: 42 A չիք եղեմարուխ: 43 B չիք մարգարէին: 44 A չիք նորա: 45 A չիք ասէ: 46 A չիք դառնալոյն յանապատէ: 47 B չիք չի մի ... դառնալոյն ի: 48 B չիք անապատէն: 49 B լուսանցում . «ամ եւ կես»: 50 B եւ ի նոցա: 51 B չիք երիցանց անտի Յովհաննէ որք: 52 B չիք եղեմական գետոյն: 53 B պահեցան: 54 B չիք լնուլ: 55 B չիք գսիրելի: 56 A չիք գրչի:

57 B յառեալ: 58 B նախադրութեանցն: 59 B չիք յանհասանելի եւ: 60 A ամենայն գոյից եղելոց մասանց եւ բոլորից արարածոց փխ գոյեղէն... արարածոց: 61 B չիք եղեւ ... վկայեցէ: 62 A ձեզ փխ մեզ: 63 B սմանելի փխ շահաւետ: 64 B հոգին սմանչանալ: 65 B չիք ծնանիլ: 66 A թագաւորութիւն: 67 B չիք եւ: 68 B չիք ասաց ... իւրում: 69 A մարդ դու: 70 B զկիրս սրտի նորա փխ զոր ինչ ... իւրում: 71 B չիք «եւ»-ն: 72 A նոցանէ ել: 73 A սոյնպէս: 74 A չիք եւ ոչ ... էջն: 75 A երեւեցաւ փխ էացաւ: 76 B խոստովանութիւն: 77 A անորիշ: 78 A չիք զորդին: 79 B զի եւ: 80 A չիք որպէս միրգ ... աշխարհին: 81 A ներկաւմս: 82 B չիք եւ բնակեաց ... մարմինն: 82ա A զանսկիզբն: 83 A Ջի փխ եւ: 84 B եւ փխ ըստ այնմ: 85 B չիք նոյնպէս ... վասն է՞ր: 86 B լինել փխ կացուցանել: 87 A բարձրացուցանէր Մովսէս: 88 B խարամայնոյ: 89 B փրկագործին: 90 A անապական: 91 B անգեալ: 92 A Մովսէսի փխ պղնձի: 93 B մասունցն: 94 B ոչ արար (երկրորդ բառի վրա ուղղման նշան): 95 A մահ եւ ապակամութիւն տարածեցաւ: 96 A նոյնպէս: 97 B կախեցելոյս: 98 A փրկութիւն յամենայն մարդիկ տարածեցաւ փխ փրկականի ... ծաւայեցաւ: 99 B երկեղին. այսպէս եւ այլուր: 100 B լինէին փխ հայէին: 101 B ցանգութիւն: 102 A Արդ: 103 A ի: 104 B եւ աստ եւս կամաւ իմովք բարձրանամ փխ եւ ամենատէրն ... բարձրացաւ: 105 B չիք առ ի: 106 B վնասելով: 107 A Արքահամ փութացաւ միածնան իւրով փխ Արքահամ ... փութացաւ: 108 B պարտական զԱստուած: 109 B զծերութիւն փխ զծերացեալ թեփուկն: 110 B չիք նոյնպէս ... Քրիստոս: 111 B շրջիմ: 112 B իմոյ բառնամ աստի փխ Իւրոյ ... բարձրացուցանէ: 113 B վերաբերեմ: 114 B զպատուական ակունցն ի ձորոցն սկիւբացուց՝ անդրէն բողով զհնութեան մեղացն ծերութեան փխ սկիւբացուցն ... կազմեաց: 115 A Քրիստոս: 116 A չկարէին տեսնել: 117 B հաւատալոյ: 118 A ասէր: 119 B աշխարհի փխ ումեք հաւատացելոց: 120 B թերք ընկած (94-95): 121 B 2-3 բառի չափ պատուած: 122 B ձեռ. անկան: 123 B 2-3 բառի չափ պատուած: 124 B 1 բառ ցեցակեր: 125 A աւկտակար: 126 A սոցա: 127 A չիք զպատիւն եւ: 128 B հետեւեցան կոչողին ձայնի, այսինքն՝ Խաչեցելոյն: 129 B եւ զի: 130 B էին: 131 B վնասել: 132 A նայրատեալն: 133 B ապրեցելոցս փխ ապրեցելոցս արանց: 134 B չիք նոցա: 135 AB զայթապողութեան. այսպէս եւ այլուր: 136 B չիք վասն որոյ ... յախտեանկանս: 137 B չիք որպէս ... յանաւատիցն: 138 A մահուն: 139 A անշիջանելի: 140 B զնոսա մատնեք հրոյն: 141 A 2-3 բառի չափ պատուած: 142 B չիք եւ որ ոչն ... զ(երեսուն) ամ: 143 B չիք առաւել քան զլոյս: 144 A դատի: 145 B որ: 146 B սիրեաց: 147 A կերպարան կենդանեաց: 148 B տեսանելն վկայեաց, թէ փխ ստեղծանելն ... եթէ: 149 B Քանզի նա փխ վասնզի ... ծագի: 150 A նախաբախել փխ նա տա բախել: 151 A զմարդ: 152 A չիք եւ: 153 B չիք ըստ այնմ ... լուսաւորէ: 154 A այսպէս: 155 B ասէ փխ ասաց ... եկի: 156 A չիք եւ եթէ ... յաշխարհի: 157 B չիք եւ տրամութեան: 158 B նմանեալ: 159 B չիք եւս զաչան: 160 B չիք պարտ ... կամ (պարտ ... 1 բառ ցեցակեր): 161 B -

տունկն: 162 B չարչար: 163 B զլացան: 164 B չիք եւ երիցս: 165 A սպ-
նողք եւ պոռնիկ: 166 A չիք զի: 167 A զգաստացեալ: 168 A չիք Գիրք: 169
A չիք անպատեհ ... գործելով: 170 A չիք Տէր: 171 B եւ իրբու: 172 A հա-
մարեմ: 173 B չիք առաջնոյ ... լոյսն: 174 B երկրորդ «մեծ»-ը ջնջուած:
175 A չիք գործեցան եւ: 176 A ծնանիլ: 177 A ժառանգիցէք փի ժառան-
գորդ լիցիք: 178 B կատարի: 179 B եւ դիրիցն է: 180 A չիք Քրիստոս: 181 A
չիք ընտանի (ընդանի): 182 A պատկառելի: 183 A ցաւեցուցանեմ: 184 A չիք
պատերազմն եւ: 185 A սպանացեալն: 186 A չիք եւ: 187 A անհանգիստ:
188 A չիք յայլ: 189 B գինով եւ ընգերաւք փի արբեցութեամբ ... պիտոյիւք:
190 B եւ պարկեշտութեամբ. երկրորդ միավորը ուղղման նշանով հանված:
191 A զգաստութիւն: 192 A չիք Տէր: 193 A չիք մաքուր: 194 A չիք ան-
մեկնելի ... որ էք: 195 B եւ մեծաբախ փի ալիւ մեծափառ: 196 B ամենաբա-
ժան փի ամենապայծառ: 197 A երկնամերձ սիւն: 198 B զծնեալսն: 199 B
չիք եւ հացալիցս ... ամէն:

ԺԳ

ՆՈՐԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ԱՐԱՐԵԱԼ Ի ԿՈՐՆԹԱՑԻՈՅ ԱՌԱՋԻՆ ԹՂԹՈՅՆ, ՈՐ Ա-
ՍԷ՝ «ԳՈՂԱՆԱՄ ՉԱՍՏՈՒԾՈՅ ՎԱՍՆ ԱՄԵՆԵՑՈՒՆ
ՉԵՐ, ԱՌԱԻԵԼ ԼԵՉՈՒԱԻՔ ԽԱԽՍԻՄ, ԱՅԼ Ի ՄԷՉ
ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԿԱՄԻՄ ՀԻՆԳ ԲԱՆՍ ԽԱԽՍԵԼ,
ՉԻ ՉԱՅԼՍ ԽՐԱՏԻՑԵՄ, ՔԱՆ ՉԲԱՉՈՒՄ
ԲԱՆՍ ԼԵՉՈՒԱԻ ԽԱԽՍԵԼ՝»

Արարչագործն Աստուած Հոգին ճշմարտութեան, որ ի Հաւրէ ելանէ
անհատաբար եւ յՈրդւոյ երեւի անճառաբար, որ Հաստատեաց զեկեղեցի
խաւսուն հիմամբ¹ եւ բանական վիճաւք՝ առաքելովք եւ մարգարէիւք եղ
իր գաստիճանս կարգաց սրբոյ Սիրովնի եւ յաւրինեաց բարիքը՝² զլրուան
անդամոց Քրիստոսի Աստուծոյ² միայր^{2ա} շինուած երկնաւոր տիրա-
կան³ դաս եւ Հայրական եւ եղբայրական Հանդես կազմեալք ի սիրոյ, յո-
րոց Հրաման առեալ սպասաւորել ձեզ բանիւք⁴ եւ մատուցանել պատա-
րագս զխաւսուն պաշտաւնս մեր եթէ՝ գառինս տարեւորս յիշատակ ելից
մերոց «ի Հովտէս տրտմութեանս^{2ա}», եւ թէ որթս դիեցիկս^{4ա} նուէր Աս-
տուծոյ առ մեզ գալստեանն^{4բ} եւ կամ երախայրիս եւ պտուղս առոյգ Հա-
սակաց աւժանդակս, զոր Մովսեսն Հրամայեաց⁵ եւ թէ ուլս այծեմանս,
որք⁶ արածին ի շուշանս ի ցնծութիւն բերկրեալ անձանց: Եւ թէ զայս
այսպէս⁷, սակայն ի⁸ յերկունս ջերմութեան մտաց⁹ մերոց¹⁰ Հասուցեալ եւ
բանական անգարչ արեամբ շաղախեալ ի վեհագոյնն մեր Հանել Սեղան,
որնա ինքն է Յիսուս Քրիստոս՝ Հրաւիրելով զբարձրագոյն միտան մեր ի-
մանալի ուրնգամբք Հոտտոել ի Հոտ անուշաբուրիչն վառեալ Հոգովն աս-

¹ Աղբյուրներ

A = ՄՄ, ձեռ. 1324, ք. 49բ-59բ

B = ՄՄ, ձեռ. 1270, ք. 104բ-114ա

C = ՄՄ, ձեռ. 4139, ք. 387ա-395ա

D = ՄՄ, ձեռ. 5443, ք. 266ա-273բ:

^{1ա} Ա Կորնթ. ԺԴ 18-19:

² Աղմ. ԶԳ 7:

տուածայնով, զոր այժմ ածաք ի մէջ իբրեւ զկենդանի գեղեցիկս կազմել ի Հինգ զգայութեանց ի Պաւղոսէ առեալ փոխ¹¹ եւ ածեալ ի դուռն խորնիս վկայութեան^{11ա}, այսինքն^{11բ} եկեղեցւոյս, որ վկայէ փառացն Աստուծոյ եւ եթէ մարմնոյս մերոյ^{11գ} դրան՝ ականջացս, որ է սա խորան բանական շնչոյս միանգամայն եւ տաճար Աստուծոյ հոգւոյն, որ վկայէ հոգւոյս մերոյ¹², թէ եմք որդիք Աստուծոյ, յոր եւ հրաման ունիմք զնկզճեռս մեր ի վերայ զլիտոյս^{12ա} ընծայիս մերում¹³, այսինքն՝ բուռն հարկանել ձեռամբ իմացմանս ի գլխոյ անտի առաջի եղեալ բանիցս եւ զորով զսա մեկնողութեամբ խոստովանելով զյանցանս մեր եւ զտկարութիւն քանզի սրբոցն վայելէ սպասաւորութիւն Բանին, քանզի¹⁴ մեղաւորին առ Աստուած, ըստ Դաւթա, թէ՛ « Դու ընդէ՞ր բնաւ պատմես զարդարութիւն իմ՝ », յորոց եւ ես գտանիմ ի մեղադրելոցն, այլ եւ տկար իմաստիւք եւ անկարող եմք մտանել եւ ելանել ի խորս համատարած ծովուս եւ հանկինչ ի սմանէ արժանաւոր մեծութիւն¹⁵: Այլ Հայրն բարի, որ ետ զմեզ զենլին Իւր¹⁷ գթութեամբ Որդւոյն առ նա դարձելոցն՝ ի դառնալն մեր առ նա յուսով ողորմութեան¹⁸ նորա տացէ մեզ համարձակել ի բանս յայս եւ առնուլ ընդ մեզ, որպէս ասացն. « Առէք ընդ ձեզ բանս եւ դարձարուք առ իս եւ ընկալցի զսա ողջակիցեալ ի քաւութիւն մեզ եւ տկարութեանս մերում¹⁹ աւգնական Տէրն հայէ մեզ ի թիկունս աղաւթիւք ձերովք եւ ամենայն սրբոց եւ բարեխաւսութեամբ նոյն²⁰ Պաւղոսի աստուածային բերանոյն²¹ եւ քրիստոսաշարժ^{21ա} լեզուին^{21բ}, անճառիցն տեսողին եւ լսողին²², երրորդի²³ երկնից եւ դրախտին արժանաւորի, հաւատարիմ հազարապետին խորհրդոցն Աստուծոյ եւ տիեզերաց լուսաւորչին, հանճարի հաւրն եւ բարեգործողին^{23ա} հասարակաց՝ աղեկեզ եւ սրտացաւ եւ միջդողացեալ անձինն ի վերայ բազմութեան որդւոցն, զոր ի Քրիստոս Յիսուս Աւետարանաւն ծնաւ եւ առաւել ի վերայ Կորնթացւոցն, որոց սիրտն ընդարձակեալ ի ներքս առնոյր զամենեսեան եւ բաց ունել ասէր հանապազ զհոգէբուլի բերանն ի խրատել եւ ի սպառնալ, ի գգուել եւ²⁴ յողբել զնոսա եւ²⁵ յանձին իւրում կրել²⁶ զբազմատեսակ պատահումն նոցա եւ զվիշտս նեղութեանցն եւ իբրեւ զքաջ եւ զժիր մշակ զգուշանայր նոցս, զորս կոչէր անդաստան Աստուծոյ եւ զամենայն աւելորդ բուսուկս որմանց չարութեանց ի բաց խլեր աստուածամուկս մանգաղաւ^{26ա} թղթոյն՝ զաւրութեամբ զմիոյ միոյ բուռն հարկանելով զապականագործ ախտիցի, զոր մշակն չար²⁸ ցորեան աւէրն ցուցանէր առ նոսա զոմանս ի Հին խորոյն^{28ա} հեթանոսաց^{28բ} եւ զայլս ի շնորհաց պատճառս, որք են թուով

ինն. Առաջին. զի յանուռն մկրտչացն կոչեցեալ լինէին, երկրորդ, զի ոմն իշխան ընդ մաւրու^{28գ} եղեալ շնացաւ²⁹ երրորդ, զի առ Հեթանոսս ի դասաստան երթային, չորրորդ, զի վասն շնորհաց առնւոյն^{29ա} զաւազանէն հպարտանային, Հինգերորդ, զի վասն յարութեան մեռելոց յերկբայս լինէին, վեցերորդ, զի վարսաւորք էին արդ արքն^{29բ} Հեթանոսաց, եւթներորդ, զի սուտ առաքեալքն խաբէին զնոսա, ութներորդ, զի իւրեանքն հարցին վասն կուսանացն եւ ամուսնացելոցն, թէ ո՞ր լաւ է գրելով³⁰ առ նոսա ի ձեռն Ստեփանեայ եւ Աքաիկոսի եւ Փորտուկասոսայ³¹, իններորդ պատճառն այն է, զի ի հաւաքիլն յեկեղեցին միմեանց ոչ մնային³² առնել զպատարագն եւ հաղորդել եւ ապա ի միասին ճաշակել զսովորական կերակուրն, ըստ խրատու առաքելոցն ի նշանաւոր տեղիսն³³:

Եւ արդ³⁴ է Կորնթոս նշանաւոր քաղաք³⁵ յԵլլադա, որ երկուտասան աշխարհ է Եւրոպեա³⁶ մասին եւ ծովեզերեա յանձուկս կալով Պելոպոնոսացն³⁷ տեղի վաճառու, որպէս ոմն իմաստուն Փարթամս^{37ա} կոչէր³⁸ եւ ոչ Կորնթոս: Եւ լի էր քաղաքն իմաստասիրաւք^{38ա} պղատոնականաւք: Եւ մի յեւթանց կոչեցելոցն քաղաքին իմաստասիրացն նա է՝: Զայս ամենայն տեսեալ չարին, եթէ լի է եւ անպակաս ճոխութեամբ եւ այնու ամենայնիւ Քրիստոսի ընծայեցաւ, ոչ կարեր³⁹ տանել^{39ա} զտոկոսիսն, այլ սերմանէր զիւրն, զոր սուրբն Պաւղոս ոչ տայր թոյլ արմատանալ ի ձեռն թղթոյս, զոր գրեաց ի Փիլիպեա երրորդ ըստ գրութեան և երկրորդ, ըստ դրութեանս զկնի Հուսմայ թղթոյն եղեալ⁴⁰, որ ունի յինքեան ընթերցուածս Հինգ, գլուխս իննը, վկայութիւնս տասնեւեւթ, տունս ութ հարիւր եւթանասուն: Առաջին^{40ա} Հինգն՝ մաքրութիւն Հնգից զգայարանաց⁴¹, ինն Գլուխն ինն դասուց հրեշտակացն կցորդէ զմեզ^{41ա}, տասնեւեւթ վկայութիւն. տասն սուրբ է եւ եւթն չափ կենցաղոյս սրբէ եւ նուիրէ զկեանս մեր Աստուծոյ^{41բ}, ութ հարիւր տուն ութներորդիկ կատարման կազմէ զմեզ եւթանասուն ամացս շրջագայութիւն, ըստ դաւթեան սահմանին²:

Արդ, բուռն հարկանէ իւրով^{41գ} աստուածիմաստ հանճարովն յիզարանէ թղթոյս բուժական բանիւն խոր կտրելով զեկամուտ վնասակարս^{41դ} ի սրտից աշակերտացն, ըստ կարգի ոճոյն⁴² եւ հասեալ ի տեղին յայն յաղաքս լեզուաց խնդիրք են քասնչորսերորդ ընթերցուածին յուր⁴³ հարիւր տանն, որ ասէ.

¹ Տե՛ս «Յովհաննու Ոսկեբերանի ասացեալ պատճառ Առաջին Բրթոյն Կորնթացւոցն». «Բացրեր Մատենադարանի», 1994, N 16, էջ 174-175:
² Տե՛ս Աղմ. ԶԹ 10:

¹ Աղմ. ԹԹ 16:

«Գոհանամ զԱստուծոյ վասն ձեր ամենեցուն առաւել լեզուամ խաւսիմ»։ Պատճառ բանիս այսպիսի ինչ է։ մինչդեռ սկիզբն էր քարզութեան առաքելոցն եւ նոր էր հաւատն, յայտնի պարգեւաւք աւգին Աստուած մատաղութեան հաւատոյն։ Եւ ի ժամ մկրտութեան աւագանի ազգի ազգի շնորհս առնուին հաւատացեալքն։ մարգարէութեան⁴⁴ եւ բժշկութեան եւ գիտութեան եւ այլ այսպիսեացս։ Ընդ որս եւ աւտարոյ լեզուաց⁴⁴ գիտողք լինէին. մի լեզուի կամ երկուց կամ բազմաց, որ եւ ընդ ելանելոյն ի ջրոյն խաւսէին պարթեւաց եւ հայոց եւ պարսից եւ հնդկաց լեզուաւն, որ ազգաւ յոյնք էին կամ հրեայք, զի հաստատեցին ի հաւատս տկարամիտ հեթանոսքն։ Եւ իմանան, թէ⁴⁵ չէ փոքր մկրտութիւնս եւ ոչ առանց պարգեւի⁴⁶ եւ ստուգապէս հոգի զաւրութեան ունի ջուրս այս եւ այլ ինչ եղաք քան⁴⁷, որ էաքն, եւ լինէր մարդ⁴⁸, որ⁴⁹ ոչ հասկանայր, զոր խաւսերն, վասն որոյ այլ ոմն շնորհս թարգմանութեան առնոյր⁵⁰ եւ մեկնէր զընկերին, զի միմեանց պէտս ունելով սիրեացն զմիմեանս⁵¹։

Արդ, որք⁵¹ լեզուաց շնորհս առնուին, ասէին եթէ^{51բ} այս առաքելական է նախ զայս առին առաքեալքն ի վերնաստանն։ Եւ վասն այտորիկ Հպարտանային^{51բ} ի վերայ այլոցն, զի թէպէտ Սուրբ Հոգւոյն էին պարգեւքն⁵², բայց^{52ա} զանձնի շխանութիւն ոչ բառնայր, զի ինքեանք իրեանց կամաւքն ի գործ արկցնն ի բարին եւ վարձս առցնն։ Եւ եթէ նիւթ վատթարութեան արասցնն զբարին, կրկնակի տանջեսցին, որպէս եւ⁵³ ամենայն արուեստակաւորք⁵⁴, զոր ինչ ունին մարդիկ^{54ա} հանճար եւ արուեստ ի Հոգւոյն է, զոր թէ ոչ արկանեն ի կիր ըստ Աստուծոյ կամացն ի դատապարտութիւն անձանց է⁵⁵ եւ ոչ յաւգուտ ինչ։ Վասն որոյ յիկար խաւսի առաքեալն, զի զախտ ամբարտաւանութեան⁵⁶, զոր խառնեալ էին ընդ բարի պարգեւն, ի բաց հանցէ եւ ասէ, թէ պակաս է եւ թարգմանչի պէտս ունի եւ առանց սիրոյ անշնչիցն ձայնից⁵⁷ նման է եւ անազուտ։ Եւ զի մի՛ կարծիցն⁵⁸ վասն նախանձու⁵⁹ ասել զայս եւ կամ որպէս ինքն ոչ հասեալ եւ «կարաւտ է, ասէ աստ, թէ՛ «Այնչափ հեռի եմ ի մախանալոյ, որ եւ գոհանամք իսկ⁶⁰ զԱստուծոյ վասն ձեր ամենեցուն»¹, զի զիմ որդեակազ⁶¹ փառաւորեաց զամենեսեան պէս-պէս շնորհաւք եւ ոչ զոք անարգ եւ խոտան համարեցաւ ի ձէնջ, եւ զի մի՛ թվեսցի մերս զրիկ յայդմանէ, գիտասջիք, զի «առաւել լեզուաւք խաւսիմք»։ Այսինքն⁶² յամենայն լեզու կարող եմք խաւսել եւ զոր ինչ խաւսիմն հասկանամ եւ

աստուածաբանեմ⁶³ զՍուրբ Երրորդութիւն ընդ հրեղէն լեզուսն սերորէից, զոր թերեւս առաւել լեզու զնոցայն ասէ, զոր կարող էր խաւսել եւ զարմացուցանել եւ որպէս առաւել ինչ գիտող ինձ փառաւորիլ եւ մեծարիլ⁶⁴ եւ նոցա ոչ ինչ շահել⁶⁵։

«Կամիմ⁶⁶ ի մէջ եկեղեցւոյ բանս հինգ մտաւ խաւսիլ⁶⁷, զի եւ զայլս խրատիցեմք քան զբազում բանս խաւսել լեզուաւ»։ Արդ, պարզաբար լուծուամ բանիս եւ մեկնութիւն այս է. թէ՛ «Կամիմ ի մէջ եկեղեցւոյ», այսինքն՝ ժողովրդեան սակաւ խաւսել եւ ամենեցուն հասկանալի եւ ազատակար⁶⁸, զի^{68ա} շահին լսաւղքն, թող թէ ես փոքրաբան եւ շինական երեւիմ, քան թէ բազում բանս ճոռոմ բառիւք եւ աւտար լեզուաւք խաւսել, վասն այտորիկ բազմագէտ⁶⁹ եւ շատահանճար¹ եւ խաւրախաւս քարողի⁷⁰ եւ պաճուճող, յորժամ զմիտս լսաւղացն զկնի խաւսիցն ոչ տանիցիմ, այլ՝ միայն զականջաց լուրն, որպէս⁷¹ յորժամ ի ձորս եւ կամ յանձաւս քարանց ձայն տայցէ ոք, զոր արձագանքն⁷² կոչեն, որ է հնչումն զկնի ձայնիցն, զոր յաւղդ գտանի զբաւանդակն ունայն թողեալ զմաւտակացին^{72ա} միտսն ի շահելոյ ինչ։

Այլ⁷³, թէպէտ եւ առ ձեռն պատրաստ մեկնութիւն զայս իմացաք ասացելոցս, բայց զի Պաւղոսի է բանքս, որ զանճառելի իմաստս դրախտին Աստուծոյ եւ վերնոյն⁷⁴ Երուսաղէմի յինքեան ծովացեալ ունէր, ոչ է պարտ զայս միայն իմանալ զաւրութիւն հինգ բանիցն, որ կարողն է զեկեղեցի շինել, քանզի յաղազս այտորիկ ասի⁷⁵ եկեղեցի, որ է ժողով, զի ժողովաբար Համբարեալ^{75ա} կան ամենայն գանձք Աստուածութեան ի սմա։ Այսինքն՝ զոր⁷⁶ ինչ բանս մարդկան եւ հրեշտակաց բարձեալ ունի իմաստս եւ հանճարս եւ պարգեւս ի շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ, զայս^{76ա} ամենայն անբաւութեան անդունդս յինքեան ունի սուրբ⁷⁷ եկեղեցի լայնութեամբ եւ երկայնութեամբ, խորութեամբ եւ բարձրութեամբ, ուստի լցաւ երկիր իբրեւ զջուրս բազումս, որ ծածկեն զծովս եւ բազմապատկեցաւ գիտութիւն երկնաւորացն, որպէս գրեալ է յեփեսացւոց թղթին։ Եւ աստի⁷⁸ բանալոց է դարութիւն ի հանդերձեալ աշխարհին^{78ա}, զի թէ չորքն՝ Պիթաղորայ⁷⁹ եւ միական՝ Պղատոնի եւ ութն Սիմոնին եւ երեսունն՝ Մարկիոնի⁸⁰ բաւական եղեն աշակերտաց իրեանց ի նիւթս ընդարձակ արուեստից եւ^{80ա} վարժարան նոցա կրթութիւն յերկար^{80բ} ուսմանց, ապա քանի առաւել պարտ է մեզ աստուածամուկս² ⁸¹ բանիցն Պաւղոսի աշակերտացն

¹ Ա թեսաղ. Ա 2:

¹ Ջիբ ՆԲՀ:

² Ջիբ ՆԲՀ:

պաճուճեալ զծայրունական⁸² եւ զհամառաւտ հոգէբուխ⁸³ Հինգ բանն նորա⁸⁴ զամենունակ տաճար իմաստից զգեղեցիկ պաղատն արքունական^{84ա} եւ զճեմարան թագաւորագանց զբազմածաղիկ դրախտն ցանկալի անձանց զգաստից: Յաղագս որոյ իւրաքանչիւր ասէ, զոր ինչ կարէ, ալ ըստ արժանւոյն նոքա միայն իմանան, որք Պաւղոսի հոգւոյն եւ առաքինութեան արժանաւորին: Իսկ մեք՝ ողորմութեան Աստուծոյ եւ բարեխաւսութեան Պաւղոսի եւ աղաւթից ձերոց⁸⁵ ակնկալուքս որչափ եւ աւժանդակիմք⁸⁶ եւ տուեալ լինիմք, տացուք եւ ցուցցուք զյաւժարութիւնս մեր ի փառս Աստուծոյ զբողորն կարողացն թողցուք⁸⁷: Եւ թէ պարտ է նախ զարտաքնոց իմաստասիրացն ասասցուք, քանզի եւ նոքա պատկառելով ի զաւրութենէ Հնգին^{87ա} երեւութացան ինչ եւ ասացին, թէ Հինգ են ամենայն բանականութեանս պատճառք եւ արմատք, որ հաւաքէ զամենայն արուեստս խաւսնոց, եւ են այսոքիկ. ապացուցական, տրամաբանական, ճարտասանական, մասնական, քերդողական, քանզի ինչ խաւք, որ դիմէ ոք կամ ամենեւին ճշմարիտ է եւ լինի ապացուցական եւ կամ ամենեւին սուտ եւ լինի քերդողական եւ կամ խառն լինի սուտն եւ զորդն: Եւ տեսանել պիտոյ է, թէ միաչափ է սուտն եւ ճշմարիտն՝ յայնժամ⁸⁸ լինի ճարտասանական, եւ թէ աւելի է ճշմարիտն քան զսուտն լինի տրամաբանական: Եւ դարձեալ ասեն, թէ Հինգ են ամենայն ինչ, զոր գիտեմք եւ որով ճանաչեմք ինչ, այսինքն՝ զգայութիւնք, երեւակայութիւնք, կարծիք, տրամախոհութիւնք, միտք: Քանզի զգայութիւն⁸⁹ կոչեն, զոր տեսանէ ական կամ լսէ ականջն: Եւ երեւակայութիւն զայն, որ երեւումն ինչ⁹⁰ տեսաւ եւ կամ լուաւ, վկա⁹¹ առնու: Եւ կարծիք զայն, որ եւ զպատճառն եզերաւքն⁹² ոչ գիտէ հաստատ: Եւ տրամախոհութիւն ասեն, որ հաւաստի գիտէ զսահման իրացն եզրակացութեամբ⁹³, զոր ինչ եւ խաւսի: Եւ միտքն գիտող է ամենայն սահմանաց եւ եզերաց գիտելեաց եւ հասանելեաց: Եւ այս վասն այսորիկ է, զի հոգի մարդկան երկու զաւրութիւնս ունի. տեսական կամ կենդանական: Տեսականն այն Հինգն է^{93ա}, զոր ասացաքն, իսկ կենդանականն այս է. կամաւորութիւն, ընտրողութիւն, ցանկութիւն, բարկութիւն, զի այլ կենդանիք^{93բ} ունին զայսոսիկ: Եւ տեսականն բանականին սրբէ եւ լուսաւորէ զկաման եւ զընտրողութիւն, եւ ոչ տա⁹⁴ բարկանալ անպատեհս եւ ոչ ցանկա հոռի հեշտութեանց: Քանզի վասն այսորիկ են Հինգ զաւրութիւն հոգւոյն, զի զարդարեցնեն զոչպատշաճ շարժմանն, եւ դարձեալ զամենայն արարածս ի Հինգ մասն կոտորեն, որպէս Պորփիրիոս⁹⁵ ասէ. Սեռ, Տեսակ, Տարբերութիւն, Յատուկ, Պատա-

^{1*} Զիւ նԲԸ:

հումն^{*}: Սեռն ազգ կենդանեացդ, որպէս միով կոչմամբ ասի կենդանի. Աստուած եւ հրշտակք եւ դեւք եւ ամենայն երկրային եւ ջրային: Տեսակն կերպն ազգաց, որպէս կերպ մարդոյ, եզին, արձուոյ եւ այլոց կենդանեաց: Տարբերութիւն, որ աւտարութիւն ունին^{95ա} առ իրեարս եւ զանազանութիւն^{95բ}, որպէս կենդանիք եւ քարինք, հողմք⁹⁶ եւ ջուր, տունկք եւ ամենային ինչ: Իսկ Յատուկ մեկնակն եւ առանձինն, զոր այլ ոք ոչ ունին^{96ա}, որպէս մարդոյ միայն ծիծաղելն եւ հրոյ՝ այրելն եւ թեւաւորի՝ յերկար թռչելն: Եւ Պատահումն է, որ ի վերայ բազում բնութեանցն⁹⁷ մի գոյն հանդիպի^{97ա}, որպէս կաթին եւ ձեան եւ բոռոյ եւ կրոյ սպիտակ լինել եւ թէ լինին թէ ոչ չբերէ⁹⁸ պակասութիւն, որպէս մարդ սպիտակ կամ սեւ կամ հաւ եւ⁹⁹ կամ այլ ինչ:

Այսոքիկ յարտաքնոց իմաստնոցն, որք ոչ էին ամենեւին առանց հոգւոյն, զի նորա էին արարածք եւ պարկեշտ կենաւքն իւրեանց ի նմանէ խնդրէին իմաստնանալ: Քանզի¹⁰⁰ ի տան մեծի անաւթք են խեցեղէնք եւ փայտեղէնք, զի գիտասցուք թէ եւ նոքա զարմացան ընդ գեղեցկութիւն Հնգին եւ ի նա փակեցին եւ հաւաքեցին զամենայն մասունս արարածոց եւ գիմաստս նոցունց: Իսկ զառանց կարծեաց փառս Հնգին ինքն¹⁰¹ Արարիչն արարածոց յայտնեաց մեծին Մովսիսի Հինգ Հինգ բանս յերկուս տախտակ՝ գրելով աստուածայինս եւ մարդկայինս, եւ հրամայեաց նմա Աստուած Հինգ գիր գրել, յորում ծածկեալ կայր նորոյ¹⁰² կտակիս խորհուրդ եւ զաւրութիւն, որ եւ զՀինգերորդ դարն պաշտելով, յորում տուան աւրէնքն եւ ի վեցն մտեալ բացափայլ ծագեցէ ճշմարտութեան ճառագայթն, որ եւ նա հոգեւոր գոյով ընթերցեալ լինի կանոնական հրամանաւ ի մէջ եկեղեցւոյ բան, զոր ասէ¹⁰³ Պաւղոս, եթէ

«Կամիմ ի մէջ եկեղեցւոյ բանս հինգ մտաւ խաւսիլ¹⁰⁴». Այսինքն՝ զմիտս եւ զկամս աւրինաց հասկանալով, որ ի Քրիստոս առաքէ զաշակերտսն¹⁰⁵ իւր ի կատարել աճման հասակին, որպէս աւրէն է դաստիարակի, ըստ որում Գաղատացւոցն գրէ նոյն առաքեալ ասելով. «Աւրէնքն դաստիարակ եղեն մեզ ի Քրիստոս Յիսուս, զի ի հաւատոցն արդարացուք^{2*}». քանզի դաստիարակ մանկանն ծառայական երկիւղիւ հայրենի պատուովն¹⁰⁶ եւ ազատութեամբ սնուցանէ զնա՝ սպասելով կատարեալ¹⁰⁷ ժամանակին, զի եւ նմա բարի արացէ առեալ զիշխանութիւն:

«Այլ ի մէջ եկեղեցւոյն կամիմ բանս հինգ մտաւ խաւսել». Դարձեալ¹⁰⁸ Հինգ են աւրէնքն յԱստուծոյ եղեալ, որոց շահն քարոզի ի մէջ ե-

^{1*} Տե՛ս «Գիրք Պորփիրի, որ կոչի...», Մադրաս, 1793: Ներածութիւն:

^{2*} Գաղատ. Գ 24:

կեղեցւոյ, որ կոչին բնական, բարոյական, գրաւորական, մարգարէական, աւետարանական: Բնականն, որ¹⁰⁹ տուաւ Ադամայ յոժարութեամբ բարւոյ ի կամսն տնկեալ: Նոյն եւ ի Հրամանէ պատուիրեցաւ յամենայն բարւոյ ճաշակել, եւ ի խառնակել չարոյն¹¹⁰ ոչ ճաշակել, զոր ոչն պահեաց: Իսկ բարոյականն տուաւ Նոյի ի բարսն արմատացեալ, որով արդարացաւն անգիր եւ առանց Հրաման տալոյ՝ սիրել զանապատ եւ զկուսութիւն զամս Հինգ Հարիւր: Եւ գրաւորականն տուաւ Մովսիսի^{110ա}, զոր Հրամայեաց ժողովրդեանն՝ եւ գրել¹¹¹ ի սեմս դրանցն եւ գրել եւ կապել ի բազուկան եւ դնել ի գրապանակսն¹¹² եւ անշարժ ունել առաջի աջաց եւ խոկալ ի տուէ եւ ի գիրքերի: Իսկ մարգարէականն տվաւ մարգարէիցն ի հոգիս նոցա փայլատակեալ ի շնորհաց Հոգւոյն, որպէս ճառագայթս արեւու ի ջինջ Հայելի եւ ի ջուրց յստակ, որոյ լուսով Հիացան ընդ Հանդերձեալսն որպէս ընդ մաւտակայսն եւ անսուտ տեսութեամբ խաւսէին զլինելոցն: Եւ աւետարանականն տուաւ սուրբ առաքելոցն Հնչմամբ հոգմոյն¹¹³ եւ ի ձեռն Հրեղէն լեզուաց իի սուրբ^{113ա} վերնատանն ոչ մասնաւոր շնորհիւ եւ ոչ ժամանակաւ որպէս մարգարէիցն, այլ՝ լրմամբ եւ Հանապազորդ ընդ նոսա լեալ^{113բ} եւ ընդ նոսա Հանդիսացեալ, զոր խաւսեցան եւ գրեցին եւ քարոզեցին տիեզերաց: Եւ զայսոսիկ ունի բանս Հինգ սուրբ կեղեցի, որովք խրատի եւ իմաստնանաւ եւ ոչ կարաւտի բազմութեան խաւսից միայն ի լեզուս գումարելոցն առանց զաւրութեան մտաց:

«Այլ ի մէջ կեկեղեցւոյ կամիմ բանս հինգ մտաւ՝ խաւսել»): Եւ զայս եւս ասելն ոչ է^{113գ} անտեղի, թէ գիտութիւն, որ ի մտաց եւ ի բանական իմաստութենէ յառաջ գա, ի կատարեալ Հնգից է երկնաւորաց յերից քահանայապետութեանց, քանզի յերիս կարգս քահանայապետութեանց բաժանին յառաջինն եւ ի միջինն եւ ի վերջինն: Արդ, աստի ի վեր գնալով, այսպէս^{113գ} տեսանի. առաջին՝ մարդկային Գիտութիւնս, երկրորդ՝ Պետացն դասն, որ ունի ընդ իւրեւ զՀրեշտակապետս եւ զՀրեշտակս, երրորդն՝ Տերութեանցն դաս, որ ընդ իւրեւ ունի զՄաւրութիւնսն եւ զԻխանութիւնսն եւ չորրորդ՝ Աթոռոցն եւ Քերթէիցն եւ Սերթէիցն դասն, որ Համապատիւ ունի զիմաստութիւն եւ զկայանն բարձրութեան եւ ի գագաթն ամենայնի անհաս բարձրութեան Սրբոյ Երրորդութեան անսահման խորութեան, որ ծայր է փափագելեաց եւ Հանգիստ ամենայն բանակոնաց, յոր^{113ե} ամենայն յոյս եւ ամենայն կարաւտութիւն դադարէ, որում սպասէ սուրբ կեկեղեցի աւետեաւ^{113զ} Հրաւիրեալ ի կատարումն Հասանել ի չափ Հասակի զգլուխն Քրիստոս յինքեան ունելով¹¹⁴: Եւ այսպէս բազմեալ ի սեղանն Հայրենի եւ վայելել անասելի իմաստութեան, զոր աշխարհս այս ոչ կարէ տանել ապականացու կենաւք եւ տկարութեամբ մարմնոյ:

«Կամիմ, ասէ, ի մէջ կեկեղեցւոյ բանս հինգ մտաւ՝ խաւսել»): Այլ ի մէջ կեկեղեցւոյ Հաւատք քարոզի կատարեալ, որով կրթին եւ խրատին միտք մարդկան, որ եւ ունի Հինգ մասն, որ են այսոքիկ. Հաւատք ի Սուրբ Երրորդութիւն, Հաւատք յՈրդւոյ մարդեղութիւն, Հաւատք ի յարարչութիւն Աստուծոյ, եթէ եղեն ի զաւրութենէ նորա յոչգոյից եղեալքն¹¹⁵ ամենայն, չորրորդ՝ Հաւատալ ի յարութիւն մեռելոց, Հինգերորդ՝ Հաւատալ ի Հատուցումն յաւիտեանական, ըստ իւրաքանչիւր գործոց: Եւ այսոքիկ Հաւատոյ մասունք եւ պաշտաւն կեկեղեցւոյ: Նոյնպէս ըստ Հաւատոյն եւ գործոցն մասունք են Հինգ^{115ա}. նախ Հրաժարել ի սպանութենէ, ի շնութենէ, ի գողութենէ, ի սուտ վկայութենէ, ի ցանկութենէ^{115բ} եւ ապա արիանալ եւ յորդորել¹¹⁶ ի բարին ընդդէմ սպանմանն, զանձն տալ փոխան¹¹⁷ եղբաւրն, ըստ Քրիստոսի սահմանին, եւ ընդդէմ գողութեան գործել ձեռաւք, զի բաւական իցէ տալ ում պիտոյ իցէ, եւ Հակառակ շնութեան յաւրինաւոր ամուսնութենէն Հեռանալ վասն ողջախոհութեան, եւ ուխտ կատարեալ, ըստ խրատուն Պաւղոսի եւ ընդդէմ սուտ վկայութեան բարի ասել ամենայն մարդոյ եւ աւրհնել զանիծիչսն, ըստ Տեառն պատուիրանին, եւ Հակառակ երկրասէր ցանկութեան ցանկալ ելանել ի մարմնական Հեշտութեանց եւ մտանել առ Աստուած, խաչեալ աշխարհի եւ կեալ Քրիստոսի, որպէս եւ Պաւղոս պարծի¹¹⁸: Եւ այս յոյժ գեղեցիկ եւ խոր խորհրդապէս, որ ունի զսէր, զխոնարհութիւն եւ գողորմութիւն, որք կարողք են ճշմարտապէս աւգտեցուցանել գեկեղեցի եւ շինել զնա ի վերայ աստուածահաստատ Հիմանս այսորիկ, վասն որոյ¹¹⁸ եւ ասէ Պաւղոս. եթէ՝

«Կամիմ ի մէջ կեկեղեցւոյ բանս հինգ մտաւ՝ խաւսել, զի եւ զայս խրատիցեմ»): Այսինքն՝ յորժամ ի վարս մեր խրատեալ իցեմք գործովք, ապա կարեմք եւ¹¹⁹ զայս խրատել բանիւք, զի մի՛ լսիցեմ, թէ՛ Ձայս այն է յանձնէ կատարեալ վարդապետ, որ զՀինգ դրուես զայսոսիկ ի դէպ ժամու կարող է¹²⁰ փակել եւ բանալ զաչս եւ զականջս, զՀոտոտելիս եւ զաւապիելիս եւ զՀրթունս՝ խնդրել յԱստուծոյ Հինգ Հայցուածս¹²¹. Լոյս տուր, Տէր աչաց իմոց¹²² եւ լուր աւետեաց զցնծութիւն եւ զուրախութիւն եւ Հոտ անոյ զթափել եղոյն եւ ի բանալ բերանոյն զձգումն Հոգւոյն^{122ա} ուղղութիւն եւ յաղողութիւն ձեռաց գործոց¹²³, զոր եւ միտքն անապատի եւագրիոս զգուշացուցանէ ասելով. Յուշ լիցին քեզ Հինգ կարգացն նուազութիւն¹²⁴, զի կարող լինիցիս զկարճոգիսն Հաստատել, այսինքն՝ ի^{124ա} յուշի կալ, եւ մի՛ մոռանար զառ ի յԱստուծոյ կարգեալ զգգայարանս¹²⁵

¹¹⁸ Տես Քաղատ. Զ 14:

պահել ի կարգի իւրեանց, զէն փրկութեան պատրաստել, երկիւղիւ Տեառն սանձակոծել եւ զկնի երթալ ճրագի պատուիրանին Աստուծոյ¹²⁶, անխտոր ունել զարքունի ճանապարհն եւ անխոցոտելի մնալ^{126ա} հակառակ զինուցն յաջեկաց եւ յահեկաց¹²⁷, զի կարող լինիցիս զախմարս ի մարդկանէ, որ կարճոգիք են եւ ոչ կարեն ի մշտնջնաւոր ատեանն հայել^{127ա} եւ զաներեւոյթսն¹²⁸ տեսանել հաստատել կարէ ի յողոզող եւ ի զայթակղոտ¹²⁹ կարճատուրթնէն կանգնել, զի մի՛ ասիցեն. Դու ընդէ՞ր ոչ առնես, զոր ինչ¹³⁰ ասեսդ, եթէ գոյ քննութիւն ստուգապէս աստէն իրացս¹³¹ եւ կեանք յաւիտենական: Այլ վարս¹³² քո տեսանելով զխրատն ընկալցին¹³³ հաւատեալ. յորժամ խրատիցես¹³⁴, մի՛ զակն պարարեր՝ մի՛ զլսելիս¹³⁵ հեշտացուցանէր, մի՛ զհոտոտելիս ի գացուցանէր, մի՛ զճաշակելիս պոռնկեցուցանէր¹³⁶, մի՛ զշաւափելիս¹³⁷ կակղացուցանէր¹³⁸ ի կերակուր¹³⁹ կակուղս ձգելով, զոր աւրինակ տուն գանձուց փակեալ հինգ դրամք¹⁴⁰, եւ¹⁴¹ եթէ զմինն կարէ բանալ գողն՝ զամենայն գանձն քարչէ ընդ այն¹⁴²: Ապա¹⁴³ զի՞նչ աւգուտ յայլոցն փակելոց¹⁴⁴, քանզի ամենայն խրատ եւ պատուիրան յաղագս այս հինգ իրացս զգուշութեան է¹⁴⁵, զի սոքաւք ամենայն ոք մեղանչէ¹⁴⁶ եւ սոքաւք գործի ամենայն բարեաց ուղղութիւնք: Եւ զբարին գործել արժան է յաղագս հինգ իրաց, ասէ¹⁴⁷ ոմն ի սրբոցն. առաջին¹⁴⁸ վասն Աստուծոյ, երկրորդ¹⁴⁹ վասն ի հըշտակէն սիրելոյ, որ զնայն ի պահում է, երրորդ՝ վասն զմիտան յստակ պահելոյ ի ցաւոց¹⁵⁰ խղճէ, չորրորդ՝ վասն եղբաւրն, որում¹⁵¹ պարտական է, հինգերորդ՝ վասն ակնկալեալ¹⁵² Հանդերձեալ հատուցմանն, յորժամ զգաստանա հոգին առ ի կատարելն զայստիկ ինքն Տէրն գտանի ի մէջ պատուիրանաց Իւրոց, ըստ անսուտ խոստմանն, թէ՛ «Ուր երկու կամ երեք պատուիրանք¹⁵³ ժողովին յանուն իմ եւ հոգի մարդոյ, անդ եմ ես ի մէջ նոցա՞»: Որպես եւ յաւուրն այլակերպութեան¹⁵⁴ ի լեառն թափաւրական գտաւ ի մէջ հինգ արանց առաքելոցն եւ մարգարէից. Պետրոսի եւ որդւոցն¹⁵⁵ Ձեբեղեայ^{155ա}, Մովսիսի եւ Եղիայի, որք խաւսէին ընդ նմա կատարել յերուսաղէմ զելն ի դժոխոց զաղամեան տանն Հանելով ի գլուխ զխաւստումն աւետեաց Աբրահամու եւ Սահակայ, Յակոբայ եւ Յովսեփու^{155բ}, մեծին Մովսիսի Հնգից¹⁵⁶ արանց կատարելոց: Այլ եւ Ինքն՝ Տէրն անուամբ երկրորդ եւ երրորդ առաքինութեամբ¹⁵⁷ պատուիրանաց Իւրոց կոչի^{157ա} սէր եւ խաղաղութիւն, Հեզութիւն եւ սրբութիւն եւ արդարութիւն: Եւ¹⁵⁸ այն, որ նստի յերկինս երկնից, զոր Հինգերորդ անուանն

էութիւն արք անուանիք, որ զքառանիւթեա աշխարհս նախախնամէ. Հնգայեղեան¹⁵⁹ շարժամբ¹⁶⁰ արեգական, որ զհինգ ամիսն ի վեր եւ զհինգն ի վայր շարժէ՝ զերկու ամիսն հասարակ գնալով, ըստ մեծին Դիոնիսեա¹⁶¹: Ջայսպիսի գանձս ծածկեալ ունի յինքեան սքանչելի բանս Պաւղոսի, որ ասէ.

«Այլ ես ի մէջ եկեղեցւոյ կամիմ բանս հինգ մտաւ խաւսել». Ձի եւ զայս խրատեցից¹⁶² յայտ արարեալ, եթէ յոյով եւ բազմատեսակ խրատք^{162ա} ծածկեալ կան ի խորհրդական թիւն Հինգերորդ, որ եւ արու է բնութեամբ եւ ներգործող ըստ իմաստնոցն եւ ուժեղ արուագոյն^{162բ} քաջութեամբ իւրով ճանապարհորդեալ ասպատակէ ի վերայ բոլոր գոյիցս յոյով տալ պատճառ դարոցական աշակերտաց նորոյ պատուիրանացս, եթէ որպէս պարտ է նոցա ի տան Աստուծոյ չըջել, որ է եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ Հանդես առնել նեղ ճանապարհին զգուշանալ ոտից, որ երթալ ի տունն Տեառն բարձեալ յուս¹⁶³ զփայտ մահու Նորա եւ գնասցէ ի շաւեղս Նորա ի հինգ աստիճանն, որով երեւեցաւ մարմնով, արդարացաւ հոգւով, յայտնեցաւ հըշտակաց, քարոզեցաւ ի Հեթանոսս, Հաւատարիմ եղեւ յաշխարհի եւ հինգ յայս աստիճան վերացաւ փառաւք՝ զյոյսն մեր ընդ Իւր տանելով անցեալ ի ներքին կողմն վարագուրին Կարապետն մեր: Ընդ որում եւ մեք մտաւք մտեալ¹⁶⁴ ի վերինն եկեղեցի յանդրանկաց ժողովն, որ է Երուսաղէմ Նոր, արբցուք բաժակ հոգեւոր իմաստիւք Հանճարոյ՝ խոհեմացեալ խորհրդովք, զոր բանան մեզ խորհուրդքն վերին այսու կենաւքս եւ զոր խոստանան ճառելի աւետիւք զհինգ զխաւք կատարեալ իմաստութիւն, որ է մեծ եւ սուկալի խորհուրդ՝ լի զարմացմամբ, այսինքն՝ իմանալ յաղագս Հաւրն անձնելութեան եւ Որդւոյ ծնելութեան եւ ամենասուրբ Հոգւոյն բղխողութեան եւ յաղագս Քրիստոսի առաջին եւ երկրորդ գալստեանն, ուր հաւաքեալ պահին ամենայն պատճառ փրկութեան մերոյ^{164ա} եւ զոր ինչ կարէ ոք իմանալ եւ պատմել զխորս խորոց եւ զանդունդս անդնդոց գթութեանցն Աստուծոյ, որ ծածկեալ էր յաւիտեանց եւ յազգաց եւ Քրիստոսի յայտնեցաւ միայն կատարելոցն եւ մաքրագունից¹⁶⁵ առաքելոց եւ աւետարանչացն յայնմանէ, որ քննէ զխորս Աստուծոյ եւ ինքն յումէքէ ոչ քննի: Այն ամենայն ի հինգ բանս յայստիկ գտանի¹⁶⁶ եւ արտաքոյ սորա ինչ ոչ իմանի եւ ոչ ասի: Այսոքիկ բանք քաղցրացին^{166ա} ի քիմս մեր, սիրելիք, որպէս եւ Դաւիթ ասէ. «Քան զամենայն ճաշակս, որ գտանին յերկրի եւ յաւրինեսցուք զմատունս հոգւոց մերոց¹⁶⁷ քնարս Հոգւոյն Սրբոյ: Որպէս ասէ ոմն ի սրբոցն իմաստուն¹⁶⁸, եթէ Հոգիս մեր երկու զարուրութիւն ունի. միտք եւ բան, եւ երկաքանչիւր ոք ի սոցանէ^{168ա} հինգ հինգ մասն ունի^{168բ} զաւրացեալս¹⁶⁹ յԱրարչէն. միտքն ունի իմաստութիւն, տեսողութիւն, ուսողու-

^{1*} Հմմտ Մտք. ԺԸ 20:

Թիւն, անմոռացութիւն եւ կատարումն զճշմարտութիւն: Իսկ բանն ունի խոկումն¹⁷⁰, գործ առաքինութեան, հաւատս եւ կատարումն զբարին: Քանզի միտքն սկսեալ յիմաստութիւն կատարէ զուղղագնացութիւն¹⁷⁰ ի ճշմարտութիւն, եւ բանն բուռն հարեալ զխոկմանէ կատարէ զընթացսն իւր¹⁷¹ ի բարին: Եւ այս է տասնադի քնարն Հոգւոյն Աստուծոյ¹⁷²: Եւ խառնին ընդ միմեանս այսպէս. Իմաստութիւն ընդ խոկումն, տեսողութիւն ընդ գործն, ուսողութիւն ընդ առաքինութիւն, անմոռացութիւն ընդ հաւատս, ճշմարտութիւն ընդ բարին, եւ երկուցն կատարումն՝ յԱստուած¹⁷³, քանզի նա է ճշմարտութիւն եւ Ինքն իսկ Բարին է¹⁷⁴: Եւ այսոքիկ են, որ առնեն զմարդն կատարեալ պատկեր Աստուծոյ, քանզի միտքն իմաստուն եւ¹⁷⁵ տեսող է, եւ տեսեալ զպատշաճն ուսանի եւ զոր ուսանի անմոռաց պահէ եւ մնա ճշմարտին¹⁷⁶ Աստուծոյ պատկեր: Նոյնպէս եւ բան լուսատեսիլ նախ խոհականաւն գործէ, խոկա եւ ապա գործէ զխոկացեալն՝ յաւրինելով խոստովանութիւն, յաղաւթս եւ ի խրատ եւ ապա ձեւանա յառաքինութիւն եւ հասակ առնու ի սէր եւ յերկայնմտութիւն եւ ի համբերութիւն եւ յայլսն, եւ ապա հաւատն կանգնի անտես եւ աներեւելի հատուցմանն յոյսն: Եւ տեսաւ զքն եւ լսաւ զքն նմանապէս հաւատան ի նմանէ ասացելոցն: Եւ յետ¹⁷⁷ այսորիկ բարին, որ է գագաթն եւ գլուխ¹⁷⁸ ամենայն ելից ի վեր, առ որ հայի ամենայն բանաւոր բնութիւն եւ հանգչի ամենայն աշխատեալ եւ բեռնաւոր, զոր ոչ է ասել զորպիտութիւն երանութեանն, զոր Տէր ասաց ցաւրինաւորն. «Մի է բարին, որ նա Ինքն է Աստուած¹⁷⁹»:

Արդ, այսպէս քնար լինի մերս. Հոգի¹⁷⁹ եւ կառոյցք¹⁸⁰ լարիցն՝ բանն, որ ի սիրտն եւ այն, որ յառաջն գո շրթամբք¹⁸¹ եւ քրիստոսաշարժ կնտնդոց¹⁸², միտքն եւ ի սոցունց բաժանեալ տասն լարքն ասացեալք¹⁸²: Եւ ի յերգոց եւ ի ձայնակցութենէ սոցա Հանգչի Աստուած: Եւ այս է ի ձայն քաղցր եւ ի բարբառ լսելի Հանգչի Աստուած եւ աւրհնի¹⁸³: Յորժամ զհինգ տաղանդն զառեալն ի Տեառնէ արկանել ի սեղանաւորն շահեսցուք նոքաւք, այլ եւս հինգ, որ լնու գտասներորդն եւ լուհցուք զբարի եւ զհաւատարիմ ծառայն ի բարի Տեառնէն, յորժամ տացէ ի վերայ տասն քաղաքացն, որք են կատարեալ բարութիւնք, այսինքն՝ ամենայն¹⁸⁴ ինչքն տէրունական, որպէս եւ այլուր ասէ. «Ի վերայ ամենայն ընչից կացուցից զնոսա²⁰», զորս եկեալ գտանիցէ արթունս եւ զծառայակիցսն՝ գոհացողս, յորոց վերա կացուցեալ իցէ զնոսա տնտեսս¹⁸⁵: Երանելիք են

ծառայքն այնոքիկ, զորս եկեալ Տէրն գտանիցէ արարեալ այնպէս, որպէս եւ¹⁸⁶ պատուիրեացն: Այսպիսի բանքս վայելչականք են¹⁸⁷ խաւսել ի մէջ եկեղեցւոյ:

Այսքան շահաւետ մտաւք լցեալք, քան զբազում բանս լեզուաւ¹⁸⁸ պաճուճեալ եւ կամ լցեալ շատխաւսութեամբ, յորմէ եւ¹⁸⁹ պահեսցուք զանձինս ի վայրապար բանից եւ ի խեղկատակութենէ, ի քսութենէ, ի բամբասանաց, ի դատարկարանութենէ, քանզի ընդ ամենայն դատարկ բանից, զոր խաւսեսցին մարդիկ, ասաց Տէրն, տայցեն համար յաւուրն դատաստանի, ապա որչափ եւս առաւել՝ ի հայհոյելն եւ ի վնաս խաւսելն տայցեն դատաստանս եւ տոկոսիս՝ ի քննութեան աւուրն, զի «Ի բանից քոց արդարացիս եւ ի բանից քոց պարտաւորեսցիս¹²», որպէս եւ¹⁹⁰ գրեալ է, եւ «Ամենայն այր ի շրթանց իւրոց կերակրեսցի²⁰» ասէ Սողոմոն¹⁹¹, եւ դարձեալ, եթէ՝ «Մահ եւ կեանք ի ձեռն լեզուին³⁰», այսինքն՝ ի բանս պիտանիս՝ կեանք եւ ի բանս վնասակարս՝ մահ, քանզի ամենայն բան, որ ստուգապէս է բան՝ դժուարաւ է, եւ ոչ կարասցէ այր խաւսել, ըստ ժողովողին, բայց շատխաւսութեան սահմանք, որպէս զհեղեղ անհուն:

Արդ, մեր եկեղեցիս, որ ձեռագործ է եւ որ աստուածագործ ի վերա ձեռաց, Տեառն կենդանագրեալ Հեռագոյն եւ արտաքոյ լիցի այսպիսի կրից անաւգուտ¹⁹² բանից եւ անպիտան գործոց եւ խաւսից, այլ փառաւորեալն, որ խաւսեցաւ վասն սորա եւ կնքեաց քաղաք Աստուծոյ կենդանւոյ եւ «սիրեաց զսա քան զամենայն յարկսն Յակովբայ⁴⁰»: Եւ Ինքն Բարձրեալն Հիմունս արկ ի նմա¹⁹³ եւ խոստացաւ ի սմա բնակիլ, զի հաճեցաւ ընդ սա, նոյն ինքն զգեցցի զսա, որպէս պատմուճան փառաց եւ, զոր ինչ սորա է, աւրհնելով աւրհնեսցէ եւ ի փառս բնակեսցէ Հաճեալ սրտիւ եւ բաց աչաւք ընդունել զնուէրս եւ լսել զխնդրուածս եւ տեսանել զպէտան եւ զկարիսն եւ պարսպել զսա անասանելի զաւրուութեամբն Իւրով¹⁹⁴, եւ ի նմանէ¹⁹⁵ Հնչեսցէ աստ ձայնք աւրհնութեանց եւ պատմեսցէ ի պատգամս կենսատու¹⁹⁶ բարի պարգեւաց բերող եւ չարաց հալածիչ եւ զձեզ զամենեսան¹⁹⁷ բարձրացեալ բազկաւ բարձեալ կրեսցէ, աջոյ ձեռամբն Իւրով իբրեւ զանաւթս պիտանիս յամենայն բարի գործս շարժելով եւ աջողելով ի փրկութիւն Հոգւոց եւ յառողջութիւն մարմնոց եւ ի փառս

¹⁰ Մտք. ԺԲ 37:

²⁰ Իմաստ. ԺԶ 23:

³⁰ Առակ. ԺԸ 21:

⁴⁰ Աղմ. ԶԶ 2:

¹⁷⁰ Մրկ. Ժ 18:

²⁰ Տե՛ս Մտք. ԻԳ 47:

անուան իւրոյ կազմութեան¹⁹⁸ կարողացուցէ եւ Հաստահիմն արտադրութեան իւրաքանչիւր կարգս եւ յաստիճանս եւ ի Հասակս եւ ի գործս ամենաթմաւորաւք եւ հեռաւորաւք, երախտաւորաւք եւ բարեկամաւք առաջ մարդկան անուշահոտ եւ անգայթակղ եւ առաջի Աստուծոյ եւ Հրշտակոյ յստակամիտ եւ բացեցես:

Խորունկ եղիցին ասացեալ բանքս եւ նվեր պատարագաց ի կամայ ձերոց մերովք ձայնիւք ընծայել Աստուծոյ ողջակեզ ընդունելի եւ սրտից ձերոց ճրագ լուսոյ ուղղել զվարս ձեր եւ զգործս ի Հաճոյս կամաց կենարարին ձեզ եւ այլոց բաւական աղաւթիւք Մաւրն Լուսոյ Աստուածանի¹⁹⁹ եւ ամենայն սրբոց եւ ձեզ եւ ձերոցն երախտաւորացն եղիցի²⁰⁰ ընդ ձեզ ողորմութիւն գտանել յաւուրն մեծի եւ հաւարի ի կարեաց ժամունի Հաշտութիւն Աստուծոյ եւ յապրուստ մեզ ի բարկութենէն, որ գալոցն է, յորմէ զերծուցէ զմեզ եւ²⁰¹ զամենայն Հաւատացեալս անուան իւրոյ Քրիստոս Աստուած մեր զի²⁰² առ նոյն սուրբ եւ կենդանարար Երրորդութիւն միշտ պաշտեսցին բանքս այս ի Հաճոյս, ի զարգացումն ձերոց եւ մեզ ի պատճառ ողորմութեան եւ փրկութիւն գտանելոյ ի Քէն քոյցի Հարստութեամբն լցուցանէ զախքատութիւնս մեր ի բարեաց, եւ աւրհնեալ են գթութիւնք Քո ի վերայ մեր յաւիտեանս:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր. A կամիմ հինգ բանս խաւսել: C չիք վարդանայ: D Գոհանամ զԱստուծոյ վասն ամենեցուն ձեր առաւել լեզուաւ խաւսիմ, այլ ի մէջ եկեղեցոյն կամիմ բանս հինգ մտաւ խաւսել, զի եւ զայլս խրատիցեմ, քան զբազում բանս լեզուաւ:

Բնագիր 1 C հիմամբք: 1ա ABC չիք բարիոք: 2 A չիք Աստուծոյ: 2ա D միաշար: 3 AD տիրակալն: 4 A բանիւ: 4ա գեղեցիկս փիս դիցեցիկս: 4բ D գալստեանն առ մեզ: 5 CD հրամայէ: 6 A որ: 7 C գալստիս: 8 A - չիք ի: 9 C մտաց ջերմութեան: 10 C չիք մերոց: 11 CD չիք եւ: 11ա B վկայութեան: 11բ D է փիս այսինքն: 11գ A չիք մերոյ: 12 D մերում: 12ա A գլխոյ: 13 A ընծայիս մերում: B ընծայիս: C մերոյ ընծայիս: 14 C վասն զի: 15 A արծանաւորութիւն փիս արծանաւոր մեծութիւն: D մեծութեան: 16 A զմեծ: 17 AD չիք իւր: 18 C ողորմութեամբ: 19 A մերոյ: 20 AD նոյն ինքն: 21 C աստուածարան փիս աստուածային բերանոյն: 21ա B աստուածարան եւ մշտաշարժ փիս աստուածային բերանոյն եւ քրիստոսաշարժ: 21բ D լեզուոյն: 22 A չիք եւ լսողին: B տեսողին եւ լսողիս: 23 A երեք: 23ա ABC բարեգործ ձեռողին: 24 B չիք եւ: CD եւ ի: 25 C եւ ի: 26 C կրէր: 26ա B մանկաղաւ: 27 C թղթոցն: D թխթոյն: 28 C չարութեան: 28ա B խմորուն: 28բ D հեթանոսութեան: 28գ BD մաւրութիւն: 29 CD եղի փիս եղեալ

չնցաւ: 29ա B աւուրցն: 29բ A էին անդ առն: C շրջէին կանայք ըստ սովորութեան փիս էին արդ արքն: 30 A գրել: 31 C Փորտունոտեա եւ Աֆաիկս: D Փորտունեա: 32 CD չմնային: 33 CD աւուրսն: 34 AD չիք արդ: 35 C մայրաբաղաք փիս նշանաւոր բաղաք: 36 BC Եւրոպիա: 37 Պոլսոյնուսացն: B Պելլոպոնոսացն: 37ա B փարթամ զնա: 38 A կոչէ: 38ա A իմաստասիրացն: 39 CD չկարէր: 39ա ABC տեսանել: 40 A երիս գիրս փիս երբորդ ... եղեալ: 40ա B չիք Առաջին: 41 C զգալութեանցս: 41ա D չիք զմեզ: 41բ D Աստուծոյ զկեանս մեր: 41գ D իւր: 41դ B վնասս: 42 A եւ յորում: 43 C եւթն փիս յուր: 44 C լեզուաւ: 44ա B մարգարէութեամբ: 44բ D լեզուաց աւտարաց: 45 ABD չիք իմանան, թէ: 46 C պարգեւաց: 47 AD քան թէ: 48 AB մարգարէ փիս մարդ: 49 A որ ինքն: 50 CD բարգամութեան առնու շնորհս: 51 A ունիցին զմիմեանս սիրելոյ: C գիրեարս: 51ա B որ: 51բ ABC չիք եթէ: 51գ B հպարտանաին: 52 CD էր պարգեւն: 52ա ABC այլ: 53 A չիք եւ: 54 A վաստակաւորք: 54ա B մարթական փիս մարդիկ: 55 C չիք է: 56 CD ամբարիաւանութեան: 57 A ձայնի: 58 C կարծեսցեն: 59 C - նախանձու վասն: 60 A չիք իսկ: 61 C որդեակտ: 62 A Այսինքն զի: 63 BC հասկանալ եւ աստուածարանել: 64 C մեծ երեւիլ: 65 A շահիլ: 66 C Այլ կամիմ: 67 C բանս խաւսել հինգ: 68 A հասկանալ եւ աւզտիլ փիս հասկանալի եւ աւզտակար: 68ա D որ: 69 A բազմադէպ: 70 A ի բարոս փիս քարոզիլ: 71 C որ գառնուլն փիս լուրն, որպէս: 72 A արծագանին: 72ա D տան: 73 C Արդ: 74 A վերինն: 75 C ասէ: 75ա AB համարեալ: 76 C Այս փիս Այսինքն զոր: 76ա D գայն: 77 B չիք սուրբ: C ի սուրբ: 78 A աստ զի փիս աստի: 78ա B կեանքին փիս աշխարհին: 79 A պիթագորաց: 80 A Մարկիոն: 80ա AB չիք եւ: 80բ B բազում փիս յերկար: 81 A աստուածարան: 82 AD զծերունական: 83 C չիք հոգեբուր: 84 C նորա ոգեբուր: 84ա B արժունի: 85 A բարեխաւսութեամբ ... աղաւթից ձերովք: 86 A աւժընդակիմք: 87 BCD թողեալ: 87ա B հնկին: 88 C չիք յայնժամ: 89 C սգայութիւն: 90 C զի փիս ինչ: 91 C զկա: 92 A երազաւն, փիս եզերաւն: 93 B եւ զվերակացութեամբ: D եզերակացութեամբ: 93ա D չիք է: 93բ AC կենդանիտ: 94 CD չտա: 95 B Պորփիրոս: 95ա A ունի: 95բ A զանազանութիւն: 96 B հողմ: 96ա AB ունի: 97 C բազմութեանցն: 97ա D պատահումն է փիս հանդիպի: 98 A ոչ բերէ: 99 AD չիք եւ: 100 AD եւ (չիք) փիս Քանգի: 101 A չիք գառանց ... ինքն: 102 A նոր: 103 AD ասեն: 104 C խաւսել մտաւ (այլուր այսպէս): 105 A զաշակերտեալսն: 106 CD աթոռոն: 107 CD եւ կարաւտելով փիս կատարեալ: 108 C չիք դարձեալ: 109 A քնական փիս քնականն որ: 110 A չիք նաշակել ... չարոյն: 110ա D Մովսէսի: 111 A դնել փիս գրել: 112 A տապանակին փիս ի սեմս ... գրապանական: 113 A հանդերձ հողմոյ: 113ա ABC չիք սուրբ: 113բ D լեւալ ընդ նոսա: 113գ D չէ փիս ոչ է: 113դ ABC որպէս: 113ե D որ: 113զ AB աւետիւք: 114 CD առնուլ: 115 C եղեալս: 115ա D հինգ են: 115բ A ցանգութեան: 116 C յորդորիլ եւ ժրանալ: 117 C փոխանակ: 118 C այսորիկ: 119 AB չիք եւ: 120 C կարող է ի դէպ ժամու: 121 C

հայեցուածովս: 122 C չիք իմոց: 122ա C գոգել զՀոգին: 123 AB ձգումն Հոգւոյն փխ ձգել ... գործոց: 124 C նուաղութիւնք: 124ա ABC չիք ի: 125 C զգայարանոց: 126 C Տեանն փխ Աստուծոյ: 126ա D չիք մնալ: 127 C աջեկաց եւ ահեկաց: 127ա D յայտնել: 128 C զաներեւոյթն: 129 A զայթագրոտ: 130 C չիք ինչ: 131 A իրաց: 132 C ի վանքն փխ վարս: 133 C ընկալցի զխրատն: 134 C ասիցես: 135 C զլսելիսս: 136 C չիք մի զեաշակելիս պոռնկեցուցանէր: 137 C զաւշափելիս: 138 AB կատարեցուցանէր փխ կակղացուցանէր: 139 CD չիք կերակուր: 140 C դրամք հինգ: 141 AB չիք եւ: 142 C ընդ այն քարչէ: 143 AB եւ փխ ապա: 144 AB զի՞նչ է յայսմ ազուտ փակելոյն: 145 C է զգուշութիւն: 146 C սոխաք եմ ամենայն մեղանք: 147 C ասաց: 148 CD մին (մի) փխ առաջին: 149 C միւսն փխ երկրորդ: 150 C անցաւ ի փխ ի ցաւոց: D շահելոյ եւ անցաւ ի սրտէ փխ յստակ ... խղճէ: 151 C որ: 152 C ակնկալութեան: 153 CD պատուիրան: 154 C գունափոխութեան: 155 CD Պետրոս եւ Որդիքն: 155ա B Ջերեթա: 155բ B Յովսիփա: 156 B հինգ: 157 AB առաքիցի: 157ա AB կոչէ: 158 C չիք եւ: 159 AB հնգաբեղէն: 160 AB շարժմանն: 161 C Դիոնեսես: 162 AB իրատ: D իրատիցեմ: 162ա AB իրատ: 162բ AB արուարագոյն: 163 AB ի յուս: 164 AB մտեալ մտաւ: 164ա D մերում: 165 C մաքրագունիցն: 166 C գտանի յայտոսիկ: 166ա AB քաղցրասցի: 167 C հոգւոյ մերում: 168 AB չիք ի սրբոցն: 168ա AB նոցանէ: 168բ AB մասունս փխ մասն ունի: 169 AB զարացեալ: 170 AB զխոկումն: 171 AB չիք իւր: 172 C Սրբոյ: 173 AB - յԱստուած է: 174 C բարին է: 175 CD է: 176 AB ճշմարիտն: 177 AB ի վերա փխ յետ: 178 CD չիք եւ գլուխ: 179 AB քնարս լիցի մերս փխ քնար ... հոգի: 180 AB կառոյց: 181 C շրթամք: 182 AB կնտնոց: 182ա AB ասացեալ: 183 AB արհնելն զԱստուած փխ հանգչի ... արհնի: 184 AB կատարեալ: 185 AB տնտես: 186 AB չիք եւ: 187 C վայելչակնքն (չիք եմ): 188 AB լեզուաւ: 189 ABD չիք եւ: 190 C չիք որպէս եւ: 191 C Սաղմունն: 192 C ի յանազուտ: 193 C սմա փխ ի մնա: 194 C Իւրով զարութեամբն: 195 C նման: 196 AB կենդանի այսու փխ կենսատու: 197 C զամենիսեան: 198 AD կատարեցեալ: C կազդուրեցուցեալ: 199 D Աստուածամիկն: 200 AB լիցի: 201 ABC չիք զմեզ եւ: 202-203 A որում վայել է փա՛ռք, պատիւ եւ իշխանութիւն այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, Ամէն: B ընդ որում Հար եւ Հոգւոյն Սրբոյ փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ: C չիք որում ... Ամէն: Փխ զի ... յաւիտեանս:

ԺԴ

ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՅԱՂԱԳՍ ՆԱԻԱԿԱՏԵԱՑ
ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ Ի ԲԱՆՆ ԱՌԱՔԵԼՈՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ
ՅԱՅՆ, ՈՐ ԱՍԷ՝ «ՔՐԻՍՏՈՍ ԵԿԵԱԼ
ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ՝».

Ի գերագանց լուսոյն պայծառացան արարածք անստուեր¹ միջաւրէիւ ի բարբառ² Հրամանի էական լուսոյն³, որ ասաց գնալ նովաւ զանմուլար⁴ ճանապարհ, քանզի նա է լոյսն աշխարհի, յորմէ ծագմանէ⁵ փառաց լուսաւորեալք բարէփառ առաջնորդքն մեր աստուածուսոյցք կանոնեցին զայս, զի ի⁶ նաւակատիս աւրհնութեան եկեղեցւոյ նախ ժողով լիցի մեծահանդէս քահանայապետի եւ քահանայից եւ սրբազան ժողովրդոց, ազատաց եւ ռամկաց սեռն սիրով հաւաքեալք, ըստ կամացն Աստուծոյ եւ յանշարժ յոյսն յեցեալք⁷ կոչեցցեն հաւատով զերկնաւորն Փեսայի⁸ յառազատն ձեռագործ, որ յանուն Նորա կազմեցաւ⁹, զի եկեալ բնակեցէ ի նմա իւրականն փառաւք ի սէր սրբութեան Իւրոյ ասելով. «Այս է Հանգիստ իմ¹⁰ ի յաւիտեանս յաւիտենից, ի սմա բնակեցայց, զի հաճեցաւ ընդ սա²»: Եւ կարի գեղեցիկ է խորհուրդն այսր սահմանի, քանզի նախ պարտ է ձեւանալ աւրինակին¹¹ առ ընթեր ճշմարտութեան, զի առնուցուն ի միմեանց զճառագայթս¹² երկնաւորն շնորհաց: Զի ստուգապէս երկու հաւատացեալքն են ի մի եկեղեցի, ըստ այնմ, թէ՛ «Բնակեցայց ի նոսա եւ զնացից ի նոսա, եւ եղեց նոցա Աստուած, եւ նոքա լիցին իմ ժողովուրդ³»: Եւ այս իսկ է եկեղեցւոյ կոչումն՝ ժողովուրդ Աստուծոյ, ասի¹³, ըստ մեծին Դաւթայ ասելոյն, թէ՛ «նոստովան եղէց քեզ, Տէր, յեկեղեցիս մեծ⁴»:

Աղբյուրներ

A = ՄՄ, ձեռ. 5443, ք. 285ա-291ա:

B = ՄՄ, ձեռ. 4139, ք. 327բ-334բ:

¹ Երբ. Թ 11:

² Սղմ. ձԼԱ 14:

³ Ղեւտ. ԻԶ 12:

⁴ Սղմ. ԼԴ 18:

եւ Հաւատն է եկեղեցի¹⁴, որով կարող են Հաղորդիլ¹⁵ ամենայն տիեզերք երկրի թէպէտ եւ տեղեալք ոչ է Հնար, բայց սակայն¹⁶ կաթողիկէ անուանի, որ են ընդհանուր¹⁷ եւ բոլոր քրիստոնէայք, որոց մի է մաքրաւազանն եւ մի Հանդերձ¹⁸ Քրիստոս, եւ մի է կերակուր ամենեցուն տառապանքն աստուածային¹⁹ գրոց, եւ մարմին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ, եւ մի յոյս կոչման, եւ տեղի Հանգստեանն յաւիտեան:

Կոչի եւ աւրինակաւ յարանուումեան²⁰ աղաւթարանս այս եւ տաճար²¹, եկեղեցի²²: Քանզի յանգագայական²³ նիւթոց²⁴ եւ սա ժողովեալ էի մի ի փայտէ եւ ի քարէ²⁵, ի կրոյ եւ ի ջրոյ²⁶, ի Հողոյ եւ յաւազոյ, ի բնակութիւն միոյ Թագաւորին Յիսուսի²⁷: Այլ եւ յիրաւի ասի²⁸. եկեղեցի, զի ըստ երեւելի մասանց, որ ի նմայ²⁹ յովովից բազմատեսակ ժողովին ի նա³⁰ իմանալի զաւրուութիւնք խորհրդոց, զորս ունին յինքեանս երկու եկեղեցիք հրեշտակաց եւ մարդկան զչնորհս փառաց պաշտելի Աստուածութեան Քրիստոսի:

Եւ արդ, եկեղեցացեալ է զժողովուրդս³¹ Հրամանաւ Աստուծոյ Հոգւոյն Սրբոյ³² ի խորանս վկայութեան խորհրդաբար տեսեալ եւ կամիմ ասէ ասել եւ³³ յերուսաղէմ եւ կամ յայլ աւրինակ տեղեացն, ըստ Գրոց Սրբոց³⁴ վկայութեան խորհրդաբար տեսեալ աստ, այսուհետեւ պիտոյ է մեզ շնորհ եւ իմաստութիւն եւ վստահութիւն³⁵ յաղաւթ Հոգեկիր առանցն, որ կային ի գլուխ այնր եկեղեցեաց ի յաւրինակ մերոյ ճշմարտութեանս, յորմէ յարժանաւորութենէ յոյժ հեռի գտանիմք մերով յետնութեամբս³⁶ եւ անհանճարութեամբ: Սակայն յուսացեալ³⁷ յանարգամեծար³⁸ շնորհն, որ է Հան յերեւան զնուագունսն առաջինսն³⁹ եւ զաղքատն բանիւ եւ ծանաւթութեամբ⁴⁰ եւ ի պատկառեցուցիչ Հրամանատուսդ⁴¹ եւ յաղաւթս ձեր սիրականս⁴² ազատ ի մախանաց Հայրականս եւ եղբայրականս⁴³, եւ Հաւանեալք⁴⁴ յոտն կացցուք առաջի⁴⁵ Աստուծոյ բարեբարի յանսահմանականն⁴⁶ ծովէ առեալ ցաւդ ինչ փոքրատար իմովս մտաւք⁴⁷, եւ լուցեալ զառաքելական ճրագս զայս ի պէտս պաշտաման աւուր խորհրդոյ, եղից ի վերայ աշտանակին քահանայական⁴⁸ բանին Հաւատոյ տալ լոյս ամենեցուն ձեզ, որ կայք ի տանս՝ ի վառմանէ Հոգւոյն Սրբոյ ազդ արարեալ⁴⁹ փցուն⁵⁰ եւ սասանոտ իմով⁵¹ բազկաւքս զՀանդիսաւորս զայս ջահ երկնաբերձ եւ աստուածընկալ բանն, որ ասէ.

«Այլ Քրիստոս եկեալ քահանայապետ». Եւ թերեւս վայելչական է բնաբանութիւնս այս ի պաշտաւն ժամուս եւ տեղոյս⁵², ուր յարմարեալ կազմեալ⁵³ կան անդամքս Քրիստոսի, ըստ կարգի⁵⁴ քահանայապետք եւ քահանայք եւ քահանայական զաւակք ժողովրդոց՝ զնեւ յամենագեղեցիկ մարմնոյս զգլուխն կատարման Քրիստոս, զի նա եկեալ Քահանայապետ

եւ Քահանայ սկզբնատիպ եւ զարդ եւ գլուխ, զի զգեցցի նախ ձեզ⁵⁵ իբրեւ զմարմին սրբազան եւ զպատմուծան փառաց եւ ապա ի ձեռն աւրհնութեանց եւ աղաւթից⁵⁶ ձերոց զտաճարս զայս ի պատիւ փառաց իւրոց եւ Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ:

Միանգամայն ախորժ եւ ցանկալի է ճառս, զի Պաւղոսի է, որ Քրիստոսիւ⁵⁷ խաւսէր միշտ, որ անճառիցն լրո եւ տեսման եւ՝ երրորդ երկնից եւ՝ դրախտին⁵⁸ եղեւ արժանաւոր ի մարմնի գլուխ եւ ի սրբագոյն Համարին ի տասներորդ թղթին⁵⁹, ըստ կարգի դրութեան: Թէպէտ եւ ոչ ըստ գրութեան, որ է թիւ կատարեալ եւ Համապատիւ միակին եւ կատարումն նորին եւ ծնող կատարելութեան եւ սկիզբն անբաւութեան եւ նուէր Աստուծոյ: Եւ գրեցաւ առ ժողովուրդն, որ տայր տասանորդս Աստուծոյ⁶⁰, ուր յովագոյն խորհուրդ քահանայութեան Ղեւեա, որ է Հան⁶¹ բաժին Աստուծոյ եւ տասանորդ փոխանակ անդրանկացն⁶² Իսրայէլի, եւ տասանորդ էր զժողովուրդսն, առ որ գրեաց Պաւղոս զթուղթս⁶³ զայս, որ ունի յինքեան շնթերցուածս երիս խորհրդաւոր, գլուխս քսան եւ երկու, ըստ տառից նոցա եւ ըստ թուոյ մասանց գոյացելոցս⁶⁴, վկայութիւնս երեսուն ըստ շրջագայութեան ամսոց ի ձեռն լուսնի կենցաղումս անցաւորի եւ զաւրուութիւն ազգի ի Հաւրէ առ որդի եւ ի թոռն, ըստ արտաքնոցն, որ ասեն կապ⁶⁵ լինել մարդոյ երեսնամեանին⁶⁶: Ունի եւ տունս եւթ Հարիւր եւ երեք, ըստ խորհրդոյն եւթանց եւ Հարիւրից⁶⁷ եւ երեց, թէ պարապով տեսցես, եւ ըստ իւրում աստուածընկալ Հանճարոյն արարեալ Պաւղոս, զանունն իւր ոչ զնէ ի սկիզբան⁶⁸ թղթոյս, որպէս սովորն էր⁶⁹, զի մի՛ սրտառեալ փակեցցեն զմուտ բանին, զի ատէին զնա հրեայքն անհաւատքն⁷⁰, զի մեծ ոք էր Հատուածեալն ի նոցանէ եւ քաջ⁷¹ տեղեակ աւրինացն եւ մարգարէիցն, որովք յոյժ կակեցցուցանէր զնոսա, եւ Հաւատացեալքն, զի յստակ քարոզէր զԱւետարանն Հեթանոսաց առանց թլփատութեան եւ շաքաթու եւ խտրութեանց կերակրոց՝ եւ ոչ որպէս այլ առաքեալքն, որք հրէից քարոզելով թոյլ⁷² տային զայսոսիկ կատարել՝ զիջանելով վասն⁷³ նորոգութեանց⁷⁴ նոցա: Նմին իրի թաքոյց⁷⁵ զանուն եւ զառաքելութիւն իւր, զի նախ իմասցին զզաւրութիւն թղթոյն կարդացմամբ եւ տեսցեն զաւգուտն եւ ապա իմասցին զթղթագիրն: Եւ Պաւղոսի է թուղթս ստուգապէս եւ ոչ Ղուկասու կամ Կղեմայ կամ Բառնաբայ⁷⁶, ըստ կարծեաց ոմանց: Քանզի նա, որ վասն ջերմն գթոյ ազգին իւրոյ⁷⁷ խնդրէր նզով լինել, զի⁷⁸ նոքա ապրէացին⁷⁹: Նովին իսկ⁸⁰ իւրովի⁸¹

* Առ Երրանցվոց թղթի հեղինակային պատկանելութեան շուրջ ծագած տարակարծութիւնները եղել են Ռոզիմենսից (185-253) էլ առաջ: Վերջինս կասկածելով Պողոս առաքյալի՝ այդ թղթի հանդեպ ունեցած հեղինակային իրավունքի վրա, այսուհանդերձ գտնում է, որ պետք է պատշաճը հատուցել վաղուցիկ ավանդութեանը, որ այդ թուղթը թղթի է Պողոսի անունով. Прот. И. Мейендорф, Введение в святоотеческое Богословие, М., 1992, с. 95:

գրեաց եւ զայս թուղթ⁸² յուսով փրկութեան նոցա եւ շատ ինչ խորին խորհուրդս եւ միտս բարձրագոյնս Հաւատա այսր պատգամի եւ կատարեալ աստուածաբանութիւնս, որպէս կատարեալ արանց սնընդեամբ⁸³ աւրինաց եւ մարգարէից: Եւ այնպէս⁸⁴ խորամուտ եղեալ տնտեսութեան Աստուծոյ փառաւորէ զնա ճշմարտութեամբ եւ իրաւամբ⁸⁵ դատաստանի իւրոյ: Եւ Հասեալ ի տեղին յայն պատշաճաւոր եւ յերկրորդ ընթերցուածին յերկոտասաներորդ զլսին ի յիսներորդ տանն դնէ զՀանճարակու բանս զայս եւ ասէ.

«Այլ Քրիստոս եկեալ Բաղնայայտ». Քանզի հրեայքն ոչ կարէին Հաւատալ կատարեալ փրկութեան եւ կենաց առանց քահանայապետի եւ պատարագի եւ տաճարի եւ արեան, որոյ ուսման եւ խրատու ինքեանք⁸⁶ էին աշակերտեալք եւ սնեալք: Որոյ⁸⁷ իմացեալ աստուածակիրն Պաւղոս կացուցանէ զգաւրութիւն թղթոյս ի վերայ այսր դիտաւորութեան նորոյ⁸⁸ կտակին պաշտաւնէից նոյնպէս ունել քահանայապետ եւ տաճար եւ պատարագ եւ արիւն եւ զամենայն ինչ, զոր ունէր արէնքն ունի եւ նորս յոյժ գերբազանցութեամբ որքան առաւել ունիցի ճշմարտութիւն ի ստուերին, ըստ որում ասէ. «Այլ Քրիստոս եկեալ Բաղնայայտ»: Եւ քանզի գոյր նոցա Հակառակի առ այն, թէ չէր⁸⁹ նա յազգէ քահանայապետիցն⁹⁰ եւ ի տանէն Ղեւեայ՝ զի ա՞րդ իցէ Նա քահանայ ըստ արիւնացն: Զայս խնդիր ելոյժ յառաջագոյն ասելովն, թէ ղեւտացուց քահանայութիւն չկարաց կատարեալ փրկութիւն գործել⁹¹ քաւութեամբ մեղաց ժողովրդեանն, քանզի եւ ինքն ի ներքոյ պարտուց յանցանաց⁹² կայր, եւ ընդ անձին պատարագ մատուցանէր եւ⁹³ էին մահկանացուք, վասն որոյ բազումք փոխէին⁹⁴ զմիմեանս քահանայապետք: Եւ պատարագն, զոր մատուցանէին եւ արիւնն, զոր սրսկէին ի վերայ ժողովրդեանն, տկար եւ անզաւր, զի անբան էր: Վասն որոյ Հազարք Հազարաց եւ բիւրք բիւրուց կենդանիք այլ եւ այլ մատչէին ի զէնումն եւ ամենեքեան⁹⁵ սոքա ոչ կարէին սրբել զսիրտս ժողովրդեանն⁹⁶ մատուցանողացն ի խղճէ մտացն, որ նեղէր զՆոսայ դատապարտ գոլ Աստուծոյ: Եւ յաղագս այսորիկ բողոքեցին առ Աստուած գաւրութիւնք երկնից⁹⁷ եւ լաւքն ի մարդկանէ եւ նոքին իսկ աւրինացն սպասաւորքն՝ փոխել զփոքրն ի մեծն եւ զնուազն եւ զտկար⁹⁸ ի գաւրութիւն առաւելութեան, զստուերն՝ ի ճշմարտութիւն, եւ զմեղաւոր եւ զմահկանացու⁹⁹ քահանայապետութիւն՝ յանարատ եւ յանմահ քահանայապետութիւն, եւ զանբան զողջակեզան եւ զզոհսն եւ զարիւնն յայն¹⁰⁰, որ կարաւ ի բառնալ զմեղս աշխարհի, եւ Հաշտեցուցանել զնա ընդ մարդկան: Իսկ բարեբունն Աստուած եւ անհաս մարդասիրութեան անդունդքն¹⁰¹, որ զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ առաւել¹⁰², քան զոր խնդրեմք եւ իմանամք անձամբն եւ իւրով գթութեամբն ելից

զկամս սրբոցն եւ զթնրութիւն ստուերական¹⁰³ աւրինացն եւ ինքնին եկն Քահանայապետ՝ ոչ ըստ կարգին¹⁰⁴ Ահարոնի եւ տանն Ղեւեայ¹⁰⁵, այլ ըստ կարգին Մելքիսեղեկի¹⁰⁶, որոյ ոչ պատմի ազգ ի վեր կամ¹⁰⁷ ի խոնարհ, ոչ սկիզբն կալեալ¹⁰⁸ ի պատմութեանց Գրոց եւ ոչ կատարումն մահ, այլ կայ եւ մնայ Քահանայապետ մշտնջենաւոր: Եւ այս¹⁰⁹ ոչ արտաքոյ աւրինաց եւ վկայութեան գրոց եւ ոչ լոկ հրամանաւ եւ սոսկ աւետեալք, այլ երգմամբ չափ եւ անլոյժ վճռաւ Հաւր Աստուծոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ բերանովն Դաւթի առ որդի¹¹⁰ ասացեալ. «Երգուաւ Տէր անգեղ¹¹», այլաւքն Հանդերձ. «Դու ես քահանայ ըստ կարգին Մելքիսեղեկի²», որ թարգմանի ոչ միայն Քահանայ, այլ եւ Թագաւոր¹¹¹, քան զամենայն աստիճան բարձրագոյն, եւ զանուն մեծարգի, զոր ետ պարգեւաւք ըստ մասին որդւոց մարդկան արդարոց եւ այլոց բազմաց նախախնամաբար, որովք ոչ կարացին ապրիլ Համաւրէն փրկութեամբ: Զայնոսիկ զամենեան¹¹² ի լինելն երկրորդ Ադամայ էառ յինքն ըստ մարմնոյն, զոր ունէր անբաւութեամբն, ըստ Աստուածութեան, քանզի զթագաւորութիւն նորա, որ ըստ տնաւորիութեան¹¹³ անդէն ծննդեամբն էառ ի սրբոյ կուսէն¹¹⁴ Մարիամայ՝ ծագելով ի տանէն Դաւթի եւ յազգէն Յուդայ, իսկ զքահանայութիւն եւ զմարգարէութիւն յաւուր մկրտութեան՝ իւրոյ ի Յորդանան առ¹¹⁵ ի Յովհաննէ, որ զերկոսին ունէր եւ ետ ցՏէրն, եւ մեղմանայր¹¹⁶, զոր ձայնն Հաւր եւ Հոգին Սուրբ կնքեաց՝ անմահապէս փոխելով զայն¹¹⁷ ի մշտնջենաւորութիւն Մելքիսեղեկի քահանայութեան, զոր եւ առեալ անկարաւտն Աստուած զպարգեւքս¹¹⁸ զայս սրբեաց եւ ետ եկեղեցույ իւրում յաւիտեան, այսինքն¹¹⁹ լինել սմա ազգ սուրբ ժողովուրդ սեփական¹²⁰. Քահանայութեան Թագաւորութեան՝ մարգարէնալով զՀանդերձեալսն: Վասն որոյ ասէ. «Քրիստոս եկեալ Բաղնայայտ». ոչ զոհից անբանից եւ պատարագաց տկարաց, այլ՝ Հանդերձեւոց բարեացն, այսինքն՝ բարեացն, որ լինելոցն էր ի ձեռն նորա, որ բնաւ ոչ յուժեքէ եղեւ: Եւ ո՞ր են բարիքն, որ լինելոցն էին եւ նմա մնային. նախ մեղացն բարձումն եւ ապա մահու լուծումն, կենաց թագաւորութիւն, դժոխոց կործանումն, դրախտին բացումն, շնորհաց Հոգւոյն բաշխումն, որդեգրութեան Աստուծոյ պարգեւն եւ ամենեցունց սոցա պարունակաւղն, կենաց կերակուրն եւ անմահութեան ըմպելիւն¹²¹: Այսմ ամենայնի եկն Քրիստոս քահանայապետ, քանզի քահանայապետութիւն է ըստ մեծին Դիոնէսեա կարգ սրբազան, աստուածատեսակ Հանճար եւ ներգործու-

¹ Սղմ. ձԹ 4:

² Անդ:

Թիւն: Քանզի քահանայապետ յորժամ ասէ ոք՝ զամենայն բարեաց բաշխաւոյն յայտ առնէ: Չայս քահանայապետութիւն մարդավայելուչ տնաւրէնութեամբն¹²² յանձին կալեալ կատարեաց Աստուածն Բան, զի զայսպիսի պարզեւս ոչ կարէին բաշխել ղեւտական քահանայագործութիւնք¹²³, ըստ որում ոչ ասաց միաւոր կոչմամբ բարոյն, այլ Հանդերձեւոց բարեացն, քանզի ընդ սահմանիչ¹²⁴ թուով ոչ անկանի ըստ մասին բարիքն, զոր ետ Քրիստոս եկեղեցւոյ իւրում, այսինքն՝ Հաւատացելոց, «եւ տալոց է, զոր ակն ոչ ետես եւ ունկն ոչ լուաւ¹»: Եւ զի¹²⁵ խորան եւ տաճար պարտ է գոյ քահանայապետին, զոր պահանջէին հրեայքն, ցուցանէ եւ զայն Հետագա բանիւս¹²⁶.

«Մեծաւն, ասէ, եւ կատարելով եւ անձեռագործ խորանաւն²», Մի՛ խնդրէր, ասէ, արտաքոյ քահանայապետին զխորանն, քանզի մարմին Նորա է խորան, զոր առ հրեայսն ասէր. «Քակեցէք զտաճարգ զայդ³ 127», ոչ զի այլ իմասցուք զխորանն եւ այլ՝ զբնակիչն, քանզի է¹²⁸ ստուգապէս միաւոր բնութեամբ եւ զաւրուութեամբ, կամաւք եւ ներգործութեամբ, այլ տկար եւ հրէական մտաց ասացաւ այս ի Քրիստոսէ¹²⁹ եւ ի Պաւղոսէ, որ երբեմն երկինք կոչէ զմարմինն, երբեմն՝ խորան եւ վարագոյր, քանզի տաճար եւ վարագոյր եւ երկինք չտան տեսանել, զոր ինչ ընդ նոքաւք կայցէ, այսպէս եւ մարմինն ծածկէր զԱստուածութիւն եւ անջրպետէր, որք ոչ Հաւատով կարէին¹³⁰ Հայել ի Նա, որպէս Սիմէոն եւ Յովհաննէս, եւ երբեմն Պետրոսի դաւանելն զՆա: Յաղագս որոյ զՆա ասէ. «Մեծ եւ կատարեալ», «զի ի¹³¹ նմա բնակէ ամենայն լրումն Աստուածութեան մարմնապէս⁴», եւ կամքն եւ ազդումն Հաւր եւ Սուրբ Հոգւոյն¹³², քանզի ոչ եթէ չափով տայ Աստուած զՀոգին Որդւոյ: Եւ զիա՞րդ չիցէ մեծ եւ կատարեալ, որ այնքան ուղղութիւնս գործեաց կատարելաբար, զոր ոչ գոյ ասել եւ ոչ զմտաւ ածել, որ զի թէպէտ ի չափ Հասակի առաջնոյն Ադամայ էր մարմինն աստուածախառն¹³³, այլ ընդ սահմանափակ մեծութեան էական թափաւորութեան փառաւորեալ երկրպագի ի Հրեղինաց եւ ի Հոդեղինաց: Վասն որոյ «մեծաւն, ասէ¹³⁴, եւ կատարելովն»: «Ոչ¹³⁵ յաղագս Աստուածութեան միայն, քան զոր ինչ կատարելագոյն, այլ եւ յաղագս առեցելոյ¹³⁶ եւ աւծելոյ մարմնոյն եւ եղելոյ, որ-

¹ Ա Կորնթ. Բ 9:

² Երբ. Թ 11:

³ Յովհ. Բ 19:

⁴ Տե՛ս Կողոս. Բ 9:

պէս որ էաւծն, եւ Համարձակիմ ասել զոյգ աստուած¹ 137», որպէս ասէ աստուածաբանութեամբն ճոխն Գրիգորիոս Նազիազու¹³⁸:

«Եւ անձեռագործ խորանաւն», այսինքն՝ ոչ յայց արարածոց. զհրէական խորանն եւ զտաճարն մարդիկ. ասէ, Հաստատեցին, քանզի ձեռք Բեսելիէլի եւ Ուրիայի¹³⁹ Հաստատեցին¹⁴⁰ զխորանն վկայութեան, եւ զտաճարն՝ ձեռք ծառայիցն¹⁴¹ Սաղամոնի եւ Քիրամայ արքայի Տիւրոսի¹⁴² գործեցին¹⁴³: Բայց զայս խորան ոչ գործեաց¹⁴⁴ ձեռք մարդոյ, այլ՝ Բանն բարձրեալ բազուկն Հաւր, աստուածպետականն լոյս, որ¹⁴⁵ ոչ իբրեւ զտուն կազմեաց եւ բնակեցաւ, այլ զբոլոր բնութիւնս առեալ խառնեցաւ խառնումն նոր եւ անճառելի, անչփոթելի եւ անայլայլապէս, զոր կամեցեալ Աստուածաբանին Յովհաննու յայտել¹⁴⁶ զանասելի աստուածագործ միաւորութիւն, ասաց «Բանն մարմին եղեւ²» ոչ փոխարկելով ի մարմին էութիւն Բանին, այլ փոխատրելով³ 147 զտկարութիւն եւ զփոփոխականութիւն մարմնոյն յիւրն անբաւազաւր եւ յանփոփոխական լուսոյն ճառագայթն՝ պահելով զթանճրութիւն, եւ¹⁴⁸ վառելով զնա կայծակնափայլն շողիւք¹⁴⁹: Եւ զիա՞րդ, ասէ¹⁵⁰, ոչ յայց արարածոց, զի զարարածական բնութիւնս աստուածագործեաց Տէրն, այլ զի չկամի քակել զՆա յանեղ¹⁵¹ բանէն Աստուծոյ զառեալն առողին բնութեամբն փառաւորէ¹⁵², որպէս եւ այլուր ասէ. «Յիսուս Քրիստոս երէկ եւ այսաւր նոյն ինքն եւ յաւիտեանս⁴»: Ի Տեառնէ առեալ զվստահութիւն, որ ասաց. զՈրդին մարդոյ եւ զՀացն կենաց յեկնից իջեալ եւ յերկինս գոյ ընդ բանին, նախքան զՀամբառնալն յերկինս: Ոչ ասէ յայց արարածոց: Զի այս արարած կամ ի Հոդոյ է, որպէս զԱդամ կամ ի սերմանէ, որպէս բնաւքս: Իսկ զնա կարապետն Գաբրիէլ յայտնել¹⁵³ կամելով աւր իւրում ըստ կարի, ասաց. «Որ ծնանելոց է ի քէն, սուրբ է, Որդի Աստուծոյ⁵»: Եւ առ Յովսէփ ասէր. «Մի՛ երկնչիր, զի որ ի նմայն ծնեալ է, ի Հոգւոյն Սրբոյ է⁶»: Ամաչեսցեն յասացելոցս նեստորականացն Հետեւեալքն¹⁵⁴ կարծեաց, որ զամբարտաւանութիւն¹⁵⁵ ոչ բերելով յանդգնին ընդդէմ այսպի-

¹ Տե՛ս Ս. Գրիգոր Աստուածաբան, «Ի սուրբ Պասպայ», ՄՄ, ձեռ. 948, ք. 204բ:

² Յովհ. Ա 14:

³ Հմմտ. Ս. Բարսեղ Կեսարացի «Ի Մնունդն Քրիստոսի», «Հանդէս ամսօրեայ», 1968, էջ 422, տ. 44-61:

⁴ Երբ. ԺԳ 8:

⁵ Ղուկ. Ա 35:

⁶ Մտք. Ա 20:

սիռուղութեան¹⁵⁶ դաւանութեան, եւ բաժանեն բանիւք սնոտեալք զդ-
բաժանեալն իրաւք: Այլ մեք զառաքելականն զնասցուք զանխոտոր ճա-
նապարհ ի փրկութիւն անձանց մերոց, եւ տեսցուք ըստ կարգի զասա-
ցեալքս¹⁵⁷, քանզի ասէ.

«Ոչ արեամք ցլուց եւ նոխագաց, այլ իւրով արեամքն եմուտ¹⁵⁸».
Եցոյց Հաւաստի¹⁵⁸ յառաջագոյն, եթէ Քահանայապետ եւ Նորաւ Ինքն՝
Տէրն է¹⁵⁹ Քրիստոս: Եւ զի զէնուամն եւ պատարագ եւ արիւն պիտոյ է, եւ
այն եւս¹⁶⁰ յիւրմէ է, զի զանձն մատոյց պատարագ Աստուծոյ¹⁶¹ ի Հոռ
անուշից: Վասն որոյ ցուցանէ զյոյժ նուազութիւն առաջնոյն առ անհա-
մեմատ բարձրութիւն նորոյ պատարագիս:

«Իւրով արեամն, ասէ, եմուտ միանգամայն ի սրբութիւնսն յաւի-
տեանական գտեալ զթողութիւն մեղաց^{2*}», որ է¹⁶² յոյժ հրաշափառա-
գոյն, զի միանգամ մտանելովն յաւիտենական եգիտ փրկութիւն, քանզի
ղեւտական քահանայապետքն ամի ամի մտանէին աւտար արեամք ի ձե-
ռագործ սրբութիւնսն, եւ էին ամենեքին յոյժ նուազք եւ անզաւրք: Իսկ
աստ Որդին Աստուծոյ անմահականն գառն անձին¹⁶³ արեամք եմուտ ա-
ռաջի Հաւր Իւրոյ: Եւ զիտ՝ չիցէ Հաւատարիմ միով մտիւն եւ միով
պատարագաւն բառնալ զմեղս աշխարհի: Եւ եթէ տարակուսեսցի ոք, եթէ
զի՞նչ է այս ամենայն մատուցունք պատարագաց յամենայն երկիր մինչ
ցկատարած աշխարհի, ասացուք, թէ այս նոյն մին է, զի ոչ եթէ այլ եւ
այլ կենդանիք զենանին¹⁶⁴, բայց միայն¹⁶⁵ մինն՝ կենդանին յաւիտենից,
որ միանգամ անարգեալ ի հրէից մեռաւ ինչիւ կամաւք իւրովք եւ
յայնմհետէ նովին խորհրդովն եւ Համարուն եւ միազաւր զաւրութեամբն,
փառաւք եւ պատուով զենանի Հաւատացելոց յաճախումն եւ ի սնունդ¹⁶⁶
եւ ի քաւութիւն քրիստոնէից, կենդանեաց եւ մեռելոց ընդդէմ խոցոտ-
ման անյարգութեան եւ կատաղմանս սկզբնաւարն սատանայի: Ոչ զի
սկզբամք, չարս¹⁶⁷ եղեւ, այլ զի սկիզբն եղեւ գտանել զնա կամաւ¹⁶⁸ եւ
խաբէութեամք այլոց աւանդիչ: Կարաւ էր եւ միով պատարագաւն սպա-
նանել զնա Տէրն կամ անդէն իսկ արկանել ի սպառնացեալ տանջանսն,
բայց իրաւամք եւ արդարութեամք¹⁶⁹ կամի կատարել զաշխարհագործ
փրկութիւն¹⁷⁰ եւ ոչ բառնա զանձնիշխանութիւն, որոց տուեալ է զնա
բանիւ Հանդերձ: Այլ զբռնադատող¹⁷¹ զաւրութիւն է Հատ եւ¹⁷² զորջ նո-
րա. զդժոխսն աւարեաց եւ զաւրացոյց Հաւատացեալս՝ զէն տուեալ
զնաչն եւ զպտուղն իւր, եւ յուսով զփառս անպատուս, զի նա անձնի-

խան կամաւք ջանա ի կորուստն իւր տանել¹⁷³ զմարդիկ՝ նոքա մի վեր-
ջացին բարի յաւժարութեամք պսակել զանձինս զինեալք սոսկալի եւ ա-
հաւոր զենամբն, որ միշտ պատարագի, անծախապէս մինչեւ կատարելա-
պէս ողջացին մի մարմին եկեղեցւոյ պահելով¹⁷⁴ զառաքինութիւն աւա-
զանին կամ վերստին եկեալ յապաշխարութիւն¹⁷⁵ վասն ողորմութեան
Քրիստոսի եւ կենսատու արեան Նորա Հեղման¹⁷⁶, զի զոր միանգամ ան-
ձամք կատարեաց մտեալ ի սրբութիւնսն՝ միշտ նոյն է մինչեւ յաւիտեան:
Եւ «սրբութիւն» աստ զերկինս կոչէ անմատչելի տեղեալն ի Հոգեղինաց
Հաւատարմագոյնս ցուցանէ զկատարեալ սրբութիւնսն¹⁷⁷, զոր արար:

«Միանգամ, ասէ իւրովն եմուտ արեամք ի սրբութիւնսն յաւիտե-
նական գտեալ».
Եւ ու՞ր էր թաքուցեալ եւ ծածկեալ մեր փրկութիւն,
զոր եգիտ. յայտ է թէ յարարչական գութն Հաւր եւ ի սէր Նորա գերա-
զանց, Եւ ծածկեցաւ առ նմա ի Հանելն զԱդամ¹⁷⁸ ի դրախտէն մինչեւ ե-
տես զարիւն Որդւոյ Իւրոյ, եւ ապա բացեալ վաղվադակի ետ¹⁷⁹ զփրկու-
թիւն մեր յարիւնն յայն¹⁸⁰ պատկառելի յԱստուծոյն եւ Քահանայապե-
տին մեծի: Եւ այս է ասելն. «Յայտնեաց Աստուած զսէրն Իւր ի մեզ¹⁸¹», եւ
թէ՛ «Նորհուրդն, որ ծածկեալ էր, յայտնեցաւ այժմ¹⁸²»: Զայն արիւն
աստուածաներկ ընծայեաց Հաւր եւ էառ¹⁸² զՀաւտութիւն մեր, եւ զնոյն
աիւնն կամաւք Հաւր եւ Հոգւոյն ետ փրկելոցս մեզ կեանք եւ անմահու-
թիւն եւ փրկութիւն յաւիտենից: Զի զոր¹⁸³ Հանեմք ի սեղանս յայս
խորհրդական ի ձեռն քահանայապետից գլուխն եկեղեցւոյ մեծ քահանա-
յապետ, որ կա ի Սուրբ Արքեպիսկոպոս մատուցանէ Հաւր եւ Ինքն է մատուցեալ,
որ աստ է եւ անդ, Աստուած անբովանդակելի փառաւորեալ ի բնաւից,
Մարդ ճշմարիտ եւ Քահանայապետ եկեղեցւոյ եւ Գառն զենեալ առաջի
Հաւր, որ տեսանէր սուրբն Յոհաննէս ի Յայտնութեան ի վերայ վերնա-
գունի սեղանոյն սպանեալ. եւ թն աչաւք եւ եւթն եղջերաւք ի մէջ քսան
եւ չորս բրիցանցն պաշտեցեալ: Որքա՞ն սիրոյ եւ քանի զթոց եւ որպիսի
Հաւատոց պէտք են իմանալ զասացեալս: Եւ ամենայն իրաց մոռացաւնս
առնել եւ փարիլ միշտ զյաւիտենական կենաւքն, որ տակաւին պահեալ կա
Քրիստոսիւ առ Հայր. եւ յայտնելոց է եւս առաւել ի յայտնութեան ա-
ւուրն:

Զի թէ արիւն ցլուցն եւ նոխագացն եւ մոխիր երնջոցն ցանեալ
զպղծեալսն սրբէր առ ի մարմնոյ սրբութենէ, որչա՞փ եւ առաւել արիւնն
Քրիստոսի ի ձեռն Հոգւոյն յաւիտենականի^{3*}:

1* Երբ. Թ 12:

2* Անդ:

1* Հոովմ. Ե 8:

2* Կողոս. Ա 26:

3* Երբ. Թ 13:

Այսպիսի ինչ է, զոր ասէ, եթէ դուք հրեայք հաւատարիք քաւիլ ա-
րեամբ եւ մոխրով, զոր այրէր¹⁸⁴ զգալիս հուր զմիս եւ զկաշի եւ զապա-
ւառն¹⁸⁵ անասնոց, եւ զայն առեալ արկանէին զձեաւք, ապա յայսմ մի/
լինիր անհաւատ եւ մի՛ զարմանար տեսանելով զմիջոցն այսր պատարագի
եւ այնր, զի անդ¹⁸⁶ ցուլ եւ երինջ եւ այծ¹⁸⁷, եւ նոցունց¹⁸⁸ արիւն եւ մո-
խիրն, եւ աստ Որդի Աստուծոյ եւ արիւնն¹⁸⁹ Աստուծոյ եւ պատարագ
նոյն ինքն եւ Քահանայապետ, եւ հուր պատարագիս Հոգին Սուրբ¹⁹⁰
յաւիտենական, զի այնք¹⁹¹ մարմինք էին եւ զմարմին. սրբէին առ ի
մարմնոյ. ասէ¹⁹², սրբութեանէ, այսինքն՝ թէ¹⁹³ պղծեալ լինէր ոք¹⁹⁴ հպե-
լով ի մեռեալ կամ¹⁹⁵ ի զազանարեկ կամ ի սերմնակաթ կամ ի բորոտ կամ
կերակրեալ¹⁹⁶ ինչ անսուրբ՝ զայն միայն կարէր¹⁹⁷ սրբել մարմին¹⁹⁸:
Նա¹⁹⁹ եւ ոչ զմարմին կարէր²⁰⁰ սրբել մարմին²⁰¹, զոր եւ յարտաքնոցն
ոմն ասաց. Ջիւրո՞ղ կարիցէ²⁰² ցելս²⁰³ զկաւս սրբել²⁰⁴, այս է՝ մարմին՝
զմարմին²⁰⁵: Վասն որոյ եւ խիղճ մտաց ուրուք ոչ հանգչիւր թէ սրբե-
ցաք: Իսկ գործով մեղքն չունէր քաւութիւն²⁰⁶, այլ մահու մեռանէր:
Բայց աստ²⁰⁷ ասէ.

«Արքեպեղ զխիղճ մտացն ձերոց ի մեռելոսի գործոց անտի՞ 1*»:
Քանզի գործք մեղացն են, որ²⁰⁸ պղծեն զմարդն ոչ ասացեալդ²⁰⁹ վերա-
գոյն, քանզի գործքն ապականեն զմեզ, եւ զազիրս գործեն զմեզ²¹⁰:
Քանզի չիք ինչ գարչագոյն եւ ²¹¹ ստելի Աստուծոյ տեսակ, քան զոր
մեղքն ստեղծագործեն²¹²: Եւ յայտ անտի է, զի անանիանքն եւ Դաւիթ զա-
մենայն արարածս զանշունչս եւ, զչնչաւորս յաւրհանութիւն եւ ի գովու-
թիւն Արարչին մեծարեն եւ զմեղաւորն՝ ոչ եւս²¹³, այլ մեղաւորին ասէ
Աստուած. «Իսկ դու ընդէ՞ր բնաւ պատմես, զարդարութիւն իմ»: Սակայն
զայսպիսի²¹⁴ գործաւենայքն, զոր սպանանէր աւրէնքն եւ զոհիւք ոչ քա-
ւէր²¹⁵, արիւնն Քրիստոսի աւազանաւն երկնաւորս գործէ: Եւ զկնի աւա-
զանին ապա զմեղուցեալսն եւ զզղջացեալսն²¹⁶ ապաշխարութեամբ ապ-
րեցուցանէ: Ըստ այնմ. եթէ գրաւոր աւրէնքն սպանանէր եւ հոգեւորս
կեցուցանէ, քանզի ասէր զաւգտակարն, բայց զաւժանդակ²¹⁷ զաւրութիւն
Հոգւոյն Սրբոյ²¹⁸ ոչ կարէր տալ, զի ծառայական էր, որ ընդ հարկան էր
եւ ոչ ազատագործ²¹⁹, որպէս որդիականս եւ հոգեւորս²²⁰, որպէս եւ ասէ
աստ²²¹.

«Արքեպեղ զխիղճ մտաց ձերոց ի մեռելոսի գործոց անտի՞ պաշտել
զԱստուած կենդանի»: Ապա ուրեմն, որ ի մեռելոսի գործս²²² կան, ոչ
կարեն պաշտել զԱստուած կենդանի, քանզի աղտեղի գործաւք²²³ պաշ-
տելն կոցն էր վայելչական, որք չէին կենդանի: Իսկ ճշմարիտ Աստու-
ածն ասէ. «Սուրբ եղբրուք, զի ես սուրբ եմ Տէր Աստուած ձեր²²⁴»^{1*}, եւ
«Անաւրեան եթէ մատուցանիցէ ինձ նաչիհ եւ խուկն, եզն եւ ոչխար, որ-
պէս ի հայհոյըչէ եւ ի շանէ²²⁵ դարձուցից զերեսս իմ ի նմանէ»^{2*}, եւ «Ահ
մեծ է անկանել ի ձեռս Աստուծոյ կենդանոյ»^{3*} անմաքուր կենաւք: Որ-
պէս եւ ասէ Ոսկէբերանն Յոհաննէս. Մի ոք անսուրբ հոգով եւ աղտեղի
մարմնով մտցէ աստ ի սուրբ եկեղեցիս²²⁶: Տես, թէ քանի փառս ունի յա-
ւէտ²²⁷ քան զհնոյն տաճարի: Եւ անդ²²⁸ ոչ կարէր մտանել հպեալն յոսկր
մեռելոյ, եւ դու՛ մեռեալդ մեղաւք զիւրո՞ղ համարձակիս նախ քան կեն-
դանանալ զխոստովանութեամբ²²⁹ Աստուծոյ:

Եւ վասն այսորիկ նորոյ ուխտիս է միջնորդ: Ջի յորժամ մահ լինի-
ցի ի փրկութիւն վասն առաջին ուխտին յանցանաց զաւետիս առցն հրա-
ւիրեալքն ի ժառանգութիւն յաւիտենական ^{4*}: Արդ ոչ միայն Քահանա-
յապետ եւ տաճար²³⁰ եւ պատագ է Յիսուս, այլ եւ միջնորդ, որպէս Մաւ-
սէս հնոյն, եւ եթէ ստուգաբանիցէ ոք զմիջնորդն՝ ոչ ոք է ի մարդկանէ
միջնորդ, բայց միայն Յիսուս, զի միջնորդ է, որ յերկուցն ի²³¹ մէջ մտա-
նէ, եւ ընդ երկաքանչիւրսն ազգակցութիւն ունիցի, որպէս մարդ՝ մար-
դոյ: Իսկ ընդ Աստուած եւ ընդ մարդ ո՞ է ստուգիւ²³² միջնորդ բայց՝ Յի-
սուս՝ Աստուածութեամբն՝ Հաւր եւ մարդկութեամբն՝ մեզ, որ զերկոսինն
կամեցաւ իրաւս եւ հաշտեցոյց՝ զպատճառն յայլ հանելով ի սատանա,
որպէս եւ էրն իսկ, վասն որոյ եւ միջնորդ կոչէ, որպէս թէ բանս տարաւ
եւ երբ եւ արար խաղաղութիւն, զի չկամէր Հայր տալ մեզ զարքայու-
թիւն, զի ցասուցեալ էր, որպէս մահապարտաց եւ ուխտագանցից՝ Աղա-
մաւ եւ իսրայէլացովքն, քանզի ուխտ կտակի եւ դաշանց ետ նոցա, զի
այնու պաշտեցնն գնաւ եւ կեցցեն: Եւ զի ոչ պահեցին, մտին ընդ պար-
տուք մահու, զոր միջնորդն յանձին կալեալ մեռաւ յաւժարութեամբ, եւ
վճարեաց զմերն՝ գրելով արեամբ Իւրով²³³ մեզ կտակ եւ դաշինք ուխտի
նոր եւ²³⁴ վայելչական Իւրոյ մեծութեան միջնորդութեամբ²³⁵ ոչ մրա-
զիր, որպէս ուխտն կտակի հրէիցն, զի յորժամ լինիցին վասն առաջին

1* Եբր. Թ 14:

1* Ղևտ. ԺԱ 45:

2* Եսայի 49 3:

3* Եբր. Ժ 31:

4* Եբր. Թ 15:

ուխտին յանցմանն մահու արժանիք, զաւետիս առցեն հրաւիրեալքն մարգարէիք ի ժառանգութիւն յաւիտենից, այսինքն՝ զմահն Քրիստոսի մեռանին եւ զաւետիս ուխտապահացն խոստացեալ²³⁶ առցեն յաւիտենից ողորմութեամբն Աստուծոյ, որք մահու էին պարտականք եւ տարազիրք²³⁷:

Այսոքիկ այսքան: Զի²³⁸ տացուք բանիս չափ եւ գոնեա այսուիկ²³⁹ Համառուտ²⁴⁰ խնայելով յականջս մաքրեալս եւ սրբահայեացս եւ տալով ժամս Հանճարաշարժ եւ կորովիմաստ մշակաց, որ մանաւանդ ճանաչեն զպարարտութիւն անդոյ եւ զվայելչական նմա զսերմանիս արկանել ճարտարակի արուեստիւ եւ զհունձան Հաւաքել բազմապատիկ ցնծութեամբ²⁴¹: Իսկ մեզ ըստ մերում հրաւիրման յուսով Հաւատոյ²⁴² եկեցէ քահանայապետն Քրիստոս բոլորակատար բարերարութեամբն Իրով, զթութեամբ Հաւր եւ պարգեւաւք Հոգւոյն Սրբոյ՝ ընդ Իւր ածելով զբիրաւոր բանակս Հրեշտակաց եւ զամենայն երամս արդարոց, եւ երանաւեա խնդութեամբ արասցեն մեզ նաւակատիս ձեռագործիս այսմիկ սրբարանիս, եւ յանուն նորա նուիրեալ տաճարիս եւ երկնաւոր իւրական փառաւքն բնակեցէ ի սմա եւ զսա եւ զոր ինչ ի սմանէ, եւ զոր ինչ սորա է արհնելով արհնեցէ առատածեռն բաշխմամբ յանձախական գանձուցն իւրոց տալով բիրաւոր փոխարէնս աշխատողացն ի սմա եւ յուսողացն անսպառ յաւիտենիւ: Բանզի ըստ սրբազանին Իգնատիոսի, այլատարազ առաքինութիւնք մարդանմանք են, իսկ եկեղեցի շինեալն բնակարան փառացն Տեառն աստուածանման է: Որ եւ եղիցի ձեզ շինողացդ եւ այժմու ընծայողացդ արհնութեամբ եւ տքնութեամբ քահանայապետի եւ քահանայից եւ բանարարացդ եւ սրբազան ժողովրդոց²⁴³, իշխանաց եւ իշխեցելոց ի կարգի կոչմանդ ձեռում²⁴⁴ Հաւատարիմ գտանել եւ վարձատրիլ, եւ ի Հասեալ ժամու²⁴⁵ նորանալ եւ եկեղեցանալ ի փառս Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ծագին մշտին ամէն, ամէն եւ ամէն²⁴⁶:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Թորագիր. B Ի բանն որ ասէ. «Այլ Քրիստոս եկեալ փահանայապետ» վարդանայ սուրբ վարդապետի արարեալ:

Բնագիր. 1 B անստուերի: 2 B բարբառն: 3 B լուս: 4 A անմուլար: 5 A չիք ծագմանէ: 6 B չիք ի: 7 B յեցեալ: 8 B Փեսայն ի: 9 B կոչեցա փխ. կազմեցաւ: 10 A չիք իմ: 11 A ճշմարտութեան առ ընթեր աւրիմակին: 12 A զճառագայթ: 13 A ասէ: 14 B եկեղեցի է: 15 A հաւատացեալ փխ. հաղորդիլ: 16 A որպէս եւ փխ բայց սակայն: 17 A ընթեանուր: 18 B ս-

գետ փխ հանդերձ: 19 A մի կերակուր յԱստուածաշունչ փխ մի է ... աստուածային: 20 B կոչեցեալ լինի եւ յարանունութեամբ փխ կոչի ... յարանունութեան: 21 B չիք եւ տաճար: 22 B եկեղեցի զի ըստ երեւելի մասանցն («զի ... մասանցն») նշանակած իրրեւ սխալագրութիւն): 23 A յազգական: B յանգական: 24 A նիւրոյ: 25 B ի քարո եւ ի փայտ: 26 B ջրո է: 27 B Քազաւորին Աստուծոյն իմոյ եւ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի: 28 A սա է փխ ասի: 29 A սմա: 30 B յոլովից տեսակ ժողով լինի փխ յոլովից ... ի նա (A ի սա): 31 B եկեղեցուցեալ Հոգին Սուրբ զժողովուրդս փխ եկեղեցուցեալ է զժողովուրդս: 32 B չիք հրամանաւ ... Սրբոյ: 33 A եւ թէ: 34 B չիք Սրբոց: 35 B վստահութիւն եւ իմաստութիւն: 36 B գտանիմ իմով կրտսերութեամբս փխ գտանիմք ... յետնութեամբս: 37 B վստահացեալ փխ յուսացեալ: 38 A յանրագմեծար: 39 A առաջին: 40 A բանի ծանաւութեան: 41 B պատկանելի հրամանատուրոց: 42 B սիրալիր: 43 B հայրական եւ եղբայրական: 44 B հաւանեալ: 45 B չիք առաջի: 46 B յանախման: 47 B փոքր ինչ ցաւ իմով սակաւատար մտաւս: 48 A փահանայական աստիճանին փխ աշտանակին փահանայական: 49 B յարդարեալ փխ ազգ արարեալ: 50 B փծուն: 51 B իմովս: 52 B տեղուոյս եւ ժամուս: 53 A չիք կազմեալ: 54 B չիք ըստ կարգի: 55 B ձեզ նախ: 56 B աղաթից եւ արհնութեանց (A արհնութեան): 57 A Քրիստոսին: 58 B չիք եւ դրախտին: 59 A թխթոյն: 60 B Աստուծոյ տայր: 61 A էհաս: 62 B անդրանկանցն: 63 A զթուխտս: 64 B գոացեալ: 65 A պապ փխ կապ: 66 B երեսնամեւնո: 67 A հարիւրոյ: 68 A սկիզբն: 69 B եւ յայլսն փխ սովորն էր: 70 B անհաւատ: 71 B չիք քաջ: 72 B չիք թոյլ: 73 A չիք վասն: 74 A նորութեանց: 75 B թագոյց: 76 B - Ղուկա կամ Բառնարա կամ կղեմա: 77 B իւր: 78 B թէ: 79 A ասրէին: 80 A չիք իսկ: 81 A յուսով փխ իւրովի: 82 B զթուրթս զայս: 83 B չիք եւ կատարեալ ... սննդեամբ: 84 A որպէս: 85 B չիք եւ իրաւամբ: 86 B նոքա փխ ինքեան: 87 B Ձոր: 88 B նոր: 89 B ոչ էր փխ. չէր: 90 B փահանային: 91 B առնել փխ գործել: 92 B չիք յանցանաց: 93 A չիք ընդ անձին ... եւ: 94 B փոխեցին: 95 A ամենիքեան: B ամենեքին: 96 B չիք ժողովրդեան: 97 B զարութեամբ փխ զարութիւնք երկնից: 98 B զսկարն եւ զնուազն: 99 B զմահկանացու եւ զմեղաւոր: 100 յայց: 101 B անդունդ: 102 A առաւելապէս: 103 B հրեական փխ ստուերական: 104 B կարգի: 105 B չիք եւ տանն Ղեւեայ: 106 A Մելիսեղեկեայ: 107 B եւ ոչ փխ կամ: 108 A ընկալեալ: 109 A այլ: 110 A որդիս: 111 B թագաւորեալ: 112 B զամենեսին: 113 A - չիք նորա ... տնարէնութեան: 114 B չիք սրբոյ կուսէն: 115 A չիք իւրոյ ի Յորդանան առ: 116 B որ սեփական տէրն էր այսց շնորհաց փխ որ զերկուսին ... մեղմանայր: 117 B փոփոխելով զնոսա: 118 A պարգեւս: 119 B այսինքն է: 120 B չիք ժողովուրդ սեփական: 121 A ըմբելին: 122 A տնարիւնութեամբ: 123 A փահանայապետին: 124 B սահմանեալ: 125 B - վասն զի: 126 B չիք ցուցանէ ... բանիւ (A հետակա): 127 B զայս: 128 A մի է: 129 B Տեառնէ փխ Քրիստոս: 130 B կարէին հաւատով: 131 B չիք ի:

132 B Հոգւոյն Սրբոյ: 133 B աստուածախառն մարմինն: 134 B ասէ մեծանն: 135 B Որ փխ Ոչ: 136 B առելոյ: 137 A զուգաստուած: 138 B Գրիգոր աստուածարանութեամբ նոխացեալն: 139 A Ուրիա: 140 A գործեցին: 141 B չի՞ ծառայիցն: 142 B չի՞ արեայի Տիւրսի: 143 A չի՞ գործեցին: 144 A կազմեաց: 145 A չի՞ որ: 146 B յայտնեալ: 147 B փոփոխելով փխ փոխարելով: 148 A այլ: 149 A նշուղիւք: 150 A ասէ թէ: 151 B յանեզր փխ յանեզր: 152 B առ իւր բնութեամբն փխ առողին ... փառաւորէ: 153 B յայտնեալ: 154 A հետեւեալք: 155 A զամպարտաւանութիւն: 156 B ուղղափառ: 157 B զասացեալսն: 158 B չի՞ հաւաստի: 159 B չի՞ Տէրն է: 160 B այնպէս փխ այն եւս: 161 B չի՞ Աստուծոյ: 162 B է ոն: 163 B անձամբ: 164 B մեռանին փխ զեմանին: 165 A չի՞ միայն: 166 B խորհրդով հաւատացելոց զեմանի յաճախումն եւ ի սնունդ փխ խորհրդովն ... ի սնունդ: 167 A չար սկզբամբ: 168 B կամովին: 169 B արդարութեամբ եւ իրաւամբ: 170 B զաշխարհս փխ զաշխարհագործ փրկութիւն: 171 B զբռնադատողական: 172 A չի՞ եւ: 173 B խաբելով փխ տանել: 174 B պատելով: 175 A կոչելով ապաշխարութեամբ: 176 A հեղմամբ: 177 A փրկութիւն փխ սրբութիւնն: 178 B չի՞ ի ... զԱդամ: 179 B եզ: 180 B չի՞ յայն: 181 B այժմ յայտնեցաւ: 182 A էած: 183 A որ: 184 A այրէ: 185 A զպաւառ: 186 A այն: 187 B եւ այժ եւ երինջ: 188 A նոցուն: 189-190 B Քահանայ եւ Պատարագ եւ Սեղան եւ հուր Պատարագի Հոգին փխ արիւն ... Սուրբ: 191 B այն: 192 B չի՞ ասէ: 193 B որ: 194 B լինէին փխ լինէր ոք: 195 A եւ: 196 B կատարեալ փխ կերակրեալ: 197 A կարէ: 198 A չի՞ մարմին: 199 B չի՞ նա: 200 A կարէին: 201 A չի՞ մարմին: 202 B չի՞ կարիցէ: 203 A ցիխ: 204 B մարէ: 205 B չի՞ այս է՝ մարմին՝ զմարմին: 206 B թողութիւն: 207 A այս: 208 A չի՞ են, որ: 209 A ասացեալք: 210 A եւ հոտեալ գործն եւ փխ գործն զմեզ: 211 A չի՞ գորշագոյն եւ: 212 B ստորագրեն: 213 A չի՞ եւս: 214 A այսպիսի: 215 B եւ զոհն ոչ կարէին փրկել փխ եւ զոհիւ ոչ քաւէր: 216 B զննչեցեալսն փխ զզոջացեալսն: 217 B զյաւժանդակ: 218 A չի՞ Սրբոյ: 219 B զգատական: 220 B այս հոգեւոր փխ եւ հոգեւորս: 221 B չի՞ աստ: 222 B գործն: 223 B գործով: 224 A չի՞ Տէր ... ձեր: 225 B ի շանէ եւ ի հահոչէ: 226 B զպոռնի խորհրդով եւ անսուրբ գործով մտցէ յեկեղեցի փխ անսուրբ ... եկեղեցիս: 227 B չի՞ յաւէտ: 228 B Անդր փխ եւ անդ: 229 A զխոստովանութեամբ կենդանանալ: 230 B չի՞ եւ տանար: 231 A չի՞ ի: 232 B չի՞ ստուգի: 233 B Իւրով արեամբ: 234 A չի՞ եւ: 235 A միջնորդութեան փխ մեծութեան միջնորդութեամբ: 236 B խոստացեալ ուխտապահացն: 237 B չի՞ որք ... տարագիրք: 238 B չի՞ Ջի: 239 B այսմիկ: 240 B համ: 241 B բաւականապէս համարին փխ նմա զսեբմանիս ... ցնծութեամբ: 242 B հաւատոց: 243 B ժողովրդոց: 244 B ձերոյ: 245 A ժամա: 246 B չի՞ ծագին ... ասէն:

ԺԵ

Ի ՅԱՅՏՆՆՈՒԹԵԱՆՑ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՆԴՐԷԻ ԵՒ ԱՐԵԹՈՒՍԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ ԿԱՊԱԴՌԿԱՑԻՈՅ ՎԱՍՆ ԽՈՒՎՈՒԹԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑ-ՈՒՅ, ՅՈՐ Ի ՍԿԶԲԱՆԷ ԵՒ ՈՐ Ի ՉԵՌՆ ՆԵՌԻՆՆ, ՉՈՐ ՅԱԻԵԼԵԱԻ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆ ՎԱՐԴԱՆ՝

«Եւ բացաւ տանարն Աստուծոյ, որ յերկինս, եւ երեւեցաւ տապանակն Աստուծոյ ի տանարն իւր: Եւ եղեն փայլատակմունքն եւ ձայնքն եւ որոտմունքն եւ շարժմունքն, կարկուտք մեծամեծք: Եւ նշան մեծ երեւեցաւ յերկինս. կին մի՞ արկեալ զիւրեաւ զարեգակն եւ զլուսին ի ներքոյ ոտից նորա՞ եւ ի վերայ զլիտյ նորա պսակ յաստեղաց երկոտասանից, եւ էր յղի եւ երկնէր յերկն: Եւ երեւեցաւ այլ նշան յերկինս, եւ ահաւափկ վիշապ հրեղէն մեծ, որոյ էին զլուխք եւ եղջիւրք տասն եւ ի վերայ զլիտյ նորա եւրքն խոյր եւ տըտունն նորա քարշէր մինչեւ յերրորդ մասն աստեղաց երկնից, եւ ընկեաց զնոսա յերկիր: Եւ վիշապն կայր առաջի կնոջն, որ կամէր ծնանել, զի յորժամ ծնցի կին զմանուկն՝ կլցէ զնա վիշապն: Եւ ծնաւ կին որդի արու, որ հովուեացէ զժողովուրդ իւր զաւագանաւ երկաթեաւ, եւ յափշտակեցաւ որդի նորա առ Աստուած, եւ կինն փախեաւ յանապատ, ուր էր պատրաստեալ նմա անդ տեղի յԱստուծոյ, զի կերակրեցին զնա աւուրսս հազար ամ երկերիւր եւ վաթսուն:

Եւ եղեւ պատերազմ յերկինս Միքայէլ եւ հրեշտակք իւր կռուէին ընդ վիշապին եւ վիշապն կռուէր հրեշտակաւ իւրովք, եւ ոչ կարացին զդժ ունել եւ տեղի ոչ գտաւ յերկինս: Եւ անկաւ վիշապ մեծ եւ աւճն առաջին, որ անուանեալ կոչի Բեբեղգերուղ եւ սատանա, որ մոլորեցոյց զամենայն տիեզերս, առիւծն անկաւ յերկիր եւ հրեշտակք նորա անկան ընդ նմա: Եւ լուայ ձայն յերկինս, զի ասէր. Արդ, եղբի փրկութիւն եւ զարութիւն եւ արեայութիւն Աստուծոյ մերոյ եւ իշխանութիւն աւծելոյ նորա, զի անկաւ չարախաւսն եղբարց մերոց, որ չարախաւսէին զն-

Աղբյուրներ
 A = ՄՄ, ձեռ. 4139, ք. 378բ-387ա:
 B = ՄՄ, ձեռ. 5862, ք. 283բ-286բ:
 C = ՄՄ, ձեռ. 5443, ք. 273բ-279բ:

ցանկ առաջի Աստուծոյ եւ Տեսնոյ մերոյ գտիւ եւ զգիշեր: Եւ նոքա յաղթեցին նմա արեամբ գառնին Աստուծոյ եւ բանի վկայութեան նորա եւ ոչ հաշտեցան ընդ վիշապին: Վասն այսորիկ ուրախ լիցին երկինք եւ մեծնայն, որ բնակեալ է ի նոսա: Վա՛յ երկրի եւ ծովու, զի անկաւ վիշապ առ ձեզ, որ ունի զցասումն բազում: Տեսեր, զի սակաւ ժամանակ եկաց, եւ յորժամ ետես վիշապ, թէ անկաւ յերկիր զհետ եղեւ կնոջն, որ ծնա զմանուկն արու եւ տուաւ կնոջն թեւք արծուոյ մեծի, զի թոյցէ յանպատ, ուր կերակրի անդ ժամանակ եւ ժամանակս եւ կէս ժամանակի յերեսաց աւձին, եւ եհեղ աւձն զթիւնս ի բերանոյ իւրմէ զհետ կնոջն իբրեւ զգետ, զի ընկղ մեծցէ: Եւ աւգնեաց երկիր կնոջն եւ բացեալ զբերան իւր եկուլ զգետն, զոր եհեղ վիշապն: Եւ ցասեալ վիշապն կնոջն եւ գնաց պատերազմել ընդ գաւակի նորա եւ որք պահեմ³ զպատուիրանս Աստուծոյ, որ վկայութիւն Յիսուսի Քրիստոսի^{1*} »:

Գլուխ⁴ պատուիրանացն Աստուծոյ առաջնոյն եւ երկրորդիս^{4a} զսէրն տեղեկացեալ գիտացաք առ Աստուած եւ առ մարդիկ, որպէս եւ յայտնի է իմաստնոցդ^{4a}, եւ չեն ինչ պիտոյ վկայական ստուգութիւնք, այլ եւ չիք նորա սահման որպէս եւ ոչ Աստուծոյ, քանզի «սէր ոչ երբէք անկանի^{2*} » մեծ գոլով եւ անողորտ քան զյոյս եւ զհաւատ, ըստ որում եւ զորաւոր զնա ասեն եւ ուժեղ արք աստուածամերձք, որ եւ զԱստուած անգամ յաղթեաց տալ զՄիածինն յաղագս ապստամբ ծառայիցս ի մահ նաչի, որով մեռաւ մահ, կործանեցան դժոխք եւ բացան դրունք թագաւորութեան երկնից, եւ անդ հրաւիրեցան ցրուեալ եւ ճապաղեալ որդիքն Ադամայ եղեալ որդիք Աստուծոյ եւ^{4a} հաւաքեալք ի մի հաւտ միոյ հովուին՝ ձեռաւք եւ ձայնիւ ժողովեալք ի զանազան վարուց եւ ի պաշտամանց, ուստի յարանունաբար կոչեցաւ եկեղեցի՝ շինեալք ի վերայ Հիման առաքելոց եւ մարգարէից, այսինքն է՝ հաւատն անխախտս ի նոցանէ քարոզեալ, որ տարածեալ աստուածաբար զոգիս իւր ընդ չորք անկիւնս աշխարհի աւր ըստ աւրէ ընդունի աճմամբ զմանկունս իւր, զորս անախտ երկամբ ծնեալ ածէ ի փառս Քրիստոսի, որոյ յարացոյցն ձեռագործ շինուածք, որք ջերմն սիրովն, որ առ Աստուած հաւաքին ի քարանց եւ ի փայտից, սերտ հաւատով եւ անթերի յուսով քրիստոնեայք պատրաստեն տաճար փառագարդ ի բնակութիւն եւ ի հանգիստ Աստուծոյ՝ փոխարինելով Տեսնոյ իւրեանց սիրով որպէս եւ նա զհաւատն հաւաքարան բոլորից

^{1*} Յայտ. ԺԱ 19-ԺԲ 1-18:

^{2*} Ա Կորնթ. ԺԳ 8:

³ Զիւ ԵԲ 2:

եւ զվերին Երուսաղէմ հանգստարան յետաստացս^{4a} «-դ, որպէս ասէ մեծն իգնատիոս բանիւ Յովհաննու Առաքելոյ եւ Աւետարանչի, եթէ ասաց սրբազնակատարն մեր մեծն Յովհաննէս, եթէ՝ Ամենայն առաքինութիւն, զոր առենն մարդիկ, նշանակէ մարդկան սիրոյն առ Աստուած, իսկ եկեղեցի շինեալն նման է սիրոյն Աստուծոյ, որով նայ սիրեաց զմեզ եւ շինեաց զեկեղեցի: Եւ քանզի սէրն է արմատ եւ հիմն շինուածոյ եկեղեցւոյ, զոր Աստուած շինեաց, եւ զոր քրիստոնեայք շինեն նմանեալք^{4a} Աստուծոյ, վասն այսորիկ եղաւ բնաբան աւրհնութեան նաւակատեաց եկեղեցւոյ ի Յայտնութենէ տեսլեան սիրեցելոյն ի Քրիստոսէ մեծին Յովհաննու, որ յաճախ գրիչ եւ թարգմանիչ է սիրոյն, որ տուաւ ի Տեսնոյ նոր պատուիրան կերպ եւ տիպ երեսաց^{4b} աշակերտութեան իւրոյ, զորոյ զխորագոյն խորհուրդն եւ զանճառելի եւ զորպիսութիւն Կաթողիկէ եկեղեցւոյ ետես մաքրեալ հոգով զկնի բազում ինչ գրելոյն առ եւթն եկեղեցիսն, որ յԱսիայ յաղագս եւթն ցասմանն^{4a}, որ գալոց էր յաշխարհս, զոր նշանակեաց հնչմունք եւթն փողոցն ի ձեռս եւթն հրեշտակացն, յետ որոյ յաւել եւ ասաց. եթէ^{4c} «Այլ նշան երեւեցաւ յերկինս. Կին մի արկեալ զիւրեալ գարեգակն եւ զլուսին»:

Վասն այսր Յայտնութեան^{4c}, որ է սքանչելի ցուցակութիւն տեսլեան սրբոյն Յովհաննու⁵ Աւետարանչի, թէպէտ եւ ոմանք ի վարդապետացն առաջնոց կարծեալք զնացին առ սա, որպէս պատմէ Եւսեբի յեկեղեցական պատմութիւնս, սակայն պարտ է գիտել, թէ ոչ ամենեւին արհամարհեցին զնա, որպէս եւ զթողութիւն Երրայեցւոց, եւ զոմանս ի թղթոցն Կաթողիկեաց, զոր եւ այժմ ընդունի եկեղեցի: Բայց տեսաք յերանելացն նախ քան զմեզ հարցն սրբոց զայս յայտնութիւն իբր արդարեւ առաքելական գիրս ընդունելի: Ուստի եւ ոմանք մեկնեցին եւ այլք վկայութիւնս ընկալան ի սմանէ որպէս յարդար եւ յառաքելական գրոց, որոց անուանքն յայտնապէս պատմի ի մէջ եկեղեցւոյ, որպէս մեծ Հայրապետն Աղեքսանդրու Աթանաս, որ թարգմանեաց զՀին եւ զՆոր Կտակարանս, հաճեցաւ ի սմանէ ի բազում տեղիս վկայութիւն առնուլ, նա եւ մեծն Բասիլիոս ի բանսն, որ վասն Քրիստոսի եւ նորին եղբայրն Գրիգոր Նեւսացի ի բանն, զոր խաւսեցաւ յայսմ քաղաքի ի ժողով եպիսկոպոսացն, այլ եւ Աստուածաբան ի բանն, որ վասն Որդւոյն, եւ յիւր հրաժարականն, եւ Կիւրեղ Աղեքսանդրացի ի գիրս Գանձուցն ի բազում տեղիս պիտանիս համարեցաւ, զոր ի սմանէ վկայութիւնսն, եւ Հիպոլիտոս Հայրապետ Հոռմայ ի մեկնութեան Դանիէլի: Ունիմք եւ այլ վկայս հաւասար սոցա ի սրբոց հարցն, որք հաստատեցին գոլ զսա Յայտնութիւն Յովհաննու Աւետարանչի: Զինչ պարտ է ասել եւ զերանելին Երինիոս, որ ինքն վկայ է եւ

³ Զիւ ԵԲ 2:

զայլս, որ նախ քան զինքն ի մէջ ածէ: Նա եւ Որոզինէս ոչ միայն ընկալաւ զսա, այլ եւ մեկնութիւնս եղ ի վերայ սորին: Արդ, եթէ առ արՅայտնութիւն կարծեալք գնամք՝ զսուրբս եւ որք սին վկայեցին, արհամարհեմք. զի թէ սա անընդունելի թուիցի մեզ՝ անընդունելի լիցին եւ ընդունողք սորին, զոր մի լիցի զմտաւ ածել, այլ նոցին եւ մեզ Հետեւել: Խոստովանիմք զսա ճշմարտապէս գոյ յայտնութիւն Քրիստոսի առ երանելի Աւետարանիչն Յովհաննէս, զոր ետես ի Պատմոս կղզին, որպէս եւ բանքդ իսկ ցուցանէն: Եւ իմանամք զսա տեսութիւն ոչ զգալի աչաց եւ կամ անըջական երագոց երեւոյթ, այլ ներքին մարդոյն Հայեցողութեամբ առաջի տպաւորութիւնս Յայտնութիւնս կերպարանեալ իմանալի երեւմամբ, զի նորա միջնորդութեամբ յայտնեացի Հաւատացելոց ծածուկ եւ սքանչելի խորհուրդ Աստուածութեան եւ երկնայնոցն⁵ կարգաւորութիւն պաշտաման, զի անհաս էր այս ի մարդկանէ մինչեւ ցայս վայր, մանաւանդ թէ եւ անկար մարդիք զայսպիսի իմաստ ստանալ. ըստ որում սասց Քրիստոս առ Նիկողէմոս, թէ՛ «զերկրաւորս ասացի ձեզ եւ ոչ Հաւատացիր» եւ այլն: Իսկ ապա յորժամ Հաւատն ծաղկեցաւ առ սրբովք առքելովքն եւ մանկունք եկեղեցւոյ զամենայն տնարէնութեան խորհուրդն Քրիստոսի, որ յերկրի եղեւ ուսան եւ Հաւատացին, կամեցաւ ապա մարդասէր Տէրն եւ երկնային խորհրդոցն զնոսին ներժմտացուցանել ի ձեռն Յայտնութեան, որ առ սիրեցեալ աշակերտն եւ ցուցանել, թէ որքան է պատրաստեալ յԱստուծոյ բարիք սրբոցն յերկնից թագաւորութեան, ընդ որս ընդ այլսն ամենայն ճառէ եւ զայս.

«Բացաւ, ասէ, տաճարն Աստուծոյ, որ յերկինս^{1*}».

Բանի երկինն ոչ զգայապէս, այլ՝ յիմանալի աչացն տեսութեամբ: Եւ այս վասն այսորիկ, զի զհալածեալ եւ անդ ամրացեալ եկեղեցի անդրանկացուցէ երանելիս: Արդ «տաճար Աստուծոյ» ասէ զերկնային խորանին վայելչութիւնս:

Իսկ «տապանակն Աստուծոյ», որ ի նմա, զՔրիստոս աստուածացեալն մարմնով, որոյ ապացոյց եղեւ տապանակն: Քանզի ի Նորա մարմնոյն տապանակ բնակեցաւ ամենայն լրումն Աստուածութեան մարմնապէս:

«Ուստի եղեն փայլատակմունք եւ ճայթմունք». Զվախճան աշխարհի նշանակէ եւ զխոռովութիւն ի վերայ ամենայն ամբարշտաց, որ գալոցն է, եւ «զշարժումն»՝ զփոփոխումն կարգ նոցին աւրինադրութեանց, իսկ «կարկուտն»՝ զպատուհասն:

Եւ դարձեալ թէ՛⁶

«Այլ նշան երեւեցաւ յերկինս. կին մի արկեալ զիւրեաւ զարեգակն եւ զլուսին». «Նշանն» Հրաշալից եւ զարմանալիաց է անուն անծանալի

եւ անսովոր իրաց, զոր թէ զվերջին վանկն⁷ առաջի դնեն «աննիշ ասի. չնաշխարհիկ եւ նորահրաշ իրք, զի⁷ այն, որ ասաց Քրիստոս առաքելոց, թէ՛ «Բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարեք Հանդարտել այժմ», զի անկատարք էին: Իսկ յորժամ զաւրացան Հաւատով եւ Հոգւով Սրբով, ապա սիրելւոյն Իւրոյ եւ արժանաւոր խորհրդակցի եւ լանջագեղ կամարին Յովհաննու յայտնեաց իրս չքնաղ, զոր «նշան մեծ» ասէ, «երեւեցաւ⁸», քանզի ոչ առնէ Տէր իրս ինչ, եթէ ոչ նախ յայտնեացէ յունկն ծառայից մարգարէից իւրոց⁹ զոր ոմանք ի սուրբ Աստուածածինն առնուն, որ ի յերկինս ել երկնաւոր Որդւովն զգաւրութիւն Բարձրելոյն «արկեալ զիւրեաւ» իբրեւ «զարեգակն եւ զլուսին ի ներքոյ», ոտիցն ունելով⁹ որ է առաջին մատեան լուսատու ժամանակին, որ նախքան զերեւումն Արեգական արդարութեան այնու լուսով սնեալ Կոյսն եւ ի նմին լուսոյ աւետարանեալ, ըստ այնմ. «Ճրագ է բան ոտից իմոց^{2*}», եւ թէ՛ «Կոյսն յղացի^{3*}», զոր պսակեցին երկոտասան աստեղաւք նախապետքն բանիւք իւրեանց, զի Յովսէփ ի ձեւ աստեղացն տեսանէր զեղբայրս իւր, իսկ վշտաւք ծնունդ եւ «նշան յերկնելն», զի խոռովեցաւ Հերովդէս եւ ամենայն Երուսաղէմ: Այլ եւ ի կարծիս շնութեան զրպարտեալ լինէր Կոյսն, եւ տային նմա ջուր փորձութեան մինչեւ յայտնի եղեւ յղութիւն ի Հոգւոյ Սրբոյ եւ վիշապն սատանա բազմապատիկ ջանաց փորձել զնա մինչեւ յարեաւ Տէրն եւ վերացաւ յերկինս: Իսկ սուրբն Մեթոդ¹⁰ եւ իրինիոս եւ այլ մեկնիչքն ասեն, եթէ Տեսիլն Յովհաննու չէ պարտ եղեալ¹¹ իրաց գոյ յայտնիչ, այլ՝ առաջիկայ ժամանակին եւ Հանդերձեալ իրաց նախատեսութիւն է, որ է ստուգապէս բացայայտութիւն սրբո¹¹ եկեղեցւոյ, զոր առնու ի դէմս կնոջ, զի ծննդկան եւ աճուն է միշտ աւագանաւն եւ Հրաւիրեալ մարգարէիւք, թէ՛ «լուր դուստր եւ տես» եւ դարձեալ թէ՛ «Կացցէ դշտոյ^{4*} ի յաջմէ քումմէ», եւ թէ՛ «Արի եկ Հարսն ի Լիբանանէ» «ի լեան զմոնենեաց¹² եւ ի բլուրն կնդրիկ^{5*}» եւ ի Հովանի վիմին առ նախապարիսպն, եւ որ ինչ այսպիսի բանքն են¹³. «Զիւրեաւ արկ զարեգակն»՝ զամենայն Սուրբ Երրորդութիւն, յոր մկրտի Հաւատով. «արկեալ զիւրեաւ» եւ պաշտէ ուղիղ խոստովանութեամբ եւ անարատ վարուք¹⁴:

^{1*} Յովհ. ԺԶ 12:

^{2*} Աղմ. ձժԸ 105:

^{3*} Նսայի է 14:

^{4*} Աղմ. ԽԳ 10, 11:

^{5*} Երգ Դ 6, 8:

^{1*} Յայտ. ԺԱ 19:

«Եւ զլուսին ի ներքոյ ոտիցն»։ զի գէջ բնութեամբն մերձ է ջրոյ աւազանին¹⁵, ուր առաջին դէն գոտն, որ հաւատայ եւ սրբէ զմեղսն եւ մաքրէ աւազանն¹⁶, որպէս լուսին՝ զաւդոս^{16ա}, այլ եւ զաւրէնսն է իմանալ զլուսին փոփոխական, զոր¹⁷ Տէրն փոխեալ¹⁸ յաւետարանն լնով զթերին կատարեաց զլուսինն, ըստ մարգարէին, թէ՛ «Յաւուրս¹⁹ նորա եղեւ խաղաղութիւն, ծագեացի մինչեւ կատարեացի լուսին^{19ա}»։ «Եւ ընդ ոտիւք» աւէ²⁰ քանզի խարխիս եւ հիմն եւ արմատ է առաջին²¹ աւրէնքն նորոյս։ Այլ իբրեւ գոտք առաջին եւ ոչ²² զգլուխ։ Բայց²³ չեն զատեալ ի միմեանց, այլ՝ միաւոր իբրեւ²⁴ զանդամս, եւ համեմատին ընդ միմեանս, որպէս զմիոյ Հոգւոյ պարգեւք, եւ երկոքեան²⁵ Հոգեւորք, ըստ Պաւղոսի։

«Եւ ի վերայ գլխոյ նորա պսակ յաստեղաց երկոտասանից», որք են բանք պայծառք իբրեւ զաստեղս երկոտասան առաքելոցն քարոզչացն եւ է²⁶ նշանակ արիաբար յաղթողաց^{26ա}, ըստ մարտիրոսացն գնացից՝ արիական եւ պսակաւոր նահատակացն սրբոց որք են լրութիւնք եւ քարինք պաղպաղունք եւ փայլատակեալք յաւրինման կաթողիկէ եկեղեցւոյ։

«Եւ էր յղի եւ քազում վշտաւ մերձ էր ի ծնանել եւ երկնէր յերկն»։ «Յղի» ասի եկեղեցի յիւրաքանչիւրոցն ծնունդ բոլորից քրիստոնէից, յորս կերպարանի Քրիստոս Աստուած նախ երախայութեամբ եւ պարզ բանիւք դայեկեալք²⁷ եւ «քազում վշտաւք», ըստ Պաւղոսի Առկորնթացիսն ասելոյն²⁸։ «Ես ծնայ գձեզ²⁸», եւ Գաղատացւոցն, թէ՛ «Դարձեալ երկնեմ մինչեւ նկարեցի Քրիստոս ի ձեզ³⁰»։ Եւ զի «վշտաւք» ասի, այսինքն²⁹ տկարութեամբ եւ ահիւ եւ դողութեամբ³⁰ բազմաւ եղէ առ ձեզ⁴⁰»։ Քանզի եւ յովով վաստակին վարդապետք³¹ ի յուսուցանելն եւ ի խրատելն զցայգ եւ զցերեկ, զի մի լիցին արիւնսպարտք չցուցանելով ազդարար փողով զսուրն սպառնացեալ։

«Եւ երեսեցաւ այլ նշան յերինս»։ «Եւ³² վիշապ հրեղէն որոյ գլուխ եւթն եւ եղջերք տասն՝ եւ ի վերայ գլխոյն եւթն խոյր։ Եւ տրտուն նորա քարշէր մինչեւ յերրորդ մասն աստեղաց եւ ընկեց զնոսայ³³»։ «յերկինս» է սկիզբն արարածոց Տեառն լեալ խաղաղութիւն Հրեշտակաց նորա³⁴։ Եւ զի «յերկինս» ասաց. զաւդոս է իմանալ «երկին» ըստ սովորութեան Գրոց, շատոց նմանեցուցանէ³⁵, թէ՛ «Թռչուն երկնից եւ հրեղէն» յաղապս

¹⁵ Սղմ. Հ Ա 7:

²⁰ Ա Կորնթ. Դ 15:

³⁰ Գաղատ. Դ 19:

⁴⁰ Ա Կորնթ. Բ 3:

հրեշտակատիպ գոյացութեան³⁶, զի ի հրոյն են³⁷ կազմեալ բնութիւն նոցա եւ կամ զի խնդան ի վերայ սպանելոցն, զորս կարեն եւ որպէս թէ³⁸ վառին բոցով։

«Եւ եւթն գլուխ», զի եւթն չար գործոց գտակք են որկրամոլութեան, պոռնկութեան, արծաթասիրութեան, Հպարտութեան, սպանողութեան, սրտմոլութեան, ձանձրութեան, ըստ այնմ, զոր ասեն սաղմոս³⁹, եթէ՛ «Աղաչեացէ զքեզ ընդ առաւաւտս¹» այսինքն՝ տղայական⁴⁰ Հասակին քաղցրացուցանելով զիրս աշխարհիս՝ մի հաւատար, զի եւթն չարիք կան ի սրտի նորա։ Յայտ է ասացեալ ախտք⁴¹ եւ Տէրն ասաց. «Այսն չար յորժամ ելանիցէ ի մարդոյ, շրջի ընդ անջրդէին տեղիս, խնդրէ Հանգիստ, եւ իբրեւ ոչ գտանէ, ասէ. դարձայց անդրէն ի տուն իմ ուստի ելին, եւ գայ գտանէ թափուր² 41ա»։

«Իսկ տասն եղջիրն» տասն պատուիրանին յանցանքն է⁴², քանզի այնու զաւրանա եւ ոգորի կոռուով ընդ մարդիկ, զի յանցուցէ։ Դարձեալ⁴³ տասն կատարեալ թիւ է, եւ նա ի չարն կատարեալ է^{43ա}։ Եւ դարձեալ մաւտ ի կատարումն ժամանակաց տասն բաժանի թագաւորութիւն Հռոմոց⁴⁴, յորոց մինն նեռն է, որ բոլորովիմք զսատանա զգեցեալ⁴⁵ լինի։ «Եւ եւթն խոյրն», զի ի եւթն ախտն, զոր գործել տայ, պսակի որպէս զյաղթող^{45ա}։ Իսկ «տրտուն» վերջին խորամանկութիւն է, որ քարոզեաց ի յիւրն ախտն Հպարտութեան եւ ընդ իւր ի կորուստ ի յիւր դասէն զերեք բաժին դասապէտ գոլով ինքն, եւ այլն մնացին եւ յիշխանութեան դասն յաւելան, բայց Մեթողի բանիւ ասեն, թէ մինչ չէին սխալեալ երկնաւորքն ամենայն դաս չորք կարգ էին եւ զկնի յանցմանն⁴⁶ երեք են, չորրորդութիւն պակասեաց, զի մինչեւ յերրորդն մնացին։ Դարձեալ ի պայծառացելոցն մկրտութեամբ իբրեւ զաստեղս երկնից⁴⁷ զանհաստատն մտաւք յերկնաւոր խորհրդոյն ի ստորեաւ «Բարշէ» գործովք զհաւան յերիս անձինսն միայն Հազիւ թողու⁴⁸։

«Եւ վիշապն կայր առաջի կնոջն, զի յորժամ ծնցի կին զմանուկն՝ կլցէ զնա վիշապն⁴⁹»։ Սուրբ եկեղեցի ոչ դադար է ի ծնանելոյ⁵⁰ զորդիս քրիստոնէից եւ զանհաւատիցն աւր ըստ աւրէ մինչեւ զվախճան աշխարհի ի Քրիստոսէ սկսեալ։ Իսկ վիշապն, որ մարտեաւ⁵¹ ընդ Եւայի անարի⁵² պողովն եւ յաղթեաց, եւ ընդ Քրիստոսի յետ մկրտութեան նոյնպէս կերակրով եւ ապա սնափառութեամբ եւ ազահութեամբ, եւ ոչ կարաց յաղթել՝ կենդանի գոլով միշտ եւ հմուտ Հնարից կորստեան։ Իսկ սատանա⁵³

¹ Սղմ. Ե 4:

² Ղուկ. ԺԱ 24:

կայ առաջի եկեղեցւոյ անվաստակ, զի զծնեալ որդիսն Աստուծոյ աւագանաւն բազմահնար մենքենայիւք կլցէ յիւր խորխորատն եւ արասցէ զնսա⁵⁴ որդիս կորստեան:

«Եւ ծնաւ կիմ որդի արու, որ հովուեսցէ զժողովուրդ իւր գաւազանաւ երկաթեալ»։ զՔրիստոս ծնանի⁵⁴ միշտ սուրբ⁵⁵ եկեղեցի Աստուածածին գոլով անախտ ծնունդ եւ կուսութեամբ մինչեւ Հասանեն անդամքն «ի չափ Հասակի կատարման Քրիստոսի^{1*}» բուն յետին որդւովն առ Հասարակաց⁵⁶ յարութեամբն, «զի որ մի անգամ մկրտին ի Քրիստոս զՔրիստոս զգեցեալ էք^{2*}»։ Եւ «Հովուեսցէ գաւազանաւ երկաթեալ»։ Խիստ եւ սաստիկ բանիւ զղեւս եւ զանհաւատսն, որք ոչ կամին ժողովուրդ Տեառն լինել, որպէս ասէ Պաւղոս. «Ո՞չ գիտէք, եթէ զՀրեշտակս դատիմք^{3*}», այսինքն՝ զղեւսն, եւ թէ՛ «Սուրբք գաշխարհս դատին^{4*}»։ Եւ քան⁵⁷ զի «արու» ծնանի եկեղեցի, քանզի էք եւ վատթար եւ թոյլ ոչ գոյ յայնպիսի ծնունդն:

«Եւ յափշտակեցաւ որդի նորա առ Աստուած» եւ առ Աթոռ նորա⁵⁸, զի ծնեալքն յաւագանէն զյոյսն իւրեանց փախուցանէն առ Աստուած եւ առ դատողական Աթոռ նորա յերկրաւորաց աստիճանի, քանզի եւ մայրն նոյնպէս փախեալ յանապատն ի չարեաց յերկինս երկու թեւաւ՝ Հաւատով եւ գործով կամ՝ երկու Կտակարանաւք եւ կամ՝ տեսականաւն եւ գործնականաւն, կամ՝ Հոգւով եւ մտաւք, ըստ որում եւ⁵⁹ ասէ. «Եւ կիմ փախեալ յանապատ», քանզի ամենեքեան առ Տէրն իւրեանց գնան, մինչ ի մարմնի են⁶⁰, մտաւք ի յոյսն Հաստատեալ, եւ զկնի մահուանն⁶¹ Հոգիքն երթան, որպէս տեսանէր նոյն ինքն⁶² Յովհաննէս զՀոգիս⁶³ սրբոցն շուրջ զԱթոռովն Աստուծոյ, որոց տուան⁶⁴ սպիտակ արկանելիս, զի այնպէս ցնծացեն մինչեւ եղբայրքն⁶⁵ իւրեանց եւ ծառայակիցքն⁶⁶ գնացեն, իսկ յետ յարութեան Հոգւով եւ մարմնով երթեալք առ նա պսակեացին առաքելք զկատարեալ Հատուցումն աստէն վարուցս⁶⁷:

«Եւ Միքայէլ եւ Հրեշտակք իւր կուուէին ընդ վիշապին եւ վիշապն կուուէր Հրեշտակաւք իւրովք, եւ ոչ կարաց զգէմ ունել եւ տեղիս ոչ գտաւ յերկինս: Եւ անկաւ վիշապն եւ աւճն, որ կոչէր Բեեղզեբուղ: Եւ սատանա մոլորեցոյց զամենայն տիեզերս: Առիւծն անկաւ եւ Հրեշտակք նորա անկան ընդ նմա»։ Միքայէլ Հրեշտակապետ է խնամածու որդւոց⁶⁷ մարդ-

կան, յորմէ Հետէ ելին ի դրախտէն եւ կուուին ընդ սատանա ոչ զինուք, այլ՝ բանիւ դատաստանի ի սատանա Հանելով զպատճառս մեղաց⁶⁸ մարդկան: Եւ վիշապն նոյնպէս բանիւ⁶⁹, ասէ, թէ՛ կամաւք մեղան եւ միշտ մեղանչեն ի յաւժարութենէ եւ ի բնութենէ: Եւ եղեւ այս պատերազմս մինչ ի գայն Քրիստոսի կամաւ ի ինչն վասն մեր, որ էառ զբնութիւնս մեր եւ անմեղ պահեաց եւ զաւրէնս կատարեաց, զոր ոչ ոք կատարէր, եւ առ չայր վկայեաց, թէ՛ ոչ մարդիկ կամաւք մեղանչեն, այլ սատանայ է պատճառն, այն, որ «մարտեաւ ընդ իս^{1*}»: Եւ Տէրն⁷⁰ ասաց առաքելոցն. «Իշխան աշխարհի դատապարտեսցի եւ ընկեսցի արտաքս^{2*}»։ յայտ է թէ՛⁷⁰ յաւուրոյ այտի, քանզի դարձեալ⁷¹ ասաց Տէրն⁷², թէ՛ «տեսանի զսատանա անկեալ յերկնից իբրեւ զփայլակ^{3*}» եւ աստ⁷³ ոչ եղեւ կամ յորովից սրբոց վասն առաջին անկմանն ասել զայս⁷⁴, այլ ասեն, թե՛ երբ մեղաւ սատանա եւ անկաւ յիւր սեփական տեղւոյն, Հրաման էառ⁷⁵ կալ յաւուր⁷⁶ եւ յերկրի որպէս յաքսորս, եւ այնու իշխան աւուրոյ⁷⁷ եւ աշխարհի ասի, ուր եւ մարդն մեղուցեալ յետո եկն դատապարտեալ եւ այն, որ խաբեութեամբ եւ իւրով ախտիւն պատճառ եղեւ անկման⁷⁸ մարդոյն, եւ առ ինքն ածեալ⁷⁹ ոչ ետ նմա թոյլ բնական շարժմամբն եւ կրիւքն վարիլ⁸⁰ մինչ եկն Քրիստոս: Եւ առեալ զբնութիւնս պահեաց ի յիւր բնութեան սահման եւ ի կիրս շարժման եւ իշխանին կոչեցելոյ աւուրոյ եւ աշխարհի ոչ ետ գամ գտանել, որ կարծէր զնա իբրեւ զմարդ: Եւ ցուցեալ զբնութիւնս անմեղ ի բանէ առաջին տեղծութեան եւ զամենայն աւելորդ ի սատանայէ խառնեալ ետ զաւրութիւն եւ կարողութիւն Միքայէլի ընկենու զնա յիշխանութենէ աւուրոյ նման փայլատական, քանզի փայլակն յաւուրոյ գործուի եւ ոչ է յերկինս: Եւ եղեւ այս ի ժամու տարածման արարչագործ բազկացն ինչիւ ի յաւուր այդր, թէ՛ պէտ ծննդեամբն եւ մկրտութեամբն եւ զլեզէտնն ի ծով ընկղմելովն խողիւք տկարացոյց եւ զհաւրագոյնսն ի նոցանէ կապեալ յանդուռնոս ընկղմեաց, որպէս եւ⁸¹ ասեն սուրբ արքն⁸²: Եւ այս է ասելն՝ Տեղի ոչ գտաւ յերկինս, քանզի ոչ գտաւ տեղի պատասխանոյ: Եւ զի ասէ, թէ՛⁸³ «աւճն առաջին» զասացեալսն ի Յորայ երկրորդէ, թէ՛ «նա է սկիզբն արարածոց Տեառն արարեալ խաղալիկ Հրեշտակաց նորա^{4*}», քանզի յամենայն⁸⁴ յարարածս եւ ի

^{1*} Եփես. Դ 13:

^{2*} Գաղատ. Գ 27:

^{3*} Ա Կորնթ. Զ 3:

^{4*} Ա Կորնթ. Զ 2:

^{1*} Սղմ. ձեւ 1, 2:

^{2*} Յովհ. ԺԶ 11:

^{3*} Դուկ. Ժ 18:

^{4*} Յովր. Խ 14:

հրեշտակս նա եղեւ առաջին խաղալիկս⁸⁵ եւ կոչեցաւ «աւճ», այն որ աւճին խաբեաց զԵւայ: «Եւ Բեեղզեբուզ», որ թարգմանի պարառու դեւ, զի պարագլուխ է «եւ սատանա», զի հակառակ Աստուծոյ թարգմանի⁸⁶ եւ հակառակեալ Հպարտութեամբ առակ եւ նշաւակ եղեւ յարարածս Աստուծոյ «Եւ մոլորեցոյց զամենայն տիեզերս» կոպաչաշտութեամբ եւ չարագործութեամբ⁸⁷: «Առիւծն անկաւ եւ հրեշտակք իւր»։ այն, որ իբրեւ զառիւծ գոչ է ի վերայ ծուլիցն եւ թերահաւատիցն չար հրեշտակաւք իւրովք, որք եւ ի⁸⁸ ժրացն⁸⁹ եւ ի⁹⁰ քաջահաւատիցն անկեալ են եւ տկարացեալ, ըստ որում եւ ճանճկուլ ասի Բեեղզեբուզն, վասն զի⁹¹ զտկարս կլանէ:

«Եւ լուայ ձայն մեծ յերկնից⁹², զի ասէր. Արդ եղեւ փրկութիւն եւ զաւրուութիւն եւ արքայութիւն, զի անկաւ չարախաւսն եղբարցն որ չարախաւսէր զնոցանէ առաջի Աստուծոյ: Եւ նոքա խթեցին նմա արեամբ գառինն Աստուծոյ եւ բանիւ վկայութեան նորա եւ ոչ Հաշտեցան ընդ վիշապին⁹³»: Յայսմանէ^{92a} իմանամք զբարեկամութիւն եւ զմարդասիրութիւն երկնաւորացն, ըստ Տեառն Հրամանին, եթէ՝ «Ուրախութիւն եղիցի յերկինս^{1*}», քան զի մեծ ձայն զուժգնակի ինդութիւն վերնոցն յայտ առնէ, որք ասէին⁹⁴. Արդ փրկութիւն Աստուծոյ մեր, քանզի Աստուած է, որ կոչեցաւ Յիսուս եւ փրկեաց զժողովուրդ իւր⁹⁵ ի մեղաց իւրեանց Աստուծոյ փրկութիւն եւ ոչ հրեշտակին Միքայէլի⁹⁶ եւ ոչ այլոյ ուրուք եւ զաւրութիւն, զի «Քրիստոս Աստուծոյ զաւրութիւն^{2*}», որ ասաց երկնաւոր զաւրուն, թէ՝ «Տրտմութիւն իմ միայն կալաւ զդէմ եւ արքայութիւն^{3*}», քանզի⁹⁷ ասէր Պիղատոսի. «Դու ասես Թագաւոր իցեմ^{4*}». ես ծնեալ ի դոյն եմ յամենայնի Թագաւոր Հաւրէն. նա ըստ մարմնոյ թագաւորեացի վերայ տանն Ադամայ եւ ասաց, «Ամենայն ինչ տուաւ ինձ ի Հաւրէ իմմէ^{5*}»⁹⁸: «Զի անկաւ չարախաւսն եղբարց մերոց», զոր ասաց⁹⁹ Դաւիթ. «Նստան իշխանք եւ չարախաւսէին^{6*} յինէն¹⁰⁰» որ եւ Յովբայ չարախաւսեաց. «Միթէ՞ ճրի պաշտիցէ Յովբ զՏէր^{7*}»:

1* Ղուկ. ԺԵ 10:

2* Ա. Կորնթ. Ա. 24:

3* Հմմտ. Սղմ. ձժԸ 53:

4* Մտք. ԻԷ 11:

5* Մտք. ԺԱ 27:

6* Սղմ. ձժԸ 23:

7* Յովբ. Ա. 9:

«Եւ նոքա յաղթեցին^{100a} նմա արեամբ գառին»։ ըստ որում ասաց Յովհաննէս «գառն Աստուծոյ, որ բառնայ^{1*}», զի արիւն Աստուծոյ է եւ ոչ լոկոյ մարդոյ, որով քաւեացն տիեզերք, քանզի ասէ սուրբն Գրիգոր^{100բ} Լուսաւորիչն, եթէ՝ «Յամենայն աւուր վերանան ի կշիռ բարի եւ չար գործք մարդկան եւ ի հակելն չարին եւ մեղացն, զի շատ է^{100գ}, դնի ապա արիւն Քրիստոսի ի վերայ բարոյ կողմանն եւ ցրուէ զկազ^{100դ} մեղացն իբրեւ հողմ զփոշի: Եւ այնու մնա իշխանութիւն աշխարհի»:

«Եւ ոչ հաշտեցան ընդ վիշապին», քանզի լուան ի գրոց, որ ասաց Աստուած ցկիւնն. «Եղից թշնամութիւն ի մէջ քո եւ ի մէջ զաւակացդ ձեր ի յաւիտեան^{2*101}» վասն զի թէ գայլ ուտէ զտղա կնոջ ուրուք^{101a} այնքան ատելութիւն Հաստատէ ի սիրտս կնոջն¹⁰², որ եւ զանուն զայլոյ լսել ոչ կամի:

«Վասն այսորիկ ուրախ լիցին երկինք եւ ամենայն բնակեալքն ի նմա», ուրախ լիցին երկինք, զի լցաւ դասն թափուր, եւ կրտսեր եղբայր «մեռեալ էր եւ եկեաց կորուսեալ էր եւ զտաւ^{3*}», որ թէպէտ գառաջին բարկացաւ, այլ յետոյ¹⁰³ աղաչեցեալ ի Հաւրէն եմուտ¹⁰⁴ յուրախութիւն եղբաւրն¹⁰⁵, ըստ Քրիստոսի¹⁰⁶, թէ՝ «Այսպէս է ուրախութիւն յերկինս վասն դարձի¹⁰⁷ միոյ մեղաւորի, որ ապաշխարիցէ^{4*}», որպէս առակաբանէ Տէր¹⁰⁸ զգիւտ մոլորեալ ոչխարին եւ կորուսեալ դրամին:

«Վայ՛ երկրի եւ ծովու, զի անկաւ վիշապ աւճ առ ձեզ, որ ունի զցասումն բազում^{5*}». «Երկրի» գերկրասիրեացն ասէ եւ «ծովու»՝ որք ծովացեալն մեղաւք եւ ընկղմեալ ի յախտս գիջականս: Եւ¹⁰⁹ վայ է նոցա, որք չառին գերկնաւոր ճաշակն եւ ոչ ցամաքեցան յաղտադուր ծովային չարեացն: «Տեսեր, զի սակաւ ժամանակ եկաց», քանզի Համեմատեալ ընդ անբաւ յաւիտեանս «սակաւ» էր իշխելն վիշապին աւդոյդ¹¹⁰: Եւ «սակաւ» են ժամանակք երկրասիրացն եւ որք ի ծովու զբաւսանան՝ Հեշտանան եւ ոչ հակառակին ժուժկալութեամբ «վիշապին», որ ունի «ցասումն բազում» վասն անկման իւրոյ: Եւ վասն զի հողեղեմքս առ եր-

1* Յովի. Ա. 29:

2* Մկր. Գ 15:

3* Տե՛ս Ղուկ. ԺԵ 32:

4* Ղուկ. ԺԵ 7:

5* Յայտ. ԺԲ 12:

կինս վերանան, զայրացեալ է, յոյժ: Զի ոչ այնքան ընդ անկումն իւր, որքան ընդ հրաւիրեալսն յերկինս¹¹⁰ զայրացեալ է նա¹¹¹:

«Եւ յորժամ ետես վիշապ թէ անկաւ զհետ կնոջն, որ ծնաւ զմանուկն եւ առաւ կնոջ թեւք արծուոյ մեծի, զի թռիցէ յանապատ, ուր կերակրեսցի անդ ժամանակ եւ ժամանակս եւ կես ժամանակի¹¹²»։ Վիշապն ել զհետ եկեղեցւոյ ի Քրիստոսէ մինչեւ ի Նեոն եւ պարտեալ¹¹² եղև նախ ի Քրիստոսէ ի փորձութեան ապա եւ յանդամոց նորա, որք զիտացեալ, եթէ մահուամբ կեանք զնի եւ յաղթի¹¹³ սատանա, ծարաւի սիրով¹¹⁴ դիմեցին ի պէսպէս չարչարանս՝ յուսով ելեալ յերկնային պսակն եւ առ կարապետն իւրեանց Քրիստոս¹¹⁵, զի կերակրեսցի¹¹⁶ անդ ի յամահազործ կերակրոյն¹¹⁶ ի հրեշտակաց հացէն¹¹⁷:

«Ժամանակ»՝ որքան են յաշխարհի¹¹⁸ մարմնով, եւ «ժամանակս»՝ մինչ ելանեն ի մարմնոյ¹¹⁹ եւ զայ Քրիստոս, եւ «կես ժամանակաց»՝ մինչ զկեսն իւր առնու դարձեալ յարութեամբն զարտաքին մարդն՝ զժամանակաւորն, եւ իրաւացի դատաստանաւ առնու ապա զանսպառ թագաւորութիւն: Եւ¹²⁰ դարձեալ ի յաւուրս չարութեան¹²¹ սուտ քրիստոսին Նեոհին¹²² փախչին հաւատացեալքն յանապատ եւ ի զանխուլ տեղիս թողեալ զտուն եւ զկարասի եւ զփափկութիւնս քաղաքաց, զի մի ըմբռնեսցին ի փորձանս չարին՝ զՏեառն կատարելով զհրամանս, եթէ՝ «Հալածեսցեն զձեզ ի քաղաքէս յայսմանէ, փախիջիք եւ մեւս այլն¹», եւ դարձեալ մարգարէին, որ ասէ թէ՝ «Փախիր եւ թազիր առ ժամանակ մինչեւ²» եւ կերակրեսցին¹²³ անդ¹²⁴ ի խնամոցն Աստուծոյ, զոր ինչ եւ պատահեսցէ զամս երեք եւ կես¹²⁵. «ժամանակ» տարի մի եւ «ժամանակ» երկու ամ եւ «կես ժամանակաց» կէս տարի, զի այս է ժամանակ Նեոհին¹²⁶:

Եւ «թեւք» եկեղեցւոյ խրատն է երկուց¹²⁷ Կտակարանաց, որք ասեն թէ՝ «Տուք տեղի բարկութեան³» եւ «Մի՛ կալ հակառակ չարին⁴»: Այլ եւ շնորհք Հոգւոյն տայ նոցա առաջնորդս¹²⁸ հրեշտակս յուղարկաւորութեան՝ զերծուցանել զտկարսն, կալ ի տեղի ճակատուն: Այլ գովելիքն զտեղի առեալ կուռին եւ յաղթէն չարին՝ արհամարհելով զմահ:

¹ Մտք. Ժ 23:

² Եսայի ԻԶ 20:

³ Հոովմ. ԺԲ 19:

⁴ Մտք. Ե 39:

«Եւ եհեղ աւճն զթիւնսն ի բերանոյ»։ նախ զփորձանսն եւ զչարախաւութիւնէ իմանալ, զոր սովոր է առնել ընդ փախուցելոյն յինքենէ զանազան առաքինութեամբ եւ դարձեալ յայտնի փախուցելոցն ի Նեոհին, զաւրս առաքէ զկնի անդրէն փախուցանել¹²⁹ եւ ի պատուհասս¹³⁰ մատնել, նոյնպէս եւ հոգոցն, որք ազատեալք¹³¹ ի մարմնոց ելանեն յերկինս յետ մահուան¹³² յուղով ամբաստանութիւնս առաքէ զկնի եւ արգելու եւ, որպէս զմեծէն Անտոն¹³², ասեն թէ¹³³, չարախաւսէր՝ յիշեցուցանելով զմեզս ինչ¹³⁴ մանկութեան սեւա ոմն եւ երկայն եւ զբազումս հարկանէր թաթովն եւ ընկենոյր յերկիր :

«Եւ աւգնեաց երկիր կնոջ եւ եկուլ զգետն, զոր եհեղ վիշապն¹³⁵»։ Երկրի աւգնելն ի դէպ էր¹³⁶, զի հողեղէն են մարդիկ եւ ծանրաշարժ բնութիւն ունին եւ կարաւտ եւ ընդ արմն, մարդասիրին արդար դատաստանն իրաւունս տայ սխալանացն¹³⁷, զոր սատանա չուրի ասել իւրոց մեղացն¹³⁸ պատճառս, զի անմարմին եւ անկարաւտ է: Եւ դարձեալ փախստականացն ի Նեոհին հեռաւորութիւն անապատին եւ անջրդի լիւնելն եւ դժուարութիւն վայրացն աւգնէ, եւ հետամուտքն դառնան ունայն:

«Եւ ցասեալ վիշապ¹³⁹ կնոջն¹⁴⁰ եւ գնաց պատերազմել ընդ այլ¹⁴¹ զաւակի նորա, որք պահեն զպատուիրանս Աստուծոյ, որ է վկայութիւն Յիսուսի Քրիստոսի¹⁴²»։ Զոր աւրինակ յետ Համբառնայոյն Քրիստոսի մարտեաւ սատանա ընդ եկեղեցւոյ չար թագաւորաւքն եւ դատաւորաւքն: Նոյնպէս յորժամ յաղթողքն պսակին ի մանկանց եկեղեցւոյ առ Աստուած վերացեալ յուսով եւ կամ հոգւով յետ մահու ի նոցանէ յուսահատեալ¹⁴³ գնա պատերազմել ընդ այլսն, զորոց չէ առեալ զփորձն՝ անյազ գոլով ի չարութեան:

Եւ¹⁴³ այսոքիկ այսքան, ըստ սրբոց եւ աստուածատես արանց մեկնութեան: Փոքր ի շատէ ասացուք եւ ըստ այլ դիմաց զառակաւոր իմաստս Յովհաննու¹⁴⁴ մեծի: Զի եւ¹⁴⁵ այս ծնունդ է Հոգեխառն մարդոյ, որ ասէ այսպէս. «Կին որ արկեալ էր զիւրեաւ զարեգակն եւ զլուսինն ընդ ոտիւք¹⁴⁶ եւ երկոտասան աստեղաց պսակեալ», եւ երկիրս, որ զտիւն արկանէ զիւրեաւ զարեգակն՝ յարուցանելով զմարդիկ ի գործ եւ յուղեգնացութիւն՝ զլուսինն ընդ ոտիւքն առնելով¹⁴⁷ ներքո երկրի եւ Հանէ դարձեալ ի զարդ գիշերոյ եւ երկոտասան աստեղաւք կենդանատեսակաց ընթացուցանելով¹⁴⁸ զարեգակն եւ զլուսինն՝ պսակէ զտարին չորիւք յեղանա-

«Վարք երանելոյն Անտոնի եգիպտացւոյ միայնակեցի: Քուրք Աբանասի» տես «Վարք սրբոց հարանց եւ բաղաւարութիւնն ցոցին ...», Հոս Ա. Վեներիկ, 1855, էջ 22:

կաւք^{148a} դիեցուցանելով¹⁴⁹ զծնեալ մանկունսն, եւ յելս կենաց նոցա դարձեալ առնու յորովայն իւր ըստ նմանութեան փոկոցն ասացեալ կենդանեաց ի ժամու երկիւղից¹⁵⁰, եւ լինի դարձեալ յղի բազում վշտաւք երկնէ եւ ճչէ մինչեւ ծնցի յարութեամբն զամենիւսեան: Քանզի ամենայի արարածք հծծնն եւ երկնեն, զի ազատեսցին ի ծառայութենէ ապականութեան յազատութիւն փառաց: Յորժամ ծնցի յարգանդէ զմանկունս առագաստին եւ ընդ յառաջ հանցէ եկեալ թագաւորին ի բարձանց՝ ընդդէմ կա վիշապն բերանաբացեալ, զի յաւիտենական մահուամբն կլցէ գորդիս յարութեան ընդ դատակնքին Ադամայ՝ ամենեցուն ընդ մեղաւք լինել: Այլ քանզի նախ զՔրիստոս ծնաւ յարութեամբն եւ յափշտակեցաւ ամպաւք^{150a} առ Աստուած Հայր Իւր եւ յԱթոռ նորա, նոյնպէս Հորդեաց ճանապարհ, զի մի գիշատեսցին ի վիշապէն, եւ «Հովուէ գաւազանաւ երկաթեալ» զապստամբալսն յեկեղեցւոյ Իւրմէ եւ ի սուրբ անդամոցն հաւատոյ: Իսկ Միքայէլ եւ Հրեշտակք նորա¹⁵¹, որ յառաջ Հրէական ազգին խնամածուք եւ վերակացուք էին որպէս միայն աստուածածան(ոթ) ժողովրդոց ի^{151a} Քրիստոսէ մինչեւ ի կատարած քրիստոնէից են աւգնական եւ պատերազմողք ընդ վիշապին, որ եւ ընկեցին զնա ի զաւրութենէ եւ ի բարձրագոյն տեղւոջէ իւրմէ զինու¹⁵² մեծի Խաչի^{152a} նշանի^{152b} զաւրութեամբն, որ մխեցաւ ահագին արեամբ Որդւոյն Աստուծոյ: Վասն որոյ Բեեղզբուղն եւ առիւծն¹⁵³ կոչեցեալ եւ սատանա, այժմ աւձ եւ կարիճ եւ կոխան սուրբ առաքելոցն տուեալ ի Տեառնէ: Եւ փրկութիւն եւ զաւրութիւն եւ արքայութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի է մեծի բարեխաւսին, յոր խոցեալ կողէ¹⁵⁴ եւ սպիացեալ տեղեալ բեւեռացն նորա Հայրն բարի բարի առնէ սուրբ եկեղեցւոյ՝ ոչ ընդունելով զչարխաւսութիւն չարին: Յաղագս որոյ ուրախացեալ ցնծան երկինք ի վերայ գիւտի կորուսեալ դրամին եւ մոլորեալ ոչխարին դարձելոյ: Սակայն վա՛յ երկրի եւ ծովու, որ միայն զհողմ ճաշակեն իբրեւ զաւձ զկնի հեշտութեան հողեղէն մարմնոյ գնալով^{154a} եւ ի խորս չարեաց լուղայցեն, «քանզի անարէնք իբրեւ զծով ծփեսցին», գրեալ է, «եւ հանգիստ մի գտցեն»¹⁵⁵: Այնոքիկ են, զոր ջուրն կորոյս, զոր եհեղ վիշապն ի բերանոյ իւրմէ: Եւ սուրբ եկեղեցի թեւաւք արծուոյ յայնմ ժամանակի փախչի առ սուրբ արս անպատս ի չարեաց եւ յանուսումնութենէ եւ մեկնեալ ի զբաղմանց աշխարհի¹⁵⁵ խոստովանի զսխալանս¹⁵⁶ իւր եւ ապաւինի յաղաւթս նոցա եւ ի խրատ: Եւ նոքաւք ապրի իբրեւ երկու թեւաւքն ամրացեալ: Եւ այլ թեւս¹⁵⁷ զարծուոյ առեալ զաւրէնս միաբնակեաց եղբարց եւ կամ միայնակեաց, զոր աղաւնոյ սաէ Գրիգոր^{157a} Աստուածաբան եւ երթան դադար

րեն, ուր ոչ գոն^{157բ} մեղք եւ ոչ սեւութիւնք: Որպէս զչարեալ վիշապն անդրէն ջանա¹⁵⁸ դարձուցանել յաշխարհ եւ ի յոչ կարելն՝ ջուր հեղու զհետ¹⁵⁹ զփորձութիւնս¹⁶⁰ եւ զայլացեղ խորհուրդսն: Այլ անապատ երկիրն^{160a} աւգնէ նոցա աղաւթիւք հին արանց սրբոց եւ համբերութեամբ տանի ամենեցուն: Իսկ վիշապն նեղեալ ի խոցոտմանց նետից ճգնազգեցացն¹⁶¹ յաղաւթից եւ ի ժուժկալութեանց, զնա պատերազմել ընդ այլ զաւակս սուրբ եկեղեցւոյ, որք ի քաղաքս են եւ յաւանս եւ ի գեւղս եւ յազարակս՝ որկորստութեամբ եւ պոռնկութեամբ, արծաթսիրութեամբ եւ ամպարտաւանութեամբ, ցանկութեամբ եւ ցասմամբ, նեղսրտութեամբ եւ տրտմութեամբ՝ խոցոտելով ընդ աչս եւ ընդ ականջս, թուլացուցանելով իգացուցիչ հոտովք¹⁶² եւ կախարդող համաւք անուշից, եւ կատաղմամբ ձեռացն շաւշափմանց¹⁶³ եւ այլով¹⁶⁴ ախտիցն հեղեղաւք: Յորոց պարսպեալ ամրացուցէ Քրիստոս Աստուած¹⁶⁵ զանդամս իւր զուստերս եւ զզստերս կաթողիկէ եկեղեցւոյս^{165a}՝ տալով սմա զշնորհս Սիոնի եւ Բեդղեհէմի եւ բնակեացէ ի մէջ սորա փառաւքն Հաւր եւ ամենասուրբ Հոգւոյն, մշտնջենաւորելով բաց աչաւք ողորմածիւք եւ քաղցրալուր ականջաւք, զթութեամբ եւ մարդասէր կամաւք տեսնելով զերկուսն աստ եւ¹⁶⁶ կատարելով զխնդրուածս նոցա¹⁶⁷, որք ի յերկունս են Հոգեւոր ծննդեան, եւ յաջողեալ նոցա Հոգեւոր երկնաւոր եւ երկրաւոր յաջողմամբ: Եւ յորժամ եկեղեցիք ամենայն յարափոխեալ միանան առ մայր վերինն Երուսաղէմի անմատոյց լուսովն աստուածեղէն վառեալ սուրբ եկեղեցիս այս: Ընկալցի զշինաւղ սորա եւ զվաստակեալսն աստ եւ զարդեամբք^{167a} եւ զյուսով միաբանեալսն եւ զհաւաքեալսն շիրմաւք յիշատակի յանճառելի յառագաստն Իւր ընդ ամենայն սուրբս եւ ընդ սիրելիսն Աստուծոյ՝ եւթնալոյս արեգակամբն փայլատակել եւ յաջակողմ դասուն դասակցել եւ առաքելոց եւ մարգարէից գրկաւքն զըզուեալ եւ անակնունելի հանգստեամբն մխիթարեալք զարմաւք եւ զաւակաւք Հայաստանեայցս, եկեղեցականաւք եւ աշխարհականաւք, աթոռակալաւք եւ հնազանդեցելովք: Ընդ որս եւ մեզ եւ մեր երախտաւորացն եղիցի մասնակցութիւն ընդ արժանաւոր պսակաւորսն զթութեամբ եւ ողորմութեամբն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, Որ է աւրհնեալ ընդ Հաւր եւ ամենասուրբ Հոգւոյն յաւիտեանս. Ամէն¹⁶⁸:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր Բ Ի Տեսլենցն Յովհաննու սրբոյ Աւետարանչիճ՝ Վարդանայ արարեալ: Շ Ի Տեսլենցն Յոհաննու ասացեալ:

Բնագիր 1 BC չիք եւ բացաւ տանարն ... մեծամեծի: 2 չիք մի: 2ա C չիք նորա: 3 B պահելին: 4-4է A ձեռագրում հատվածը բերված է մի-վորիս վերջում (թ. 386ա-7ա) եւ վերնագրված. «Նախերգան սոյն սասցունաձոյ վարդանայ վարդապետին սասցեալ»: 4ա A առաջինն C առաջին, եւ երկրորդին: 4բ A իմաստնոց: 4գ B չիք եւ: 4գ-դ C յետաստեացս: 4դ B նմանող: 4ե A չիք երեսաց: 4զ B ցաման: 4ը-6 BC չիք վասն այսր Յայտնութեան ... դարձեալ թէ: 5 A Յահաննու (միշտ այսպես): 5ա A երկայնուցն: 7 AB - վանգն: 7ա C Բանգի: 8 A երեւեալ: 9 B չիք իւրոց: 9ա C չիք ունելով: 10 A Մոթոթ (այսպես և այլուր): C Մոդոթ (այսպես և այլուր): 11 A եղելոց: 11ա AB սուրբ: 12 A զմոսեմից: 13 B չիք են: 14 A վարիւք: 15 A չիք աւագանին: 16 B աւագան: 16ա C զաւղս: 17 B չիք զլուսին փոփոխական գոր: 18 BC փոխեաց: 19 B Յաւուր: 19ա C չիք լնելով գրեթէ ... լուսին: 20 B չիք ասէ: 21 B խարիսի եւ արմատ եւ հիմն եւ առաջին էր փխ խարիսի ... առաջին: 22 B ոչ իրբեւ: 23 B եւ փխ Բայց: 24 B մի ոք որպէս փխ միաւոր իրբեւ: 25 B երկոճին: 26 A չիք է: 26ա AB արի բարեյաղթողաց փխ արիաբար յաղթողաց (յախթողաց): 27 B դայեկեալ: 28 A ասելով: 29 BC ասէր փխ ասի, այսինն: 30 A անիւ եւ տկարութեամբ եւ դողութեամբ փխ տկարութեամբ ... դողութեամբ: 31 B միտ փխ վարդապետ: 32-33 B չիք եւ ... զնոսայ: C յերկիր: «Վիշապ» գատանայ ասէ, զորմէ Յոր ասէ սկիզբն արարած Տեան լեալ խաղալիկ հրեշտակաց նորա փխ «յերկինս» ... նորա (Հմմտ. 84-85): 34 A չիք է սկիզբն ... նորա: 35 B ըստ այնմ փխ շատոց նմանեցուցանէ (C նմանեաց): 36 A չիք եւ հրեղէն», յաղագս հրեշտակատիպ գոյացութեան: 37 B հրէ փխ հրոյն են: C հրո է: 38 AC չիք թէ: 39 AC Սաղոմոն փխ սաղմոս: 40 BC յառաջին փխ տղայական: 41 AB աստուտ: C աստուտ: 41ա C եւ այլ չարեաւք դառնա ի յամանն թափուր փխ յորժամ ելանիցէ ... թափուր: 42 A են: 43 AC եւ կամ փխ Դարձեալ: 43ա C կատարէ: 44 A հոռմայեցուց: 45 A սգեցեալ: 45ա C - յաղթող: 46 B յանցման: 47 BC չիք երկնից: 48 A զհաւատն միայն հազիւ թողու յերիս անձինս փխ զհաւան ... թողու: 49 A չիք վիշապն: 50 B ձեւելոյ: 51 B մարտնչի: 52 B չիք անարի: 53 B չիք Իսկ ստատանա: 54 B չիք զնոսա: 54ա C միշտ ձեւանի: 55 B չիք սուրբ: 56 B հասարակ: 57 B զի: 58 B չիք նորա: 59 B չիք եւ: 60 A չիք մինչ ի մարմնին են: 61 B մահուն: 62 BC չիք ինն: 63 B զհոգի: 64 B տուաւ: 65 B եղբայր: 66 B ծառայակից: 67 A վարուցն: 67ա A չիք որդուց: 68 B մեղացն: 69 B չիք նոյնպէս բանիւ: 70 B չիք Տէրն: 70ա B չիք թէ: 71 B այն որ փխ դարձեալ: 72 A - չիք Տէրն: 73 B չիք եւ աստ: 74 B ասել զառաջին փխ վասն ... զայս: 75 A առ: 76 B ի յաւուր: 77 A աւղու: 78 A անգման: 79 A էած: 80 A ոչ եթող բնական կրիւն շարժմամբն վարիլ փխ ոչ ետ ... վարիլ: 81 B չիք եւ: 82 A արք սուրբ: 83 B չիք թէ: 84 B չիք յամենայն: 85 A առաջին խաղալիկ նա եղեւ փխ եւ ի հրեշտակս ... խաղալիկս: 86 B է փխ թարգմանի: 87 A չարութեամբ իւրով փխ չարագործութեամբ: 88 B չիք ի: 89 B ծրացան: 90 BC -

չիք ի: 91 BC զի: 92 A ի յերկինս: 92ա C Յայսմ ամենայնէ: 93 B մերոց փխ որ չարախաւսէր ... վիշապին»: 94 B ասն: 95 B չիք իւր: 96 A Մի- Բաւէլ հրեշտակին: 97 B Բանգի որ: 98 B չիք իմմէ: 99 B ասէ: 100 B չիք յինն: 100ա C յախթեցին: 100բ C չիք Քրիզոր (սուրբ): 100գ C չիք զի շատ է: 100դ AB զհակառակ: 101 AB յախտեմական: 101ա A ուրուքն կնոջ: 102 BC սրտի փխ սիրտս կնոջն: 103 B ի փխ յետոյ: 104 B հաւրն աղաչեցեալ մտաւ: 105 B չիք եղբարն: 106 A Յիսուսի Աստուծոյն մերոյ փխ Քրիստոսի: 107 B չիք դարձի: 108 BC չիք Տէր: 109 B չիք եւ: 110 A աւղոյտ: 110ա C չիք յերկինս: 111 A չիք նա: 112 B չիք մեծի ... ժամանակի: 112ա C պատրեալ: 113 A յախթի: 114 A սիրով: B սիրո այլ: 115 AC Քրիստոս: 116 B կերակրեցէ: 116ա C անմահական կերակրովն: 117 BC ի հացն (C հացէն) հրեշտակաց: 118 BC մարմնով յաշխարհի: 119 BC մարմնոյ: 120 BC չիք եւ: 121 B չիք չարութեան: 122 B չիք Նեոնին: 123 B կերակրին: 124 A անտ: 125 A զերիս ամս զինչ եւ պատահեցէ փխ զոր ինչ ... երբեւ եւ կես: 126 B Նեոնին: 127 B երկու: 128 B առաջնորդ: 129 B դարձուցանել: 130 A պատուհաս: 131 A ազատեալ: 132 B մահուն: 132ա C Անդունէ: 133 BC չիք ասն թէ: 134 B չիք ինչ: 135 B չիք զգեան ... վիշապն: 136 BC է: 137 A սղայանացն: 138 B իւրոցն մեղաց: 139 A վիշապն: 140 B կնոջ: 141 B չիք այլ: 142 B չիք նորա, որք ... Քրիստոսի: 143 B յուսահատ լեալ փխ յուսահատեալ: 143ա C չիք եւ: 144 A Յոհաննու: 145 B - չիք եւ: 146 B չիք ընդ ոտիւք: 147 A ունելով: 148 B ընթանալով: 148ա C յեղանակաւոր: 149 A դիացուցանելով: 150 B չիք ի ժամու երկիրից: 150ա BC ամբաւ: 151 B չիք նորա: 151ա C եւ ի: 152 B զինուն: 152ա C - Խաչին: 152բ A չիք նշանի: 153 AB առիւծ: 154 B կողին: 154ա C գնալով հողեղէն մարմնով: 155 B աշխարհէ: 156 A զաղայանս: 157 A չիք թես: 157ա C Քրիզորիս: 157բ C գոյն: 158 B ջանա անդրէն: 159 B չիք զեես: 160 A զփորձութիւն: 160ա AB երկիրն անպատ: 161 A ճգնագեցացն: 162 A հոռով: 163 A շուշափմամբ: 164 A այլաւ: 165 A չիք Աստուած: 166 A չիք տեսանելով ... եւ: 167-168 B ամենեցուն երկնաւոր եւ երկրաւոր յաջողմամբ. Ամէն փխ նոցա ... Ամէն: 167ա A զարդեամբ: 165ա-168 C եկեղեցոյ իւր զմուսնա կենսածին աւագանին՝ լինելով բերդ ամուր եւ աշտարակ հզար եւ պարիսպ հրեղէն շուրջանակի եկեղեցոյս՝ տալով սմա շնորհս Սիոնի եւ Բեթղահեմի եւ բնակեցէ ի միջի սորա փառաւն Հար եւ ամենասուրբ Հոգով՝ մշտնջենաւորելով բաց աչաւ ողորմածիւք եւ քաղցրալուր ականջաւք, գթութեամբ եւ մարդասէր կամաւ տեսանելով զերկունս աստ եւ կատարելով զինդրուածս ամենեցուն երկնաւոր՝ եւ երկրաւոր յաջողմամբ գամենեսեան խնամէ առ հասարակ: եւ Իննն եղիցի արիւնեալ յանհատ ձայնից եւ յանպակաս բանից յախտեմից ծագին. ամէն. ամէն փխ եւ եկեղեցւոյս ... Ամէն:

[Ի ԲԱՆՆ]՝ «ԵՐԿԻՐ ԵՒ Ի ՆՄԻՆ ԵՒ Ի ՆՄԱՆԷ ԵԼՑԷ
ՀԱՅ ԵՒ Ի ՆԵՐՔՈՅ ՆՈՐԱ ԻԲՐԵԻ ԶՀՈՒՐ՝»

Աւրէն եւ արժան է, որպէս կերակրիմք յայտնապէս յերկրաւոր կերակրոց, նոյնպէս յաւժարութեամբ վայելեցցուք յերկնաւոր խորտկաց, զոր ետ մեզ Աստուած ի Սուրբ Գրոց: Գոն յաշխարհի բիւր բարիք, եւ ոչ բռնութեամբ մտանեն ի բերան մարդոյ, այլ ինքնակամ իւրովք վայելէ ի ճաշակսն, նոյնպէս գոն ի Գիրս Սուրբս ամենայն բարութիւնք եւ ոչ բռնութեամբ մտեալ յոգիս իմաստնացուցանէ զմիտսն: Արդ, եղիցի ձեզ բանքս իմ փոխանակ սեղանոյ, եւ մտցեն ճառք փոխանակ խորտկաց եւ կերիցեն ականջք փոխանակ բերանոյ, եւ ժողովեցցեն միտք փոխանակ որովայնի, եւ կերակրեսցի Հոգի Հանդերձ մարմնովն: Ահաւասիկ Հոգին տա ի ծածուկ եւ ասողն աղաղակէ յայտնի եւ դուք լուարուք յաւժարութեամբ: Բազում բանս մեզ Աստուած արձանս աստի աւգնականութեան կանգնեաց եւ մեծամեծ տարացոյց իմաստութիւն ետ, զի առ նոսա զմիտսն ունեւոյ անմոլար ակնարկութեամբ քաղաքաւարութիւն արասցուք: Վասն զի Համբրութիւն միայն փրկել կարէ եւ կատարել զփութալին, որով զարդարութիւն անձին եւ խորհրդոյ ուղղեցցուք, որպէս ասէ՞ Գաւղոս. «Յամենայնի ցնծասցուք, յամենայնի գոհացարուք, անդադար աղաւթեցուք՞»: Եւ զի մի՛ ասիցէ ոք՝ զի՞նչ չահ ինձ յառաքինութեանցս, զի որ անձնդիւրք են, ամենայն ինչ ըստ նոցա կամաց եւ ինձ՝ ըստ հակառակսն: Եւ այսպիսի խորհրդով լուծցէ զհամբրութիւն. ձգնող նահատակ աւասիկ ամ ի մէջ Աստուած զՅոր, որում վկայեաց ամենայն առաքինութեան, որ զայնքան վիշտսն կրեաց մինչեւ ի մարմինն վիրաւորեցաւ, որպէս ուսանիմք ի Գրոց աստի զժողը եղեալ ի բարեկամացն, որք աղաւթիւք ծաղրելին ապրեալք լինէին. «Միթէ՞ անպտուղ եղեւ ագարակ աղաւթիցն, միթէ՞ ատեցին գոհութեան արմտիքն»:

* Աղբյուրներ
ՄՄ, ձեռ. 1324, ք. 170ա-177բ:
1* Յովր ԻԸ 5:
2* Ասեց
3* Ա. Թեսաղ. Ե 16-17

Յոգնակի՞ բնութեամբ լցոյց Արարիչն զմերս բնութիւն, զի ըստ որում Արարիչ է Հոգւոյ եւ մարմնոյ, ըստ այնմ եւ գերկոսին խնամէ զմարմին մարմնական պիտոյիւք լնու եւ զՀոգի՞ Հոգեւորականաւքն: Եւ այսպէս բուսանի զգալի յերկրէ յակնարկել Արարչին Հաց զգալի, որով կերակրի մարմինն: Նմանապէս եւ յիմանալի երկրէ Հաց կենդանի, որով կենդանանա Հոգի, զորմէ ասէ երջանիկս Յոր.

«Երկիր եւ ի նմանէ ելցէ հաց». Արդ, թէպէտ եւ ի ճառի աստ զպատուականութիւն երկրի ակնարկէ, զորմէ յառաջ ասաց, թէ՛ «Ոսկի եւ այլ նիւթք պատուականք յերկրէ լինին», նմանապէս եւ զՀացէն ասաց:

«Եւ ի ներքոյ նորա հուր շրջեցաւ». Զի ի ջեռուով մայրացն անդաստանի ի գարնայնում ապա բողբոջի խորտ եւ անէ ընդ յերկարել ջերմութեան մինչեւ ցորեան ատոքասցի ի նմա: Սակայն այլաբանական բան յաւետ եւ յարմարի ի կարգ նախագծին: «Երկիր» է բանաւոր Կոյսն սուրբ «եւ ի նմանէ ել հացն» կենաց՝ տէրունեանն մարմին անճառ ծննդեամբ ի Բեթղեզէմ՞ ի Տան Հացի: «Եւ ի ներքոյ նորա», այսինքն՝ յորովայնի Կուսին Հուր Աստուածութեան շրջեցաւ այնու, զի Հոգին Սուրբ եկն եւ մաքրեաց զնա եւ զաւրութիւն Բարձրելոյն Հովանաւորեաց նմա, եւ Բանն իսկական ծնունդն Հաւր շրջատեղծեաց ի մարդկութիւն իւր առանց աղտոյ եւ աւգնականութիւն իրիք:

Դարձեալ «Երկիր» է գերեզմանն, յորում եղաւ մահուամբ Հացն կենդանութեան եւ Հուր Աստուածութեան ոչ մեկնեցաւ ի նմանէ ի մահուանդ, որով ել նա յերկրէ անտի յարութեամբն եւ տուաւ Հաց կենաց Հաւատացելոց ի նա, որ եւ նախ իսկ թաղեցաւ նա խորհրդեամբ ի սիրտ առաքելոցն յանդաստանսն բանաւորս, եւ տուաւ նոքաւ սրբեալ մանկանց եկեղեցւոյ, զոր եւ «Երկիր» նկատեմք, զնոյն ինքն Կաթողիկէ սուրբ, յորում սեղան եւ Հաց նուիրական ոչ ըստ Հնոյ կտակին, այլ ըստ մեծին քահանայպետի, որ զանձն անարատ մատոյց պատարագ ի Ուաչին: Նաեւ Բանն կենդանի, զոր խաւսեցաւ ընդ մեզ, զոր եւ Հոգի եւ Կեանք ասաց, որ ել ի բանաւոր սրտից առաքելոցն եւ կերակրէ զՀոգի եւ զմիտս Հաւատացելոց, յորս Հուր Աստուածութեանն շրջի եւ մաքրագարդէ զընդունողն կենացն Հացի:

«Տեղի շափիղայի Բարիմ նորա եւ հող նորա՝ ոսկի». Ի ճառի աստ ըստ առաջնոյն իմասցիս բանի, իսկ առ ի միտս զխորհուրդ աստուածայայտնութեան բացաքարոզէ, զի բազմագոյն եւ փայլուն ասի շափիղա եւ յոգնատեսակ եւ փաղփուն առաքինութեամբ զարդարեցան ոյք տեղի եւ բնակարան եղեն բանին ճշմարտութեան եւ Հոգեղէն իմաստից նո-

1* Յոգնակի նման եւ այլուր:
2* Բեթղաեմ:

րա, քանզի Քարինք սուրբ ասաց մարգարէն, թաւալեցան յերկրի մերում եւ լուսաւորք եղեն նոքա աշխարհի բանին ճշմարտութեամբ եւ լուսանշոյլ առաքինութեամբ: Եւ Հոգեղէն բնութիւն նոցա ոսկիացաւ, յորժամ ի հուր Հոգւոյն մկրտեցան, ըստ խոստման անսուտ բանին եւ նովաւ գժանդ չարութեան, որ ի մեզ իբրու հալոցաւ քրայի, ի բաց տրոհեցին ի մէնջ:

«Շաւիղ է, գոր ոչ ծանեաւ թոչուն եւ ոչ ծանեաւ զնա ակն անգեղ»։ Ջոր աւրինակ զականսն պատուականս, որ ի խորս ծովուց ոչ տեսանեն թռչունք աւազակտոր եւ «ակն անգեղ» թեւ պատես ասի ոչ կարէ դիտել զնա, զի ոչ ի շաւիղս ջուրց լուղին նոքա, թէեւ անտի գոյացան, սայապէս եւ ի շաւիղ խորին խորհրդոյ տնաւրէնութեան Բանին ոչ կարաց Հայել թռչունն մահաբեր դիւապատիր խաբկանաց Հնարիւք եւ ոչ նոյն ինքն անգղն գիշախանձ բանսարկուն կարաց դիտել նկատել զկուսականն ծնունդ եւ զհանգամանս նորին, զոր ոչ կարաց արկանել ի վարմ որսական որսական թակարդաց իւրոց, ըստ առակախաւան իմաստնոյ, որպէս ոչ գնացք աւճի գծեն զվէմ եւ ոչ թռիչք արծուոյ ընդ աւղս երեւի տեսաւդաց հետք ճանապարհի: Նոյնպէս եւ ոչ խորհուրդն եկեղեցւոյ երեւի բանսարկուին եւ այսոցն չարութեան եւ ոչ կոխեցին զնա որդիք ամբարտաւանից: Ջայս զչար եւ զանհաւատ մարդկանէ ասէ, ոչք որդիք են խորամանկին սատանայի, որպէս եւ անհաւատ իրէիցն ասաց Տէր. «Իուք ի հաւրէ սատանայէ էք^{1*}»: Յիրաւի ոչ կարեն կոխել մտացն քննութեամբ եւ ժամանել ի խորհրդոյն զաւրութիւն ամբարտաւան քննողացն մանկունք իրէից եւ Հերեսիովտաց, քանզի հաւատովք ճանաչի Աստուածն Բան բաւանդակեալ ի մարմնի եւ է ընդ մեզ աներեւոյթ զաւրութեամբ մինչ ի կատարած աշխարհի, այսինքն՝ խորհուրդ փրկական գեներման նորա, զոր դժուարին լսելով զայս, ոչք առանց հաւատոցն իցեն:

«Ոչ անցին առիւծ՝»։ Զի թէպէտ հզաւր է առիւծ ի տեղի, ուր նիւթ են պատուականք ոչ կարեն անցանել: Իսկ իմանալին առիւծ, որ խնդրէ կլանել զմարդիկ^{2*}, ոչ կարաց անցանել ի տեղի խորհրդեանն տէրունի եւ ոչ միւում ումեք ստնանելի խորհրդազգածիցն՝ հաւատով գինեցելոց եւ հանդիսաւորաց:

«Յապառաժն ձգեալ զձեռն իւր տապալեաց զլիբրինս ի հիմանէ եւ զպտոյտս գետոց պատառեաց»։ Յայսոսիկ զարմանս եւ յիմաստս միայն էհաս բնականս բնութիւն, զի ի ծովու եւ ի ցամաքի տեղեակ եւ հմուտ իցէ արուեստից, յորմէ անբաժ եւ անբան կենդանիք: Նմանապէս եւ զապառաժ քարինս տաշէ եւ յղկէ եւ ի շինուած պատրաստէ, այլեւ աղբիւրս եւ ջրհորս բղխեցուցանէ ի լեռանց եւ ի քարանձաւաց: Իսկ իմանալի ա-

րուեստաւորին բնութեանս մերոյ յապառաժուտ բնութենէ մերմէ տաղելով իբրեւ զտախտակն առաջնոյ կտակին զրէ ի սիրտս մեր ի հոգէմատեան կտակս ծանաւթութեան իւրոյ եւ բղխեցուցանէ աղբիւրս յորդահոսանս յապառաժուտ վայրաց, այսինքն է՝ ի սրտից հեթանոսաց, ուր եւ ձգեաց զձեռն իւր առաքելովքն եւ ասաց Աւետարանաւն, թէ՛ «Որ հաւատա յիս», ըստ Գրոց վկայելոց, «Գետք շնորհաց եւ իմաստութեան բղխեցցեն յորովայնէ մտաց նորա^{1*}»: «Եւ եղիցի նմա աղբիւր ջրոյ կենդանւոյ, որ խաղա ի կեանսն յաւիտենից^{2*}»:

«Տապալեաց, ասէ, զլիբրինս ի հիմանէ»։ Մարդ վասն գործոյ արուեստի կամ շինուածոց տապալէ զլիբրինս՝ հարթայատակ եւ անդոյր տեղի պատրաստելով շինուածոյ իրիք: Իսկ խնամածուն մերոյս բնութեան տապալեաց ի հիմանէ զլեռնացեալ հպարտութիւն սատանայի ի վերա մեր եւ հարթայատակ շինուածոյ հոգեւորի պատրաստեաց բնութեանս մեր, զի քաղաք շինեցէ ինքեան եւ տուն արքայանիստ յարդարեացէ զեկեղեցի սուրբ, որ ի վերս լիբրին շինեալ եւ անթաքուստ է եւ ի դրանց դժոխոց ի բերանոյ Հերեսիովտաց անգամագիւտ կայցէ: «Եւ զի զպտոյտս գետոց պատառեն մարդիկ» արուեստիւ առուանհանուութենէ կամ նաւագնացութեամբ եւ լուղալով: Բայց մարդացեալն յաղագս մեր զպտոյտս գետոց անհուն իմաստութեամբ հոգւոյն պատառեաց, որպէս առուաւք՝ առաքելոցն քարոզութեամբ եւ աւետարանական գետն այսու աւրինակաւ բաժանեցան զանազան շնորհաւք ի տիեզերս յոռոգումն բնութեանս մերոյ, որով պողաբերք Աստուծոյ եղիցուք: Նաեւ վարդապետք եկեղեցւոյ պատառեն մեկնութեամբք զմիտս Գրոց Սրբոց, որ են աստուածային գետք եւ յորդահոսանս իմաստից յաճախեն, զեղուն ի նոսա նովին հոգւով: Եւ կատարի յայսմիկ երգ մարգարէութեան, եթէ՛ «Գետն Աստուծոյ լի եղեւ ջուրք» ի պատրաստութիւն կերակրոյ հոգեւորի:

«Ջամեմայն զպատուականս ետես ակն իմ»։ Յիրաւի խոստովանի երանելի Համբրողս զմեծամեծացն Աստուծոյ զտեսուածս ի վեր եւ խոնարհ զգգալի^{3*} տեսիլս, այլ զորս ոչ երեւին մարմնոյ աչաց, յայտ է, զի զմտացն զաչս ասէ տեսող պատուականացն եւ գեղեցկացն յԱստուծոյ բարեաց, որ ի հաւատ եւ խոհեմութիւն, արիւտութիւն եւ ողջամտութիւն արդարութեամբ եւ սուրբ սիրովն Աստուծոյ կազմեալ:

«Եւ զխորս գետոց յայտնեաց»։ Զխորս աստուածեղէն իմաստիցն, զոր յայտնեաց Հոգւովն Սրբով ծառայից իւրոց առաքելոց եւ մարգարէից եւ եցոյց զզաւրութիւն իւր ի լոյս, քանզի խորհուրդն, որ ծածկեալն էր

^{1*} Յովհ. Ը 44:

^{2*} Հմմտ. Ա Պետր. Ե 8:

^{1*} Յովհ. Է 38:

^{2*} Հմմտ. Անդ:

^{3*} զսգալի:

յաւիտեանցն եւ զազգացն առաջնոց այժմ յայտնեցաւ, յորժամ ի լոյս դիտութիւն նորա հասին հեթանոսք: Իսկ այս իմաստութիւն, ուստի գտաւ:

«Կամ զինչ տեղի իցէ հանճարոյ»։ Վասն զի քննութեամբ մահկանացուաց անհնար է գտանել զնա ումեք յերկնի եւ յերկրի կամ ի ծովու զաստուածականն իմաստութեամբ կազմեալս թէ եւ իմաստութեամբ նորա ասի կանգնեալ եւ հիմնացեալ եւ հանճարով պատրաստեալ գերկին եւ պատուեալ զանդուռնդ^{1*}։ Սակայն որպէս հիացմամբ ասէ սա, թէ ուստի գտաւ, եւ բնաւին անյոյս ոչ առնէ, որպէս ասէ իմաստունն, եթէ՝ «Գտանի նա ի խնդրողաց իւրոց», այսինքն է՝ հաւատով զննողաց: Եւ ո՞յ իցէ նա, Աստուծոյ Հաւր իմաստութիւն եւ բան, միածինն խորհրդակիցն կամացն հայրենի նա գտանի խնդակնաց իւրոց, այն որ ասացն. «Ամենայն, որ ուսանի եւ գաւ առ իս, ծանուցից նմա զՀայր իմ»: Եւ նա ուստի՞ գտանի մեզ եթէ ոչ ի գթոյն հայրենի, զի առաքեաց զնա փրկել ի ծառայութենէ ապականութեան զմարդիկ եւ իմաստանանալ հանճարով Հոգւոյն, այսինքն՝ զանազան պարզեւացն շնորհաւք, որք եւ հանճարիչք եղեն յեկեղեցւոյ Հաւատոց եւ կրանից Հոգեկանաց, մանաւանդ տուն բնակութեան եւ տեղի հանգստեան Սրբոյ: Հոգւոյն ծանեան զԱստուծոյ Հաւր իմաստութիւն եւ ծանուցան ի նմանէ, քանզի մինչեւ ցայս շնորհաց գեղումն ոչ գիտէր զնա մարդ:

«Եւ ոչ գտաւ նա ի մէջ մարդկան»։ Քանզի մարդկեղէն եւ մարմնոյն մտաւք զաստուածայինսն գտանել բնաւին իսկ անկարութիւն է, եթէ ոչ իցէ տուեալ նմա ի վերուստ, որպէս Պետրոս ոչ ի մարմնոյ եւ յարեմէ ուսաւ զդաւանումն Որդւոյ, այլ՝ յերկնաւորն Հաւրէ, զկնի որոյ եւ դրոյլ արքայութեան կարգեցաւ նա յՈրդւոյ, ընկալաւ զՀոգւր Հոգւոյն ի վերտանն խորհրդոյ եւ մատուակ եղեւ մետասանիւքն ուրախարարն զինոյ ազգաց եւ ազանց: Եւ արբումն զինոյն այնորիկ իմաստութիւն է եւ յայտնումն հանճարոյ:

«Զորմէ անդունդք ասացին, թէ չէ առ իս եւ ոչ ընդ ինեւ»։ Եւ քանզի մարդիկ յանդուռնդս խորոց չկարեն իջանել եւ գիտել, որ ինչ անդ իցեն սքանչելիւք Աստուծոյ թէպէտ եւ մտաւք յերկինս ելանեն եւ յանդուռնդս իջանեն որչափ եւս խորին խորհրդոցն Աստուծոյ անտեղեակք իցեն մինչեւ ինքն իսկ յայտնեսցէ զխորս խաւարայինս եւ բացցէ զգանձաներեւոյթս: Իսկ զիմաստութենէն Աստուծոյ Հաւր զՄիածնէն այսպէս նշանակեսցուք. «անդունդք» յիջանել նորա անդ մահուամբ ասացին, եթէ ոչ էառ մեզ, վասնզի փութեանակի էջ եւ ել: «Եւ ոչ է ընդ ինեւ», զի ոչ կարաց ըմբռնել զնա որպէս եւ զայլս, քանզի «Ոչ թողաւ ոգի նորա ի դժոխս» եւ «ոչ մարմին նորա ետես զապականութիւն»: Իսկ անգիտելին դժոխոցն իշխանի անգիլն եւ անկաշառ տուաւ նա սիրողաց իւրոց, ըստ յաջորդիս.

^{1*} զանդուռն, (նման եւ այլուր):

Ոչ տացի գրաւական ընդ նորա, եւ ոչ կշռեսցի արծաթ ընդ գինս նորա»։ Զայս եւ առակախաւսն ասէ. «Ամենայն ինչ որ պատուական է չարժէ զնա»։ Եւ եթէ ոչ գրաւականաւ իւրք եւ պատուական նիւթովք ստացան ի նա, ուստի՞ արդեւք գտցի նա, եթէ ոչ յորժամ զմեզ տացուք ի գինս նորա, որով զնա եւ զգրաւն ընդ նորա է շահեսցուք, այսինքն է՝ զանձինս մեր: Վասն որոյ տացուք իմաստութիւն Աստծոյ Քրիստոսի զանձինս մեր ոսկէտեսիլ հաւատովք եւ արծաթածանգ մաքրութեամբ, որպեսզի ստացուած նա մեզ եղիցի եւ իսկապէս հարստութիւն:

«Ոչ բարձրի նա ասէ ընդ ոսկոյն սափիրա եւ ընդ եղեմգան պատուականի եւ ընդ շափիւղայ»։ Այսոքիկ պատուական նիւթք յերկրէ գտանին եւ յերկիր սուզանին: Իսկ որ արարն զսոսա դիւրաստանալի սիրողացն իւրոց եղիցի:

«Եւ ոչ զիւզի ընդ նմա ոսկի եւ ապակի եւ ի գինս նորա անաւթ ոսկեղէնք»։ Սակայն յոյժ ցանկալի է նա, քանզի ոսկի եւ քան զականս պատուականս եւ լուսաւորէ նա աչաց ի նա հայեցողաց, ոյք բաղձանս նմա առնիցեն ի սիրտս իւրեանց ձրի գտանի նոցա, ըստ խրատու իմաստնոյն. «Սիրեա, ասէ, զնա զի գիրկս արկցէ զքեւ» եւ այլն: Որպէս եւ Յովհաննէս անկաւ զլանջաւք իմաստութեան Աստուծոյ եւ ընկալաւ գրաւական զմաքրական սիրոյ սիրողին.

«Բարձրութիւնք եւ խորութիւնք ոչ յիշեսցին եւ ձգեաց զիմաստութիւն քան զնեմքս ազոյնս»։ «Բարձրութիւնք եւ խորութիւնք»^{1*}, ոչ գտանին գինք իմաստութեան, նաեւ ոչ բարձր թագաւորութիւնք կամ ի խոնարհ բերեալ ժամկականք, զի անցանէ նա ներքսագոյն քան զծածուկսն զյայտնիս, ուր եւ գանձք թաղեալ իցեն յերկրի, եւ եթէ ամենեքեան ի մի վայր եկեսցեն՝ պատուոյ իմաստութեան ոչ հաւասարին, բայց իսկապէսն իմաստութեան համազուգիմք մեք սիրովն, որով սիրեաց զմեզ եւ ետ մեզ գրաւ սիրոյ գինքն, զի սիրեսցուք եւ ստացուք զնա:

Ոչ հաւասարեսցի նմա տպագիրն եթիովպացի եւ ընդ ոսկոյ սրբոյ ոչ բարձրի»։ Է՛ կ' եւ յայլում աշխարհի գիւտք ականց պատուականաց եւ ոսկւոյ, զոր արուեստաւորք յղկեն ի քարանց եւ զտեն ի Հողոյ, սակայն եթեովպացուցն տպագիրն եւ սոփերականն ոսկի բնաւորաբար ունին, զորակս եւ զշահաւորութիւն եւ դժուարագիւտք են, սակայն եւ ոչ սոքաւք է ստանալ զիմաստութիւն: Իսկ, որ զճշմարիտ իմաստութիւն ախորժիցէ ստացուած իմաստութեան ինքեան առնել վստահացի նա պահպանութեամբ պատուիրանի նորա զմարգարէականն բարբառել. եթէ՝ «Սիրեցի զպատուիրանս քո քան զամենայն ազգս ոսկւոյ եւ զպագիրն, եւ այսուիկ փարթամացի նովաւ»:

^{1*} եւ խորութիւնք կրկ.:

Իսկ իմաստութիւն ուստի՞ գտաւ եւ զինչ իցէ տեղի հանճարոյ».
Յորժամ ասաց զնիւթոց պատուականաց, որոց յերկրէ կամ ի ծովուց են
գիւտք, եւ թէ նոքաւք ոչ գտանի իմաստութիւն, հարցանէ տարակուսիւ,
թէ զիա՞րդ կամ ուստի գիւտ իմաստութեան: Եւ ահա ունի նա զգոյաւոր
ութիւն իւր, ինքն իսկ պատասխանէ՝ ասելով. թէ՛

«Ղաւղեալ է ի մարդկանէ, եւ ի թռչնոց երկնից ծածկեցաւ».
Ձի որպէս, որ ի խորս ծովու իցեն ակունք եւ մարգարիտն պատուական ան-
տեսանելիք մարդկան եւ թռչնոց երկնից են մինչեւ արտաքս բերցին
հնարիւք ի խորոց անտի, սապէս եւ ճշմարիտն իմաստութեան խորհուրդ
թագուցեալ՝ էր ի մարդկեղէն իմաստից եւ զանխլացեալ ի թռչնոց, այ-
սինքն՝ յիմանալի զաւրութեանցն, ըստ առաքելոյ, զի անզննելի դնէ զճա-
նապարհ իմաստութեան Աստուծոյ, թէ ի խորհրդեան Նորա ծածկեալն ի
վերջինս յայտնեցաւ ժամանակի ոչ միայն մարդկան, այլեւ իշխանու-
թեանց եւ Պետութեանց երկնաւորաց բազմապատիկ իմաստութեան Աս-
տուծոյ, զոր եկեղեցւոյ աստի ուսան, «յորժամ Քրիստոս Աստուծոյ Հաւր
գաւրութիւն եւ իմաստութիւն» յիմար քարոզութեամբն զիմաստութիւն
զեղոյց յիմար հեթանոսաց, զորմէ կորուստ եւ մահ ասացին:

«Լուսմ գփառաւորութենէ նորա».
Եւ ուստի՞ արդեաւք լուսան կոր-
ուստ եւ մահ, զի ապականիչք են նոքա կենդանւոյ, այլ ոչ ունկն ունին
լսելոյ եւ ոչ բնաւորեալ ինչ գոյութիւն, այլ որպէս չար պակասութիւն
բարւոյ եւ խաւար լուսոյ, սոյնպէս կորուստ վատնիչ է գիւտից եւ մահ՝
պակասումն կենաց: Սակայն բարառնաբար ասացի այս, ըստ լերանց
խայտալոյ եւ գետոց ծափս հարկանելոյ եւ լուսան ի մարգարէից անտի
զփառաւորութիւն կեանս զմեռեալս, թէ յարիցեն մեռեալք եւ թէ ընկա-
լաւ մահ ի յաղթութիւն. «Ու՞ր է մահ յաղթութիւն քո՞» եւ սոյնպիսիք:
Եւ որպէս Պաւղոս ասէ. «Փառաւոր արար զկեանս եւ զանապականութիւն՝
Աւետարանաւն՞»:

«Եւ Տէր դիւրաւ ընծայեցոյց զճանապարհս Նորա».
Այն, զի ասաց.
«Ես եմ յարութիւն եւ կեանք եւ որ հաւատա յիս, թէպէտ եւ մեռանի՝
կեցցէ» եւ «եկեցցէ ժամանակ, եւ արդեն իսկ է, զի մեռեալք, որ ի գերեզ-
մանս կայցեն, լուիցեն ձայնի Նորա եւ եկեցցեն արտաքս»⁴ ի գերեզմա-
նաց եւ ի մեռելութենէ մեղաց, եւ «որ գա առ իս առցէ զխաչ» եւ զմահ,
որպէս զհեշտալի ինչ եւ եկեցցէ զկնի իմ յառաքաստն լուսոյ, քանզի

1* Բաբուցեալ:

2* Ովսէ ԺԳ 14, Ա Կորնթ. ԺԵ 55:

3* Հոովմ. Ը 30:

4* Յովհ. Ե 28:

ինքն գիտէ զտեղի նորա, այսինքն՝ զիմաստութենէ եւ դիւր ուսումն առնէ
զաշակերտեալսն, զի հաւան եւ հաճեալ ոգիք անդ են եւ անդ ընդունելով
ինմանէ զհոգին իմաստութեան լինին կատարեալք ըստ նմա.

«Քանզի ինքն էտես զամենայն զառ ի ներքոյ, Բանգի գիտէ զա-
մենայն, զոր արար յերկրի».
Յայտնապէս եւ առանց առակի զԱստուծոյ
իմաստութենէն ակնարկէ, զայնմանէ, որով Հայր Իւր զհիմունս արկ երկ-
րի: Եւ զոր արարն, գիտէ հաւաստեալ, մինչ զի գերկինս «թզաւ ասի, չա-
փեալ եւ գերկիր՝ քլաւ՝» եւ զըստ մասինսն ամենայն, որոց ի բնութիւն
ստեղծ գերկիր:

«Ձկշիռս հողմոց եւ զչափս ջուրց».
մեզ անչափ եւ անհաւատք են
այտքիկ տարերք, սակայն զի Նորա է ծով եւ նա արար զնա եւ հողմ եւ
հուր փառաւորեն զնա, այլ զի լի է նովաւ ամենայն մասունք արարածոց.
ասաց իսկ. «Ո՞չ զամենայն ես լնում եւ իմ է ամենայն»:

«Ըստ այնմ եւ գիտէ, զորս լնու ըստ յաջորդիս, զոր արար ինքն Ե-
տես եւ համարեցաւ».
Այսինքն՝ զհողմ, զոր մեք ոչ գիտեմք՝ ուստի գա-
կամ յո երթա, որում եւ Տէրն նման եցոյց զհոգեւորն մեր շնչածնութիւն:
Այսպէս է, ասէ, ամենայն ծնեալն ի հոգւոյն, զի թէպէտ եւ անկշիռ եւ ա-
ռանց չափոյ է, սակայն գիտակ լինիմք հնչման Նորա, ըստ առաջի կա-
ցելումս բանի.

«Եւ զճանապարհս նորա արձակմամբ բարբառոյ».
Որպէս ի
շնչմունս խաղաղիկ սքոյ եւ ի շարժմունս սաստկագունից շարժմանց հող-
մոց եւ որոտմանց: Իսկ աստուածային հոգեւորութեան հնչումն այն, որ ի
Պենդակոստէին եղեւ եւ ելից գտունն, յորում մետասանքն նստէին, յայտ-
նի եղեւ ամենայն Երուսաղեմի. «Եղեւ ասէ հնչումն իբրեւ սաստիկ հող-
մոյ՞»:
Այս ի լուր ականջաց երեւեցան նոցա բաժանեալ լեզուք իբրեւ ի
հրոյ: Այսոքիկ տեսիլ աչաց, որպեսզի զգայութիւնքս մեր հաղորդեցին
անհետազաւտելի իմաստութեան Աստուծոյ.

«Յայնժամ էտես զնա եւ պատմեաց զմմանէ».
Ձորմէ ասաց նախ.
թէ ինքն գիտէ զտեղի նորա, զսոյն եւ աստ ստուգէ, զի զոր ինչ արար, է-
տես Աստուծոյ Հաւր իմաստութիւն, պատմեաց զնոցանէ Մովսեսիւ ժո-
ղովրդեանն եւ ասաց թէ. «Ահա բարի են յոյժ» եւ ինքնակամ սիրով խաւ-
սեցաւ ընդ մեզ Աւետարանաւն, թէ՛ «Ձոր լուս ի Հաւրէ, ծանուցից
ձեզ՞»:
Եւ վասն Սրբոյ Հոգւոյն. «Երթամ եւ առաքեմ զնա, եւ նա եկեալ

1* Եսայի Խ 12:

2* Գործք Բ 2:

3* Յովհ. ԺԵ 15:

ուսուսցէ գծեզ^{1*}» զայժմուս եւ զգալոցն, որ է ճշմարիտ իմաստութիւն եւ Ուսուցիչ է Նա ճանապարհչին արդարութեան:

«Պատրաստեալ իննեաց եւ ասէ ցմարդն. Ահա աստուածպաշտութիւն է իմաստութիւն եւ մեկնեալ ի չարեաց հանճար». Ած եւ փակեաց զաստուածեղէնն իմաստութիւն, զոր եւ պատմեաց մեզ իսկապէսն իմաստութիւն յերկուս յայս ճահաւորութիւն, զի Հաւատասցուք աստուածայնոցն իրաց եւ պաշտեսցուք զնա ահիւ եւ դողութեամբ, քանզի Հաւատալն յԱստուած սկիզբն եւ արմատ է շինուածոյ առաքինութեան եւ նովաւ լինի մեզ խոյս տալ ի չարեաց, որ բլշեցուցանէ զմտաւորականն մերիմաստ, վասն որոյ եւ ասէ.

«Մեկնեալն ի չարեաց է հանճար». Վասն զի դժուարափախչելի է մարդոյ, յորոց զամ մի ըմբռնեալ իցեն չարեաց եւ որպէս ուսաք յիմաստնոց երկրորդ Հաստատիլ բնութիւն զերկար ժամանակ է սովորութիւն: Սկիզբն իմաստութեան առակախաւսն Սողոմոն զերկիւղն Աստուծոյ սահմանէ՝, իսկ սա՝ զբարեպաշտութիւն, որ են Հաւատք, եւ սոքա միմեամբք յարդարին եւ տարրանան, զի որ երկնչի ի Տեառնէ՝ կամաւ պահէ զպատուիրանս Նորա, եւ սկսմունք պատուիրանին պահպանութեան Հաւատն յԱստուած է: «Որ Հաւատան, ասէ առաքեալ, լինի նոցա պարգեւատու, յետ որոյ անվեհեր ի պաշտան Աստուծոյ մատուցէ^{2*}»: Եւ զինչ աւրին աւրինակաւ պաշտելն զԱստուած իցէ, եթէ ոչ սրբութեամբ մարմնոյ եւ մտաց: Եւ այս իսկ է ասելն. խուսել ի չարեաց, եթէ յայլսն իցեն չարիք զառաքելական ունել խրատ, որովք մեկնէ զմարգարէութիւն. «Ելէք ի միջոյ նոցա եւ ի պիղծս մի՝ մերձենայք^{3*}»: Եւ զառակախաւսին եւս. «Ի բաց լեր յանիրաւէ անտի եւ դողումն քեզ ոչ տիրեսցէ^{4*}»: Իսկ եթէ յանձին զխիղճ չարեացն ունիցի զդաւթեանն բարբառեսցի. «Անաւրէնութիւնք իմ բարձրացան քան զգլուխ իմ իբրու բռն ծանրեաց^{5*}», եւ որ կարգեալն է զկնի սորա խոստովանութիւն. «Տառապեցայ եւ խոնարհեցայ եւ մռնչէի առ Հեծութեան սրտի իմոյ, սիրտ իմ խռովեցաւ եւ եթող զիս զաւրութիւն արդարութեան^{6*}»: Է եւ զղջումն ապաշաւանաց ի վերա Հա-

սարակացս բնութեան, որպէս յերեմիաս արդար գո իմանալ, զի ողբովքն յանձն իւր բերեր զթշուառութիւնսն եւ անիծանէր զաւրն ծննդեան, բայց եթէ ոչ ասաց զկնի բարեպաշտութեան Հաւատոցն գործելն զարդարութիւն, այլ զմեկնիլն միայն ի չարեաց Հանճար անուանեաց: Յայստիկ մի՛ ոք տարակուսեսցի, քանզի խոտորելն ի չարեաց սկիզբն լինի բարեաց.

«Նոտորէ, ասէ, ի չարէ եւ արա զբարի^{1*}», քանզի ելանելն ի խաւարէ բնակիչ առնէ լուսոյ եւ մեկնելն ի չարէ ընտանի առնէ բարոյ: Յաղագս որոյ մտերմաբար անսասցուք խրատողի բանիս եւ զբարեպաշտութեան Հաւատ Հաստատեսցուք յանձինս մեր, որով միշտ զԱստուած առաջի ունիցիմք աչաց, որպէսզի բացակացութեամբ չարին բարեացն Հաստատելոց յԱստուծոյ ի բնութեան մերում պահպանք եղիցուք, զի մի՛ յայնցանէ ինչ կորիցէ եւ մատնիչք աստուածայնոցն գտանիցիմք բարեաց, այլ բոլոր բարեպաշտութեամբ ի բաւանդակ առաքինութեանցն կատարած ժամանեսցուք, որ է արդարութիւն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, ընդ որում Հաւր միանգամայն եւ Հոգւոյն Սրբոյ փա՛ռք, պատի՛ւ յաւիտեանս. Ամէն:

1* Յովհ. ԺԴ 26:

* Տե՛ս Առակ Ա 7:

2* Եբր. ԺԱ 6:

3* Եսայի ԾԲ 11, Բ 4որճբ. Զ 17:

4* Սիրաբ է 1:

5* Սղմ. Լ է 5:

6* Սղմ. Լ է 9:

1* Սղմ. ԼԳ 15:

ժԷ

ԴԱԻԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՒԱՏՈՅ ՈՒՂՂԱՓԱՌՈՒԹԵԱՄԲ
ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ Ի ԽՆԴՐՈՅ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՀԱՅՈՑ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՅ՝

Պահանջումն զարհուրելի խնդրոյս, որ ի սրբութենէդ Ձերմէ, Հայր պատուական, մերձ տանի զիս յահագնահայեաց եւ յիմանալի լեառն հաւատոյն, որ բարձրագոյն եւ անդր է քան զերկինս երկնից, որ անծանաթ միգով եւ անմատչելի լուսով է շրջափակեալ յանմերձանալի փառս միայնակ ի Սուրբն սրբոց, զոր խոստովանիմ զնա նախ անճառելի գոլ եւ անհաս բնաւից արարածոց, եւ միայն Իւրոյ անբաւութեանն հասանելի էական բնութեան իւրոյ գիտութիւնն: Իսկ զոր պատմեաց մեզ Միածինն ծնունդ ծոցոյ նորա եւ համարձակեաց հոգի Նորա ամենակալ, որ քննէ զխորս Աստուծոյ ոչ որքան կամէր եւ կարէր աղբիւրն բարեաց եւ ամենակարող զաւրութիւնն, այլ որչափ մեք կարէաք տանել ի կենցաղում անցաւորի՝ թանձրագոյն մարմնով եւ երեւելի աշխարհաւ: Յայնր աստուածական ճրից առեալ ըստ չափու իմում դաւանեմ զնա մի Աստուածութիւն անսկսանելի եւ անկատարած, անմարմին եւ անտեղի, Ինքն յինքեան եւ ամենեքեան ի նմա, որ եւ ի վեր քան զժամանակ, եւ նախքան զգնացս իմաստից մտաց իմանալեաց Միակի բնութեանն շարժեցեալ մինչեւ յերկեակն եւ յերրեակն առատացեալ, էկաց առանց հարկի անմիջնորդ եւ անհատաբար, անթարգմանելի եւ անիմանալի յեղանակ որպիսութեանն եւ անհասական ամպով ծածկեալ ի բոլորից: Սակայն մի է բարին, Միակն էութիւն, պատճառն Որդւոյ Հայրականաւ յատկութեամբ եւ Հոգւոյ՝ Սրբոյ ելողաբար առանձնաւորութեամբ: Ոչ երեքեան անսկզբունք՝¹ եւ անպատճառք, այլ մին է անպատճառ եւ անսկզբնաբար սկիզբն Որդւոյ եւ Հոգւոյ, եւ երկոքին ի նմանէ եւ զնա ունին պատճառ: Բայց ոչ նմանապէս երկոքին ի նմանէ ծնելութեամբ, այլ մի է ծնեալն, վասն որոյ Միածին Որդի: Իսկ միւսն բղիտումն է Հոգեպէս, վասն զի մի է ճշմարիտն Հոգի բերանոյ Աստուծոյ: Այլ ոչ նուազունք են պատճառաւորքն քան զպատճառն թէպէտ ի նմանէ եւ ոչ կրսերագոյնք միջոցովք ինչ ժամանակի եւ ոչ վայրկենիւ միով, քանզի մի է բնութիւն եւ էութիւնն զաւրութիւն եւ ի

Աղբյուրներ
ՄՄ, ձեռ. N 8132, ք. 79բ-90բ:
¹ անգրուցի:

մաստութիւնն, մեծութիւնն եւ թագաւորութիւն, անչափութիւնն եւ անհասութիւնն շտնջեանաւորութիւնն՝¹ եւ անմահութիւնն. զամենայն ինչ իմացեալ բարիս, զոր ունի մինն եւ երեքին, բայց յանուանցն եւ յանձանցն յատկականաց, զի անուն պատճառին Հայր, որ է անծին եւ անվերագոյն վասն որոյ ոչ պատշաճի անուն Որդւոյ ի վերայ Նորա: Սոյնպէս եւ Միածին Բանն մնայ յառանձնաւորութեան Իւրում, յորդիութեան կոչման, եւ ոչ ասի նմա Հայր, զի մի անտեղի կարծիք անկցին լսողաց՝ Հաւր այլում գոլ Որդի եւ Որդւոյ՝ Հայր գոլ ուրուք: Բայց Հոգի անունն ասի ի վերա Հաւր եւ Որդւոյ, զի անմարմնութեան է. եւ՝ Հայր եւ՝ Որդի ոչ կոչի Հոգին Սուրբ, զի մի թուեսցի նա այլում Հայր եւ Քրիստոսի՝ եղբայր, եւ ինիցի շփոթումն մեծ յանշփոթելի եւ յամենապարզ Աստուածութեան: Եւ վասն այսորիկ անուանք եւ անձինք Սրբոյ Երրորդութեան անշարժք են եւ յատկացեալք առանց խառնակութեան եւ՝ բնութեամբ եւ՝ էական փառաւք եւ կամաւք միացեալ անզատապէս եւ անբաժանաբար: Բայց մեզ՝ ծնելոցս աւագանաւն յերանելի անուն Երրորդութեան չէ անտեղի Հայր կոչել զՈրդի եւ զՀոգի շնորհաւք որդիացելոցս յորժամ յաղաւթսն մեր կոչեմք զգթութիւն Երրորդութեան, որով ապրեցաքն եւ լուսաւորեցաք անխտական վերստին ծննդեամբն:

Արդ, այսպէս դաւանեմք զՆա. միաբուն, Համափառ, զուգապատիւ եւ միակամ Երրորդութիւն՝ անյաւել եւ անթերի եւ ամենակատար եւ կայ ի նոյնութեան յաւիտեան: Ուր ոչ է մեծութիւն եւ փոքրկութիւն եւ ոչ խոնարհութիւն եւ բարձրութիւն եւ ոչ ոմն յաջմէ եւ ոմն յահեկէ, զի ոչ է Նա ի տեղոջ եւ ամենեւին անդ իմացեալն աջ է եւ աջողակ, եւ անուն ձախոյ ոչ լսի անդ, եւ ոչ է անդ ոմն աւագ եւ ոմն՝ կրտսեր՝², զի ժամանակաւորաց է այս: Եւ թէպէտ ունին Որդի եւ Հոգի պատճառ, բայց՝ միայն զՀայր եւ ոչ՝ զժամանակ, զի ոչ է իմանալ Հայր առանց Որդւոյ եւ ոչ Աստուած՝ անբան եւ անհոգի եւ ոչ անձնաւորութիւն աննկարագիր եւ անճառագայթ եւ ոչ էութիւն աներես եւ անլոյս եւ ոչ կենդանութիւն առանց զաւրութեան եւ իմաստութեան, վասն որոյ խոստովանիմ զնա համագոյ եւ մի Տէրութիւն եւ Աստուածութիւն անեղծանելի, որոյ միութիւնն ոչ բաժանի եւ բաժանումն ոչ խառնակի, զոր ծանեաք զնա ոչ ի մարդոյ եւ ոչ ի ձեռն եղականի, այլ զԻնքն յինքէնէ իմացաք, այսինքն՝ ի ձեռն Հաւր՝ զՈրդի եւ զՀոգի, եւ ի ձեռն Որդւոյ՝ զՀայր եւ զՀոգի, եւ ի ձեռն Հոգւոյն՝ զՈրդի եւ զՀայր: Աստուած Աստուծով իմացեալ եւ ծանուցեալ արժանաւոր արամբք իբր ընդ պատուհասնս ծագեալ ի կենդանութիւն եւ ի սնունդ

¹ մշտնջեմաւորութիւն:
² կրտսեր:

բանական բնութեանս, որով կամք եւ եմք եւ շարժիմք իսկ կենսաբեր յիշատակաւ Նորա:

Ոստոտվանիմ եւ միշտ ընդ նմա գոլ զամենաբարի զկաման եւ զարարչական զաւրութիւնն եւ զիմաստութիւնն, որոյ անդրանիկ է խորհուրդ սուրբ եկեղեցւոյ, եւ ի պատշեճի ըստ իւրում գիտելութեանն՝ արդեամբք կատարեալ զկաման եւ հեղեալ զբարիան եւ ստեղծեալ եւ արարեալ զաշխարհս յոչգոյից եւ յաննիւթից, որ երեւին եւ որ ոչն երեւին, յերկինս եւ յերկրի, յեզերս եւ յամենայն խորս ոչ ի պէտս իւրոյ անկարաւտ բնութեանն, այլ զի յառատ եւ յանհատական բարիան Նորա վայելեցնն արարեալքն, որոց պատուականքն եւ զլիսաւորքն են երկու ազգ բանականաց՝ Ինքն անշարժք եւ անձնիշխանք, ոմն՝ անմարմին եւ վերնային, որ եւ ընդ եղելութեան իւրում կատարեցաւ թիւ բազմութեան նոցա, եւ աճեն իմաստութեամբ եւ հանճարով: Եւ են կարգաւ կայանին եւ փառաւք զանազանեալք, իսկ ոմն լծակցեալ ընդ մարմնոյ եւ շողկապ իմանալեաց եւ զգալեաց: Եւ միջոց մեծութեան եւ նուաստութեան՝ վիճակեալ անտրտում կենաց եւ ժառանգորդ դրախտին փափկութեան՝ ունելով պատուիրան աստուածադիր, զոր թէ պահեալ էր անախտաբար ծննդեամբ՝ բազմացեալ էր հոգեւոր անմարմին թիւ լրման արարչադիր կիտին եւ եւս բարձրագոյն փառաց լինէր ժառանգաւոր: Եւ զի ոչ պահեաց՝ կորոյս, զոր ունէրն եւ որում ցանկացաւն՝ ոչ էհաս, եւ զրկեցաւ յառաջակայէն եւ ժառանգեաց մարմնովն զցաւս եւ զախտս եւ զմահ անասնոց, որոց նմանեացն անբանաբար՝ չիմացեալ զպատիւն, եւ բնակեցաւ ի հովիտս տրտմութեան, որ բերէ նմա փուշ եւ տատասկ, զի լցցէ զսա քրտամբք եւ արտասուաւք եւ ախտաւք^{1*} եւ ցաւաւք ծննդեամբ լցցէ զհամարն, յոր սահմանեալ է նմա Տէրն նորա: Ոչ յառաջագոյն արարեալ եւ գանձեալ զհոգիան, ըստ յիմարութեան ոմանց, եւ ոչ որպէս մարմին ի մարմնոյ, նոյնպէս եւ հոգիք ի հոգւոց ծնանին ի ծնաւդաց: Եւ ոչ նոր ստեղծեալ լինին ընդ յղանալն մարմնոց, զի մի՛ տակաւին անկատար լիցի աշխարհ եւ սուտ՝ բան Գրոցն, որ ասէ «Կատարեցան երկինք եւ երկիր, եւ հանգեաւ Աստուած ի գործելոյ»: Եւ վնաս մի մեծ այն է, որ այս կարգաւս մեր բնութեանս առնուամնս ի Տեառնէ չար կարծեալք շփոթեալ լինի՝ որպէս թէ նոր հոգիս ստեղծաւ եւ նոր մարմին եւ ոչ Ադամայ մեղուցեալ հոգին հանդերձ մարմնովն առաւ եւ ապրեցաւ: Այլ անճառելի են իրք հոգւոյն, զի պատկեր Աստուծոյ է եւ, ոչ անկցի ընդ քննութեամբ, սակայն նիւթ գոյութեանն ի կենդանի ծնաւդացն ի շինուած բնութեան ոչ է անման ի կենաց: Բայց ոչ զայն ասեմք բանական հոգի, զի նոյնպէս, որպէս վերագոյն ասացաւ, ոչ է այս ընդ գիտութեամբ անկեալ, թէպէտ ոմանք ասն

որպէս յերկաթոյ եւ ի քարէ հուր, նոյնպէս եւ ի ծնաւդացն է, այլ չգրեցաւ ի հոգւոյն, եւ ոչ ամենայն ինչ ընդ սահմանաւ գիտութեանս մերոյ անկեալ է այսու կենաւքս: Սակայն մարդասիրութիւն խոստովանիմ գիւրերարին պատուհասն, որ մահուամբ արձակեաց զթիւնալից եղեալ մարմինն Ադամայ, զի մի անմահ մնացէ չարութեանն պատահեալն, ըստ որում թշնամւոյն մերոյ անմահութիւնն ի դատապարտութիւն եւ ոչ ի բարիս է նմա, զի միշտ կենդանութեամբն իւրով գործէ զչարն ի յաւելուած տանջանացն, որ պահեալ է նմա, զի նա յանձնէ մեղաւ եւ Ադամ՝ ի պատրանաց նորա, վասն որոյ տալոց է վրէժ գերկոցունցն, զի ոչ շատացաւ ընդ իւր անկումն կորստեանն ի պատճառս հպարտութեան, այլեւ նովին ախտիւ ընկեց զմեզ եւ ոչ յայնոսիկ դադարեաց, այլ յամենայն զաւրութենէ ջանացեալ ի պէս պէս խորխորատոս կորստեան էարկ գորդի սպանելոյն ի ձեռաց իւրոց մինչեւ ի կռապաշտութիւն եւ յանաւրէն արիւնսն: Իսկ բարեբարն Աստուած զարարչական խնաման ոչ էբարձ ի բնութեանէս, այլ ազգի ազգի բժշկութեամբ խորտակեալ փութացաւ զչարութիւնն եւ ողջացուցանել զվիրաւորեալ պատկերն իւր զգողացեալն ի չարէն, վասն որոյ խրատեաց զնա բանիւ, բարեգործութեամբք, պատուհասիւք, սպառնալիւք, խոստմամբք եւ արինաւք գրաւոր պատուիրանին, որովք ի բացտարաւ ի կռապաշտութենէն եւ էած առ Ինքն՝ մարգարէիւք զուշակելով Հոգւովն Սրբով զգալուստ Բանին իւրոյ իբրեւ ամէնիմաստ դաստիարակ եւ բժշկ առ սակաւ սակաւ վարժեաց զխակութիւնն մեր եւ էարկ սպեղանիս կակղացուցիչս խրխալթեալ վիրաց մերոց: Եւ իբրեւ ահա ներգործէր դեղն կենդանութեան եւ կային սպիքն եւ կայծակուցք առաքինութեանն փայլատակէին ի դարս դարս ի նահապետսն եւ յարդարսն առաջինս եւ ի մարգարէսն: Եւ զարգանայր հաւատն կենսաբեր եւ բացան աչք ի փարատել միգին, եւ ցանկացան կենաց ազգ մարդկան եւ սկսան բախել զդուռն ողորմութեան կամեցողին ողորմութեան: Յայնժամ ապա եբաց Աստուած զանդունդս գթութեան իւրոյ եւ զխորս գանձուց անհամեմատ սիրոյն իւրոյ յայտնեաց եւ յիշեաց զուխտ եւ զողորմութիւն եւ զխոստումն իւր, որ ընդ արդարսն առաջինսն, եւ զոր սահմանեալ էր նախքան զժամանակ, եւ ունէր անմոռաց ի մտի, էարկ գայն ի գործ, եւ արդիւնացոյց, ելից եւ կատարեաց զբանս ծառայից իւրոց մարգարէից. մի ի Սրբոյ Երրորդութեանէն, Որդին Միածին կամաւք Հաւր եւ հաճութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ անձամբ չափ եւ լրմամբ Աստուածութեան խոնարհեալ եկն աւետեաւք հրեշտակի առ Կոյսն Մարիամ յանարատն եւ ի մաքրեալն Հոգւովն Սրբով, եւ մարմնացաւ ի նմանէ՝ անդ զքէրովբէսն եւ աստ գորովայն Կուսին ունելով աթոռ ոչ կացեալ ի բաց յայնմանէ գալովն աստ, ըստ անբովանդակելի բնութեանն, սակայն զհետ եկն կորստեան մերում, զի յորմէ պատրանքն եւ պատրանաց լուծիչն անդուստ եկն յառաջ, այսինքն՝ ի կնոջէ, զի զպականութեանն մերոյ քակիցէ զհիմունս, ըստ որում յինքն ձգեալ յարէնէ Կուսին, որ է զանգուած բնութեանն Ադամայ ոչ անմեղն եւ անապա-

^{1*} ախտաւոր:

Մնդ. Բ 3:

կանն, որ յառաջ քան զմեղանսն, այլ զոր յետ պատուիրանագանցութեանն խառնեաց ընդ մեղս եւ ընդ ապականութիւն. զի թէպէտ անարատ եւ անբիծ էր Կոյսն, այլ ծնունդ է նա մեղուցեալ տանն Ադամայ, զոր առեալ Տէրն անմեղ եւ անապական գործեաց միաւորեալ ընդ Աստուածութեան ոչ՝ նախ ստեղծեալ մարդ եւ ապա բնակեալ որպէս ի տաճարի. մի՛ լիցի, այլ Ինքն եղեալ Մարդ ճշմարտապէս, այսինքն՝ Հոգի եւ մարմին եւ միտք, առանց որոյ բնութիւն մարդոյ ոչ է եւ ոչ ասի, քանզի որովք մեղաք՝ նոքին առան ի Տեսունէ, եւ եղեւ բոլորովին փրկութիւն: Ոչ թանձրացեալ Բանն յոսկր եւ մարմին եւ ոչ մարմինն անաւարացեալ ի պարզութիւն Բանին բնութեան որպէս փայտ ի բոց եւ ի ծուխ լուծեալ, այլ Բանն մարմնացեալ եւ մնացեալ նոյնպէս, մարմինն աստուածացեալ եւ ոչ փոխեալ յանմարմնութիւն եւ Համառուատագոյն ասել՝ ոչ փոխեալ եւ ոչ փոփոխեալ, զի անփոփոխելի լոյսն ճառագայթ զփոփոխելի նիւթովն փայլատակեալ կայծակն իմն նոյնակերպ եւ նոյնագործ բանին Հրաշարուեսեալ կատարիւր. երկու կատարեալ ի մի կատարեալ կենդանի զլիաւորեալ՝ անճառ խառնմամբ միաւորեալ որպէս ձայն՝ ի բան եւ բան՝ ի գիր, լոյս՝ ընդ աւդ եւ Հուր՝ ընդ երկաթ եւ տեսութիւն՝ ընդ ակն եւ մուղ՝ ընդ պաւղուատ եւ Հոգի՝ ընդ մարմին: Եւ եւս նոր եւ աւտար խառնմամբ ի վեր քան զաւրինակքը միաւորեալ բանական Հոգին միջնորդեալ նրբութեան Բանին եւ մարմնոյ թանձրագունի՝ ոչ շփոթեալ եւ ոչ այլայլեալ. մի՛ լիցի, զի ես ոչ խոստովանիմ զնա շփոթեալ, զի Աստուած ոչ շփոթի, եւ յատուկ է նման շփոթն գոյ եւ յիւրական բարութեանցն ոչ կալ ի բաց: Ըստ որում այն, որ զամենայն արարածս բաւանդակեալ է, իննամսեա եւ Հինգ աւուրց չափ յորովայն Կուսին տարեալ եղեւ, ըստ աւրինաց արու անդրանկի ծնաւ կնքեալ կուսութեամբ Հացն կենաց ի Տան Հացի՞, ըստ մարգարէին, անժամանակ ծնեալն ի Հաւրէ, ժամանակաւ եղեւ ի Կուսէն, անհայր ի մաւրէ, որպէս անմայր ի Հաւրէ, մի Որդի, մի դէմ եւ մի Տէր Յիսուս Քրիստոս:

Իսկ վասն խնդրոյ մի եւ երկու բնութեանց նախ անպատշաճ վարկանիմ մանրամասնաբար քննել զՈրդին Աստուծոյ եւ Համարել զնա ընդ սահմանաւ գիտութեան մերոյ անկեալ, որ է անտեղի: Եւ վնաս մեծ է իջուցանել զնա յիւրական բարձրութեանէն, որ է անհասութիւնն եւ անճառութիւնն, զի եթէ նախ անհասանելի էր եւ ապա հասանելի եւ քննելի եղեւ այլայլութիւն եւ փոփոխութիւն է այս. զոր մի՛ լիցի մեզ ասել, զի թէ ասէ ոք կարել իմանալ եւ պատմել նախ տացէ մեզ զՀամանգամանս Իւրոյ կազմուածոյն եւ ապա լուսիցուք ի նմանէ գտնաւրէնութիւն Որդւոյն Աստուծոյ: Եւ ասացէ, թէ զիարդ կուսութիւն եւ ծնունդ ի միասին եկին երկու Հակառակքն, եւ ոչ Հանին զմիմեանս, որպէս կեանք եւ մահ: Եւ

զիարդ եղեւ Բանն մարմին, ըստ Յովհաննու¹, այլ ես խոստովանիմ, զի յերկուց մի եղեւ անճնաւորութիւն, քանզի Բանն Աստուած զբնութիւն Ադամայ կատարեալ առ ի Կուսէն միտք եւ Հոգի եւ մարմին, որ է ստուգիւ բնութիւնս մեր, բայց զորպէսն ոչ քննեմ, եթէ մասն ինչ էառ ի Կուսէն եւ եթէ յամենայն զաւղուածոց նորա: Եւ եթէ նմանապէս ի Հոգւոյ եւ ի մտաց Կուսին Հատու եւ միացաւ ընդ Բանին, զայս ոչ իշխեմ ստուգել եւ վնաս Համարիմ քննողին: Այլ երկիր պագանեմ անճառ խորհրդոյն, եւ լուրթեամբ պատուեմ զխորագոյնսն Յիսուսի եւ Հաւատոյն տամ, զի աստուածընկալն Հաւատովք ճանաչէ զնա եւ ոչ՝ քննութեամբ: Հաւատամ զնա Աստուած կատարեալ եւ Մարդ կատարեալ, բայց զայս ասելով ոչ Հատանեմ յերկուս, այլ գնոյնն ասեմ Աստուած եւ Մարդ եւ ոչ կարեմ իմանալ զնա Աստուած առանց Մարդոյն եւ ոչ Մարդ առանց Աստուածութեան, եւ՛ Աստուած եւ՛ Մարդ ասեմ, զի ցուցցի, թէ կատարեալ փրկեցայ, եւ ոչ կիսամասնեա, ըստ Հերեսիոտացն: Եւ որպէս ծոցոյ Հաւր ծնունդն «յառաջ քան զարուեսակ²» եւ ծոցածին ծնունդ Կուսին ի լրման աւուրց. մի Որդի է եւ ոչ է շփոթումն եւ որպէս անճն, որ ընդ աջմէ Հաւր նստի յաւիտեան եւ անճն, որ սնաւ եւ աճեաց զամս երեսուն եւ երեք, մի անճնաւորութիւն է եւ ոչ իմանի շփոթումն, նոյն աւրինակ է եւ բնութիւն Հաւր Բանն եւ բնութիւն մեր, որ առաւ ի Կուսէն, մի բնութիւն է եւ ոչ է շփոթեալ, զի ամենայն բանաւորք ընտանիք եւ աւտարք զբնութիւն պարզ եւ նուրբ են ասացեալ եւ մաւտաւոր Աստուածութեանն քան զանճնաւորութիւն: Այլեւ սուրբ Հարքն առաջինքն զանճնաւորութիւնն եւ գտեսակն եւ զբնութիւնն մի են ասացել: Եւ որպէս Մարիամ Կոյս է եւ Մայր եւ պատճառ Քրիստոս է, զոր ծնաւն, նոյնպէս եւ իմանամն զԱստուածն եւ զՄարդն, որ մի եղեւ բնութիւն եւ պատճառ Բանն է, որ մարմնացաւն: Եւ որպէս ոչ բաժանեմք զասացեալսն ի վերա Մարիամու յետ ծննդեանն զոմանս Մաւր եւ զոմանս Կուսի տալով, այսպէս եւ ոչ բաժանեմք զգործն Քրիստոսի՝ յետ միաւորութեանն զոմանս Աստուծոյ տալով եւ զոմանս Մարդոյն, այլ նմին եւ նորին՝ զխոնարհագոյնսն եւ զբարձրագոյնսն, զի թէ զնուաստականսն Մարդն կրեաց եւ զվերագոյնսն՝ Աստուածութիւնն՝ ոչ ինչ նոր եւ Հրաշալի իրք եղեն քան զբանականսն եւ զսովորականսն: Ոչ որպէս ասեն, թէ մարմինն կրէր, եւ Աստուծոյ է Համարեալ այն. զիարդ մարգարէիցն եւ առաքելոցն իրքն է, որ ասէր Աստուած ցՍամուել. «Ոչ զքեզ անարգեցին, այլ՝ զիս³», եւ ցառաքեալսն ասէր Փրկիչն.

¹ Տե՛ս Յովհ., Ա 1:

² Սաղ. ձԹ՝ 3:

³ Ա Քազ. Ը 7:

¹ «Բերլիքիս» անվան ստուգաբանությունն է - ծնր. Լ. Բ.

«Որ զձեզ ընդունի զիս ընդունի, եւ որ զձեզ անարգէ՝ զիս անարգէ »: Այլ աստուածացաւ մարմինն՝ միանալով ընդ Բանին եւ Աստուած ներգործէր եւ կրէր աստուածացեալ իւրով մարմնովն, զի ոչ կորեալ ի Նա մեր բնութիւնն, այլ միաւորեցաւ փոքրն ի մեծն յաւելաւ, աստուածացաւ, ըստ որում Աստուածածինն է ծնաւդն եւ ոչ ասի Աստուածածին եւ Մարդածին, քանզի բնութիւն մարդոյ կուսութեամբ ոչ ծնանի: Ասեմք, զի Աստուած ներգործէր մեր բնութեամբս զմարդավայելուչ կիրսն, այլ ոչ որպէս գործեալք եւ ոչ Հարկեալ ի բնութէնէն ի քաղց եւ ի ծարաւ եւ ի քուճ, որպէս առ մեզ, այլ ինքն կամաւք Իւրովք ածէր ի կիրսն անանգոսնելի եւ թոյլ տայր բնութեանն կրել զիւր անկան կամաւոր եւ ոչ Հարկաւոր, ըստ որում զաւերէնս բնութեան Իւրոյ մարմնոյն ընտր ածմամբ Հասակին, այլեւ զաւրէնսն կատարէր թլփատութեամբն եւ ընծայելովն ի տաճարն եւ Հնազանդելով Մաւրն: Այլ եւ քաղցնոյր եւ ծարաւէր եւ վաստակէր եւ քրտնէր ոչ յաղթեալ ի կրիցն, այլ մեզ յաղթութեան զէն տալով զնոսայ ներգործէր աստուածաբար, կրէր տնաւրինաբար: Եւ նոյն է գործաւդն եւ կրաւդն, զի յաստուածապէսն մարդկայնովն եւ ի մարդկապէսն աստուածայնովն վարէր: Եւ վասն այսորիկ Հիանամք եւ սոսկամք եւ դողամք ընդ իջանելն Աստուծոյ եւ ընդ անչափ մարդասիրութիւնն, զի վասն մեր կրեաց անկարաւտն զայն ամենայն՝ ոչ մերկ Աստուածութիւնն, զի անհնարին էր եւ ոչ լոկ Մարդն, զի ոչ զատչի ի Բանէն աստուածախառն մարմինն, եւ ոչ Հարկեալ լինէր ի կրիցն, այլ յաղթութեան զէնս մեզ ետ զտկարականսն եւ զկարաւտականսն, զի Իւրովն զմերն բարձրէ տկարութիւն զաշխատութիւն եւ զցաւս եւ զերկիւղ¹ եւ զանգիտութիւն, քանզի ոչ ի մեզ Հայելով ստուգեմք զնորայն, զի որ նման մեզ եւ Համագոյ է մարմինն աննման մեզ է աստուածանալովն, քանզի զմերսն ամենայն շողացոյց Աստուածութեամբն սպեղանիս ի վերայ մեր կազմելով զխրացուցեալ բնականն մեր կիրսն եւ կարաւտութիւն եւ զեկամուտսն ի մեզ ոչ ընդունելով զանգոսնելիսն²: Վասն որոյ անարատապէս ճանապարհորդելով զՀասակն սխալական³ եւ զանհաստատ ի ծննդէնէ մինչեւ ի դադարումն կատարեալ Հասակի ընդունական իմաստութեան բնութեանս մերոյ աւրինաւք աներբն Աստուած եւ իմաստութեան խորքն ապա երեսունամեայ գայ ի մկրտութիւն ի Յորդանան առ Յովհաննէս անուճ ակն յանցանաց, զի գյատկութիւն անձանց միոյ՝ Համաբուն Աստուածութեան ցուցցէ՝ վկայելով Հաւր եւ Հոգւոյն զՅորդանան սրբեացէ եւ զարգանդ աւազանին բացցէ եւ զհո-

գին ընկալեալ տացցէ եկեղեցւոյ Իւրում: Իսկ չարն տեսեալ զնա իբրեւ զկարաւտ մաքրութեան եկեալ ի մկրտութիւն եւ ի Հաւրէ լուեալ զնա Որդի բնութեան Նորա եւ բարձիչ մեղաց, եւ նեղեալ ի մէջ կարծեաց երկուց՝ յաւարէր զՆա փորձել, զի ստուգեսցէ ինչ վասն նորա: Եւ Տէրն գիտելով զկամս չարին՝ մեկուսացոյց զանձն լերամբ անապատ այնով եւ տա նմա թոյլ մատնիլ առ Նա ի փորձ, զի ընկճեսցէ զՆա, որ եւ վագեալ չարին ի վերա Նորա լրբութեամբ իբր յԱդամայ պարտեցելոյ ի նմանէ: Իսկ ամենատէրն, որ ասաց ի դատաստան եկեալ պարտեալ մերով բնութեամբն յաղթեաց նմա՝ ոչ յայտնելով զինքն, այլ խաբելով զնա, քանզի նա խաբելով յաղթեաց Ադամայ՝ դատաստանաւ զնաց ընդ նմա Տէրն՝ տալով մեզ զյաղթութեան ճաշակն եւ զաւրինակն:

Ակսանի ապա այնուհետեւ եւ ի դէպ ժամանակի Տէր յայտնել զՀաւատն կեցուցիչ ի ձեռն վարդապետութեանն, եւ նորութեան Հաւատոյն աւանականս տա զհոյս նշանացն եւ սքանչելեացն. սքանչելեաւքն Հաւատարիմ առնէ զբանսն եւ բանիւքն Հաստատէ զնշանագործութիւնսն՝ ըստ կարգի զնալով ընդ կանխաւ գուշակեալ բանսն մարգարէիցն զնմանէ, զորս ոչ բաժանեմք երկաքանչիւր բնութեանցն՝ զոմանս Բանին տալով եւ զոմանս՝ մարմնոյն, այլ եւ ոչ զաւետարանչացն եւ զառաքելոցն, ըստ բանի ուղղափառացն Հարցն, այլ միոյ եւ նորին, քանզի յետ միաւորութեանն ոչ յատկանան ի գործս, ի կամս եւ ի բնութիւնս երկուս: Եւ որ իբաւքն ոչ բաժանի՝ մեք զնա եւ ոչ բանիւ իշխեմք: Իսկ Հրէայքն չարասէրք եւ բարիատեացք կամաւ եղեալ ի կողմն չարին՝ զքարոզեալն ի մարգարէից զԱստուած եկեալ սիրով բարի առնել նոցա անձամբ եւ ոչ միջնորդիւ, զնա ոչ ընկալան, այլ նախանձու եղեալ ծառայ եւ աման չարին՝ զԿեանս իւրեանց մատնեցին եւ սպանին զնա զփայտէ կախեալ, ըստ վկայութեան Գրոց իւրեանց: Ոչ յորժամ ախորժեցին կարացին արկանել ի Նա ձեռն, զի չեւ էր եկեալ ժամ Նորա, այլ յորժամ ինքն կամեցաւ, քանզի ինքն էր շտեմարան տնաւրինական խորհրդոյն Իւրոյ, զոր ի դիպող ժամանակի, ըստ նկատելոյ մարգարէիցն ի կիր առնոյր, զի մի՛ լիցի փրկութիւն մեր ի Հարկէ չարաց եւ ոչ ի կամաց բարերարին, քանզի ոչ բնութիւնս սատանայի եւ մոլեգնութիւն իրէիցն եւ լրբութիւնն Յուդայի արարին զփրկութիւն մեր, այլ՝ անճառ զթութիւն բարեգործին Աստուծոյ: Այսինքն՝ եկեալ Արարիչն արարածոց անմահ բնութեամբն Հաւր առեալ զմահականացով բնութիւնս մեր անորիչ եւ անչփոթ խառնմամբ չարչարի եւ մեռանի Խաչիւ զպարտիս մեր վճարելով՝ անպարտականս գողով մահու: Ոչ ասեմ զանչարչարելի բնութիւն Բանին չարչարեալ եւ զանմահն մեռեալ. մի՛ լիցի: Այլ զի Աստուած խոստովանիմ զմարմինն, զի Աստուծոյ մարմին էր եւ աստուածացոյց ասեմ զմեր բնութիւնն, զոր էառ Աստուած՝ ոչ յան-

¹ Ղուկ. Ժ 16:

² զերկեղ:

³ զանկոսնելիսն:

⁴ սղալական:

⁵ Տե՛ս Բ օրինաց ԻԸ 66:

մարմնութիւնն փոխեալ, այլ միաւորեալ ընդ Աստուածութեան, ըստ որում չարչարեալ ասեմ եւ ցաւեցեալ եւ խոցեալ եւ բեւեռեալ, որ անմարմնոյ անկարելի է: Եւ վասն այնորիկ մարմնացաւ, զի կարասցէ չարչարիլ եւ մեռանիլ: Եւ «մեռանել» կոչեմ զելանել Հոգւոյն բանականի ի մարմնոյն, այլ ոչ բաժանել ի նմանէ Աստուածութիւն: Եւ «կենդանի» ասեմ եւ խոստովանիմ Աստուածութեամբն զմարմինն, ըստ որում երկու վտակքն, զոր զինաւորն գեղարդեամբն պեղեր քարոզէին զնա կենդանի եւ մեռեալ: Եւ թէ ոք ասէ թէ՛ Աստուծոյ բնութիւն է անմարմնութիւնն եւ անչարչարութիւնն, թէ՛ մի բնութիւն եղեւ՝ զիա՞րդ մարմին մնաց չարչարելի: Նախ ասեմ, թէ՛ զանմարմնութիւն եւ զանմահութիւն եւ՝ Հրեշտակք եւ՝ Հոգիք մեր ունին, եւ այդ չէ Աստուծոյ բնութիւն յատուկ: Եւ ահա մարմինն մեռեալ եւ ոչ՝ Հոգին. ասեմք զՄարդն մեռեալ, այսպէս եւ Գիրք ասեն: Աստուած խաչեալ եւ արիւն՝ Աստուծոյ եւ մահ: Եւ մեք ոչ ասեմք կորուսեալ զմեր բնութիւնն շփոթմամբ, այլ եւ նզովեմք զշփոթողսն, եւ որք վասն այնորիկ ասեն մի բնութիւն, այլ զմիաւորեալն անբաժանելի: Մի ասեմք եւ ոչ Բ (երկու), եւ ոչ ոք ի ճշմարտից զոմն չարչարեալ ասէ եւ ոչ մեռեալ, եւ ոչ ես ասեմ զայս. մի՛ լիցի: Այլ զինքն ասեմ մարմնով չարչարեալ եւ մեռեալ եւ Աստուածութեամբն անմահ մնացեալ, զի Աստուած մերկ չարչարիլ ոչ կարէ. եւ մարդ սոսկ մեռեալ փրկութիւն ոչ կարէ առնել, զի անյաւզն եւ անհատանելին Աստուած ընդ խոցոտելումն էր միացեալ Մարդում, Թու՛մաս վկայէ: Վասն որոյ ասեմ զայս, թէ՛ երբ կամեցաւ՝ կրեաց, երբ կամեցաւ՝ եցոյց, որքան եւ կամի տեւէ խոցն այն, զի հայեացին, յոր խոցեցինն: Եւ զի յիսկզբանն կորստեանն մերոյ նախ մեղքն տիրեաց բնութեանս եւ մատնեաց մահու եւ ապականութեան: Իսկ կենդանութիւնն մեր Աստուած նախ դատապարտեաց զմեզս ի մարմնի շրջելովն ի վերայ երկրի եւ սպան զնա ի վերայ նաչին: Եւ ի յաւանդելն Հոգւոյն բանականի, որ էր մերն, չոգաւ նովաւ առ դժոխաբնակ մարդկան Հոգիսն, ուր էր Թագաւորութիւն մահու, եւ մարմնով էջ ի գերեզման, ուր տիրէր ապականութիւնն՝ յերկուս տեղիս արգելելով՝, ուր զմեզ բռնացեալ՝ ունէին մահն եւ ապականութիւնն: Եւ կողպտելով զմահ յիշխանութենէ իւրմէ ի դժոխս կապեաց եւ գերբան ապականութեան՝ ի գերեզմանին: Եւ ոչ կարաց ծամել զնա, զի Աստուածութիւն էր յերկուսին արգելարանսն Հոգւովն եւ մարմնովն, վասն որոյ ըստ Դաւթայ. «Ոչ թողաւ ոգի Նորա ի դժոխս, եւ ոչ մարմին Նորա ետես զապականութիւնն²»: Եւ այսպէս հանեալ զՀոգիսն յիշխանութենէ սատանայի յարեաւ երեքաւորեա կնքեալ վիմով ի վկայութիւն կուսութեամբ ծննդեանն: Այլ եւ երկրորդէ վկայութիւն. դրաւքն

փակելովք առ աշակերտն մտիւն: Եւ զկնի քառասուն աւուր, համարձեալ յեկինս, նստաւ ընդ աջմէ Հաւր, ուստի ոչ էր մեկնեալ, ըստ անբովանդակելի բնութեան Աստուածութեանն, եւ «գալոց է նովին մարմնով եւ փառաւք Հաւր՝ Դատաւոր կենդանեաց եւ մեռելոց¹», զի ոչ եթէ Հայր դատի զոք, այլ զամենայն դատաստան ետ Որդւոյ Իւրոյ, զի մարմնատեսակութեամբն ճանաչիցի ի դատեցելոցն:

Եւ այսպէս, ոչ յաւելուած ասեմ ի Սուրբ Երրորդութիւն եղեալ ոչ անձնաւորութիւն եւ ոչ բնութիւն աւտար եւ ոչ կամս եւ ոչ գործս, թէպէտ ի լրման աւուրց էջ Տէր անմարմին Բան եւ ի մարդացեալ ճշմարտապէս, բայց մնաց մի Տէր, մի Քրիստոս, մի անձն, այսպէս եւ մի բնութիւն՝ գսեփականն Հաւր միաւորեալ ընդ մերս անշփոթելի: Եւ մի կամս ասեմ նմա, թէպէտ եւ ասաց ինքն. «Ոչ իմ կամս, այլ՝ Քոյդ եղիցի²»: Այս համակամութեան է ձայն եւ ոչ այլութեան, որպէս եւ այլուր ասաց. «Իջի ես ի յերկնից ոչ զի զկամս իմ արարից³»: Եւ յայտ է, զի յերկնից Բանն էջ եւ ոչ մարմինն զհաւր կամացն ասէ, որպէս թէ՛ չէ իմ կամքս, աւտար ի Քո կամացը, ըստ մեկնելոյն Աստուածաբանի. «Եւ զի չէր պատշաճ նոր ինչ մտանել յամենասուրբ Երրորդութիւնն, Որդին եկն յերից անձանցն եւ Որդի եղեւ, զի անշարժ կացցեն անուանքն»: Նոյնպէս եւ զգործսն ասէր Տէրն, թէ՛ «Հայրն, որ յիս բնակեալ է գործէ զգործն⁴»: Եւ ի վերայ Բանին եւ մարմնոյն որպէս յատկանան գործքն, զի նորա են ամենայն մեծավայելուչքն բնաբար եւ խոնարհականքն տնաւրինաբար, զոր աւետարանիչքն եւ առաքեալքն ոչ համարձակին աւելի ինչ ասել քան զոր ի մարդացելոյն լւան՝ մեք որպէ՞ս իշխեմք որոշել, զոր ոչ երբէք բաժանեաց միացեալն: Այլ եւ եցոյց թէ ոչ կամի զայլոց բաժանելն զնա, յորժամ ասէ զՈրդին մարդոյ յերկնից իջեալ եւ փոխանակ Հաւր տեսանիլ եւ յառաջ քան զլինելն Աբրահամու գոլ: Թէպէտ եւ մեք անմարմին խոստովանիմք զնա եկեալ յերկնից ճշմարտապէս եւ զայլսն լսեմք նոյնպէս մտաւորութեամբ, այլ որպէս Տեսնն ամենայն ուստեք եղական ասելով զանձնէ: Նոյնպէս մի խոստովանիմք զնա գիտութեամբ եւ ոչ անգիտութեամբ:

Հաւատամ ի մի Մկրտութիւն:

Հաւատամ եւ ի մի Եկեղեցի, որ է նախ հաւատն ուղղափառ, որ կարող է զամենեսեան հաւաքել ի մի խոստովանութիւն եւ ի վարս:

¹ արագելով:

² Սաղ. ԺԵ 10, Գործք Բ 31:

^{*} Յն՝ Յովհ. Ի 26:

¹ Գործք Ժ 42:

² Ղուկ. ԻԲ 42:

³ Յովհ. Զ 38:

⁴ Յովհ. ԺԴ 10:

Հաւատամ եւ Քրիստոսի հրամանին անլուծանելոյ առ Պետրոս՝ կոչելով զնա Վէժմ անշարժ, որ էր հաւատով դաւանելն զնա Որդի Աստուծոյ, յորոյ վերայ եւ մեք հաստատեալ գթութեամբն Քրիստոսի: Այլ եւ ձեռագործ եկեղեցիք ընդ ամենայն տիեզերս բաժանեալք մի են, յորժամ մի խորհուրդ կատարի յամենեսեան եւ կրանք:

Հաւատամք, եթէ մարդասիրութեամբն Քրիստոսի լինի քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց, զոր յետ աւագանին աղտեղանամք ի տկարութենէ մարմնոյ եւ ի խաբէութենէ սատանայի, զոր ի ձեռն խոստովանութեան եւ ապաշխարութեան թողու այն, որ եկն կոչել զմեղաւորս ապաշխարութեամբ ի փրկութիւն: Եւ խոստովանութեամբ վաղճանեցելոցն եւ հաւատովք լինի եւ նոցա ողորմութիւն, թէպէտ եւ անապաշխար վճարեցան, այլ խորհուրդով եկեղեցւոյ եւ յետնորդացն յիշատակութեամբ մաքրին մինչեւ յաւերն դատաստանի: Եւ ասեմ, թէ իրաւացի դատաստանաւն Աստուծոյ հոգիքն արդարոց եւ մեղաւորաց ոչ առնուն զվճարն փոխարինի առանց լծակցի մարմնոյն, որով առաքինեցան՝ կամ անաւրինեցան: Բայց ի խնդութենէն եւ յերկիւղից, զոր յուսով ունին երկաքանչիւր² կողմանքն գիտելովն զպատրաստեալն իւրեանց տեղի, ըստ վարուց աշխարհակեաց կենցաղումնս, եւ են նոքա ընդ իշխանութեամբ Աստուծոյ: Ի տեղւոյ, զոր միայն գիտէ Դատաւորն նոցա Աստուած, զի լուեալ է մեր վասն այսորիկ այլ եւ այլս, եւ հաստատել ոչ ունիմ ի բնագրոց:

Հաւատամ, եթէ յարութիւն առնէ Աստուած հասարակաց արդարոց եւ մեղաւորաց ի սահմանեալն աւուրն իւրական գիտութեամբն եւ դատաստան իրաւամբք Աթոռոյ Իւրոյ: Իսկ զփառս եւ զպատիժս զանազանեալս առնուն յարդար Դատաւորէն առաւելութեամբ եւ նուազութեամբ յարմարական աստէն քաղաքավարութեան իւրեանց, եւ զայնոսիկ յաւիտեանական, ըստ հրամանի Փրկչին մերոյ Աստուծոյ, որ նա Ինքն է Դատաւոր արդարութեան, որ է աւրհնեալ ընդ Հաւր եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս:

Ձայս խոստովանութիւն դիւրին էր մեզ ըստ մասին հաստատել ի բնագրոց եւ յերեւելի արանց սրբոց, յորոց վերայ եկեղեցի Հայաստանեայց առաջին հիմամբն անշարժ կա շնորհաւքն Աստուծոյ: Բայց զի վարժ լսելեաց աւանդեմք զբանս ոչ համարեցաք հարկաւոր: Եւ եթէ յետոյ ուրեք պատճառ ինչ երեւեցաւ եւ նորածե իրք ասացան՝ Հեռաւորացն եւ յետնոցն բանիւք ոչ իշխեմք չափել զանչափելին, եւ աղաչեմ չմեղադրել մեզ վասն այսոցիկ:

Ո՛ղջ լեր:

1* առաքինացն:

2* երկամբանչիւր (առաջին 6-ի վրա նշան):

ԺԸ

ՅԱՂԱԳՍ ԲՆՈՒԹԵԱՆ, ԹԷ ՁԻՆՉ ԻՑԷ ԸՍՏ ԻՆ-
ԲԵԱՆ ԻՄԱՑԵԱԼ Ի ՓԱՌՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ՝ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ
ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՀՈԳԱՑԵԱԼ՝

Եկի եւ ոչ ի մաւտոյ ի հրամանս քոյ յիշող յաւատութեան, որդի ճրագի եւ հայր խնդրոյս, որպէս եւ կոչիսդ հարագատ մեր ի Տէր, որ կամիս կթել խաղող ի մորենոյ, մշակդ երիզացեալ եւ փշաւտ անդաստանի, եթէ տացես զտէգ աղաւթիցդ եւ հոգին զցաւդն առաւաւտու զբժշկականն եւ զգուարթագործն՝ կոչել յանապատ մտաց պտուղ ի ժամու եւ կամ պատուաստս ածեալ արտաքուստ ի մեր սնութիւն եւ ի նուազութիւն՝ յուսով պարարտութեան ձիթենւոյն տնկելոյ՝ ի տան Աստուծոյ՝ մերձ երթալով ի հաւատս սիրով զաւրացեալ յերեքերեւեան Աստուածութիւն ի հոմափառ եւ ի մի բնութիւն եւ յամենունակ Տէրութիւն, որ արարչագործն է բնութեան, Ինքն վերագոյն քան զբնութիւն եւ զսահման, թէպէտ եւ ամենայն տուեալ յինքէնէ պարգեւաւքն կոչեցեալ լինի եւ փառաւորի, որպէս բարձրութիւն լայնութիւն եւ երկայնութիւն, լոյս եւ կեանս, զաւրութիւն եւ իմաստութիւն եւ հանճար այլովքն: Նոյնպէս եւ կոչի բնութիւն Արարիչն բնութեան, զի թէ ըստ մեզ ստուգաբանի բնութիւն, բան էութեան եւ բուն էութիւն: Ապա յարմարի այս կարի քաջ ի վերայ Աստուծոյ, որ ասաց զինքէնէ, թէ՛ «Ես եմ էութիւն» ընդ Մովսիսի խաւսելովն: Եւ Ինքն է բուն էութիւն, յորմէ ոչէքս էք եղեն՝ բանիւն Նորայ էացեալք, քանզի ասաց եւ եղեն, հրամայեաց եւ կացին, որ եւ ստուգէ զԲան էութեան յամենաստեղծն Բան: Այլ քանզի ոչ միայն պարզաբար Արարիչ ասի Աստուած, այլ եւ՝ արարչագործ, այսինքն՝ Արարիչ գործեաց զբնութիւն՝ ի նայ տուեալ զարուեստն Իւր՝ գործել միշտ զմիանգամ ներգործեալսն յԱստուծոյ, քանզի սահմանեն զբնութիւն այսպէս. Արուեստ աստուածային ի գոյութիւն ածող զամենայն, զի ոչ է արուեստն Աստուծոյ, որպէս զայլոց արուեստս, որք առանց արուեստաւորացն չկարեն գործել՝ ոչ գոյով գոյութիւն ըստ ինքեանց եւ ոչ կենդանի: Իսկ Աստուծոյ արուեստն

Աղբյուրներ

.. ՄՄ. ձեռ. 1398, p. 295ա-300ա:

.. նիագութիւն:

.. սնգելոյ:

1 նի 9 14:

գոյութիւն է եւ կենդանութիւն վասն որոյ եւ միշտ գործուն, որպէս եւ Փիլոն ասէ ի գիրս Նախախնամութեան, թէ յանշնչութենէ եւ յանկենդանութենէ ոչ լինի կենդանածնութիւն եւ շնչածնութիւն¹: Այլ յայտ է, զի կենդանի է աշխարհս եւ բնութեամբն է կենդանի եւ նայ կոչի հոգի աշխարհիս, զի կենդանացուցանէ հոգին եւ հոգին է կենդանարար: Բայց ոչ պիտի կարծել զբնութիւն նախախնամութիւն, զի այլ են գործք սոցայ ի միմեանց, որպէս Գրիգոր Նիւսացի ասէ. «Քանզի գործ բնութեան կենդանածնելն է եւ անցուցանելն եւ զլուծականսն լուծանելն²: Իսկ նախախնամութեան գործ բարիոք հպատակելն է՝ ըստ պատշաճին փոխել եւ զկարգ բնութեան յորժամ եւ ախորժէ, որպէս զլուսաւորող ի կարգէ բնութեան: Բայց եւ չեն ակտար ի միմեանց, այլ մասն, պարտ է ասել, զբնութիւն նախախնամութեան, զի բազում զաւրուութիւնք են Աստուծոյ եւ ամենայն զաւրուութիւն իւրապէս զիւրն ունի, պատշաճ է ասել, զառաջատեսութիւն Աստուծոյ բոլ եւ բովանդակ ի չգոյիցս բարի, որ ի ձեռն բնութեան ներգործէ զեղեալ սահմանին զկարգն, որպէս եւ ասէ, թէ՝ «Կարգեաց զՆոսայ [յաւիտեանս յաւիտենից], սահման եղ, որ ոչ անլցանեն»³ զբնութիւն: Բայց պարտ է գիտել, թէ ըստ սեռից եւ տեսակաց են բնութիւնք բազումք եւ ոչ մի, որպէս Աստուածաբան, բազմակատար բնութիւն ասէ զկարողն արարչագործ⁴: Յաղագս որոյ եւ այլ տեսակ սահմանեն զնայ ոմանք, որք յեկեղեցւոյ են: Ասեն. զբնութիւն ծնունդ շարժման եւ կայանի, որպէս թէ իր, որ ի գոյութիւն շարժի եւ զկա առնու իբր զձու հաւու, որ ի նեխութենէ ի ձագ եւ դադարէ ի կերպին: Եւ կամ թէ ի շարժմանէ երկնի եւ ի կայական երկրէ առնէ բնութիւն զամենայն ինչ: Բայց այս սահման ի վերայ անմարմնոցն է վայելչական, որք ի ճշմարիտ գոյն Աստուծոյ շարժեցան ի գոլ եւ կան յանմահութեան յաւիտենիւն յերկարաձգեալ չափով, որպէս մեր անասնացեալ բնութիւնս ժամանակաւ, քանզի հրաշագործեալ Արարչին զմերս բնութիւն յերկուց ակտարաց մարմնոց եւ յանմարմնոց լաւի եւ վատթարի, զի անձնիշխան կամաւք եւ բարի յաւժարութեամբ արասցէ Ադամ զվատթարն լաւ եւ բարձրասցի յեւս բարձրութիւն փառաց եւ կացցէ յաւիտենիւն: Այլ նա յեղգա-

ցեալ յընտրութենէ անտի վեհին՝ վատթարին եղեւ մասին, զազատ կաման տուեալ չարացեալ կամաց պատրողին, եթող եւ գտեղին զլաւն բնութեամբ, զվատթարս ժառանգեաց զբնութիւն եւ գտեղի շարժեալ ի բարոյն կայացաւ աստ, այլ աւրէնս հակառակ աւրինաց դրախտին եւ բարի յաւժարութեան ստացեալ յանձին, ուստի թշուառացեալ ուժգին գոյմամբ գոչէ առաքեալ զտառապանս անձին, որ կայր մնայր երկրորդն Ադամայ անյանցի, որ եկեալ մերովս մեղուցեալ եւ յաղթեալ բնութեամբս, եւ եհան արտաքս զհակառակն՝ սրբելով զանարատ ստեղծուածն իւր՝ շարժեալ ի գոլթ մարդասիրութեան եւ եղեւ մարդ կատարեալ հոգևով եւ մտաւք եւ մարմնով Աստուած, գործելով զմարդն յանարատն Մարիամ ոչ ինչ երկութիւն թողլով, վասն որոյ եւ Աստուածածին ծնաւղն, որոյ նշանակէ կրտսութեամբ ծնունդն, որ ակտար է ի բնութենէ լոկ մարդոյ եւ ընտանի Աստուծոյ, որում ամենայն ինչ հնարաւոր է: Եւ այսպէս շարժեցեալն ի խնամոց իւրոց եւ ի կամաց Հաւր եւ Հոգւոյն եւ շարժեալ զմերս բնութիւն ի կուսական արէնէ եւ անշփոթ խառնմամբ միաւորեալ յԱստուածութիւն իւր զկայ էառ մշտնջենաւոր յաւիտենիւն փառաւորեալ զժամանակաւորն, քանզի «Թիսուս Քրիստոս երեկ եւ այսաւր նոյն եւ յաւիտեանս¹», որոյ իւր են բարձրագոյնքն եւ խոնարհագոյնքն, գործք եւ կիրք եւ կամք միոյ անձին, միոյ Որդւոյ, միոյ Միածնի, միոյ Քրիստոսի, միոյ Տեսուն, միոյ մարդացելոյ Աստուծոյ: Ջի զիա՞րդ մարթի այլազգ ասել արտաքոյ ձեռնտուութենէ Գրոց, քանզի երեք կարգ է հասկացողութենէ Գրոց, որք խաւսեցան ի խորհուրդ մարդեղութեան Քրիստոսի. մի՞ զի ասեն Աստուած է Քրիստոս նախ քան զյաւիտեանս, որպէս ասէ Յոհան. «Ի սկզբանէ էր Բանն եւ Բանն էր առ Աստուած եւ Աստուած էր Բանն²», եւ երկրորդ՝ հաւատալ, թէ Մարդ եղեւ ճշմարիտ, որպէս ասէ. «Բանն մարմին եղեւ³», եւ թէ՝ «Մի է միջնորդն մարդոյն Թիսուս Քրիստոս⁴»: Եւ երրորդն՝ հաւատալ, թէ միաւորեցան եւ մի եղեն Աստուած եւ Մարդն, որպէս յորժամ ասէ ինքն Տէրն. «Ոչ ոք ել յերկինս, եթէ որ էջն յերկնից Որդին⁵»: Եւ կուրին ասէ. «Ձոր տեսանեսդ եւ որ խաւսիդ ընդ քեզ, նայ է Որդին Աստուծոյ⁶» խնդրելով ի նմանէ այսպէս հաւատ եւ ոչ այլազգ, եւ Գաւղոս.

¹ Հմմտ. Յաղագս Նախախնամութեան, Ա տնի «Փիլոնի Երրայեցւոյ բանք երեք չեի ի լոյս ընծայեալ...», աշխատ. Հ. Մ. վ. Աւփրեան, Վեցնտիկ, 1822:
² Տե՛ս «Գրիգորի Նիւսացւոյ Մեկնութիւն Երգոց երգոյն», ՄՄ, ձեռ. 436, ք. 7ա-122բ: զլուսաւորստ:
³ Սաղ. ճԽԸ 6:
⁴ Տե՛ս Գրիգորի Աստուածաբանի... խաւս ի Մնուղն Քրիստոսի, ՄՄ, ձեռ. 1500, ք. 724բ-727ա:

յընդրութեմէ:
¹ Երբ. ԺԳ 8:
² Յովհ. Ա 1:
³ Յովհ. Ա 14:
⁴ Ա Տիմոթ. Բ 5:
⁵ Յովհ. Գ 13:
⁶ Յովհ. Թ 37:

«Մի Տէր Յիսուս Քրիստոս ի փառս Աստուծոյ Հաւր¹», քանզի մարդեղու-
թիւն ոչ պակասեցոյց եւ ոչ յաւելուած արար ի Սուրբ Երրորդութիւն, զի
որպէս անձինքն մնացին երեք, նոնպէս եւ՝ Աստուածութիւն. եւ՝ կամքն,
եւ՝ գործն, եւ բնութիւն, որ էր մի, մնաց մի: Նմին իրի եւ Որդին էր յա-
ռաջ քան զյաւիտեանս, Նայ եղեւ Որդի, զի մի՝ շարժեսցին եւ անուանքն,
այլ կացցեն՝ Հայրն Հայր եւ Որդին Որդի եւ Հոգին Հոգի: Եւ որպէս Որ-
դին Աստուծոյ եւ Որդին մարդոյ մի Որդի խոստովանի եւ ոչ է շփոթեալ
եւ անձն՝ էակիցն Հաւր եւ Հասակն՝ կուսածին՝ անեցեալ եւ զաւարացեալ մի
անձն է խոստովանեալ եւ ոչ կայ շփոթումն: Նոյնպէս եւ ըմբռնելին եւ
անըմբռնելի բնութիւն միաւորեալ մի է եւ ոչ է շփոթումն, որպէս եւ Թու-
մաս դաւանէ զՆայ մի Տէր եւ Աստուած, զի անփոփոխելի եւ անշփոթելի
լուսոյն ճառագայթն միաւորեալ ընդ փոփոխական եւ ընդ այլալական
բնութիւնս վառեալ զնա կայծակնացոյց եւ յինքն փոխատրեաց եւ աստու-
ածացոյց՝ ոչ կորուսանելով զբնութիւնս. մի՛ լիցի, այլ զփոքրն ի մեծն
խառնելով անշփոթ միաւորութեամբ եղեւ մեծ, եւ մի մեծ, մի Քրիստոս,
ըստ որում եւ մի է Հաւատ, մի՛ մկրտութիւն եւ մի՛ Տէր Յիսուս Քրիստոս,
որով ամենայն ինչ եղեւ: Այսքան ասելս անվնաս է:

Սակայն խոստովանիմք զորպիսութիւն անճառելի եւ անգիտելի
անհասութեամբ, քանզի անայլայլելի խոստովանեալ դաւանէ զՆայ Կան-
թողիկէ եկեղեցի, որպէս եւ միշտն: Զի թէ նախ անքննելի եւ ապայ քննե-
լի եղեւ. այլայլութիւն է այս, զոր մի՛ լիցի մեզ ասել: Եւ զիտեմք եւ զայն
եւս, թէ գտանի ի բանս սրբոցն յիշատակ երկու բնութեանէ ի Կիւրդին եւ՝
յԱթանասին եւ՝ ի Գրիգորի Աստուածաբանի: Սակայն ոչ առանց Հարկի
եղեւ ասելն նոցայ զայս ողջ մտաւք, քանզի ընդդէմ շփոթողացն եւ առ
աչաւք ասողացն եւ անկատար պատմաւորացն զմարդեղութիւն ասացին
սուրբքն զայս եւ ոչ ի կարգի դաւանութեանց յայտ անտի է, որ զմի
բնութիւն յաճախ ի կիր արկեալ է նոցայ ի կարգի եղեալ խոստովանու-
թեան տեղոյ: Այլ մեք ի ճշմարիտ եւ յուղղափառ դաւանութիւնս Հարցն
մերոց կալով մնամք ի միութեան եւ միաւորիմք ի Քրիստոս Աստուած եւ
ընդ սրբոցն բանսն ո՛չ գայթակղիմք, որք ի կարեաց ժամու ասացին ու-
ղիղ՝ կամաւք անբաժանելի զերկուսն: Եւ նզովեմք զնոցա դիմակացսն
զնզովից արժանաւորսն, որք շփոթեն կամ առ աչաւք ասեն զՄարդ լինելն
Տեառն կամ պակաս ի Հոգւոյ եւ կամ ի մտաց, նոյնպէս եւ՝ զբաժանողսն,
քանզի Հերձուած է կատարեալ, եւ ըստ մերում լեզուիս «բաժանելն»
«Հերձել» ասի եւ «պատառել», վասն որոյ Հեռագոյնս փախչիմք ի պա-
տառելոյ գտնաւրէնութենէ Տեառն զպատմուճանն: Զայս զի ասացաք

¹ Ա. Կորնթ. Ը 6:
.. գայթակղիմք:
ուղիղ:

պատշաճ Համարեալ ի յառաջին Ադամայ, ուր այլայլեցաւ բնութիւնս
յերկրորդս բերեալ զբանն ի Քրիստոս, ուր ողջացաւ շնորհաւք Նորայ ի
լաւն, յորոց մինն գոհութեամբ ասէր. Զծածուկ ախտ Հոգւոյ իմոյ սան-
ձեցոր եւ զյայտնի գործս նորայ խափանեցեր, վասնզի ի գլուխն մեր աս-
տուածացեալ բնութիւնս իջանէ յանդաման աւազանաւն եւ ճաշակմամբ
խորհրդոյն, որոց պարտ է զյաւժարութիւն կամացն ի վեր ունել բանակա-
նաւն, ըստ Պաւղոսի խրատունն. «Զվերինն խորհել, ուր Քրիստոսն
նստի», զի տկարացաւ պատրիչն եւ բռնադատողն, որ ի խաբէութենէն
սկսեալ զաւրացաւ մինչեւ ցրոնադատելն յառաջ եկեալ: Եւ արդ, զառա-
ջինն միայն ունի զՀնարսն խաբից, որով առ նախաստեղծսն իշխեաց
մատչիլ ի դրախտին վայր, որոց դիւրին էր կալ ի կայ ի յարարչագոյոյն
սահման բնութեան եւ ոչ զգուշացան, որպէս եւ այժմ առընթեր մերոյ
դրախտիս եկեղեցւոյ Համարձակի պատրանաւք ինչ յուսոյ, եւ յաղթէ
բազմաց, յորոց առաջին իսկ ես եմ, որ ասեմս զայս, քանզի եթող Տէրն
մեր զանձնիշխան կամս մեր եւ զտկար մարմինս նիւթ պսակի եւ փորձա-
րան փառաց առիթ: Այլ զկարգ բնութեան առաջի արկեալ իմանալ զՆայ
ըստինքեան զինչ իցէ, ասացաւ որ ինչ ընտանի է եկեղեցւոյ ուսման, եւ
թէ յաւելուած ախորժես առնել զաւգտակարացն խաւսս, որ եւ ոչ նոցայն
է առանց ստուերի ճշմարտութեան, զի յԱստուծոյ է բան եւ անվնասա-
խառն բանականութիւն: Ասէ Պորփիրոս, եթէ՛ ըստ բազմաց է բաժանեալ
բնութեան մասունք, ըստ սեռից եւ տեսակաց, եւ զորքանութիւն նոցայ
բանիւ ոչ է ստուգել²: Եւ իրաւ ասէ, քանզի որքան ազգք են բանականաց
եւ անբան տեսակք, զոր ասեն Հազար ազգս կենդանեաց զվեց-ն Հարիւրն
ի ջուրս եւ զչորս Հարիւր ի ցամաքի: Եւ որչափ զանազանութիւնք են
բուսոց եւ բանջարոց եւ տնկոց՝, նոյնքան բնութիւնք են, որ կազմեն
զկերպ տեսակին յար եւ նման անսխալ իմաստութեամբ հրամանաւ նա-
խախնամութեան, որ մի է եւ միոյ Արարչի, քանզի զոր արարան, զայնու-
սիկ նախախնամէ եւ ոչ զաւտարս, որպէս առ մեզ գործեն արուեստա-
գէտք եւ թողուն ի վայելաւորսն զխնաման: Եւ զի իմաստուն է նախախնա-
մութիւն եւ բարի՛ իմաստութեամբ, եւ բարին կատարմամբ նախախնամէ
եւ զի իմաստութեանն Նորայ ոչ գոյ բաւ եւ բարեացն՝ սահման, նոյնպէս
եւ՝ բազմահնար զաւրութեան, կարողութեան եւ կարելեացն ոչ է սահման,
որք են բնութեանցն բարութիւնք, զոր իբրեւ զաւրութիւնս ասելով՝ ոչ
սխալէ ոք, աւրինակաւ, զի միոյ արուեստաւորի յոյով են զաւրութիւնք,
որովք սարեն եւ ածեն զարուեստն ի տեսութիւն, զորս կազմեն, զի զբնու-
թիւն մարդոյ տեսակն իւր ցուցանէ եւ զբնութիւն ձիոյ՝ իւր տեսակն եւ

¹ Կող. Գ 1:
² Տե՛ս «Գիրք Պորփիրի որ կոչի Ներածութիւն...», էջ 19-68:
տնգոց:

զարծուոյն՝ իւրն եւ զայլսն՝ նոյնպէս: Իսկ որք զԱրարիչն Աստուած եւ զնախախնամութիւնն նորայ ոչ կամին գիտել եւ ճարտարութեան բանից զհետ են եւ ինչ ոչ գտանեն առանց աւգնութեան հաւատոյն, արեգական ասնն անուամբ Փիլաքի զբնութիւնն, որ միշտ շրջի եւ յարաշուրջ ընթացիւքն իւրաւք առնէ զամենայն ինչ իբրեւ զդուլպի, որ շրջելովն հանէ ջուր ի դրախտ եւ յանդաստան, որ գործէ բոյսս եւ ծաղիկս եւ տունկս եւ պտուղս ածելով ի կատարելութիւնն՝ ինքն անկենդան գոլով կենդանածնէ զպէտս աշխարհի: Բայց զաւրինակն թէ ստուգեն ընդ ճշմարտութիւն՝ զիս՝ որք լինի կազմուած դուլպիին առանց իմաստուն եւ մարթուն կազմողի եւ առանց ջրոյ եւ հողմոյ որպէս շարժի եթէ տան զաւրինակ դուլպիին ի բնութիւնն եւ ոչ առանց կենաց մասին եւ զկազմողն ասնն նախախնամութիւնն եւ ջուր՝ զբարերարութիւնն Աստուծոյ եւ զանմոռաց գթութիւնն եւ զանվաստակ. չէ անտեղի եւ արտաքոյ բարեպաշտ կարծեաց: Քանզի ի գիրս բնութեան, որ ասի Արիստոտելի, կա այս ինչ, եթէ Արարիչն Աստուած յորժամ արար զաշխարհ, որ ի բազում մասանց է բոլորեալ զերկիր իւրայովքն եւ զերկին իւրովն վայելչութեամբ, նախ եւ առաջին յետ կատարմանն արարածոց զբնութիւնն արար եւ յաւրինեաց զնա յարաշուրջ ընթացիւքն երկնի: Քանզի յառաջին շուրջն երկնի հրամանաւն Աստուծոյ կազմեցաւ բնութիւնն եւ հանապազ ընթացիւքնն երկին պնդեալ ունի զբնութիւնն եւ նովաւ առնէ եւ զարարեալսն պահէ ի կայի զանմահականն հասեալ վիճակի եւ զլուծականսն լուծանէ, զի այլոց արարածոց նիւթս բաւական պահեսցի, որովք միշտ գործէ՝ զազգս մահկանացուաց ամբողջ պահելով, զի որպէս ինքնակալ Թագաւոր գործակալաւք հոգայ զաշխարհն, եւ որպէս արմանագործ ջլաւք ոմամբք եւ լարիւք, զոր ի ծածուկ ունի, շարժէ զհրաշսն: Նոյնպէս եւ Աստուած ի ձեռն նախախնամութեանն եւ իւրոյ մասինն բնութեամբն զամենայն ինչ առնէ կալով ի ծածուկ, ուստի եւ յայտ է, թէ Փիլաք զշրջանակն երկնից կոչեցին, զորմէ Արիստոտէլ ասէ՝ յետ Աստուծոյ պատճառ արարչութեան ամենայնի: Քանզի ասէ զբնութիւնն ընդ լինելութիւնն երկնի երեւեալ զաւրութիւնն ինչ Աստուծոյ: Եւ նայ է, որ յառաջին շուրջն երկնից գոյացոյց զժիպակն ջեռուցմամբ հրոյ եւ ի միոյ նորայ գոյանայ ծծումբ: Եւ սոքայ են, որովք գործէ բնութիւնն զարարածս՝ յերիս բաժանելով՝ զստորինս, ի կենդանիս եւ յոչկենդանիս եւ ի բոյսս: Քանզի շարժէ բնութիւնն, զերկին եւ նայ՝ զժամա-

նակս եւ ժամանակն՝ զտարերքդ¹ եւ նոքայ զասացեալ մասունսդ: Ի չորից տարերաց գործէ բնութիւնն զբոյսս եւ զտունկս² եւ ի նման մասանցն³՝ զկենդանիս յարեմէ եւ ի մաղասոյ, ի սեաւ մաղձոյ եւ ի խարտեղէ, եւ ժիպակով եւ ծծմբով՝ զնիւթս անշունչս եւ զհալած ածուս, զոսկի եւ զարծաթ եւ զակունս, զարճիճ եւ զպղինճ, զերկաթ եւ զայլսն: Բոյսքդ⁴ սկսանին ի բորբոսոյ եւ կատարին ի հասակ եւ ի սերմն՝ ըստ մասին բնութեան: Եւ տունկք սկսանին ի մամուռս քարանց եւ ի քոս, որ զգիչերն մինչեւ յերրորդ ժամ աւուրն դալար են եւ ապայ մեռանին եւ ցամաքին մինչեւ ցերեկոյ, ըստ լուսոյ բանին, որ ասէ. «Ընդ առաւաւտս երեւին դալար եւ ցերեկոյ թարչամեսցին չորացեալ¹»: Եւ կատարին տունկք յարմաւենիս, որ մաւտ ի կենդանիս է, զի էգ եւ արու ասին: Եւ ունի բնութիւնն արզանդս եւ զիրկս տարածեալ եւ զերկին՝ իբրեւ զտունն եւ զամպս⁵՝ իբրեւ զթեւս հովանոյ եւ որպէս ցնցուղս⁶ ստեանց, զամառն եւ զարեւ՝ իբրեւ զջրմն ծոցս, զաշունն՝ իբրեւ զբաւսանք մրգաբեր դրախտի, զձմեռն՝ որպէս զհանգստեան որորոց, եւ զգարունն՝ իբրեւ զարթման պատմուճանս զարդու, զլուսաւորսդ՝ զեղեցկադիտակ մանկակալս⁷, զորտուճն եւ զփայլատակումն՝ զաւազան եւ սաստ խրատու, զգետս եւ զաղբիւրակունս՝ լուալիս բաղանեաց, զնիւթս պատուականս՝ զանձս հայրենեաց: Եւ սոքաւք հանգուցանէ զտղայս ինքնածինս՝ հնութեան եւ մահու երկիւղիւ⁸ կամելով արգելու ի չարէ, եւ յուսով նորոգմանն վարժէ յառաքիներութիւնն յանմահականն աշխարհ մինչեւ հասցեն յայր կատարման ի չափն Քրիստոսի⁹, որում ընդ Հաւր եւ ամենասուրբ Հոգւոյն փառք այժմ եւ միշտ:

զտուլպ. այսպէս եւ այլուր. ուղղեցի ըստ հնարավոր ստուգարանութեան. դոյլ + փ (= ջրաղաց):

¹ Հմմտ. Վարդանայ Բարձրաբերդցոյ Պատմութիւն տիեզերական ի լոյս ընծայեաց Մկրտիչ Էմին, Մոսկուա, 1861, էջ 6, «Արդիւնաւոր եւ սուրբ վարդապետին Վարդանայ սակաւ ինչ վաստակ ի սուրբն Կանիէլ», հետեւեալ հրատ. մեջ. Ներսիսի Լամբրոնացոյ Մեկնութիւն սրբոց երկոտասան մարգարէից, Կ. Պոլիս, 1826, էջ 242-280:

- 1* զտարերբոս:
- 2* զտունկս:
- 3* ի նմանմասանցն:
- 4* բոյսմտ:
- 1 Սաղ. 2թ 5:
- 5* զամբս:
- 6* ցնցուխս:
- 7* մանգակալս:
- 8* երկիւղիւ:
- 9* Հմմտ. Եփես. Դ 13:

Ի ԽՆԴՐՈՅ ԻՄԱՍՏՈՒՆ ՄԱԿԱՑՈՂԱՅ ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի ՎԱՐԴԱՆ՝ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ՛

Քանզի այսպէս լուաք ի հարանց եւ ի վարդապետացն առաջնոց, թէ զկնի խաչելութեանն Քրիստոսի. թաղմանն եւ յարութեանն եւ վերանալոյն առ Հայր ի յերկինս, կատարեցաւ ասացեալն ի Տեառնէ վասն քաղաքին Երուսաղէմի, յորժամ ելաց ի վերայ նորա՝ ասելով. «Եթէ գիտէիր դու զխաղաղութիւն քո, բայց ծածկեցաւ յերեսաց քոց¹»: Եւ առաքելոցն պատուեր տուեալ ասէր. «Յորժամ տեսանիցէք շուրջ պատեալ զաւրաւք զԵրուսաղէմ, գիտասջիք, զի մերձ է աւեր նորա²»: Եւ յաղագս գեղեցկա-յարմար շինուածոյ տաճարին ասէր. «Մի՛ մնասցէ այդր քար ի վերայ քարի, որ ոչ քակտեսցի³»: Իսկ այս ամենայն եղեալ կատարեցաւ յետ քառասուն եւ երկու ամաց վերանալոյ Փրկչին ի ձեռն Տիտոսի եւ Վիսպիանոսի, որպէս ուսուցանէ պատմութիւնն Եւսեբեայ ժամանակագրի, զանհնարին աղէտս եւ զնեղութիւնս, որ պատահեաց յայնմ ժամանակի՝ մատնեալ քաղաքին ի սով, ի սուր եւ ի գերութիւն⁴: Բայց ասի եւ այս ի պատմութենէ աւանդողաց, թէ յառաջ քան զաւեր քաղաքին եւ նախ քան զգալ զաւրացն Հռոմայեցոց, մարգարէացաւ ոմն յազգէ քահանայիցն, եւ յարուցեալ շրջէր ի մէջ Երուսաղէմի, եւ ասէր. Վա՛յ, վա՛յ, Երուսաղէմ: Եւ զայս առնէր ի բազում աւուրս ի տուէ եւ ի գիշերի, եւ ոչ ոք կարէր լռեցուցանել զնա, թէպէտ եւ բազում գանիւք եւ հարուածովք տանջէին, այլ նա ոչ ինչ համարեալ, աղաղակէր անդադար: Վա՛յ, վա՛յ, Երուսաղէմ: Եւ փառքն Աստուծոյ ելին ի տաճարէն, եւ Հոգին Սուրբ գնաց ի Դաբբիայէն, եւ աղաւեղագէտք սեանցն ձայն արձակեալ ասէին. Գնամք, գնամք աստի եւ այլ ոչ եւս դառնամք այսրէն: Իսկ քաղցր ներողութիւնն Աստուծոյ ոչ կամեցաւ պատժել զարդարսն ընդ ամբարիշտսն: Այլ նախ

քան զլինել խոռվութեանցն, առաքեաց զհրեշտակ իւր եւ եհան զհաւատացեալսն ի Հրէաստանէ եւ առաքեաց զնոսա յԵգիպտոս: Յետ այսորիկ յաւուրս Զատկացն մինչ գումարեալ ժողովեցան ամենայն Հրէաստան արք եւ կանայք հանդերձ մանկամբք ի տաւն Զատկին յանկարծակի հասին զաւրքն Հռոմայեցոց եւ կոտորեցին գիրեայսն անթիւ բազմութիւն, որպէս վկայէ Եւսեբի Պանփիլեայ: Եւ զայս գերի վարեալ վաճառէին ի հեռաւոր ազգս: Եւ այս եղեւ վրէժխնդրութիւն անպարտ արեանն Քրիստոսի: Աստանաւր կատարեցաւ մարգարէութիւնն Դանիէլի եւսեբեայիցն, պղծութիւն մուծեալ ի տաճարն եւ բարձաւ ի հրէիցն աւժութիւն քահանայիցն եւ թագաւորաց¹:

Իսկ հաւատացեալքն հրամանաւ հրշտակին չոգան յԵգիպտոս, որպէս վերագոյն ասացաւ: Եւ անդ կացեալք բազում առաքինութեամբ մնացեալք ի դիւրոջ ի հանգստեան եւ յանդորրու գերծեալք յայնպիսի պատժական հարուածոց, որ եկն ի վերայ Հրէաստանի: Բազումք ի նոցանէ արք եւ կանայք եղեն միայնակեացք, որպէս ասէ իմաստունն Փիլոն ի գիրս Միայնակեցացն, զոր Հեսէեանք անուանէ²: Իբրեւ զարգացեալ անեաց հաւատ քրիստոնէութեան: Ընդ ամենայն տիեզերս բազմացան կրաւնաստանք եւ միայնանոցք յապատս եւ յանապատս, «զի լցաւ երկիր գիտութեամբ իբրեւ զջուր, որ ծածկեն զձովս³» մանաւանդ յԵգիպտոսոցն աշխարհի, զի անդ եղեւ սկիզբն միանձնութեան եւ վանաւրէից շնորհ ընկալեալ ի Փրկչէն, յորժամ չոգաւ անդ մայրական գրկաւքն ուղեւորեալ ընդ անապատն ի բնակութիւն հրշտակաց եւ հրշտակացելոց յաւրինեալ կազմեաց զտեղիքն, յորում բնակեցան յոքնակի բազմութիւնք արանց աստուածագգեցաց առանձնականաց եւ բազմակեցաց հրշտակերամ խմբից ի միասին գումարելոց երկնաքաղաքացի վարուք քաղաքավարեալ ելեւելս առնէին ընդ միմեանս առաքինութեամբ, ժուժկալութեամբ պահոց, աղաւթից զգաստութեամբ, խոնարհութեամբ, ողորմածութեամբ սիրոյ, հաւատոյ, յուսոյ, սաղմոսերգութեան, ընթերցասիրութեան եւ պաշտաման երգոց եւ այլ համանգամայն բարեգործութեանց: Եւ այս սովորութիւն կալեալ էհաս մինչեւ ի ժամանակս սուրբ Եպիսկոպոսացն երանելոյն Բարսղի եւ Գրիգորի Աստուածաբանի, քանզի սոքայ յիւրեանց ժամանակն գերապայծառք ճոխք եւ երեւելիք էին գիտութեամբ եւ առաքինութեամբ, մա-

Աղբյուրներ
 ՄՄ. ձեռ. 5596, ք. 70բ-77ա:
 1 Ի լուս. «Պատճառ Հարցողաց գրոց»:
 1 Ղուկ. ԺԹ 42:
 2 Ղուկ. ԻԱ 20:
 3 Մտք. ԻԴ 2, Մրկ. ԺԳ 2, Ղուկ. ԻԱ 6:
 4 Տե՛ս «Եվսեբիոսի Կեսարացոյ Պատմութիւն եկեղեցւոյ», Դպր. Բ գլ. ԻԳ, Դպր. Գ գլ. Ե, (Վեցետիկ, 1877, էջ 130, 153-155):

1 Տե՛ս Դանիէլ ԺԲ 11-12:
 2 Տե՛ս «Փիլոնի Երբայեցոյ ձառք բարգամեալք ի նախնեաց մերոց, որոց հելլենքն գնագիրք հասին առ մեզ», Վեցետիկ, 1892, էջ 5-32:
 3 Ամբակ Բ 14:
 4 սկիսքն:
 5 միանձնութեան:
 6 աստուածագգեցաց:

նաւանդ ուղղափառութեամբ զարդարեալ, ախոյեան ընդդէմ ամենայն Հերձուածողաց, զոր իմացեալ զիմաստս եւ զվարս նոցա սքանչելական հարանցն սրբոց, որք էին ի Թեբայիդ եւ յԵգիպտոս, առաքեցին առ նոսա արս իմաստունս եւ հաւատարիմս՝ խնդրել ի նոցանէ զիրս կանոնականս եւ կարգս բազմակեցաց եղբարց եւ միայնական վարուց, զի մի՛ ինքեանք անձնահաճոյ կամաւք անձանց իւրեանց կանոնս դիցեն, եւ անհաւանք եւ անընդունակ լինէին ի միմեանց, եւ դարձեալ, զի գիտէին, զի Հոգի Աստուծոյ է ի նոսայ, զոր ինչ աւանդեացն նոցա, գրովք աւանդեացն, ըստ պատշաճի՝ զգուշացուցանել զնոսա: Բայց նախ առ Գրիգոր եկին ի Կոստանդինուպոլիս արք առաքինիք եւ ընտրեալք, որոց գլխաւորքն Պետրոս], Սահակ եւ Յովսէփ: Իբրեւ ծանուցին զպատճառս իւրեանցն եկաւորութեան յոյժ ուրախ եղեալ Գրիգորի Աստուածաբանի: Այլ, անպարապ գոլով ի Հերձուածողացն կուռոյ, ոչ կարաց կատարել զխնդրուածս նոցա: Ապա յետ սակաւ աւուրց առաքէ զնոսա առ սուրբն Բարսեղ ի կեսարացոցն քաղաք թղթով յանձնարարութեան աղաչել զի մի՛ Հեղգասցի, այլ վաղվադակի լցցէ զխնդիրս նոցա փութանակի առ ինքն դարձուցանել: Իսկ սուրբն Բարսեղ իբրեւ ետես զնոսա, խնդաց յոյժ եւ, ընթերցեալ զհրովարտակն, ծանեաւ զպատճառս եկաւորութեան նոցա, յանձն առնոյր զհրամայեալսն, եւ ապա հասեալ մինչեւ յաւուրս Քառասնորդաց պահոցն տանի զնոսա ի տեղի անապատ՝ անզբաղ լինել ի հոգոց աշխարհի, որպէսզի եւ ինքն պարապորդ լիցի տալ զխնդրելին: Իսկ յայնմ տեղոջ եկելոցն ցուցեալ նմա զխնդիրս հարցուածոց իւրեանց: Եւ նա որպէս շտեմարան Հոգոյն Աստուծոյ արագապէս գրեալ ի քարտի տայր ի ձեռս նոցա, զի ընթերցեալ փորձեացն զգրեալսն թերեւս ի խոտան ինչ գտանիցի: Որոց հաւանեալ խնդութեամբ ընկալան, որպէս ի ձեռանէ Աստուծոյ: Իսկ յորժամ կատարեցան կամք իւրեանց եւ լցաւ ժամանակ խնդրոյն, դարձան խնդութեամբ ի Բիւզանդիոն առ Գրիգոր Աստուածաբան ընծայական թղթովք: Զոր տեսեալ առաւել եւս ուրախ եղեւ: Եւ հաւանեալ գրոցն, յուղարկեաց զնոսայ յաշխարհն իւրեանց: Եւ այս իսկ է պատճառ Հարցողաց գրոց:

Իսկ զՀարցողսն ոմանք յուրովս ասեն եւ ոմանք՝ սակաւ. կէսք՝ երեք հարիւր վաթսուներկ. որչափ հարցմունքն են. այլք՝ երեսուն, եւ այլք՝ երեք, զորոց զանուանան յիշատակեցաք:

Զգուշական կենցաղս մի դիտ(աւորութիւն ունի) (1)¹ զանազան կենցաղաւարութիւնք մարդկան, այլ, կրանաւորացն է. զգուշալի:

բխրով:

¹ Փակագծում տրված հատվածակներն ըստ հետևյալ հրատ. Basilio di Cesarea. II Libro Delle Domande (= Բարսեղ Կեսարացի, Գիրք Հարցողաց) ed. Cabriella Uluhogian. Lovanii, 1993- « CSCO », vol. 536, Scr. Armen, t. 19. Քաղվածքները բառացի չեն համապատասխանում բնագրին:

Մի տեսութիւն՝ զփրկութիւն ոգոցն (1), ասէ:
Եւ որ կարէ առ նա ունել (1) առ այս զգուշականս իբր զաստուածային պատուիրան:

Յորժամ բազում անգամ վասն նորին փրկութեան, վասն եղբորն Հոգալ բազմացն, եւ դնել առաջի զկարն:

Ապա ընդունել ի միաբանս եւ այլազգ. բազմացն Հոգալ զընչիցն ի բաց բարձունմն (2)

Զի իւրաքանչիւր պիտոյիցն (3). զի ում պիտի նմա լինի եւ ոչ ստացողին:

Պէս պէս են բարբ մարդոյ (5). առանց առաջնորդի զանազան բարք լինին յեղբարսն վասն վանացն Հոգոցն:

Ապա ընտրել բարի առաջնորդ զվկայեալսն յամենեցուն (6). առ ի յառաջ ունաւղն, զոր ընտրեցին առաջնորդ ի նա հայեցին:

Քանզի ժուժկալութիւն եւ ամենայն չարչարանք առ ինչ պիտանացու առ հնազանդութիւն (7). եւ քան զի զժուժկալութիւն մեծ է հնազանդութեան ուղղութիւն: (Հմմտ. 8):

Ի կողմնաւոր սէր ընկերացն կարծիք լինի նախանձու հաւասարութեան պակասութիւն (10): Ի հաւասար սիրոյն կամ առաւել սիրէ կամ պակաս:

Կարծիք նախանձու (10):

Զմարմնոյ ընտանին առաւել չպիտի սիրել զբանս խաւսել յայնպիսեաց երեսաց, որ կարգեալ են ի բանսն, եւ զայն ու՞մ. Հաւրն հրամայէ:

Իսկ ի նուազ տկարագունիցն ոչ է կատարեալ բանիւ. հնազանդեցի առաջնորդին, զոր հրամայէ (13):

Թշնամանողն, որ ընդդէմ դառնայ յանդիմանաւղին:

Վասն պիտոյից ծախուցն (14). աւելի քան, զոր կարգեալն է, մի՛ եղիցի:

Որ հաւատացեալն է, կուսից առաջնորդ լինել մի յաւժարեացն նոցա

[խրախամիտս լինել] այլ խրատեացն պարկեշտ լինել եւ երկեղած(16):

Եթէ արտաքոյ քան զկարգեալսն ելցեն կամ մարմնաւոր կամ հոգեւոր, առաջնորդն տացէ պատասխանի Աստուծոյ (16):

Եւ յիւրաքանչիւր հասակ միաբանմն մի՛ վասն հեշտութեան ի հաւրէն խնդրեացն. Միմիայն զոր ուսուցանէ զայն ընդունել, այլ թէ եւ ի պահոցն հրամայէ լռել, հնազանդել (16):

« Բնագրում » « դիտաւորութիւն »:

« Բնագրում » նուազագունիցն:

սպաւանա:

Յորժամ վասն Հարկի պիտոյից բան լինի, կամ այն գնա, յորում կարգեալ է հոգն, եւ եթէ չկարէ՝ այլ ոք, որ ընտիրն է, որ կարէ հոգալ զինդրելին, եւ զայն հրամանաւ առաջնորդին ընկերաւ եւ յայն ժամանակ, որ վտանգ չհասանէ հոգոյ:

Ապա թէ վասն գնացաւորին պիտանացու իմացի, թէ չէ կարող վասն թուութեան կամ անժուտութեան: Եւ առաջնորդին պարտ է ասել, եւ առաջնորդն, զոր պարտն է, խաւսի գնացողին (19):

Բ ճառ.

Շնորհաւքն Աստուծոյ եկաք յայս[ոսիկ], որ զմի եւ զնոյն ունիմք վարուց (20) դուք լսել եւ մեք ասել:

Եւ դուք բարիոք յայտնի էք գրովք ուսանել (20). Արդ, աղաւթս արարէք մեզ, զի ծառայակիցք եմք՝ տալ ի ժամու զկերակուրն:

Մի՛ գայժմուս ծուլութեամբք անցուցեալք յապաղիցեմք ի վաղին արստարէ (22) այս ամենայն ի խոնարհ մնայ, եւ յորժամ գա պահանջող հրշտակն՝ անպատրաստք գտանիցիմք ի բարեաց գործոց: Այժմ լացցում զյառաջանցեալ մեղսն (22). զի յայնժամ ոչ է պատեհագոյն զղջումն յետ յարութեանն:

Ո՞ր է այն ժամանակն, որ յապաղեմք (24) որ այսաւր ոչ կատարեմք զհնազանդութիւնն Քրիստոսի:

Իսկ մեք թագաւորութեան երկնից ցանկամք՝ (25). եւ [ոչ] հոգամք զհանդիպելն, եւ ոչ աշխատիմք:

Հասարակաց սրբոցն պատուոյ զիա՞րդ դիպիցիմք, որ մինչեւ ի մահ կատարեցին հնազանդութիւն (25). են ոմանք, որ ասեն՝ գործել զկամս Աստուծոյ եւ ոչ վասն Աստուծոյ գործեն, այլ՝ վասն մարդահաճութեան:

Գ կարգք անհրաժարելի եւ հարկաւոր հնազանդութիւն (32):

Եւ կամ առ բարին եւ առ տուողն մեզ զաւրէն սիրոյն (33). ի յայն կարգի լինիմք, զի արժան եղաք այսպիսի փառաւորեալ եւ բարերարի Աստուծոյ. ի կարգի՝ Որդւոյ եմք:

Արդ, որ ոչ երկեղիւ զպատուիրանն առնէ (33) կամ որ առնէ ոչ՝ զոմանս առնէ եւ զոմանս ոչ առնէ:

Բարեպաշտութեան մարտիկ (41). Կահապետքն, որ լուութեամբ որպէս պատուիրեալք Աւետարանին, գործեցան:

Հասարակաց զհոգն (41), զոր ինչ ունիմք ի մտի հարցանել. հարկ է զամենայն պատուիրանս վասն ամենայն պատուիրանաց հաստատել:

Վասն որոյ իւրաքանչիւր ոք, որ թերի ունել համարեացի, առաջի դիցէ հասարակաց քննութեան (42). դիւրաւ յայտնի ի բազմացն աշխատութենէ:

Եւ Աստուծոյ տալով ըստ խոստացելումն (43). «Հայցեցէք եւ գտի՛ք¹»:

Բանն դատի գծեց առանց իմոյ բանի, գիտիցէք, զի դեմյանդիման կա ձեզ (Հմմտ. 43-44). Աստուածաշունչ զրոց բանք ի հանդերձեալսն:

Ա հարցումն. (101). Յայն բանէն առաք իշխանութիւն, թէ իւրաքանչիւր ոք, որ թերի ունել համարի, խնդրեմք, թէ կարգաւ են պատուիրանքն, թէ համապատիւ, թէ որ դիպի այն է առաջին, որպէս ի բոլորակին: Ասի. Զայդ հարցումն առաջին աւրինականն է հարց, որպէս յԱւետարանին է նախակարգեալ: Առաջին սէրն է յԱստուած, որպէս յասացելոցս յայտ է յերկու սիրոյս եւ ընկերք սորին ի կարգի:

Հարց Բ. (104). Ուսաք, թէ պարտ է սիրել, եւ առաջին է, բայց թէ որպէս է ուսանել, խնդրեմք: Ասի. Աստուծոյ սէրն առանց ուսման է, զի ի մարդոյն ինեյութեան եղաւ այս որպէս սերմի բնութիւնս: Զի որպէս մշակն զերկիր գործէ խնամով եւ վարդապետ զաշակերտն ուսուցանէ եւ վերակացու լինի եւ խնամէ եւ ի կատարումն Աստուած ածէ: Նոյն եւ սէր պատուիրանաւքն իբր վարդապետ է իբր մշակ է եւ վերակացու: Բայց Աստուծոյ շնորհքն ածէ ի լրումն:

[Հարց²]. Չեր փոյթն հարկաւոր է նախատեսութեան], զսերն, որ առ ձեզ ծածկած ջերմութիւն. (105) շնորհաւք Հոգոյն զարթուցանել փութաւ: Ոչ ճշդիւ շրջել եւ զամենայն աւրինակ բերել. ապա զառաջի եղեալս զանց արարից: Ամենայն պատուիրան, որ յԱստուծոյ է տուեալ, նոցուն զաւրութիւն յԱստուծոյ է, որ ոչ դժուարիմք, թէ ոչ կարեմք առնել առանց զաւրութեան: Յորժամ ապականի զաւրութիւնն ի չարն կործանի, եւ այս մեծ անիրաւութիւն է արտաքոյ Աստուծոյ կամացն: Ի վերայ ամենայն բարեաց եւ զայս ետ մեզ Աստուած զզաւրութիւն: Որպէս յԱստուծոյ տուեալ խնդրուածովք այնպէս ունիմք. կամ ի բարիոք կամակցութենէ առնեմք: Յառաջին կազմութեանն կործանեցաւ սէրն. վերստին ստացուք: Խառնակ է բարին. որ սէր հոգոյն, որպէս երանէ անըմբերելի յամենայն չարեաց: Բնութեամբ բարիոյն եմք ցանկացողք. տիրապէս բարիոյն պիտի ցանկալ, ապա Աստուած է բարի. նմա ցանկալ:

Որ ի չարն կործանի պահանջիմք զսէրն Աստուծոյ. ակն ի լուսոյ կացեալ թէպէտ եւ ցաւն մերձ ոչ է՝ զի՞նչ աւգուտ է, թէպէտ եւ ի տանջանս չեմք՝ զի՞նչ է երբ յԱստուծոյ անգանիմք, թէպէտ եւ զայլ բարիսն

¹ ցանգամք (այսպես և այլուր):

² գարգի:

¹ Մտք. է 7:

² Զնոպրում - ի նշանը «հարց»-ի փոխարեն:

չիշեմք, այլ զի յԱստուծոյ եղաք՝ սիրել պարտ է: Զամենայն գուժ մարմնոյ թողուլ եւ կախել զԱստուծոյ յիշմանցն: Վարձկանքն ամենայնի Համբերեն վասն վարձուն:

Ո՞ր բան է, որ զԱստուծոյ պարգեւքն թուէ. Մի ի պատուիրանացն բաւական է մեզ առ ի յուղղութիւն, որ զտուողին զշնորսն իմանամք, զոր ետ մեզ, զայն միայն խնդրէ:

Յորժամ զիմաստս տեսանիմ, զարհուրիմ երկեղիւ. մի գուցէ ի սխալմանէ՝ ի մտաց անգայց. վասն զի կենցաղս իբրեւ զդեղատուութիւն խաբէ ի ձեռն բանասարկուին: Եւ պատճառ Համբառնալոյ թշնամոյն մեր ծուլութիւնն է պատուիրանացն Աստուծոյ. լուր միայն յիշումն ածաք:

Գ Հարց. (123). Աէրն, որ առ ընկերն կարգաւ երկրորդ է, բայց զաւրութեամբ՝ մի: Պատասխանի. Այն, որ ի մեզ է սէրն աւրէնքն մշակողին ասացաք: Ուսցուք եթէ այսոցիկ յԱստուծոյ ունիմք զաւրութիւն, քան զամենայն կենդանի մարդն է ընտանի, թէպէտ այլ իրք շատ կա առ մարդ առաւել հաղորդելն միմեանց. Պաւղոս յառաջ էր զազգն ի շնորհն Աստուծոյ, վասն այնր ասէր. «Այսչափ էր սիրոյն»:

Դ հարց (127-128). Զի՞նչ է երկեղն կամ յորում ժամանակի: Պատասխանի. Երկեղն առաջին հասակին է, կատարելոցն մեծ պատուիրանքն, զի մի Աստուծոյ շնորհքն ծանրացին ի վերայ մեր:

Ե հարց. (129) Հարկաւոր է անզբաղ մտածութիւն կամ որպէ՞ս կացցուք: Պատասխանի. Պատուիրանն եւ սէրն Աստուծոյ առ նմա եւ առ ընկերն ոչ այլով իւրիք լինի, բայց անզբաղ լինելովն: Որպէս արուեստ եւ վերակացութիւնն ոչ լինի ճշգրիտ եթէ յայլմէ յայլ փոխի, եթէ զայն իրք, որ ի կատարումն ածէ, այնու առնէ: Զի պարտ է տեսութիւն. գործիքն ի հետ լինի. թէ ընտանի չլինի գործին չկարէ ըստ արժանեացն առնել. պղնձագործ բրտին գործով է՞ր կարէ զիւրն, նոյն եւ որ ի մրցմունս փողոյն փոյթ լինել, թէպէտ եւ աւրհնէ:

¹ սղալմանէ:

Ի

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՂ ՄՏԱԻՈՐ ՎԱՍՆ ԲԱՐՁՐԱՑՈՒ-ՑԵԱՑՆ ՁՈՐ ԱՐԱՐԵԱԼ Է ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ՝

Զսկիզբն հաւատոյ մերոց բարէպաշտութեանս ունիմք ի Լուսաւորչէն մերմէ ի սրբոյն Գրիգորէ, զի ի նմանէ յառաջացան կեանք եկեղեցւոյ եւ ուսումն գիտութեան Հայոց աշխարհիս, որ ոչ միայն բանիւ քարոզէր զհաւատոցն արութիւն, այլեւ արդեամբք աւրինակէր բարեաց յոյն եւ սորի դպրութեամբ յաշխարհին կապաղովկեցեաց¹, որ եւ հովիւ եւ առաջնորդ եղեւ Հայաստան աշխարհիս եւ լուսաւորէր բանիւն ճշմարտութեան զլսաւղս աւրինացն Աստուծոյ: Եւ զկնի ելից նորա յաշխարհէս առ Քրիստոս յաջորդեալ որդւոց նորին զաթոռ հայրապետութեան աշխարհիս Հայոց, ըստ այնմ, թէ՛ «Փոխանակ Հարց եղիցին որդիք»:² Եւ այսպէս կարգաւ վարեցան մինչեւ ի սուրբն Սահակ եւ Մեսրոպը: Եւ վասնզի ոչ էր զիր հայերէն լեզուի, այլ յոյն եւ ասորի գրով վարէին եւ ուր ոչ լինէին սուրբն Սահակ եւ Մեսրոպը, որ թարգմանէին զգիրս սուրբս յոլով պակասութիւն լինէր աշակերտելոցն առ ճշմարիտ աւանդութիւն: Իսկ երանելին Մեսրոպը տարակուսեալ ի խորհուրդս իւր առ Աստուած ապաւինի, որ կարողն է յամենայնի ցուցանել սքանչելիս առ երկիւղածս² Իւր եւ լուսաւղաւթից նորա՝ ցուցանելով նմա զնշանազիր մերոյ լեզուիս, որպէս զեկուցանեն անսուտ յիշատակարանք գրոց: Եւ յետ բազում ջանից եւ վաստակոց ի թարգմանութիւն պարապեալ եւ ժողովեալ մանկունս³ ուշեղս եւ փափկաճայնս եւ յերկարողիս եւ ուսուցանէր զդպրութիւն: Եւ յետ այսորիկ կատարման առաքեն յաշակերտաց անտի ի կողմանս յունաց յուսումն իմաստութեան ի մայրաքաղաքն յԱթենս, որք ուսեալք եւ տեղեկացեալք թարգմանիչք եղեն ըստ հելլենացեաց լեզուին, զի պարտ էր նախ Հմտանալ թարգմանութիւն, զոր ասեն ոմանք, թէ աւրէն էր աթենացեաց վարդապետացն Հոգ տանել աշակերտացն զյոթմ եւ կատարելոյ սահմանին ելանել ի նշանաւոր ինչ տեղի կազմեալ: Եւ որ վարդապետն ի Հրամայէր ի բարձր

Աղբյուրներ
ՄՄ, ձեռ. 1398, ք. 378բ-380բ:

¹ կապաղովկեցիոց:

² երկեղած:

³ մանգունս:

տեղի ելանել եւ խաւսել բանս Հանճարականս ըստ ժամանակին եւ ըստ պիտոյից լսաւդացն: Իսկ երանելին Դաւիթ կատարեալ յարուեստն ելանէ ի տեղին առաջի սրբոյ Նշանին, զի փոխանակ կոոցն ինչն յառաջանայր յԱթենս: Ասեն թէ անդ ասաց յուրախութիւն լսաւդաց եւ ի պատիւ ինչին: Իսկ այլք ասեն, թէ ի դառնալն ի յունականացն մեծարեալ զնա ընկերացն յաւուր տաւնի ինչապեքացին, եւ այլք, թէ՛ յերուսաղէմ ի Գողգոթա առաջի ինչին, եւ կէսք թէ յետ դարձի ինչին ի Պարսից: Բայց զի պիտոյ է մեզ յամել յայսպիսի ստալաւդ բանս, այլ գտաք յաւրինակս Հինս առ Թարգմանութիւն մերձ գրեալ, թէ սա էր աշակերտ մեծին Մովսէսի Քերթողի ի Հարք գաւառէ ի Հերեթն գեղջէ, որդի առն բարէպաշտի: Եւ էր սա մի յայնցանէ, որ ընտրեցան՝ յաշակերտութիւն Հելլենական դպրութեան ի ժամանակս Վահանայ որդւոյ Մանգնոսի, որդւոյ Վարդանայ, ի Հայրապետութեան Գիւտի, որ եւ զկնի Յոհան Մանդակունեցի: Զոր եւ Հարկեալ սա ի Հայրապետէն յաղագս երկաբնական լեզուագորութենէ, որք եւ չարք ոմանք ի ժողովոյն Քաղկեդոնի եւ յաղանդոյն Նեստորի եկին ի Հայս թիւրելով զճշմարտութիւն եւ զախմարսն ձգելով յինքեանս՝ ասէին մարդածին զԱստուածածինն եւ զնշան Փրկչին՝ լոկ ինչ մարդոյ եւ ոչ Աստուծոյ: Վասն որոյ միջամուխ եղեալ ասէ, ըստ որում Աստուածածին ծնողն եւ ծնեալն Աստուած անպարագրելի եւ անբաւ: Եւ վասն ինչին ասէ. ինչս Աստուծոյ ինչ: Եւ այսպէս կատարեալ զխնդիր Հայրապետին, վասն որոյ ունէր սկիզբն բանին այսպէս գրեալ. Զառ ի յաստուածուստ պատուեալ սրբոյ քահանայապետիդ մեծանձնութեան ընկալաք զհրաման եւ որ զկնի սոցա բանք: Եւ այս է ճշմարիտ տեսութիւն, որք կամիցին գիտել: Եւ արդ սկիզբն արասցուք նախ ի վերնագրէն եւ ապա ի ճառն մտցուք: Զի որպէս ամենայն ոք ի դիմացն ճանաչի, նոյնպէս եւ զաւրութիւն գրոցն՝ ի վերնագրէն եւ ի պատուոյ ասողին, թէ ով ոք կամ ուստի կամ յորմէ ասացեալ է, որպէս մարգարէիցն եւ աւետարանչացն. Դաւթի փիլիսոփայի Գերբողեան ի սուրբ ինչն աստուածընկալ². նախ զանուն դնէ եւ ապա՝ զպատիւն, զի բազումք էին Հոմանուն Դաւիթք՝ զաստուցանէ պատուովն «փիլիսոփա» ասելով: Անուն փիլիսոփայութեան կատարեալ իմաստից է նշանակ, այսինքն՝ անկարատ գիտութեան, որպէս Պղատոն եւ Պիթագորաս: Եւ զի ունիմք սովորաբար ասել «փիլիսոփա», որք յերաժշտական արհեստս կատարեալք իցեն: Այսպէս եւ Դաւիթ ոչ միայն յաստուածեղէն գիրս կատարեալ, այլեւ արտաքին հրահանգս անթերի: Նորին աղագաւ կոչի «փիլիսոփա»:

¹ ընդրեցան:
² աստուածընկալ:

Իսկ «Գերբողեան». «Գեր»-ն բառ է՝ ի քերականիցն իմաստնոցն ասացեալ նախդիր բանի: Եւ դարձեալ «Գերբողեան», այսինքն՝ բերկրումն, որով ճոխացուցանէ ի խորութիւն զասացեալսն: Եւ դարձեալ որոշի «Գերբողեան» յհինգ եղանակ. ի դէմս, ի յիր, ի ժամանակ, ի տեսիլ, յանբան կենդանիս, ի թոչունս, ի տունկս: Եւ մեք զայս թողումք իմաստնոցն քննել, եւ որ ի մեզն է տեսութիւն գովասանութիւն ինչին կոչի:

Իսկ «սուրբ» ասելն ցուցանէ զսրբարարն մեղաց յինքն ընդունելով:

Եւ «Խաչ» ասէ, որ է տեղի չարչարանաց:

Եւ «աստուածընկալ», զի ընկալաւ զանպարտականն մահու՝ դատապարտեալ վասն մեր:

Եւ արդ, եկեցուք ի բնաբան բանիս:

**Ի Ա
Ա
ՆԱԽԱՇԱԻԵՂ Ի ՎԱՐԺՍ ԿՐԹԱՐԱՆԻ
ՆՈՐ ՀԱՆԴԻՍԱԻՈՐԻ՝**

Յաստուածուստ բարէտրապէսն զեղմանց զանազանից բարեացն, որ ի մեզ. առաջին եւ ընդ առաջինսն է բանին ի մեզ զաւրութիւնս, զոր եւ կրկնակի եղ ի բնութիւնս մեր գերագոյական էութեան: Զխոհեցողականն ասեմ եւ զտրամակացեալն ի միտս՝ զարտահնչեալն ձայնիւ եւ լեզուաւ: Եւ սովին իսկ զաւրութեամբ բացատրոհիմք ի զգայնոցս՝ անյաւդաւոր ձայնիցն եւ յանզգայական գոյից տարրեղինաց: Թէ եւ զուզակչոհիմք իւրք ըստ որում ի տարբրցս եմք, սակայն անմարմնասերն բանականաց երկնայնոցն համաքատակիմք: Ուստի եւ իմանալին ունիմք զներքին մարդն, եւ այս նախնական (երկնայնոց բարեացն պարգեւք, զի արար եւ առնէ զոմանս առաքեալս եւ զկէսս՝ մարգարէս, իսկ զայլս՝ հովիւս ի վարդապետի գործ պաշտամանն հարկի եւ սպասաւոր ճշմարիտն բանի: Սակայն պիտոյ են երկք կրթութիւն յերկիւղ եւ ի գովութիւն պահելով զքնաւորեալն ի մեզ յԱստուծոյ զառաքինութիւն սերմանս պտղաբեղուն² եւ արգասաւոր զնա առնել, եւ նովաւ իսկ բուռն հարկանել զհոգեւորն իմաստից, զոր եւ առաջին առակախաւան սկսումն սմին զսա նշանակի: Սա թէպէտ եւ զյոքունս հրաւիրէ ի պատուական) սեղանն հոգեւոր [...]³, որ եւ զպակասեալսն եւս ի մտաց յորդորական ձայնիւ: Սակայն ոչ ամենեքեան մարգարէք եւ առաքեալք կամ վարդապետք, այլ՝ յերկիւղն Աստուծոյ հաստատելոց եւ յուսմանցն կրթարանացն յայտնի եղելոց, ապա համարձակելի է ի սպասաւորութիւն մատչել բանին ճշմարտութեան: Որ եւ ցոյց մի եւ առաջին տեսանեմք զմերս վարժապետս, որ թէպէտ եւ վերջին է ժամանակաւ, սակայն սիրէ առաջնաւքն յաւրանալ եւ սեփական բանարարացն հետեւել ընթացիցն ճշմարտասէրն կամաւք ընդ որում ի մանկական⁴ հասակէ սնեալն վարժեալ յաստուածափրացն եւ ի խոհեմագունից

* Աղբյուրներ
ՄՄ, ձեռ. 5197, ք. 429ա-434բ:
1՝ սգայնոցս (այսպես և այլուր):
2՝ Զիբ նԲՀ:
3՝ 2-3 բառ անընթեռնելի:
4՝ մանգակակն:

արբանունդ վարժողաց: Եւ զայս առողանութիւնս, զոր առնեմք ոչ յաւելուած պակասութիւն, ըստ ճարտասանից արհեստիցն, քան թէ ճշմարտութեան ցուցից բացայայտութիւն. զի եւ ոչ սիրելի ծանեաք սմա պաճուճանաւքն պանծեալ, քան թէ երկիւղիւ ճշմարիտ բաղձալեացն զհետ երթալ Աւետարանին կենաց եւ ստոյգ վկայութեանց նորին պատկառ կալ անսայթաք եւ կուռ պողոտայիցն սրբոցն մեկնողացն հետեւել շաւղաց: Յորմէ եւ ես կթեցի պտուղս քաղցրահամս ի սորայցս աշխատաջան երկոց եւ ի բճիճս մտաց իմոց, ըստ աւրինի մեղուաց զքաղցրն ամբարեալ խորիսիս եւ ի մարգս ծաղկոցաց աստուածաշունչ տառից թռուցեալ ի համապատուիցն զանազանիցն զեղեցկագունից ծաղկաց ի նոյն մեղուանոց մուծանել ի նպաստ պիտոյից մեծամեծաց եւ փոքունց եւ եւս պաճարանս անձին իմոյ կենաց, որ արդարութեանն եւ աստուածակերպ նմանութեանն: Եւ արդ, շնորհ ունիմ եւ գոհութիւն մատուցանեմ նախ ճշմարտին եւ իմաստութիւն Աստուծոյ, Հաւր, պարգեւողին մեզ իսկապէսն եւ զինքնանման իմաստութիւնն, զէակիցն եւ զՄիածինն զՏէր մեր Յիսուս Բրիստոս եւ զհամապատիւ փառաց էական Աստուածութեանն Իւրոյ եւ Միածնի Բանին, զԱստուածն ճշմարիտ զՍուրբ Հոգին, զշնորհաբաշխն եւ զլցուցիչն երկնագումարն բ[՝]յանականացն, եւ ըստ պատկերի եղելոցս մեզ, որ եւ «Հոգի իմաստութեան եւ հանճարոյ, խորհրդոյ եւ զաւրութեան, գիտութեան եւ պաշտաման Աստուծոյ»¹, որ եւ երկիւղն շահաւէտ առաջնորդէ մեզ, զոր եւ խորհրդական խոստովանիմք Երրորդութիւն՝ միով բնութեամբ եւ Աստուածութեամբ, յորմէ առաք եւ ընկալցուք շնորհս ի զէպ ժամանակի աւգնականութիւն: Եւ ի վերայ այսորիկ պարտապան եմ եւ մերոյ պատճառի կրթութիւն շնորհակալ լինել ոչ բանիւ եւ եթ լոկով, այլ եւ արդիւնական աղաւթիւք, զոր մատուցանեմք առ Աստուած՝ կեանս անցաւս ըստ հոգոյ եւ մարմնոյ շնորհել սմայ եւ աներկեւան հաւատով մտաւք եւ խորհրդով յուսոյ եւ սիրոյ կալ միշտ առաջի Աստուծոյ եւ եւս յար եւ անընդհատ² վայելեալ յառատածիր շնորհացն Աստուծոյ պարգեւս, զի եւ ըստ աւրինի յարացուցին յոքունս որդիս եւ փառս ժամանեցուցէ առաջնորդականաւն հոգով: Յայսոսիկ յաւելլով եւ սակս անձին իմոյ տուայտի եւ նորավարժի, զի երկիւղիւ մեծաւ հարկաւորիմ յայսպիսի թոհչս իբր զայն ինչ թեւաբուսեալ նորոգ իբրեւ զձագս ծիծուանց, զի մի՛ որպէս տհաս եւ մատաղ ոչ ժամանեցից սլացման ի վերայ աւղոյտ մաւրն վարժողի: Սակայն ի նպաստաւորութիւն հոգեւորս ծնաւղի աղաւթից եւ ի բովանդակ եկեղեցւոյդ Աստուծոյ խնդրուածս վստահացեալ եւ ի թեւս, որ մայրն է ամենեցուն յամենասուրբ Հոգին յուսացեալ, համարձակիմ ի սպասաւորութիւն բանիս կալ այսաւր, ըստ իս զիջանել, զի տացի աղաւ-

1՝ Եսայի ԺԱ 2:
2՝ անընթեալ:

Թիւք բան ինձ ի բանալ բերանոյ, անսայթաք, աներկիւղ մտաւք բուռն հարկանել զճշմարտութեանն բանէ, որ յաղագս Աստուծոյ եւ աստուածայնոցն եւ որ առ մեզ երախտեացն եւ ցոյցք, զի սովին սկսմամբ եւ ալ ըստ աւրէ անեցմամբ ի կատարեալն ժամանեցից գիտութիւն, զորոյ զհանգամանսն իսկ այժմ հայելաւն աւրինակաւ ընկալաք եւ առցուք եւ ի կէտ սահմանին ժամանեալք դէմ յանդիման տեսցուք, որքան ծանեաւն զմեզ նա ի մաքուր սրտի սրբութեան մերոյ՝ փառաւորել զերեք անձնաւորութիւն ի միում Աստուածութեանն կացեալ մնացեալ անասելի ժամանակաւք երկրպագեալ յիմանալեաց եւ ի զգալեաց . Ամէն:

Բ
ՆԱԽԵՐԳԱՆ ԱՐԱՐԵԱԼ ՍՈՒՐԲ ՀԱԻՐՆ
ՄԵՐՈՅ ՎԱՐԴԱՆԱՅ

Հոգոյ բանականի բնութեամբ է բաղձեալ բարոյ եւ ական խնդալ ընդ ծագեալ լուսոյ եւ ամենայն կենդանեաց խնամ տանել կենաց: Իսկ դագաթն բարոյն եւ բազմալոյս արեգակն եւ ճշմարիտ կեանք եւ կենդանութիւն Աստուած է եւ «Ձիք ոք բարի, բաց միայն Աստուած¹», ասաց Տէրն: Վասն զի ասաց. «Ես եմ կեանք եւ լոյս աշխարհի²»: Եւ նմա ցանկա ամենայն միտք խաւսնոց, եւ իմանալի ակն կարաւտի եւ ոչ յագի տեսանելով: Եւ կենացն աղբիւրն փափագէ ամենայն կենդանի ծարաւի իբր աւձակեր եղջիւրիք տապացեալ յակունս աղբիւրաց, որում նմանեցուցանէ Դաւիթ զիւր ծարաւն առ Աստուած կենդանի³: Բայց զի պատրուակ եղաւ հաստատութիւնդ ջրեղէն կամարաւն իմանալի աշխարհին եւ բոցեղէն սուրն ի դրախտին եւ շամանդաղ մարմնոյս լուսեղինի հոգոյս եւ մնամք մեք անհասարար ի բաղձալեացն մեկուսի: Ուստի եւ ծարաւումն տոչորման յաւետ բորբոքի իբր ցամաքեալ ապառաժ յերաշտի եւ կամ անջուր ճանապարհորդի գնացեալ եւ վաստակեալ, զի թէ լուսեղինաց գաւառն եւ վայրն վայելութեան դրախտն առաջին բնակութիւնն մեր եւ գեղեցկութիւն պատկերին Աստուծոյ հոգիս մեր տեսանելիք էին, ողոքէին զկարաւորութիւնն մեր եւ տային գրաւական մեծին՝ մեղմացուցանելով զթանձրացեալ ցանկութիւնն: Բայց զի առաքաստս այսոքիկ ձգեցան ոչ ի ցասմանէ եւ յիրաց ի բարկութիւնն Տեառն, թէպէտ եւ արժանի էաք: Եւ դատաստանաւ է պատուհասն այս: Այլ քանզի ինքնիշխան յաւժարութեամբ յոյժ հեռի գնացաք մեղացն միջոցաւք ի Հաւրէ եւ ի Տեառնէ անառակին առակաւ: Եւ բթեալ շլացաւ տեսողականն մեր եւ շրտեաւ ցաւաւք իբրեւ աչք մարմնոյ տկարացեալ արգելեալ լինի ի բժշկաց ի յարեգականէ շատացեալ լուսով, զոր պատուհանքն բերեն մինչեւ ելցէ ցաւն եւ բաւական առողջացի մեծի ծագման լուսոյ: Այսպէս հաւատալ արժան է բարերարին, եթէ խնայելիք արար մեզ զպահելն զինքն ի մէնջ՝ զտկարութիւնն ունելով մեր, զոր մեք ստացաք ի կամաց: Եւ յայտ անդի է, զի սրբոցն հաշտ գոլով Աստուած խաւսէր հրեշտակաւք եւ ոչ հանդուրժէին երեւ-

¹ Դուկ. ԺԸ 19:

² Յովհ. Ը 12:

³ Հմմտ. Սղմ. ԽԱ 2:

մանն. որպէս Դանիէլ եւ Մանուէ եւ այլ բազումք: Գրեալ է եւ ի գիր շարանց սրբոց, թէ ման ի ծերոցն խնդրէր յԱստուծոյ շնորհս երկնաւոր յեկեղեցիս, ի Խաչս, ի յԱւետարանս եւ ի Հաղորդութիւնս եւ յամենայն մարդկան խնամածութիւնս, որ պահէ զնոսա: Եւ ասացաւ նմա, թէ չես հասեալ ի կատարելութիւնս եւ չէ քեզ հանգիստ: Եւ նա ոչ դադարէր ի խնդրելոյն պաղատանաւք: Եւ ետ նմա զխնդրելին, եւ տեսանէր եւ ոչ կարէր հանդարտեալ, որպէս եւ ինքն պատմեաց եղբարցն, եթէ՝ խանգարէր ուշս, եւ չլանային աչքս, եւ ցնորէր խելքս, եւ ի սաստկութենէ անճառելի շնորհացն Աստուծոյ անկանէի եւ ծաղր ամենեցուն առաջի կացեալ եւ նախատինք, մինչեւ բազում Հեծեծանաւք եւ արտասուաւք հայցեցի եւ ապա ծածկեցաւ յինէն երեւումն: Յաղ[ագս] այսր պատճառի միշտ կարաւորի եկեղեցի եւ Հայցէ զբանս աստուածայինս եւ զերկնաւոր շնորհացն վայելումն, եւ ցանկա մերձ գոյ Աստուծոյ՝ միջնորդութեան սպասաւորաց բանին: Յորոց եւ մեք Հանդիպմք տրուպ գոլով եւ կրսի ամենեցունց, որ եւ այլում կարաւտանամք առաջնորդի եւ լուսաւորչի՝ չեղեալ բաւական ածել զոք առ անմատոյց լոյսն, բայց եթէ ցուցցուք զճշմարիտ ճանապարհորդն եւ զաւետաբերն երկրին աւետեաց զՊաւղոս, հռաքելեան զվշտածին ծնունդն մաւր իւրոյ զԲենիամին զմանուկն զարմանալին զկոչեցեալն ի Հաւրէն որդի Աջոյ, զի որպէս Հռաքել ցաւաւ ծնաւ զԲենիամին, նոյնպէս եւ եկեղեցի՝ զՊաւղոս բազում տառապանաւ զկնի Հալածանաց բանդի եւ կապանաց եւ ցաւազին երկանց, ի վերուստ կարկառեալ ձեռինն աշողակի՝ կոյր ծնեալ յառաջին յերկունս եւ երկրորդին արժանացեալ ծննդեանն բանայր ի վեր հայելովն, որդի աջոյ եւ լուսոյ անուանեալ եւ զբազումս հրաւիրեալ եւ նուիրեալ, եւ երկնից մերձ կացուցեալ, եւ զմայրն իւր ի վեր տարեալ եւ ընդարձակեալ եւ Ազատ նմանուն կոչեցեալ: Քանզի սոսկալի է խորհուրդ մաւրն Ազատի, որ մեռան եւ մահուամբն կեայ եւ աճէ յորդիս բերկրեալ, որ ամուլն կոչեցեալն էր եւ այրի եւ սկընդուկ զառաջինն, եւ այժմ ոչ հաւանի բազմութիւնս եւ պայծառութիւն աստեղացն՝ յանդիման կացուցանել զբազմութիւնս եւ զգեղեցկութիւնս որդոցն իւրոց, որում խորհրդոց խորագունի Պաւղոս է թարգմանիչ եւ բացայայտիչ: Խորհուրդ մեծ է Փեսային եւ Հարսինն, բայց ես ասեմ՝ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի: Արդ, նա եղիցի մեզ այժմ հացտու եւ խորհրդածոյ Հոգեւոր հացին եւ վերնականն խորհրդոյն, որ Քրիստոսին խաւսէր, հազարապետին խորհրդոցն Աստուծոյ, որ ըստ կարի ցածուցանէ զծարաւ խաւսնոց յուսով երկնից բարութեանցն, ուր յափշտակեցաւ իսկ մինչեւ յերրորդն երկնից, եւ լուաւ բանս անճառ եւ տես զՂարխտն, զի հաստատուն է հաւատ տեսլեանն, քան զլուրն եկն եւ ասաց, զոր կարէրն եւ ստուգեաց, թէ գերագանց եւ բուն արդարոցն երրորդ երկինն է տեղի, ուր եւ կարապետն մեր Յիսուս չոգաւ, զոր եւ ասաց, թէ՝ «Երթամ եւ պատրաստեմ ձեզ տեղի դարձեալ գամ»: Եւ այլոց աշխատելոցն յառաքինութիւնսն Ղարխտն, ուստի զրկեցաքն մեղաւքն:

Իսկ զբարութիւնսն աստուածացուցիչս՝ «զոր ակն ոչ ետես եւ ունկն ոչ լուաւ եւ ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց»¹: Արդ, ո՞ է, որ քան կարող է ամբառնալ եւ բերել մեզ իրս հաստատունս եւ աւետիս հաւաստիս եւ յաւատարիմս ի յոյս հաստատել զմեզ եւ անխոնարհելի պահել զխարիսխն ամրակառոյց եւ զովացուցանել զպառքեալ եւ զտապացեալ ոգիս մեր ի գեղն ցանկալի եւ ի պայծառութիւնն անպատմելի եւ ի փառսն անվանելի: Վասն որոյ այսպիսում առնս հաւանեալք եւ հաւատացեալք առաջնորդութեան կատարեսցուք զխրատն անմոլար ուղղեցուցութեամբ նմանեցուք նմա, որպէս եւ նա՝ Քրիստոսի: Եւ զասացեալսն ի նմանէ որպէս ի Քրիստոսէ խաւսեցեալ Համարեսցուք զայլսն եւ զայս, որ ասէ աստուածաշարժ լեզուաւն: Իսկ ի յաւարտման բանիս գոհութիւն մատուցանել ամենասուրբ Երրորդութեանն, որ է Հայր եւ Որդի եւ Հոգի Սուրբ երեքանձնեան տէրութեանն անճառ միութիւն անշփոթ Աստուածութիւն, ինքնակայ գոյութիւն եւ ինքնիշխան բնութիւն, անվախճան թագաւորութիւն, անվայրափակ եւ անբաւանդակելի Աստուածութիւն, յառաջ քան զամենայն անեղ եւ անսկիզբն՝ եւ ամենայն եղականաց սկիզբն եւ արարչագործ կեանք անվախճան եւ կենդանարար ամենայնի, լոյս անշիջանելի եւ լուսաւորիչ ամենայնի: Աղբիւր կենաց եւ անմահութիւն, անսպառ բարի եւ ամենայն բարութեանց պատճառ, ամենայն չարի եղծիչ եւ լուծիչ, գթած անոխակալ, քաղցր, երկայնամիտ ողորմած, մարդասէր, առ որս յուսամք եւ անկեալ առաջի աղաչեմ, զի զանունս զայս տերունի հաստատեսցես արժանապէս եւ առ[անց] վտանգի ի վերայ իմ՝ զաւրացուցանելով զիմ տկարութիւնս ի սէր պատուիրանի նորայ եւ շնորհել ինձ վաստակասէր իննել ի գործս մշակութեանս, յորս կոչեցայ, զի ընդ առաջին վաստակաւորացն վարձս ընկալայց յամենեցունց Տեառնէ: Արդ, աւրհնեալ է մայր լուսոյ եւ ընդհանոր կաթողիկես, որ է հաստատուն եւ անդրդուելի դաւանութեամբ ի վերայ հիման առաքելոց եւ մարգարէից, որ է դուռն վերինն Երուսաղէմի եւ սկիզբն մտից երկնաւոր աքայութեան, ըստ Դաւթայ: «Այս դուռ Տեառն է, եւ արդարք մտանեն ընդ սայ»²՝ աւրինակ եւ տիպ աղեանական զբախտին ունելով յինքեան զփայտն կենաց զիսաչն տէրունական եւ պտուղ անմահութեան զմարմինս եւ զարրին Որդոյն Աստուծոյ: Եւ փայտ գիտութեան բարոյ եւ չարի զՀին եւ զՆոր կտակարանքն եւ գետաբար աղբիւրացեալ Հոգին Սուրբ եւ ի չորս առաջս բաժանեալ Աւետարանն ուղղելով զամենայն

1 Ա Կորնթ. Բ 9:
անվաղջան (այսպես և այլուր):
2 անսկիսքն:
Սղմ. ձժէ 20:

երեսս երկրի: Եւ այլ եւս ծառոցն, որ ի դոսխտին էին տնկագործեալ աւրինակ նոցա եւ տիպք սուրբք ամենայն, որ ի սմա են հաւաքեալ մարտիրոսք եւ վկայք, ուստի դեղք եւ բժշկութիւնք ընծիւղին հոգնականաց ախտից եւ մասնականաց: Արդ, հիմն ասացի գաւրութիւնն Քրիստոսի. «Ի հիմունս սորայ [ոսկի, արծաթ]¹»: Եւ ինքն՝ Քրիստոս եղիցի սմա գլուխ անկեան² եւ պարիսպ ամբողջեան՝ հրեղէն շրջանակի եւ պահեցէ անախտելի եւ անսայթաք հաստատութեամբ քահանայաւք եւ վարդապետաւք եւ ամենայն դասուք զարդարեալ զարդիւք մսին(չեւ երկրորդ) անգամ գալուստն Տեառն: Աւրհնեալ ամենասուրբ կեանս առ[³] փրկական եւ հրաշագործող նշան խաչին Քրիստոսի, որ է փայտ կենաց պատարագողաց ի նա իբրեւ ի Տէր հաստատութեամբ, քանզի Նա եղեւ ցուղ եւ յարուցիչ եւ գաւազան հաստատութեան անկելոց մարդկութեանս եւ կործանելոցս ի մեղս, որ է գէն յաղթութեան³ ընդդէմ թշնամւոյն եւ սուր անբթելի՝ սրեալ արեամբ Որդոյն Աստուծոյ, նոյն Սեղան Պատարագի անարատ գառինն Աստուծոյ, որ եբարձ գմեղս աշխարհի: Այլ եւ կարապետ լինելոց է յառաջընթաց գալստեանն Քրիստոսի, որով պարծինն հաւատացեալքն ի Քրիստոս, եւ ամաչեցեալ պարտաւորին ամենայն ջոկք⁴ անհաւատիցն: Վասն որոյ եւ մեք ընդ Պաւղոսի գոչեցուք ասելով. «Այլ ինձ քաւ լիցի պարծիլ, բայց միայն ի խաչն⁵», որ է պարծանք պարծանաց Կաթողիկէ եկեղեցւոյ⁶ եւ մեզ բարէխաւս եւ զաւրավիզն յաւուրն Քրիստոսի, քանզի Նա է փրկութեան անաւթ ամենայն հաւատացելոց ի Քրիստոս, որ եւ մեզ լիցի առիթ փրկութեան յայժմու աշխարհի եւ պատճառ յաւիտենական կենաց: Եւ ս[...]⁷ նոյն ինքն նստեալն յերկինս երկնից ընդ[...]⁸ ելս զաթոռ հայրապետութեան մերոյ հաստատութեն եւ պայծառ, քան զարեգակն պահես անշարժ եւ անդրդուելի հաստատութեամբ

¹ Ա Կորնթ. Բ 12:

² Հմմտ. Նփես. Բ 20:

արմուքիւն:

³ գուցե՞ կենսաբեր:

⁴ յախթութեան:

⁵ գոկի:

⁶ Գաղատ. Զ 14:

⁷ Արտահայտութիւնս իմաստով համեմատելովու՞մ է «Սրբոյն Կիւրղի Երուսաղէմի հայրապետի ասացեալ ի սուրբ Խաչն» երկի «Պարծանք սրբութեան Կաթողիկէ եկեղեցւոյ են ամենայն գործք Քրիստոսի» բառերին (ՄՄ, Զեռ. 866, ք. 230ր):

⁸ 1 բառ:

⁸ Մի էանի տառ:

եւ [աթոռ]ակայն յայժմու յերկարաւրեա պահեցե[ս] եւ անամաչելի ի Տեառն: Թագաւորն թագաւորաց [պահեցէ զխաչապաշտ զգայս անուն թագաւորսն զաշխարհակալս եւ զիշխանս աշխարհաց մանաւանդ զքրիստոնէական հաւատով զարդարեալն եւ ըստ Քրիստոսի կամաց զիշխեցողսն եւ զազատ գունդս եւ զուամիկ հեծեալսն զաւրացուցէ ընդդէմ պատերազմողաց [...]¹ սոպ ուղղափառութեան, զմենաստանս եւ զ[...]² ասաւորս եւ զերկնանման վանորայս խաղաղացեալս եւ զգուշացեալս պահեցէ: Եւ պատուիրանաւն կարգաւք եւ կրաւնաւք եւ կանոնաւք ամուր եւ անվանելիս արասցէ. զքաղաքս եւ զքաղաքավարս բարէկարգս եւ աւրինապահս եւ զգեղս եւ զագարակս բարէխրատոս եւ երկիւղիւ զարդարեացէ, եւ առ հասարակ զեկեղեցականս եւ զաշխարհականս զարս եւ զկանայս, զձերս եւ զերիտասարդս եւ զմանկունս անարատս եւ անսխալս եւ անբիծս եւ անբամբասս պահեցէ ծրարեալ զամենեսեան ի երկիւղն Իւր եւ ի³ Քրիստոս Աստուած մեր: Զի եւ մեք աւգ[տեցուց]ուք միմեանց ընդ ընկալցուք զփոփանս մխիթար[ութեանն]⁴ ... ի հզաւր զաւրու[...]⁵ եւ նա դարձուցէ եր յուրախութիւն մեր յառողջութիւն, արդարութիւն յերկնաւոր արքայութիւն ճշմարիտ ապրեցելոց ցնծութիւն ի Քրիստոս Յիսուս, Որում փա՛ռք յաւիտեանս. Ամէն:

¹ 1 բառ:

² 1 բառ:

³ 2-3 բառ:

⁴ 1-2 բառ:

⁵ 1-2 բառ:

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՍԱՑԵԱԼ
ՅԱՂԱԳՍ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ՝

Դարձեալ ծանիք, ո՛վ եղբայրք զի¹ քահանայական աստիճանն քան զԱստուած խոնարհագոյն կարգ է, սւ քան զհրեշտակս² եւ քան զամենայն որդիս մարդկան վերագոյն³ եւ բարձր է: Զի հայր աշխարհի⁴ միջնորդ եւ հաշտեցուցիչ Աստուծոյ⁵ լինի, որ զաղաւթս եւ զբարեգործութիւնս մարդկան տանի առ Աստուած, եւ մեղաց թողութիւն խնդրէ յԱստուծոյ վասն ժողովրդեանն⁶: Վասն որոյ քահանայ կոչի, որ քաւիչ է⁷ եւ սրբիչ մեղաց՝ գիտելով զԱստուծոյ եւ առաջի Աստուծոյ եւ միշտ յԱստուած հայելով եւ կարէ⁸ ասել, թէ՛ «Յառաջագոյն տեսանէի զՏէր առաջի իմ յամենայն ժամ»⁹, եւ թէ՛ «Աչք իմ յամենայն ժամ առ Տէր են»¹⁰: Որպէս զի միշտ պատրաստ¹¹ լիցի՝ առնուլ յԱստուծոյ զբարի¹² պարգեւսն եւ բերեալ ի մարդիկս եւ յամենայն արարածս յերկինս եւ յերկիր, յաւդ եւ ի¹³ ջուր: Եւ զայս¹⁴ գիտելի է, զի հակառակորդն սատանայ է, եւ¹⁵ ջանայ զբազումս յանարժանիցն յաւժարեցուցանել ի լինիլ քահանայ¹⁶, որք չեն կարող եւ արժանի գնալոյ ընդ երկնային ճանապարհն: Եւ չեն սուրբ մտաւք հոգով եւ մարմնով կամ¹⁷ խորհրդով, բանիւ եւ գործով նմանիլ Աստուծոյ ճշմարիտ բարոյն: Կամ լինիլ¹⁸ հաւասար հրեշտակաց, զոր պահանջէ աստիճանն քահանայութեան¹⁹: Զի թէ տգետ է կամ թերահաւատ է²⁰ կամ լոյծ է եւ քնու, կամ ագահ է եւ արծաթասէր, կամ որկրամոլ է եւ գինէսէր, կամ գէճ է եւ կնասէր, կամ ամբարտաւան է եւ հպարտ կամ բարկացող է եւ չարասէր, կամ չարայաւժար է եւ ոխակալ, կամ մախացող²¹ է եւ չարայուշ, կամ շատախաւս է եւ դատարկաբան, կամ կատակող է եւ ծաղրածու, կամ վիճակաբան է եւ քսու, թէ աներկեղ է եւ անյոյս:

Այսոցիկ եւ այսպիսեացս ամենեցուն յորդորումն քահանայութեան¹⁹ ի սատանայէ է, զի լինիցի նորա²⁰ արտիցն եւ կամացն կատարող եւ ոչ Աստուծոյ, որ զուտ եւ պայծառ բարին է, այլ կամի չարն իւր գործակից եւ ընկեր առնել զկորուսեալսն²¹, զի՛ լինիցին²² եւ այլոց կորս-

Աղբյուրներ
A = սպ. Մեծ Մաշտոց, Կ. Պոլիս, 1807, էջ 342-343:
B = ՄՄ ձեռ. 1059, ք. 16ա-18բ:
¹ Սղմ. ԺԵ 8:
² Սղմ. ԻԴ 15:

տեան²³ պատճառ, եւ կոյրք կուրաց առաջնորդք եւ գայթակղեցուցիչք եւ վա՛յ-ի²⁴ արժանաւորք: Որոց²⁵ լաւ է քար կապել ի պարանոցն եւ ընկենու²⁶ ի խորս անդնդոց այնպիսեացն²⁷, քան զյաւժարիլն ի քահանայութիւն: Իսկ գիտունքն եւ հաւատով մեծքն սուրբ մտաւք, հոգով, մարմնով անարատքն, ժրքը(ն) եւ արիքն եւ այլ ամենայն չարեաց ատեցողքն, զոր յիշեցաք: Դարձեալ աստուածասէրքն, բարեսէրքն, աղքատասէրքն, անձանձիրքն ի յամենայն բարեգործութիւնս, յաւժարքն եւ անուշահոտքն, համեստքն առ ամենայն ազգս եւ առ ամենայն մարդիկք: Այնպիսեացն յորդորումն յԱստուծոյ է եւ ի հրեշտակաց: Դարձեալ մի մատաղատունկ ասէ առաքեալն, զի մի անկանիցի յորոգայթ եւ ի դատաստան²⁸ սատանայի: Զի սուրբ²⁹ առաքեալն մեր Թադէոս առեալ եւ ուսեալ³⁰ ի Քրիստոսէ ասէ ի կանոն իւր³¹. «Որ զանգէտն եւ զանկատարն ձեռնադրէ քան զերեսուն ամն՝ ձեռնադրողն եւ ձեռնադրեալն լուծցի ի կարգէն»³²: Եւ ի սուրբ Գրիգորի կանոնացն այս լիցի. «Թէ զաշխարհի էրէցացուն ի տասն եւ հինգ տարին կարգեն³³, եւ ապա դպիրս աւրհնեն, եւ ի քսան եւ հինգ՝ թէ լաւ է եւ բարի սարկաւազ ձեռնադրեն: Եւ յերեսուն ամն թէ կատարեալ է ամենայն բարութեամբ, ըստ գրեցելոցդ, ապա ի քահանայութիւն կոչեն: Եւ³⁴ զարեղացուն որ յաւժարի ի իւր կամաւքն ի քսան ամին³⁵ չուխայ հագնի եւ ի մոյս եւ ի գին(ոյ) կտրեն եւ յերեսուն սքեմաւոր աւրհնեն, որ է միակեաց³⁶, եւ այն բաւական է նմայ, զի ի վեր է քան զբնութիւնս եւ քան զհրեշտակս է³⁷ կուսութիւն: Եւ տեսաւդքն տեսանեն⁴⁰ եւ վկայեն եւ աղաչեն քահանայութիւն առնուլ ի քառասուն տարին սարկաւազութիւն, ի քառասուն եւ հինգ՝ քահանայութիւն առնուլ շտապադատանաւք եւ մաղթանաւք⁴¹»:

Վերջապէս⁴² եւ զայս գիտասջիք, եղբարք, զի քահանայական բարձր աստիճանն յերկու հիման վրա կայանայ, որ է՝ Սուրբ գրոց գիտութիւն եւ անձին սրբութիւն: Յայս երկուցս թէ մինն պակաս լինի, ոչ կայանայ քահանայութիւն ի վերայ այնպիսոյն, որպէս շինուած առանց հիման: Զի թէ գիտուն է Սուրբ գրոց եւ ոչ ունի զգործն կամ թէ ունի զգործն եւ ոչ ունի զգիտութիւն՝ անարժան է քահանայութեան: Նաեւ թէ վասն փառաց կամ վասն արծաթոյ լինի քահանայ՝ ոչ աւրհնաւդն է աւրհնաւդ եւ ոչ աւրհնածն է աւրհնած: Եւ բազում են վկայութիւնք սորա ի Սուրբ գրոց: Եւ ահա վասն այսպիսեացն է ասացեալ, թէ յորդորումն նոցա ի սատանայէ է եւ ոչ ի հոգւոյն Սրբոյ: Որպէս յայտնի ասէ սուրբն

¹ նմտ. Կանոնագիրք Հայոց, Բ. էջ 24 (Գ):

Բարսեղ ի կանոնն իւր, թէ՛ «Քահանայութիւն է որ յԱստուծոյ է եւ է, որ ի սատանայէ»^{1*} :

Եւ Աստուած ամենաբարին եւ բուն բարին եւ միշտ բարին առաջնորդեսցէ մեզ ի բարին եւ ի հաճոյն իւր եւ ի կատարեալն: Եւ նմա Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ փառք յաւիտեանս. Ամէն⁴³:

Ի գրոց հրամանաց խրատ գրեցաւ ի Սուրբ Վիրապիս ձեռամբ ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ ամենայն⁴⁴ քրիստոնէից Վարդան վարդապետի⁴⁵: Ի Տեառնէ Աստուծոյ պատկառողէ⁴⁶ եպիսկոպոսաց, եւ առաքեցաք առ ամենայն եպիսկոպոսունս, որ ի ձեռնադրութեան յաւրն կարդան: Այլ եւ դպրոցական տղայոցն կարդան, որ գիտենան, թէ յորպիսի տոսկալի եւ զարհուրելի աստիճանք կայ առաջի նոցա եւ յորպիսի հրեշտակական⁴⁷ ճանապարհի են⁴⁸, զի աշխարհականացն մի դատաստան կայ վասն իւր, իսկ քահանայիցն վասն իւր եւ վասն այլոց դատաստանի եւ ահեղ քննութիւն կայ առաջի⁴⁹ ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, Որում փառք յաւիտեանս. Ամէն:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Բնագիր. 1 B չիք գի: 2 B հրեշտակ: 3 A վերնագոյն: 4 A աշխարհի եւ: 5 B չիք Աստուծոյ: 6 B չիք յԱստուծոյ վասն ժողովրդեանց: 7 A չիք է (սրբիչ է): 8 A կարեմայ փխ. եւ կարէ: 8ա B պատրաստ: 9 A զբարեբար: 10 B չիք ի: 11 A զայս պարտ է: 12 A չիք է, եւ: 13 B չիք ի լինիլ փահմայ: 14 A եւ փխ. կամ: 15 B չիք լինիլ: 16 B չիք փահմայութեան: 17 A չիք է: 17ա B մահացող: 18 A աներկիւղ: 19 B չիք փահմայութեան: 20 B նմայ փխ. նորա: 21 AB զկորուսեալն: 22 A լինիցին նոքա: 23 A կորստեանց: 24 A վայրի փխ. վայ-ի: 25 B փխ. Որոց: 26 A արկանիլ: 27 A չիք այնպիսեացն: 28 A դատաստանց: 29 B չիք սուրբ: 30 B չիք առեալ եւ ուսեալ: 31 B չիք ի կանոնն իւր: 32 B չիք ի կարգէն: 33 A այսպէս ասի, թէ ի ժե տարին կարգեն փխ. այս լիցի... կարգեն: 34 A Իսկ փխ. եւ: 35 B տարին: 36 A կտրի: 37 B չիք ամին: 38 B միակեց: 39 B չիք է: 40 A եւ թէ տեսանալոցն եւ գիտաւղ փխ. տեսաւղն տեսանեն: 41 A սարկաւազ ձեռնադրեն եւ ի ֆառասուն եւ հինգին տան զփահմայութիւն աղաչանաւ եւ պաղատանաւ փխ. սարկաւազութիւն...մաղթանց: 42-43 B չիք Վերջապէս եւ զայս ... Ամէն: 44 B չիք Աստուծոյ ամենայն: 45 A վարդապետի: Զոր առաքեցի յամենայն երկիրս Հայոց: 46 A պատկառաւղ: 47 B կարգ փխ. կայ ... հրեշտակական: 48 A կան փխ. են: 49 B չիք կայ առաջի:

^{1*} Տե՛ս Կանոնագիրք Հայոց, Բ, էջ 105 (ԻԲ):

Ն Ե Ր Բ Ո Ղ Ե Ա Ն Ք

Ա

[ՆԵՐԲՈՂԵԱՆ՝ ՎԱՐԴԱՆԱՅ
Ի ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ]

Բազմադիմի են ճանապարհք իմաստութեան աստուածեղէն տաւնիցս եւ զանազանապէս ունին զպատճառս թելադրութեան ներբողական բանից: Ուստի եւ ոչ ումեք է կարելի բանականաց հաւասար նոցունց հանդիսիցն հատուցանել գովութիւն, վասն զի մարմնաւոր կրաւք զանմահիցն բերելով կցորդութիւն: Եւ այսոքիկ արդարապէս յաղագս սիրոյն Աստուծոյ է ստիպումն եւ փութոյ յաւժարութիւն, զի տեսանելով զլոյսն իմանալի չարչարանաւք ինչին փառաւորեալ ի զգալի^{1*} բանականաց, դիմեցին ամենայն համարձակութեամբ զարիւնս իւրեանց խառնեալ ընդ փրկական արիւնն Քրիստոսի, զի եթէ չարչարանացն լինիցին նմանակից, ապա եւ առանց ընդունելոց են հաղորդակցութիւն: Արդ, հարկաւոր է մեզ ամենայն սրբոցն կատարեալ զտաւանախմբութիւն առ ամենեցուն պատրաստաբար բանալ զմիտս եւ զլեզուս եւ զլսելիս. զմիտս, որովք խոհականապէս իմանամք զհանդէս առաքելութեան նոցա, իսկ զլեզու, զի արժանապէս ունիմք ասել յաղագս արիական նոցա մարտակցութեան, եւ զլսելիս միտ դնել մարտիրոսական վկայութեան, զի նոցա է հանդէսն եւ զաւրանալ եւ մեզ՝ տաւանասիրութեան պսակն: Զուարճանամք պատուով վկարանալ եւ մեզ՝ տաւանասիրութեան նահատակացն, զի ամենայնիւ ոչ ինչ նուազի. դաստիարակութիւն են մեզ վկայքն, որ եղեն ողջակէզք բանաւոր, զենմունք կատարեալ, պատարագ ընդունելի, աւրինացն լրումն, հոգեւորին իմացելոյ, չարութեան հալածիչք եւ աշխարհի մաքրութիւն: Այսոքիկ գովելիք եւ պատուասիրաբար յիշատակի արժանաւորք: Բայց զի՞նչ ուգովելիք եւ պատուասիրաբար յիշատակի արժանաւորք: Բայց զի՞նչ ունիմք ասել յաղագս սրբոյ Կարապետին, որոյ գերազանցէ, քան զամենայն լեզու եւ զբան նորայն պատիւ առաքելութեան եւ հրաւիրէ խաւսել մեզ զզարմանալի պատմութիւնս երկնային քաղաքականութեան իւրոյ, որ է աւետաւոր եւ քահանայ եւ որդի քահանայապետի դեւտացի՝ ծնեալ յամուլ արգանդէ: Բարձրացեալ կրանաւք իբրեւ զհրեշտակ եւ յղփացեալ

Աղբյուրներ
Վիեննայի Մխիթարեան Մատենադարան, ձեռ. 219, ք. 497բ-501ա:
Խորագիրն ըստ հիշատակարանի, ք. 501ա:
^{1*} սգալի:

որպէս երկնային պարգեւաւք իբրեւ զծով մեծ, զորոյ գովութիւն յանուանէ նորուն ունիմք իմանալ: Մարգարէ կոչեմք զնա եւ Առաքեալ եւ Քահանայ եւ Փեսաւէր, Կարապետ եւ Արուսեակ, Մկրտիչ եւ Չայն բարբառոյ եւ Հրեշտակ մեծի խորհրդոյ: Եւ յայտքիկ անուանակոչութեանցս առանձնապէս իւրաքանչիւրոցն ունիմք թարգմանութիւն: Մարգարէ կոչեմք Հաւասար սրբոց մարգարէիցն եւ տեխանոյդացն մարգարէացեալ, նա եւ գերազանց, քան զնոսա, քանզի, զոր նոքա բանիւ քարոզեցին, սա աւանատես եղեալ բանին, ձայն աւետեաց մատուցանէր ասելով. «Ահա-լասիկ Գառն Աստուծոյ, որ բառնա զմեղս աշխարհի»^{1*}: Եւ Առաքեալ ասի. զի ամենայն առաքեալ զառաքիչն պատմէ, ըստ այնմ. «Եղեւ բանն Աստուծոյ ի վերայ Յովհաննէսի՝ քարոզել ապաշխարութիւն»^{2*}: Իսկ Քահանայ. զի ի նմա լցեալ կատարեցաւ քահանայութիւն Հին աւրինացն, որով ի դնել ձեռացն ի վերայ աստուածային գագաթանն ի նա աւանդեաց զճշմարիտ քահանայութիւն: Եւ Փեսաւէր. զի լուաւ զձայն Փեսային եւ ուսաւ զխորհուրդ նորա եւ զգեցոյց Հարսիին զպատմուծանն, զոր էանկ գետն Յորդանան եւ զարդարեաց զնա: Կարապետ եւ նախընթաց գալստեան երկնաւոր Թագաւորին՝ պատրաստել Տեառն ժողովուրդ կազմեալ: Եւ Արուսեակ ճշմարիտ լուսոյ արեգական արդարութեան, որով լուսաւորեցան, որք նստէին ի խաւարի եւ ի խաւարի մահու»^{3*}: Իսկ Մկրտիչ, զի ի նմանէ ընկալաւ ձեռնադրութիւն Որդին Աստուծոյ եւ եղեւ Անդրանիկ նորոյ արարածոց որդիացելոցս յարգանդէ աւագանին, որով զեղբայրութիւն Քրիստոսի Հաւասարութեամբ ընկալան Հաւատացեալք, ընդ նմին քարոզ եւ աւետարանիչ Հրաւիրեալ զամենեսեան ընդ առաջ երկնաւոր Արքային բարեկամապէս զգեցեալ Հանդերձ փրկութեան եւ պատմուծան ուրախութեան: Նա եւ Չայն զարթուցիչ ի թմբրութենէ քնոյ՝ լսել Բանին Աստուծոյ կենարար վարդապետութեան: Եւ Հրեշտակ՝ մեծի խորհրդոյ՝ սպասաւորելով անճառելի եւ անհասանելի տնաւրէնութեան Բանին Աստուծոյ, ըստ որում ասէր. «Չեմ արժանի լուծանել զխրացս կաւչկաց»^{4*}, այսինքն՝ խուս մի յաստուածային տնաւրէնութենէն: Եւ ճրագ անուանի գիշերոյ, այնց ժամանակաց լուսատու մինչ ի մերձենալ առաւաւտուն

1* Յովհ. Ա 29:

2* Ղուկ. Գ 2-3:

3* Հմմտ. Եսայի ԽԲ 7:

սգեցեալ:

.. հրշտակ. բառիս ուղղագրության հիմն ձեռն է:

*** Մարկ. Ա 7:

ծագման մշտնջենաւոր ճառագայթից արեգականն, որով ասէր. «Ինձ պարտ է նսեմանալ եւ նմայ պայծառանալ»^{1*}:

Չայսպիսի սքանչելի այրս զմեծ եւ զզարմանալի գեղեցկութեան, զի՞արդ Համարձակեցի որք պատմել, զի եւ գունաւոր նիւթք նւաստանան նկարագրեալ զպատկեր նորա: Սա է, որ ծնաւ ի դասերաց անդի Ահարոնի ըստ մարմնոյ եւ մատուցանէ պատարագս Հոգեւորս որպէս Մելքիսեդեկ, որ ել ի թլփատութենէն ըստ Հին աւրինացն եւ յայտնեաց զանձեռագործ թլփատութիւն նորոյ աւրինաց: Սա, որ միջնորդ եղեւ երկուց Կտակարանաց. զառաջինն ելից եւ երկրորդիս նախասկիզբն արար: Ըստ աւրինացն Մովսէսի ծաղկեցաւ եւ ետ պտուղ ըստ Աւետարանին Քրիստոսի: Սա խաղաց ցնծալով յորովայնի մաւրն եւ անդ երկրպագեաց Հինաւրեա Մանկանն յարգանդի Կուսին: Նա եւ զոչեաց բերանով մաւր իւրոյ վասն Տեառնորդոյն իւրոյ ասելով. «Աւրհնեալ էս դուստրդ ի կանայս»^{2*}:

Սա նախընթաց ի գետն Յորդանանու եւ ըմբռնեաց զորսն Հոգեւոր, եղեւ սիրելի Հարսիին եւ խաւսեցաւ զնա Փեսային ի վերայ Չուրց իբրեւ զՌեբեկա դուստր Բաթուլէի խառնանացոյ:

Սա մկրտեաց զՈրդին Աստուծոյ եւ լուաւ զՀայրական զձայնն, եթէ՝ «Դայ է Որդի իմ սիրելի»^{3*}: Եւ ետես զՀոգին Սուրբ աղանակերպ եկեալ ի վերայ փառակցին եւ շաւշափեաց մարմնաւոր ձեռամբ, զոր սերովբէն ունելեաց կարաւտանայր մերձենալ:

Սա է ողկոյզն, որ պտղաբերեաց յետ ժամանակի ի յամուլ բարունակէ անդի, որ կթեցաւ ի սկտեղ թագաւորին յանաւրէն բազմականին, եւ յառաջեաց քարոզեաց զնախ քան զյաւիտեանսն:

Սա է, որ թէ ծով եւ ցամաք եւ պարք աստեղեաց ի միասին գան՝ ոչ կարէն նկատել զգեղ նորա:

Եւ արդ, թուեսցուք զյաւիտենից արդարսն, զգեղեցիկսն եւ զկատարեալսն, զընդիրսն եւ զանբիծսն, որ ոչ ար[...] խարհ: Եւ յորժամ զնոց[անէ՝ ի]մասցուք զվարս, ապա ծանիցուք զմեծութիւն շնորհացն, որ կնքեալ է ի բանս տէրունականս, թէ՝ «Չէ յարուցեալ ի ծնունդս կանանց»^{4*}:

Եւ արդ, սկիզբն արարեալ պատմեցից յառաջին արդարոց անտիյ Աբելէ, որ նախ սրբեաց զինքն քահանայ Աստուծոյ Հաճոյական, որ պա-

1* Հմմտ. Յովհ. Գ 30:

2* Ղուկ. Ա 42:

3* Մտք. Գ 17, Ժէ 5, Մրկ. Թ 6:

4* Մտք. ԺԱ 11:

աճղի:

տարագեաց եւ պատարագեցաւ ի վերայ ճշմարիտ եւ ընդունելի պատարագին իւրոյ: Այլ ոչ նա մեծ է քան զՅովհաննէս: Մեծն եւ սքանչելին Ենովք, որ յանմահութիւն փոխեցաւ պատուիրանապահութեամբն իւրով փոխանակ այնորիկ, որ մահկանացու եղեւ բնութեամբ: Այլ ոչ է նա մեծ քան զՅիսուս: Հրաշալի էր եւ արդարն Նոյ, որ տարածեաց զհաւատս իւր ի վերայ լոյծ բնութեան իբրեւ զվէմ եւ շինեաց տուն բնակութեան, եւ եղեւ երկրորդ նախահայր աշխարհի, եւ մատոյց պատարագ անուշահոտ ընդունելի Տեառն իւրոյ: «Այլ ոչ եթէ նա մեծ է, քան զՅովհաննէս»¹: Աբրահամ², որ կատարեալ հաւատով եղեւ ասպնջական խորհրդոյ Երրորդութեան, [...]³, ոչ խնայեաց զմիա[ծին]ն իւր, այլ կապեաց զիսահակ, եւ հանել զսուրն առ ի զենուլ զնա ողջակէզ Աստուծոյ: «Այլ ոչ եթէ նա մեծ է քան զՅովհաննէս»: Այլ զինչ ունիմք ասել զՍահակայ⁴, որ յաւժարութեամբ մատչէր առ զենուլն եւ պատարագ Աստուծոյ եւ կամ Յակովբ, որ մենամարտեալ ընդ Աստուծոյ եւ աւրհնեալ աստուածատես անուանեցաւ: Նա եւ Յովսէփ, որ յաղթեաց ողջախոհութեամբ իւրով պեղծ ցանկութեան կնոջն: «Այլ ոչ են նոքա մեծ, քան զՅովհաննէս»: Մեծ քահանայապետն Մելքիսեղեկ մեծին Աստուծոյ աւրինակն, որ ոչ ի մարդոյ առ զքահանայութիւն, այլ՝ Աստուծոյ, եւ քահանայագործեալ զինքն Հոգեւոր պատարագ եւ հաճոյ Աստուծոյ, որ ամենայնիւ ընկալաւ զնմանութիւն Որդւոյն Աստուծոյ: «Այլ ոչ նա մեծ, քան զՅովհաննէս»: Մովսէս բազում նշանս արար յԵգիպտոս եւ ի ծովուն եւ յանապատին եւ հնազանդեաց զտարերս իբրեւ զԱստուած: Չայն ետուն նմա արարածք, յորժամ անցանէր ընդ անապատն խաւսեցաւ ընդ նմա Աստուած, որպէս ընդ ծանալթս, եւ եմուտ յառագաստ հրեղէն ամպոյն ի գլուխ լերինն Սինայ: Պայծառացան երեսք նորա իբրեւ զՂահ ի վերայ այսր ամենայնի: «Այլ ոչ է նա մեծ քան զՅովհաննէս»: Արար եւ գեղեցիկն Յեսու որդի Նաւեա սքանչելիս բազումս, դարձոյց անդրէն զՅորդանան եւ անցոյց զբազմու-

1* Մտք. ԺԱ 11:

2* Աբրայամ:

3* 1-2 բառ պատուով:

4* զՍահակայ:

5* Երեմով:

միանգամայն եւ ըստ մարմնոյ հայր անուանեցաւ Բանին Աստուծոյ: «Այլ ոչ է նա մեծ, քան զՅովհաննէս»: Տեսցուք եւ զամենայն մարգարէսն, որ պատմեցին զհանդերձեալսն, վասն զի ընկալեալ զՀոգին Սուրբ ծանեան զխորհուրդն Աստուծոյ: Ահաւասիկ եղիայ, որ ոչ արարածք բաւական եղեն անցանել զհրամանաւ նորա, կացեաց զերկինս, զի մի՛ տացէ անձրեւ, բայց եթէ բերանով նորա, եւ վերացաւ հրեղէն կառաւք յերկինս: Նա եւ եղիէ, որ ընկալաւ զՀոգի նորա կրկին եւ բժշկեաց զՂուրս Երիքովի, սրբաց զբորոտութիւն նէմանայ, ետ զաւակ ամուսն եւ առ նմին զյոյս յարութեան եցոյց արդեամբք եւ սքանչելեալք: «Այլ ոչ նա մեծ է, քան զՅովհաննէս»: Բարձրախաւսն Եսայի եւ Երեմիաս, որ եղեն անաւթք Հոգւոյն Սրբոյ, տաճարք մաքրեալք եւ աւթեւանք Աստուծոյ, որք պայծառացեալք Հոգւով իբրեւ զարեգակն եւ փողով մարգարէութեան իւրեանց քարոզեցին զգալուստ կենարարին, եւ արժանաւորեցան տեսանել զԱստուած, որպէս անհնար է մարդոյ տեսանել զԱստուած: «Այլ ոչ են նոքա մեծ, քան զՅովհաննէս»: Եգեկիէլ ի վերայ Քոբար գետոյ ետես կառս քերթվէից եւ ի նմա՝ զխորհուրդ բերորդութեան: Իսկ Յովհաննէս զբոլոր բերորդութիւն ի Յորդանան տեսանէր: Չաքարիա «ծագումն» անուանեաց¹, իսկ սա եւ զնոյն ծագումն իջեալ յաշխարհ նախընթաց եղեալ կարապետեաց: Եւ վասն Դանիէլի, որպէս [...]² պատմել, որ եւ «հրեշտակ Տեառն ցանկալի անուանեաց եւ համբուրեաց զնա սիրովն փափագեաց ասելով Դանիէլ այր ցանկութեանց, որ եւ գազանք պատկառել պակեան յաստուածավայելուչ գեղոյ նորա: Կամիմ զգեղ երից մանկանցն ի զովասանութիւն առնուլ, որ փայլէին երեսք նոցա իբրեւ զոսկի բորբոքեալ ի հրոյ, վասն զի սէրն Աստուծոյ վառեալ բորբոքէր ի հոգիս նոցա, եւ վասն այնորիկ պատկառէր ի նոցանէ հուրն, զի երեքն մտին ի հուրն եւ չորքն տեսեալ լինէին: Բուրեաց Հոտ նոցա իբրեւ զեւղ անուշ եւ փայլեաց առաքինութիւն նոցա իբրեւ զարեգակն: Եւ ահաւասիկ ի դարէ մինչեւ ի դար ծագեն եւ անուշահոտացուցանեն զամենայն աշխարհս: «Այլ ոչ նոքա ամենայն մեծ քան զՅովհաննէս»:

Արդ, զայս ամենայն, զոր պատմեցի ձեզ, ոչ ընդ վայր եւ ի նանիրինչ, այլ առ ի ցուցանել զմեծութիւն փառաց մեծապատիւ շնորհացն Յովհաննու, եւ զբազում զարուրութիւն իմաստութեան, որ ծածկեալ է ի բանս

1* միակամայն:

2* Ջաւ. Զ 12:

3* 1 բառ:

տէրունական. «[...]՝ յարուցեալ²» . [...]³ ունիցի զաչս հոգւոյն [...] ուր եւ յստակագոյն, նա կարէ տեսանել զծածկեալ զանձն, որ թագուցեալ կա ի նմա, զի բարձր է աստիճան նորա, եւ ոչ ոք կարէ մարմնաւոր աչաք հայել ի նա: Թէ ոչ թեթեւացեալ թեւաւք հոգւոյն անդր եւս, քան զմարմին եղեալ, քանզի եւ վասն այսր ամենայնի անհամեմատ է գեղեցկութիւն նորա ի յամենայն սուրբս: Եւ ոչ եւս կարելի է մեզ նկարագրել զնա, բայց եթէ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ ստեղծ զնա յորովայնի մաւր իւրոյ: Նա յայտնեաց համառաւտ զգեղեցկութիւն նորա՝ ասելով թէ՝ «ի ծնունդս կանանչ ոչ ոք է [մեծ, քան զՅովհաննէս]»: Բայց յայսմ հետէ զկա առցէ բանս մեր, որ յաղագս Յովհաննու շտեմարանելով այլոց իմաստից զառաւել դրուատիս նորա ներբողական հանդիսիւ եւ մեք ասասցուք յաղագս տաւնիցս զանազանութեան [...]⁴ ս, թէ որպէ՞ս ըստ դարձեալ յե [...]⁵ կաց բաժանեալ են ի [...]⁶ նց, ըստ պատահման աւ[...]⁷, վասն զի առաջինն, որ ի մուտս նաւասարդի ամսոյ նահատակութեան է յիշատակ եւ գլխատմանն, զոր մշտնջենաւորապէս տաւնէ եկեղեցի սուրբ: Իսկ երկրորդն, որ յաւուրս Պենդեկոստէին մերձաւոր նոր կիրակէին, դիր է սրբոյն Գրիգորի, ի բառնալ գայթակղութեան յանահատական պատկերին եւ փոխաբերել ճշմարտութեան տաւնի սրբոյն Յովհաննու ի տեղւոջս յայսմիկ: Եւ ի միւսում շաքաթն Աստուածածնին, իսկ երրորդ տաւնն Սահմի յեւթն Յովհաննու եւ Աթանագինէ՝ գալ սուրբ նշխարացն եւ տեղի առնուլ ի ձորակին մերձ յԱշտիշատ Տարոնոյ: Զաւրն զայն տաւն ուրախութեան հրամայեցին կատարել ի հանգստեան սրբոցն: Իսկ չորրորդն գիւտ է սուրբ Գլխոյն յԱմասիա քաղաքի, որ բերաւ ի միակեցացն եւ յայտնեցաւ աստուածասիրաց անձանց քսան եւ ինն աւգոստոս: Արդ, այս չորիւք տաւնիւս պատուի մեծն Յովհաննէս, ըստ չորից յեղանակաց տարոյն մաքրութեան եւ ըստ չորից տիեզերաց աշխարհի կատարելութեան, որ ընդ բոլոր հանուրց կաթողիկէ եկեղեցի զարդարի տաւնիւք հոգեւոր ուրախութեամբ: Այլ մեր առանձինն եղեալ խնդրեսցուք աղերսիւ եւ պաղատանաւք ի նմանէ, ո՛վ կենդանի վկա, գլուխ պա-

րու մարգարէիցն, որք յառաջագոյն պատմեցին զգալուստ Բանին, որում դու կարապետ եւ ականատես եղեր.

Դու՛ սկիզբն առաքելական դասուն եւ աւրինակ մարտիրոսական գնդին, որ նախ քան զպատարագիլ Գառինն, պատարագեցար, որպէս զկնի նորա սուրբն Ստեփանոս:

Դու՛ նախանձախնդիր աւրինացն Աստուծոյ առ ի յաւրինակ հովուաց հաւտին Քրիստոսի:

Դու՛ սկիզբն ճգնաւորական վարուց միանձանց, որ անդստին ի խանձարրոց յանապատի սնեալ, որպէս հրեշտակ ի մարմնի գոլով, զոր աղաչեմք իբրեւ զկենդանի վկա Քրիստոսի եւ մերձաւոր թագաւորին անմահի, ընկալ զպատու շրթանց մերոց, զոր ըստ կարի մերում հիւսեալ յաւրինեցաք քեզ պսակ ի պատուական ականց եւ հատոյ մեզ ի քոյ առատ պարգեւացդ թողութիւն մեղաց գտանել յաւուրն անաչառ եւ անհրաժեշտ վճռին:

Այլ եւ զբոլոր եկեղեցի հաւատացելոց պահեա անարատ, զոր գնեաց արեամբն իւրով Գառն անմահ վկայելն ի քէն, որ եբարձ զմեզս աշխարհի, որպէսզի ամենեքումքք հանդերձ հովուաւք եւ դաւանողաւք ճշմարտութեան կացեալք յայսմ աշխարհի առաքինասէր վարուք եւ ողջափառ խոստովանութեամբ ի Քրիստոս եւ ի հանդերձելումդ աչալըջութեամբ եւ առանց ամաւթոյ կացցուք առաջի ահաւոր բեմիդ մասնաւորել սրբոցն հանգստեան:

- 1՝ 1 քառ:
- 2՝ 1 քառ:
- 3՝ 1 քառ:
- 4՝ 1 քառ:
- 5՝ 1 քառ:
- 6՝ 1 քառ:
- 7՝ 1 քառ:

նարմատ փայտէ՝^{1*} այլովքն Հանդերձ: Եւ¹⁶ զի մի տաղտուկ խաւսեցուք զամենայն ինչ, զոր արար Հնոյն Իսրայէլի առ փարաւոն արեւմտից զնոյն գործեաց Նորոյս Իսրայէլի առ Հիւսիսով¹⁷ արեւելից: Անդ տանն Սեմայ եւ^{17*} աստ տանս Յարեթայ, որ ընդ Սեմայ էառ աւրհնութեան ար- ձակութիւն, եւ տէրութիւն ի վերայ Քանանու: Անդ¹⁸ ազգին Յակոբայ, որում Հրամայեցաւ ջնջել կռապաշտից, եւ աստ՝ որդուցս Հայկայ, որ ոչ պաշտեաց ընդ եաւթանասուն եւ մի նահապէտսն զպատկերն Բէլայ: Այլ խրախուսեալ յԱստուած սատակեաց զնոյն Ինքն զկենդանին Բէլ զառաջ- խրախուսեալ յԱստուած սատակեաց զնոյն Ինքն զկենդանին Բէլ զառաջ- նորդն պատկերապաշտութեանն: Անդ զգալի եւ տեսանելի, զի աւգնեցէ տկար Հաւատոց նոցա, եւ աստ սակաւ ինչ զգալի, որպէս եղեւ Հրաջքն առ Տրդատէս եւ յոլով մասն իմանալի, զի մի գանն Հարման գաւազանին Հայրաբար խրատուն սիրալի եւ սիրալի բաւական եղեւ որդոցն ճանաչել զՀայրն բարի. նոցա ի ձեռն Մովսէսի եւ Ահարոնի եւ Յեսուայ, եւ մերս ի ձեռն սրբոյն Գրիգորի, Արիստակիսի¹⁹ եւ Վրթանիսի²⁰, զուարթալոյս Նորայն Հարազատաց, որք էին եւ սոքայ յարմատոյն Աբրահամու որդիք պարարտութեան, որպէս եւ գրեալ է, թէ՛՝ Երկու գաւազանք որդիք պարարտութեան Հատան յանդոյն Աբրահամու եւ ի ծաղկանց եւ ի պտղոց

նոցա լցան տիեզերք՝^{2*}

Քանզի Հայրն Հասարակաց առաջի Աստուծոյ մեծն Աբրահամ ի ծե- րութեան²¹ անդ²² մանկացեալ ի գաւրութենէն Աստուծոյ ծնանէր ի Կեն- դուրայ²³ որդիս վեց զԵմրան, զԵքսան, զՄադան, եւ զՄադիման, զԵսրոկ եւ զՍովիլէ՝^{3*} Եւ սպանեալ²⁴ Եմրան զԵքսան եւ զՄադիման: Ուստի զահի Հարեալ Աբրահամու, զի մի՛ գուցէ եւ գիտահակ սպանանիցէ յետ մահու Նորա, տայ նմա եւ եղբարցն ինչս եւ արձակէ զնոսա յարեւելս: Յորոց շինեցաւ Բահլ քաղաք յանուն որդոյն Եմրանայ, յորմէ եւ կոչեցաւ ազգն Պահլաւ: Ուստի շառաւեղեալ զաւրացաւ Մեծն Արշակ, որ թագաւորեաց Պարսից եւ թագաւորեցոյց Հայոց զեղբայրն իւր զՎաղարշակ՝ տալով նմա ի ծովէն Պոնդոսի մինչեւ ի ծովն Կազբից գաւազան մի Հատեալ յաւրհ- նութեան անդաստանէն: Եւ արմատացեալ ի Հայկազեան տանս Թորգո- մայ, որ եւ բարձեալ թագաւորութեան տիեզերասաստ ի յազգէն Եմրանայ ի Ստահրացոյն ի Սասանականն Արտաշրէ յԱրտեւանայ²⁵ առեալ ի²⁶ նախանձախնդիր լինել²⁷ Խոսրովու որդոյ Վաղարշու, որդոյ Տիգրանայ, որդոյ Արշակայ Արշակունոյ²⁸:

1* Տե՛ս Թիւ Ժէ 8:

2* Հմմտ. Ջաֆ. Դ 12-13:

3* Տե՛ս Մնդ ԻԵ 1-6, Ա ՄՃաց. Ա 32, Գաղատ. Դ 22, 30:

Եւ Վաղարշակ²⁹ տասն ամ աւար Հարկանէր գերկիրն Պարսից փա- խուցեալ զԱրտաշիր ի Հնդիկս, մինչեւ զայ Անակ կնաւ իւրով Ոգոհեաւ եւ որդովն իւրով Սուրենաւ: Եւ ի ճանապարհին աւթեալսն կալեալ³⁰ առ չիրմին Թաղէոսի առաքելոյ: Եւ անդ ասեն³¹ տնկիլ³² սրբոյն Գրիգորի: Եւ ի սպանանել Հաւր նորա զԽոսրով նենգութեամբ որպէս եւ ուխտեալ էր Արտաշիրի: Վասն որոյ եւ կորեաւ ինքն՝ Անակ ամենայն ընտանեալն: Եւ էր Գրիգոր ստնդիւու յայնմ շփոթմանն³³, որոյ մանկակալ լեալ կին ոմն³⁴ Սոփի անուն կեսարացի, քոյրն Եւթաղեայ, կինն Բունդարայ, որ ե- կեալ էր զկնի³⁵ Անակայ եւ գնացեալ մինչեւ ց Կեսարիայ եւ անդ առեալ զՍոփիա³⁶: Եւ ի սոյն ժամանակի դարձաւ³⁷ կնաւն անդրէն, զի ի Պարս երթիցէ Բունդարն³⁸ յիւրականն գաւառ: Որոյ զհետ եկեալ Եւթաղի Հա- սանէ նմա ի Վաղարշապատ քաղաքի: Ի ժամու ծննդեան Գրիգորի³⁹ եւ Համոզեալ զփեսայն իւր զԲունդար պարսիկ եւ առեալ զմանուկն Գրիգոր դառնան⁴⁰ ի Կեսարիայ: Եւ⁴¹ ընծայեն զնա աւագանաւն Քրիստոսի⁴², եւ Հասեալ ի չափ՝ վարժի յոյն եւ ասորի դպրութեամբ: Եւ փեսայանայ ի Կեսարիա ունեմն Հաւատացելոյ ի դուստր նորա Մարիամ կոչեցեալ, յոր- մէ ստանայ զերկուս զաւակս՝ զՎրթանես եւ զԱրիստակէս⁴³: Եւ ապայ Աստուծոյ տուեալ զկեանս իւրեանց՝ մեկնեցան ի միմեանց. Մարիամ գնաց⁴⁴ ի կանանց վանս, եւ Գրիգոր՝՝ վասն անձին իւրոյ⁴⁵, թէ՛՝ ո՛վ եւ ուստի՛՛ եւ յորո՛ց՝ գնայ առ Տրդատես: Զի ի ջնջելն Արտաշիր գլխատակն Խոսրովու. Արտաւազդ ոմն Մանգակունի առեալ զՏրդատէս փախեաւ ի Հոռմս, եւ սնոյց զՏրդատ առ Լիկիանոս իշխանն, որ յետոյ թագաւորեաց եւ Հալաթանս մեծ յարոյց քրիստոնէից¹⁰: Յորում ժամանակի կատարե- ցան Եւստրատիոսեանքն եւ սուրբ Քառասունքն ի Սեբաստիայ: Առ նա երթեալ Գրիգորիոս ծառայէր նմա՝ թեթեւացուցանել կամեցեալ զպարտոսն Հայրենի, մինչեւ եկն թագաւորն Գթաց բռնամարտիկն Հրրչէ անուն, որ էր եղբայր սրբոյն Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետին եւ Հաւրաքեռ որդի⁴⁷ սրբոյն Գրիգորի Խոսրովուհեայ⁴⁸: Զայս⁴⁹ Հրաչէ կալեալ Տրդատայ էած⁵⁰ առ Դիոկղետիանոս արքայ: Եւ վասն այնր երախտեաց պսակեալ ի նմանէ արքունական պատուով⁵¹ զայ ի Հայս եւ թագաւորէ իւր սեպհա- կան աշխարհիս եւ տիրէ Հայրենեացն Հանդերձ Գրիգորի⁵²: Իսկ Սուրէն եղբայրն Գրիգորի ի խուճապէ Հաւրն իւր⁵³ չարամահ սպանմանն փախս- տական⁵⁴ անկանի ի Պարս[ս]: Եւ անտի առ փեսայն իւր ի թագաւորն Հեփթաղաց սնանի անդ, եւ այր յաջողակ եղեալ եւ անուանի այնքան

Հմմտ. Խորենացի, Պատմութիւն, Բ, հղ:

1* - 10* Հմմտ. Ագաթանգեղոս 8 37:

մինչեւ տանել զՈւս եւ թագաւորեցուցանել ի վերայ ձենայ եւ Դարպանայ եւ ամենայն կողմանցն այնոցիկ: Իսկ Տրդատիոս⁵⁵ յառաջին ամի իւրոյ թագաւորութեան տեղեկացեալ վասն Գրիգորի, եթէ զանտեսն Աստուած պաշտէ⁵⁶ եւ փառաւորէ, սկսաւ⁵⁷ չարչարել զՆա, եւս առաւել, յորժամ իշխանն Աւտա եւ Տաճատ անէր նորա ասացին Տրդատայ, թէ՛ Դա որդի է Անակայ, որ խաւար էած աշխարհիս մերոյ՝ սպանանելով արքայ զՀայր քո զթագաւորն Խոսրով: Չոր լուեալ արքային ետ⁵⁸ տանել զՆա ի բանտ Վիրապին յուսահատ եղեալ ի լսողութենէ նորա, յորմէ ապրեալ ի տեսչութենէն Աստուծոյ: Եւ ի Հարուածս թագաւորին եւ արքունի գաւրաց նորին ելեալ ի Վիրապէն ապրեցուցանէր զսպանողսն իւր փրկական Աւետարանաւն եւ բժշկական շնորհաւքն Քրիստոսի: Եւ ապա պերճ եւ պայծառ փառաւք եւ արքունական կառաւք եւ ազատագունդ նախարարաւք երթեալ ի Կեսարիայ ի մայրաքաղաքն Կապադովկացոց, ի մայրն Հիմնարկութեան Հաւատոյս Հայաստանեայց եղեալ եւ Հաստատեալ ի Թաղէոսէ առաքելոյ, որ արար զառաջինն ձեռնադրութիւն եւ զՀիմնարկութիւն եկեղեցոյ: Անդ երթեալ առնու զառաքելական պատիւն յառաքելաշնորհ պատրիարքէն Ղեւոնդեայ, զի իցէ իրքն կարգաւոր եւ աստուածագործ հրաշ: Քանզի որ առ տապանի նորա յղացաւ եւ էառ զսկիզբն գոյութեան իւրոյ ի նորայն խնամոյ ածաւ ի տեղի առաջին շնորհաբաշխութեան նորա եւ ընկալաւ ի նմանէ զսկիզբն գոյացութեան, որ ըստ Աստուծոյ: Յառաջին Աթոռ նորա, ուր զԹէոփիլոս⁵⁹ եպիսկոպոս ձեռնադրեաց սուրբն Թաղէոս եւ ի նոյն Աթոռոյ, ուր ընկալաւ զշնորհս աւագանին ի Կեսարիայ, եւ անդ⁶⁰ էառ զամենակատար ծնունդն, այլ եւ զբովանդակ շնորհս առաքելութեան, որով պայծառացեալ դառնայ ի նորին առաքելական անդաստանն ինքեան՝ իսկ⁶¹ եւ նորին⁶² վաստակաւք Հերկեալ եւ արեամբ առագեալ եւ արտասուաւք⁶³ սերմանեալ եւ քրտամբք բուսուցեալ⁶⁴: Վասն որոյ եւ անդրեմ⁶⁵ իսկ սպիտակացեալ եւ ի Հունձս Հասեալ: Չոր եւ տեսեալ բերկրալի սրտիւ զհաճոյական տեսիլն, եւ թեքեալ զմանգաղ⁶⁶ բանին ի մուխ Հոգոյն Սրբոյ եւ սկսանէր ի յոճ արտոյ ազարակին, եւ դնէր լիաբուռն խրճուռնս որայից եւ բարդից արժանաւոր լայնանիստ կալոյն եւ բազմատար ի շտեմարանին վերնոյ, զի Հասարակ ցնծացեն սերմանողքն առաջին Թաղէոս եւ Բարդողիմէոս⁶⁷ եւ վերջին Հնձաւղքն սուրբն Գրիգորիոս եւ որդիքն իւր քաջագաւտիք:

Եւ արդ, ահա խորհուրդ երկուց գաւազանացն յայտնեցան եւ առ մեզ արմատացան, որք ի քաղցրաբեր արմատոց եւ ի դառնաբեր ոստոց էին: Քանզի շառաւեղքն Աբրահամու աւտարացան եւ աւտար անուամբ կոչեցան. Սողոմայ եւ Գոմորայ իշխանք եւ ժողովուրդք եւ ուրք եւ տունկք փշաբերք եւ տատասկածնունդք: Եւ այժմ դարձեալ վերնական

զթութեամբ Հաստատեցան ի բունն իւրեանց եւ ի սկիզբն արմատոյն յարբահամեան Հաւատն, որով ամենեքեան ապրեցաք:

«Առցես, ասէ Տէր ցԶաքարիա, երկուս գաւազանս եւ զմին կոչեսցես վիճակս եւ զմեւսն՝ գեղեցիկ, եւ նոքաւս դարձուցես առ իս զիշխանս իմ»^{1*}: Որ եւ աստ կատարեցաւ ի Տրդատէս, որ գեղեցկացաւն զՔրիստոս զգենլովն՝ ի բաց եղեալ զխոզենին, եւ ի սուրբն Գրիգորիոս, որ վիճակք ելին նմա ընդ ընտիրս⁶⁸ յառաքելայն մեր: Եւ վիճակեցան նմա վեց Հարեր եւ քսան գաւառք, եւ ժառանգութիւն նմա Հաճոյ եղեւ անհաճոյն յառաջագոյն: Արդ, նախ ի ձեռացն Քրիստոսի ընկեցաւ գաւազան վիճակ Գրիգորի չարչարանս տուեալ, եւ ապա գեղեցկացեալն Տրդատ ի նոյն ձեռացն Հզաւրին Յիսուսի Հովիւն քաջի եւ Գառինն անարատի⁶⁹, որ ի փախուցելն⁷⁰ արիանան առաջի խնամողացն, որպէս Հովիւ զգաւազանն ձգելով զՀետ փախուցեալ ոչխարին դարձուցանէ առ ընկերսն, զի մի գայլոց եւ գազանաց լիցի: Նոյնպէս արասցէ, թէ բաւանդակ Հաւատն ի փարախէն եւ կամ ի խոտաւէտ տեղեաց Հեռանայցեն: Դարձեալ ասէր Ադոնիա⁷¹ Տէր զԵգեկիէլ. «Առ երկուս գաւազանս եւ միաւորեա ընդ միմեանս եւ եղիցի մի եւ կալ ի ձեռին քում»^{2*}: Որ նշանակէր զմիաւորել երկու իշխանութեան զթագաւորութեան տանն Յուդայի եւ Եփրեմի ի ձեռն Զաւարաբաէլի թագաւորին եւ քահանայապետին Յեսուայ: Որ եւ մերոյս առաւել խորհրդածի կարի Հեռացելոցս ի միմեանց: Որ եւ միաւորեալ Հաւատով եւ կամաւք եւ իշխանութեամբ եղեւ ի ձեռն Քրիստոսի, որում նուիրեցանն:

Դարձեալ գաւազանն ընկուզի, զոր տեսանէր մանուկն Երեմիա^{3*} եւ զմեր իւրատս առակաբանէր. զի Հարկանէ Հայր զորդի գաւազանա խրատու, որոյ դառն է արմատն եւ քաղցր պտուղն, որպէս ընկուզին, որ դառն է բոլոր տունկն, այլ պատուական է վասն պարարտութեան ընկուզին:

Այլ եւ աւձացեալ գաւազանն⁷² եւ Հաստատեալն յիւրում բնութեան առ Մովսէսիւ զթագաւորն մեր նշանակէր կերպափոխեալ ի փախչելի տեսակ: Եւ ի բուռն Հարկանեղն զնմանէ մերոյն Մովսէսի առնոյր զբնիկն իւր եւ կայր մնայր նեցուկ Հեզուութեան ի ձեռին նորա: Իմաստունն մեր եւ քաջ Հովիւն Գրիգորիոս, զոր խոստացաւ Տէրն կանխագոյն ի ձեռն մարգարէիցն եւ ասաց. Յարուցից ձեզ Հովիւ իմաստուն, որ երկուս ունի գաւազանս. զմինն՝ բարակ, որով զիշխանսն արածէ եւ զմիւսն՝ Հաստատա-

^{1*} Ձափ. ԺԱ 10:

^{2*} Տե՛ս Եգեկ. Լէ 16-17:

^{3*} Տե՛ս Երեմիա Ա 11:

գոյն, որ ընդ գայլսն եւ ընդ գողսն կուռի^{1*}: Որ եւ ճշտապէս մեր կայ Հանճարեղն եւ իմաստուն Հովիւն Գրիգորիոս՝ ունեւով գերկոսեանն՝ գաւազան կակղագոյն եւ բարակ զբանն հեզաւամբոյր դարձուցիչ եւ տածիչ եւ ածաւղ բանաւոր հոտի: Իսկ գաւազան անվանելի եւ քաջամարտիկն ունէր ի պատրաստի զՏրդատիոս, որով հարկանէր զգիմադարձան փորձութեան իրաց, որպէս զդեմետրեանսն եւ զգիսանեայն եւ զգողսն եւ զգազանս աւտարոտիս սատակէր, որպէս զանարի հսկայն զթագաւորն հիւսիսոյ զԳեղեզնոն, զոր աղաւթիւք ի ձեռն նորա շեշտակի ճեղքէր ընդ մէջ երկւարաւն Հանդերձ մինչեւ ցգետինն յետւաբար մերոյն⁷³ Մովսէսի տարածեալ զբազուկսն սրբոյն Գրիգորի ընդդէմ նմանւոյն⁷⁴ Ամաղէկայ: Եւ ոչ միայն այս, այլ եւ զշնորհս լերինն Սինայ եւ Քորեբայ ի լերինս եւ ի դաշտս Այրարաթու⁷⁵ ածեալ փառագարդէր: Սիւն ամպեղէն եւ հրեղէն ի վայր իջեալ արկանէր խորան լուսեղէն, ծիրանափառ կազմեալ նշանաւք կամարագարդ պսակեալ հրաշիւք երկնակառոյց շաւղով ի ձեռս սանդղոց երեւեալ: Որք իջեալ բազմութիւնք հրաբուն գաւրացն լնուին զստորին աշխարհս: Նոր երկին զսա հրաշագործեալ նախնին մեր Հովիւն Գրիգորիոս, նոր Յակոբ, որ տեսեամբ իջեալ Միածինն ի բարձանց յարափոխեալ կոչեցաւ Իսրայէլ, յոր մէջս եւ ի գլուխս երկուց գետոցն Տիգրիս եւ Եփրատէս եկեալ խաւսէր հարսն ոչ ինքեան, այլ սրբէիցն արքայի: Եւ երիս գաւազանաւքն՝ ընկուզի եւ սաւսի եւ իւղիւ անուամբ Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ երից անձանց եւ միոյ Աստուածութեան ծնանէր ի ջուրս աւազանին նկարէնս եւ խայտախարի գառինս եւ գոշասպիտակ մաքիս եւ ի սեւադէմ եւ ի գայլակերպ գազանաձեւ ազգաց, որք անցեալ ընդ գետս կենդանիս սպիտակափայլ, ոսկիակիզն, նշուլագարդ, գեղապաճոյս փայլէին, որ ի միում աւուր բեւրս հնգետասան յարքունական գաւրացն քրիստոսազգեստէր նորն մեր յետւ նաւեան եւ յովսեղեկեան քահանայն մեծ Գրիգորիոս: Որ զգեցաւ զպատմուճանն պճղնաւոր ի փառս եւ ի պատիւ պսակեալ ի թերթն ոսկի եւ ի խոյրն սուրբ առաջնորդէր նորոյն Զաւրաբաբելի բարեփառն Տրդատայ, եւ գերեզարձ ժողովրդեանն, որով աւերէր Բաբելոն՝ խառնակութեան վարք, կործանէր Բէլ, խորտակէր Դագոն, մեռանէր Զեւս՝ ի կղզիս արգելեալ, շանթակէզ⁷⁶ լինէր Ասկղիպիդէս⁷⁷, Արամազդ եւ Արես՝ առեալ զփառս իւրեանց, դիմէին յանդուներս, Աստղիկ զբողութիւն առեալ փախէր առ Հոմանիսն իւր:

Տունն Թորգոմայ թարգմանիչ մեծի խորհրդոյն լինէր: Գեղեցկանայր ազգն Գեղամայ եւ պերճանայր կողմն Միսակայ⁷⁸: Ազն⁷⁹ Արամայ զարմանալի փառաց հասանէր եւ տոհմի Ազքանազեան սիրելի Քրիստոսի լինէր⁸⁰: Արարաթեանն թագաւորութիւն բարձրացեալ ճոխանայր քան

^{1*} Հմմտ. Ջաֆ. ԺԱ 7-10:

զազգս բազումս, գերկիրս եւ զարքայութիւն երկնից ժառանգէր: Վա՛շ⁸¹ բազկին բարձրացելոյ⁸², փա՛ռք ձեռինն կարկառելոյ, գովութիւն տուողին արժանացելոյ, գոհութիւն միջնորդին պատրաստելոյ, աւրհնութիւն սեղանոյն սրբեցելոյ, շնորհք պարգեւողին մեծացելոյ, բարեբանութիւն կամացն քաղցրացելոյ, երկրպագութիւն երկրամերձ դիմաւք անյիշաչար ողորմութեան հաշտեցելոյ եւ անմոռաց պահողին գլխատակս իւրոյ վաստակաւորին: Քանզի որպէս առաւել վաստակեցաւ հայրն մեր եւ աստուածանման ծնաւղն սուրբն⁸³ Գրիգորիոս, քան զամենայն մսեղի տարեալ լրջմտութեամբ զսոսկալի եւ զքստմենելի կիրս չարչարանաց, նոյնքանաց, փառաց եւ շնորհաց եղեւ արժանաւոր, եւ երկնաց հոգէպէս եւ մարմնաչարչար զամս բազումս: Եւ ապա ի վայրկեանի միում ծնաւ ազգ մի ողջոյն միանգամայն զբերաւոր բանակս հայկազնեայ զարմից, պտուղս հիահրաշս իւրոցն տաժանաշատ կրիցն անհանդուրժողականաց, որ յայնժամ հիացոյց զտեսաւղսն ոչ միայն գերկրաւորս, այլ եւ՝ գերկնայինսն ամենայն: Եւ այժմ քստմենեցեալ դողացուցանէ լուրն զմիտս եւ զմարմինս լսողաց, զի տեսիլ եղեւ աշխարհի եւ հրեշտակաց՝ արժանաւոր զարմացման բոլոր սեռից եւ տեսակաց, զի հանդէս մեծագործեաց բանսարկուն Հանդերձ ամենայն դիւաւքն⁸⁴ իւրովք, եւ թափեաց ի նա զամենայն հնարս իւր եւ սպառեաց ի մի յանձն յայն աստուածամուխ զամենայն հնարից իւրոց մեքենայս ի ձեռն տիեզերասաստ եւ բուռն թագաւորութեան Արշակունեաց: Քանզի^{84a} որքան⁸⁵ տեսակ բազմապտուտ⁸⁶ չարչարանացն Քրիստոսի մնաց զոր ոչ կրեաց յինքեան սուրբն Աստուծոյ⁸⁷, մին բեւեռն թափանցանցս⁸⁸ ընկալաւ երկնագնաց թաթ ոտից նորա: Երկրորդ՝ ի կոճեղս եւ յուրանս եղեալ, քամեցաւ յարենէ երկիւղիւ Տեառն մաշեալ սրունք ոլոքաց⁸⁹ նորա: Երրորդ՝ կապիճս երկաթեայ եւ դասնակսկիծս ընկալաւ կախանաւք կարկամեալ եւ գետնամածեալ ի ծնրադրութենէ⁹⁰ ծունկք նորա երիս աւուրս: Չորրորդ՝ բրածեծ եղեալ աստուածակիր բարձք անդամոց նորա: Հինգերորդ՝ ջրաչարչար պարպատմամբ եւ ուռուցմամբ ստորագելուլ անարգանաւք վտանգեցաւ⁹¹ ողջախոհ պարկեշտ եւ սուրբ որովայն նորա: Վեցերորդ՝ շառաւիղս աղի վերամբարձ յորմն վարսեալ ընկալաւ զեւթն աւր Աստուծոյ աւրինացն բեռնաբարձողն նորա Հանդերձ գելարանաւք ճարճատմանց կրծից նորա առասանաւք չարահնար պնդեալ անաւք եւ խեղդանաւք կեղեքեցաւ լծաբարձն Քրիստոսի պարանոց նորա գէլս, ձգիչս եւ պատառիչս ընկալաւ աստուածաբան բերան նորա եւ դանդանաւանդս՝ քրիստոսակիր կզակ նորա: Եւաթներորդ՝ զեւթն աւր գլխիվայր կախեալ ի միոյ ոտանէն, եւ Հոսոս

աղբոց ընկալաւ անուշաբուրիչ Հոգոյն արժանաւոր ուրնգունք⁹² նորա: Ութերորդ՝ զվեց աւր մոխրաշունչ եղեւ անխառն աւոգոյ, զոր պարկն արգելոյր ի փողսն կապեալ: Իններորդ՝ բորակ⁹³ եւ բարկ քացախ ընկալաւ նոյն հոգեշունչ քիթ նորա: Տասներորդ՝ կռուփն, զոր կռուփահարեցաւ չարչարակիր՝ անձն նորա: Մետասներորդ՝ մամուլս էառ աստուածապսակ գլուխ նորա: Եւ այտքիկ նկարագրութիւն անդամոցն զուտ եւ զուարթուն պատկերին Քրիստոսի յոտիցն սկսեալ եւ ի գլուխն աւարտեալ: Որպէս ասեն առնել քաջ եւ ճարտար պատկերագործացն Դեղեղայ յոտիցն ձեռնարկեալ, յորում չարժիլ թուէր անշունչ տեսողաց:

Ի վերայ այս ամենայնի որպէս զոսկիճամուկ ծիրանի երեքլարեան մարգարտով հիւսեալ արկցուք զբովանդակ արքունական պատկերաւն, մանաւանդ թէ ինքն արկաւ զիւրեաւ ոստայաննկն աստուած իմաստ:

Երկոտասան՝ զտատասկն, որով ամենայն մարմինն ծակոտեալ եւ խժուծեալ⁹⁴ արիւնքամ եղեալ: Երեքտասան՝ զքերանսն ի կախանին յոտիցն մինչեւ ցգլուխն, որով մերկացան նշխարք սուրբ ոսկերաց նորա: Չորեքտասան՝ զկապարն հալեալ եւ քաջեռաց զանձամբն⁹⁵ արկին եւ ընդ բերանն ածին⁹⁶, որով խորովեցան եւ խզեցան ջիւքն ջեռաւ փոր սրբոյն եւ խանձողացան ոսկերք նորա:

Եւ արդ, միթէ՞ փոքր էր նահատակին հանդես: Ուր Արարիչն եկեալ հրէղինացն դասուք տեսանէր զարժանաւորն տեսիլ նոր եւ անծանալթ դարուց եւ ժամանակաց, յորմէ հետէ եղեւ մարդ ի վերայ երկրի:

Միթէ՞ փոքր էր պատարագն, յորոյ հոտոյ⁹⁷ լցան երկինք եւ երկիր եւ կենդանացան զարմք եւ զաւակք տանս Հայկազեանց եւ Թորգոմեանց, Արշակունեաց եւ Պահլաւունեաց⁹⁸:

Միթէ՞ փոքր էր պարծանք որդւոց առ այնպիսի հայր, եթէ ընդ շաւղաց նորա գնայցնն:

Միթէ՞ թոյլ ետ այլում հաւր վեհագոյն գտանել, քան զինքն:

Միթէ՞ սակաւ եւ դուզնաքեայ չարչարանաւք եղեւ հայր, եւ բազմուկիւն որդւոց էած ի փառս:

Միթէ՞ վայրապար, զարհուրեալ դողային երիկամուկն թշնամեացն եւ լուծանէին ջիւք բազկաց նորա, եւ ընկեցեալ լինէին զաղեղունս եւ գնային բացէ ի բաց փախստականք:

Որո՞ց հրաշից նմանէին եւ Վիրապին սքանչելիք, բայց եթէ իջնելոյ Որդւոյն Աստուծոյ ի ստորին վայրս մահու եւ ի դժոխս ներքինս, ուր յաղթահարեալ կործանեցաւ մահ եւ ապականութիւն: Որպէս եւ փոխանակին⁹⁹ Յիսուսի իջանելով ի դարանս զգալի եւ իմանալի վիշապաց շիջանէին խայթոցք մահաբերին ջաղջախեալ լինէր գլուխ¹⁰⁰ ապստամբ

վիշապին, աւերէր տուն բնակութեան խաւարասէր իշխանին, ածեալ լինէր¹⁰¹ կիտոսն կարթիւ եւ շրուշակաւ Խաչին նշանի, սանձէր նովիմբ ահաւոր կնքոյն եւ զբերան երեւելի աւձիցն¹⁰², որպէս Դանիէլ զցոռուկս¹⁰³ առիւծուցն եւ կայր անդէն¹⁰⁴ ի մէջ նոցա: Ոչ գերիս աւուրս միայն, որպէս Յունան ի փոր ձկանն¹⁰⁵, այլ զամս երեքտասան պահելով գնա վերին խնամոցն, որպէս փեսայ յառազաստի եւ որպէս քահանայ ի խորանի՝ սարկաւազեալ ի խարամանեաց նաւձիցն, այլ եւ¹⁰⁵ արժանապէս սպասաւորեալ ի հրեշտակաց սրբոց, որպէս եւ ինքն պատմեաց: Քանզի եւ¹⁰⁶ երկինք լինէր խորութիւն Վիրապին եւ բնակութիւն հրեշտակաց¹⁰⁷, որջն դիւաց, եւ կայեանք¹⁰⁸ լզուարթնոց՝ մորին սողնոց, եւ աւթարան զաւրացն վերին՝ բանտն խաւարին¹⁰⁹, եւ գործարան կենաց՝ տեղին մահապարտաց: Քանզի հովանի լինէր հաւրն մերում աջն հայրենի, եւ բառնայր գնա բարձեալ բազուկն Յիսուսի: Ողջագուրէր գնա Միսթարիչն Հոգին եւ¹¹⁰ դիւրացնէր նմա գտեղին վշտալի¹¹¹: Զի թէ ոչ լինէր այս¹¹², նա զիա՞րդ մնայր կենդանի յայնքան զազրատեսիլ թունաւորացն միջի, որ ի բարձրութենէ անկումն ի խոնարհ եւ հոտն մահաբեր: Զի ահագին տեսիլն գիշապայ բաւական էր վաղվաղակի քաղել զշունչ նորա: Այլ այն, որ ասէր գնահապետն Յակոբ, թէ՛ «Մի երկնչիւր իջանել յԵգիպտոս, զի ես իջից ընդ քեզ եւ ես Հանսից զքեզ¹¹³ անտի՞», զնոյն բարբառ աւետեաց կրկնէր մերում նահապետին սրբոյն Գրիգորի: Եւ առեալ զձեռանէ նորա իջանէր ընդ նմա եւ ասէր. «Ես եմ Տէր Աստուած քո բաւականն ամենայնի¹¹⁴»: Եւ դարմանէր գնա շտեմարանեալ զգանձն կենաց եւ զբազմալոյս արեգակն մեր զայնքան ժամանակս ի խորս անդնդոց: Եւ յիւրում ժամանակի վերաբերեալ քաղցրագոյն արեւով եւ պայծառ լուսով ցուցանէր աշխարհի, որոց ի խաւարի եւ ի ստուերս մահու նստեալ ննջէին, յորմէ լուսոյ զարհուրեալ գողք եւ աւազակք, շնացողք եւ սպանաւղք¹¹⁵, որք չըջէին եւ գործէին զգործ խոր գիշերոյ, չքոտեալ ջնջէին ի միջոյ, գազանք վայրենիք յորջս իւրեանց մտանէին, ելանէր¹¹⁶ մարդ եւ Որդի մարդոյ ի գործս Իւր եւ ի վեստեակս ձեռաց իւրեանց: Վարէին արտս, եւ տնկէին այգիս եւ առնէին պտուղս արմտեաց յանդաստանսն սրբեալ եւ պարարտացեալ: Եւ նոյն քրտամբք եւ արեամբ սրբոց Հոփփսիմեանցն ուռեալ, աւրիորդացն սրբոց, որք իբրեւ զաստեղակու՞³ բանակս արփիախաղաց ճառագաղթիւք յարեւմտից յարեւելս դիմեալք, զի ծագեսցին

¹⁰ Տե՛ս Յովնան Բ 11:

²⁰ Տե՛ս Մնդ, ԽՁ 3:

³⁰ Զի՛ք ՆԲՂ. Բայց՝ աստեղախուռ:

մեզ ընդ մերոյն արեգականն¹¹⁷, եւ զարդարեսցեն նոր աստեղքն զնոր երկինքն, որ եղեւ Հայաստան աշխարհիս, այսինքն է՝ զբարութիւն պարծանաց հաւատոյս եւ զխորհուրդ հարսանեաց եկեղեցւոյ սրբոյ հարսունքն Քրիստոսի ճգնագեղեցալք ի հանդերձս յոսկեհոռոս, վերջաւորս եւ քղանցաւորս կազմեալք եւ թագ ի գլուխ պսակեալք, յաւգնականութիւն ածեալք ի Տեառնէ փեսաւերին մերոյ, զի խաւսեցին զբարետոհմիկ ծնունդն թորգոմայ երկնաւոր փեսային, եւ լինիցին կուսութեամբ մայր ազգաց եւ ազանց նորածնաց, եւ կուսական կաթամբ սնուցեալ հասուցեն «յայր կատարեալ ի չափ հասակի կատարմանն Քրիստոսի»¹¹⁸։ Որք եւ զայս արարեալ եւ ի գլուխ տարեալ առաքեն աղաւթիւք եւ ազդմամբ վերին շնորհացն զարեւելեան արեգակն ի մուտս արեւու ուստի ինքեանք էին, զի անդրէն տարեալ զփոխարէնն ձեռնտուութիւն հասուցէ քաղաքի նոցա Հոռոմայ եւ աշխարհին յիտալացւոց եւ ամենայն Եւրոպիայ՝ ծագելով նոցա լոյս եւ ջերմն ճառագայթիւք արասցէ նոցա գարուն հոգեւոր եւ պտղածին։ Եւ ցույցէ միմեանց զնորընծայ նորոգեալ քրիստոսապսակ թագաւորսն այն, ինչ արմատ արձակեալ ի խոնարհ եւ նորա բողբոջ բուսովք եւ ծաղկաւք ի վեր փթթեալ ոստս եւ շառաւեղս արձակեալ ընդ լայնութիւն եւ ընդ երկայնութիւն աշխարհի՝ ամելով ի հաւատս զամենայն հնազանդեալս իւրեանց Տրդատ եւ Կոստանդիանոս, Գրիգորիոս եւ Սեդեքստրոս¹¹⁸ ցանկալի եւ արժանատենչ տեսութեան Աստուծոյ եւ աստուածասիրաց, եւ ոչ երկինք իւրով վայելական զարդուքն այնպէս գեղեցիկ է, որպէս յայնժամ եկեղեցի այսպիսի հայրապետաւք եւ թագաւորաւք խքեղացեալ վայելչանայր։

Ո՛ր բարեբախտ եւ յաջողակ¹¹⁹ ժամանակին եւ բարեաւ¹²⁰ պսակեալ տարւոյն եւ բարեբեր¹²¹ ամսոյն ի տարւոջն եւ աւետալուր շաքաթուն ի յամիսն եւ շնորհաւոր աւուրն ի շաքաթուն եւ աւրհնեալ ժամուն ի յաւուրն, յորժամ տեսին Նոքա զմիմեանս, եւ փարէին զիրերաւք ողջագուրեալք ի միմեանց եւ համբուրեալք յիրերաց ի համբոյր սրբութեան¹²²։

Չորս սիւնք չորեքծագեան տիեզերաց, գետքն դրախտաբուխք¹²³ եւ աւետարանչացն պատկերքն։ Ո՞ տայր մեզ գտեսութիւնն զայն ցանկալի եւ զերծ յայժմու թշուառութենէս եւ ի վատաբախտութեան¹²⁴ աւուրց ժամանակիս¹²⁵։

Տնծացաւ երկիր ամենայն¹²⁶, զուարճացաւ ծով լրիվ իւրով, տիեզերք ամենայն¹²⁷ բնակչաւք իւրովք, ուրախութիւն եղեւ հրեշտակաց առաջի Աստուծոյ։ Որպէս ասաց մեծ ինքնակալն¹²⁸ Կոստանդիանոս ընդ մեծափառն Գրիգորիոս. Հայր սուրբ, որքան ուրախութիւն է յերկինս

վասն այսքանեաց ազգաց փրկութեան եւ ընդ գալուստ ձեր խոնարհութեամբ առ մեզ։ Եւ նա ասաց¹²⁹. Անպատմելի աւ անճառելի ցնծութիւն։ Եւ թագաւորն¹³⁰ պատասխանի տուեալ ասաց, թէ նոքա յերկինս ուրախ են ընդ մեր փրկութիւնս, ապա եւ մեք փրկեալքս մի՛ վերջացուք ի խնդութենէն։ Եւ հրաման հանեալ ընդ ամենայն յիտալիայ¹³¹՝ առնել տաւն ցնծութեան եւ ուրախութեան մեծ գեւելեալք անբան կենդանեաց եւ բանական պատարագաւք¹³², սաղմոսիւք եւ աւրհնութեամբ եւ երգովք հոգեւորաւք, զոր ոչ ոք կարէ իմանալ կամ պատմել։ Ամասւրեայ մի ժամանակ, գրգէին, գգուէին զմիմեանս, զարմանային ընդ տնտեսութիւն Աստուծոյ, զոր ինչ արար նոցա։ Ուսանէր ապա Մեծն Կոստանդիանոս ո՞նով զհաւատս եւ զուղղափառ խոստովանութիւն¹³³ ի հաւրէն մերմէ ի սրբոյն Գրիգորէ¹³⁴ մեծաւ երկիւղիւ եւ պատկառանաւք, որպէս ի նոյն ինքն՝ ի Հոգոյն Սրբոյ։ Պատարագէին, ուխտս կատարէին եւ հաղորդէին ի միմեանց, դաշինս դնէին, կտակս գրէին, երգումնս անլուծանելիս¹³⁵ ի երդուին եւ միաբանութիւնս հաստատէին ի վերայ միմեանց ի կեալ եւ ի մեռանել ազգէ յազգ մինչեւ յաւիտեան։ Եւ այսպէս սիրական պարգեւաւք եւ առաքելական նշխարաւք սուրբ ոսկերաց դառնային, գնային մերքն¹³⁶ յաշխարհն իւրեանց յարեւելս՝ լի հոգեւոր բերկրանաւք եւ առողջութեամբ մարմնոյ եւ պէսպէս հրաշագործութեամբ ի ծովու եւ ի ցամաքի ի փառս եւ ի գովեստ մեծի եւ երկնաւոր զաւրուութեանցն։ Եւ յիւրականն հասեալ վիճակ սկիզբն առնէր ստվորականն վարդապետութեան ի Սատալացւոց քաղաքէն մինչեւ յաշխարհն ինախտեաց եւ ց՛կարջս¹³⁷ եւ ց՛Մասբուլթս¹³⁸ եւ մինչեւ ի դրունս Ալանաց եւ զսահմանս Կազրից¹³⁹ եւ ց՛Փայտակարան քաղաքն Հայոց, որ է Տփլիս¹⁴⁰, եւ յԱղամացւոց քաղաքէն մինչեւ ց՛Մծբին առ Նշիրական աշխարհաւն եւ Կորդուաց մինչեւ ցա՞մուր աշխարհն Մարաց, եւ առ տամբն Մաքրոտաց¹⁴¹ աշխարհին եւ առ Ատրպատականաւ։ Եւ առաւել եւս¹⁴² քան զայս ընդր Աւետարանաւն Քրիստոսի ծայրէ ի ծայր զամենայն առ հասարակ, զոր դնեաց չարչարանաւք առողջացուցեալ զնոսին աստուածաբան լեզուաւն բարուքապէս¹⁴³ զարդարէր։ Քանզի ոչ եթէ առանց մեծի խորհրդոյ էին իրք վշտակիր նեղութեանց նորա, այլ զոր ինչ կրեաց հայրն մեր պարծանաց ազդմամբ եւ արդեամբք ընկալալք մեք ի պարգեւացն Աստուծոյ։ Բեռն աղին, զոր բարձին¹⁴⁴ թիկունք. նորա համբերող եբարձ ի թիկանց մերոց զբեռինս մեղաց եւ համեմեաց զանհամութիւնս մեր աղիւն ճշմարտութեան։ Գլուխ ի վայր կախիլն նորա ուղղեաց զգնացս մեր ի բարձունս եւ ջուրն լուաց զաղտ հնութեան մերոյ։ Մոխիրն եբեր մեզ աւժումն ուրախութեան։ Քացախն եբարձ զկիրս մերոյ տկարութեան եւ տատաղն՝ զփուշ մերոյ խղճմտանաց, քերանքն՝ զմարմինն ապականագործ, եւ կա-

պարն՝ զծանրութիւն պարտեաց մերոց, դանդանաւանդն՝ զանասնական անհնազանդութիւն¹⁴⁵: Թիւ Հնգետասան¹⁴⁶ չարչարանացն եխից զբերս ախտիցն, որ յանմ Հասակի սկսանին, եւ արարին զկեանս մեր ամենաճառագայթ, որպէս լուսին զՀնգետասան գիշերն իւր: Վիրապին իրք՝ զվիրաւորեալքս եւ զՀոսեալքս յերկնից ի խորս¹⁴⁷ անդնդոց ի վեր ածեալ զմեզ ի յերկինս եհան որպէս Տէրն՝ զՀովիտն ի դոժոխոց: Թիւքն Հնգետասան արհնեաց զարձակուամն եւ զսկիզբն ծննդեանն մերոյ, զի անտի սկսանիմք: Եւ զի երեք Հինգ է¹⁴⁸ Հնգետասանն զգայութիւնս մեր անխեթկելի եւ առանց թուկից թշնամուոյն պարսպեաց¹⁴⁹: Բազմաբան վարդապետութեամբն ծնաւ ազգս բազումս¹⁵⁰ աւազանաւն դրոշմեալ մինչ զի եւթն աւուրս մկրտէր իւրովք ձեռաւքն չորս Հարիւր բերս անձինս եպիսկոպոս կացուցանէր իւրովք լուսարաշի աջովն չորեք Հարիւր ոգիս եւ անթիւ¹⁵¹ քահանայս եւ սարկաւագուենս եւ դպիրս¹⁵²: Վանորայս շինէր, անապատաւորս կարգէր, աղքատանոցս եւ Հիւրանոցս պատրաստէր, ըստ աշխարհաց, գաւառաց, գեղից եւ ագարակաց: Եկեղեցիս Հաստատէր ապարանաւք¹⁵³ պիտոյից չորք Հոգս եկեղեցւոյ ագարակին եւ եւթն մեծացն գեղից եւ աւանից: Դպրոցս յաւրինէր, մանկուենս¹⁵⁴ Հաւաքէր, վարդապետս կարգէր¹⁵⁵, յոյն եւ ասորի գրոյ եւ լեզուի գիտակս կացուցանէր, եւ ամենեցուն¹⁵⁶ ռոճիկս կարգէր յարքունուտ: Զուարճացոյց զթագաւորն քրիստոսասէր յայտոսիկ, քանզի խայտայր, զուարճանայր, ցնծայր առաջի զարդու եկեղեցւոյ, որպէս Դաւիթ արքայ՝ առաջի տապանակին Աստուծոյ: Յետ այսր ամենայնի¹⁵⁷ առանձնանայր սուրբն Գրիգոր, ի լուութեան կայր թաքստեամբ յանապատս եւ ի գերծ տեղիս, զի յամենայն աստիճանս յաստուածային շնորհացն փառաւորեացի սուրբն Առաջին՝ որդագրութեան շնորհի արժանի եղեւ աւազանաւն, երկրորդ՝ էառ զպսակն մարտիրոսական, երրորդ՝ ել¹⁵⁸ ի պատիւն քահանայութեան, չորրորդ՝ նստաւ յաթոռն եպիսկոպոսութեան, Հինգերորդ՝ ի պատիւն Հայրապետական, որ եղեւ կաթողիկոս, վեցերորդ՝ էհաս մարգարէական շնորհի, եւթներորդ՝ էհնաս յառաքելական պատիւ քարոզութեամբ սուրբ Աւետարանին, ութերորդ՝ վարդապետական պատուով ճոխացաւ՝ մեկնութեամբ աստուածային բանից, իններորդ՝ թեւաւք Աստուծոյ Հոգոյն յառանձնական վարս թուուցեալ յորդորեալ ի սուրբ եւ յաստուածահաճոյ միանձանցն յԱնտոնէ եւ ի Կրաւնիդեայ, զի¹⁵⁹ այնպէս կացցէ եւ¹⁶⁰ զի անգիտելի բնաւից վաղճանեցաւ մովսիսաբար, զի մի՛ պաշտեսցեն զոսկէրս նորա դեռահաւատ նորածնունդ որդիք նորա հաստանեայք¹⁶¹ զոր եւ արարն իսկ եւ բնակեցաւ ի լեառն Սեպուհ, որ այժմ կոչի յանուն նորա¹⁶² Սուրբ Գրիգորի: Ուստի եւ ասեն, թէ կամեցաւ գնալ ի վերայ ծնկացն յերուսաղէմ, զի անդ կատարեսցի, եւ այնպէս

իջեալ ի լեռնէն եւ անցեալ ընդ ձորակ մի: յայնժամ¹⁶³ առաքէ Տէրն նորա Գրիստոս երկու սերովքս ընդ առաջ նորա՝ ասել ցնա, թէ պատկառեմ¹⁶⁴ Ես ի քո յանտանելի ճգնութենէդ, կաց ի վերայ ոտից քոց եւ ել ի լեառնդ, ուստի իջերդ եւ անդ վախճանեսցիս: Եւ ոչ ոք գիտացէ զմահ քո առժամայն, եւ ոչ առնուն զքեզ ի պաշտաւն բարեք խրատեալ ի քէն ժողովուրդն քո: Զոր եւ¹⁶⁵ արարն իսկ եւ ի տեղին յայն խաչ կանգնեաց եւ սերորէս անուանեաց երկուս: Եւ այժմ գեղակ է տեղին, ուր կան խաչերն¹⁶⁶ Հրաշագործք եւ անուն գեղջին¹⁶⁷ կոչի սերորէք մինչեւ ցայսաւր ստուգապէս եւ գիտակ են այսմ աւանդութեանս, որ ասացաւս: Ել ապա լեառն իմանալի ի լեառն զգալի, ըստ Հրամանին Տեառն իւրովքն պատգամաւոր սերորէիւքն, եւ անդ իմաստասիրէր եւ աղաւթէր որպէս սուրբն¹⁶⁸ Եղիա ի Կարմելոս՝: Եւ կայր անդ¹⁶⁹ խաչեալ բազկատարած զցայգ եւ զցերեկ: Իսկ յորժամ լցաւ ի նա «ամենայն խորհուրդք եւ ամենայն տուրք բարիք եւ պարգեւք կատարեալք ի վերուստ ի նա իջեալ²»: Եւ եհաս ժամանակ ելից նորա ի խաչաչարչար եւ ի բազմատանջ մարմնոյն: Եւ երթեալ առ Տէրն իւր յանասելի փառսն, զոր ամբարեալ էր: Ի լնու թուոյ երեսուն ամաց քահանայապետութեան նորա «զբարեք պատերազմն պատերազմեալ, զհաւատսն պահեալ, զընթացսն կատարեալ եւ յանթառամ պսակն հասեալ³»: Հանէր ապա Հրամանն Տեառն գնա ի կատար լերինն Սեպուհ եւ ցուցանէր նմա զերկիրն Աւետեաց զվերինն Երուսաղէմ զանդրանկացն եկեղեցի, որք սպասէին նմա: Զոր աւրինակ մեծն Մովսէս զՊաղեստին տեսանէր ի Նաբաւ լեռնէ եւ վախճանէր⁴ 170, այսպէս եւ¹⁷¹ մերն Մովսէս յետ վերնային փառաց տեսեանն՝ տեսանէր եւ զսահման վիճակին իւրոյ, զորս խաչակնքեալ արհնէր եւ, յանձն առնէր Աստուծոյ Հայրենի աղաւթիւք եւ յորդառատ արտասուաւք: Եւ ապա աւանդէր ի ձեռս Աստուծոյ զանարատ Հոգին միայն ընդ միոյն Աստուծոյ գոլով: Եւ նշխարք մարմնոյն կարաւտ եւ ծարաւի թողեալ զբիւրաւոր բանակս ուստերաց եւ դստերաց իւրոց, եւ խանդակաթ եւ կաթոգին զմանկուենս առագաստի եւ զտղայս Հոգեւոր իւրոյ երկանց¹⁷², որք ոչ լուան զյետին խաւսս խրատու նորա ի սփոփունս սրտից¹⁷³ եւ ի մխիթարութիւն ինքեանց: Եւ ոչ զարդարեցին զդի նորա, եւ ոչ լացին գնա աւուրս երեսուն, որպէս տունն Իսրայէլի¹⁷⁴ զՄովսէս եւ զԱհարոն: Այլ փոխանակ

1* Տե՛ս Գ Թագ. ԺԸ 20-29:

2* Յակ. Ա 17:

3* Բ Տիմ. Դ 7:

4* Տե՛ս Բ օր. ԼԴ:

Նորա սիւն Հրեղէն եւ բանակք Հրեշտակաց շուրջ զաստուածընկալ մարմնով Նորա եւ անպատմելի ուրախութիւնն ի մէջ դասուցն երկնաւորաց շուրջ զմաքուր եւ զբրիստոսագեղ Հոգով նորա:

Իսկ զՀոգով¹⁷⁵ Հովանաւորեալ երկնաւոր փառաւք զմարմին Հովին մեր զքաջի Հովուաց բարեբախտաց գտեալ թաղեցին անգիտաբար: Տեսեալ զնա, զի կայր կանգուն յեցեալ ի գաւազանն տարածեալ ձեռաւք, ոչ գիտացեալ, թէ ո՞վ ոք իցէ, սակայն իմացան ի փառաց լուսոյն, թէ մեծ ծառայ իցէ Աստուծոյն Բարձրելոյ: Զոր էգիտ ապա ճգնաւորն սուրբ Գառնիկ յետ բազում ժամանակաց եւ տարաւ ի Թորդան: Եւ անտի տարաւ կայսրն Զենոն¹⁷⁶ ի Կոստանդինուպուլիս, եւ յետոյ բերաւ ի Հայս շնորհաւքն Քրիստոսի ի ձեռն Գրիգորի Պատրկի: Որոյ կէսն եղաւ ի ներքոյ չորից սեանցն սուրբ Գրիգորի առապարհն եւ այլն յեկեղեցիս եւ ի բազում տեղիս գանձեցաւ: Եւ աջն լուսընկալ եւ շնորհաբաշխ¹⁷⁷ Հանդերձ այլ նշխարաւք, եւ նորին տարամատոյց¹⁷⁸ սեղանովն եւ քաւղն եւ գաւազանն կայ յաթոռ սրբութեան իւրոյ ի Սիս¹⁷⁹: Եւ անդ¹⁸⁰ ծնանի գաւակս եւ աղբիւրացուցանէ¹⁸¹ զշնորհս Հոգւոյն Սրբոյ ընդ ամենայն Հայաստանեայս: Քանզի սիւն Հրեղէն խարսխաւոր¹⁸² թակաղաղ ունելով ահաւոր, որ էր իբրեւ զլեռան մի լուսեղէն խաչիւ թագազարդեալ, զոր մեկնեաց Հրեշտակն ի տեսեանն, եթէ պատիւ քահանայութեան այս, որ յոյժ բարձր եւ ահաւոր խորհրդով: Այն ոչ երբէք մեկնեալ է ի բարձր եւ ձաստուածակառոյց Աթոռոյ նորայ: Եւ վասն այնորիկ Հաստատեալ կայր անշարժելի խարիխան ոսկիածոյլ, յաղագս որոյ անդ է Գրիգորի յԱթոռ իւրականն փառաւք: Եւ տարածեալ է անուն նորա ընդ ամենայն տիեզերս տէրութեան Աստուծոյ, քանզի յամենայն երկիր ել բարբառ Նորա եւ մինչ ի տիեզերս Հասին խաւք նորա, եւ Նշխարք սուրբ ոսկերաց նորա, եւ լրմամբ շնորհի իւրոյ տարածեալ է սուրբն Գրիգորիոս ընդ ամենայն իւրաշէն շրթունս ուղղափառ գաւակաց իւրոց, եւ յայլոց¹⁸³ ազգաց լուսաւորիչ Հայոց կոչեցեալ սուրբն¹⁸⁴ Գրիգորիոս՝ Գրիգորիոս լուսաւորիչ Հայոց: Վասն զի այլոյ^{184a} ուրուք ազգի առաջնորդի ոչ կայ անուն Լուսաւորիչ^{184բ}, թէպէտ էին ամենեքեան լուսընկալք եւ Հոգիացեալք¹⁸⁵ լուսատուք ազգաց եւ պարծանք տիեզերաց¹⁸⁶, զորս Հանին ի խաւարէ կռապաշտութեան եւ ածին ի լոյս աստուածգիտութեան¹⁸⁷: Այլ զի մերն լուսաւորիչ պարզաբան, յստակախաւս, աւգտեցուցիչ էր եւ¹⁸⁸ մեկնաւղ աստուածային եւ երկնաւոր խորհրդոյն, լոյս ծագէր ի բանից նորա եւ տայր շնորհս լսողացն, վասն որոյ¹⁸⁹ եւ Լուսաւորիչ կոչեցաւ, որպէս

սրբաբանն եւ պայծառախաւսն Յոհան Ոսկիբերանն ասացաւ: Ասեն դարձեալ, թէ երկոքին¹⁹⁰ ինքնակալքն Կոստանդինոս եւ Տրդատիոս եւ պապքն երկոքին սուրբն¹⁹¹ Սեղբեստրոս եւ մեծն¹⁹² Գրիգորիոս եկին ի Հռոմայ յերուսաղէմ, եւ վիճակաւ բաժանեցին զսուրբ¹⁹³ տնաւրինական տեղիսն, եւ Հայոցն անկաւ¹⁹⁴ սնարքն եւ Գողգոթայն եւ սուրբ Կարապետն եւ սուրբ Յակոբ: Եւ սուրբն Գրիգոր կանթեղս¹⁹⁵ կախեաց ի սնարս գերեզմանին Քրիստոսի¹⁹⁶ եւ ինդրեաց զիշումն լուսոյն յԱստուծոյ ի նշան ժամու¹⁹⁷ յարութեան իւրոյ ամի ամի ի փառս անուանն Քրիստոսի Աստուծոյ եւ յիշատակ շնորհաց Հաւրն մերոյ սրբոյ: Վասն¹⁹⁸ այնորիկ կոչեցաւ Լուսաւորիչ:

Էաք եւ մեք քան զազգս բազումս խաւարատանջ մառախլամած, յուսակորոյսք եւ ի ձեռն Նորա լուսաւոր վարդապետութեան քան զյուրովս մեծագոյն շնորհի արժանացաք իմաստութեամբ եւ ուղղափառ Հաւատով, աննենգ, անբիծ եւ անարատ խոստովանութեամբ, զի «ուր^{198a} առաւել եղեն մեղքն, անդ եռաւել եւս յաւելան շնորհքն»^{198b}: յաղագս որոյ մեք լուսաւորեալք եւ նմա^{198բ} միշտ լուսաւորիչ անուանեցաք եւ անուանեմք¹⁹⁹: Յայտնապէս որպէս արեգակն ի մէջ երկնից լոյսն անշիջանելի Հանապազ վառեալ ի նշխարս ոսկերաց նորա²⁰⁰ եւ կայ միշտ յԱթոռ փառաց իւրոց, ուստի բաշխի եւ բաժանի յաճախաբար պարգեւաւք յուղղադաւան^{200a} ժողովուրդս եւ ի վիճակս՝ սահմանաց իւրոց էացեալ եւ արմատացեալ մինչեւ յաւիտեան:

Գրիգորիոս՝ Արթուն կոչեցեալ թարգմանութեամբ՝ յարակիր եւ ներգործական անուամբ, որ ոչ երբէք ետուր քուլն աչաց եւ ոչ ծանարութիւն արտեւանաց, եւ ոչ Հանգիստ դժուարաբեռն մարմնոյն^{200բ} մինչեւ եգիտ զտեղի յարկի Տեառն Աստուծոյ Յակոբայ եւ^{200գ} տանս Թորգոմայ:

Գրիգորիոս՝ որդի մխիթարութեան ըստ այլում կոչման, ոչ մալր քոյ Ոգոհեայ, այլ՝ բոլոր Հայաստանեայցս եկեղեցոյ: Ոչ որդի վշտաց, որպէս Բենիամին մալր իւրոյ Հռաքելի եւ առիթ մահու եւ կամ Վայգաբաւթն այն ի յառման տապանակին^{200գ}, այլ առիթ բերկրանաց եւ պատճառ կենդանութեան սկնդուկ եւ ամուլ աշխարհիս արեւելից Հիւսիսոյ²⁰¹, ըստ Սահակայ եւ Իսրայէլի՝ Յակոբայ ազատածին եւ պարգեւական²⁰² զաւա-

Տե՛ս «Երանելոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի Կ. Պոլսի եպիսկոպոսապետի ներքոգեաց ...սրբոյն Գրիգորի Հայոց մեծաց հայրապետի...», Վեցնտիկ, 1878:

^{1a} Հոռով. Ե 20:
^{2a} Ա թագ. Գ 21:

կացն Սառայի եւ Ռեբեկայ²⁰³, յորոց²⁰⁴ աւրհնեցան ոչ սակաւ ազգք եւ ազիւնք եւ զանմահականն առին վիճակ:

Գրիգորիոս՝ հիմն հաւատոյ, սիւն եկեղեցւոյ, յարդարիչ աստուածատուր կրանից եւ²⁰⁵ յարացոյց անարատ քաղաքաւարութեան, ըստ Քրիստոսի:

Գրիգորիոս՝ հաստատութիւն երկրի, ծովու նաւաստի²⁰⁶, բարձրութիւն երկնի²⁰⁷, արեգակն պայծառ²⁰⁸ ի մէջ ազաւտեբեւակ լուսաւորաց:

Գրիգորիոս՝ համասնունդ հրեշտակաց, համապատիւ վեհիցն երջանկաց, անուանակիր Պետութեանց, իշխանակից իշխանութեանց եւ²⁰⁹ գաւրակից Զաւրութեանց:

Գրիգորիոս՝ դասակից Սերոբէից, Հաղորդակից Քերոբէից, Հանգիստ եւ Աթոռ ամենասուրբ²¹⁰ Երրորդութեան, զորոյ գուլթն ողորմութեամբ եւ մխիթարութեամբ դարձուցես ի ժողովուրդս քո եւ ի վիճակս ժառանգութեան քոյ յազգս²¹¹ Հայաստանեայց, որք աննենգ եւ անխարդախ պահեն զառ ի քէն քարոզեալ հաւատս եւ զեղեալ կանոնս²¹² Հարջարանաւք եւ ճգնութեամբ ի պարծանս քեզ եւ որդոց քոց²¹³ յաւուրն Քրիստոսի: Թէպէտ եւ ի բարեաց գործոց աղքատ գտանիմք եւ յոյժ ամաչեցեալք, զոր քաւեսցես մաքուր քահանայապետդ մեր եւ աստուածագուլթ²¹⁴ ծնաւող եւ հայցեսցես լնուլ զաւետեաց խոստումն վերանալ, ելանել²¹⁵ յառաջին փառսն եւ ի պայծառութիւն՝ թագաւորութեամբ եւ²¹⁶ քահանայութեամբ եւ գործովք արդարութեան ի հաճոյսն Աստուծոյ: Եւ զսակաւ ծաղիկս զայս հաւաքեալ ի խաւսուն մարգաց²¹⁷ ընկալ ի հեւսս²¹⁸ պսակի ամենարժան գլխոյդ, եւ տուր մեզ²¹⁹ տեղի ի խորանի քում²²⁰ յաստիճանաժառանգ որդոց քոց²²¹ խնդրողի բանիս, եւս²²² եւ յուսով աշխատողիս, որ ամենեւին եմս անարժան որդիութեան քոյ եւ աշակերտութեան: Բայց միայն ի ձեռն քոյդ²²³ մաղթանացս սպասեմ ողորմութեանն Աստուծոյ՝ հասանել խորհրդով տնաւրէնութեանն Քրիստոսի, եւ ի²²⁴ Հեղուճն արեան Նորա կենարարի²²⁵, որ է աւրհնեալ, գովեալ եւ բարեբանեալ²²⁶ ի փառս հաւր եւ ի պատիւ ամենասուրբ Հոգոյն, ի հրեղինաց եւ ի հողեղինաց ի սուրբս իւր եւ յամենայն արարածս այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտեանից. Ամէն:

Գ

ՆՈՐԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՀՈԳԵԼԻ ԵՒ ԲԱՆԻԲՈՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՍԱՅԵԱԼ ԲԱՆ ԳՈՎԵՍՏԻ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱԻՈՐՉԻ

Եւ արդ, սկսանիմք այժմ մեծապէս սիրով, ըստ յուսոյն յորդորման մտաց աչաւք նայիլ ի դիտաւորութիւն ճառիս թերեւս ոչ գտանիցիմք ամաչեցեալք՝ խնդրելով յայնմանէ, որ տայն ամենայնի առատապէս եւ ոչ նախատէ, որով շարժիմք յուսովն, որ առ Աստուած բանագտակ լինել ի պատիւ աւուրս եւ ի գովեստ հաւրն մեր սրբոյ որչափ եւ է կարողութիւն մեր ներբողել զհայրն մեր եւ զլուսաւորիչն Հոգոց մերոց եւ զմտաց զսուրբն Գրիգոր: Թէպէտ եւ ստուգապէս յարժանւոյն կասեալ գտանիմք, այլ յուսով յաւժարութեան անձամբ չափ գուն գործելն ոչ է այլպանելի, վասն զի սիրոյ է նշանակ մանաւանդ, զի ներէ հայրն մեր Հոգեւոր ախմար բանիցս²²⁸ շարադրութեան եւ ոչ եպերէ եւ անտես առնէ, այլ բերկրեսցի յաւէտ նայելով յաւժարութիւն սիրոյն, զոր աւրինակ հայր որդեսէր ի դեռաբոյս մանկան թաւթովախաւսութիւն եւ ի հայթայթումն ուրախանայ առաւել, քան թէ տխրէ²²⁹: Վասն զի հայրն մեր Հոգեւոր ի Հանգիստի որդոցս ճգնեալ տիրապէս սիրով զփուշ մեղացն ի բաց մաքրելով բազմադիմի վաստակաւք յազարակէ իւրմէ ժառանգութեան պտղաբերս առնելով ըստ Աւետարանին զհարիւրաւոր թուոցն զլիութիւն ըստ բերրի երկրին՝ պատուիրելով յաւէտ եւ վերադիտողաց եւս զներկուռ ականն դիտել պողոտայ, ըստ մեծի շնորհընկալութեան, որով կոչեցան յառաջնորդութիւն ոչ պատրելով ի սէր աշխարհիս, ըստ փառամով մուրեցեցացն, որք անարժանք²³⁰ անուան հովուութեան, ըստ խոտորնակ եւ թիւր գնացից՝ լքանելով զհաւատս գառանց եւ զտեսչութիւն բանաւոր խաշանց՝ ոչ ժողովելով ի փարախ Հոգեւոր խնամոց եւ ոչ կերակրեալ բանիւն ճշտութեան, այլ անտես եւ անփոյթ առնելով զգինս արեանն Քրիստոսի, որ նոցին հաւատացաւ, որք հանապաղ անտերունչք եղեալք ողորմելի տեսութեամբ եւ վարակեալ կենաւք հեռի ի դալար վայրէ եւ ի ջրոյ հանգստեան: Իսկ առաջնորդքն կոյրք եւ մուրաք յաւէտ զանձինս արածեն քան թէ զհաւատս գայթակղեալք եւ գայթակղեցուցանեն՝ ի վիհս կորստեան գահավիժելով զինքեանս եւ զհաղորդեալսն իւրեանց, զկիթն ուտելով եւ զասրն զգենլով եւ խաշանցն բնաւ Հոգոյ չտանելով, զգէրսն ի զենուճն պատրաստեն եւ զբեկեալսն ոչ պատեն, որքոց եւ այրեաց Հոգ ոչ տանին եւ ի պահանջումն հարկացն երագափոյթք են, ի կեղեքումն անձանց տնանկաց, որով աճեաց նոցին կարասի եւ խրատու բան նուագեաց եւ հա-

մարձակութիւն յանդիմանութեան կասեցաւ, մանաւանդ, թէ Հեղզութիւն տիրեաց, զի որք անձին փրկութեան փոյթ ոչ վարեն որպէ՛ս ընդ ձեռամբ անկելոցն խնամարկու լինիցին, եւ որք գործովք գայթակղեցուցանեն՝ բանիւ զիա՞րզ կարիցեն խրատել: Որոց սաստկագին ի տեառնէ սպառնացեալ է դատաստան եւ պատիժ պատուհասի վասն մեծագոյն աւանդութեան եւ գիտութեամբ մեղանչելոյն, զորոց ի բաց թողով զկղերջանիկ բանիցս դիտումն ի փութալին մեզ յառաջեսցուք, վասն զի կարի Հեռացաք ի բանէն: Եւ զի առայժմ ոչ է այսոցիկ տեղի, այլ մեծահանդէս հաւրն յիշատակ: Վասն զի գովութեան է մեզ աւրս առաջիկայ բաղձալի անձին սրբոյն Գրիգորի Հայաստանեայցս լուսաւորչի: Եւ արդ, է նա շառաւեղ հաւրն Հաւատոց մեծին Աբրահամու Հայցմամբ սրբոյ առաքելոյն Հայոց պարգեւեալ առ դամբարանի նորին ստուգապէս զընծայումն առեալ: Ապա եւ ծնունդ նորին ի նմին տեղու՞ղ կատարեալ լինէր, որոյ եւ շնորհացն փոխանորդ գտեալ առաքելական վիճակին եւ պայծառ քարոզութեան արժանացեալ, ի Գամրաց գաւառին սնեալ, ուր ի տղայութեան ըստ Յիսուսին մերոյ եղեւ փախուցեալ, զի որոյ բանիցն էր լինելոց քարոզ, զնորին կանխաւ կրէր զաւրինակն: Յարեւմտային կողմանցն արեգակն արդար ծագէր էլիցն արեւու՝ նահատակակից առեալ իւրոյն Հանդեսի զպարգեւեալսն ի Տեառնէ զդասս երջանիկ կուսանացն սրբոց գերանելեացն Հռիփսիմեանց²³¹ եւ զմայրն Հաւատոյ գերանուհին Գայիանէ՛ զգաւրաւորսն ի մարտի, զյաղթողսն ի պատերազմի, զհարսնացեալսն Քրիստոսի, զգատերսն վերինն Նրուսաղէմի, զթագուհիսն երկնից արքային եւ զաւրիորդսն առագաստի անմահ Փեսային, զբամբէլն Հաւրն երկնաւորի եւ զգլխոյսն Հոգոյն ճշմարտի: Որ կարապետք կենաց եղեն Հայոց աշխարհի եւ աւետալուր բարբառք որդոցս Աբեղի: Խթան բարուք զարթուցիչք ի նիրհմանէ թմբրութեան մեղաց որդոցս Արամայ արեւելեան եւ հիւսիսային կողմանց:

Արիք տիրապէս, որ ննջէքդ ի քուն թանձրութեան²³² մահու, յաւէտ բարբառէր, եւ զաւրէն քաղցրահնչիւն տատրակի ձայն աւետեաց վերագոչէր:

Արիք, որ ննջէքդ ի խաւարի, լոյսն Հայրական ծագեալ յաշխարհի, եւ դուք ընդէ՞ր նստիք ի խաւարի: Կեանքն անմահութեան վասն մահկանացու բնութեանս ի բարձանց խոնարհեալ, եւ դուք վասն է՞ր դնիք ի ստուերս մահու:

Հովիւն քաղ ի խնդիր մոլորեալ ոչխարին ելեալ, եւ դուք զիա՞րզ անտերունչք ամայի շրջիք: Որդին Աստուծոյ Որդի Ադամայ եղեւ, զի է ծառայութեանէ զազամեանս ազատեսցէ, եւ դուք ընդէ՞ր մնայք ի ծառայութիւն մեղաց: Աղբիւրն անմահութեան բխեալ ի Հաւրէ, եւ դուք զի՞

ծարակեալ մեռանիք ի մեղս: Միջնորդն հաշտութեան առ մարդիկք եկեալ՝ ի՞բր ընդվզեալ կայք կորագլխութեամբ, ժառանգն Հաւր յերկրի երեւեալ, զի զմարդիկք ժառանգակիցս Իւր արասցէ, եւ դուք ընդէր զրկիք ի փրկութենէ: Բազումք ի մարդկանէէ քրիստոնեայք եղեն յազգաց եւ յազանց Հեթանոսաց, ի Քրիստոս Հաւատացին յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան մկրտեցան, յորդեգրութիւն Հաւրն երկնաւորի կոչեցան, Քրիստոսի եղբայրացան, Հոգոյն Սրբոյ արժանացան, յարքայութիւն երկնից հրաւիրեցան՝ ժառանգ Աստուծոյ լինելով եւ ժառանգակից Քրիստոսի: Եւ դուք՝ որդիքդ Արամայ, ընդէ՞ր վերջացեալ գտանիք անձամբք անձանց մատն եղեալք, զարթիք ի նիրհմանց, արիք ի կործանմանց, կանգնեցէք ի գլորմանց, կացէք եւ դիտեցէք, ծաներուք եւ տեսէք, իմացարուք եւ գիտացէք, զի անէծքն բարձեալ է, աւրհնութիւն ծաւալեալ, դուռն դրախտին բացեալ է եւ ծառն կենաց ծաղկեալ, բոցեղէն սուրն վերացեալ է եւ Ծառն կենաց Համարձակեալ, Հարսանեացն ծախ գործեալ է եւ առագաստն պատրաստեալ, հրաւիրակքն ի խնդիր ելեալ են: Աւագակն ի դրախտն է, եւ ձեզ մնան հրաւիրեալքն: Պարարակն զենեալ է, եւ անառակ որդին ի փառս ընկալեալ է պատուով, պատմուճանաւ եւ մատանեալ զարդարեալ, չբեղացեալ եւ ճոխացեալ:

Ընդէ՞ր կայք Հեղգացեալ, արի՛ք, փութացարուք, արի՛ք, նորոգեցարուք, արի՛ք, կենդանացարուք, արիք, յառաջեցէք ի բարիս: Մերձ են աւգնականքս, պատրաստ են ձեռնտուքս, առընթեր կան աւժընդակս: Գայլքդ գառինք լինելոց էք, այծիքդ յաւդիս փոխելոց էք, սեւամորթ քդ սպիտակակիզն դառնալոց էք: Ի ձէնջ Հովիւք Հաւտից ընտրելոց ես, մարտիրոսք եւ վկայք լինելոց են, դպրապետք եւ թարգմանիչք երեւելոց են մարգարէացեալք, եւ քարոզիչք առաքելոցն Հաւասար յայտնելոց են. ընտրութիւնք քահանայից, բազմութիւնք պաշտանէից, քարոզութիւնք սարկաւագաց, դասապետութիւնք վարդապետաց, Հանդիսաւորութիւնք ճգնաւորաց, Հոյլք միանձանց, միայնամարտութիւնք կրանաւորաց, ժուժկալութիւնք կուսանաց, ջոկք պարկեշտից եւ ողջախոհաց, երամք քրիստոնէից, պայծառութիւնք քրիստոսասէր ժողովրդոց, կեկեղեցւոյ զարդարանք, խաչին երկրպագութիւն, Աւետարանին քարոզութիւն. աւրինացն աւանդութիւն, պատուիրանացն կատարումն, բարուք կարգաց յաւրինուածք, մարմնոյ եւ արեան Տեառն բաշխումն, ուղղափառ Հաւատոյ Հաստատութիւն, աւրինաց վրէժխնդիրք եւ ճշմարտութեան ջատագովք:

Ջայս ամենայն եւ առաւել քան զսոյն դշխոյքն երկնաւորին եւ աւրիորդքն մաքուր առագաստին, կուսանքն սուրբ Հռիփսիմեանք քաջալերս աւետեաց տային աշխարհիս արեւելեան ազգիս Հայոց: Եւ առ սուրբն Գրիգոր ձայնէին ի Հանդեսէ նահատակութեան իւրեանց սուրբ կուսանքն եւ ասէին.

Արի, զուարթուն մշակ, որ եսդ ամայի ի խոր խաւարիդ²³³, արի, նահատակ բարի, որ եսդ ի քարբից միջի, արի, ակնդ արփիափայլ, որ եսդ ի խաւարի, եւ լուսատու լիցի քեզ Քրիստոս: Ել եւ սերմանեա զբանն կենաց յանդաստանս քո՝ առոգեալ մաքուր արեամբ մերով: Ել մշակ հոգեւոր եւ սերմանեա զսերմն աննիւթ բանի կարգապետութեան քոյ: Ձի ձմեռն էանց եւ այգիք ծաղկեցան, ծիծուռնք բանաւորք եկեալ են եւ տատրակք քաղցրածայն հնչեն, զի գարուն հոգեւոր է քարոզութիւն²³⁴ աստուածաբան վարդապետութեան քոյ:

Յայնժամ ելեալ ի Վիրապէն սուրբ Գրիգոր եւ սկսաւ քարոզել սոպո եւ բիրտ ազգիս Հայոց ասելով. Վասն ձեր չարչարանս յուով կրեցի, կտտանաց բազմաց Համբերեցի, պարկիւ պսակեցայ, մոխիր ծրծեցի, մեքենայիւ յորմ ամբարձայ, ի բարձրութենէ կախեցայ, տատասկաւ խոցոտեցայ, գելարանաւք ի կուրծս պնդեցայ, քացախ ի քիմս իմ ընկալայ, անուաւք չարաչար պրկեցայ, գայլ ի բերան արկեալ տանջեցայ, կոփահարեցայ, ապտակ ի դէմս առի եւ հարուած կառափնս, որովայնիւ ջրատանջ եղայ եւ Հայեալ կապար ի բերանս արկին եւ յորովայնս իջուցին: Նա եւ այլ բազում կարծրագոյն եւ դառն տանջանաց Համբերեցի, վասն սիրոյ ձերոյ, զի զձեր փրկութիւն շահեցայց: Երեքտասան ամ ի Վիրապն անդնդային անկայ եւ կենակից թունաւոր գազանացն եղայ, որք Հանդարտագոյնք եղեն առ իս, առաւել քան զբանաւոր մարդիկդ: Մոռանալով զխայթոցս թունալիցս ի մեծազաւր Հրամանէ Արարչին, կասեցան ի բնական կրից իւրեանց:

Եւ արդ, դուք, ո՛վ մարդիկք բանականք, մի՛ չարագոյն քան զթունաւոր սողունսն գտանիցիք՝ անմտանալով ի կորուստ անձանց, այլ ծաներուք զԱրարիչն ձեր, որ զոյացոյց յոչէից զեղեալքս ամենայն, եւ մատակարարէ ըստ արժանւոյն զամենեսեան յիւրաքանչիւր պէտս վայելչաբար: Զայսոսիկ ասացեալ սուրբն Գրիգոր, եւ սկիզբն արար վարդապետութեան յարարչապատում գործոցն մինչեւ յաւերն վերջին եւ առաջին, որ տիրապէս է միջին աստեացս եւ Հանդերձելոյն: Որով ստացեալ զմեծազարմ ազանց բազմութիւն իւր ժողովուրդ սեպհական, քահանայութիւն եւ թագաւորութիւն, հնազանդս եւ հլուս պատուիրանացն Աստուծո, պսակազգեացս եւ մանեկարկուս՝ ըստ առակի խոստման իմաստնոյն ի լոյս ածեալ բազում որդիս ի փառս Աստուծոյ՝ Հանգունատիպ երեւեալ յաւէտ մեծին Աբրահամու Հաւրն Հաւատոց՝ բազումորդութեամբ վերապատուելով: Եւ թէ յանդգնութիւն ոչ է գայս ասել առաւելուլ քան զնոյն յարդիւնաւորութիւն՝ ոչ աւագածինս, այլ աստեղափայլս եւ արժանիս երկնից կայանին: Ձի ի նմանէ գոն յառաջ եկեալ ազգ սուրբ մարգարէից, քահանայից եւ թագաւորաց: Այսպէս եւ սրբոյն Գրիգորի գոն որդիացեալ

ժողովրդոց բազմութիւն յառաջացեալ եւ բարձրագոյն անուամբ ճոխացեալ, եւ եւս առաւել փառաւք զարդարեալ իի պատուիրանացն պահպանութիւն եւ մերձաւորք Աստուծոյ Հաստատուն Հաւատով եւ անդրդուելի յուսով ի սէրն Աստուծոյ: Մանաւանդ, զի արբահամեան զաւակի մանկունքն աստուածավաճառք, խաչակառոյցք, տիրասպանք եւ այլ զանազան չարեաւք լցեալք: Իսկ մերոյս դիտապետի մանկունք Հաւատոյ բանիւ մաքրեալք յաղտոյ մեղաց քրիստոսակիրք, երկրպագուք Խաչին Քրիստոսի, եւ դաւանողք Աստուածածին զՄայրն Լուսոյ, եւ խաչաչարչար մարմնով, ճգնազգեաց վարուք նահատակեալք յերկրի որդիք Հաւատոյ սրբոյն Գրիգորի: Եւ զայս ասելով ոչ եթէ եպերանս ինչ դնեմք Հաւրն Հաւատոյ Աբրահամու, յորմէ առաքեալք եւ մարգարէք եւ Քրիստոս Աստուած ըստ մարմնոյ, այլ եւ Հայրս մեր հոգեւոր յաւէտ միածին զուով շառաւեղ Աբրահամու սիրելւոյն Աստուծոյ, ըստ մարմնոյ սերեալ եւ Հաւատովն Հաստատեալ, վասն որոյ զի ի նման է Մովսէս եւ Դաւիթ, քահանայք եւ դպիրք, թագաւորք եւ դատաւորք: Սոյնպէս եւ ի սմանէ քահանայապետք եւ քահանայք՝ մարգարէացեալք եւ վկայեալք, կրկնակի ծննդեամբ յառաջեալք, ըստ հոգոյ ասեմ եւ ըստ մարմնոյ, թագաւորք քաջազունք եւ իշխանք հսկայազաւրք, զաւրականք յաղթողք եւ քաջամարտիկք, մեծն Վրթանես եւ սուրբն Արիստակէս, Յուսիկ եւ Գրիգորէս, մերն Ներսէս եւ Սահակ, սուրբն Մեսրոպ եւ աշակերտք Նորա, արի, երջանիկք եւ հռակաւորք, զի ընդ հզաւարագոյն առիւծու եւ կորիւնք ազնիւք ճեմեսցին: Տարածումն ձեռաց, որպէս Մովսէսին, վանումն ազգեաց, որպէս Յեսուայն: Շինաւղք տաճարի Տեառն սխրալի իբր զՍաւաւաճունն եւ զՋաւարաբաբէլ, որպէս զՅեսու Յովսեփեկեայն, զՆէէմի եւ զՅզրաս նախանձաւորք սիրոյն Աստուծոյ. ոչ եզակի, որպէս նոցայն յարկ տաճարի սահմանաւ ի միում տեղուջ փակեալ, այլ շնորհաւք փրկչին մերոյ Քրիստոսի ընդ ամենայն երկիր տարածեալ եւ յամենայն տեղիս պայծառապէս յաւերինեալ զանազան փառաւք, զորոյ զմանկունս բարձրացնելով առ ի լրումն յարկին սրբութեան կարգելով դասս դպրաց եւ սարկաւազաց, քահանայից եւ վարդապետաց զխաւորեալ պետաւք վեհագունիւք, ըստ իննեկի դասուց անմարմնոյն Համեմատութեան երեւեալ: Եւ յորժամ զամենայն ինչ բարուք յարդարեաց զաւանդեալսն նմա ի Տեառնէ Աստուծոյ երջանիկ Հայրն մեր սուրբն Գրիգորիոս յիսուսաբար միոյն ծառաւեալ առանձնանայր յանապատ տեղին անզբաղապէս խաւսել ընդ ինքեան եւ ընդ Աստուծոյ: Նա, որ յաշխարհական քաղաքավարութեան վեհագոյն բազում անապատականաց դտեալ: Ձի յետ Վիրապին ելանելոյ, որպէս առ մեծ քարտուղարն Ագաթանգեղոս, քառաւնտարեայ զպահած չափելով զամենայն ժամանակսն զմարգարէականն լնուլ զթիւ խորհրդաւոր ոչ

միանգամ եւ երկիցս Հանգոյն Մովսէսի եւ Եղիայի եւ այլոց սրբոցն, այլ յոլովակի պայծառանայր պահոցն շնորհիւ, որով եւ Յիսուս փառաւորեցաւ ի մարմնառիկ տնաւրէնութիւն : Եւ յայսպիսի պահոց պնդութիւն եւ մեծն Տրդատիոս նախանձաւոր եղեալ՝ արի եւ քաջ Հսկայն, յաղթողն ի պատերազմի, սկիզբն բարէպաշտութեան, արմատն աւրհնութեան, կրկնակի պսակին ժառանգաւորն, պարծանքն թագաւորաց, խնդութիւն քահանայից, ուրախութիւն քրիստոնէից, փառաւորութիւն Հայրապետաց, սրբութեան աւժընդակն, եկեղեցւոյ Հաստատութիւն, մատուակն մաքրութեան, զրկելոց ապաւէնն, գերելոցն դարձուցիչ, սարտուցելոց՝ անդորրութիւնն : Եւ զո՞րս թուեցից զնորին բարէպաշտութեան զմրցմունս, զի յաղթեն տկարութեան բանիս իմոյ նորա մեծամեծ բարեացն Հանդէսք : Եւ այնպէս բարեպաշտ արքայն Տրդատ զթագաւորական փառսն լքանէր եւ բնակէր յանապատի ընդ սրբոյն Գրիգորի, եւ այնպէս ճգնէր ի պահս եւ յաղաւթս մինչ զի ասի, թէ՛ «Մորթ բազկացն իբր զծորանս եզանց կախեալ եղեւ, որովք պսակեցաւ ի Քրիստոս» : Եւ արդ, գիտել պարտ է, զի ստուգիւ աւուրք եւթն են խորհրդական տաւնիցն յիշատակ Լուսաւորչին մերոյ սրբոյն Գրիգորի, ըստ եւթանց շրջագայութեան կենցաղոյս եւ եւթնից աւուրց շաբաթու՝ զեւթնարփեան շնորհաց ընդունակն պատուելով :

Եւ արդ, առաջին աւր յիշատակի սրբոյն մուտն ի Վիրապն ի Հոկտեմբերի ի երեքտասան կարգեալ զխորհրդապէս սկիզբն փրկութեան, զի իջմամբ նորին սկիզբն ելանելոյ եղեւ մեզ յերկինս :

Երկրորդ՝ ելն ի վիրապէն, որ է աւէտեաց աւր ելանելոյ մեզ ի խաւարէ կռապաշտութեան ի լոյս ճշմարիտ աստուածգիտութեան :

Երրորդ՝ Հուպ առ նմին տեսեանն է տաւն Կաթողիկէ եկեղեցւոյն ի Վաղարշապատ քաղաքի : Եւ այսօքիկ երկոքին տաւնքս ի յունիս կատարին Հուպ առ միմեանս :

Չորրորդ՝ Ննջմանն է տաւնն ի սեպտեմբերի երեսուն, ըստ Հայցմանն Յոհաննու Ոսկէբերանին յԱստուծոյ զաւր վախճանի²³⁵ սրբոյն : Եւ Աստուած յայտեաց նմա ի սեպտեմբերի երեսուն լինել, զոր գրեալ է Ոսկիաբանն Յոհաննի ներբողեան Լուսաւորչին :
Հինգերորդ՝ տաւն Գիւտի նշխարացն, զոր էգիտ Գառնիկ ճգնաւորն եւ տարեալ Հրամանաւ Տեառն եղ ի Թորդան :

Վեցերորդ՝ տաւն վերստին Գիւտ նշխարացն սրբոյ ի Կոստանդինուպալիս, զոր տարեալ անդ Չենոնի կայսեր ի Թորդանու : Եւ յետոյ յայտնեցաւ սքանչելեաւք եւ կարգեցաւ տաւնել ի դեկտեմբերի եւթն :

Իսկ եւթներորդ տաւնն է վերադարձումն նշխարաց Հաւրն մերոյ ի Կոստանդնուպալսէ ի Հայք ի ձեռն Գրիգորի պատրիկի, մեծափառ իշխանի, զոր կարգեցին տաւնել յաւուրս Քառասնորդաց Մեծի պասեքին :

Եւ արդ, այսու խորհրդական տաւնիւք, որպէս ասացաւս, պարտիմք պատուել զմերն Լուսաւորիչ, որ զամենեցունց ընտրելոցն Աստուծոյ յինքն ունի զնմանութիւն սրբութեան վարուց : Ձի մովսիսաբար շնորհս աղբիւրացեալ ոչ միայն եաւթանասնից ծերունեացն ընդտուրութեամբ, այլ եւ եաւթանասնեկի եւթն յաւելեալ : Ըստ ահարոնեան կարգի քահանայ ճշմարիտ Աստուծոյ ի սրբութիւն սրբութեանցն ոչ միանգամ ի տարւոջն, այլ յամենայն ժամ մտանելով առ ի փրկագործութիւն բանաւոր Հատի իւրոյ : Յետուաբար ճանապարհորդեալ ոչ յաւետեաց երկիր ի ստորինս այլ յերկնաւորն Երուսաղէմ, որ է մայր մեր ամենեցուն՝ ոչ ընդ մարմնոյ եւ ընդ արեան պատերազմելով, այլ ընդ իշխանութիւնս եւ ընդ պետութիւնս, ընդ մեծին Եղիայի նախանձախնդիր աւրինացն Աստուծոյ, այլ եւ բնակելովն յանապատի զնորին ձգէր յինքեան զքաղաքավարութիւն, ըստ Եղիսէի նշանագործութեան բազմադիմի Հրաշիւք ճոխացեալ, բարձրաբարբառ իբրեւ զԵսայի, այր ցանկալի որպէս Դանիէլ, Հրաշատես իբր զԵզեկիէլ, Համբերող վշտաց Հանգունատիպ արդարոյն Յորայ, ողբերգակ որպէս զԵրեմիայ, անաչառ յանդիմանող քան զՅովհաննէս : Ընդ առաքեալսն քարոզ բանին ճշմարտութեան, ընդ մարգարէսն տեսանող ապագայիցն, ընդ մարտիրոսն նահատակ եւ վկայ որդոյն Աստուծոյ : Ընդ ճգնաւորսն՝ ճգնաւղ առաքինասէր վարուք, ընդ զուարթունսն երկնից հրեշտակ անմարմին ի մարմնի :

Դու Տէր սուրբ Գրիգոր ծաղիկ մարգարէական, պտուղ առաքելական, պսակ Հայրապետական, պարծանք վարդապետական, թագ մարտիրոսական, պատիւ քահանայական, Հանդէս ճգնաւորական, նախանձ կրանաւորական, տիպ քրիստոսական, կերպ մաքրական, աւրինակ սրբութեան, կնիք առաքինական, դրոշմն պարկեշտութեան, պատկեր ժուժկալութեան, սարաս Համբերութեան, յարացոյց ճշմարտութեան, տարազ ստուգութեան, ապացոյց աստուածապաշտութեան, զէն ամրութեան Հաւատոյս ուղղափառութեան, քրիստոնէական ուղղադաւան խոստովանութեան :

Եւ արդ, զի զանձին իմոյ զչափ մոռացայ եւ զտկարութիւն իմ անգիտացայ, ի վեր քան զկար իմ ձեռնարկեալ ն գործ անմտաբար յանմատչելիս իմումս անարժանութեան յանդէնեալ ոչ գիտելով զչափ անձին իմոյ եւ ոչ ճանաչել զսահման կարգի, եթէ ամենայն ոք, որ անզգամաբար ի Հուր Հպի, այրի : Այլ դու ինձ, ո՛վ աստուածային գլուխ եւ ամենայն բարեաց առաջնորդ մեծդ Գրիգորիոս իմդ Լուսաւորիչ, իմդ բաղձալի,

²³⁵ Տե՛ս Ագաթանգեղոս, 8 829:

²³⁶ Տե՛ս Ոսկեբերան, ներբողեան ս. Գրիգոր Լուսաւորչի:

²³⁷ Տե՛ս Յայմաւուրբ, 4. Պոլիս, 1834, էջ 244 (Նոյ. ԺԸ):

իմդ փափագելի, իմդ տենչալի, իմոյս սիրոյ պարունակիչ, ընկալ քաղց-
րութեամբ ըստ քոյին անարգամեծար Հեզութեանդ զայս փոքր ինչ
պտղաբերութիւն բանի ի նուստ. անձնիչ սնիցելոյս առաքումդ քնարանի,
եւ Հատո մեզ առատապէս ըստ քոյին մեծածիր խնամոցդ՝ բարէխաւսելով
առ որ մերձդ ևս վասն մերոյ փրկութեան, զի այժմ առաւել ունիս Համար-
ձակութիւն, քան յորժամ ի մարմնի էիր: Արդ, բարէխաւս լեր առ Տէր
վասն տաւնողացս քոյ: 236:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

1 D չիք «Նախադրութիւն»-ը: 2 C չիք սիրելի: 3 AB Որ զի: 4 Չ
զիեթանոսաց հաւատացեալսս: 5 C չիք եւ: 6 AB յայցէ: 7 AB հրամայե-
ցիք: 8 AB բարեաց փխ. ճգանցն: 9 B յերիցց: 10 C Ներբողեան մեծիմաստ
վարդապետին Վարդանայ երիցս երանեալ Պարթեւին Գրիգորիոս Լուսաւորիչ
Հայաստան աշխարհիս: D Ներբողիմի պատմագրաբար խորհրդական իմաս-
տիւք յարմարեալ հռչակաւոր եւ մեծիմաստ վարդապետին Վարդանայ՝ յե-
րիցս երանեալ Պարթեւին Գրիգորիոս Լուսաւորիչ Հայաստան աշխարհիս: 10ա
D աւուրս: 11 B գոր: 12 D չիք որ: 13 CD ստեղծն փխ արարն: 14 D չիք ի:
15 D եւ փոխեաց: 16 CD չիք եւ: 17 AB հիւսով: C հիւսիւսով: 17ա D չիք
եւ: 18 D Արդ: 19 AB ընդստակիս: 20 A Վըրբանիս: 21 A ծերութեանդ,
դ-ի վրա ուղղման նշան: 22 A չիք անդ: 23 Մննդ. հե 1՝ Քետուրա: 24 A
սպաննեալ: 25 B յԱրտանայ: D յԱրտաւանայ: 26 ABC եւ փխ. ի: 27 ABC
լեալ: 28 D Վաղարշու Արշակունոյ փխ. Վաղարշու... Արշակունոյ: 29 A Վա-
ղարշակեանն: D Խոսրով փխ. Վաղարշակ: 30 D չիք աւթեանս կալեալ: 31
D ասն փխ. առաքելոյ... ասն: 32 D տմնել փխ. տնկիլ: 33 D եւ վասն
տրացն կորնչել ամենայն ընտանեալն ... եւ եղեւ ծնանիլ Գրիգորի ի շփոթ-
մանն փխ. որպէս եւ ուխտեալ... շփոթմանն: 34 D չիք ոմն: 35 ABC զիեթ
փխ. զկնի: 36 D չիք եւ... զՍոփիա: 37 ABC դարձեալ: 38 D չիք Բուն-
դարն: 39 ABC չիք ի ժամու... Գրիգորի: 40 D դառնայ: 41 D եւ Քրիստո-
սի: 42 D չիք Քրիստոսի: 43 D զԱրիստակէս եւ զՎրթանէս: 44 D գնա-
ցեալ: 45 D չիք իւրոյ: 46 D քեռորի փխ. եղբայր: 47 D որ եւ նա որդի է
հորաքեռ փխ. հորաքեռ որդի: 48 D Խոսրովուհոյն: 49 ABC Ջայն: 50 D
ածէ: 51 D չիք արժուական պատուով: 52 D հանդերձ Գրիգորի եւ տիրէ
հայրենեաց իւրոց փխ. եւ տիրէ... Գրիգորի: 53 D չիք իւր: 54 D չիք
փախստական: 55 ABC Տրդատ: 56 D չիք պաշտէ: 57 D եւ սկսաւ: 58 ABC
եւ ետ: 59 D զՏիովիլոս: 60 D այժմ փխ. եւ անդ: 61 D եւ ինքեան փխ. ին-
քեան իսկ: 62 D նորայն: 63 D արեամբ եւ արտասուաւ: Փխ. արեամբ... ար-

տասուաւ: 64 D քրտամբ ոռոգեալ: 65 AD արդեմ: 66 AB զմանկադ: 67 AB
Բարդաւղիմէոս: 68 D ընտիր ընտիրս: 69 D չիք եւ գառինն անարատի: 70
ABC խաչելն փխ. փախչելն: 71 D Ատոնա: 72 B գագանն փխ. գաւազանն: 73
D մերոյ: 74 D չիք սրբոյն... նմանոյն: 75 D Այրարատու: 76 D շանդակեզ:
77 D Ասկղիդիպոս: 78 D կողմն Իսակայ սիրելի Քրիստոսի լինէրք փխ. եւ
պերնանայր... Սիսակայ: 79 D Ազգն: 80 D Ազգն Ասֆանագանն փխ. -
տոմն... լինէր: 81 D Բա: 82 D քարձրելոյ: 83 D մեր փխ. սուրբն: 84 B դե-
ւաւն: 84ա ABC չիք Քանգի: 85 D որ: 86 D բազմակտուտ: 87 D չիք
սուրբն Աստուծոյ: 88 D բարանացնփխ. բափանցանցս: 89 D ուրանց: 90 D
ծնրադրութեանն: 91 AB վտանկեցաւ: 92 AB ուրնկուն: (B ըրնկուն): 93
D բուրակ: 94 D խծուծ լեալ: 95-96 C չիք զանձամբն... ածին: 97 AB հո-
տոց: 98 C Պահաւկաց: 99 C փոխանին: 100-101 AB չիք գլուխ... լինէր: 102
AB աւձին կապեաց: 103 C զցոռկ: 104 C չիք անդէն: 105 D չիք եւ: 106
AB չիք եւ: 107 C զուարթինոց փխ. հրեշտակաց: 108-109 C չիք եւ կա-
յեանք... խաւարին: 110-111 CD չիք եւ... վշտալի: 112 AB այսպիսի: 113 A
ընդ քեզ փխ. զքեզ: 114 C չիք ամենայնի: 115 AB սպաննաւդ: 116 AB եւ ե-
լանէր: 117 B արեգական: 118 ABC Սեղբստորս եւ Գրիգորիոս: 119 CD Ո
բարեբար եւ ամենաբախտ խխ. բարեբախտ եւ յաշողակ: 120 CD չիք բարեաւ:
121 C չիք բարեբեր: 122 D չիք ողջագուրեալք... սրբութեան: 123 D դրախտա-
բուլս: 124 C վատարախտութեանց: 125 C չիք աւուրց ժամանակիս: 126 CD
չիք ամենայն: 127 C եւ ամենայն: 128 C մեծն փխ. ինքնակալն: 129 C ասէ:
130 CD բազաւորին: 131 D Իտալիայ: 132 D պատարագ: 133 CD զխոստո-
վանութիւն ուղղափառ: 134 D չիք ի սրբոյն Գրիգորէ: 135 CD անուծանելի:
136 D գային հարն փխ. գնային մերն: 137 D զկարնս: 138 AB զՄաւ-
սուր: 139 D Կասրից: 140 D չիք որ է Տփղիս: 141 AB Մաքրեաց: 142 AB
առ արեւելս փխ. առաւել եւս: 143 C բարիոքապէս: 144 C երարձ: 145 D
ենագանդութիւն: 146 D չորեքտասան: 147 B խորանս փխ. խորս: 148 չիք
հինգ է: 149 AB չիք պարսպեաց: 150 AB զբազմազգ փխ. ազգս բազումս: 151
C չիք անթիւ: 152 C դպիրս, որոց ոչ գոյ թիւ: 153 AB ապրանաւ: 154 D
մանուկս: 155 CD չիք կարգէր: 156 C չիք եւ ամենեցուն: 157 CD այսորիկ
փխ. այս ամենայնի: 158-159 CD երրորդ՝ ել ի գահ ֆահանայութեան, չոր-
րորդ՝ ի ֆահանայապետութեան, հինգերորդ՝ եհաս մարգարէական պատուոյ,
վեցերորդ՝ բարձրացաւ յառաքելական պատիւ, եւսրերորդ՝ վերացաւ ոսկիա-
պատ թեւաւ եւ առանձնական վարս յորդորեալ փխ. եւ... Կրաւնիդեայ: 160
AB չիք զի այնպէս կացցէ եւ: 161 AB չիք հայաստանեայց: 162 D չիք յա-
նուն նորա: 163 D չիք Յայնժամ: 164 D պատկառանաւ: 165 B չիք եւ: 166
C Խաչն կան: 167 C գեղջն: 168 չիք սուրբն: 169 ABD խաչեալ անդ: 170
AB վաղեմէր: 171 D չիք եւ: 172 C երկանց իւրոց: 173 C չիք ի սփոփանս
սրտից: 174 A զԻսրայէլ փխ. տունն Իսրայէլի: 175 CD չիք զհոգով: 176 C -
Ջենոն կայսր: 177 D շնորհակալ եւ լուսարաշխ: 178 D պատարագամատոյց:
179 CD յաստուծահաստան դղեակ Հռոմկլայն կոչեցեալ փխ. իւրոյ ի Սիս:

* Տպ. ծանուցում է. «Յօրինակիմն պակասեին աստ բառք ինչ, եւ տեղին բողբալ»:

180 CD չիք եւ անդ: 181 C աղբերացուցանէ: 182 BD սարսխաւոր: 183 D յամենայն փխ. յայլոց: 184 CD չիք սուրբն: 184ա ABC ալ: 184բ D Լուսաւորչի: 185 CD չիք հոգիացեալք: 186 D չիք եւ պարծանք տիեզերաց: 187 D չիք եւ ածին... աստուածգիտութեան: 188 ABC չիք էր: 189 D չիք վասն որոյ: 190 CD երկու: 191, 192 C չիք սուրբն, մեծն: 193 D չիք գուրբ: 194 AB եհաս Հայոց փխ. Հայոց անկաւ: 195 C կանթեղ: 196 D չիք գերեզմանին Քրիստոսի: 197 ABC ժամ փխ. նշան ժամու: 198 D Յաղագս: 198ա D չիք ուր: 198բ ABC նա: 199 AB չիք անուանեցաք եւ անուանեմք: 200 D իւրոց: 200ա ABC ի յուղադաւան: 200բ D մարմնոյ: 200գ AB ի փխ. եւ: 201 AB հիւստոյ: C հիւսիւսոյ: 202 AB չիք եւ պարգեւական: 203 A Ռաբելայ: 204 AB պարգեւական որդւոցն, յորոց: B յորմէ: 205 C չիք եւ: 206 CD նաւաստի ծովու: 207 D երկնից: 208 D չիք պայծառ: 209 D չիք եւ: 210 CD Սրոյ փխ. ամենասուրբ: 211 D յաղագս: 212 D ի քէն եղեալ հաւատս փխ. ի քէն... կանոնս: 213 D չիք եւ որդւոց քոց: 214 D աստուածային: 215 D եւ ելանել: 216 D չիք եւ: 217 C մարգարտաց փխ. մարգաց: 218 CD հիւստ: 219 D չիք մեզ: 220 D քո: 221 D որդոյ քոյ: 222 D չիք եւս: 223 AB քոյոյ: D քոյոյ: 224 B չիք ի: 225 CD չիք կենարարի: 226 CD գոհարանեալ փխ. գովեալ եւ բարեբանեալ: 227 D չիք յաւիտեանից: 228 B բանիցն: 229 AB տխրել: 230 B անարժան: 231 AB չիք հոբիփսիմեանց: 232 B քանձուրութեան: 233 B խաւարինդ: 234 B քարոզութեան: 235 A վաղճանի: 236 B տաւնողս քոց:

Դ

ՆՈՐԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԲԱՆԻԲՈՒՆ ԵՒ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
 ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՍԱՅԵԱԼ ԴՐՈՒՍՏ ԳՈՎԵՍՏԻ
 ՊԱՏՄԱԳՐԱԲԱՐ ՅՈՐԴԻՍ ԵՒ Ի ԹՈՒՌՈՒՆՍ
 ՄԵՐ ԼՈՒՍԱԻՈՐՉԻՆ՝

Բաղճանք սրտի¹ իմոյ բորբոքի եւ անարժանութիւնս իմ նահանջեալ² կասեցուցանէ ի յաւժարութենէս, յոյսն ստիպէ եւ սէր սրբոցս փութացուցանէ, բայց տկարութիւն անձին իմոյ ոչ տայ Համարձակել: Վարանեալ կամ յերկոցունց միջի եւ տարակուսիմ ի մէջ ծփանաց: Երկնչիմ ի մեծութենէ իրիս եւ զարհուրեալ սասանիմ ի սպառնալեաց Հեղձութենէն, փութամ սիրով ի ձեռնարկութիւն բանիս եւ Հրաժարիմ ի պատկանելի գործոյս, ի վեր քան զկար իմ տեսանեմ զՀանդէսս եւ ոչ ժուժկալեմ տարփման ներքին մարդոյս:

Մեծ է սէր, քան զամենայն եւ գովելի գտանի երկիւղ, յորժամ ոչ լիցի ընդ տանջանաւք վհատութեան: Բազումք³ են պատճառք լուութեան եւ յուր կասկածանք արգելման, նուաղեալ է ժամանակ եւ ցամաքեալ է սէր բազմաց, վասն որոյ ինչ խափանումն եպերանաց տեսանի. ի յաչաղելոցն յանդգնութեամբ ընդդէմ Հանդիսացելոց ի գործառնութեան ամենայն ոք ըստ մտաց Հաճոյից վարեսցի, որպէս եւ կամի: Բայց ինձ բարւոք թուի քան ի քուն թանձրութեան⁴ խորդալ եւ կամ զբաղիլ ի Հոգս աշխարհի, տեսութեան բանի պարապել եւ ի պատիւ եւ ի փառս սրբոց Հանդիսանալ: Ջի Տէր ճանաչէ զխորհուրդս մարդկան յուրաքանչիւր միտս զանազանեալս, որ քննէ զսիրտս եւ զերիկամունս: Այլ ինձ բանս յառաջեսցի եւ սուրբին պատուեսցին գովութեամբ եւ Աստուած փառաւորեսցի: Եւ զի քահանայական է տաւնս՝ քահանայից եւ խրախուժիւնս, Համազգեաց՝ խնդութիւնս, Հովուապետաց Հանդէսս, վէհագունից ատեանս, առաջնորդաց պատրաստութիւնս, մերային սեռի ժողովս: Վասն որոյ մանաւանդ պատուելի է ի մէջ լուսաւորացս, զի մերազնեայք գոն կոչնատէրքս եւ առաւել երախտաւորք Հովիւքս՝ սուրբք, Հարք՝ Հոգեւորք, ծնաւդք՝ բարեփառք, առաջնորդք՝ յաջողակք, նաւաստիք՝ իմաստունք, Հանդիսադիրք՝ նորահրաշք, արբանեակք՝ երանաւէտք, քահանայք՝ պատուեալք, դաստիարակք՝ ճշմարիտք՝ բազմադիմի երկամբք ծնանելով եւ

¹ A= ՄՄ ձեռ. 8775, ք. 253բ-278ա

B= ՄՄ ձեռ. 5857, ք. 128ա-141բ:

մեծագոյն սիրով սնուցանելով զհոգեւոր ծնունդս եւ Հաստատելով ի յոյսն կենդանի:

Եւ արդ, զի՞նչ Հատուցուք փոխարէնս մեծագոյն երախտեաց Հարցն մերոց հոգեւորաց կամ զորպիսի՞ տրիտուրս տացուք ընդ զանազան վաստակոց աշխատելոցն ի մշակութիւնս հոգեւորական գործոց: Զի թէ՛ զամենայն սուրբս պատուել պատուէր ընկալաք՝ որչա՞փ եւս առաւել զհամազգի առաջնորդս մեր եւ զծնաւդս զմեզ հոգեւոր շնորհիւն: Զի թէ յընտանիս⁵ Հաւատոյ Հրաման առաք մտերմագոյն երեւել, ապա քանի՞ առաւել եւս Հարցն մերոց հոգեւորաց պարտիմք շնորհակալուք լինել տաւանսիրութեամբ զթաժաբար, զի մի՛ դատիցիմք ընդ ապերախտից եւ ընդ անշնորհակալու բարէկրելոց: Զի ոչ կարեն առ ի գործաւնութիւն, ըստ արժանւոյն Հատուցանել՝ ի տկարութենէ ասացաւ լինել անձին, իսկ ոչ կամելն, ըստ բաւականին ձեռնամուխ լինել ի գործ ինչ՝ յանհաւատութենէ ստուգեալ եղեւ: Այլ Հաւատով եւ սիրով յաւժարելն Հաճոյ է Աստուծոյ եւ սրբոց Իւրոց: Եթէ այս այսպէս է Հաւաստի, որպէս եւ է իսկ, ապա բարուք է, որպէս վարկանիմ, քանի հոգս աշխարհիս պատաղիլ զբաղանաւք կենցաղոյս աշխատասիրաբար յաւժարամիտ լինել ի լաւագոյնսն դեգերել: Եւ այժմ ըստ այսմ սարասի Համարձակիմք ձեռնամուխ լինել ի տեսութիւն իրիս, որ առաջի կայ, թէպէտ եւ կասեալ գտանիմք յարժանւոյն: Զի քան զոր շնորհեալ լինի ումէք Աստուած, որ գիտէ զարժանն բաշխել առաւել ոչ պահանջէ, զայն եւ ոչ սուրբքն եպէրեն, որ ըստ կարողութեան Հանդիսանայ, այլ սիրով Հաճութեան ընդունին եւ փոխարենս շնորհեն:

Եւ արդ, որովհետեւ զպատճառն ի բաց մաքրեցաք զպատճառասիրաց եւ զուղիս հորդեցաք, եկայք այժմ, սիրելիք, մտաց աչաւք յառեսցուք ի Հանդէս սրբոցն եւ դիտեսցուք՝ որչափ է կարողութիւն գերանելեացն զմեծութիւն շնորհի: Թերեւս կարասցուք փոքր ի շատէ ընծայաբեր լինել սրբոցն լուսաւորչացն մերոց եւ հոգեւոր ծնողացն: Զի կոչնատէրք մեր աւուրս Հանդէսի եւ պատճառք ժողովոյս ոչ մի ոք կամ երկուս ի Հարց բարեփառաց, այլ⁶ յովից վեհից եւ պատուեցելոց անձինք: Գրե, թէ միահամուռ սկզբունք լուսաւորութեան մերոյ եւ առաջնորդապէտք բոլոր ազգիս թորգոմեան՝ հովուաց եւ հովուապէտաց Հաւաքումն քահանայապետից եւ քահանայացելոց եւ պատուաւորաց մեծագունից ճոխացելոց փառաւք, եւ ազգաւք բարձրացելոց ի գահս գերունակս: Որոց եւ յիշատակելովն յայտնի ճանաչի շնորհացն գաւրութիւն: Արիստակէս⁷ եւ Վրթանէս, Յուսիկ եւ Գրիգորէս, ընդ որս եւ մեծն Դանիլ սքանչելի էրեւեալ յայլասեռ ցեղէ, սրբութեամբ միացեալ ի սրբագոյն սէր սրբոցն: Եւ սոքա երանելիքս, զորոց զյիշատակս տաւանսմբեմք յառատաբուխ աղբերէն յոռոգեալք անճառելի վտակաց բխմամբ զծարաւի անդս մտաց մերոց ոռոգեալք աստուածային շնորհացն պարգեւաւղք, տունկք տենչալիք ի մեծագոյն բուրաստանէն բողբոջեալք, բարունակք բեղունուրք ի Հայ-

րատունկ որթոյն շառաւեղեալք, ծաղիկք ծիրանափառք ի ծովային ծոցոյ ծաղկոցէն ընձիւղեալք⁸, պտուղք գեղեցիկք ի բարուրք արմատոյն բոլորեալք՝ քաղցրահամք եւ վայելչազարդք, ցանկալիք եւ քստմնելիք, բաղձալիք եւ փափագելիք, սխրալիք եւ տենչալիք, արեանառուք Հաւերն արփիածագ, պերճացեալ քողովք վեհագունիւք, թագակառոյցք¹ եւ թագաւորագունք, բանիբունք եւ բերկրահամբոյրք², իմաստունք եւ ճարտարասանք, քարոզք պատուիրանին ճշմարտութեան եւ քաջամարտիկք ի պատերազմի ընդդէմ այսոցն չարութեան, յանդիմանիչք թագաւորաց խաւսելով զվկայութիւնս Տեառն յատենի ամենայն Համարձակութեամբ, նահատակ ճշմարիտք եւ վկայք բարեփառք, վարդապետք տիեզերաց եւ լուսաւորիչք բանաւոր Հաւտից, քահանայք պատուեալք եւ շնորհիւ Տեառն պսակեալք, ջահք եկեղեցւոյ եւ խնդութիւն քրիստոնէից, տաճարի Տեառն հիմնարկիչք, ժողովրդոց ուղղափառութեամբ դաստիարակք, սեղանոյ Տեառն պաշտաւեայք, մարմնոյ եւ արեան Տեառն բաշխաւղք, մեղսաքաւիչ պատարագին սպասաւորք, քարոզք⁹ փրկութեան, միջնորդք խաղաղութեան Աստուծոյ եւ մարդկան: Մարտիրոսաց պարծանք, վկայից վէհնագոյնք, նահատակաց բարձրագոյնք, պսակելոց գերագոյնք, յաղթանակաց ընդունակք, բրաբիոնի արժանաւորք, հրեշտակաց համապատիւք, Սերոբէից դասակիցք, Քերոբէից կաճառակիցք, Աթոռոցն փառակիցք, անմարմնոցն թուակիցք, փառաբանիչք փառաց Բարձրելոյն:

«Յաղթեցայ եւ զպարտութիւն խոստովանիմ»³ առ ձերով Հանդիսական շնորհի, ով Հարք սուրբք եւ ճշմարիտք Հայրապէտք, Հաւերն երանելոյ բարեփառ որդիք. Արիստակէս մեծ քահանայապետ, մեծապատիւ Հաւերն փոխանորդ ոչ միայն ժառանգ փառացն Հայրենի եւ սեպհական Հաւերն փոխանորդ ոչ միայն ժառանգ փառացն Հայրենի վարուք Հաւերն ժառանգորդ մանաւանդ թէ եւ կուսութեամբն առաւել եւս, քան զնոյն: Սուսեր հոգեւոր երեւեալ ճշմարտապէս բանիւ վարդապետութեան անակնառու յանդիմանութեամբ յանմտագունից ատեցողաց ի վերայ պատուիրանաց Տեառն խողխողեալ առաքելաբար զմահն ընդունէր, ի կաճառս միշտ կենդանեացն վերաթեւէր՝ միշտ կենդանի գոլով Աստուծոյ ըստ տէրունական հրամանին յեկեղեցիս անդրանկացն գրելոցն յերկինս, ի վերինն Երուսաղէմ, որ է մայր մեր ամենեցուն՝ յազատն ի վայրաբար զրդովմանց: Հուպ առ ամենասուրբ Երրորդութիւն, ուր Սէրոբէիցն դասք, Քերոբէիցն հոյլք, Աթոռոցն ջոկք, հրեղինացն գունդք: Ըճմարտապէս անդ քահանայագոր-

¹ Զիւ նԲԸ:

² Զիւ նԲԸ:

³ Ս. Գրիգոր Եպիսկոպոսի [Նագիսնգացոյ] պատասխանի, Յաղագս ի ձեռնագրութիւն անհաւանութեան եւ հրաժարելոյ, ՄՄ, ձեռ. 1500, ք. 763ա:

ծէ քահանայապետն սուրբ զբանեղէն պատարագն փառաւորելով իմանալի ձայնիւ ընդ երկնայնոցն դասակցութեանց զճշմարիտ Քահանայապետն մեր Քրիստոս՝ զփառաւորեալն ընդ Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ անլուելի ձայնիւ յաւիտեանս:

Սա էր ի կառուցման վիմին Հաւատոյ ի նիկիական Հարցն Հաւաքումն փոխանորդ Հաւրն սրբոյն Գրիգորի: Ուր եւ եծազարդ եւ զարմանալի հրաշիւք անդ փառաւորեալ ի մէջ բազմախումբ Հարցն սրբոց մեծասքանչ եւ զարմանալի երեւեալ ի վերայ կապուտակ կոհակաց լայնատարած լծի ծովակին վէհավէտ եւ քստմնածածան, կորովակի, սիգաշարժ թանձրութեան ջուրց ակաւս ձգեալ եւ սիգաքայլ ոտիւք սրընթացութեամբ սխրալի երեւեալ անվեհեր դիտմամբ յիսուսաբար ի նկատեալ տեղին Հասանէր: Ոչ պետրոսաւրէն երկմտէր ի սաստկութենէ Հողմոցն բռնութեան զարհուրեալ, այլ փրկչաբար խիզախէր վստահանալով ի հրամանն տէրունի, թէ կարծրութիւն Հաւատոց բաւական է առ ի նշանագործութիւն սքանչելեաց, եւ ժողովելոց Հարցն բազմութեան սխրալի Հիացումն առնէր, եւ զանդրադարձութիւն եկաւորութեանն ոչ տարակուսանալք ինչ Հայթայթէր կամ յառաջարկեալ Հանդեսէն կասէր: Այլ նոյնաձեւ աւրինակաւ ի Հաստատուն երկիր ելանէր եւ առ սուրբ Հարանցն ժողով գայր Հասանէր: Եւ Հետք Հետագնացութեան մինչեւ ցայսաւր ժամակի լուսաշաւիղ երեւմամբ ի վերայ ջուրցն երեսաց տեսանի առ ի յիշատակ սքանչելեացն, եւ ճշմարտապէս ամենայն ուրեք ի տեսողաց ստուգիւ պատմի առանց երկբայութեան, որպէս եւ է ճշմարիտ: Նա եւ թշնամեաց վկայութեամբ առաւել Հաստատի Հաւաստեաւ, որ զաւրաւոր է յամենայնի: Այլ եւ տուն Աստուծոյ եւ տաճար սրբութեան ի տեղւոջն Հաստատեալ, ուր եղեն սքանչելիքն ի սրբոյն Արիստակիսէ եւ կայ մինչեւ ցայսաւր:

Սա դառնայր ի ժողովոյն Նիկիայ եւ գայր Հասանէր յաշխարհս Հայոց մեծաւ Հանդեսիւ շնորհաւք Հոգոյն Սրբոյ զաւրացեալ Հանգունատիպ Փրկչին մերոյ Յիսուսի: Եւ ելանէր Համբաւ զնմանէ ընդ ամենայն կողմանս գաւառին, ուր եւ Հասանէր, որը ողջագուրէին ասելով այս այն այր է, որ զգոյգս եզանցն ի վերայ կոհակաց ծովուն վարեաց եւ ակաւս ի վերայ ջուրցն ձգեաց: Այլ եւ իշխանութեամբ եւ զաւրութեամբ սաստէ փրկչաբար Հողմոց եւ ծովու, եւ հնազանդին սմա, նա եւ այսոց պղծոց հրաման տայ եւ ելանեն եւ զամենայն ցալս ապաքինէ եւ յանասնոց զաւրութեամբ Հոգւոյն Սրբոց, որ յինքեան: Որք լուեալ բերէին զամենայն հիւանդս եւ զախտաժէտս ընկենուին առ ոտս Նորա եւ բշկէր զամենսին

անուամբ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ, տեսեալ բազմաց զեղեալ սքանչելիսն, տային փառս Աստուծոյ ասելով՝ «Որպէս լուաք սոյնպէս եւ տեսաք»: Եւ այսպիսի ոմեծասքանչ հրաշիւք եւ չքնաղագեղ ճոխութեամբ եկեալ ժամանէր առ երանելի Լուսաւորիչն մեր սուրբն Գրիգորիոս Հայրն իւր եւ առ մեծ արքայն Տրդատիոս՝ ունելով ընդ ինքեան զկանոնական գիրս Հաւատոց զեղեալն ի մեծ ժողովոյն եւ մատուցանէր Հաւրն իւրր առաջի մեծ թագաւորին: Որոց ընկալեալ մեծաւ ուրախութեամբ եւ բերկրալից խնդութեամբ, յորս եւ փոքր ինչ յաւելեալ, ըստ պատշաճի մերոյն Լուսաւորչի կարգէ Հաստատութեամբ յեկեղեցիս Հայաստանեայց՝ Հայցելով ի տեսունէ, զի նոյնն Հաստատուն կացցէ յիւրական վիճակեալ ժողովուրդս մինչեւ ի գալուստն իւր սուրբ միւսանգամ: Եւ ապա ձեռնադրեալ զերանելին Արիստակէս¹⁰ սուրբն Գրիգոր փոխանորդ իւր ի տաճարի Սրբոյ Կարապետին, որ մերձ էր Մանեայ այրին, փայտաչէն փոքրիկ եկեղեցին:

Սա կացեալ զկնի Հաւր իւրոյ մեծին Գրիգորի յաթոռ Հայրապետութեան ամս ութն բարուոք վերակացութեամբ եւ ճշմարիտ վարդապետութեամբ յանդիմանելով չարսն եւ զյանցաւորսն, եւ որպէս ասի, յԱրքեպոյսէ ամբարիշտ բռնաւորէ վասն սաստկագոյն յանդիմանութեան սպանաւ: Որով զվախճան ընկալեալ Հասանէր ցնծութեամբ առ Քրիստոս առ որ անձկացեալն¹¹ էր ի մանկութենէ բարբառելով Համարձակապէս. «Տէր, ոչ զոք սիրեցաք, բայց միայն զՔեզ», եւ թէ՛ «Թողաք զամենայն եւ եկաք զՀետ Քո»¹², եւ «զԲան Քո պահեցաք ճշմարտապէս»¹³, եւ «զԱնձինս եղաք ի վերայ Քոյ», եւ ի վերայ պատուիրանի Քոյ զմահ սիրով ընկալաք, տուր մեզ զարքայութիւն Քոյ եւ ապա առ մեզ զողորմութիւնս Քո, մարդասէր: Այսպիսի յեղանակաւ փոխեցաւ յաշխարհէս երանելին Արիստակէս՝ ճշմարիտ քահանայապետն եւ Հովիւն քաջ բանաւոր Հաւտի՝ առաքելական Հանդիսիւ ճգնեալ եւ աթոռակցութեան Նոցին ժամանեալ, սուգ մեծ թողոյր վիճակին, որոց աղաւթէ միշտ առ Տէր զգործս ձեռաց մի՛ անտես առնէր, Թագաւոր փառաւորեալ յաւիտեան:

Իսկ զկնի սրա էրէց, եղբայր սորա Հարազատ երանելին Վրթանես ոչ միայն ըստ մարմնոյ մերձաւորութեան կցորդ, այլեւ Հոգեւոր առաքինութեանցն Համազաւր եւ պանծալի պատուով ամեմատ յաջորդէր զպատիւ քահանայապետական աթոռոյն բազմադիմի եւ զանազան շնորհաց ընդունակ եղեալ եւ մեծամեծ պարգեւաց ի տեսունէ արժանացեալ, զոր շնորհէր նմա Աստուած վասն փրկութեան մարդկան՝ զկոյրս լուսաւորել, զկաղս գնացուցանել, զանդամալոյծս առողջացուցեալ եւ զամենայն ցաւս

¹⁰ Մտք. ԺԹ 27:

¹² Յովհ. Ժէ 6:

¹³ Հմմտ. Հովհաննես Երզնկեայի «Ներբողեան գովեստի ի սուրբ Լուսավորիչն Հայոց ի մեծն Գրիգորիոս» տես «Գիրք, որ կոչի Հանաթապատու...», Կ. Պոլիս 1737, էջ 265-311:

բժշկել անուամբ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Որով անուն Տեառն մեծանայր եւ փառաւորէր ի փառաւորիչս իւր յամենայնի: նա եկ զուղղափառ վարդապետութիւնս ճշմարտութեամբ միշտ քարոզէր՝ խրատելով զամենեւեան ի գործս բարիս եւ յառաքինասէր վարս: Քանի՞ս սքանչելագործութիւնս արարին սոքա երանելիքս եւ բժշկութիւնս կատարեցին, որք ոչ գրեցան, որպէս եւ ոչ Հաւրն իւրեանց սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ ամենայնքն: Եւ այս յազգիս մերոյ տարտամութենէ եւ յանփութութենէ: Այլ եւ Հաստատէր երանելի եւ մեծ քահանայապետն Վրթանես կրկին անգամ իւրով յաւժարական երկամբք զաթոռն արքունական եւ նորոգէր զիշխանութիւն տանս թորգոմեան յորդորելով Հանապազ ի բարեպաշտութեան Հաւատս եւ ի գիտութիւն ճշմարտութեան՝ իրաւամբք եւ արդարութեամբ Հաճոյանալ Աստուծոյ, զի ընդ այժմու թագաւորութեանս եւ զյաւիտեանականն ժառանգեցան: Եւ ինքն՝ երանելին Վրթանէս յառաջադէմ լինէր Հանապազաւր յամենայն գործս բարութեան ամենեցուն զանձն աւրինակ տալով բարեգաց՝ փառաւորեալ Աստուծոյ եւ ի մարդկանէ, կայսերական պատուով ճոխացեալ, մեծասքանչ եւ Հրաշալի Հոչակեալ յամենայնի, քաջ եւ արի ի գործ Հովուութեան, մարդասէր եւ ողորմած, բարետեսիլ եւ քաղցրահայեաց, Հեզաբարոյ եւ երկայնամիտ, աղքատասէր եւ դարմանիչ, անոխակալ եւ անյիշաչար, որբոց տածիչ եւ այրեաց խնամիչ, ողջախոհ եւ սրբասէր, անակնառու եւ իրաւարար, ընդ ամենայնի ամենայն եղեալ եւ զամենեւեան ըստ իւրաքանչիւր կարգի յարդարեալ՝ զբարէմիտան յորդորելով ի գործս բարիս եւ զչարսն դարձուցանելով ի մոլորութեան ճանապարհէն՝ զոմանս քաղցրութեամբ, զոմանս յանդիմանութեամբ, զոմանս խստիւ եւ զոմանս կակղութեամբ, ոմանս յանդիմանութեամբ, զոմանս խստիւ եւ զոմանս ողորքեալ եւ զոմանս մխիթարեալ, եւ այնպէս իւրաքանչիւրոցն բանայր դուռն ապաշխարութեան եւ սահման աւրինադրութեան: Արդարեւ, քանոն Հաւատոց եւ Հափաստուածպաշտութեան, Հիմն արդարութեան եւ զլուխ առաքինութեան յամենայնի ճանաչիւր: Ի մարմնի անմարմին եւ կենդանի վկայ Քրիստոսի, յերկրի Հրեշտակ եւ ի յերկինս մարդ ճշմարտապէս երեւեալ՝ սպանանելով միշտ զանդամս երկրաւորս, ըստ առաքելոյ՝^{1*} անմարմնաբար ճգնութեամբ, ճշմարիտ քաղաքաւարութեամբ եւ ուղիղ վարդապետութեամբ՝ գաղափար լինելով բարուք վերակացութեամբ բազմաց զկնի եկելոց եւ նպատակ բարի ամենեցուն՝ փափագելի մարդկան եւ Հաճոյ Աստուծոյ, խաղաղական կենաւք կացեալ յաշխարհի եւ բարուք պատուով ննջեալ ի փառս Աստուծոյ, բարեփառ կեցեալ ի մարմնի եւ սիրով զաւրացեալ ի Հոգի, սրբութեամբ կեցեալ ի յերկրի եւ փառաւք Հանգուցեալ ի յերկինս՝ յաւելեալ ի Հարքն Հայրապետն եւ ի քահանայսն՝ քահանայա-

պետն ի Հովիւսն՝ Հովիւն քաջ, որ զանձն իւր միշտ եղեալ էր ի վերայ Հաւտին, ի ճգնաւորսն անմարմնաբար ճգնեալն, ի վկայսն Հանապազաւր մեռեալն աշխարհի, որոյ աշխարհս ի խաչ եղեալ էր եւ ինքն՝ աշխարհի, ըստ Պաւղոսի՝^{1*} Ի մարտիրոսս միշտ մարտուցեալն ի վերայ պատուիրանացն Աստուծոյ, ի նահատակսն յամենայնի նահատակեալն խորհրդով յաւրէնս Տեառն: Ի մենամարտսն յաղթաւորն, ըստ աւրինին, ի սիրելիսն Աստուծոյ միշտ անձկացեալն առ Նա սիրով: Որ միշտ փափագէր զելանելն ի մարմնոյ աստի եւ զլինելն առ Աստուած, Որ Հանապազ պաղատէր ընդ մեծին Դաւթի բաղձալի սիրով, թէ՛ «Երբ եկից երեւեցայց երեսացդ Աստուծոյ»^{2*} վաղագոյն Հրաժեշտ խնդրելով յախտալից կենցաղոյս: Եւ սա ըստ այսմ աւրինակի կեցեալ յայսմ աշխարհի ի վերնասիտն վերհամբարձեալ, եւ է մեզ բարէխաւս միշտ առ Աստուած, եւ առ մարմնակից մարդիկք պարծանք ճոխութեան, որ եւ փառաւորէ միշտ բանաւոր երգով յիմանալի փառաբանութիւնսն ընդ երկնաւոր զուարթնոցն զեռանձնեայ միաբուն տէրութիւնն յաւիտեանս յաւիտեանից՝^{3*} ամէն:

Եւ ապա զկնի Հաւրն բարեփառ որդին մեծաթառնագ յաջորդէր զնոյն պատիւ ըստ կարգի, ըստ այնմ. «Փոխանակ Հարց եղիցին որդիք»: Շառաւեղն սրբութեան մեծայոյսն եւ յուսածառանգն, որ յուրվագոյն յուսով յուսայր ի յոյսն առատապարգեւ՝ յուսով կարգալով զանունն Աստուծոյ, զյոյսն ամենեցուն յաւանականութիւն յուսացելոցս ի յոյսն բարի, ճշմարիտ քահանայապետն եւ սրբազան Հայրապետն Յուսիկ անուանեալ՝ փոխանորդ Հաւրն աթոռոյ եւ նախանձաւոր նորին առաքինութեան: Նա եւ զնախանձն եւս Տեառն յանձին կրելով Հանգոյն մեծին Եղիայի: Եւ ի վերայ պատուիրանացն Աստուծոյ արիաբար մեռանէր, ըստ մեծի Կարապետին եւ Մկրտչին Յովհաննու վրէժխնդիր փառաց Փրկչին մերոյ Քիստոսի: Վկայ ճշմարիտ Որդւոյն Աստուծոյ: Հովիւ Հոգեւոր բանաւոր Հաւտի: Արդար եւ նմանեալ Տեառնն եւ մարդասիրի՝ զանձն դնելով ի վերայ ոչխարաց գորովագութ սիրով Հոգայր վասն փրկութեան Հաւտին իւրոյ: Գթածաբար զոչէր առ բարեգութ եւ ողորմածն Աստուած մի՛ մերժեալ զմեզ յողորմութենէ քուժմէ, մի՛ ցրեալ զուխտս քո եւ մի ի՛ բացէ առնէր զողորմութիւնս քո: Եւ մի՛ մատնէր զմեզ ի սպառ վասն անուան քուժմ սրբոյ, այլ զերծոյ զմեզ յորոգայձթէ որսողին: Վասն Գրիգորի սիրելոյ Քոյ եւ վասն Առիստակիսի ընտրելոյ Քոյ եւ Վրթանիսի սրբոյ Քոյ: Յիշեալ, Տէր, զ Գրիգոր եւ զամենայն Հեղութիւն նորա, որպէս երդուաւ Տէրն

^{1*} Գաղատ. Զ 14:

^{2*} Սղմ. ԽԱ 3:

^{3*} Տե՛ս և Հմմտ. Յովհաննէս Երզնկացի. «Ներբողական գովեստի ի սուրբ Լուսաւորիչն...»

եւ ուխտս եղ Աստուծոյ իւրոյ, թէ ելից ի խորութենէ վիրապիս եւ ի միջոյ թունաւոր գազանացս, թէ տաց քուն աչաց կամ նինգ արտեւանաց, թէ տեսից զլոյս արեւու կամ շրջեցայց ի վերայ երկրի մինչեւ զաւետիս փրկութեան ընկալայց ազգիս այսորիկ եւ մինչ գտից գտեղի հիմն արկանել տաճարի Տեառն ի գաւառիս յայսմիկ անհնար է, Տէր Աստուած երկնի եւ երկրի բերկրիլ ծառայի Քոյ մինչեւ այս լիցի:

Եւ արդ, Տէր բարեբար, յիշեա զուխտ վաստակաւորին Քոյ, եւ զնեղելոց անձանց պաղատանս մի՛ անտես առնէր: Տու փառս անուան Քում, որ փառաւորեալդ ես յաւիտեան: Անձինք մեր նեղեալ են, Տէր, եւ ոգիք մեր առաւել ձանձրացեալ յարձակելոց անաւրինաց յանդգնութեամբ ի վերայ մեր: Առ Քեզ կարգամք Քրիստոս փրկիչ մեր լուր ձայնի աղաւթից յուսացելոցս ի Քեզ եւ փրկեա զմեզ ի հալածչաց մերոց. զի յամենայն ժամ փառս Քեզ վերառաքեմք ընդ Հաւր եւ Հոգոյդ Սրբոյ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Այսպիսի գորովագութ սիրով աղաւթէր քաջ Հովակայէտն մեր, եւ արի, երջանիկ ծնաւդն Հոգեւոր երկամբք, երանելին Յուսիկ ի վերայ բանաւոր Հաւտին իւրոյ, որ իբրեւ զհաւ ի վերայ ձագուց դողացեալ լինէր ի կասկածանաց վնասակարաց:

Այսպիսի արտասուագոչ պաղատանս մատուցանէր առ բարեգութն Աստուած վասն բանաւոր խաշանցն իւրոյ:

Այսպիսի սիրալիր գթով գոչէր առ ամենողորմ Տէր, վասն արագալահախ աւգնականութեան՝ շարժելով ի գութ եւ յողորմութիւն, զայն, որ ոչ երբէք դադարէ ի գթալոյ:

Եւ այսպիսի թախծեալ սրտիւ ի հեղոյր զանձն առաջի Տեառն եւ յորդառատ արտասուաւք առոգէր գերեսս երկրի: Որ եւ այսպիսի աղաւթիւք սատակէր զանաւրէնն Յուսիանոս զանմտութեամբ յարուցեալն ի վերայ եկեղեցւոյ սրբոյ:

Եւ ինքն՝ երանելին, որ ըստ նմանութեան Տեառն զամենեցուն կամէր զկեալն եւ ի գիտութիւն ճշմարտութեան Հասանել, փութանակի առ թագաւորն ընթանայր թերեւս կարասցէ պահել զփրկութիւն ոգոյ նորայ:

Եւ անդէն, ըստ սովորութեան իւրոյ ի ձեռն առեալ զխրատական բանս վարդապետութեան իւրոյ: Եւ աստուածային պատուիրանաւն ջանայր ածել զնա յուղղութիւն, եւ հնարէր դարձուցանել զնա յապարասան բարուցն, զոր ունէր՝ յուշ առնելով նմա զՏեառն մարդասիրութիւն եւ զերախտիս նախնեացն եւ զջանս վաստակոց նոցին: Ո՛վ թագաւոր, ասելով, ընդէ՞ր անմտանաս ի քրէական մեղս յանդգնելով: Եկեղեցի գնեալ է պատուական արեամբն Քրիստոսի եւ ազատեալ ի ծառայութենէ թշնամւոյն, ընդէ՞ր վերստին ջանաս մուծանել ի ծառայութիւն չարին. ո՞չ լուար ի Քրիստոսէ, զի ասէ, որ Հարցի ընդ վիմիս ընդ այսմիկ փշրեսցի եւ յոյր վերայ անկցի Հոսեսցէ զնա: Քարինք սուրբ եկեղեցւոյ շաղախեալ են եւ

ներկեալ ի կայլակահոս աղբերէ կողիցն Քրիստոսի, եւ շինուած յարկի սորա առաքելովք եւ մարգարէիւք հիմնացեալ եւ Հաստատեալ են, հայրապետաց եւ վկայից կատարմամբ աւարտեալ, հրեշտակաց բնակարան եւ մարդկան քաւարան կարգեալ: Աթոռ Աստուածութեան ի սմա կառուցեալ եւ Աստուծոյ բնակարան խոստովանեալ: Չնորածնեալսն որդիս Աստուծոյ առնէ, զամուսնացեալսն ողջախոհութեամբ զարդարէ, զննջեցեալսն սրբոց Հաւասարէ եւ յերկնից արքայութիւն Հանգուցանէ: Հի՞մ առնէս զսա տեղի եւ բնակարան դիւաց: Զի՞րդ արասցես զտաճար Աստուծոյ բագինս կոոց, որպէ՞ս զյարկս փրկութեան՝ տեղի կորստեան, ընդէ՞ր զտունս՝ վայրս պղծութեան: Զի՞նչ աւգտեցան այնքիկ, որք այդպէս անմտացան:

Արդ, ու՞ր են թագաւորք առաջինքն՝ չարագոյնքն եւ ապարասանքն, որ պաշտաւեալք էին դիւաց. ո՞չ ապաքէն որպէս զծուխս պակասեցան եւ իբրեւ զփոշի, զոր տարաւ մրրիկ, անյայտ եղին: Եւ երանի թէ այսչափ միայն, այլ կան եւ մնան յաւիտենական տանջանացն եւ լուցկիք անանց հրոյն: Գիտա, ով բագաւոր, զի «Հիմն այլ ոք ոչ կարէ դնել, քան զեղեալն, որ է Յիսուս Քրիստոս»^{1*}, եւ «Որ քակէ զցանկ Հայրենի, Հարցէ զնա աւձն թունալի»^{2*}, «Մի՛ զարհուրիր յայնցանէ, որ սպանեն զմարմին, եւ ոգոց ոչ ունին իշխանութիւն, այլ ի նմանէ, որ կարող է զերկոսին կորուսանել ի գեհենին»^{3*}: Կամիմ եւս եւ Հայցեմ յԱստուծոյ, զի ընդ երկրաւոր թագաւորութեանդ եւ զերկնիցն ծառանգեսցես զարքայութիւն եւ ընդ անցաւոր փառացդ զանանցն առցես զփառս: Յիշեա զվէմսն Հաւատոյ զաւրհնութեան արժանաւորսն զԳրիգորիոս Հաւն իմ եւ զՏրդատիոս Հաւն քո, յորոց կրկին կոփեցաք, ըստ Հոգոյ եւ ըստ մարմնոյ: Նոքա զդիւածոյլ պատկերսն խորտակէին եւ զմեհեանս դիցն քանդէին եւ ի տեղիսն եկեղեցիս հիմնարկէին եւ խաչ կանգնէին, եւ դու զտաճար Աստուծոյն բարձրելոյ բնակարան դիւաց առնես եւ տեղի կոոց պատրաստես: Եւ որո՞ւմ տանջանաց չիցես արժանի կամ ո՞ր գեհեան զքեզ ոչ այրեսցէ, վասն զի կրկին է ապարասանութիւնդ, ուրացութիւն եւ ի սրբութիւնսն մեղանչես: Զի թէ ի վայրաբնակ տեղիս կուուս պաշտելն կորուստ է անձին, ապա զո՞ր ներումն թողութեան ունիցի, որ առ սեղանովն Աստուծոյ զպատկերսն դիւաց դնիցէ. քանզի զի՞նչ Հաղորդութիւն իցէ լուսոյ ընդ խաւարի կամ զի՞նչ նմանութիւն իցէ տաճարի Աստուծոյ եւ մե-

^{1*} Ա. Կորնթ. գ 11:

^{2*} Ժող. Ժ 8:

^{3*} Ղուկ. ԺԲ 4-5:

Հենեաց^{1*} : Թագաւորի Համարիս զպատկերն եւ դիւաց է ընդ նմին նկարագրած առ ի խաբէութիւն պարզամտաց : Նա եւ դիւապաշտին որպէս դիւի է Համարեալ . եթէ մարդապաշտութիւն կրուստ է անձին, ապա դիւապաշտութիւն յորպիսի² գեհեան տանիցի : Վասն որոյ թելադիր լինիմ քեզ եւ նպաստաւորութիւն չար յամառութենէդ եւ ի բաց կալ յանպատշաճ խորհրդոցդ : Եւ ոչ եկեացէ ի վերայ Քոյ ոտքն ամբարտաւանին եւ ձեռք մեղաւորին զքեզ ոչ դողացուցէ, զի անդ անկցի անաւրէն յանաւրէնութեանիւրում², մերժեսցի եւ ոչ եւս Հաստատեսցի : Զի ըստ արժանեաց իւրոյ չարութենէն առցէ զպատիժ պատուհասի յԱստուծոյ Հասեալ ի վերայ իւր : Իսկ դու զգուշացիր, դու, ով թագաւոր, զի մի՛ Հասցէ ի վերայ քո բարկութիւն ի Տեառնէ վասն անաւրէն գործոցդ, զոր առնես : Զի թէ Բաղդասար արքայ բարեւացւոց, որ զսպաս սրբութեան յանարժան տեղիս մատուցանէր, չարաչար սատակեցաւ, ապա որչա՞փ եւ առաւել եւս ի կորուստ մատնեսցին, որք զգարչելիսն ի սրբութիւնսն մերձեցուցանիցեն : Վասն որոյ աղերսիւ Հայցեմ եւ փոխան աղաչեմ, ո՛վ թագաւոր, բաց զաչս մտացդ եւ մի՛ փութար ի քոյին կորուստ : Պատկեր էս Աստուծոյ, մի՛ զերկրաւոր թագաւորի պատկերս յարգոյ Համարեսցիս, քան զպատկեր երկնաւորին : Յիշեա, զի գրեալ է, թէ ի պատկեր իւր արար Աստուած զմարդն՝ մի՛ փոխանակէր զմահականացուը ընդ անմահին, զի այդմ պատկերի գաղափարն վաղվաղակի կորնչի չարաչար ըստ արժանեացն, իսկ ոգոյդ քոյ գաղափարն կայ եւ մնայ յաւիտեան՝ պատրաստեալ զաթոռ իւր ի դատաստան առ ի մշտնջենաւոր դատել զայնպիսին : Վասն որոյ, ո՛վ թագաւոր, զարթիր ի թմրութենէդ, որ ոչ է ի քնւոյ, սթափեաց յարեցութենէդ, որ ոչ է ի գինւոյ, այլ յայնմանէ, որում վայ տայ մարգարէն : Հիւանդ ես Հոգով, մի՛ զանմահ մահն մեռանիւր, կիսազաւս ես այժմ, մի՛ բնաւին ապականիւր, եկ ի զղջումն փութապէս եւ ամբարձ յերկինս զաչս քոյ : Տես ի վեր¹² եւ նայեալ ի բարձունս առ Տէր Աստուած քոյ :

Յիշեա զԱրարիչն քոյ, որ ստեղծ զքեզ յոչնչէ, որ էհան զքեզ յարգանդէ, որ կերակրեաց զքեզ ի մանկութենէ, որ փչեաց ի քեզ զշունչ կենդանի, որ շնորհեաց քեզ զարքայութիւնդ, որ ետ քեզ զթագաւորութիւնդ, որ խոստացաւ քեզ զհանդերձեալն, եթէ պահեսցես զպատուիրանս¹³ Նորա, որ իշխանութիւն ունի կենաց եւ մահու քոյ :

Յիշեա զշնորհս աւագանին, որով լուսաւորեցար :

Յիշեա զսնունդ սուրբ եկեղեցւոյ քոյ, որով դաստիարակեցար :

Յիշեա զՀաղորդութիւն մարմնոյ եւ արեան Տեառն, որով կերակրեցար եւ զմայլեցար¹⁴ :

Յիշեա զնշանն տերունական, որով կնքեցար յաւուրն փրկութեան, որով եւ պահպանեալ եղեր, որով եւ փրկութիւն գտէր :

Յիշեա եւ զմիլսանգամ գալուստն Քրիստոսի ի նորոգել զերկիր :

Յիշեա եւ զնշան Փրկչին, յորժամ ծագի յարեւելից պայծառ, քան զարեգակն :

Յիշեա, ով թագաւոր՝ զդնել աթոռոցն ի քննութիւն :

Յիշեա զահեղ դատաստանն եւ զիւրաքանչիւր գործոց Հատուցումն :

Յիշեա, յորժամ Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգին բազմին յԱթոռ փառաց :

Յիշեա, յորժամ զաւրք երկնից յերկիր Հեղուն :

Զմտաւ աժ, ո՛վ թագաւոր, թէ որպիսի լիցի ատեանն այն,

Յորժամ բանք սպառին եւ գործք միայն թագաւորեսցեն,

Յորժամ իւրաքանչիւր ումեք յանցանք Հրապարակայայտ լինին,

Յորժամ զարհուրեալ դողան տարրեղէն արարածք :

Եւ եթէ այժմ ոչ եկեսցես յուղղութիւն եւ զգաստացիս յամառութենէդ անդ՝ զայս ամենայն քեզ յուշ արարից եւ յիշումն ածից : Յայնժամ զղջացիս եւ ոչ աւգտեսցիս, Հառաչես եւ ոչ Հասանես, խնդրես եւ ոչ գտանես, Հայցես եւ ոչ առնուս, յոգոց Հանես եւ ոչ մխիթարիս : Զի կոչեցի զքեզ եւ ոչ լուար ինձ, յերկարեցի զբանս իմ եւ ոչ անսացեր : Վասն որոյ աղաչեմ այժմ, լուր մինչդեռ ժամանակս ի ձեռս է, մինչդեռ գոյ յոյս փրկութեան եւ ի բաց է դուռն ապաշխարութեան : Այժմ անկիր¹⁵ առաջի Տեառն արտասուաւք եւ աղաչեա զերեսս Նորա ապաշխարութեամբ : Ասա մեղայ Տեառն, որպէս Դաւիթ, եւ լուիցես պատասխանի, եթէ Տէր եթող զյանցանս քոյ : Արտասուեա ընդ Պետրոսի, եւ ընկալցիս վերստին զշնորհս մարդասիրութեան Տեառն : Ընդ Պաւղոսի խոստովանեա զանգիտութիւն : Ընդ մաքսաւորին քաւութիւն խնդրեա : Ընդ աւագակին մեծածայն զոչեա, թէ՛ «Յիշեա զիս, Տէր յարքայութեան Քոյ» : Եւ լուիցես պատասխանի՝ ժառանգել զդրախտն աստուածատունկ : Լեր աւրինակ բազմաց մեղուցելոց եւ վստահութիւն յուսահատելոց, որ ի քոյդ նայելով դարձ դայցեն ի զղջումն ապաշխարութեան եւ յուսացին թողութիւն գտանել : Գոչեա ընդ Մանասէի, թէ՛ Զեմ արժանի Հայել ի բարձրութիւնս երկնից ի բազմութենէ անաւրինութեան իմոյ, վասն զի կանգնեցի պատկեր եւ բազմացուցի զգաստմն անձին իմոյ եւ զայլ ամենայն չարիսն յաւելի² : Որով քաւիս ի մեղացդ եւ Հանդիպիս փրկութեան եւ գտցես ողոր-

^{1*} Ղուկ. ԼԳ 42 :

^{2*} Տե՛ս Բ ՄԳաց. ԼԳ :

^{1*} Հմմտ. Բ Կորնթ. Զ 14-15 :

^{2*} Հմմտ. Եզեկ. ԼԳ 8 :

մութիւն ի դէպ ժամանակի: Ահա ծանուցի քեզ զամենայն ըստ պատշաճի, զոր թէ լուիցես, կեցցես տիրապէս:

Եւ յորժամ ամենայն բանքս այսօրիկ եւ, առաւել քան զսոյն, ճառեցան ի սրբոյն, ոչ ազդեցին ի միտս թագաւորին կակղութիւն: Այլ կարծրացաւ սիրտ նորա իբրեւ զսալս դարբնաց եւ «խնոյր զականջան իբրեւ զիժի եւ զքարբի եւ ոչ տայր տեղի թովչին ճարտարի եւ կամ առնուղ դեղ ի դեղատունն իմաստնոյ»: Յայնժամ, մարգարէականն ի կիր արկանէր զհրաման երանելի սուրբ Հայրապետն Յուսիկ: Զի եւ զանունն ասացից, զի քաղցր է ի կոկորդս իմ զաւրէն պատուիրանի Տեառն առաւել քան զմեղկութիւն մեղու ի քիմս ճաշակողաց, ըստ Հոգեբազողին^{2*}: Եւ զի^{3*} նչ գործէր երջանիկն եւ սուրբ Հայրապետն Յոյս: Զսաստ բարկութեան ի ձեռին առեալ, որպէս նեցուկս երկաթեղէնս եւ զպատկեր պոռնկին իբրեւ զանաւթս կաւագործաց խորտակէր դոփելով ի վերայ ոտամբն եւ բարբառէր, ըստ արժանի իւրում սրբութեան. «Աստուածք, որ զերկինս եւ զերկիր ոչ արարին, կորիցեն ի ներքոյ ոտից իմոց»: Զի կուռք Հեթանոսաց բնակարան են դիւաց եւ Տէր ետ հրաման ի վերայ իժի եւ քարբի գնալ եւ առ ոտն կոխել զամենայն զաւրուութիւնս թշնամւոյն: Եւ այսպէս առաթուր Հարեալ զգունեալ զարշուութիւն եւ ընդ ոտիւք արկանէր զիմանալին Գողիադ գտողովուրդ իւր ամբողջ պահելով յաներեւոյթ այլագրեացն: Եւ վանեալ մեծաւ յաղթութեամբ զվիթխարի վիշապն ահագին, զորաւրինակ մեծն Դանիէլ զգարչելին գայն ի Բաբելոն կամ իբրեւ^{4*} զԴագոնն գայն, որ կոչի Չուկն ի ձեռն սրբութեան տապանակին առ քանանացիսն^{5*}: Եւ յորժամ ետես թագաւորն զպատկեր ամբարշտին խորտակեալ, առաւել եւս ի բարկութիւն դրդեալ եւ զամենայն թոյնս դառնութեան իւրոյ թափէր վաղվաղակի յերանելի Հայրապետն: Անաւթ եղեալ սատանայի զկամս նորա կատարելով յաւժարութեամբ, եւ հրամայէր ձաղկել զնա ուժգին գանիւ ոչ միայն, ըստ Պաւղոսի քառասուն միով պակաս, այլ մինչեւ յաւարտ, զի վախճանեցի ի կենաց^{6*}, որպէս եւ եղեւն իսկ տոփանով Հարեալ Հանգոյն եղբորն Տեառն Յակոբայ^{7*}, որոյ եւ փառացն Հաղորդ գտեալ ի Բրիստոս: Եւ նորա այնպիսի եղեւ մարտիրոսական նահատակութիւն եւ բարուք կատարումն՝ առաքելաբար զընթացան կատարեալ եւ զհաւատսն պահեալ եւ անուն բարի թողեալ աշխարհի^{8*}:

^{1*} Աղմ. Ծէ 6:

^{2*} Հմմտ. Աղմ. ձժԸ 103:

^{3*} Տե՛ս Ա ՄՃաց. Ժ 10, Առև. Ա Թագ. Ե 1-9, Յեսու ԺԵ 21, ԺԹ 27:

^{4*} Տե՛ս Գործք ԻԳ 21:

^{5*} Տե՛ս Յայմաւուրբ, Կ. Պոլիս, 1834, էջ 205:

^{6*} Հմմտ. Բ Տիմոթ. Դ 7:

Բայց ո՛վ անմտութեան չար սպասաւորացն, ո՛վ չարին արբանեկաց, ո՛վ պեղծ զաւրականացն, ո՛վ անաւրէն առաջիկայիցն, ո՛վ կամարարաց բանսարկուիւն, որ գոնէ եւ ոչ հրէականին նմանեցին ժողովարանին, զի յորժամ բարկանայր Սաւուղ ի վերայ քահանայիցն եւ հրամայէր կոտորել զնոսս վասն ընդունելոյն եւ կերակրելոյն զԴաւիթ: Եւ ոչ առնուին յանձն սպասաւորքն, այլ հրաժարէին ամենեքեան ասելով, թէ ոչ մխեսցուք զձեռս մեր յաւժեալսն Տեառն մինչեւ Դովեկ ասորի պատահէր

նոցա հրամանաւ արքային Սաւուղի^{1*}: Եւ յորժամ Պաւղոս որմն բռեալ կոչէր զքահանայապետն Անանիա, եւ սպասաւորացն ասացեալ, թէ զքահանայապետն Աստուծոյ Հայհոյե^{2*}: Եւ նորա պատասխանեալ ասէր. «Ոչ

գիտէի երբարք, եթէ իցէ քահանայապետ»^{3*}: Թեպէտ եւ գիտէր իսկ յայտ արարեալ, թէ պատկառել պարտ է յաւժութեան շնորհէն: Նա եւ փարաւոն, որ անաստուածն էր ի ժամանակի սովոյն զիրաւունս քրմոցն ամբողջ պահէր՝ պատիւ առնելով նոցին որպէս քահանայից: Այլ եւ Տէրն մեր եւ Աստուած, յորժամ ածեալ եղեւ յատեան անաստուած իրէիցն, որ ապտակէն զՆա լիրբ եւ ապաշնորհ ծառայն երախտամոռաց ասէր. «Այդպէ՛ս

պատասխանի տաս քահանայապետի՞դ»^{4*}: Եւ այսպէս ամենայն ուրեք պատկառէին ի քահանայական պատուոյն: Իսկ սոքա միայն երեւեցան լիրբք. եւ յանդուգն՝ ուչ ունելով զերկիւղն Աստուծոյ եւ ոչ պատկառելով ի շնորհէ քահանայութեան: Այլ զցանկութիւն սատանայական կատարէին անմտութեամբ ի կորուստ անձանց, զի նա մարդասպան է ի սկզբանէ, ըստ հրամանի^{5*}, Փրկչին մերոյ: Աւա՛ղ անմտութեան ազգիս, աւա՛ղ թշուառութեանս, աւա՛ղ կուրուութեանս, աւա՛ղ տմարդութեանս, աւա՛ղ հիքութեանս, աւա՛ղ չարութեանս, թէ որքա՞ն լուսաւորս խաւարեցուցին ազգս Հայոց, որչա՞փ աստուածաբան բերանս խցին, քանի՞ սիւնս եկեղեցւոյ տապալեցին, քանի: քահանայապետս ի Հող մահու իջուցին. զԱռիստակէս սրախողխող արարին, զՎթանես Հեռահայած առնէին, զՅուսիկն ոգորածեծ արարեալ ի կենաց վճարեցին, զմեծն Ներսես դեղակուր մահացուցին, զսուրբն Իսահակ ի մետաղս արտաքմեցին, զարքայն Տրդատ զբարեպաշտն եւ զսրբասէրն զմեծ երախտաւորն իւրեանց նենգութեամբ դաւեալ կորուսանէին, զսուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչն այնքան ձանձրացուցին մինչեւ յանբնակ վտարեցին, քան զթունաւոր սողունս վիրապին այլ դառնագոյն եւ դժնդակ բարս ցուցանէին սուրբ Լուսաւորիչն: Վասն որոյ ոչ յերկարեաց ի նոցա միջին, թերևս ի նա ձեռնամուխ լինէին: Եւ այսպիսի մեծապայծառ սուրբ^{6*} Հայրապետքս, որք իբր զՂահս լուսաւորս

^{1*} Տե՛ս Ա Թագ. ԻԱ, ԻԲ:

^{2*} Գործք ԻԳ 3-5:

^{3*} Յովհ. ԺԸ 22:

յազգաւ Հայոց փայլէին եւ մեք կամեցաք առ ժամանակ մի ցնծալ ի լոյս նոցին եւ ոչ յերկարեցին, այլ ի կէս աւուրց փութապէս վախճանեցին¹⁹ եւ այսպիսի աւրինակաւ յաշխարհէս²⁰ ելին:

Իսկ լուսափայլ մանուկն Գրիգորիս եղբայր Յուսկանն, երէց քան զնա, գեղադէշ դիմաւք եւ բարձր հասակաւ: Հնգետասանամեայ կոչեցեալ յեպիսկոպոստութիւն աղուանից աշխարհին: Մերունական հանճարով եւ սրբասէր վարուք՝ զմեծին Գրիգորի բերելով յինքեան զմանութիւն հետիոտս ընթացեալ գերկայնածիգ ճանապարհն, ըստ աւրինակի փրկչին մերոյ Յիսուսի՝ ճշմարտապէս անաւթ ընտրութեան գտեալ փառացն Աստուծոյ, ըստ երանելոյն Պաւղոսի՝ կրել զանուն նորա առաջի խոժարուժ ազգաց քարոզութեամբ Բանին կենաց արիաբար ի մարտ մտեալ ընդդէմ բռնութեան բանարկուին՝ բոլորապատուղ զինքն մատուցանելով պատարագ ընդունելի ի հոտ անուշից Տեառն: Այսպէս եւ ըստ այսմ աւրինակի, յորժամ եհաս յաշխարհն յայն եւ յանդիման եղեւ թագաւորին նոցա, զճշմարտ վարդապետութիւն ի կիր արկանէր եւ ջերմեռանդ սիրով քարոզէր նոցա զԱւետարանն Քրիստոսի:

Եւ զի նոքա էին յառաջ հաւատացեալ քարոզութեամբ սուրբ առաքելոցն Եղիշէի, Եւստաթէի: Եւ դարձեալ վերստին ի նոյն մոլորութիւն էին խոտորեալք²¹: Վասն որոյ գլեղեղուկ բարս եւ գղիւսփոփոխ, որպէս զգործէին ստացեալ, այլ եւ յելուզակաց արշաւանաց միշտ պարապեալք էին: Վասն որոյ թէպէտ եւ զառաջինն ընկալան զբան վարդապետութեան սուրբ Հայրապետին: Բայց յորժամ տեսին, թէ հատաւ յոյս շահի նոցա առաւել եւս ի բարկութիւն շարժեցան²²: Վասն զի քարոզէր նոցա մանուկն Գրիգորիս ասելով. ո՛վ մարդիկք, դարձարուք առ Տէր Աստուած ձեր եւ ծաներուք զԱրարիչն եւ զՀաստիչն ձեր եւ մի՛ յընդունայնութեան ծախէք զչնորհս բանականութեան ձերոյ եւ զհանճար իմաստութեան ձերոյ՝ հաւասարելով անասնոց անմտից, որք ոչ ճանաչեն զԱրարիչն իւրեանց: Այլ գիտասջիք, զի ձեր Տէր գոյ յերկինս, որ կարող է կերակրել զամենեսեան բանիւ զարուստեան Իւրոյ: Որ կեցողցանէ միշտ զկատարեալսն, ըստ հաճոյից կամաց իւրոց, եւ ի հրամանէ նորա կախեալ կան ամենայն եղական բնութիւնք. որ ասէ արեգականն եւ ոչ ծագէ եւ զանձրեւ ի հուր փոխարկէ, որ թուէ զբազմութիւն աստեղաց եւ զամենեսեան զնոսա յանուանէ կոչէ, որ ի բոհն ունի զշունչ ամենայն կենդանեաց, բանայ եւ ոչ ոք է, որ փակէ, եւ փակէ եւ ոչ ոք է, որ բանայ, որ առնէ զհրաշակերտս եւ զմեծամեծս, որոց ոչ գոյ թիւ, որ փակեաց զծով աւազով եւ զթանձրութիւն հոծ եւ կարծրագոյն խճողեալ երկրի ի վերայ հոսանուտ եւ լոյծ բնութեան ջուրց հաստատեաց, եւ որպէս կամի, փոխէ զամենայն անհնարինս ի հնարաւորութիւն: Եւ արդ, հարք եւ եղբարք իմ եւ որդիք հաւատոցս Քրիստոսի, լուարուք եւ ի միտ առէք զհրամանս պատուիրանաց Տեառն,

որպես զի բարի լինիցի ձեզ եւ ողորմութիւն գտջիք ի մարդասիրութենէ Փրկչին ի դէպ ժամանակի:

Ձայս ամենայն, եւ առաւել քան զսոյն, քարոզէր եւ ուսուցանէր սուրբ Հայրապետն Գրիգորիս ի մէջ բազմամբոխ ժողովրդեանն աղուանից՝ յորդորելով զնոսա ի հաւատս եւ կոչելով ի գիտութիւն ճշմարտութեան: Որ թեպէտ եւ զառաջինն տեղի տուեալ ունկնդիր լինէին քարոզութեան սրբոյ Հայրապետին, բայց յետոյ հրապոյրս պղտորս եւ դառնացուցիչս արբեալ զսաստկագիրն եւ զտաղտկացուցիչ արկածս խորամանկութեան ի քսու եւ յանաւրէն արանց, որք ստուգապէս վայի են արժանի ըստ մարգարէին, եւ կարծրացուցեալ զսիրտս իւրեանց, որպէս զփարաւունին եւ զնմանեաց նորին եւ զչարեալ չարացն այնոցիկ ի գարագոյն հաւրէն չարութեան չարապէս չարչարանաւք զչարչարանս սրբոյն Հնարէին կատարել զկամս չարաթոյն վիշապին՝ արբանեկին իւրեանց չարութեան, որ հրապուրէր զնոսա յայնպիսի չարութիւն: Եւ զի՞նչ առնէին կամ զի՞նչ գործէին արբանեակք չարին չարացեալքն այնոցիկ: Նորահնար իմ չարի գտակք լինէին, զի հանդիսաւոր եւ հոչակելի չարիս²³ գործեցնեն: Եւ գտեալ ի դէպ ինչ չարին խորհրդոյ, որով յագեցուցանեն զախտ զասման իւրեանց, զվայրենի ամեհութիւնք առաքեաց երկաւրաց, որով ստորաքարչ ընթացութեամբ զկեանս սրբոյն սպառէին՝ յածեցուցանելով ընդ լայնանիստ մեծութիւն դաշտին, զի խնամով մանրամասնաբար երկարութեամբ գգեսցի մատաղ եւ փափուկ մարմին սուրբ հովկապետին յորոյ կարմրագոյն արեանն հեղմանէ անբուսածին՝ քարինք վայրացն ծաղկէին եւ թանձրագոյն հողն առողեալ լինէր, կանաչագեղ բոյսքն ծիրանագոյն ներկանէին եւ խոուացեալ կոշտք երկրի դալարացեալ սխրալի եւ սքանչելի տեսողաց եւ զարմանալի ամենայն մարդկային բնութեան: Որով Աստուած փառաւորէր եւ հրեշտակք ի բարձունս ուրախանային եւ սուրբ նահատակն շքեղանայր: Եւ զի՞նչ գործէր ի մեծագոյն չարչարանսն յայնոսիկ երջանիկ քահանայապետն եւ ընտրեալն յամենայնի սուրբն Գրիգորիս: Արդարեւ նմանեալ տեառն իւրոյ մեծի քահանայապետին եւ քաջ հովիւն՝ աղաւթելով ի վերայ հաւտին իւրոյ եւ զփրկութիւն ոգոց նոցին Հայցելով ի Տեառնէ: Եւ այնքան ջերմեռանդն սիրով զգուսն²⁴ գորովոյ հաստատուն ունէր, մինչ զի եւ զմահն իւր նոցին պատճառ փրկութեան ըզձանայր լինել: Եւ ի ստորաքարչ լինելն, մինչեւ ի սպառել շնչոյն զայս Հայցէր ի Տեառնէ Աստուծոյ, զի մահուամբ նորա նոքա ապրեցին, մրպէս եւ եղեւն իսկ: Եւ խնդրուածք սուրբ քահանայապետին կատարեցաւ տիրապէս, զի յետոյ եկին ի գիտութիւն ճշմարտութեան:

¹⁹ Հմմտ. Հոովմ. Ա 30:

²⁰ Ձիբ ՆԲԷ:

Եւ զնշխարս սուրբ հովհաննիս իւրեանց փափագանաւք²⁵ խնդրեցին եւ գտեալ պատուեցին փառաւորապէս: Վասն զի յարեալ յազգէն յայնմանէ թագաւոր բարէպաշտան եւ երկիւղած յԱստուծոյ: Եւ խնդիր արարեալ մեծաւ յուսով գտանէր ի գեաւղն Ամարաս մեծասքանչ հանդեսիւ տաւնախմբելով ամ յամէ գլխատակ սուրբ հայրապետին ի փառս Աստուծոյ: Եւ այնպէս յանկ ելեալ աղաւթք սրբոյն: Եւ փառաւորեցաւ Աստուած ի փառաւոր մահ փառաւորչին Իւրոյ փառաւորեալն յաւիտեանս. ամէն:

Եւ արդ, սոքա չորեքեան շառաւելք մեծի հաւրն հաւատոց սրբոյն Գրիգորի արփիածագ Լուսաւորչին մերոյ սերեալ սերտութեամբ ի նմանէ ստուգիւ բողբոջք ցանկալիք ոչ միայն ըստ մարմնոյ բեղնաւորեալք բարունակք բարիք, այլ եւ հոգեւոր շնորհացն գոլով պտուղք գովելի երկամբք, սիրողք սրբութեան եկ քարոզք ճշմարիտք փառացն Աստուծոյ, առաքեալք առաքողին եւ սիրեցեալք ի ճշմարիտ սիրոյն, քահանայք պատուեալք գերագոյն շնորհիւ եւ բաղձալիք քաղցրուսոյց վարդապետութեամբ, արեգակունք կողմանցն արեւու եւ լուսատուք ի խաւարի նստելոց^{1*}, ցնծութիւնք տրամեցելոց եւ ժողովողք հաւտից ցրուելոց, Նարդոսք անուշաբուրիչք եւ քրքումք քաղցրատեսիլք, ծաղիկք վայելուչք տանս Թորգոմեան եւ ցնծութիւն ազգիս հայկազեան, պարծանք քրիստոնէական եւ պսակք եկեղեցական, միջնորդք խաղաղութեան եւ հաշտեցուցիչք Աստուծոյ ընդ մարդկան, աւծեալք շնորհաւք Հոգոյն Սրբոյ եւ փոխանորդք ճշմարիտ Աւծելոյն՝ լուսաբաշխ աջով աւծանելով գաւծեալսն ամենայն, քանոնք հաւատոյ եւ բարձրացուցիչք եկեղեցոյ, վարդապետք տղայոց եւ դաստիակարք զարգացելոց: Ոմանց կաթն ջամբելով եւ ոմանց՝ հաստատուն կերակուր, ըստ Պաղոսի^{2*}: Պարիսպք շրջապատ եկեղեցոյ սրբոյ եւ աշտարակք ամրութեան հաւատոյ ի յերկրի խորանակիցք մարդկան եւ ի յերկինս դասակիցք հրեշտակաց: Նաւատիք ճշմարտութեան եւ նաւահանգիստ ալեկոծելոց: Նաւի եկեղեցոյ նաւապետք եւ ժողովողեան Տեառն յարդարիչք: Ամուլք հաւատոյ եւ պարծանք հաւատացելոց: Լիալիր լուսինք եւ աստեղք ջահարորտք: Չորէքեան չորրեակ թուով, խորհրդականք եւ վայելուչք²⁷, տարբոց արարածոց, եւ ըստ տառից տէրունական անուանց: Ըստ վակասին ականց կարգի եւ ըստ գետոցն աղենական, ըստ գրոյ աստուածային անուանցն Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ: Որ կապեցայք ի թագ պսակի Երրորդութեան գլխոյ:

Եւ արդ, զի՞նչ եւս ասացից, զի տկարանայ գաւրութիւն բանիս առ ի ներբողել ամենայն յամենայնի եւ ընդ ամենայնի ամենեքեան եղեալք:

^{1*} Հմմտ. Եսայի ԽԲ 7:
^{2*} Ա. կորնթ. Գ 2:

եւ զամենեսեսան լնլով յամենայնի: Տունկք տենչալիք եւ ծառք արմաւենիք, կերակրաւղք տանս Թորգոմեան: Բարունակք ծաղեւալք սիրով սրբութեան: Իմանալի պտղովք զմայլեցուցեալ զգառինս բանաւոր հաւտի սրբութեան յարկի մաւր մեր եկեղեցոյ: Ամենառատ պարգեւաց բաղխաւղք եւ հոգեւոր պատուի ընձեռաւղք, առաքելաշնորհք եւ մարգարէապատիւք պսակաժառանգ^{1*} եւ բրաբրոնսզգեացք^{2*}, երկնահանգոյնք եւ վերնակայեանք, սիւնք եկեղեցոյ եւ խարիսխք հաւատոյ, բարձրացուցիչք մանկանց Սիոնի եւ բարեաց բաշխաւղք մանկանց Սիոնի հաւտին Բրիստոսի, սուրբք Արիստակէս եւ Վրդանէս, յոյս Յուսիկ եւ սուրբ Գրիգորիս, քառամիակք եւ կրկնազոյգք, կիսաքուեայք^{3*} եւ եռամասնեայք, ընդ միակի յաւրեալք ի լիութիւն աշխարհի լրման, լիացուցիչք լուսով լիապէս: Եղեմարուխ աղբերացն տիպք, ըստ քառոջ վտակացն յարձակման առ ի զովացումն ծարաւելոց: Չորեքդիմեան կառք զարմանալիք, ըստ հրաշատեան Եզեկիէլի: Աթոռք փառաց հրոյ Աստուածութեան: Բարձաւղք լծոյ Բարձրելոյն կարգաց, յորս հանգչի Աստուածն աստուածոց, փառաւորեալն յամենայնի յաւիտեանս:

Ընդ նոսա եւ մեծն Դանիէլ հայրն ասորի՝ յաւրեալ ի կարգի ի գերահրաշ հաւաքումն, ծերունին պատկառելի եւ երանելին ի հարս նագելի: Որ եւ աշակերտեալ յառաջագոյն Լուսաւորչին մերոյ սրբոյն Գրիգորի եւ յերկարեալ մինչեւ ի խորին ծերութիւն եւ յաւազոյթս հասեալ: Սա ասորի գոլով ազգաւ, ի գատական ազն որոշեալ, բայց համեմատ գոլով սրբոցս ի սրբութեան վարս հաւասարեալ նոցա, ճշնաւորական վարուք յանապատի բնակէր հաճոյացեալ Աստուծոյ մինչ զի մեծասքանչ հրաշք եւ զարմանալի իրս կատարէր ի ձեռն նորա Աստուած: Զի թէ հարկ լինէր նմա ի ձմերայնի ընդ լեռնային վայրս ի ճանապարհ գնալ կամ յափշտակեալ լինէր մարմնով եւ եղեալ ի տեղի, ուր կամէր գնալ սուրբ ծերունին: Եւ կամ վերանայր թանձրութիւն ձեանն ճանապարհէն եւ ցամաքէր երկիրն արտաքոյ սահմանի իւրոյ ի տարածամ ժամու առ ի պատիւ սրբոյն:

Եւ արդ, ի ժամանակին յայնմիկ յոյսն Յուսիկ սուրբ հայրապետն նահատակեալ լինէր գանիւ սաստիկ ի Տիրանայ թագաւորէն հայոց եւ ի կենդանեացն փոխէր յաշխարհ կենդանի վկայն Բրիստոսի:

Եւ սուրբն Դանիէլ յայնմ ժամանակի տակաւին եւս կենդանի գոլով, եւ ճգնէր յանապատին ծերացեալ հասակաւ՝ անմարմնական վարուք ի մարմնի քաղաքավարելով: Եւ վասն հոչակելի ճգնութեան եւ առաքինաւէր վարուցն անեալ լինէր ի թագաւորէն, զի կացուցեան զնա յաթոռ հայ-

^{1*} Զի՛ք ՆԲՀ:
^{2*} Զի՛ք ՆԲՀ:
^{3*} Զի՛ք ՆԲՀ:

րապետութեան փոխանակ սրբոյ Յուսկանն: Եւ նա խստագոյն յանդիմանեալ զթագաւորն եւ զսպասաւորս նորա սորբ ձերուսին յուշ ածելով զանաստուած գործս նոցա: Ընդ որ զայրացեալ թագաւորն, ոչ տարեալ նախատանացն, Հրամայեաց խեղդամահ առնել զերանելին՝ ոչ պատկառելով ի հրեշտակական վարուցն եւ ի վայելուչ դիմացն. զի թէ ընդ փայտ դալար զայսպիսի անցս անցուցանէին, այսինքն՝ ընդ սուրբն Յուսկի, որ շառուեղ գոլով սրբոյն Գրիգորի եւ քահանայապետական պատուով բարձրացեալ եւ ճոխացեալ յաթոռ նորին: Ապա ի սուրբն Դանիէլ, որ ոչ ազգային գոլ ըստ մարմնոյ եւ ոչ աստիճանաւ ի բարձրագոյն աթոռ ժամանեալ զհարձ խնայէին: Ողբացէք երկինք եւ երկիր, ծառք անտառի եւ ծաղիկք²⁸ դաշտի, լերինք եւ բարձունք եւ բոյսք ամենայն զանմտութիւն ազգիս մերոյ, եւս առաւել՝ զթագաւորաց մերոց զանզգամութիւն: Վասն որոյ տայր թագաւորն Տիրան զվրէժն անձամբ յաստիս վճարեալ զպարտս չարեացն ընդ մեծագոյն յամառութեան: Վասն զի մատնեալ եղեւ ի ձեռն պարսից արքային Սաբիւռոսի Շապհոյ, որ զերկոսին աչսն փորեալ²⁹ զՏիրանայ կուրացոյց զնա՝ առ հաւատչեայ անտի տանջանացն առեալ զսաստիկ պատուհասն, զի, որպէս ասէ սուրբն Յոհանն³⁰. է որոց աստ ներէ Աստուած չարացն եւ անդ տանջէ, եւ է, զորս աստ տանջէ եւ անդ, զի մի՛ կարճամիտքն տկարացին ի հաւատս, այլ հաստատեցին յուսով առ Աստուած: Եւ արդ, Հնգեքին սոքա ի միասին կարգեալք ըստ պատշաճի եւ պատուեալք ի մէնջ տաւնախմբութեամբ Հնգից զգայութեանց մերոց մաքրութիւն եւ բարեխաւք միշտ առ Աստուած վասն տաւնողացն զյիշատակս իւրեանց: Զի որք սիրաբար յուսով տաւնեն զյիշատակ Հանդիսաւոր նահատակութեան սրբոցս առանց չարչարանաց պսակակից լինին սրբոցն: Զի տաւնախմբութիւն ի սիրոյ գայ յառաջ եւ սէրն արժանի առնէ Աստուծոյ, զի «Աստուած սէր է, եւ որ կա՛յ ի սէրն Աստուծոյ՝ բնակեալ է յԱստուած եւ Աստուած ի նմա բնակէ»¹: Եւ արդ, դուք ինձ, ո՛վ աստուածային գլուխք ոչ մի կամ երկու, այլ Հնգեքին ի միասին պատուեալք:

Զսակաւ Հիւսուածս բանիցս յաղքատիմաց մտացս եւ յանարգասաւոր անձնէ ընկալարուք սիրով, ըստ անարգամեծար ձեր խոնարհութեանդ, թեպէտ եւ ոչ ըստ ամենարժեայ ճոխութեան ձերոյ, այլ ի մէնջ ըստ կարողութեան գուն գործեալ եւ փոխարինեալ ի ձէնջ մաղթեմք բարեխաւսել առ Տէր վասն մեր՝ պարգեւել մեզ զառատ Իւր զողորմութիւն յանճառ եւ յանսպառ բարեաց, զոր դուք վայելէք, զի եւ փշրանաց ձերոց արժանացուք յամենառատ սեղանոյն, թերևս ի սաստկութենէ սովոյն Հնար լիցի զերծանել: Այլ եւ Հայցեցէք յամենողորմ Տեառնէն մեր աշխարհիս՝ խաղաղութիւն, եկեղեցւոյ՝ Հաստատութիւն, մանկանց սորա՝

¹ Ա Յովհ. Դ 16:

մաքրութիւն եւ անարատ սրբութիւն, սիրոյ կապակցութիւն եւ անկեղծ միաբանութիւն, վերակացուաց բանաւոր հաւտից զուղիղ վարս եւ զքարոզութիւն, ժողովրդոց՝ զհաւանութիւն եւ զանդորրութիւն:

Եւ մեք խրախացեալք ի Հոգեւոր սեղանոյ ձերոյ, փառաւորեցուք զամենասուրբ Երրորդութիւն. զՀայր, եւ զՈրդի եւ զամենասուրբ Հոգին:

Եւ արդ, գիտելի է զժամանակ սրբոցս իշխանութեան. սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչն՝ սմա երեսուն, սուրբն Արիստակէս կրսեր որդին սրբոյն Գրիգորի՝ ամս ութն, սուրբն Վրթանես եղբայր նորին էրէց՝ ամս Հնգետասան, սուրբն Յուսկի, որդին Վրթանայ՝ ամս վեց, նոյնպէս եւ սուրբն Գրիգորիս երէց եղբայր Յուսկանն եկաց կաթողիկոս յաղուանս ամս վեց: Զկնի Յուսկանն եկաց յաթոռ սրբոյն Փառնեքսեհ ի գաւառէն Տարաւնոյ յԱշտիշատայ՝ ամս երեք, սուրբն Ներսէս որդի Աթանազիսեայ, որդւոյ Յուսկանն՝ ամս երեսուն եւ չորս: Զկնի տէր Ներսէսի տէր Յուսկի՝ ամս չորս: Յետ նորա տէր Զաւէն՝ ամս չորս յետ նորա եղբայր իւր տէր Շահակ՝ ամս վեց ի Մանծկերտոյ: Եւ ապա տէր Ասպուրակէս եղբայր Շահակայ եւ Զավէնայ ամս եւթն եւթն: Եւ ապա սուրբն Իսահակ Պարթեւն ամս Հիսուն: Աստ եղեւ զրաւ ցեղի սրբոյն Գրիգորի եւ որդւոց նորա սրբոց եւ թոռանցն, որոց յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի, եւ աղաւթիւք նոցա Տէր մեզ ողորմի եւ Հարց եւ եղբարց մեր ամենայնի. Ամէն եւ եղիցի:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

- 1 B սրտիւ: 2 A Ըրհանջեալ: 3 AB բազում: 4 AB թանձրութեան: 5 B յընտրանիս: 6 B այլ եւ: 7 AB Առիստակէս: 8 AB ընծիւղեալք: 9 B բարոզ: 10 AB Առիստակէս: 11 AB անծկացեալ (այսպես և այլուր): 12 B ի վեր լուսանցից: 13 B զպատուիրան: 14 A չիք եւ զմայլեցար: 15 AB անգիր: 16 B իբր: 17 B հրամանէ: 18 B չիք սուրբ: 19 A վաղճանեցին: 20 B յաշխարհէն: 21 B խոտորեալ: 22 B շարժեցին (ուղղված՝ շարժեցան): 23 B չարի: 24 B զգոյթն: 25 A փափանաւ: 26 B նստոց: 27 A վայելուչք: 28 AB ծաղիկ: 29 A պորեալ: 30 A Յոհանն:

«Սրբոյն Գրիգորի եւ որդւոց նորա» արձակալութեան տարիները, որոնք մասամբ բերված են համաձայն Մովսես Խորենացու (Պատմութիւն. Բ դա, Գ, Ժա, Ժդ) սրբագրելի են ըստ Մ. Արք. Օրմանյանի հաշվարկի. Գրիգոր Լուսավորիչ՝ 302-325 (23), Արիստակէս՝ 325-333 (8), Վրթանես՝ 333-341 (8), Հուսկի՝ 341-347 (8) Փառնէ՝ 348-352 (4), Ներսես Մեծ՝ 353-373(20), Շահակ՝ 373-377(4), Զավէն՝ 377-381 (4), Ասպուրակէս՝ 381-386 (5), Սահակ Պարթև՝ 387-436 (49) տե՛ս Ազգապատում, Ա, Կ. Պոլիս, 1912, էջ 73-326:

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ԲԱՆԻՑ Ի ՆՈՒԱՍՏԷ ՎԱՐԴԱՆԱՅ
Ի ՅՈՂԱՆ ՈՒՉՆԵՑԻՆ, Ի ԽՆԴՐՈՅ ՏԵԱՌՆ
ՀԱՄԱԶԱՍՊԱՅ ԱՐՎԻԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՀԱՂԲԱՏԱՅ
ԱՌ ՈՐ ՍԿԻՉԲՆ ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
ՃԱՌԻՍ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ Է՝

Պայծառ ջահն Արևելից Եկեղեցեացս¹, այրն քրիստոսազգեաց Գրիգորիոս, բնախաւսել կամելով զբորբոքումն աստեղածեւ ցումանցդ, որ գործի յաճախ ի յաւդ այդր, ոչ այլ ինչ ասաց պատճառ, քան² թէ Հողմն վերնաշարժ ասէ անցանէ ի ներքո թանձր եւ ցուրտ աւդոյ, որ լինի մերձ առ երկիր եւ ջուր: Եւ նիզ եղեալ տանի շփէ ընդ յատակ եւ ջերմ աւդոյ մերձ յարփին, եւ յայնմանէ ճապաղին փայլատակմունք լուսոյ, զոր կոչեմք աստեղս թռուցեալ: Որպէս եւ ձերդ՝ Հարկեցոյց զմիտս մեր Հոծ եւ ցրտացեալ. փութայ առ երկին ձգել ի մաքուրն տեղի, առ ի գոյացութիւն աստղանշոյլ բանից, որով բերկրին մանկունք Սիւանի սրբոյ: Որպէս եւ դու իսկ սովոր ես վեհագոյնդ³ զլուխ վսեմական տանդ Հաղբատայ, յերևանի գոլով յաշխարհի: Քանզի չորրորդ մեզ այս գործառնութիւն⁴ եղեալ ի ձէնջ: Յետ խաւսելոյն յամենասուրբ Աստուածածինն, որ փառաւորի ի սուրբ ուխտն Հառիճա: Եւ ի Լուսաւորիչն մեր Գրիգոր, եւ ի սուրբ զաւակս նորա, ապա եւ ի յերկրորդ լուսաւորիչն եւ ի Հաստողն Հիման Հաւատոյ յերջանիկն Յովհաննէս, պատրիարքն⁵ մեծ եւ ի նախահայրն Հայոց Մեծոց: Հրամայեցիք՝ դնել բանս ինչ դրուատից, զի զփառաւորիչն Աստուծոյ եւ զփառաւորեալն ի նմանէ մեծարեսցուք⁶ տաւնիւ: Քանզի որ չարչարանացն Քրիստոսի կցորդ եւ ի յերկինս փառացն Հաղորդ ընդ առաւել սուրբսն: Պատշաճ է եւ ի վերայ երկրի տալ նմա զպարտական պատիւն ըստ կարի ընդ ամենայն սուրբսն մեզ ի յաւգուտ եւ ոչ թէ նմա յաւելուած ինչ բարեաց, որ լիով ունի զիւրն յԱստուծոյ: Սակայն մեք յապաղեցաք⁷ զջանն ձեր յոլով անգամ պահանջելով՝ երեսաւք եւ պատուիրանաւ, ի գիր եւ ի բան յաղագս երկու պատճառաց. մի

վասն երկիւղի տկար զմեզ գիտելով եւ անարժան, եւ երկրորդ զի ոչ տեսաք գրով աւանդեալ ըստ կարգի զծնունդն եւ զսնունդն, եւ զքաղաքավարութիւն եւ զգործս առաքինութեան նորա, եթէ որպիսիք էին որք⁸ ածին Հասուցին զնա յայնքան բարձրութիւն փառաց. մինչ զի լինել⁹ կաթողիկոս¹⁰ Հայոց մեծոց:

Եւ այսպիսի¹¹ գործ վճարել որ ոչ է վերջնոցս քան թէ առաջնոցն որք յորովայնէ ընտրեցան եւ ի Տեառնէ կոչեցան. եւ ի նմանէ առեալ իշխանութիւն զաւրացան ի վերայ ամենայն Հակառակամարտ պատերազմողաց: Վասնորոյ առաքեցաք ի գեղն եւ ի սահմանսն, ուստի ասի նա, երկիցս անգամ Հարցանել, եւ ո՛չ ինչ աւելի գտաք զրոյցս քան զոր տեղեկացեալ էաք յառաջագոյն ի գրոց կամ ի լրոյ, յետ որոյ եւ¹² քաջալերեալ վստահացաք ի Հոգին Սուրբ որ ի թիկունս Հասանէ տկարութեանս¹³ մերոյ, եւ ի շնորհն որ զնայն պսակեաց, զի եւ զմեզ արասցէ ազատ ի պարտուցդ ձեր: Քանզի Նոյ եւ Յոբ, եւ Դանիէլ, եւ այլք ի սրբոցն, ոչ ազգաբանին յարենէ ծննդոցն եւ ի նախահարց զոր գիշերք եւ Հեշտութիւնք շնորհեն՝ այլ յառաքինութենէ անձանց եւ ոչ բովանդակ վարք եւ գործեցեալ սքանչելիք սրբոցն գրեցան որպէս եւ ոչ Քրիստոսին: Ուստի եւ մեզ բաւական Համարելի է զսակաւսն ի բազմաց զոր ունին գիրք յիշատակարանաց. եւ զլուրն դիպողական յաւանդութեանց. եւ անդի¹⁴ կազմեցաք բարեբաղդ առագաստի մեծին Յովհաննու Հիւսաք¹⁵ պսակի. որպէս ասէ քաջն Պինդարոս¹⁶ իբրեւ զփուռն մի վարդի ընկեկելով զայն ի գոգս Կաթողիկէ եկեղեցւոյ, ի փառս անմահ փեսային Աստուծոյ մերոյ Յիսուսի: Արդ, Հայրն մեր աստուածապարգեւ եւ Հայրապետն փառազգեաց Յովհաննէս էր, որպէս գիրք պատմագրաց ցուցանեն աշխարհաւ երկոտասաներորդ ի Գուգարաց, գաւառաւ չորրորդ ի Տաշրայ¹⁷, բնակութեամբ ի նշանաւոր գիւղաքաղաքէն¹⁸ Ուճնայ, ի յարենէ ծննդեան յազատ տանէ: Քաջաբոյս գոլով մանուկ եւ ուշիմ ի վարժս կրթութեան, Հոնտորական ուսման եւ փրկիստփայական արուեստից¹⁹ պարապեալ. զտիս տղայութեան անցուցանէր առ Հանճարեղս: Քանզի գոյր յայնժամ այսպիսի ուսման դպրոցք յաշխարհիս Հայոց, եւ Յունաց եւ Ասորոց ճարտարաց, յաղագս որոյ առեալ եւ զիմաստասիրական անունն կոչմամբ եւ արդեամբ զարդարեալ ամենայն առաքինութեամբ: Երթայր այնուհետեւ եռանդնոտ բնութեամբն ի շարժմանէ Հոգւոյն, առ մեծ ճգնաւորն եւ անուանի վարդապետն Թէոդորոս, Քութենաւորն կոչեցեալ, որոյ գտանին ասացեալ ճառք ներբողականք ի Մնունդն Քրիստոսի եւ ի Խաչն աստուածընկալ, խորագոյն մտաւք եւ դժուարիմաց բանիւք²⁰ պաճուճեալ. զորոյ սիրեցեալ զվարս սուրբս²¹, խոշորս, եւ պարկեշտս, յանձն առնոյր յաւելուածով: Ընդ որում եւ զխորզն դարգճածեւ զգեներոյ ծածկապէս մինչեւ ցկատարումն կենաց իւրոց: Ուսանէր ի նմանէ ըստ Հաճոյ կարգին զամենայն

Աղբյուրներ
A = ՄՄ ձեռ. 993, p. 740a-743p
B = ՄՄ ձեռ. 1518, p. 170p-174p
C = «Արարատ», 1888, էջ 590-603

գիրս Աստուածաշունչս հին եւ նոր մատենից, որովք ընդարձակեալ սրտիւ աճէր խստամբեր վարուք եւ հանճարով գրոց փառաւորեալ յԱստուծոյ եւ ի մարդկանէ:

Քանզի տեսիլք նախագիտութեան եւ շնորհք բժշկութեան տուեալ լինէր նմա ի վերուստ: Զոր տեսեալ հայրն նորա ըստ հոգւոյ տայր նմա կոչել զնա յաստիճանս շնորհաբաշխութեան. ի կատարման հոգեւորական եւ մարմնական հասակին եւ մաւրուաց²² ի կարգ սարկաւազութեան եւ ի պատիւ քահանայութեան, որովք եւ աղբիւրանայր յորդառատ իմաստութեամբ, եւ թարգմանութեամբ եւ մեկնութեամբ գրոց զարդարէր զեկեղեցի եւ ժիր եւ մաքուր քահանայագործութեամբ հաշտեցուցանէր զԱստուած ընդ կենդանիս եւ ընդ մեռեալս: Քանզի թէպէտ եւ թագաւոր ոչ գոյր աշխարհիս հայոց յայնմ ժամանակի, այլ ընդ ծառայութեամբ տաճկաց էին, որ կոչին ամիրմուսնիք²³, սակայն ի գթութիւնս եղ Տէրն զազգս առաջի նոցա. աղաւթիւք սրբասիրին Յովհաննու, եւ որք ընդ նմա զկամս Աստուծոյ կատարէին ուղղափառ հաւատով եւ խաչաչարչար ճգնութեամբ առ լերամբն որ Սոթից կոչի. Գէորգ վարդապետն սքանչելագործ, եւ Մաթէոս խոտաճարակն եւ իւր իսկ վարդապետն եւ այլ բազումք²⁴ խստակրաւնք եւ երկնաթռիչք: Վասն որոյ եւ ի յանցանելն²⁵ ընդ հասակս երիտասարդութեան իրբեւ ծաղկեցին նորա ալիք եւ ել համբաւ զնմանէ ընդ ամենայն աշխարհս, եւ փոխեցաւ ի Քրիստոս սուրբ կաթողիկոսն Եղիա: Ի յազգմանէ խնամոցն Աստուծոյ շարժեցան սիրտք²⁶ բոլորից Հայաստանեայց եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց, զՅովհաննէս ղնել յաթոռ Առաքելական, զերկրորդն Ոսկերբան, զհեզն հոգւով, զբարձրն բանիւ հանճարոյ, զամբիծն աղաւնի, զճմարիտն առաքինի, զմեկնեալն յամենայն իրաց չարաց. զՅովհաննէս զազնուականն քան զամենայն արեւելիայս: Որ եւ զգեղեցկութիւն հոգւոյն նկարագրէր, գեղաղէշ տեսակ մարմնոյն, զարդարեալ ի հասակ վայելուչ ի չափակցութիւն անդամոց, ի պայծառութիւն երեսաց, ի գոյն կարմիր եւ սպիտակ վարդից, ի շուք շնորհի եւ ի փառազարդ մաւրուաւք: Դեղձան, խարտեաշ եւ աղբեկ երեւմամբ: Անթերի, լի, եւ կատարեալ մասամբք բարեաց, զոր Աստուած եւ մարդիկ խնդրեն, ներքոյ եւ արտաքոյ. զոր եւ յովով թախանձանաւք հարկեն զամենեւոր Յովհանն, եւ նստուցանեն յաթոռ սրբոյն Գրիգորի ի կոչմանէ Հոգւոյն, մեծաւ հանդիսիւ եւ աշխարհակոյտ բազմութեամբ: Որոց տեսեալ զշնորհն երկնաւոր հանգուցեալ ի նա եւ ինքեանք զմայլեալք ի հոգւոյն եւ բերկրեալք երեսաւք, վկայէին որպէս ի միոջ բերանոյ, եթէ միաբանեցաւ ընդ նմա աւժումն սրբութեան եւ պարգեւքն վերին: Եւ աւրհնեալք ի յաւժեալ աջոյն, գնացին խնդութեամբ յիւրաքանչիւր տեղիս:

Իսկ հայրն առաքելական զառաքելականն առեալ շնորհս աստիճանի, զառաքելականն յանձն առնոյր զվաստակ եւ զուղեգնացութիւն, ցու-

ցանէր զինքն ըստ աշխարհի եւ գաւառաց գաւառաց եւ քաղաքաց ուր եւ կարէր ժամանել. հաստատէր զխախտեալսն ի հաւատոց եւ ի գործոց²⁷, քաղէր զփուշն յանցանաց, ի բաց առնոյր զխոչ եւ զխուժ, եւ զքարինս ալանդակ բանից եւ իրաց: Սերմանէր զցորեանն սուրբ, խշտէր զգաղձն բուսեալ յազուղն տնկեալ ի Թաղէոսէ եւ ի Բարթողիմէ: Զմշակեալն ի շաւրէ, եւ ոռոգեալ ի Գրիգորէ, ցանկէր զխրամատեալ տեղիսն. կառուցանէր զանկեալ քարինս յամուր աշտարակէն, վերակացու յաւրինէր. հովիւս կացուցանէր, խնամակալս եւ տեսուչս հաստատէր, զգուշանալ հաւտին Տեառն զորս գնեաց ընդ մեծագնի արեանն Աստուածայնոյ: Բանեղէն եւ ձեռագործ փարախաւ հաւաքել միշտ, յարաւտս եւ ի ջուրս հանել եւ հանգուցանել: Մինէր եւ ինքն ի բազում տեղիս եկեղեցիս որպէս եւ յիւրականն աւանի զերկնամանն խորան, բարի առնելով տանն իւրոյ եւ ընտանեաց, որպէս դայեկաց եւ առաջին խանճարաց, զի նախ ի պտղոյն վայելեցեցն աշխատեալքն ի նա, եւ յորժամ մերձ գային հրաշափառ տաւնքն Տէրուական. Աստուածայտութեան եւ Յարութեան, եւ Պէնտէկոստէին եւ Վարդավառին, եւ Տիրամաւրն եւ Սրբոյ խաչին, յերեւելի տեղիս երթեալ, ժողովեր առ ինքն զիշխանս աշխարհացն՝ աշխարհախումբ բազմութեամբ, եւ նոքաւք կատարէր զլուսաբեր աւուրսն՝ զարդարելով զգեղեցկադիտակ հասակն հայրապետական զգեստիւք, եւ այնպէս ցուցանէր զինքն²⁸ ի խնդութեան աւուրսն առ ի ցնծութիւն եւ ի պարծանս փառաց տաւնասէր եւ Քրիստոսասէր ժողովրդեանն, ուր եւ հաւաքէին եւս ի տաճիկ տոհմէ բազումք, ի յաւազ արանց եւ ի զաւրագլխոց, որք եւ զարմացեալ հիանային եղեալ ձեռն ի ծնաւտի՝ երանի տալով աշխարհին, որ այսպիսի ունիցի առաջնորդ¹: Որք եւ գնացեալ առ աշխարհակալ սուլթանն Օմար²⁹, գովէին առ նա զայրն փառաւոր, որպէս թէ չէ տեսեալ ակն մաղոյ, այնպիսի գեղեցիկ որդի յԱղամայն տոհմէ: Եւ նորա լուեալ եւ ցանկացեալ տեսլեան սրբոյն առաքէ ողորակեալ բանիւ եւ գրով ի ձեռն գործակալաց դրան իւրոյ զի աշխատ լիցի եւ ցուցցէ նմա զինքն, եւ առցէ ի նմանէ զբոլոր աւագուտ աշխարհին իւրոյ զոր ինչ եւ խնդրեսցէ զոր եւ արարն իսկ անյապաղ փութով որպէս Տէրն ի խաչ, եւ լուսաւորիչն մեր ի մէջ աւճիցն, եւ նա ի մէջ թշնամեացն աւճաբարոյ եւ չարչարիչ նենգաւոր ազգին իսմայէլի՝ զանձն եղեալ ի վերայ հաւտին իրբեւ զհովիւն քաջ:

Իսկ իրբեւ լուաւ թագաւորն զերթն մեծի³⁰ քահանայապետին՝ առաքեաց նմա ընդ յառաջ նորա³¹ եւ աղաչեաց, զի այնպէս երեւեսցի

¹ Տե՛ս «Առեփաճոսի Տարոնցեւոյ Ասողկան Պատմութիւն տիեզերական». Բ տպ. Ա. Պետրոբուրգ, 1885, էջ 103-104: «Յովհաննես կաթողիկոսի Դրասխանակերպոցեւոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912, էջ 100-104: Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն հայոց, Եր., 1961, էջ 67-68:

նմա, որպէս եւ ի տաւնի աւուրքն յիւրում եկեղեցւոյն, եւ զայն եւս կատարէր առանձնացեալ իւրայնովքն³², զգեւոյր զպճղնաւորն եւ ի վերայ զվակաս եմիփորոնին, եւ զբողն ձիւնափայլ վարսակալ պսակովն դնէր ի գլուխն եւ մտանէր յարքունիսն, զինեալ խաչանշոյլ եւ ականակուռ գաւազանաւն, զոր իբրեւ տեսանէր արքայն արքայից ահիւ եւ դողութեամբ լնոյր, եւ քստմնեալ սոսկայր յոտից մինչ ցծայր հերացն, եւ ծածկեալ զերեսն հազիւ կարէր պահել զուշ խելացն, առ ժամանակ մի լուութիւն կալեալ զպալատն արքունի, ապա սրտապնդեալ զինքն սուլտանն բանայր զերեսն իւր եւ հարցանէր ասելով՝ եթէ Քրիստոս քո եւ աշակերտքն իւր զայդ ոչ արարին, զի ի վերայ բնական գեղեցկութեանդ եւ աստուածային շնորհացն ծագեցելոյ ի քեզ՝ յաւելուս պաճուճանաց գոյնս սակաւածամանակայս այնքան, զի ոչ իշխեմք յառնել եւ համբուրել զքեզ: Ասէ ցնա սուրբ Հայրապետն. Քրիստոսն իմ եւ աշակերտքն իւր նշանաւք փայլէին, եւ մեք, չուենելով զայն, այսու երեւիմք պատկառելի տեսողաց եւ յերկիւղ ուամկաց, եւ թէ գայթակղիս միայն տեսցես որպէս եւ իմս: Եւ նոյն ժամայն արտաքս հանեալ զամենեսեան, տեսանէր ի ներքս զտատասկածեւ զլգրեակն: Եւ անկեալ յերեսս ողջունէր զնա, եւ շաւափմամբ ձեռաց զանձէր յինքն աւրհնութիւն ի նմանէ: Եւ հրաման տայր բերել առաջի նորա զամենայն նեղեալսն, որ ի զաւրուսն եւ ընկենուլ յոտս նորա, որ եւ բժշկեալք լինէին շնորհաւք հոգւոյն որ ի սուրբն Աստուծոյ եւ յուսով թագաւորին, զի Աստուած փառաւորէ զփառաւորիչս իւր: Եւ ասացեալ թագաւորին՝ եթէ ահա որպէս լուաք վասն Քրիստոսի³³ քո, եւ վասն քո, տեսաք այսաւր աշաւք, եւ ահաւասիկ կամ ի հրամանս քո իբրեւ զորդի զոր ինչ հաճոյ է քեզ: Եւ նորա խնդրեալ ի նմանէ հանել ի վերին աշխարհէս³⁴ Հայոց, որք եկեալ են ի յունաց ասէ եւ զրկեն զմեզ ըստ հոգւոյ ի հարցն աւանդից, եւ ըստ մարմնոյ յերկրաւոր ժառանգութեանց: Իսկ նորա խնդրութեամբ հրաման տուեալ եւ ձեռագրով կնքեալ եւ տուեալ զաւրագլուխս յաւգնականութիւն, եւ եաւթն անգամ ագուեալ զնա յարքունական եւ ի մեծածախ հանդերձից, առաքէ զնա յաշխարհս մեր երեւելի փառաւք եւ բազում դրուատիւք պսակեալ ի յաշխարհակալ գոռոզէն, որպէս զՋաւրաբաբէլ՝ ի Դարեհէ Պարսից արքայէ: Եւ զի յայնմ ժամանակի Սմբատ էր կիւրապաղատ³⁵ աշխարհիս Հայոց, ի ձեռն նորա եւ զաւրագլխին տաճկաց հանեալ լինէին յունականք իւրեանց կահիւք եւ կազմածովք յերկիրն ուստի եկալ էին: Իսկ տէրն Յովհաննէս տիրաբար խորհեցեալ առնէ ժողով ի Մանազկերտ գեղաքաղաքն Հայոց եկեղեցականաւք եւ ուղղափառ Ասորոց եպիսկոպոսաւք հարիւր վաթսուն հինգ (716) թուականին, եւ նզովեալ զժողովն Քաղկեդոնի ընդ այլ հերձուածողսն, հաստատէ զուղղափառութիւն միաւորական դաւանութեան. Քրիստոսի Աստուծոյ անճառ մարդեղութեանն, մի բնութիւն, մի կամք, մի ներգործութիւն, մի անձնաւորութիւն, մի որդիութիւն, զի ողջ մնասցէ մի Աստուա-

ծութիւն եւ մի բնութիւն յերիս անձինս ամենասուրբ Երրորդութեան: Նոյնպէս եւ զսոսկալի խորհուրդ պատարագին անխմոր եւ անջուր հաստատեր ըստ առաքելական սահմանադրութեան, եւ պաշտելոյն սրբոյն Գրիգորի եւ որդւոց իւրոց, մինչեւ ի պղտորումն Եզրայ ամստութեան, քանզի թէպէտ ոչ բարձաւ բնաւին յազգէս ճշմարիտ կրաւնք այլ ի տեղիս տեղիս թուլացեալ եւ լուծեալ էին զժամանակս ՂԲ. ամաց, վեցից կաթողիկոսաց կացելոց յԵզրայ մինչեւ ցտէրն Յուհան, եւ զի ոչ էին ամենեքեան քաղկեդոնիկք, յայտ անտի է որ մինն սուրբ Ներսէս է շինողն եւ սքանչելագործն որ ի գալ կայսերն Կոստանդիա բարկութեամբ աւերել զաշխարհս հաճ զնա ողոքական բանիւք եւ հաղորդելով ընդ նմա վասն զգուճութեան հաւտին, քանզի մատնեաց զնա դրան եպիսկոպոս մի. թէ նախ քան զերկու տարի ժողով արար եւ նզովեաց զժողովն Քաղկեդոնի: Եւ ոմն սուրբ Սահակ է, որ գնաց առ Մահմէտ եւ մեռաւ ի խառան եւ սքանչելեաւքն, որ եղեւ ցածեաւ բարկութիւն բռնաւորին եւ ոչ եկն յերկիրս: Եւ վերջին կաթողիկոս տէր Եղիայ է, որ չոգաւ յԱղուանս եւ զՆերսէս կաթողիկոս զԱղուանից գրակուրն կոչեցեալ եւ զտիկին աշխարհին որք էին քաղկեդոնիկք խայտառակ մահու դատապարտեաց ձեռնտուութեամբ երկիրն եւ ուղղափառ աթոռակալ եղեալ դարձաւ ի հայս. այլ սակայն երկնաւոր կենդանութեամբն սովաւ ողջացաւ հիւանդացեալ անդամք եկեղեցւոյ եւ բարձաւ միջնորմն որ եւ ի ժամ արձակման ժողովոյն ասէր երանելին հրապարակալուր, եթէ մի ոք համարեսցի զմեզ մարդատեաց եւ անգէտ խորհրդեանն Քրիստոսի. որ զսէրն եւ զխաղաղութիւն եթող գանձ եկեղեցւոյ եւ պատկեր աշակերտութեան իւրոյ: Այլ քանզի ճեղքեն ոմանք ի հաւատոց եւ ի ներքոյ վայի մտանեն, եւ ասեն զբարին որ ի մեզ չար, եւ զլոյսն դնեն խաւար, եւ զմկրտեալսն ի մէնջ կրկին մկրտելով վերստին ի խաչ հանն զՈրդին Աստուծոյ: Եւ ասելով նոցա մեզ անհաւատս, ինքեանք անկանին ի հաւատոց՝ մեզ ինչ ոչ կարելով պակասացուցանել: Զոր աւրինակ թէ ոք զփոյթ եւ զսուր տեսողական կոյր ասէ ինքն է կոյր, որ չէ ի տեսանել զնորա աշեղութիւն, զայնպիսին հալածեցաք մեք իբրև զաւտարս: Իսկ որ հաւատ ունին կատարեալ ի Սուրբ Երրորդութիւն եւ զՔրիստոս Աստուած խոստովանին միաւորութեամբ Բանին եւ մարմնոյն, եւ զմայրն Տեառն՝ Աստուածածին, եւ յարութեան եւ դատաստանին ակն ունին, այնպիսիք հարք իմ են եւ մարք, քորք եւ եղբարք, ուստերք եւ դստերք, եւ եղիցի ողորմութիւն մեծին Աստուծոյ ի վերայ նոցա եւ մեք եղիցուք նոցունց բարեացն մասնակիցք. եւ արքայութեան հաղորդք:

Եւ զայս ասացեալ աճականաց զժողովն եւ ինքն դառնայր քարոզութեամբ Աւետարանին յԱյրարատ գաւառ:

Գայր ապա դեսպան ի կայսերէն Յուհանց Լեւոնէ իշխան մի մեծ Վասիդ անուն, մեղադրական եւ սպառնալիցաց գրով առ տէր Յուհան: Եւ յետ տալոյ զգիրն հիւանդանայր զմահու ցաւն, եւ ոչ կարացին հնարս

բացցէ, եւ ելցէ ընդ նմա ի հովտէ տրտմութեանս յուխտեալն տեղի, որպէս խոստացաւ եթէ՝ «Գամ եւ առնում զձեզ առ իս, զի ուր եսն իցեմ եւ դուք ընդ իս լինիցիք»^{1*}»:

Յովհաննէս ի հնգետասան աշխարհաց Հայաստանեայցս երկոտասաներորդ եւ ի մասնէ գուգարացւոցն չորրորդ, եւ վեց հարիւր եւ քսանվեց գաւառաց իշխեցող, եւ ինն հարիւր գաւազանաց կարգաւորիչ³⁶, որ իբրեւ զհնգետասանաւրեայ լուսին ամենաճառագայթ, երկոտասան առաքելոցն համափառ վերնոյն Երուսաղէմի քաղաքական, որոյ են դրունք երկոտասան յողջոց մարդարտաց, խուժադուժ գուգարաց համետացուցիչ, կատարելով զնոսա ի յառաքինութիւն չորից մասանց ի թիւ անմուլար հաւտին իննսընիցն վերաբերին, հարիւրորդին կատարմամբ զինուորական հասակ արիւթեամբ զինեալ զհայաստանեայս վեցեկի շարժմամբ: Յովհաննէս գաւառաւ Տաշրացին, զոր Արամայիս որդին Արամանեկայ³⁷ իւր Շարայի որդոյ իւրոյ: Եւ անուամբն նորա կոչեցաւ Շիրակ եւ Տաշեր երկիր պարարտ եւ բերրի, որ ըստ Յունաց եւ Պարսից լեզուին, շիրն կաթին անուան է, որպէս լինի անդ, քան թէ այլ ուրեք, բազմութիւնք կթեղաց եւ յոլովութիւնք կաթին: Ուր Յովհաննէս դայեակն եւ դաստիարակն տղայոց Սիւսնի, բազմացոյց զկաթն բանին եւ մածուցանէր զսիրտս ամենեցուն մակարդով սիրոյ ամենասուրբ Երրորդութեան եւ դարձեալ Տաշիրն, այսինքն՝ տաշեալ եւ Հիւսնեալ իրքւսի որպէս եւ են բնակիչք գաւառին ազատք եւ ազատորդիք, ի գեղ գովելի եւ ի հասակ անձնեա զարդարեալք, ո՛չ կոպիտք եւ անտաշք, եւ փանաքիք ոչ միայն ազնիւքն ազգաւ, այլ եւ ուսմիկք եւ գեղջուկք, յոր եւ Յովհաննէս յասել ի հոգեւոր եւ յիմանալի գեղեցկութիւն, Հիւսնն ճարտար թեքեալ տապարով հանճարոյն:

Յովհաննէս ի յԱւձուն գեղջէ, որպէս եւ հարթ հաւասար, անխոշոր եւ անխոր վայրն, հովիտ լայնական եւ ընդարձակ տափարակ, իբրեւ աւձեալ գեղով, եւ հաճոյ աչաց հայելոյ, են եւ ծնունդ տեղոյն մարդ եւ անասուն բոյսք անդաստանաց իբրեւ, իւղեալք, աւձեալք, եւ մարգեալք զորոյ զբանական զգաւակն հոգեւոր իւղովն աւձանէր, իբր զլմբիշս հանդիսաւորս ընդդէմ աներեւոյթ թշնամուոյն: Եւ կամ Աւձուն է որպէս եւ այժմ կոչի զի աւձս ունի, թէպէտ եւ հով է տեղիքն, որպէս եւ յաւանդ զրուցածն ասին, թէ վիշապք երկու երեւեցան անդ, եթէ յայրէ ուստեք, որ կան յանձաւս խրամին, եւ թէ այլ ուստեք եկեալ ապականէին զբազում տեղիս մինչ ի խնամոցն Աստուծոյ ածեալ լինէին առ ընթեր ճանարանի սրբոյն ընդ գառ ի կող լերինն ահագին շաչմամբ սողելով, եւ սուրբն կայր ի խորհրդեան պատարագին, զոր տեսեալ մոնոզոնին աղաղակեաց առ նա: Իսկ նորա խաչակնքեալ ընդդէմն գտեղի առնուին, եւ մինչեւ ելեալ ի

յարձակման պատարագին վիմատեալ արձանացուցանէր զնոսա. կարծրակառոյցք քարինս, որ կան եւ տեսանին մինչեւ ցայսաւր ի ձեւ եւ ի գոյն աւձի ի նշան փառացն Քրիստոսի եւ յիշատակ առն սրբութեան:

Յովհաննէս ըստ անուան իւրոյ Տեսուն հնազանդութիւն. անուանակիրն մեծի աւետարանչին, որ ոչ միայն անուանն հաղորդ, այլ աստիճանին եւ Աստուածաբանութեան, եւ կուսածաղիկ մաքրութեան, նմանապէս ունելով բազմաց եւ փարելի զլանջան Յիսուսի, սիրելի նորին եւ Որոտումն աշխարհի:

Յովհաննէս զինուորն Քրիստոսի եւ յաղթող սպառազէնն. կուռ վառեալ գաւրութեամբ հոգւոյն, ո՛չ վայրապար ածելով զպողովատիկն սուսեր, որպէս թէ զհոգմս ինչ կոծելով, այլ ի յերեսս հակառակամարտին զկարեւորն խոցոտելով, յաջմէ եւ յահեկէ յերեսաց եւ ի թիկանց կուռելով դիաթաւալ կացուցանէր զթշնամիսն, ամենայն ուստեք աչացեալ, ըստ լինգեա հրաշիցն, յաղագս որոյ եւ զբարւոք պատերազմն պատերազմեալ, զընթացսն կատարեալ, զհաւատն ուղղափառութեան յինքն եւ ի հաւտն իւր պահեալ, հանգեալ խաղաղութեամբ ի նմին անապատի, սնեալ ի բարւոք ձերութեան, ալեւորեալ եւ լի աւուրբք. իբրեւ յողկոյզ հասուն ի հնձանն, եւ իբրեւ զցորեան մաքուր ի շտեմարան հաւաքեցաւ ի գերեզման մարմնով, իսկ հոգւովն ի հոգեղինաց դասուցն համբարձեալ առ տէրն տուող յաղթանակաց՝ խնդակցելով նմա բոլոր պարուն երկնից, ընդ յառաջ ընթացեալ եւ կացուցեալ զնա Առաջի Սրբոյ Երրորդութեան ի հոտ անուշից, բարի պտուղ ի յազգէս հողեղինաց զոր եւ ընկալեալ տէրն գգուանաւք ի գիրկս անճառելի գթութեանն տուեալ նմա զհարիւրաւորն պարգեւս: Շտեմարանն զնա ի լուսեղէն խորանի հաւուն իւրոյ Գրիգորի, մնալով աւուրն հատուցման, տալ նմա ընդ նմանիսն իւր զկեանսն յաւիտենականն եւ այնու կենաւք անզրաւ ուրախութեամբ վայելել զպսակն փառաց, զոր եւ ակն եւ ականջ եւ սիրտ մարդոյ ոչ իմացաւ, զկազմեալն ի ձեռանէ Աստուծոյ ի յանմատչելի լուսոյն^{1*}:

Իսկ շիրիմ յիշատակի նորա եւ ի նմա գանձեալ նշխարք ոսկերացն եւ աջն շնորհաբաշխ, որ պահեցաւ ի տեսիլ եւ ի համբոյր կարաւտեալ հաւտին իւրոյ, ներգործէ զնոյն արուեստս եւ զնշանս կենդանութեան, կենդանի գոլով հոգւոյն Աստուծոյ յոսկերս նորա, ապաքինելով զպէսպէս ցաւս եւ զհիւանդութիւնս որոց ոչ գոյ թիւ, զի շինեցաւ յետ ժամանակաց ինչ գեղ մի մերձ ի քնարսն նորա յուսով, որք եւ զնա ունին բժշկարան եւ տեղի պարծանաց, որպէս եւ իւր սեպհական աւանն Ուձուն: Եւ են վանք սքանչելեացն որ առ յինքեանս եւ առ այլս որք տան հանապազորդ երախայրիս պատարագաց ի տեղւոջն, եւ գտանեն զմեծ զողորմութիւն Աստուծոյ բոլոր գաւառաւն եւ բազում եւս հեռաւորք, որում եւ դուք լինի-

^{1*} Յովհ. ԺԳ 3:

^{1*} Հմմտ. Ա կորնթ. Բ 9:

ցիք բիւրաւոր բարեացն Յովհաննու արժանաւորք, եւ պսակաց նորին տե-
տողք եւ վայելողք յանզրաւ յաւիտեան:

Տէրդ արիական Համազասպ եւ Հոյակապ սուրբ ուխտդ Հաղթատայ
եւ բոլոր լրումն մեծի եւ փոքու Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ, որոց շնոր-
հաւոր շահեկան շահաւէտ եւ լի բարի պտղով դիպեցցի ձեզ դրուատ նո-
րակերտ բանիս: Եւ մեզ ընդ ձեզ լիցի ողորմութիւն գտանել ի Տեառնէ եւ
զոր ինչ սխալեցաքն քաւութիւն:

Եւ Հաւր եւ Որդւոյ եւ Սուրբ Հոգւոյն փա՛ռք եւ օրհնութիւն գո-
հութիւն եւ պատիւ յերիս երեւմունս ի միում բնութեան եւ Աստուածու-
թեան յաւիտեանս եւ յաւիտենից յաւիտեանս:

Քրիստոս Աստուած, բարեխաւսութեամբ սրբոյն Յովհաննու մեծի
Հայրապետին ողորմեա ամենայն Հաւատացելոց սրբոց:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր

AC Ահեկի ժ եւ Ապրիլ ժէ. երիցս երանեալ հայրն մեր ի սուրբ
հայրապետն Յովհան Խճնացի: Յայտարարութիւն բանից ի նուաստէ վարդա-
նայ, ի ինդրոյ տեառն Համազասպայ Արիի եպիսկոպոսի մեծի Աթոռոյն
Հաղթատայ առ որ սկիզբն նախադրութեան ճառիս պատասխանի է: Յայտնու-
թիւն բանից ի նուաստի Վարդանայ...

Բնագիր

1 A եկեղեցւոյ: 2 B չիք քան: 3 C վեհագոյն: 4 B գործառնու-
թեան: 5 B պատրիարզն: 6 C մեծադրեցուք: 7 C յաղաչեցաք: 8 B որ: 9 C
լինիլ: 10 B կաթողիկոս: 11 B այնպիսի: 12 C չիք եւ: 13 C տկարութեան:
14 C անտի: 15 B հիւսակ: 16 C Պիմդորոս: 17 C Տաշրոյ: 18 B գեղաւա-
ղաքէն: 19 C արհեստից: 20 C բառիւք: 21 B նուրբս: 22 B մուրուացն: 23
C Ամեր Մեւմնիք: 24 C բազում: 25 B չիք եւ ի յանցանքն: 26 B սիրտ:
27 B հաւատոցն եւ ի գործոցն: 28 C չիք եւ այնպէս ... զինքն: 28 B Ումար:
30 B մեծ: 31 C չիք նորա: 32 C իւրայնովին: 33 C Քրիստոսին: 34 C
աշխարհէն: 35 B կուրապաղատ: 36 C կագաւորիչ: 37 C Արմայիս... Արմա-
նեկայ:

Զ

Ի ԲԱՂՁԱՆԱՑ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԹԱԳԱԻՈՐԻՆ ՀԱՅՈՑ
ՀԵԹՄՈՅ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԻՐ ՀԱԻՐ ՆՈՐԱ
ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԻՇԽԱՆԱՑ ԻՇԽԱՆԻՆ՝ ՊԱՐՈՆ ԿՈՍ-
ՏԱՆԴԵԱՅ ԴՐՈՒԱՏ ԳՈՎԵՍՏԻ ՊԱՏՄԱԳՐԱԲԱՐ,
ԱՍԱՑԵԱԼ ՄԵԾԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԵԻԵԼՑԻՈՅ Ի
ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆ ՄԵՐ ՎԱՀՐԱՄ ԳՐԻԳՈՐԻՍ
ՎԿԱՅԱՍԷՐՆ ԵՒ Ի ՅՈՐԴԻՍՆ ԱՊԻՐԱՏԱՅ՝ Ի ՏԵՐ
ԳՐԻԳՈՐԻՍՆ ԵՒ Ի ՆԵՐՍԷՍՆ, Ի ԹՈՒՌՈՒՆՍՆ ՅԵՏԻՆ
ՍՐԲՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱԻՈՐՉԻՆ՝

Կենդանարարն մեր Քրիստոս ի կենսաբեր Աւետարանին կենդանի
ձայնիւ արձանացոյց իւրատու կենսատու վառելով զլոյս շնորհաց, եթէ
զճրագն: զոր լուցանեմ ի Հողեղինաց յորդոց Աղամայ՝ վառելով զլոյս
շնորհաց իմոց ի բանական Հոգիս նոցա որպէս ի պատրոյգս: Դիք զնոսս
սիրով ընդունելութեան ի յաշտանակ գովեստի, զի տացէ լոյս ամենեցուն,
որոց իցեն ի յանթաքչելի քաղաքին, զոր շինեցի ի վերայ լեռանց՝ առա-
քելոց եւ մարգարէից զեկեղեցի իմ: Եւ այլուր ասէ. «Եղիցին ճրագունք
ձեր վառեալք^{1*}», եւ մի թաքուցեալք ի մախանաց: Զոր եւ Պաւղոս իմա-
ցեալ յորդորեաց զՀաւատացեալսն ասելով «ԶՀոգին մի շիջուցանէք^{2*}»
նախանձելով ընդ պատիւ շնորհացն եւ շնորհաւք փառաւորելոցն, քանզի
ամենակալ Հոգին ընդ մեզ գոլով եւ առ մեզ մնալով յաւիտենից ներգործէ
միշտ յանաւթսն ընտրութեան զաւգուտն եկեղեցւոյ: Որպէս եւ ի նուա-
ղեալ ամս դարուց եւ ի յետին աւուրս յայտնի եղեւ լեառն Տեառն եւ տուն
Աստուծոյ ի վերայ բանաւոր եւ իմաստուն լեռանց, այսինքն՝ Կաթողիկէ
եկեղեցիս սուրբ, որոյ Հիմն Հաստակաւորոց եւ զլուխ անկեան կատարման
Քրիստոս է, քանզի նա է ներքին եւ վերին, ներսին եւ արտաքին, որ
բարձրացաւ յառաքելական եւ ի մարգարէական լեռինս եւ միշտ վերանայ
յիմաստս եւ յառաքելութիւնս սրբոց: Որ եւ ըստ ոճոյ կարգի պարգեւացն

Աղբյուրներ՝
ՄՄ. ձեռ. 8775. ք. 301ա-315ա

^{1*} Ղուկ. ԺԲ 36:

^{2*} Ա. Թեաղ. Ե 19:

Աստուծոյ Հայաստանեայցս եկեղեցի բարձրացաւ փառաւք ի բարեբեր բլուրս հոգեկիր արանցն Արշակունեաց Գրիգորի սրբոյն եւ Ներսեսի ի քաղցուենոյ արմատոյ բերարեղուն շառաւելք, ծառք ծաղկաւէտք յան-ծորելի պտղոյն ծանուցեալք: Աղբիւրք յորդահոսք ի յանսահման ծովէն գետահետեալ Գրիգորէս եւ Ներսէս երկնաւոր պարգեւք եւ աւետիք ցնծութեան ի տունս Աբրահամու, աղբիւրք խնկենեաց ի Կենդուրայ երե-ւեալ ի կուսից քառից, արեւելեան կուսակալք յեռահատած եզերեալ յերկրէ ասիական բաժինք ի կիտուածս մանրամասնեայ զատուցման բնիկ բնաշխարհին Աղուանից, դրունք գարնանայնոյ ի գաւառէն Սրենեաց երկրորդ կոչեցելոյ: Ամպք ցողաւորք եւ անձրեւք ծարաւի անդոց: Ի յա-ւանէն Մար կոչեցեալ, որպէս յիշէ յիշեալն աւրհնութեամբ ի լուսածագ ծնաւոյն Գրիգորիսի, Գրիգորէս ի նամակն կորովի, որ առ իշխանն Մամի-կոնեան^{1*}, որ խնդրէր ի նմանէ ծառ ի կազմած սեղանոյ պատրաստու-թեան՝ բնախաւսելով յաղագս գեղաղէշ տնկոյն գիոյ, ուստի շինեցաւ վկայարան սրբոյն Յակոբայ, որ առաւել էր, քան գեռակլեան սոճին^{2*}, - զոր սնուցեալ էր կաթամբ ինն հազար ոչխարաց, ըստ առասպելականն ցնորից: Քանզի սուրբն Գրիգորիս որդի էր մեծի իշխանին Գրիգորի Մա-գիստրոսին, որդոյն Վասակայ, որ էր յազգէն Պահլաւունւոյ ի թոռանց սրբոյն Գրիգորի մեր Լուսաւորչին: Եւ ունէր Մագիստրոսն Գրիգոր ընդ ձեռամբ գՔՅնի, զԿայէն, զԿեծոն, զորս ետ ի Մաւնոմախն ի կայսրն Յու-նաց, եւ առ զգլխութիւն Միջագետաց եւ որդոյն իւրոյ Վասակայ՝ զԱն-տիոքայ դքսութիւն: Եւ էր նա իշխանն Գրիգոր կատարեալ իմաստասէր: Վասն որոյ եւ ի հոգեշունչ երկունս բանից քարոզութեան իւրոյ ծնանէր ի հաւատս ողջամիտս ի թոնդրակացւոց աղանդոյն աւելի քան զտունս ութ հազարաց, որոց մոլորութեան Սմբատ էր առաջնորդ:

Ի յարմատոյ եւ ի բնութենէ եւ յուսմանէ նորին Գրիգորի մեծի տուաւ եւ ծանուցաւ պատկեշտն Գրիգորիս: Որ յաւազանէն եւ ի ծնողացն կոչեցեալ լինէր Վահրամ, այս է՝ անձրեւ, ծնունդ ծովու եւ ամպոյ, այ-սինքն՝ ջրոյ եւ Հոգոյն, ի յոռոգումն նռնենեաց դրախտին եւ լիոյ ան-դաստանին Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, զոր աւրհնեաց Տէր: Եւ աճեալ զարգանայր իմաստութեամբ եւ հասակաւ ի խնամս այնպիսույ հաւր: Իբ-րեւ զկորիւն առիւծու գեղեցիկս ճեմելով եւ իբր զձագս արծուոյ մեծի ընդ արեգակամբ թռչելով մինչեւ ի բուն տիս հասակի առն հաստատելոյ աշ-խարհական ձեւով ի տեսիլ աշխարհի եւ եկեղեցական զգուշութեամբ, նուրբ եւ զառ ի վեր ճանապարհին ուղեւոր Աստուծոյ եւ մարդկան տեսա-նելով: Յաղագս որոյ եւ ի կատարման տեսառն Պետրոսի ի Քրիստոս վախ-

ճանիւ ի Սեբաստիայ: Եւ զկնի նորա տեսառն խաչկայ քուերորդւոյն տէր Պետրոսի զամս երեք պաշտելոյն զպատիւ կաթողիկոսութեան մնայր սուրբ Աթոռն անայցու զամս երեք: Վասն որոյ թագաւորն Գագիկ խնդրէ ի կայսերէն Յունաց ի Միխայլէն հրաման: Եւ արար ժողով մեծ ի Մնդաւ եւ մեծաւ թախանձանաւք եղին յԱթոռ սուրբ Լուսաւորչին զհամազգին իւր եւ զհամանմանն առաքինութեամբ եւ զհամաքատակն ի ժամանակի աւծմանն զընտրեալն յորովայնէ զՎահրամ որդին Մագիստրոսի, զոր կո-չեցին յարանունաբար աստիճանին փառաց Գրիգորիոս, որպէս էրն իսկ իրաւք եւ արդեամբք արթուն հսկող եւ զուարթուն նմանեալ որդւոցն լու-սոյ՝ ազնուական ազգաւ, գեղաղէշ հասակաւ, գեղապաճոյճ գունով, պատկառելի դիմաւք վայելուչ^{1*} տեսլեամբ, առաքինի հոգով, սուրբ մտաւք, պարկեշտ վարուք, աղբիւրացեալ շնորհաւք, արգասաւոր իմաս-տիւք, հաճոյ աչաց հայելով, եւ եւս բարուք տեսանելոյ Տեսառն: Յաղագս որոյ եւ ներկս ծաղկերանգս^{2*} առնոյ ի յաւծմանէն ամենայն որպիսու-թեամբք գեղեցկադիտակ մասանցն բնականաց եւ ստացականաց: Եւ իբ-րեւ զարեգակն ծագեալ ի խոր գիշերի արձակէ զճառագայթս արեւու ընդ չորս կողման Հայաստան աշխարհիս իբր զթռիչս բոցոյ, ըստ երգոյն: Ջհուրն զոր եկն Տէր յերկիր արկանել՝ առաքելով ի քաղաքս եւ ի գեաւղս իմաստուն վարդապետաւք եւ հանճարաշատ գրով լնոյր զայգի Տեսառն ա-նուշաբուրիչ հոտով եւ ձայնիւ քաղցրախաւս տատրակաց:

Այլ սակայն մեծախորհուրդ հայրն մտախորհ լինէր յինքեան վասն կարեաց ինչ եւ կարաւտութեան, զոր տեսանէր յեկեղեցիս մեր բանս բերկրանաց ներբողենից եւ ճառս աստուածաբանութեան եւ պատմու-թիւնս յիշատակարանաց սրբոց մարտիրոսաց եւ մեկնութիւնս աստուա-ծաշունչ բանից, որ չեւ եւս էր փոխեալ ի մերս: Որովք մեծարին տաւնք տէրունականք եւ պատուին յիշատակք վկայից եւ առաջնորդեալք լինին բանասէրք եւ ուսումնասէրք: Որ թէպէտ եւ հարկաւորն կայր յամենայնէ այլ ոչ լիակատար եւ անթերի, զորս նա ոչ կամեցաւ թողուլ այլոց ազգաց պատճառս պարծանաց ունել ինչ աւելի, քան զմեզ: Եւ գիտացեալ, թէ ոչ ոք է այնմ բաւական որպէս զինքն, որ վարժեալ էր ի մանկութենէ հելլէն լեզուաւ եւ գրով: Եւ զայն եւս մտածեալ, եթէ զերկու պսակն փառաց յոյնք առ ինքեանս տարան ի Հայոց մեծաց գլխաթողիկոսութիւն եւ զթա-գաւորութիւն: Գրէ յարեւելս ձեռնադրել զազգականն իւր զսուրբն Բար-սեղ կաթողիկոս, եւ ի տեղի իւր թողու զԳէորգ վարդապետն իւր եւ ինքն զանխլաբար գնաց ի Սեաւ լեառն եւ անցանէ ի Միջագետս ի Տրուայ վանս, որ հաւր իւրոյ շինեալ էր եւ տայ ի զպրոցս զերկուս որդիսն մեծի իշխանին Ապիրատայ, որ էր որդի քեռ իւրոյ գնոսս անդ ի յուսումն տայ

1* Տե՛ս Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը, աշխատ. Կ. կոստանբուս, Ալեքսանդրապոլ, 1910, էջ 219-221:

2* շիճոյ, ուղղումն ըստ՝ Մագիստրոսի թղթերը, էջ 219

1* վայելուչ:

2* ծաղկերանգս:

զ Գրիգորիս եւ զՆերսէս, որ էին քաջաբոյս մանկունք կայտառք եւ ու-
շիմք, հլուք եւ մտառուք: Եւ ինքն զխարիսխ յուսոյն յերկինս եղեալ
յանձն առնոյր զպատուանդան ոտիցն Աստուծոյ զերկիր կոխել ոչ սմբա-
կաւք երիւարաց, այլ քրիստոսահագոյց առաքելական հողաթափով ի
պատրաստութիւն զարդու Աւետարանին կազմելով զոտան: Գնայր զեր-
կայնաձիգ ճանապարհն հետի յիսուսաբար վաստակեալ ի թագաւորեալ
քաղաքն Կոստանդնուպալիս: Եւ հանդիպեալ անդ ոչ սակաւ փառաց ի
թագաւորէն ի պատրիարգէն եւ ի մեծամեծացն եւ առ հասարակ յեկեղե-
ցականացն եւ յաշխարհականաց, յորժամ գիտացին, թէ ով ոք էր նա եւ
ճանաչեցին ի պտղոյ շրթանցն զյաւելուած սրտին ծովացելոյ իմաստիցն
եւ զարժանաւորութիւն անաւթոյ Հոգոյն Սրբոյ իմացան ի նշանացն եւ ի
սքանչելեացն, որ գործէին ի նմանէ ի Հիւանդս եւ յախտածէսս աւր ըստ
աւրէ, որպէս Աստուծոյ է սեպհական զփառաւորիչս Իւր փառաւորել:
Վասն որոյ եւ ի գնալն յարքունիսն ընդ առաջ ելանէր սրբոյն պաղատն
արքունի հանդերձ թագաւորաւն, եւ զսելին ոսկեղէն ընձեռելով նմա ուր
եւ նստցի սեպհականեալ: Եւ պատրիարգի քաղաքին առաւել եւս շքով եւ
մեծարանաւք ունել յեկեղեցին բոլոր դասուք կղերիկոսաւք եւ տային
խաւսել նմա ի խորհուրդ աւուրց տաւնական նոցին իսկ բարբառովն: Եւ
դնէին մատուցն ի վերայ բերանոց իւրեանց: Եւ ի զարմացմանէ շնորհաց
Հոգւոյն, որ ելանէր ի բերանոյ նորա, եւ հազիւ թէ պարապ տային նմա
թարգմանութեան գործոյն, յոր երթալն էին: Եւ էր առաջի նորա արա-
րեալ աննախանձաբար զտուցն մատենից եւ դիւանաց գրչաց, յորոց քա-
ղէր զկարեւորն եւ զպիտանացուն իբրեւ զմեղու իմաստուն զմանանայն
կենաց, որով թագաւորք եւ ռամիկք բերկրին: Իսկ իբրեւ գիտաց, եթէ
աջն յաջողակ աջողեաց նմա զցանկալին իւր, եւ ահա ամենայն ինչ կա-
տարեալ է: Դառնայր անդրէն ծանրաբեռնեալ զշահ վաճառուն ընոյր ի
նաւս եւ ծովամուխ եղեալ կամեցաւ գնալ յաստուածակոխն Երուսաղէմ
երկրպագել համբուրիւ տնաւորինական տեղեացն, եւ ապա յիւրականն եր-
թալ յազգ եւ յաշխարհ ընուլ զհաւաքեալ գանձս ի խանութս եկեղեցեացն
Հայաստանեայց եւ ակն ունել վերջնոյ աւուրն կատարման: Սակայն ի
տեսչութենէ վերնոյն առեալ գնաւն հողմոյն տարաւ յեգիպտոս, որպէս եւ
զՏէրն ամենայնի թեթեւ ամպով կամքն հայրենի: Նոյնպէս նորագոյն
սքանչելեաւք եւ անդ ծանուցեալ լինի անձրեւն իմանալի եւ ճշմարիտ
հսկաւղն Գրիգորիս, քանզի որպէս ի մուտն Տեառն շարժեցան ձեռա-
գործքն եգիպտացոց¹⁰, եւ աստ շարժեալ լինէին ամպք եւ քաղցր եւ ա-
ռատ անձրեւով առողջեցաւ բոլորն Եգիպտոս: Եւ ի սքանչացմանէն յուզի

խնդիր եւ ի խնդրոյն յիշատակի ի խոհեմագոյն արանց բան ի յաւանդու-
թենէ հին զրուցաց մըսըմանացն ասելով, եթէ ի գալն աստ ի տղայու-
թեան Յիսեայ Կոյս Որդւոյն եղեւ այս եւ այլ ոչ եւս: Եւ ահա կցեալ լի-
նէր բանն աւետիք ի տեսողաց ոմանց, եթէ խալիֆայն Հայոց Մեծաց կայ
ի սահմանս մեր յեզր ծովուն: Եւ հասուցեալ զբանն ի խալիֆայն տաճ-
կաց, որ նստէր անդ յազգէն ալեայ: Եւ նա հրաման տայ ելանել ընդ ա-
ռաջ նորա: Եւ գնայր ամենայն հրապարակն Մըսրայ ի տեսութիւն նո-
րին: Եւ տեսանէին իբրեւ զուարթունս ի բարձանց իջեալ, քանզի զգեցեալ
էին զհանդերձս եկեղեցականս, ըստ աստիճանին պատուոյ: Պատրիարգն
սուրբ Գրիգորիս եւ դասք եպիսկոպոսացն եւ քահանայիցն եւ սարկաւա-
զացն եւ դպրացն, որ էին ընդ նմա: Որում երկրպագեալ եւ աւրհնեալք ի
նմանէ եւ այնպէս առեալ երեւելի փառաւք ածէին ի քաղաքն, որոյ ելա-
նէր ընդ առաջ եւ խալիֆայն ամենայն բազմութեամբ խառնիճադանջ ժո-
ղովորեամբն: Եւ ըստ արժանւոյն տարեալ նստուցանէին յեկեղեցին եւ
առնէին մեծ ուրախութիւն աւուրս բազումս քրիստոնէայքն եւ աւտարա-
ցեղքն: Եւ աղււջէին զսուրբ Հայրապետն հանապազ ընդ նոսա լինել եւ մի
եւս մտածել զգնալն անտի, որովհետեւ հաճեցաւ Աստուած աստ ածել
զքեզ: Եւ տային նմա արտաքոյ քաղաքին տեղի վայելուչ եւ բարետեսիլ,
ուր շինեաց եկեղեցի եւ վանս բնակութեան: Ուր կեցեալ ժամանակս ինչ
լուսաւորէր օղջագուրեալ միտթարէր զՀայադաւան քրիստոնեայսն որ
անդ: Որք եւ պատճառս նորա բազմացան հաւաքելով առ նա յամենայն
կողմանց: Վասն որոյ ձեռնադէր նոցա եպիսկոպոս զքոյր որդին իւր,
զոր ունէր ընդ ինքեան զԳրիգոր համանունն իւր եւ հաւասարաշնորհ: Եւ
յաւրինէր զտեղին եպիսկոպոսարան եւ դնէր զնա պատրիարգ յԱթոռն
Մարկոսի Աւետարանչի: Թէպէտ եւ այլք ունէին զաթոռակալութեան
պատիւ եւ զիշխանութիւն զպտիք եւ հոռոմք: Այլ նա ի մեր դիմաց զիւր
քոյր որդին հաստատեաց ի Հայոց կողմանէ ի փառս եւ ի պատիւ ազգիս
մերոյ: Եւ սահմանէր ի մուտս կիւրակէիցն՝ ժողովել յեպիսկոպոսարանն
Հայադաւան քրիստոնէիցն, որ անդ կանամքք եւ որդովք: Եւ յոտն կալով
զգիշերն ամենայն հանելով ի գլուխ յաղաւթսն Աստուծոյ ի պատիւ յու-
րացելոյն մինչեւ ի ժամ ճաշոյն՝ լսել Աւետարան, եւ տեսանել Պատարագ
եւ հաղորդել Մարմնոյ եւ Արեան Որդւոյն Աստուծոյ ըստ առաքելադիր
սահմանին, զոր ունէին աշնակերտք նոցա եւ կատարէին եկեալքն յԵրու-
սաղէմէ յեգիպտոս, զոր գովէ իմաստունն Փիլոն՝ բժիշկս կոչելով եւ
հանգստարարս¹¹: Եւ այսպիսի կանոնիւ վարժեալ զնոսա սուրբ Լուսաւո-
րիչն երկրորդ Հայրապետն Գրիգորիս: Եւ յետ երկուս ամաց գայ յԵրու-

¹⁰ Ձիւ՝ ՆԲԷ:

¹¹ «Վահրամ» անվան ստուգաբանություն է:

¹² Տե՛ս Անկաճոն գիրք Նոր Կտակարանաց, Վեներսիկ, 1898, էջ 62:

¹⁰ Համարձեմն է հուռ. θεραπευται -ի ակնարկում է Փիլոն Երրայեցու «Յաղագս վարուց կեանց տեսականի կամ Հեսսանց» աշխատությունը, տես հետևյալ հրատ. մեջ «Փիլոնի Երրայեցույ ձառն...», Վեներսիկ, 1892, էջ 5-32:

սողէմ եւ լցեալ անդ զբաղձանս կարաւտոյն եւ անտի երթալ ի Միջագետս եւ ապա ի Կարմիր վանքն կոչեցեալ առ Տիւրոս լերամբն ի վերայ Եփրատ գետոյն առ մեծ իշխանն Գող Վասիլն, եւ աղաչեցեալ ի նմանէ դադարէ անդ:

Եւ առ ինքն ածեալ զքոյր որդոյ որդիսն իւր զԳրիգորէս եւ զՆերսէս, որ բարուք սնընդեամբ եւ ուսմամբ վարժեալ էին կուսակրան քահանայք: Եւս առաւել ի նմանէ լուսաւորեալք եւ հոգէխառնեալք եւ անուշահոտեալք ի խնկաբեր եւ ի բարէբեղուն¹¹ Հաւրէն, զոր գանձեալ անձէր ընդ ընքեան եւ ղեփեցական հոգովն լուսազարդ եւս եղեալ ի քարտ եւ ի մագաղատ, զոր սփռէր տարածանէր ընդ զվիճակեալ Հաւտն իւր ի շահէվաճառուն յոսկւոյն արաբացոց զանդրանկացն եկեղեցի զքնակեալ հոգիսն վերինն Երուսաղէմի, այսինքն՝ զժողովս բիւրուց Հազարաց մարտիրոսաց: Ածէր եւ Հանգուցանէր յեկեղեցիս Հայաստանեայց յիշատակարանաւ պատմութեանցն, վկայական նոցա Հանդիսիցն անծանաթ գոլով բազմաց ի նոցանէ մինչեւ ցնա, զի զյիշատակս նոցա գիտութեամբ կատարեսցուք որպէս ի տուրնջեան եւ մի՛ անգիտութեամբ որպէս ի խաւարի:

Վասն որոյ տէրն Գրիգորիս Վկայասէր կոչեցաւ իրաւք եւ անուամբ եւ փառակցութեամբ: Որպէս ասէ մեծն Բասիլիոս, թէ՛ մեծարաւոյն վկայից վկայէ առանց արեան եւ չարչարանաց: Որ թէպէտ առանց արեան, այլ ոչ առանց ճգնութեան վաստակոց, քանզի աշխատ արար զմարմինն կարաւտութեամբ Հեշտալեաց եւ քրտնաչարչար՝ կասկածելի երկկողիւ ընդ ծով եւ ընդ ցամաք: Եւ յընթեռնուլն զնեղքին եւ զարտաքին զգայութիւնս աշխատեալ ի յընտրելն եւ ի գրելն աննիրհելի եւ անքուն աջաւք իմանալեաց եւ զգալեաց: Վասն որոյ եւ արդար է պսակն, զոր տացէ նմա Տէր, արդարն Դատաւոր: Այլ որ ի սիրտ նորա ազգեաց մարգարէաբար զժամանակ ելից իւրոյ ի մարմնոյ աստի եւ լինել ընդ Աստուծոյ ի դաս սրբոցն: Եւ առաքեաց առ տէրն Բարսեղ ի յԱնի աղաչանաւք, զի եկեցցէ եւ յուղարկեցցէ զնա առ Քրիստոս, զոր եւ արարն իսկ անյապաղ փութով: Վասն յուսոյ վերջին աւրհնութեան զցայգ եւ զցերեկ վաստակեալ գայր: Եւ գտանէ զնա ի մահիճս հիւանդութեան փառաւորելով զԱստուած եւ նովաւ աւրհնելով զկաթողիկոսն Բարսեղ եւ զձեռնաւորն որդիսն Սինոն զԳրիգորէս եւ զՆերսէս: Մարգարէանալով նոցա ըստ կարգի ժառանգել զսուրբ Աթոռն, զորս յանձն առնէ Աստուծոյ եւ տեառն

Բարսղի: Եւ ինքն տէր Գրիգորիս Վկայասէրն փոխի ի մահուանէ ի կեանս. աստի անդ յաշխատանաց՝ ի Հանգիստն, ի խաւարէ՝ ի լոյսն, յերկրէս՝ ի յերկինս, յաղցաւոր կենացս՝ յանանց ուրախութիւնսն, յանցաւորէս՝ ի մշտնջենաւորն, ի փոփոխականացս՝ յանփոփոխ բարիսն, յայսմ լուսոյ արեգականս՝ ի պայծառ լոյսն աստուածային: Է ստոյգ վկայած յաստուածաբան վարդապետաց, որ տաւնասէրն չէ զրկած ի պսակաց մարտիրոսաց այլ է Հաղորդ նոցին փառաց առանց մահու եւ տանջանաց¹²:

Որպէս եւ էր սուրբ Հայրապետն Գրիգորիս զհաւատն պահեալ, զքահանայութիւն ծաղկեցուցեալ, զվարդապետութիւն անցուցեալ զհայրապետութիւն բարձրացուցեալ: Յաղագս որոյ ընդ այսքանեաց քանքարաց անցման մեծապէս Համարձակութեամբ ի Համբոյր սիրոյ զԱստուած տեսեալ, ի Հաւրէ Հայրական գթով ընկալեալ, ի յորդոյ որդիական սիրովն լցեալ, եւ յամենասուրբ Հոգւոյն խնամով գրգեալ եւ մխիթարեալ, Հաւատարիմ եւ իմաստուն տնտես կոչեցեալ եւ ի վերայ ամենայն գոյից տէրունեացն կացուցեալ:

Հայրապետն ի Հայրապետսն դասաւորեալ, վարդապետն ի վարդապետսն, վկայասէրն ի վկայսն յաւելեալ եւ անասելի փառաց Հանդիպեալ, անպատմելին սիրով սիրեցեալ, Համբուրեալ եւ ողջագուրեալ, պատուեալ եւ մեծարեալ, կայ եւ մնայ պսակին փառաց եւ փոխարինացն մեծի յաթանակին ի լրման աւուրն վերջնոյ: Իսկ մաշեալ մարմինն տեւական ի յորեկէնին յինաց յիսնակացն ի տրէ ամիս յաւուրն եւթներորդի Հանգստեանն Աստուծոյ Հանգչի ի հոդ կարմրացեալ ի ներկս Հոգւոյն Սրբոյ, ի Կարմիր վանքն դնի ի տապանի, ի տաւնի վերացմանն Եղիայի եւ յիշատակի Երեմիայ մարգարէի: Ջշոգին սուրբ առեալ ի Պենդակոստէին մարմնով եւ արեամբ Տեառն յաւուր Հիմարկութեան երկնի եւ երկրի եւ ննջէ ի սրբեալ եւ յաւրհնեալ աւր շաբաթու Երեմիայի տաւնին, եւ ամփոփի թաղմամբ եղիական կիրակին՝ կեցեալ յԱթոռն Հայրապետական եւ ի շրջագայութենէն ամս քառասուն:

Ամփոփեալ անարատ ձեռամբ ողջախոհին Յովսէփայ եւ սեպհականեալ զաւակացն Եփրեմի եւ Մանասէի: Բարսղի ասեմ եւ Հայրամոն² որդոցն Գրիգորիսի եւ Ներսեսի սրբոց:

Քանզի ըստ պատուիրելոյ Հաւրն մեծի ոչ արարին զկոծն մեծ յերկայն աւուրս իշխանն իշխանաց Վասիլ եւ ամենայն ազգատուկն Հայոց, եւ այլ եւս պատճառ, զի յամբառնալն Եղիայի մնայր Եղիսէոս կրկին հոգով սրբազանն Բասիլիոս, որ մաշկեկաւ խրատու Հաւրն եւ երկուորեակ

¹¹ Ձիբ նԲԷ:

¹² «Որ վկայսն պատուէ՝ վկայէ առանց չարչարանաց, առանց գանի եւ բանի», ս. Բարսեղ Կեսարացի. տե՛ս Կաթողիկե թղթոց խմբագիր մեկնութեան մեջ. ՄՄ ԺԵ. 5787, ք. 223ք:

² Ձիբ նԲԷ:

¹¹ Ակնարկում է ս. Բարսեղ Կեսարացու «Ի մայր որդոցն Ջեքեթայ» ճառը. ՄՄ. ԺԵ. 436, ք. 206ք:

² Ձիբ նԲԷ:

Հոգեւոր որդոցն ի Հոգին Սրբոյ զաւրացելոց Հարկանէր զխոռվութիւն յորձանացն ջուրոց, որք էին փորձութիւնք ուղիւից եւ պատճառք բաժանման Աթոռոյ սրբոյն Գրիգորի ի Միջագէտս ի Հէնի եւ ի Մարաշ, Սարգիս ոմն եւ Թէոդորոս եւ Պաւղոս Վարագեցի, զորս խափանեալ միապէտէր զառաքելականն գահ՝ մնալով ի տեղւոջն ակն ունէր յողջոյն երթալոյ սրբոյ գերեզմանին Քրիստոսի:

Հրաւիրէր ի տաւն Վարդավառին զեպիսկոպոսունսն, եւ նախ ձեռնադէր տէր սուրբ Աթոռոյն զԳրիգորիս, որ թէպէտ յերուսաղէմ ոչ եթող զնա աւրհասն դիպուածոյն, սակայն զկնի որոգայթին ապրեալ լինէր մինչեւ զառեալ աւրհնութիւնն տայր կոչմամբ երկնաւոր շնորհին ի վերայ նկատեալ պայազատին Գրիգորի, եւ ապա հանգչէր յաւելեալ ի հարս իւր, զորոյ զմարմինն դիագարդեալ եղին ի տապանի արժանաժառանգ զաւակքն հարցն սրբոց փոխանակ սրբավայելուչ որդիքն, որ ըստ մարգարէաբար աւրհնութեան տեառն Գրիգորիսի Վկայասիրի վկայելոյն, ըստ կարգի յաջորդեցին զառաքելական Աթոռ: Որք եւ ըստ անուատեսակ շրջագայութեան ժամանակաց շուրջ եկեալ տեղւոջէ ի տեղիս յայլս եւ ի Շուղրն կոչեցեալ դղեակ, մինչեւ ըստ յառաջատես ակնարկելոյն ի բարձանց սիւն ամպոյն եւ հրոյն Հոգին Սուրբ Հովանին Հայաստանեայց նորոյս Իսրայէլի բնելիւեան տապանակաւ Աթոռոյն Թաղէոսի զայր եւ զտեղի առնոյր ի նախասահմանեալն յԱստուծոյ վայր բնակութեան ի հոռոմականն կոչեցեալ Կրլայ: Ուր եւ կայացան կառեալ եւ հաստատեցաւ Հայոց Մեծաց դիտանոց եւ կաթողիկոսարան՝ ասելով շնորհի Աթոռոյն զդաւթեան նուագն, թէ՛ «ի սմա բնակեցայց, զի հաճեցայ ընդ սա՛»:^{1*} Վասն որոյ ընդարձակեալ շինեցաւ եւ զեղապաճոյճ զարդարեցաւ յոգնակերպ շինուածով բարձրաբերձ եւ հոյակապ խորանն սուրբ, նշանաւոր զարդուք գունագեղեալ՝ զգալի եւ իմանալի փառաւք փառաւորեցաւ յերկուց ամլոցն հաւատոյ, որպէս եւ ի Հոռոմելայ՝ մեծն Հոռոմէ, զկնի իլիոնական պատերազմին ի վեցերորդ հատածի Եւրոպիոյ ի Լատինայն կոչեցելում: Որպէս եւ համափառն նմին մայրն մեր հաւատոյ եւ հոմանունն Հոռոմիլայ: Տեղի յարկի Տեառն Աստուծոյ եւ Աթոռ Թաղէոսի եւ Բարդուղիմեայ, որպէս եւ նա Պետրոսի եւ Պաւղոսի, նա յԵւրոպիայ, յիտալիայ եւ ի Լատինի կայ, եւ մերս յասիականն Գերմանիկէ յերի կալով Միջագետաց եւ Ասորեստանի՝ միաճոյլ, միատարր: Ունելով ի թիկանց անձաւս լեբին իբրեւ զնետ մի ընտիր յարեւմտից եկեալ երեքսայրի սլաքաւ ի ժայռ խրամին երկուց գետոց Եփրատայ եւ Փարզման ասացելոյն: Եւ որ իբրեւ զբալիստր խոցոտիչ երեւելի եւ աներեւոյթ թշնամեաց սրբագոյն փառաց Աթոռ այնմ, որ նստի ընդ արեւմուտս՝ ունելով հայեացս յելս արեւու: Ուստի խաղացեալ գան զետքն եղեմարուխք՝ Տիգրիս եւ Եփրատես՝ առ-

նելով ճանապարհ այնմ, որ նստի յերկինս երկնից ընդ արեւելս եւ գայ յայտնապէս դատաւոր կենդանեաց եւ մեռելոց:

Ձորոց զպատկէրսն լիով ունէին Գրիգորէս եւ Ներսէս՝ անդրանիկք, աստուածապահ տեղւոյն հիմունք եւ հիմնարկուք, առաջին հարք եւ սկզբնահաւք:

Անտի սկսեալ դասուց դասազուխք Հայրապետաց մեռեալք մեղացն եւ կենդանիք Աստուծոյ՝ Յեսու եւ Քաղէք աշխարհադէտք երկրին աւետեաց եւ եւս վեհագոյն քան զնոսա՝ Մովսէս եւ Ահարոն երիցունք Տեառն, միոյ արգանդի պտուղք եւ միոյ մոր եկեղեցւոյ սնունդք սեպհական, միոյ արեանառուք եւ միոյ հաւատոյ որդիք Հարազատք, միոյ հաւտի ծնաւդք Հոգեպէս եւ Հովիւք ընտիր զմիմեամբք ելեալ եւ ելս առնելով ի բարին: Այլ կրտսերին զաջ ձեռն Հայրենի եւ զաւրհնութիւնն Իսահակայ եւ զՅակոբայ ժառանգել, լինէր յազգ մեծ, քանզի անհոգ եղեալ ի Հայրապետական զբաղանաց մասն բարի ընտրեալ զՄարիամուն նստէր առ ոտսն Յիսուսի՝ անձանձիր բերելով առ ինքն զկաթն եւ զգինի հնոյ եւ նորոյ ուսման եւ յայնմանէ յարուցեալ երթալոյ ընդ նմա «ի լեառն զըմսոյ եւ ի բլուրն կընդրկի՛» ի չարչարանաց ընդ վայր եւ ի խորհուրդ աստուածաբանութեան ի սենեակ՝ սիրեցելոյն: Ուստի առեալ զստաշխն եւ զկինամոն, քրքում եւ նարդոս, ուլունս, շափիւղայս եւ շարս մարգարտաց, որովք հիւսոյր պսակս ոսկիանկար կիտուածովք ի փառս զարդու Կաթողիկէ եկեղեցւոյ, աննենգ խոստովանութիւնս հաւատոյ եւ պարզունակ մեկնութեան տաւնից եւ արարողական աւանդութեանց, կարգաց եւ կրաւնից, անխոտոր ճանապարհաց յատկականաց Հայաստանեայցս ուղաւորութեան ընդ իմանալի խորս Աստուածաշունչ գրոց: Յոր բանից սրբեալ բժշկէին խղիխայթեալ սիրտք դրացեաց մերոց քրիստոնէից, որքան գիտութեամբ ողորմէին մեզ որպէս մուրեկոց, որք ի նմանէ լուսաւորեալք երանէին զկարծեցեալ ողորմելիքս եւ առ ինքեանս դարձեալ խղճմտանաւք փառսային զանձինս: Այրն փառազարդ փառաւորեալն յԱստուծոյ եւ ի մարդկանէ ներանձնականն ներսէս եւ երկնաքաղաքացի հրեշտակն, որ մաքուր եւ անսխալ վարուք Հոգացեալ ճարտարապետն անձեռագործ խորանին ելանէր խոհականաւն ի գաւառն հրեղինաց եւ լուղակ եղեալ կայծակնաբորբոք ի լուսեղէն ծովուն վերնոյ աշխարհին ընդ շաւիղս յափշտակելոյն Պաւղոսի մինչեւ յերրորդ երկինս: Եւ Դիոնիսեայ Արիսպագացւոյ եւս պարզագոյնս եւ համառաւտս բերէր ի խոնարհ զկարգս դասուց եւ զանուանս նոցա, զթիւ զարդուն եւ վայելչական աւրհնաբանութիւն յայտնաբանութեամբն հանդերձ երեքերեւեան Աստուածութեան երրորդական քահանայապետութիւնքն երիցս եռակի թու-

^{1*} Սղմ. ՃԼԱ 14:

^{1*} Երգ Դ 6:

սիմեակ:

ով¹, որոց տաւնս կարգէր փարթամս գրգուելով զնոսս ի ճառս աստուածաբանութեան եւ յերգս շարականաց, զի մի մոռացին ի մէնջ անդադար բարէխաւսքն վասն մեր եւ միշտ պահապանքն մեր ի տուէ եւ ի գիշերի, որք միջնորդութեամբ իրաց ածին եւ ածեն եւ ածելոց են զամենայն պարգեւս աստուածառաքս առ մեզ, եւ զմերս առ նա տանելով զխնդրուածս մինչեւ զմեզ իսկ ածցեն աւանդաւղքն հոգոց մերոց: Եւ պատեարզմաւղքն ընդ այսս չարութեան աւղոյդ, որ ի ներքոյ երկնից ներքողեալն ի գովեստ բանից, եւ ներքսամուտն իմանալի խորոց ներամիտն Ներսէս, որ ի ստորեւ թողոյր ի գլուխ ժողովրդեանն Աստուծոյ զՏէրն Գրիգորէս զերկրորդն Ահարոն եւ ինքն լինէր նմա յաստուածակոյս կողմանէ՝ մտանելով մովսիսաբար յամպն եւ ի մէզն անծանաւթ եւ անհաս արարչութեան Աստուծոյ հնոյն եւ նորոյս, եւ քաղէր, հանէր նիւթս զանազանս ի զարդ եւ թանց աւուրց արարչութեան եւ ի հանճարիմաստից քերական եւ ողորկ բանից ի լրումն զարդու տաւնական աւուրց տնաւրինականաց եւ տաւնելի արանց աստուածազանից, շարականս համեղս, շնորհաւորս եւ աստուածաբանս եւ երգս տաղից ի վերայ թեւոց ոտից եղեալ երկոտասանից չափածու եւ կշռական վանկից, կետից եւ ոլորակաց:

Եւ զի՞նչ եւս պիտոյ է ասել զդարձուածս բանից պատասխանեաց եւ զլուծմունես առակաց: Եւ կապեալ հանգուցիւք հանճարոյ զհեռաւորս եւ զմերձաւորս՝ արձակելով տարակուսանաց գրով եւ բանիւ, զորս ունի արդ եւս լիով սուրբ եկեղեցի: Եւ ի զաւրութենէ բանից ճորա ոյժ առեալ նայապէս լուծանեմք զնմանապէս խնդիրս տարակուսանաց հակառակողաց դրացեաց մերոց քրիստոնէից յուրաքանչիւր պատահմունս շրջագայ ժամանակաց հայրենի գանձուքն փառաւորեալք:

Ներկն գունազեղ ի զարդ կարգաց եւ կրանից գործոց եւ բանից հայրամունն Ներսէս: Որ եւ զկնի հիսուն եւ երեք ամաց պաշտելոյն զսուրբ Աթոռն Հարազատի նորին տեառն Գրիգորէսի եւ փոխելոյն ի Քրիստոս ի վեց հարիւր եւ ի չորեքտասան թուին առնոյր զվայելչական պատիւ պատրիարքութեան ի կոչմանէ եւ յաւժմանէ Հոգւոյն, քան զոր ճանաչէր, յառաջագոյն սահմանեաց եւ յորովայնէ ընտրեաց եւ ի ծննդեանէ հետէ ի շուք շնորհի իւրոյ եւ ի սնունդ սրբութեան հրաւիրեաց: Եւ ի դէպ ժամու զարդարն հուշակեալ փառաւոր արար ժառանգեցուցանելով նմա զաթոռն փառաց: Զի ի բարձր աստիճանէն եւ յառաքելական անուանէն պատկառելով յանձին կալցին զպարգեւս Հոգւոյն բխել ի բերանոյ նորա զգրախտն վարդենեաց: Յաղագս որոյ եւ յաւժմանէ անտի առաւել եւս յորդեալ խաղային վտակք երկնաւոր իմաստից: Եւ ի շնչմանէ հողոյ Հոգւոյն ի նմա գնային գետք ընդ անջրդիս: Ուստի բուսեալ ընկուզեաց պարտէզ եւ որթ գինեբեր վերանայր ազգն Ազքանագեան եւ տունս Թոր-

գոմայ ի բարէբեր բարունակս արձակելով շառաւեղս ոստոց ի ծովէ մինչեւ ի ծով, ի գետոց մինչեւ ի ծագս աշխարհի: Նաւեանն Յեսու երրորդ առաջնորդն Խորայեղի յետ Մովսեսի եւ Ահարոնի, երրորդական Աստուածութեան գուշակաւորն եւ աւետեաց երկրին ժառանգաւորն եւ ժառանգատուն նախանկար սպացոյց մերոյս աշողակ առաջնորդի, նմանատիպ տեառն Ներսէսի, որ զկնի երկուց տերանցն^{1*} Արշակունեաց Գրիգորիսի եւ Գրիգորի թիւ նուիրեալ եւ խորհրդական եւ ժամանակն առաւել եւս իմաստասէր եւ բանաւորական թիւ վեցից հարիւրոց եւ երկուս եւթանց, ըստ ամենակատար արարչութեան Աստուծոյ եւ սրբագոյն հանգստեանն ի հոգի եւ ի մարմին տաճարացեալ, որք առ ինքեանս ձգեցին զտեսիլն սրբոյն Սահակայ եւ զգեցան զնափորտն ծալեալ ի վերայ սրբոյ սեղանոյն արժանապէս հաղորդելով հացին սրբութեան եւ ողկուզին աւրհնութեան՝ զրեալք զոսկեղէն մատեանն ի մաքրափայլ մագաղաթ^{2*} սրտից իւրեանց, որպէս եւ զանուանսն ի դպրութիւն կենաց ի բաց պատառելով ի յազգէս Հայաստանեայց զնախատինս ջնջագիր կարգին եւ ազազուն խորշակահար ոստոցն՝ ձիթենեաց՝ տալեացն զպարգեւս Հոգւոյն ի գինս:

Հրաճաշակն մեր Հեղիաս ներգործեալ ի Տեառնէ անաւթն ընտրութեան արիականն Ներսէս, որ զտիւ եւ զգիշեր բանայր զբերան իմանալի մտացն եւ ձգէր ի լերանցն հրեղինաց, այս է՝ յաստուածաշունչ մատենից անաւսրագոյն աւղով զկենդանարար շնորհս Հոգւոյն Սրբոյ՝ պատրաստ ունելով քարտ եւ մեխան, ուր գրեալ արձանացուցանէր զբարէբոյս պտուղս կորովատես մտացն, մանաւանդ ի պարապման զգայութեանցն ի գիշերի առնելով զսատար գործոյն միով պաշտաւնէիւ, զոր պահէր ի տքնութենէ վառելով զճրագն ի գրել ի Տեառնէ զտուեալն զբանն, եւ շիջուցանել զարձեալ ի հաւաքումն մտացն առ Հոգին շարժողական: Զոր թէ սակաւ մի բռնադատէր զնա բնութիւն ի հանգիստ քնոյ, տեսանէր սպասաւորն, զի ելանէր ի բերանոյ նորա բոց հրոյ փայլատակեալ լուսով վկայելով նմա, թէ ընդ առաքելական աստիճանին ունի եւ զշնորհս լեզուացն հրեղինաց, զոր առեալ աւետարանէր զաւրութեամբ բազմաւ ի բարձրագոյն իշխանութենէն սիոնելով շնորհս ի շրթանց, զի աւրհնեացէ զնա յաւիտենից: Խորախորհուրդն եւ խոնարհամիտն սուրբն Ներսէս, որ զխոնարհութեան Քրիստոսի զպատմուճանն զարդարեալ զանձամբ լինէր աներկբայապէս երանելի եւ արքայութեան երկնից ժառանգաւոր: Ոչ միայն զմարմինն եւ եթ ճգնութեամբ եւ պահաւք ճնշելով ունէր ի խոնարհութեան, այլ եւ յառաւրեայ մամոնայի գոյիցն յերկինս գանձէր նոր եւ աւտար աւրինակաւ: Քանզի հաւաքելով զկարաւտեալսն ի դղեակ բերդին

^{1*} Տե՛ս Յաղագս Երկնային քահանայապետ.

^{1*} տեառն տերանցն. առաջին բառի վրա ուղղման նշան:

^{2*} մագաղատ:

զանխուլ ի բնաւից աղքատացն եւ բազմաց յիւրոց անտի տարածէր զինքն յորս այս յիւս դրանն աննշան ձորձով ծածկելով կոխել հրամայէր տառապելոցն ի վերայ պատուական երեսացն՝ ասելով պահապանի դրանն ի նմանէ խրատեալ, եթէ աւտար ոք է եւ վառն մեղաց ցաւոտեալ եւ յուսով է յԱստուած եթէ ի կոխմանէ ոտից ձերոց առողջանայ ի թողութիւն մեղաց: Եւ աղքատացն առեալ զողորմութիւն եւ լցեալ զղջմամբ եւ արտասուաւք զսիրտս եւ զերեսս իւրեանց ի լսելն զայն: Անցանէին մի ըստ միովէ կոխելով եւ ասելով, եթէ՞ Յոյսդ մեր Քրիստոս Աստուած, տուր սմա կատարեալ առողջութիւն եւ թողութիւն յանցանաց ըստ Հաւատոց իւրոց ի փառս Քո, ամէն: Եւ եղիցի, այլքն ասէին: Եւ այսպէս առնէր աւր զաւուր եւ թնայուսեան շնորհաց ամենասուրբ Հոգւոյն Հանգստեանն տէրն Ներսէս, ըստ անուանն իւրոյ կոչեցեալն բղիստմն շնորհի, զոր յանդաստանս շայեկանս ընոյր առատացեալ, առաւել եւս յելանելն յաստիճան պատրիարքութեան ի թիւն խորհրդական հարիւրոց վեցից եւ երկուց եւ թանց այն լիութեամբ լրացեալ ունէր յոգով իւրում զհանճար վեցաւրեայ գրոցն, եւ հարիւրաւորն անման հասակի, ըստ տառից վեցից, որք բերեն զէութիւն անուանն իւրոյ, որովք յաճախ փառաւորեաց զԱստուած՝ ունելով զինքեան զաւրհնութիւն եւ զսրբութիւն աւուրն եւ թներորդի: Պաշտեաց

զպաշտաւն աթոռոյն ամս եւ թն անելով յաստիճան^{1*} փառաց եւ թն եպիսկոպոսունս, որք հոչակաւորք էին անուամբ եւ իրաւք, վարդապետք եւ փրկիստփայք եւ ամենայն առաքինութեամբ զարդարեալք: Եւ ոչ դադարեաց յաւուրոսն յայնոսիկ արկանել զեւթնարփի շնորհս պարգեւին ի սեղանաւորս, ի սիրտս թագաւորաց եւ ռամկաց՝ բանիւ ի լսելիս եւ գրով՝ ընդ աչս խաւսելով ի ներքին մարդն: Եւ ի կատարման երբակի եւ թներեկին հանգեաւ ի Քրիստոս Յիսուս յամսեանն հանգստեան ամենասրբուհւոյ Աստուածածնին յաւգոստոսի ութն: Յոլովապատիկս առեալ մասունս ութեկի հանդերձելոցն մնացելոց, քան թէ եաւթանց կենցաղումս անցաւորի միայն ոտիւք մատանց հպելով յաստիսս: Իսկ զբոլորն գործ եւ զբան ի բաց տարեալ յեաւթանց աստի զանեզրականն ողջունեաց ութերեակ՝ թողով յերկրի զնիւթ արուեստին ի Կաթողիկէ եկեղեցւոյ զբանս հանճարոյ, զի լուսաւորեսցէ միշտ զորդիս ազգին իւրոյ, որ գալոց են յաշխարհս յանցն իւր ժամանակս որպէս եւ զնշխարս մարմնոյն ի պահպանութիւն յաւիտենից պատրաստեալ աթոռոյն: Ինքն ելանէր բիւրապատիկ բարութեամբ եւ բանակաւք հրեշտակաց ընդ ճանապարհ ամենայն երկրի: Սակայն բազում համարձակութեամբ եւ մեծ խնդութեամբ անցեալ ընդ իշխանութիւնսն խաւարային եւ մտանէր լուսապայծառ թոշակաւք ընդ լուսեղինացն գաւառ ի վերինն Երուսաղէմ յազգման եղեալ երեսացն Աստուծոյ: Եւ զհրեշտականն լուեալ ի նմանէ զճայնն գովեստի Հաւատարիմ եւ

իմաստուն տնաւրէն եւ բնաւին ի տէրունեացն տիրաբար արժանի: Դասաւորեալ լինէր մեծն ի մեծամեծ սուրբսն ի խորանս իշխանաց, աթոռոց եւ պսակակիր արանց, ընդ ցեղապետն իւր Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ ընդ ցեղակիրն իւր Գրիգորիս Վկայասէրն ողջագուրեալ եւ փառաւորեալ շնորհակալութեամբ ի հրեղինաց եւ ի հողեղինաց, նուիրական հոգոց բանականաց փոխանակ, զի ի նմանէ մեծապէս մեծարեցան ի վերայ երկրի:

Ընդ որս եւ մեզ լիցի մասնաւորիլ ողորմութեամբ ողորմածին Աստուծոյ, հայցողացն եւ յուսով վաստակողացն ի սմա, գթութեամբն Հաւր եւ մարդասիրութեամբն Միածնին Իւրոյ եւ պարգեւաւք Մխիթարիչ Սուրբ Հոգւոյն ճշմարտի: Որում փա՛ռք, իշխանութիւն եւ պատիւ երից դիմացն եւ միում Աստուածութենէն, ի Հատածս երեքեան ժամանակաց եւ եւս յանսկիզբն եւ յանվախճան յաւիտեանս յաւիտենից: Յորոյ վերայ ասացէ ամենայն բերան. Ամէն:

^{1*} յաշտիճան:

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ

Ա

Աբել-20, 50, 102, 180:
Աբեղ-324:
Աբեսողով-197:
Աբեղենես-127:
Աբրահամ (Նահապետ)-20, 67, 74, 87, 88, 94, 102, 126, 145, 157, 174, 193, 211, 269, 306, 307, 310, 324, 326, 327:
Աբրահամ գրիչ-222:
Ադամ-10, 25, 27, 30, 33, 34, 35, 67, 87, 91, 102, 124, 140, 179, 180, 182, 192, 222, 234, 262, 263, 267, 272, 273, 274, 325, 355, 363:
Ադամացիներ-317:
Ազգանազյան-312, 373:
Աթանաս Ալեքսանդրացի-6, 17, 108, 182, 235:
Աթանագիներ-304:
Աթենք-285, 286:
Ալաններ-317:
Ակիտոփել-197:
Ակյուղաս-6, 127, 131, 133, 150:
Ահարոն-222, 308, 319, 371, 372:
Ահարոն բարուցի ստացող-21:
Անակ-309, 310:
Անանիա Սանահնեցի-7, 192:
Անանյան-227:
Անգեոս (մարգարե)-106:
Անթապյան Փ.-5, 15, 19, 20, 21, 23:
Անի-368:
Անտիոք-364:
Անտոն (անապատական)-108, 245, 318:
Ատոմ Անճալացի-19:
Աղվանք-364:

Աշտիշատ-304:
Այրարատ-312:
Արարատյան գավառ-357:
Արարատյան լեռ-134:
Արածանի-127:
Արեգակ-18, 29, 34, 46:
Ապոլիմոս-65, 40, 59:
Ասպուրակես-351:
Արամազդ-312:
Արամայիս որդի Արամանեկա-360:
Արես-312:
Արիստակես կաթողիկոս-308, 309, 327, 334, 336, 337, 339, 345, 349, 351:
Արիստոտել-41, 138, 276:
Արմակաղես-127:
Արտեմիս-18, 46:
Արտեվան-308:
Արտաշիր Սասանական-308:
Արտավազդ ոմն Մանդակունի-309:
Արշակ Մեծ-308:
Արշակ Արշակունի-308:
Արշակունիք-312, 314:
Ասորեստան-370:
Աստվածատուր Վանեցի (ստացող)-22:
Աստվածատուր գրիչ (ստացող)-22:
Ամբակում (մարգարե)-139:
Ամարաս-348:
Ամաղեկ-312:
Ամասիա ֆաղաֆ-304:
Ապիրատ իշխան-366:
Արես-312:
Արտաշիր-309:
Աֆսիկոս-204:

Բ

Բաբելոն-90, 102, 125, 127, 132, 160, 312, 344:
Բառնաբաս-220:
Բահլ ֆաղաֆ-308:
Բարսեղ Կեսարացի, Բասիլիոս (Մեծ)-6, 7, 8, 16, 18, 25, 31, 68, 70, 77, 224, 279, 280, 298, 368, 369:
Բարսեղ գրիչ-22:
Բարսեղ վրդ. (ստացող)-22:
Բարսեղ կաթողիկոս-365, 368, 369:
Բաղդասար արքա բաբելացվոց-342:
Բակուր կաթողիկոս Աղվանից-357:
Բարբուղիմեոս առաքյալ-310, 355:
Բեդեկ-124:
Բեդեկեան-247, 251, 264:
Բեդեկբերուղ-240, 242:
Բենիամին-292, 321:
Բեսելիել-224, 370:
Բուզ-130:

Գ

Գարրիել հրեշտակապետ-117, 224:
Գայանե-324:
Գառնիկ-320:
Գեդեհոն-312:
Գերմանիկ-370:
Գեղամ (ազգ)-312:
Գետիկ-22:
Գիսանե-312:
Գրիգոր Աստվածաբան-6, 7, 17, 34, 179, 195, 225, 235, 246, 269, 272, 274, 280:
Գրիգոր Նյուսացի-12, 17, 19, 235, 272, 274, 279, 280, 335:
Գրիգոր Նարեկացի-17:
Գրիգոր Լուսավորիչ-20, 21, 26, 33, 243, 285, 297, 306, 307, 309-322, 337, 341, 345, 346, 351, 352, 355, 364, 366, 370, 375:

Գրիգոր գրիչ-22:
Գրիգորիս-334, 339, 346, 347, 349, 351, 352:
Գրիգոր կազմող-23:
Գրիգոր պատրիկ-320:
Գրիգոր վկայասեր-20, 364, 366, 367, 368, 369, 370-375:
Գրիգոր Տաթևացի-21:
Գրիգորիս Արշակունի-364, 373:
Գրիգոր Մագիստրոս-364:
Գրիգոր ֆին. ծաղկող-23:
Գրիգոր ստացող-22:
Գևորգ վարդապետ-354, 365:
Գող Վասիլ-368, 369:
Գողգոթա-286, 321:
Գոմոր-51, 307, 310:
Գյուտ կաթողիկոս-286:

Դ

Դարիրա-278:
Դագոն-312:
Դարեհ-356:
Դանիել մարգարե-70, 80, 115, 132, 140, 235, 279, 291, 303, 315, 329, 352:
Դանիել հայրն ասորի-334, 349, 350:
Դավիթ Անհաղթ-286:
Դավիթ կաթողիկոս-359:
Դավիթ մարգարե-26, 93, 100, 106, 114, 118, 119, 127, 140, 143, 145, 146, 188, 204, 219, 222, 227, 235, 242, 268, 302, 327, 339, 343:
Դեդեղ-314:
Դեմետր-18, 46:
Դիոնիսիոս Արիսպագացի-6, 143, 223, 371:
Դիոկղետիանոս կայսր-309:
Դոմեստիանոս կայսր-6, 189:

Ե

Եգանյան -0-23:
 Եգիպտոս-42, 44, 92, 125, 126, 131, 132, 152, 280, 315, 366:
 Եդոմ-124, 132:
 Եգեկիա-152:
 Եգեկիել մարգարե-6, 11, 13, 23, 122, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 136, 148, 149, 153, 157, 158, 303, 349:
 Եգրաս-129, 327:
 Եգր կաթողիկոս-357:
 Եղիա կաթողիկոս-354, 357:
 Եղիշե առաքյալ-346:
 Եղիշե վարդապետ-7, 9, 26, 88:
 Եղիա մարգարե-45, 140, 211, 306, 319, 328, 329, 359, 369:
 Եղիսե-329, 369:
 Եմավուս-179:
 Երեմիա գրիչ-22:
 Երեմիա մարգարե-51, 61, 86, 125, 126, 129, 132, 133, 134, 259, 329, 344, 369:
 Երուսաղեմ-23, 90, 103, 106, 125, 128, 131, 133, 142, 144, 147, 157, 160, 181, 199, 206, 211, 212, 213, 234, 257, 278, 286, 293, 318, 319, 321, 324, 329, 335, 360, 368, 374:
 Երիֆով-91:
 Եոմիս (Հերմես)-45:
 Ենովֆ-20, 45, 102, 302:
 Ենովս-102:
 Ելլադա-8:
 Ելովմ-125:
 Եպիփան Կիպրացի-17:
 Եսավ-51:
 Եսրոկ-308:
 Եսայի ծաղկող-21:
 Եսայի Նչեցի-23, 128:

Եսայի մարգարե-73, 93, 132, 145, 146, 166, 169, 174, 184, 303, 329:
 Եվազր Պոնտացի-6, 10, 45, 70, 144, 156, 199, 210:
 Եվսեբիոս Կեսարացի-6, 191, 278, 279:
 Եմավուս-180:
 Եմրան-308:
 Եվրոպա-8, 204, 370:
 Եվա-28, 33, 72:
 Եվթաղ եղբայր Սոփիի-309:
 Եվստաթես-346:
 Եփրեմ (զավակ Հովսեփի)-369:
 Եփրեմ Ասորի-7, 32, 51, 114, 115, 126, 185:
 Եփրեմի թագավորություն-128, 311:
 Եփրատ-125, 189, 312, 370:
 Եփեսոս-190:
 Եֆսան-308:

Զ

Զավեն-351:
 Զաբարիա մարգարե-96, 106, 140, 311:
 Զաբարյաններ-21:
 Զարուղոն-150, 190:
 Զեբեդեոս-189, 211:
 Զեյթունյան-Ա-23:
 Զենոն կայսր-329:
 Զրվան-18, 46, 160:
 Զորարարել-311, 312, 356:

Է

Էմանուէլ-80:

Թ

Թադեոս առաքյալ-178, 181, 297, 309, 310, 355:
 Թադեոս ստացող-21:
 Թակղաթփաղսար-141:

Թամրի խաթուն ստացող-22:
 Թարշիշ-150:
 Թաղիադի գրիչ-23:
 Թափոր լեռ-12, 155, 156, 212:
 Թեոփիլոս-310:
 Թեոդորեսոս Կյուրացի-124, 156:
 Թոդորոս Քոթենավոր-353:
 Թեոդիտոն-6, 127, 131, 133:
 Թեոդորոս-370:
 Թորոս դպիր գրիչ-23:
 Թորդան-320, 328, 329, 370:
 Թիֆլիս (Տփղիս)-15, 16, 317:
 Թորգոմ-312, 316, 321:
 Թորգոմյան-348:
 Թովմաս առաքյալ-268, 274:

Ի

Իգնատիոս (Անտիոքացի)-229, 235:
 Իրինեսոս (Երինիոս)-11, 12, 235 237:
 Իսրայել-45, 55, 66, 81, 103, 104, 129, 130, 140, 144, 157, 190, 192, 307, 312, 321, 373:
 Իսահակ (Մահապետ)-88, 102, 134, 174, 211, 321, 345, 371:
 Իտալիա-370:

Լ

Լևոն կայսր հունաց-358:
 Լեվիաթան-30, 31, 32, 140:
 Լատինի-370:
 Լիբանան-96, 237:
 Լեղուատ լեռ-359:
 Լիկիանոս-309:
 Լուսին-18, 29, 34, 46:
 Лосский В-9, 15, 26:

Խ

Խաչիկ կաթողիկոս-365:
 Խաչիկյան Լ.-9, 15, 26:
 Խաղտիֆ-317:

Խոսրով Աճճևացի-171:
 Խոսրով որդի Վաղարշու-308:
 Խոսրով թագավոր-309, 310:
 Խոսրովուհի-309:

Մ

Մար-364:
 Մնդավ-365:
 Մուր-102:

Կ

Կալիստրատոս-35:
 Կարմելոս լեռ-319, 359:
 Կարապետ երեց-22:
 Կայեն-50, 51:
 Կայենաբերդ-20:
 Կարմիր վանք-368, 369:
 Կարմիր ծով-40:
 Կաղբից ծով-308, 317:
 Կեսարիա-309, 310:
 Կապադովկացիներ-310:
 Կյուրեղ Ալեքսանդրացի-7, 17, 124, 126, 156, 235, 274:
 Կյուրեղ Երուսաղեմցի-294, 359:
 Կյուրոս-132, 150:
 Կղարջ-317:
 Կղեմես (Հոռմայեցի)-220:
 Կիրակոս Գանձակեցի-335, 355:
 Կիրակոս Արևելցի-171:
 Կիլիկիա-15, 21:
 Կըլա (ամոց)-370:
 Կորնթոս-8, 204:
 Կորդուֆ-317:
 Կոստանդնուպոլիս-276, 366:
 Կոստանդինոս (կայսր)-357:
 Կոստանդիանոս (կայսր)-92, 316, 317, 321:
 Կոստանդին Ա Բարձրաբերդցի կաթող-14, 15, 260:
 Կրոնիդես-318:

Կոոնոս-18, 46:

Կովկաս-134:

Հ

Հարեթ-308:

Հակոբ արդ. գրիչ-23:

Հակոբ Արեւեցի-115:

Հակոբ (նահապետ)-88, 98, 102, 128, 212, 215, 302, 308, 312, 315, 371:

Հակոբ Տյառնեղբայր-321, 344, 359, 364:

Հակոբ Մծրնա Հայրապետ-20, 352:

Համազասպ արքեպիսկ. Հաղբատա-20, 306, 352:

Հարթ-286:

Հաղպատ-20:

Հայրապետ վրդ. ստացող-23:

Հայր մեծ-20, 370:

Հայաստան-310, 324, 365, 366, 371:

Հանես-131:

Համրես-131:

Հեսու Նավե-88, 91, 302, 308, 311, 327, 371, 373:

Հեթում քաղաք-14:

Հեփեստոս-18, 46:

Հեփթաղներ-309:

Հեփոնիա-124, 125, 126, 129:

Հերովդես-237:

Հեց-370:

Հեղի-306:

Հերեթ-գյուղ-286:

Հոփսիսիմյան-315:

Հոոմ-14, 316, 321, 370:

Հոոմկլա-14:

Հրաչե-309:

Հնդկաստան-309:

Հոոմայր-358:

Հոր-27, 98, 120, 133, 152, 170, 242, 242, 250, 251, 329, 353:

Հովհաննես Ավետարանիչ-6, 106, 108, 118, 157, 158, 159, 166, 189, 190, 198, 223, 224, 226, 233, 235, 236, 237, 240, 243, 245, 255, 266, 273:

Հովհաննես գրիչ-23:

Հովհաննես Կոլոտիկ-21:

Հովհաննես Մանդակունեցի-286:

Հովհաննես Մկրտիչ-19, 20, 81, 128, 139, 190, 222, 299-305, 321, 329, 338, 358:

Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցի-337:

Հովհան Ոսկեբերան-7, 8, 12, 127, 163, 182, 183, 205, 228, 321, 328, 350, 354:

Հովհաննես Երզնկացի-21, 336, 339:

Հովհաննես Մործորեցի-18, 19:

Հովհաննես Ուձնեցի (Օձնեցի)-20, 352, 360, 362:

Հովհաննես Դրասխանակերտցի կաթող-355:

Հովակիմ-122, 138:

Հովնաթան-51:

Հովնան-115, 182, 315:

Հովսիա-96, 124, 125, 126:

Հովսեփեկ-337:

Հովսեփ (գեղեցիկ)-126, 211, 237, 302, 369:

Հորդանան-145, 155, 222, 266, 267, 301, 303:

Հուդա Իսկարիովտացի-197, 267:

Հուդա երկիր-129, 138, 174, 222, 311:

Հուլիանոս (Ուրացող)-340:

Հուլիանիտներ-17:

Հուսիկ-327, 334, 340, 344, 345, 349, 350, 351:

Հիպոդիտոս-235:

Հիսուս Քրիստոս-7, 20, 25, 27, 28, 35, 36, 39, 47, 50, 51, 54, 57, 58, 71, 73, 74, 78, 80, 81, 82, 88, 91, 94, 104,

106, 107, 109, 118, 119, 121, 133, 137, 145, 149, 157, 162, 165, 169, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 189, 191, 192, 193, 195, 202, 208, 210, 212, 215, 218, 219, 220, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 234, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 246, 255, 256, 261, 265, 269, 270, 273, 277, 289, 292, 293, 294, 295, 297, 300, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 321, 322, 323, 324, 336, 340, 346, 349, 352, 353, 360, 371, 374:

Հրատ-34:

Ղ

Ղեկի-222:

Մ

Մասիս-134:

Մաւուրբներ-317:

Մարգարե գրիչ-21:

Մարտիրոս գրիչ-23:

Մատթեոս գրիչ-22:

Մարկոս Ավետարանիչ-145:

Մարիամ (կին Գրիգորի Լուսավորչի)-309:

Մարիամ (հույր Ղազարոսի)-66:

Մարիամ Աստվածածին-15, 16, 72, 80, 82, 131, 222, 263, 264, 273, 304, 327, 371:

Մանգնոս-286:

Մանգլկերտ-351, 356:

Մանես այր-337:

Մանաս (զավակ Հովսեփի)-343, 369:

Մարաց աշխարհ-317:

Մանովե-142:

Մանուկ-291:

Մատթեոս Ավետարանիչ-145, 166, 168, 367:

Մահմեդ-357:

Մահկանաբերդ գավառ-22:

Մամբրե Վերձանող-16:

Մեթող(իոս)-237:

Մեծոփական-23:

Մելիսեդեկ-107, 222, 301, 302:

Մկրտիչ վրդ. ստացող-23:

Մկրտիչ Մեծոփականեցի-23:

Միֆայել Ասորի-115:

Միֆայել հրեշտակապետ-233, 240, 241, 242, 246,

Միֆայել կայսր հունաց-365:

Մովսր-124:

Մովսես մարգարե-5, 6, 11, 12, 40, 41, 50, 66, 86, 87, 126, 128, 130, 131, 144, 152, 153, 157, 180, 192, 193,

202, 208, 209, 211, 271, 302, 308, 311, 312, 319, 327, 328, 373:

Մովսես Խորենացի-16:

Մովսես Քերթող-286:

Մոսկվա-276:

Մոմոմախ-364:

Մուրադյան Կ.-8, 25:

Մըսր-367:

Միջագետք-364, 365, 370:

Մծրիմ-317:

Мекемдорф И-221:

Ն

Նարավ-313:

Նարուզոդոնոսոր-125, 127, 144:

Նարուզարդան-90:

Նաթանայել-197:

Ներվա-189:

Նեեմի-327:

Ներսես Մեծ-327:

Ներսես (Շնորհալի)-364, 366, 368, 371, 372:

Ներսես Լամբրոնացի-171:

Ներսես Երեց-23:

Ներսես որդի Աթանազիճեա-351:
Ներսես Արշակունի-335:
Նեփթաղիմ-189:
Նիկիա-41, 48, 336:
Նիկողոսմոս-189, 190, 191, 236:
Նոյ-10, 20, 30, 50, 102, 353:
Նշիրական աշխարհ-317:

Շ

Շապուհ (Սարյուռոս)-350:
Շարա-360:
Շահակ-351:
Շիրակ-360:
Շմավոն-գրիչ-22:
Շուշան-115:

Ո

Ոֆոզիա-125:
Որոզիճեա-220:
Ովսէ-140:
Ովսիա-125:

Պ

Պաղեստին-319:
Պատմոս կղզի-6, 190, 236:
Պահլավ (ազգ)-308:
Պահլավունիք-314:
Պարսկաստան-127, 286, 308, 309, 356, 360:
Պելագիոս-17:
Պելոպոնես (Պելեպոնես)-8, 205:
Պետրոս առաքյալ-70, 211, 224, 254, 270, 343, 370:
Պետրոս-280:
Պետրոս կաթողիկոս-365:
Պրոխորոն-6, 190:
Պլատոն-13, 139, 206, 286:
Պիղատոս-57, 117, 242:
Պինդարոս-353:

Պիսիդոն (Պոսեյդոն)-18, 46, 60:
Պոզոս առաքյալ-44, 51, 55, 68, 69, 93, 106, 118, 119, 137, 139, 142, 143, 158, 162, 163, 165, 166, 175, 177, 178, 184, 197, 203, 206, 207, 208, 210, 212, 221, 238, 250, 256, 273, 275, 292, 294, 339, 343, 344, 345, 346, 348, 363, 370, 371:
Պոզոս Վարագեցի-370:
Պյուրագորաս-207, 286:
Պորփյուր-14, 207, 208, 275:
Պողարյան Ն. Արք.-15:
Պոնտոս-308:
Պտղոմեոս արքա-11:

Ռ

Ռահար-102:
Ռաֆել-321:
Ռեքեկա-65, 301, 322:
Ռուբեն-322:

Ս

Սադա-148:
Սաղմանասար-141:
Սառա-322:
Սարգիս գրիչ-23:
Սարդիս կազմող-22:
Սարգիս վրդ.-22:
Սահակ սուրբ-357:
Սահակ-280:
Սահակ Պարթև-285, 327, 351, 373:
Սեբ-50, 51:
Սեղբեստրոս պապ-34:
Սեմ-308:
Սամեա-125:
Սամսոն-142:
Սամվել-265, 302:
Սենեֆերիմ-129, 141:
Սեպուհ լեռ-319:
Սիդոն-124:

Սիմա-40, 42, 130, 152, 153, 155, 302, 312:
Սիս-14, 320:
Սիմաֆոս-131, 133, 150:
Սիմեոն-223:
Սիմեոն մոզ-206:
Սիոն-103, 104, 107, 109, 157, 159, 202, 247, 306, 349, 352, 368:
Սյունիք-23:
Սուրբ Անդրեի վանք-20:
Ստեփանոս (Ճախավկա)-81, 305:
Ստեփանոս Սյունեցի-7, 144, 152, 154:
Ստեփանոս Տարոնեցի Ասողիկ-355:
Ստեփանոս ֆեն.-22:
Ստեփանոս գրիչ-22:
Ստեփանոս ստացող-21:
Սմբատ (Ջարեհավանցի)-364:
Սմբատ Կյուրապաղատ-356:
Սողոմոն-189:
Սողոմոն-46, 74, 78, 91, 93, 97, 113, 114, 115, 116, 117, 122, 142, 150, 214, 224, 258, 306, 327:
Սոթք-354:
Սովիլե-308:
Սուրբն (եղբայր Գրիգորի)-309:
Սովոնիա-125:
Սողոմ-51, 54, 142, 307, 310:
Սուսակիմ-129:
Սրապիոն Ուռհայեցի ստացող-22:

Վ

Վարդան Բարձրաբերդցի-276:
Վարդան գրիչ-22:
Վալգարոթ-321:
Վաղարշապատ-309:
Վաղարշակ-308:
Վահրամ Գրիգորիս Վկայաքեր կաթող.-364, 366:
Վահրամ որդի Մագիստրոսի-364:

Վահագն-18, 46:
Վահան որդի Մանգնոսի-286:
Վասիդ-358:
Վասակ Պահլավունի-364:
Վենետիկ-6, 7, 16, 17, 51, 88, 181, 321:
Վերին Նորավան-21:
Վեսպասիանոս (կայսր)-278:
Վիրապ-298, 310, 314, 315, 326, 328:
Վիեննա-23:
Վրթանես կաթող.-308, 309, 334, 337, 338, 339, 349, 351:

Տ

Տաշյան Հ-23:
Տաշիր-360:
Տաշրացի-360:
Տաճատ-310:
Տարոն-304:
Տարսախե (ստացող)-23:
Տիրան-349, 350:
Տիրացու գրիչ-22:
Տիգրան-308:
Տիգրիս-127, 312, 370:
Տիմանչ-14:
Տյուրոս-124, 368:
Տրդատ-92, 308, 309, 310, 311, 316, 328, 337, 341:
Տրուա վանք-365:
Տիտոս (կայսր)-278:
Ռզուհի-321:
Ռրիաս-125, 224:

Փ

Փառնեբսեհ-351:
Փայտակարան-317:
Փարզման-370:
Փիլիպոս առաքյալ-185, 204:
Փիլոն Երրանեցի-6, 7, 17, 42, 50, 116, 192, 271:

Փոքիւնատ-204:
Փուա արբա-129, 141:

Ք

Քանան-308:
Քաղկեդոն-286, 356:
Քեղկ ֆահանայապետ-124:
Քիրամ-224:
Քոդեայ-131:
Քյոսեյան Հ.-12, 17, 19, 23:
Քսարաքրեստես-130:
Քոբեր-312:
Քոբար-122, 127, 303:
Քոդաս-127:

Քուռաք-306:

S

Օմար-355:
Օտա-310:
Օձուն-360:
Օրմանյան Մ. Արբ.-351:

ՅԱՆԿ «ՆՈՐ ԲԱՌԱԳԻՐՔ ՀԱՅԿԱԶԵՍԱՆ ԼԵԶՈՒԻ»
ԲԱՌԱՐԱՆՈՒՄ
ԲԱՑԱԿԱՅՈՂ ԲԱՌԵՐԻ

ազատագործ-124, 228:
ակաւսածգութիւն-143:
ամպունակ-138:
աչացեալ-151:
անբուսածին-347:
անմահաբուղիս-113:
անդնդակոխ-123:
անդնդաբայլ-159:
անվնասախառն-17, 245:
աստեղակուռ-315:
աստուածամուխ-68, 106, 112, 204,
207, 313:
արարչագոյգն-17, 275:
բարեբեղուն-368:
բերկրահամբոյր-335:
բազմեղբար-166:
բազմապտուտ-313:
բազմողկոյգ-28:
բանեղիմութիւն-143:
բրաբիոնագգեաց-349:
դիմածածուկ-123:
դիրայանց-101:
դուլափ-17, 276:
երիզացեալ-17, 271:
բազմախորհուրդ-143:
բազակառոյց-335:
ժառանգատու-124, 373:
լեռնեղէն-118:
խաչակառոյց-327:
խաւաշուտ-327:
խնդամիտ-198:
խոտաչոր-102:
ծաղկածամանակ-102:

ծայրունական-207:
կարգափոխութիւն-152:
կիսափոխալ-349:
կղերջանիկ-324:
համարակելի-138:
հայրամոյն-369, 372:
հաւաքարան-234:
հողակազմ-142:
հումափառ-17, 271:
ձագածնեալ-30:
մահագաղափար-183:
մահաբուղիս-113:
մանեկարկուս-326:
մատչողական-118:
յետաստաց-234:
յստակերես-130:
նրբաշաւիղ-152:
շատահաննար-207:
շրջանագետ-85:
չարչարակիր-314:
պատժակերպարան-144:
պսակաժառանգ-349:
պտղաբեղուն-288:
վաղախամուր-100:
վաղամեղ-101:
վիճակարան-296:
տարամատոյց-320:
փոքրանառագայթ-130:
փորձընտիր-123:
ֆրոնաչարչար-368:
ֆրիստոսահագոյց-366:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ	5
Ճ Ա Ռ Ք.....	24
Բ. Ի Տասնարանեան արեւնսն, զոր արարեալէ սուրբ վարդապետն Վարդան	39
Գ. Եռամեծի սուրբ վարդապետին Վարդանայ՝ ի բանն, որ ասէ. «Հայեաց ի քեզ, զգոյձ լեր անձին քում»	63
Դ. Գերամատուր եւ սուրբ վարդապետին Վարդանայ տեսութիւն ի բանն մարգարէին Մովսիսի, որ ասէ. «Զի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ իմմէ»	86
Ե. Ի ՃԱ Սաղմոսն վասն քահանայութեան վարդապետին Վարդանայ արարեալ «Աւուրք իմ որպէս հովանի անցին»	96
Զ. Եռամեծի սուրբ վարդապետին Վարդանայ արարեալ ի բան Սողոմոնի	113
Է. Սկիզբն ի մարգարէութեան Եզեկիէլի մեկնութեանն վարդապետին Վարդանայ	122
Ը. Վասն կառացն Եզեկիէլի ասացեալ վարդապետին Վարդանայ	136
Թ. Սուղ ինչ բան յԵզեկիէլէ՝ Վարդանայ	161
Ժ. Սուրբ վարդապետին Վարդանայ արարեալ ի բան Տեառն. «Հայր մեր, որ յերկինս ես»	163
ԺԱ. Ի Մեծի Հինգշաբթին ասացեալ սուրբ վարդապետին Վարդանայ	175
ԺԲ. Յաւրն Մեծի Ուրբաթուն Վարդանայ վարդապետի ի բան Աւետարանին. «Ոչ ոք ել յերկինս»	189
ԺԳ. Նորին Վարդանայ վարդապետի արարեալ ի Կորնթացոց Առաջին թղթոցն, որ ասէ	203
ԺԴ. Վարդանայ վարդապետի Յաղագս Նաւակտեաց եկեղեցոյ	219
ԺԵ. Ի Յայտնութեանց Յովհաննու Մեկնութիւն Անդրէի եւ Արեթուսայ զոր յաւելեալ սուրբ վարդապետն Վարդան	233
ԺԶ. (Ի բանն) «Երկիր եւ ի նմին եւ ի նմանէ ելցէ հաց եւ ի ներքոյ Նորա իրբեւ զհուր	250
ԺԷ. Դաւանութիւն հաւատոյ ուղղափառութեամբ սրբոյ վարդապետին Վարդանայ ի խնդրոյ սրբազան կաթողիկոսին Հայոց Կոստանդնայ	260
ԺԸ. Յաղագս բնութեան, թէ զինչ իցէ ըստ ինքեան իմացեալ ի փառս Աստուծոյ վարդապետին Վարդանայ հոգացեալ	271
ԺԹ. Ի խնդրոյ իմաստուն մակացողաց շարադրեալ ի Վարդան վարդապետէ	278
Ի. Տեսութիւն սուղ մտաւոր վասն Բարձրացուցեալն, զոր արարեալ է Վարդանայ վարդապետի	285

ԻԱ. Նախաշաւեղ ի վարժս կրթարանի Նոր հանդիսաւորի	288
ԻԲ. Վարդան վարդապետի ասացեալ յաղագս քահանայութեան	296
ՆԵՐՐՈՂՆԱՆՔ	299
Ա. Ներբողեան Վարդանայ ի Յովհաննէս Մկրտիչ	299
Բ. Նախադրութիւն ճառիս վասն սրբոյն Գրիգորի մեր Լուսաւորչի- Ճառ Ներբողեանի պատմագրաբար յարմարեալ խորհրդական իմաստիւք եւ հոչակաւոր եւ մեծիմաստ վարդապետին Վարդանայ՝ յերիցս երանեալ Պարթեւն Գրիգորիոս Լուսաւորիչ հայոց ազգիս	306
Գ. Նորին Վարդանայ հոգելի եւ բանիրուն վարդապետի ասացեալ բան գովեստի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի	323
Դ. Նորին Վարդանայ բանիրուն եւ շնորհալի վարդապետի ասացեալ դրուատ գովեստի պատմագրաբար յորդիս եւ ի թոռունս մեր Լուսաւորչին	333
Ե. Յայտնութիւն բանից ի նուաստէ Վարդանայ ի Յոհան Ուճնեցին	352
Զ. Ի բաղձանաց բարեպաշտ թագաւորին հայոց Հեթմոյ դրուատ գովեստի պատմագրաբար ասացեալ մեծին Վարդանայ Արեւելցոյ ի սուրբ հայրապետն մեր Վահրամ Գրիգորիս Վկայասէրն	363

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐԵՎԵԼՑԻ

Ճառք, Ներբողեանք

Աշխատասիրութեամբ ՀԱԿՈՐ ԶՅՈՍԵՅԱՆԻ

Համակարգչային ձևավորումը՝ Տիգրան Ապիկյանի
Մուտքագրումը՝ Արիադնա Հարությունյանի

Պատկեր 7

տպաքանակ 500

Երևանի պետական համալսարանի տպարան, Երևան, Արուսյան փող. N 52